วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ พระอารามหลวง

วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์
พระอารามหลวง

วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์
พระอารามหลวง

ที่ระลึก

ในการบำเพ็ญกุศลอายุวัฒนมงคล ๗ รอบ ๘๔ ปี

พระธรรมปริยัติมุนี

(ประยนต์ อจฺจาทโร ป.ธ.๙)

ที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๑๒

เจ้าอาวาสวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ พระอารามหลวง

๓๐ มกราคม ๒๕๖๕

หน่วยราชการในพระองค์ ๙๐๔

ที่ พว ๐๒๐๒.๒/ ๑๐๙๔

สำนักพระราชวัง
พระที่นั่งอัมพรสถาน เขตดุสิต
กรุงเทพฯ ๑๐๓๐๐

๑๖ มกราคม ๒๕๖๕

เรื่อง ขอพระราชทานผ้าไตร น้ำสรงและเครื่องสักการะ

เรียน ผู้ว่าราชการจังหวัดฉะเชิงเทรา

อ้างถึง หนังสือ จังหวัดฉะเชิงเทรา ที่ ฉช ๐๐๓๑/๔๐๖ ลงวันที่ ๑๐ มกราคม ๒๕๖๕

ตามหนังสือที่อ้างถึง คณะสงฆ์และคณะศิษยานุศิษย์ วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ ขอพระราชทานผ้าไตร น้ำสรงและเครื่องสักการะ เพื่อถวายพระธรรมปริยัติมุนี (ประยนต์ อจฺจาทโร) ที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๑๒ และเจ้าอาวาส วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ ในพิธีบำเพ็ญกุศลเจริญอายุวัฒน-มงคลครบ ๗ รอบ ๘๔ ปี ณ วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา ในวันที่ ๓๐ มกราคม ๒๕๖๕ เวลา ๑๐.๐๐ น. ความละเอียดแจ้งแล้ว นั้น

ได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว พระราชทานตามที่ขอพระมหากรุณา ทั้งนี้ ขอให้ประสานการปฏิบัติในการรับผ้าไตร น้ำสรงและเครื่องสักการะพระราชทานดังกล่าว กับเจ้าหน้าที่กองพระราชพิธี สำนักพระราชวัง (โทร. ๐ ๒๒๒๑ ๐๘๗๓) ได้โดยตรงต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อทราบ

ขอแสดงความนับถือ

พลอากาศเอก

(สถิตย์พงษ์ สุขวิมล)
ราชเลขานุการในพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

กองพระราชภารกิจในพระองค์ ๙๐๔
กรมมหาดเล็ก ๙๐๔
โทร. ๐ ๒๓๕๖ ๐๘๑๐, ๐ ๒๓๕๖ ๐๘๔๙
โทรสาร ๐ ๒๓๕๖ ๐๘๑๑

พระธรรมปริยัติมุนี
(ประยนต์ อจฺจาทโร ป.ธ.๙)
เจ้าอาวาสวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์

คำปรารภ

วันที่ ๓๐ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๕ เป็นวันอายุครบ ๘๔ ปี บริบูรณ์ ๗ รอบนักษัตร คือ ปีฉลู ปีเกิดตรงกับปีนี้ ข้าพเจ้าเกิดปีฉลู ๘๐ ทำบุญครบ ๘๐ ปี เมื่อวันที่ ๓๐ มกราคม ๒๕๖๑ และเป็นปีเกษียณเจ้าคณะจังหวัดฉะเชิงเทรา หมดภาระการปกครองเป็นเจ้าคณะจังหวัด แต่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๑๒ ได้เขียนเล่าเรื่องการบริหารกิจการพระศาสนา อันเป็นหน้าที่ต้องจัดต้องทำไว้ในหนังสือเรื่องชีวิตของข้าพเจ้า ภาค ๖ และตอนท้ายได้เขียนคำปรารภว่า “ด้วย ๘๐ ปีบริบูรณ์ เกินอายุขัย จัดว่าเป็นผู้ชราภาพแล้ว แต่สุขภาพยังดี ไม่มีโรคเบียดเบียนรุนแรง ทำกิจการต่าง ๆ ตามสภาพของคนอายุมากได้ โบราณกล่าวว่าคนชราเหมือนไม้ใกล้ฝั่ง ตลิ่งพังถึงเมื่อใดคงล้มไหลไปตามน้ำ ถ้าอยู่ครบ ๘๔ปี ๗ รอบ ขอทำบุญใหญ่อีกคราว”

ในวันที่ ๒๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๖๔ คณะศิษยานุศิษย์ ผู้เจริญด้วยหน้าที่การงานมียศศักดิ์หลายรูป มีท่านเจ้าคุณพระราชเวที เจ้าคณะภาค ๑๒ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน กรุงเทพฯ เป็นประธานการประชุม มาร่วมประชุมปรึกษากันเพื่อเตรียมจัดงานทำบุญอายุวัฒนมงคลครบ ๗ รอบนักษัตร ๘๔ ปีบริบูรณ์เพื่อข้าพเจ้า โดยจัดพิมพ์หนังสือเพื่อแจกแก่ผู้ร่วมอนุโมทนาบุญในวันงานส่วนหนึ่งด้วย เนื้อหาในหนังสือประกอบด้วยเรื่องราวของจังหวัดฉะเชิงเทราและวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ ชีวิตของข้าพเจ้า ภาค ๗ และทัศนะของศิษยานุศิษย์ที่มีต่อข้าพเจ้า

ในโอกาสนี้ สมเด็จบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานผ้าไตร น้ำสรงและเครื่องสักการะ นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณอย่างหาที่สุดมิได้ ขอถวายพระพรชัยมงคลให้ทรงพระเกษมสำราญ ปราศจากโรคาพาธอุปัทวันตรายทั้งปวง สถิตมั่นในมไหสูรสมบัติตลอดจิรัฏฐิติกาลเทอญ

ขออนุโมทนาในกุศลศรัทธาแก่มูลนิธิสิริวัฒนภักดี โดยคุณเจริญ คุณหญิงวรรณา สิริวัฒนภักดี และครอบครัว ที่ให้การอุปถัมภ์จัดพิมพ์หนังสือนี้ ท่านรองศาสตราจารย์ ดร.ศานติ ภักดีคำ และผู้ช่วยศาสตราจารย์นวรัตน์ ภักดีคำ ที่เรียบเรียงประวัติจังหวัดฉะเชิงเทราและวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ อันเป็นข้อมูลที่เป็นประโยชน์แก่การศึกษา และคณะศิษยานุศิษย์ที่ประกอบด้วยน้ำใจกตัญญูและกตเวทีมาช่วยกันจัดทำบุญอายุวัฒนมงคล ๘๔ ปี แก่ข้าพเจ้า อีกทั้งท่านผู้เคารพนับถือต่อข้าพเจ้าที่สงเคราะห์ให้การอุปถัมภ์กิจการทำบุญอายุวัฒนมงคลของข้าพเจ้าสำเร็จลงด้วยดี

ปุญฺญานิ ปรโลกสฺมึ ปติฏฺฐา โหนฺติ ปาณินํ บุญทั้งหลายเป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลายในโลกหน้า ขอคณะศิษยานุศิษย์ และผู้เคารพนับถือทุกคนที่มาร่วมอนุโมทนาบุญ และไม่ได้มา แต่ส่งสิ่งของมา จงประสบผลอันไพบูลย์ เจริญด้วยลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ปราศจากทุกข์โศกโรคภัย ปรารถนาสิ่งใดอันไปในทางชอบ ประกอบด้วยธรรม ขอสิ่งนั้น ๆ จงพลันสำเร็จสมปรารถนา เทอญ

(พระธรรมปริยัติมุนี)
เจ้าอาวาสวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์
ที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๑๒

คำนำ

สมเด็จบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานผ้าไตร น้ำสรงและเครื่องสักการะ ถวายพระธรรมปริยัติมุนี (ประยนต์ อจฺจาทโร ป.ธ.๙) ที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๑๒ เจ้าอาวาสวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ เนื่องในโอกาสบำเพ็ญกุศลเจริญอายุวัฒนมงคลครบ ๗ รอบ ๘๔ ปี วันอาทิตย์ที่ ๓๐ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๕ เวลา ๑๐.๐๐ น. คณะสงฆ์และศิษยานุศิษย์รู้สึกซาบซึ้งและสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอย่างหาที่สุดมิได้

พระเดชพระคุณพระธรรมปริยัติมุนี (ประยนต์ อจฺจาทโร ป.ธ.๙) ที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๑๒ เจ้าอาวาสวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ ฉะเชิงเทรา เป็นพระมหาเถระผู้เพียบพร้อมด้วยศีลาจารวัตร มั่นคงในเนกขัมมปฏิปทาสัมมาปฏิบัติ มีความรอบรู้แตกฉานทั้งในด้านปริยัติและปฏิบัติ เอาใจใส่ในคันถธุระและวิปัสสนาธุระ อบรมตนเองและสั่งสอนศิษยานุศิษย์ ก่อตั้งสำนักเรียนบาลี สอนด้วยตนเองและจัดการศึกษาสร้างศิษย์เป็นเปรียญเอกหลายรูป ท่านรับใช้พระศาสนาทำหน้าที่ในคณะสงฆ์เป็นเจ้าอาวาสวัดจุกเฌอ เป็นเจ้าคณะปกครองตั้งแต่เจ้าคณะตำบลบางขวัญ เขต ๒ เป็นเจ้าคณะอำเภอเมืองฉะเชิงเทรา จนถึงเป็นเจ้าคณะจังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นเจ้าอาวาสวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ พระอารามหลวง เมื่อครบเกษียณอายุ ๘๐ ปี ได้รับยกย่องเป็นที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๑๒ บัดนี้ พระเดชพระคุณเจริญด้วยพรรษายุกาล คณะศิษยานุศิษย์จึงได้ร่วมกันจัดงานบำเพ็ญกุศลอายุวัฒนมงคลครบ ๗ รอบ ๘๔ ปี ในวันที่ ๒๙ - ๓๐ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๕

ในโอกาสนี้ จึงได้จัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกเรื่อง “วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ พระอารามหลวง” มีเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของเมืองฉะเชิงเทรา ประวัติการสร้างกำแพงเมือง และวัดเมือง ฉะเชิงเทรา ในสมัยรัชกาลที่ ๓ และนามพระราชทาน วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้รับยกฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวง และโปรดให้บูรณปฏิสังขรณ์ใหญ่ในรัชกาลที่ ๙ โดยสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ร่วมกับกรมศิลปากร ในยุคสมัยที่พระเดชพระคุณพระธรรมปริยัติมุนีมาปกครองวัด ได้พัฒนาพระอารามจากวัดที่ชำรุดทรุดโทรมมากทำให้กลับมาสมบูรณ์สวยงามเด่นเป็นสง่าอยู่ใจกลางเมืองฉะเชิงเทรา เหมือนครั้งอดีตที่เคยรุ่งเรือง คณะผู้จัดทำหนังสือได้ค้นคว้าหาหลักฐานเป็นเอกสารพระราชหัตถเลขา เอกสารจดหมายเหตุจากต้นฉบับตัวเขียนและภาพเก่ามาลงไว้ให้ผู้อ่านได้ทราบความเป็นมาในหลายแง่มุม เป็นข้อมูลที่คนทั่วไปยังไม่ทราบ จะทำให้เห็นความสำคัญและช่วยกันทำนุบำรุงรักษาสืบไป

ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยและบุญกุศลที่ได้ร่วมกันบำเพ็ญในโอกาสนี้ จงปกปักรักษาคุ้มครองพระเดชพระคุณพระธรรมปริยัติมุนี (ประยนต์ อจฺจาทโร ป.ธ.๙) เจ้าอาวาสวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ และที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๑๒ รวมทั้งบรรดาท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย ขอให้เจริญด้วยจตุรพิธพรชัย คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ และปฏิภาณธรรมสารสมบัติตลอดกาลเป็นนิตย์เทอญ

(พระราชเวที)

เจ้าคณะภาค ๑๒

ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

ในนามคณะศิษยานุศิษย์

กำหนดการ

บำเพ็ญกุศลอายุวัฒนมงคล ๗ รอบ ๘๔ ปี

พระธรรมปริยัติมุนี

(ประยนต์ อจฺจาทโร ป.ธ.๙)

ที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๑๒

เจ้าอาวาสวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ พระอารามหลวง

วันที่ ๒๙ - ๓๐ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๕

ณ วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ พระอารามหลวง

ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา

วันเสาร์ที่ ๒๙ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๕

เวลา ๑๖.๐๐ น. - สมเด็จพระมหาธีราจารย์ กรรมการมหาเถรสมาคม เจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ประธานในพิธีจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย
- เจ้าหน้าที่อาราธนาศีล (ประธานสงฆ์ให้ศีล)
- เจ้าหน้าที่อาราธนาพระปริตร
- พระสงฆ์สมณศักดิ์ ๑๐ รูป สวดพระพุทธมนต์
- ถวายเครื่องไทยธรรม
- พระสงฆ์ทั้งนั้นอนุโมทนา (กรวดน้ำ - รับพร)

เวลา ๑๖.๓๐ น. - พระสงฆ์สมณศักดิ์ ๒๐ รูป สวดมาติกา - บังสุกุล
- ถวายเครื่องไทยธรรม
- พระสงฆ์ทั้งนั้นอนุโมทนา (กรวดน้ำ - รับพร)

เวลา ๑๗.๐๐ น. - พระสงฆ์ ๑๐ รูป เจริญพระพุทธมนต์นพเคราะห์

วันอาทิตย์ที่ ๓๐ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๕

เวลา ๐๙.๐๐ น. - พระธรรมปริยัติมุนี เจ้าอาวาสวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ ที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๑๒ มอบทุนการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ ที่สอบพระปริยัติธรรมได้ในสนามหลวงประจำปี ๒๕๖๓ - ๒๕๖๔

เวลา ๐๙.๓๐ น. - นายไมตรี ไตรติลานันท์ ผู้ว่าราชการจังหวัดฉะเชิงเทรา ประธานในพิธี พร้อมบริเวณพิธี

เวลา ๐๙.๔๕ น. - เจ้าประคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์ กรรมการมหาเถรสมาคม เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก และเจ้าอาวาสวัดไตรมิตรวิทยาราม จุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย

- เจ้าหน้าที่อาราธนาศีล พุทธศาสนิกชนรับศีล

เวลา ๑๐.๐๐ น. - พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานผ้าไตร น้ำสรงและเครื่องสักการะถวายแด่พระธรรมปริยัติมุนี (ประยนต์ อจฺจาทโร) ที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๑๒ เจ้าอาวาสวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์

- นายไมตรี ไตรติลานันท์ ผู้ว่าราชการจังหวัดฉะเชิงเทรา ประธานในพิธี ถวายราชสักการะเบื้องหน้าพระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินี
- นายไมตรี ไตรติลานันท์ ผู้ว่าราชการจังหวัดฉะเชิงเทรา ประธานในพิธี เข้ากราบสักการะพระธรรมปริยัติมุนี (ประยนต์ อจฺจาทโร)
- นายไมตรี ไตรติลานันท์ ผู้ว่าราชการจังหวัดฉะเชิงเทรา ประธานในพิธี ถวายผ้าไตร น้ำสรงและเครื่องสักการะ แด่พระธรรมปริยัติมุนี (ประยนต์ อจฺจาทโร)
  (ขณะนั้น พระสงฆ์เจริญชัยมงคลคาถา)
- พระธรรมปริยัติมุนี ถวายอนุโมทนา ถวายอดิเรก
- เจ้าหน้าที่อาราธนาพระปริตร
- พระสงฆ์ ๑๐ รูป เจริญพระพุทธมนต์ (ธัมมจักกัปปวัตนสูตร)
- ถวายเครื่องไทยธรรม
- พระสงฆ์อนุโมทนา พุทธศาสนิกชน กรวดน้ำ รับพร
- ถวายภัตตาหารเพลแก่พระภิกษุสามเณร ๔๕๐ รูป (อาหารชุด)

เวลา ๑๑.๔๕ น. - พระภิกษุสามเณร พุทธศาสนิกชนถวายมุทิตาสักการะแด่พระธรรมปริยัติมุนี เจ้าอาวาสวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ และที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๑๒

- เป็นเสร็จพิธี

หมายเหตุ กำหนดการนี้อาจมีการเปลี่ยนแปลงตามความเหมาะสม

สารบัญ

วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ พระอารามหลวง

รองศาสตราจารย์ ดร.ศานติ ภักดีคำ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์นวรัตน์ ภักดีคำ

บทที่ ๑

แปดริ้ว สู่เมืองฉะเชิงเทรา

เมืองฉะเชิงเทราสมัยโบราณ

ฉะเชิงเทรา เป็นชื่อซึ่งน่าจะมีที่มาจากภาษาเขมรโบราณ ปรากฏคำนี้ในจารึกโบราณว่า "ฉทิงเชฺรา" มีความหมายว่า "แม่น้ำลึก" ซึ่งน่าจะหมายถึงแม่น้ำบางปะกงที่ไหลผ่านตัวเมืองฉะเชิงเทรา

ฉทิง คำว่า ฉทิง หรือ สทึง หรือ สตึง เป็นคำยืมภาษาเขมรที่ใช้ในภาษาไทยตั้งแต่สมัยโบราณ คำนี้มีใช้ในภาษาเขมรโบราณเขียนว่า จฺทิง หรือ ฉฺทิง แปลว่า แม่น้ำสายรอง ภาษาเขมรปัจจุบันเขียนว่า สฺทึง (ซฺตึง) วจนานุกรมเขมรฉบับพุทธศาสนบัณฑิตย์ให้ความหมายว่า *"ทางน้ำที่มีต้นน้ำไหลออกมาจากภูเขา จากเหว จากบึง จากคลองลงไปบรรจบกับทะเลมหาสมุทร"*

คำนี้ปรากฏหลักฐานการใช้ในภาษาไทยหลายแห่ง เช่น ชื่อเมืองสะทิงพระหรือจะทิ้งพระ ชื่อเมืองนี้น่าจะมาจากชื่อภาษาเขมร คือคำว่า สฺทึงพฺระ ออกเสียงว่า *"ซฺตึงเปรี๊ยะ"* คำว่า *"สฺทึง"* หมายถึง คลอง หรือ แม่น้ำสายรอง ส่วนคำว่า *"พฺระ"* มีความหมายว่า *"พระ"* ชื่อนี้น่าจะมีความหมายว่า "คลองพระ"

เชรา คำว่า เชรา เป็นคำยืมภาษาเขมรจากคำว่า เชฺรา (เจฺริว) ซึ่งมีใช้มาตั้งแต่ภาษาเขมรโบราณ เขียนว่า "เชฺรา" หรือ "โชฺรว" แปลว่า *"ลึก, ลึกซึ้ง, ความคิดอย่างลึกซึ้ง"* เช่น ข้อความในจารึก K.56 มีข้อความตอนหนึ่งว่า *"ลฺวห ตฺรวาง เชฺรา"* แปลว่า "ลุ (ถึง) ตระพัง (บ่อหรือสระที่คนขุดขึ้น) ลึก"

คำว่า *"เชฺรา"* ปรากฏในวรรณคดีไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น แสดงถึงความสืบทอดภาษาเขมรโบราณมายังภาษาไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา ดังเช่นในวรรณคดีเรื่อง *"อนิรุทธคำฉันท์"* ปรากฏคำว่า *"เชราชระ"* นอกจากนี้ไทยยังนำคำว่า *"เชฺรา"* มาใช้โดยเปลี่ยนรูปเป็น*"เทรา"* เช่น ในคำว่า *"ฉะเชิงเทรา"* ซึ่งเดิมน่าจะมาจากคำว่า *"สฺทึงเชฺรา"* หมายถึง**แม่น้ำลึก** เป็นต้น

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระบรมราชาธิบายว่า เมืองฉะเชิงเทราเป็นชื่อเขมร เมืองแปดริ้ว เป็นชื่อไทย และทรงกล่าวว่า "เขมรก็มามีอยู่มากจนทุกวันนี้" ดังปรากฏในพระราชนิพนธ์เรื่อง *"เขมรแบ่งเป็นสี่ภาค"* ดังนี้

"...แผ่นดินเขมรเป็น ๔ ภาค คือส่วนที่โบราณเรียกว่าขอมแปรพักตร์และจะว่าให้รู้ง่ายอีกอย่างหนึ่ง เขมรไทย คือเขตต์แขวงตั้งแต่ฝั่งน้ำปะดงข้างตะวันออกไปจนฝั่งข้างตะวันตกของทะเลสาบ ชื่อบ้านเมืองเหล่านี้เป็นชื่อภาษาไทยบ้างชื่อเขมรบ้างเป็นสองชื่อทั้งไทยทั้งเขมรบ้าง

อย่างเมืองฉะเชิงเทราเป็นชื่อเขมร เมืองแปดริ้วเป็นชื่อไทย *เมืองประจิมเป็นชื่อเขมร เพราะอยู่ทิศตะวันตกของพระนครหลวง เมืองบางคางเป็นชื่อไทย เมืองนครนายกเป็นชื่อสันสกฤตเขมรตั้ง บ้านนาเป็นชื่อไทย*

ด้วยนัยนี้ ที่ต่าง ๆ ตลอดไป เป็นชื่อไทยบ้างชื่อเขมรบ้าง คนที่อยู่ในเมืองเหล่านั้นก็เป็นไทยบ้างเขมรบ้างปนกันมาแต่โบราณจนทุกวันนี้ เหมือนอย่างเมืองนครเสียมราฐทุกวันเขมรเรียกว่านักกร แต่คำโบราณเขมรเรียกว่าเสียมเงียบบ้าง เสียมเรียบบ้าง ไทยเรียกว่าเสียมราฐ ตามคำเขมรโบราณ ก็คำนั้นแปลว่าเมืองไทยทำปลาแห้ง คือแต่ก่อนเป็นบ้านเมืองไทยทำปลาแห้งขาย

อย่างเมืองฉะเชิงเทราที่ไทยเรียกว่าเมืองแปดริ้วนั้น เขมรก็มามีอยู่มากจนทุกวันนี้ *ก็เมืองส่วนนี้ แต่ก่อนพงศาวดารลึกขึ้นไป กรุงมหานครของเขมรอยู่ที่นครหลวงใกล้กับเมืองเสียมราฐ ซากเศษเมืองเก่าปราสาทราชฐานเหลืออยู่มากจนทุกวันนี้*

ก็เมื่อพวกไทยมีกำลังเจริญขึ้น ยกทัพไปรบกวนเนือง ๆ ทำให้บ้านแตกเมืองเสียเป็นหลายครั้ง จนเจ้านายฝ่ายเขมรเห็นว่าเมืองนั้นอยู่ใกล้ไทยนัก อีกอย่างหนึ่งรังเกียจว่าเป็นเมืองเก่า อาลัยของเจ้านายฝ่ายเขมรที่ตายแล้วซ้ำซากมา เป็นผีสิงอิจฉาหึงหวงเจ้านายที่เป็นขึ้นใหม่ ๆ ให้ตายเร็ว ๆ ง่าย ๆ บ่อย ๆ นัก จึงล่าเลิกถอยไปเสียข้างใต้

*ก็ในจังหวัดวงเขมรเจือไทยนี้ เมื่อใดไทยมีกำลังมาก ก็ครอบงำออกไปจนหมดบ้างไม่หมดบ้าง เมื่อไรเขมรมีอำนาจขึ้นก็ครอบงำเข้ามาจนถึงเมืองนครนายก เมืองประจิม **เมืองฉะเชิงเทรา** ที่ไทยเรียกว่าบ้าน บางคาง **และแปดริ้ว**นั้นบ้าง ไพร่บ้านพลเมืองสองอย่างปะปนกันอยู่ดังนี้มานาน*

แต่จังหวัดขอมแปรพักตร์นี้ ได้ตกเป็นของไทยทั้งสิ้นขาดทีเดียว จนเจ้านายฝ่ายเขมรหรือญวนก้ำเกินเข้ามาไม่ได้เลยทั้งสิ้น ตั้งแต่เมืองปัตบอง เมืองนครเสียมราฐเข้ามาดังนี้นั้น ตั้งแต่ต้นพระบรมราชวงศ์นี้ เมื่อปีขาล จัตวาศก จุลศักราช ๑๑๔๔ ตรงกับคริสต์ศักราช ๑๗๘๒ นั้นมาจนบัดนี้

ในเขตต์แขวงแผ่นดินขอมแปรพักตร์ที่ว่ามานี้ ไทยได้ไปตั้งบ้านตั้งเมืองลงใหม่หลายเมืองคือ มงคลบุรี ศรีโสภณ วัฒนานคร อรัญญประเทศ ถึงเมืองปัตบอง เมืองเสียมราฐ แต่ก่อนก็ไม่มีป้อมและกำแพง ฝ่ายไทยได้ไปสร้างขึ้นเกือบสามสิบปีมาแล้ว ส่วนนี้เป็นส่วนที่หนึ่ง...”[๑]

ส่วนชื่อ “แปดริ้ว” ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ว่า เป็นชื่อไทยของเมืองนี้นั้น เป็นชื่อที่ปรากฏหลักฐานอย่างน้อยในสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ - ๓ ดังปรากฏหลักฐานในแผนที่เขมรในนี้มีการระบุถึงตำแหน่งที่ตั้งของเมืองแปดริ้วว่าอยู่ที่ปากน้ำเจาโล้[๒] (ปากน้ำโจ้โล้)

นอกจากนี้ในโคลงนิราศฉะเชิงเทรา พระนิพนธ์กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ เมื่อเสด็จไปราชการทัพในศึกเวียงจันท์ เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๖๙ กล่าวถึง “แปดริ้ว” ในบริเวณปากน้ำโจ้โล้ อำเภอบางคล้า ในปัจจุบัน ดังปรากฏความใน **“โคลงนิราศฉะเชิงเทรา”** ว่า

---

[๑] **ประชุมพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๔ ภาคปกิณณกะ ภาค ๑**, (สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระศพ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพวงสร้อยสอางค์ ณ พระเมรุท้องสนามหลวง พุทธศักราช ๒๔๙๓), หน้า ๒๘ - ๒๙.

[๒] Santanee Phasuk and Philip Stott, **Royal Siamese Maps: War and Trade in Nineteenth Century Thailand**, (Bangkok: River Books, 2006), p. 114.

*(๑๐๘) ดลบุริน**แปดริ้ว**ร่ำ แรมสาย สวาทนา*
เปลี่ยวจิตเปล่าใจหาย เหี่ยวหิ้ว
ระเมียรหมู่แม่ค้าหลาย ลับแม่ นะแม่
ใจจะขาดร้อยริ้ว ระริกริ้วระบายลม ฯ

นอกจากนี้ชื่อ "แปดริ้ว" ยังปรากฏในประกาศรัชกาลที่ ๔ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๙ เรื่อง **"ประกาศว่าด้วยเขตรที่ฝรั่งจะเช่าซื้อได้"** ซึ่งกล่าวถึงชื่อ "แปดริ้ว" ว่า

*"...มีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ให้ประกาศแก่ราษฎรชาวกรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทรมหินทรายุธยาที่เรียกว่าบางกอก และอยู่ในแขวงหัวเมืองชั้นในใกล้ ๆ คือเมืองนครเขื่อนขันธ์ที่เรียกว่าปากลัด เมืองสมุทปราการที่เรียกว่าปากน้ำ เมืองสาครบุรีที่เรียกว่าท่าจีน เมืองนครไชยศรีที่เรียกว่าลครไชยศรี เมืองนนทบุรีที่เรียกว่าตลาดขวัญ เมืองปะทุมธานีที่เรียกว่าสามโคก และกรุงเทพทวาราวดีศรีอยุธยาที่เรียกว่ากรุงเก่าว่าเมืองอ่างทอง เมืองสิงหบุรี เมืองพรหมบุรีที่เรียกว่าบ้านแป้งบางพุทรา เมืองลพบุรี บุราณเรียกว่าละโว้ และคนชาววัดบางพวกอุตริเรียกว่าเมืองนพบุรี และเมืองสระบุรีที่เรียกว่าเมืองใหม่บ้าง บ้านทนบ้านม่วงบ้าง และเมืองนครนายกที่เรียกว่าคอระยก เมืองปราจิณบุรีที่เรียกว่าบางคาง **เมืองฉะเชิงเทราที่เรียกว่าแปดริ้ว** เมืองพนัศนิคมที่เรียกว่าบ้านวัดโบถวัดหลวง เมืองชลบุรีที่เรียกว่าบางปลาสร้อยฤๅบางปาส้อย เมืองบางละมุงและเกาะในหมู่เกาะสีชัง และเมืองเพ็ชรบุรีที่เรียกว่าพริบพรี และเมืองสมุทสงครามที่เรียกว่าแม่กลอง และเมืองราชบุรีที่เรียกว่าราชพรี ราษฎรอยู่ในเขตรแขวงเมืองเหล่านี้และอื่น ๆ คือ ไทย ลาว เขมร มอญ พม่า จีน ญวน แขก ฝรั่งเดิมทั้งปวงให้รู้จงทั่ว..."*

สำหรับที่มาของชื่อ "แปดริ้ว" นั้น ในตำนานพื้นเมืองของฉะเชิงเทรา เล่ากันว่า "แปดริ้ว" มาจากนิทานพื้นบ้านเรื่องพระรถเมรี ซึ่งมีที่มาจากปัญญาสชาดก กล่าวว่า ยักษ์ได้ฆ่านางสิบสองแล้วนำศพไปชำแหละเป็นริ้ว ๆ ถึงแปดริ้ว แล้วทิ้งลอยน้ำไป เนื้อหนังของนางสิบสองได้ลอยตามแม่น้ำบางปะกงไปติดฝั่งที่ฉะเชิงเทราถึงแปดริ้วด้วยกัน จึงทำให้ได้ชื่อว่า "แปดริ้ว" นั่นเอง

ฉะเชิงเทรา ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์

ฉะเชิงเทราปรากฏหลักฐานว่าเคยมีมนุษย์อาศัยมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ดังปรากฏแหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์ ในเขตจังหวัดฉะเชิงเทราหลายแห่ง เช่น แหล่งโบราณคดีบึงไผ่ดำ อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา และแหล่งโบราณคดี โคกพนมราบ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นต้น

แหล่งโบราณคดี บึงไผ่ดำ เป็นแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์สมัยหินใหม่ ตั้งอยู่ที่บึงไผ่ดำ ตำบลศาลาแดง อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา[๓] จากการสำรวจพบว่า บริเวณนี้น่าจะเป็นที่อาศัยอยู่ของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งมีวัฒนธรรมการทำเครื่องมือหิน[๔]

แหล่งโบราณคดี โคกพนมราบ เป็นแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ตั้งอยู่ที่บ้านพนมราบ หมู่ที่ ๓ ตำบลสิบเอ็ดศอก อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา[๕] จากการสำรวจพบว่า แหล่งโบราณคดีนี้สมัยแรกเป็นหาดชายเลน เนื่องจากมีตะกอนมากบริเวณนี้จึงตื้นเขิน ต่อมาลมพัดเอาตะกอนมาทับถมเป็นเนินดินเตี้ย ๆ[๖] จากหลักฐานทางโบราณคดี แสดงให้เห็นว่าน่าจะความสัมพันธ์กับแหล่งโบราณคดีโคกพนมดี ซึ่งกำหนดว่าเป็นแหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์สมัยหินใหม่ มีอายุประมาณ ๔๐๐๐ - ๒๐๐๐ ปีมาแล้ว ชุมชนมีการตั้งถิ่นฐานระยะเวลาสั้น ๆ และอาศัยทรัพยากรทางทะเลดำรงชีวิต[๗]

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่กล่าวมา แสดงให้เห็นว่าพื้นที่ในจังหวัดฉะเชิงเทราปรากฏหลักฐานการอยู่อาศัยของมนุษย์มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะในสมัยหินใหม่ อายุประมาณ ๔๐๐๐ - ๒๐๐๐ ปีมาแล้ว และปรากฏหลักฐานซึ่งแสดงถึงความสัมพันธ์กับแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ใกล้เคียงด้วย เช่น แหล่งโบราณคดี

---

[๓] กรมศิลปากร, **โบราณคดีในประเทศไทย เล่ม ๑** (กรุงเทพฯ, กรมศิลปากร, ๒๕๒๙), หน้า ๒๖๖.

[๔] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๗.

[๕] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๙.

[๖] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗๐.

[๗] เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

โคกพนมดี ในอำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี อันแสดงถึงความเก่าแก่ของการอาศัยอยู่ของผู้คนในจังหวัดฉะเชิงเทราได้เป็นอย่างดี

ฉะเชิงเทรา ในวัฒนธรรมทวารวดี

หลังจากบริเวณภาคกลางของประเทศไทยได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากอินเดีย ทำให้เกิดเป็นวัฒนธรรมที่เรียกว่า วัฒนธรรมแบบทวารวดีภาคกลาง ซึ่งแพร่กระจายอยู่ในบริเวณภาคกลางของไทย ด้วยเหตุนี้เมื่อชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในจังหวัดฉะเชิงเทรา ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากชุมชนภายนอก โดยเฉพาะวัฒนธรรมอินเดียที่เข้ามาสู่ดินแดนที่เป็นประเทศไทยในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑ เป็นต้นมา จึงทำให้ชุมชนในจังหวัดฉะเชิงเทราพัฒนาเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์ กลายเป็นแหล่งโบราณคดีที่พบร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดีร่วมสมัยกับรัฐทวารวดีในภาคกลางและภาคตะวันออกของประเทศไทย

หลักฐานทางโบราณคดีที่พบในจังหวัดฉะเชิงเทรา ที่แสดงให้เห็นถึงการเป็นชุมชนในสมัยทวารวดี ปรากฏหลักฐานให้เห็นอย่างชัดเจน ในแหล่งโบราณคดีโคกหัวข้าว ซึ่งตั้งอยู่ที่บ้านโคกหัวข้าว หมู่ที่ ๓ ตำบลท่าด่าน อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา และแหล่งโบราณคดีบ้านบึงกระจับ ตำบลเมืองเก่า อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา และแหล่งโบราณคดีบ้านสระสองตอน ตำบลหนองแหน อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา

แหล่งโบราณคดีโคกหัวข้าว แหล่งโบราณคดีแห่งนี้มีลักษณะเป็นเนินโบราณสถาน อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของหมู่บ้านห่างจากโบสถ์ร้างวัดโคกหัวข้าวเดิมประมาณ ๑ กิโลเมตร เป็นเนินรูปไข่ โบราณสถานก่อด้วยอิฐ มีบางส่วนจมอยู่ในดิน มีลักษณะเป็นอิฐขนาดใหญ่สอด้วยดิน เนื้ออิฐมีส่วนผสมของแกลบข้าว ซึ่งมีลักษณะการจัดเรียงอิฐแบบที่พบมากในโบราณสถานสมัยทวารวดี[๘]

แหล่งโบราณคดีบ้านบึงกระจับ ตั้งอยู่บริเวณคลองบึงกระจับ พบว่ามีแนวถนนดินมาจากทางบ้านท่าลาดใต้ มาถึงบ้านบึงกระจับ บนแนวถนนพบเศษภาชนะ

---

[๘] กรมศิลปากร, **แหล่งโบราณคดีประเทศไทย เล่ม ๑**, หน้า ๒๖๔ - ๒๖๕.

ดินเผาและแนวสะพานเก่าของถนนพระรถให้เห็นบ้าง นอกจากนี้รอบ ๆ บึงกระจับ ยังพบเศษภาชนะดินเผา และทางตะวันออกและด้านใต้ พบภาชนะดินเผา เศษเครื่องถ้วยจีน อีกด้วย แสดงให้เห็นว่าพื้นที่บริเวณนี้น่าจะเป็นชุมชนในสมัยทวารวดี โดยเฉพาะการที่อยู่ในเส้นทางถนนโบราณก็แสดงให้เห็นถึงการเป็นชุมชนในเส้นทาง การติดต่อระหว่างเมืองศรีมโหสถกับเมืองพระรถ ได้เป็นอย่างดี

แหล่งโบราณคดีบ้านสระสองตอน ตั้งอยู่ที่บ้านสระสองตอนจากการสำรวจ พบสระที่มีแนวศิลาแลงคั่น และเดิมมีแนวถนนโบราณจากบ้านหัวสำโรง อำเภอ แปลงยาว ผ่านสระสองตอน ซึ่งน่าจะเป็นชุมชนโบราณในสมัยทวารวดีด้วย

จากหลักฐานที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่า หลังจากสมัยก่อนประวัติศาสตร์แล้ว ชุมชนโบราณในจังหวัดฉะเชิงเทราน่าจะได้พัฒนาเป็นชุมชนในวัฒนธรรมแบบทวารวดี ดังที่พบที่แหล่งโบราณคดีโคกหัวข้าว อำเภอพนมสารคาม ในเวลาร่วมสมัยกับ ดินแดนใกล้เคียง เช่น เมืองพระศรีมโหสถ ในจังหวัดปราจีนบุรี เมืองไผ่ ในจังหวัด สระแก้ว และเมืองดงละคร ในจังหวัดนครนายกนั่นเอง

ฉะเชิงเทรา กับวัฒนธรรมเขมรโบราณในภาคตะวันออก

ในช่วงเวลาเดียวกับชุมชนที่ร่วมสมัยกับวัฒนธรรมทวารวดี ดินแดนภาคตะวันออก ยังพบร่องรอยการติดต่อกับรัฐเจินล่า ในพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ด้วย ดังปรากฏหลักฐาน ทางโบราณคดี และหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรโดยเฉพาะได้พบศิลาจารึกของ พระเจ้ามเหนทรวรมัน ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๒ และจารึกของพระเจ้าภววรมัน ที่ ๒ ที่ปราสาทเขาน้อยสีชมพู พ.ศ. ๑๑๘๐ สืบเนื่องมาจนวัฒนธรรมเขมร สมัยพระนครในพุทธศตวรรษที่ ๑๕ - ๑๘ แม้ไม่ปรากฏหลักฐานโบราณสถาน สมัยวัฒนธรรมเขมรโบราณที่ชัดเจนในจังหวัดฉะเชิงเทรา แต่การที่ฉะเชิงเทรา ตั้งอยู่ในเส้นทางการเดินทางตามแม่น้ำบางปะกงไปสู่อ่าวไทย เวลานั้นฉะเชิงเทรา ก็น่าจะมีความสัมพันธ์กับชุมชนในวัฒนธรรมเขมรโบราณในลุ่มแม่น้ำบางปะกงด้วย

ฉะเชิงเทรา เมืองยุทธศาสตร์สมัยอยุธยา

เมืองฉะเชิงเทรา น่าจะปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงครั้งแรกในพระราชพงศาวดาร กรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ ซึ่งกล่าวว่า สมเด็จพระบรมราชาธิราชาที่ ๑

(ขุนหลวงพ่องั่ว) เสด็จไปตีเมืองนครพังคาและเมืองแสงเชราได้ เมื่อ พ.ศ. ๑๙๑๕ นักประวัติศาสตร์สันนิษฐานว่า เมืองแสงเชรา น่าจะหมายถึง ฉะเชิงเทรา[๙]

ในรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) ปรากฏหลักฐานว่า หลังจากที่สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) ตีเมืองพระนครศรียโศธรปุระ หรือ เมืองนครหลวง ของกัมพูชาได้ เมื่อ พ.ศ. ๑๙๗๔

ต่อมาเจ้าอยาดซึ่งเป็นพระราชวงศ์กัมพูชาได้ก่อการขบถ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ โปรดให้จับตัวส่งเข้ามากรุงศรีอยุธยา ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับปลีก ของหอพระสมุดวชิรญาณว่า ได้มีการส่งตัวเจ้าอยาดเข้ามาถึงเมืองแส้งเพลา[๑๐] ต่อมาในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงเมืองฉะเชิงเทรา และราชทินนามของเจ้าเมืองฉะเชิงเทรา ในพระไอยการตำแหน่งนาหัวเมือง ซึ่งตราขึ้นในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ว่า เมืองฉะเชิงเทรามีฐานะเป็นเมืองจัตวา เจ้าเมืองมีตำแหน่งเป็น *"เมืองวิเสศฤๅไชย เมืองฉะเชิงเทราขึ้นประแดงเสนาฎขวา"* [๑๑] ซึ่งน่าจะหมายถึง ฉะเชิงเทรา

เมืองฉะเชิงเทรา ในสมัยอยุธยาเป็นเมืองที่เป็นหัวเมืองหน้าด่านที่สำคัญทางทิศตะวันออกของกรุงศรีอยุธยา และเป็นเมืองยุทธศาสตร์สำคัญของกรุงศรีอยุธยา ที่เชื่อมโยงเส้นทางโบราณทางภาคตะวันออก ควบคู่กับเมืองปราจีนบุรี และเมืองนครนายก

เมืองฉะเชิงเทรา เป็นเมืองยุทธศาสตร์สำคัญที่เชื่อมโยงเส้นทางโบราณทางภาคตะวันออก ควบคู่กับเมืองปราจีนบุรี และเมืองนครนายก โดยเฉพาะเป็นเมืองที่เกี่ยวข้องกับการยกทัพไปกัมพูชา และเป็นเมืองซึ่งปรากฏหลักฐานว่า เมื่อกัมพูชายกทัพเข้ามาทางภาคตะวันออกของกรุงศรีอยุธยาก็ได้ยกทัพมาตีเมืองฉะเชิงเทราด้วย

---

[๙] ศานติ ภักดีคำ, **ประวัติศาสตร์อยุธยาจากพระราชพงศาวดาร พระราชพงศาวดารฉบับปลีกและฉบับ ความย่อ**, (กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์, ๒๕๖๒), หน้า ๑๕๙.

[๑๐] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘ - ๓๙.

[๑๑] กรมศิลปากร, **กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๑**, (พระนคร: คุรุสภา, ๒๕๐๕), หน้า ๓๒๔.

สงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยากับกรุงกัมพูชา ที่ใช้เส้นทางเดินทัพทางภาคตะวันออก ปรากฏหลักฐานในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ดังที่พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ กล่าวถึงเหตุการณ์ที่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิโปรดเกล้าฯ ให้พญาองค์สวรรคโลกยกทัพไปแย่งชิงราชสมบัติเมืองละแวกในปี พ.ศ. ๒๐๙๙ ดังความที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ ว่า

"...ศักราช ๙๑๘ มะโรงศก (พ.ศ. ๒๐๙๙) เดือน ๑๒ แต่งทัพไปละแวก พรญาองค์สวรรคโลกเป็นนายกองถือพล ๓๐๐๐๐ ให้พระมหามนตรี ถืออาชญาสิทธิ์ พระมหาเทพ ถือวัวเกวียน ฝ่ายทัพเรือไซร้พญาเยาวเป็นนายกอง ครั้งนั้นลมพัดขัดทัพเรือมิทันทัพบก แลพรญารามลักษณ์ ซึ่งเกณฑ์เข้าทัพบกนั้น เข้าบุกทัพในกลางคืน แลทัพพรญารามลักษณ์นั้นแตกมาปะทัพใหญ่ ครั้งนั้นเสียพญาองค์สวรรคโลกนายกอง แลช้างม้ารี้พลมาก ฯ๏ ..."[๑๒]

เส้นทางที่ใช้ในสงครามครั้งนี้เดินทัพไปทางเมืองพระตะบอง เมืองโพธิสัตว์ (ซึ่งต้องใช้เส้นทางเมืองปราจีนบุรี) แม้ไม่มีการกล่าวถึง เมืองฉะเชิงเทรา โดยตรง แต่เมืองฉะเชิงเทราก็น่าจะเป็นเมืองหนึ่งที่ถูกเกณฑ์ให้เข้าร่วมในกองทัพเมื่อยกทัพไปตีเมืองละแวกในครั้งนี้ด้วย

ต่อมาในรัชกาลสมเด็จพระมหาธรรมราชา เมื่อ พ.ศ. ๒๑๑๓ หลังจากที่เสียกรุงศรีอยุธยาแก่พระเจ้าบุเรงนอง เพียง ๑ ปี และตรงกับรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาที่ ๓ (๒๑๐๙ - ๒๑๑๙) ของกัมพูชา เวลานั้นเมืองหลวงของกัมพูชาอยู่ที่เมืองละแวก เอกสารไทยจึงเรียกกษัตริย์เขมรในเวลานั้นว่า "พระยาละแวก"[๑๓]

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน มีบันทึกถึงสงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยากับกรุงละแวกครั้งนี้ ระบุว่าเป็นสงคราม

---

[๑๒] อัญชนา จิตสุทธิญาณ และศานติ ภักดีคำ (บรรณาธิการ), **พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ ภาษาไทย - เขมร**, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๒), หน้า ๑๑๔.

[๑๓] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๘.

ที่เกิดขึ้นในปี จ.ศ. ๙๑๙ และกล่าวถึงการที่พระยาละแวกได้กวาดต้อนชาวเมืองฉะเชิงเทรากลับไปด้วย ดังนี้

*"๏ ในขณะนั้น พญาลแวกแต่งพลมาลาดทั้งทางบกและทางเรือ หลายครั้ง แลเสียชาวจันทรบูร ชาวระยอง **ชาวฉะเซิงเทรา** ชาวนาเริ่ง ไปแก่ข้าศึกลแวกเปนอันมาก..."*[๑๔]

ต่อมาในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงยกทัพไปตีเมืองละแวกก็โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าเมืองฉะเชิงเทรา เจ้าเมืองปราจีนบุรี ออกไปตั้งยุ้งฉางในเส้นทางยกทัพไปตีเมืองละแวกด้วย ดังความในพระราชพงศาวดารว่า

*"...ครั้น ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๓ ขึ้น ๖ ค่ำ ก็ปูนบำเหนจ์มุขมนตรีนายทับนายกองทั้งปวงโดยสมควร แล้วมีพระราชบริหารสั่งพญานครนายก พญาปราจิน **พระวิเศศเมืองฉะเชิงเซรา** พระสุระบูรี ๔ หัวเมือง ให้พญานครนายกเปนแม่กองใหญ่ คุมพลหมื่นหนึ่งออกไปตั้งค่ายขุดคูปลูกยูงฉางถ่ายลำเลียงไว้ตำบลทำนบรักษาให้หมั้นอย่าให้เสียทีแก่ข้าศึก*

*ฝ่ายพญานครนายก พญาปราจิน **พระวิเศศฉะเชิงเซรา** พระสุระบูรี กราบถวายบังคมลา แล้วก็ไปทำตามพระราชบันชาสั่ง...*

๏ ลุะศักราช ๙๕๕[๑๕] *ปีมแม เบญจศก*[๑๖] *สมเดจ์พระนเรศวรเปนเจ้า ครั้นเสรจ์การพระราชพิทธีอาสวะยุชแล้ว มีพระราชบริหารสั่งให้เกนทับเตรียมไว้ แลพลสกรรลำเครื่องแสนหนึ่ง ช้างเครื่อง ๘ ร้อย ม้า ๑๕๐๐ กำหนดเดือนอ้ายจะยกไปตีกรุงกำภูชาธิบดี*

---

[๑๔] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๖**, (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๖), เลขที่ ๖ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๑, ประวัติได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ๗ เมษายน ๒๔๘๒.

[๑๕] ฉบับพิมพ์ว่า ศักราช ๙๔๕

[๑๖] พ.ศ. ๒๑๒๖, ฉบับหลวงประเสริฐว่า ศักราช ๙๕๕ (พ.ศ. ๒๑๓๖)

ให้เกนทับเมืองนครราชสีมาหมื่นหนึ่ง ยกตีลงทางตะพานทิพตะพานแสงไปเอาเมืองเสียมราบ ตีไปฟากตะวันออกจนถึงกะพงสวาย[๑๗]

แลให้เกนทับเรือเมืองปากใต้ ๒๕๐ ลำ ให้พญาเพ็ชบุรีเปนแม่ทับ เกนเรือลำเลียงเมืองนคร เมืองพัทลุง เมืองสงขลา เมืองไชยา ๒๐๐ ลำ บันทุกเข้าลำเลียงให้ได้สองพันเกวียน ทั้งทับเรือแลทับลำเลียงเปนคนหมื่น ๑ สรับไปด้วยเครื่องสรรพสาตราวุทธปืนใหญ่น้อย กระสุนดินประสิวไปตีเอาเมืองป่าสักทับหนึ่ง

ให้กองทับอาษาจาม แลกองทับเมืองจันทบูรคุมเรือรบร้อยห้าสิบลำพลรบพลแจวหมื่นหนึ่งสรับไปด้วยเครื่องสาตราวุทธปืนใหญ่น้อยกระสุนดินประสิวให้พญาราชปังสันเปนแม่ทับตีไปทางปากน้ำพุดไทมาด แลทับบกทับเรือหัวเมืองทั้งนี้กำหนดเดือนอ้าย ขึ้นห้าค่ำ ให้ยกพร้อมวันทับหลวงเสดจ์ ท้าวพญาพระหลวงหัวเมืองก็จัดแจงทับบกทับเรือไว้โดยพระราชกำหนด

ครั้น ณ วันศุกร์ เดือนอ้าย ขึ้น ๑ ค่ำ สมเดจ์พระพุทธเจ้าอยู่หัวตำหรัดให้ไปตั้งพิทธีชุมพลตำบลทุ่งหานตราถึง ณ วันอังคาร เดือนอ้าย ขึ้น ๕ ค่ำ เพลารุ่งแล้วสองนาลิกา ๕ บาด สมเดจ์พระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็ทรงเครื่องอาภรณวิจิตรอลงกา ประดับสำหรับพิไชยยุทธเสรจ์

ครั้นได้เพ็ชรฤกษมงคลอันประเสรีฐ พระโหราลั่นฆ้องไชย ชีพ่อพราหมณ์ถวายเสียงสังข์ สมเดจ์พระนเรศวรบรมเชษฐ์าธิราชทรงช้างต้นเจ้าพญาไชยานุภาพเปนพระคชาธาร สมเดจ์พระเอกาทฐรุททรงช้างต้นเจ้าพญาปราบไตรจักรเปนพระคชาธาร เข้าโขลนทวาร พระสงฆราชาคณะประน้ำพระพุทธมนตร์ พญานนท์ตัดไม้ข่มนามโดยสาตร พร้อมด้วยเสนามาตยนิกรทวยหารแห่แหน ริ้วรายโดยกระบวรพยุหบาตราเปนขนัด ประดับด้วยเสวตรฉัตรชุมสายวาฬวิชนีบังพระสุริยาอลงกาโกลาหลศับทสำเนียงแตรสังขฆ้องกลองอึงอล เสดจ์กรีธาพลเดีรโดยสถลมารคทางด่านพระจาฤก[๑๘]*ประทับร้อนแรมไปตามระยะก็ถึงตำบลค่ายทำนบ*

---

[๑๗] กะพงสวาย เป็นเมืองโบราณของกัมพูชา เมืองนี้ปรากฏในทำเนียบบันดาศักดิ์กรุงกัมพูชาว่าเจ้าเมืองมีตำแหน่งเป็นที่ "ออกญาเดโช" เป็นเมืองส่วยขึ้นกับเจ้าฟ้าทะละหะ ปัจจุบันอยู่ในจังหวัดกำพงธม ประเทศกัมพูชา

[๑๘] ฉบับพิมพ์ว่า ด่านพระจารีต

*๏ ฝ่ายพญานครนายก พญาปราจิน **พระวิเศศเมืองฉะเชิงเซรา** พระสุระบูรี ผู้อยู่รักษาค่ายฉางเข้า ก็มาเฝ้าทูลข้อราชการแลจำนวนเข้าเสรจ์สิ้นทุกประการ*

จึ่งตำหรัดให้พระสุระบุรีคุมพลพันหนึ่งอยู่รักษาค่ายฉางเข้า แล้วให้แต่งกองทับออกไปลาดกระเวนฟังราชการให้ถึงทับหลวง

*แต่พญานครนายก พญาปราจิน **พระวิเศศ** กับพลเก้าพันให้ยกไปเข้ากระบวรทับหลวง แลทับหลวงตั้งตำบลพะเนิยดทางร่วมที่จะไปเมืองปัตบอง[๑๙]แลเมืองนครเสียมราบ[๒๐]*

จึ่งมีพระราชบริหารให้พระราชมนูเปนกองหน้า คุมพลสองหมื่นห้าพันยกไปแก้ตัวตีเอาเมืองปัตะบองแลเมืองโพธิสัตว์[๒๑] พระราชมนูนายทับนายกองทั้งปวงกราบถวายบังคม แล้วก็ยกไปตามพระราชกำหนด รุ่งขึ้นวันหนึ่งกองทับหลวงก็เสดจ์ยกพยุหโยธาทหารตามไป...

๏ ครั้นเพลาอุสาโยคพระบาทสมเดจ์พระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์เสดจ์ออกพร้อมด้วยหมู่มุขอำมาตยราชปโรหิตนายทับนายกองกราบถวายบังคมเฝ้าบาทยุคลเกลื่อนกลาด

พระบาทสมเดจ์พระพุทธเจ้าอยู่หัวจึ่งสั่งให้คุมเอาตัวพญาเสนาธิบดีเจ้าเมืองบริบูรรณ พระหลวงขุนหมื่นนายทับนายกองเขมรเข้ามาหน้าพระธินั่ง ให้ถามข้อราชการ

---

[๑๙] จังหวัดสำคัญของประเทศกัมพูชาตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของกรุงพนมเปญ แต่เดิมเมืองนี้เป็น เขตของเขมร เจ้าเมืองมีตำแหน่งเป็นที่ "ออกญาราชไมตรี"

[๒๐] เดิมมีชื่อว่า "เมืองพระนครวัด" ปัจจุบันโบราณสถานเมืองพระนครตั้งอยู่ในจังหวัดนี้ เมืองนี้เป็นเมืองรองอยู่ในการดูแลของเมืองพระตะบอง เจ้าเมืองแต่เดิมตามที่ปรากฏในทำเนียบบรรดาศักดิ์กรุงกัมพูชามีตำแหน่ง เป็นที่ "ออกญานครเสียมราบ" ปัจจุบันเป็นจังหวัดหนึ่งในประเทศกัมพูชา

[๒๑] เมืองโพธิสัตว์เป็นหัวเมืองสำคัญทางทิศตะวันตกของประเทศกัมพูชา เคยเป็นเมืองหลวงในสมัยที่เจ้าพญาจันท์เสด็จกลับมาจากกรุงศรีอยุธยาและทำสงครามปราบขบถขุนหลวงพระเสด็จกอน ต่อมามีฐานะเป็นเมืองเอก เจ้าเมืองมีตำแหน่งตามที่ปรากฏในทำเนียบบันดาศักดิ์กรุงกัมพูชาว่า "ออกญาสังขโลก" หรือ "ออกญาสวรรคโลก (อุกญาสัวรคาโลก)" และถือเป็นเมืองส่วยขึ้นออกญาจักรี ปัจจุบันเป็นจังหวัดหนึ่งในประเทศกัมพูชา

ในเมืองละแวก แลพญาเสนาธิบดีพระหลวงขุนหมื่นนายทับนายกองทั้งปวง ก็ให้การกราบทูลเสรจ์สิ้นทุกประการ

จึ่งมีพระราชโองการ ให้พระวิเศศเมืองฉะเชิงเซราเปนพญาวิเศศ ให้เปนนายกองทับคุมพลสามพัน ตั้งอยู่ ณะ เมืองบริบูรรณ ปลูกยุ้งฉางรวบรวมเสบียงอาหารไว้เสรจ์

แล้วเสดจ์พระราชตำเนีรยกพยุหบาตราทับโดยลำดับมารควิถีสองคืนก็ถึงกรุงกำภุชประเทศ ทับหลวงตั้งค่ายหมั้นไกลเมือง ทางประมาณเจ็ดสิบเส้น ตรัสให้นายทับนายกองตั้งค่ายล้อมประชิเมือง ให้พระราชมนูอยู่ด้านตวันตก พญาศรีราชเดโชอยู่ด้านใต้ พญาท้ายน้ำอยู่ด้านตวันออก พญามหาโยธาอยู่ด้านเหนือ...”[๒๒]

เมืองฉะเชิงเทรา เดิมเป็นเมืองที่ขึ้นกับสมุหนายก ต่อมาในสมัยอยุธยาตอนปลาย ได้มีการแบ่งการปกครองหัวเมือง จากเดิมที่ขึ้นกรมมหาดไทยทั้งหมดไปเป็นหัวเมืองฝ่ายเหนือขึ้นกับสมุหนายก และหัวเมืองฝ่ายใต้ขึ้นกับสมุหพระกระลาโหม ดังปรากฏหลักฐานในพระไอยการพระทำนูน ในกฎหมายตราสามดวง ว่า

“...อนึ่งถ้ามีพระราชโองการให้ข้าราชการผู้มีความชอบไปรั้ง ไปครอง เมือง ณ หัววเมืองทังปวงบันดาขึ้นแก่เจ้าพญาจักรี คือ เมืองพิศณุโลก เมืองสวรรคโลก เมืองศุกโขไท เมืองกำแพงเพชญ เมืองพิไช เมืองนครสวรรค เมืองพิจิตร เมืองมโนรม เมืองไชนาฎ เมืองอุไทธานี เมืองอินทบุรี เมืองพรหมบุรี เมืองสิงคบุรี เมืองสรรคบุรี เมืองลพบุรี เมืองสรบุรี เมืองวิเศศไชยชาญ กรุงเก่า เมืองนครนายก เมืองประจิม ***เมืองฉเชิงเทรา*** *เมืองสุพันทบุรี เมืองนครไชศรี เมืองราชบุรี เมืองการบุรี เมืองเพชญบูรร เมืองท่าโรง เมืองบัวชุม เมืองไชบาดาน เมืองกำพราน เมืองนครราชศรีมาก็ได้ใช้ตราพระราชสีห แลใช้ไปให้หัววเมืองทังปวงบันดาขึ้นแก่มหาดไท ส่งคู่ความมาพิจารณา แลไปด้วยกิจราชการทังปวง แลมีตราพระราชสีหไปตั้งเจ้าเมือง แลปลัดรองปลัด นำตราเจ้าพนักงานซึ่งตั้งกรมการแลตั้งนายอากอร*

---

[๒๒] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๙**, (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑๐), เลขที่ ๑๐ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๒, ประวัติได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ๗ เมษายน ๒๔๘๒.

ขนอนทั้งปวงบันดาขึ้นแก่กรมมหาดไท แลตราพระราชสีหเจ้าพญาจักรีได้ใช้แต่เท่านี้..."[๒๓]

แต่ต่อมาเมื่อสมุหพระกระลาโหมมีความผิด จึงยกเมืองปากใต้ไปขึ้นกับกรมท่าเช่นนี้สืบมาจนถึงสมัยกรุงธนบุรี ดังปรากฏหลักฐานใน "จดหมายเหตุราชการที่ ๑" ว่า

"...*อนึ่งขนบบูระราชประเพณีแต่ก่อน หัวเมือง ๑, ๒, ๓๓, ๔ ฝ่ายเหนือขึ้นแก่สมุหนายก ฝ่ายหัวเมือง ๑, ๒, ๓, ๔ ปากใต้ ขึ้นแก่สมุหพระกระลาโหม แลว่าสมุหพระกระลาโหมแต่ก่อนเปนโทษ จึงยกหัวเมืองปากใต้มาขึ้นแก่กรมท่า...*"[๒๔]

ดังนั้นเมืองฉะเชิงเทรา จึงเป็นเมืองที่ขึ้นกับกรมพระกะลาโหม สืบต่อมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช จึงโปรดให้ย้ายมาขึ้นกับกรมมหาดไทย ดังปรากฏหลักฐานใน "จดหมายเหตุราชการที่ ๑" ว่า

"...*ซึ่งเมืองปากใต้ขึ้นแก่ระลาโหม ยกมาขึ้นแก่กรมท่านั้น บัดนี้กระลาโหมมีความชอบ ขอพระราชทานแบ่งหัวเมืองปากใต้ฝ่ายตะวันตกซึ่งขึ้นกรมท่ากรมมหาดไทย เมืองนครศรีธรรมราช ๑ เมืองสงขลา ๑ เมืองพัตะลุง ๑ เมืองถลาง ๑ เมืองไชยา ๑ เมืองประทิว ๑ เมืองชุมภร ๑ เมืองคลองวาน ๑ เมืองกุย ๑ เมืองปราน ๑ เมืองตะนาวศรี ๑ เมืองมฤท ๑ รวม ๑๒ หัวเมือง เมืองขึ้นกรมมหาดไทย เมืองเพ็ชรบุริย ๑ รวมกัน ๑๓ เมือง ให้คงเมืองขึ้นกรมท่า เมืองนนทบุรีย์ ๑ เมืองสมุทประการ ๑ เมืองษาครบุรีย์ ๑ เมืองชลบุรีย์ ๑ เมืองระยอง ๑ เมืองบางละมุง ๑ เมืองจันทบุรีย์ ๑ เมืองตราษ ๑ รวม ๘ หัวเมือง เมืองขึ้นมหาดไทย ยกมาขึ้นกรมท่า เมืองสมุทสงคราม ๑ รวม ๙ หัวเมือง ให้ยกเอาเมืองการบุรีย ๑ เมืองไชโยก ๑ ซึ่งขึ้นกรมท่า* ***เมืองฉะเชิงเทราซึ่งขึ้นกระลาโหม พระราชทานให้ไปขึ้นกรมมหาดไทย*** *ให้ทำราชการให้เสมอกัน จึงควรตามยศถาศักดิ์....*"[๒๕]

---

[๒๓] กรมศิลปากร, **กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๑**, หน้า ๑๗๖.

[๒๔] "จดหมายเหตุราชการที่ ๑", **วชิรญาณ เล่ม ๒**, มกราคมถึงมีนาคม ร.ศ. ๑๒๔, หน้า ๘๙.

[๒๕] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๒.

บทบาทของเมืองฉะเชิงเทราในปลายสมัยอยุธยา ปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดารว่า เมื่อกรมหมื่นเทพพิพิธทรงรวบรวมผู้คนหัวเมืองตะวันออกเพื่อจะไปรบพม่า ที่ล้อมกรุงศรีอยุธยานั้น ชาวเมืองฉะเชิงเทราทราบจึงได้สมัครเข้าร่วมในกองทัพด้วย ดังความในพระราชพงศาวดาร ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียน ว่า

"...ฝ่ายจ้าวกรมหมื่นเทพพิพิธ ซึ่งไปอยู่เมืองจันทบูรีนั้น บันดาคนชาวหัวเมืองทั้งหลาย ฝ่ายตระวันออกชวนกันนับถือ ภากันมาสาพิภักดิ์ พึ่งพระบาระมีอยู่เปนอันมาก

กรมหมื่นเทพพิพิธจึ่งภาคนทั้งนั้นเข้ามา อยู่ ณะ เมืองปราจินบูรี แลคนหัวเมืองปราจิน เมืองนครนายก ***เมืองฉะเชิงเซา*** *เมืองชลบูรี เมืองบางละมุง ฦๅเลื่องกันไปว่าจ้าวจะเข้ามารบพม่าช่วยกรุง จึ่งภากันมาเปนพวกพวกเข้าด้วยหลายพัน ทูลรับอาษาจะรบพม่า*

กรมหมื่นเทพพิพิธ จึ่งให้ตั้งค่ายใหญ่อยู่ ณะ เมืองปราจิน จึ่งแต่งให้หมื่นเก้าหมื่นศรีนาวาชาวเมืองปราจิน แลนายทองอยู่น้อยชาวเมืองชล คนทั้งสามคนนี้เปนนายซ่องฝีมือเข้มแขง ให้เปนนายทับหน้า คุมพลหัวเมืองต่างต่างสองพันเศศ แลคนทั้งหลายต่างต่างส่งหนังสือลับเข้ามา ถึงพวกญาติซึ่งอยู่ในกรุง

คนในกรุงรู้ก็ยินดี คิดกันภาครอบครัวหนี ออกจากพระนคร ไปเข้าด้วยกรมหมื่นเทพพิพิธเปนอันมาก บันดาหม่อมจ้าวบุตรกรมหมื่นเทพพิพิธ ทั้งชายหญิงกับทั้งหม่อมห้าม แลข้าไทก็หนีออกไปหาจ้าวแลพญารัตนาธิเบศ ก็ภาพักพวกหนีออกไปเข้าด้วยจ้าว ช่วยกันคิดการ ซึ่งจะทำสงครามกับพม่า จัดแจงกันยังหมีทันพร้อมยังหมีได้ยกเข้ามา

ฝ่ายกองทับพม่าได้แจ้งเหตุดังนั้นแม่ทับจึงเกนให้เมฆราโบ่ กับแนกวนจอโบ่สองนายคุมพลสามพัน ยกทับเรือออกไปตีค่ายไท ซึ่งตั้งอยู่ ณะ ปากน้ำโยทะกานั้นได้รบกันเปนสามารถ

พม่าหักเอาค่ายได้ ฆ่าหมื่นเก้าหมื่นศรีนาวาตายในที่รบแต่นายทองอยู่น้อยนั้นหนีรอด ทับไทก็แตกฉาน พ่ายหนีกระจัดพรัดพราย พม่าได้ไชยชำณะ แล้วก็เลิกทับกลับยังค่าย ณะ กรุงเทพมหานคร

ฝ่ายกรมหมื่นเทพพิพิธกับพญารัตนาธิเบศแจ้งว่า เสียค่ายปากน้ำโยทะกาแล้วก็ตกใจ มิได้คิดที่จะสู้รบกับพม่าอีก ก็ภาสมักพักพวกบริวารหนีไปทางด้านช่องเรือแตก ขึ้นไป ณะ เมืองนครราชศรีมา..."[๒๖]

ต่อมาพม่าได้ยกทัพมายึดบริเวณปากน้ำเจ้าโล้ไว้ เพื่อตัดเส้นทางการส่งเสบียงอาหารและกองทัพที่จะเข้าไปช่วยกรุงศรีอยุธยา แสดงให้เห็นว่า เมืองฉะเชิงเทราซึ่งเวลานั้นตั้งอยู่ที่ปากน้ำเจ้าโล้มีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ในสมัยอยุธยาตอนปลายเป็นอย่างมากนั่นเอง

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี กับเมืองฉะเชิงเทรา

เมืองฉะเชิงเทรา ตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นเมืองสำคัญที่ควบคุมเส้นทางโบราณในภาคตะวันออก โดยเฉพาะบริเวณปากแม่น้ำบางปะกง ซึ่งเชื่อมโยงระหว่างภาคกลางกับภาคตะวันออก ด้วยเหตุนี้เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ยกทัพฝ่าวงล้อมพม่าออกจากกรุงศรีอยุธยา เพื่อจะมุ่งหน้าไปยังหัวเมืองตะวันออก ได้แก่ ชลบุรี ระยอง จันทบุรี สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจึงทรงเลือกใช้เส้นทางที่ผ่านเมืองฉะเชิงเทรา

เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงยกทัพเสด็จตัดผ่านด่านกบแจะ วกลงมาทางเมืองฉะเชิงเทรา ตามแม่น้ำบางปะกงจึงได้ทรงปะทะกับกองทัพของพม่าที่ยกทัพขึ้นมาจากปากน้ำโจ้โล้ เมื่อเอาชนะได้สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจึงเดินทางต่อไปที่เมืองชลบุรี ดังปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ว่า

*"...ครั้นเพลาบ่ายประมาณ ๔ โมง พม่าไล่แทงฟันคนซึ่งเลื่อยล้าอยู่นั้นวิ่งหนีมาตามทาง ครั้นได้ทอดพระเนตรเห็น จึงให้นายบุญมีขึ้นม้าใช้สวนทางลงไปประมาณ ๒๐๐ เส้น พบกองทัพพม่ายกขึ้นมาแต่**ปากน้ำโจ้โล้**ทั้งทัพบกทัพเรือ มาขึ้นที่ท่าข้าม*

---

[๒๖] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๒๙,** (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓๐), เลขที่ ๓๐ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๔, ประวัติได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ๗ เมษายน ๒๔๘๒.

ครั้นเห็นธงเทียวเสียงฆ้องกลองรู้ว่าเป็นพม่ามั่นคงแล้ว ก็กลับมากราบทูลตามที่ได้เห็นทุกประการ จึงรับสั่งให้พลทหารตั้งปืนตับใหญ่น้อยดาซุ่มอยู่ ๒ ข้างทาง แล้วให้คนหาบเสบียงครัวไปก่อน แต่พระองค์กับทหารประมาณ ๑๐๐ เศษคอยรับพม่า

ครั้นเพลาบ่ายโมงเศษพม่ายกกองทัพมาถึง จึงเสด็จนำหน้าพลทหารด้วยหลวงชำนาญไพรสณฑ์ พระเชียงเงิน นายบุญมี นายทองดี นายแสงทหาร ยกออกมารับล่อพม่านอกปืนใหญ่น้อยซึ่งตั้งดาไว้ประมาณ ๖ – ๗ เส้น พม่ายกทัพเรียงเรื่อยมาจำเพาะในพงแขม

ครั้นเข้ามาใกล้ได้ทีแล้ว ก็ยิงปืนใหญ่น้อยพร้อมกัน ถูกพม่าล้มตายเป็นอันมาก พม่าที่ยังเหลืออยู่นั้นอุดหนุนกันเข้ามาอีก จึงล่อให้ไล่เข้ามาแล้วยิงปืนใหญ่น้อย ถูกพม่าล้มตายทับกันเป็นอันมาก พม่าหนุนเข้ามาอีก วางปืนตับคำรบ ๓ ครั้ง พม่าแตกกระจัดกระจายไป จึงรับสั่งให้พลทหารโห่ร้องตีฆ้องกลองสำทับ พม่าแตกจะคุมกันเข้ามิได้ จึงให้ยกพลนิกายมาประทับตามลำดับ บ้านทองหลาง ตะพานทอง บางปลาสร้อยถึงบ้านนาเกลือ...”[๒๗]

นอกจากนี้ยังปรากฏความในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนว่า

“...จนถึง ณ วันจันทร์ เดือน ๒ ขึ้น ๑๓ ค่ำ จึงให้เดิรทับเข้าในป่าหยุดประทับที่หนองน้ำหุงอาหารกินสำเรจ์แล้วต่อเพลาบ่ายกองพระเชียงเงินจึ่งยกตามมาถึ่ง พญากำแพงเพ็ชโกรธว่า พระเชียงเงินแกล้งเชือนแชเสีย มิได้เจ็บร้อนด้วยจะคิดเอาใจออกหาก จึ่งให้ลงโทษโบยหลัง ๓๐ ทีแล้วจะให้ประหารชีวิตรเสีย นายทหารทั้งปวงขอชีวิตรไว้

ขะณะนั้นฝ่ายแม่ทับพม่ายกขึ้นมาแต่**ปากน้ำเจ้าโล้**ทั้งทับบกทับเรือมาขึ้นที่ท่าข้าม ยกติดตามมาอีกเพลาเย็นได้ยินเสียงฆ้องกลองกึกก้องมา

พญากำแพงเพ็ชจึ่งให้นายมีขึ้นม้าใช้สวนทางลงไปสืบประมาณ ๒๐๐ เส้น เห็นธงเทียวทั้งได้ยินเสียงพม่าพูดจากันอื้ออึงมา จึ่งกลับม้ามาแจ้งความแก่พญากำแพง

---

[๒๗] กรมศิลปากร, **ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๓**, (กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและ ประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๒), หน้า ๔๗๗.

เพ็ช ๆ จึ่งสั่ง ให้พลทหารตั้งค่ายกั้นเปนหน้ากระดารบันจุะปืนหลักบันจุะปืนนกสรับตั้งตับไว้ แลให้ขุดสนามเพลาะบังตัวต่างค่ายแลให้กองลำเลียงหาบคอนล่วงหน้าไปก่อน

ตัวพญากำแพงเพ็ชกับพระเชียงเงิน ขุนชำนานไพรสณฑ์ นายบุญมีนายทองดี นายแสง นำหน้าพลทหาร ๑๐๐ ออกไปคอยรับพม่า

ครั้นทับพม่ามาใกล้ประมาณ ๖ เส้น ๗ เส้นเดีรเรียบเรียงกันมาในพงแขม จึ่งให้ยิงปืนใหญปืนน้อยระดมพร้อมกัน ต้องพลพม่าล้มตายเปนอันมาก พม่าหนุนเนื่องกันเข้ามาอีก จึ่งวางปืนคำรบ ๒ คำรบ ๓ พม่าก็หนีกระจัดพรัดพราย พ่ายไปไปไม่เปนหมวดไม่เปนกอง จึ่งขับพลทหารโห่ร้องตีฆ้องสำทับไล่ติดตามฆ่าพม่าเสียเปนอันมาก

แล้วก็เดีรทับมาบ้านหัวทองหลาง สพานทอง ล่วงแด่นเมืองชลบูรีไปฝายตระวันออก ฝ่ายกองทับพม่าคุมกันเข้ามิได้ ก็มิได้ยกติดตามไปอีกต่าง ๆ กลับมายังค่ายซึ่งตั้งล้อมกรุงเทพมหานคร..."[๒๘]

ต่อมาภายหลังบริเวณปากน้ำโจ้โล้นั้น ปรากฏเรื่องราวที่ชาวบ้านเล่าต่อสืบกันมาว่า สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดให้สร้างเจดีย์ไว้ ปู่ย่าตายายเรียกว่า เจดีย์พระเจ้าตาก เจดีย์ดังกล่าวถูกแม่น้ำเซาะลงแม่น้ำเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๓ ปัจจุบันจึงได้มีการสร้างพระเจดีย์ขึ้นใหม่ในสถานที่เดิม และทำพิธีเปิด เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๓[๒๙]

การที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงใช้เส้นทางผ่านปากน้ำโจ้โล้ ซึ่งเป็นที่ตั้งเดิมของเมืองฉะเชิงเทรา แสดงให้เห็นความสำคัญของเมืองฉะเชิงเทราในฐานะเมืองในเส้นทางยุทธศาสตร์ที่เชื่อมภาคกลางและภาคตะวันออกได้อย่างชัดเจน

นอกจากเมืองฉะเชิงเทราจะเกี่ยวข้องกับเส้นทางการเดินทัพของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีแล้ว เมืองฉะเชิงเทรา ยังปรากฏหลักฐานว่า เป็นเมืองที่มีบทบาทในการสู้รบกับกองทัพพม่าที่ยกทัพเข้ามาในบริเวณหัวเมืองตะวันออกด้วย ดังปรากฏหลักฐานในสำเนาท้องตราสมัยธนบุรี เมื่อปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๑๖ ว่า

---

[๒๘] **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓๐**, (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓๐), เลขที่ ๓๐ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๔, ประวัติได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ๗ เมษายน ๒๔๘๒.

[๒๙] ธวัช ปุณโณทก, **กองทัพกู้ชาติของพระเจ้าตากสิน**, (ม.ป.ท.: ๒๕๕๖), หน้า ๒๑.

"หนังสือเจ้าพระยาจักรี มาถึงพระยา...(ลบ)...พระยาอ่างทอง พระสิงห์ พระพรหม พระชัยนาท พระยาสุพรรณบุรี หลวงอินทบุรี หลลวงอิณเทพ กรมช้าง กรมม้า ด้วยทรงพระกรุณาฯ สั่งว่า

มีหนังสือพระยาปราจินบุรีบอกข้อราชการเข้ามาว่าพม่าและลาวยกเข้ามาสอดแนมเข้าไปดูเห็นคนประมาณ ๔๐๐ คน ตำบลทับเสม็ด แล้วยกเข้ามาตั้งค่ายอยู่ตำบลท่ากระเส็ม[๓๐] นอกด่านพระจารีด[๓๑] ทางประมาณ ๓๐๐ เส้น พบแต่ ณ เดือน ๓ ขึ้นค่ำหนึ่ง

ให้พระยายมราช พระยาลพบุรี พระยาอ่างทอง พระสิงห์ พระพรหม พระยาสุพรรณ พระชัยนาท หลวงอินทบุร หลวงอิณเทพ กรมการ กรมช้าง กรมม้า ยกกองทัพก้าวสกัดลงไปทางเฉียงเหนือตะวันออกเมืองปราจิน ก้าวสกัดวกหลังไว้อย่าให้พม่าหนีได้ จะเสด็จฯ ยกกองทัพหลวงออกไป ถ้าพม่าเข้ามาถึงเมืองปราจีน ***เมืองฉะเชิงเทรา****แล้ว จึงจะยกกองทัพหลวงตีให้แตกฉาน*

*ให้พระยายมราช พระยาลพบุรี พระยาอ่างทอง พระสิงห์ พระพรหม พระยาสุพรรณบุรี พระชัยนาท หลวงอินทบุรี หลวงอิณเทพ กรมการ และกรมช้าง กรมม้า ซึ่งไปก้าวสกัดวกหลังจับกุมเอาตัวจงได้ให้สิ้นเชิง ถึง****ทัพเมืองฉะเชิงเทรา*** *หัวเมืองปากใต้ก็จะให้ยกก้าวสกัดหลังทางคืนหนึ่งสองคืนได้แล้วทัพหลวงจึงจะตี*

และให้พระยายมราช พระยาลพบุรี พระยาอ่างทอง พระสิงห์ พระพรหม พระยาสุพรรณบุรี พระชัยนาท หลวงอินทบุรี หลวงอิณเทพ กรมการ กรมช้าง กรมม้า เร่งยกตามได้ไปก้าวสะกัดหลังตามรับสั่ง กองทัพหลวงจะเสด็จยกออกจากเมืองธนบุรี เดือน ๓ ขึ้น ๑๑ ค่ำ

และพระยายมราชนั้น ถ้าราชการฝ่ายทางเมืองท่าโรง เมืองบัวชุม เมืองเพ็ชรบูรสงบอยู่แล้ว ก็ให้เร่งยกไป ให้พระยาสุพรรณบุรี พระสิงห์ พระพรหม พระชัยนาท หลวงอินทบุรี หลวงอิณเทพ กรมการ กรมช้าง กรมม้า เข้ากองไปด้วยพระยาอ่างทอง

---

[๓๐] ปัจจุบัน คือ ตำบลท่าเกษม อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว

[๓๑] คือ ด่านพระจารึก ปัจจุบันอยู่ในจังหวัดสระแก้ว

ให้ยกทัพขึ้นทางกรุงฯ อย่าให้อยู่ท่าพระยายมราชเลย ให้กรมช้างเอาช้างพระที่นั่งไปด้วย ๓ – ๔ ช้าง และม้าซึ่งอยู่นอกกรุงฯ นั้น ให้กรมการมาเอาไปให้สิ้น

ครั้นหนังสือนี้มาถึงวันใด ก็ให้พระยายมราช พระยาลพบุรี พระยาอ่างทอง พระสิงห์ พระพรหม พระชัยนาท หลวงอินทบุรี หลวงอิณเทพ กรมการ กรมช้าง กรมม้าซ้ายขวาเร่งยกไปให้ทันท่วงทีราชการตามหนังสือมานี้ มา ณ วันพุธ เดือน ๓ ขึ้น ๔ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๓๕ ปีมะเส็งเบญจศก (พ.ศ. ๒๓๑๖)...”[๓๒]

เมืองฉะเชิงเทรา สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

เมืองฉะเชิงเทรา เป็นเมืองที่มีบทบาทสำคัญทางยุทธศาสตร์และการค้าสืบเนื่องมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ปรากฏหลักฐานสำคัญเกี่ยวกับฉะเชิงเทรา สมัยรัตนโกสินทร์ว่า ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดเกล้าฯ ให้ย้ายเมืองฉะเชิงเทรา จากเดิมที่ขึ้นกับกรมพระกระลาโหมในสมัยอยุธยาตอนปลาย มาขึ้นกับกรมมหาดไทย ดังปรากฏหลักฐานใน “จดหมายเหตุราชการที่ ๑” ว่า

“*...ซึ่งเมืองปากใต้ขึ้นแก่กระลาโหม ยกมาขึ้นแก่กรมท่านั้น บัดนี้กระลาโหมมีความชอบ ขอพระราชทานแบ่งหัวเมืองปากใต้ฝ่ายตะวันตกซึ่งขึ้นกรมท่ากรมมหาดไทย เมืองนครศรีธรรมราช ๑ เมืองสงขลา ๑ เมืองพัตะลุง ๑ เมืองถลาง ๑ เมืองไชยา ๑ เมืองประทิว ๑ เมืองชุมภร ๑ เมืองคลองวาน ๑ เมืองกุย ๑ เมืองปราน ๑ เมืองตะนาวศรี ๑ เมืองมฤท ๑ รวม ๑๒ หัวเมือง เมืองขึ้นกรมมหาดไทย เมืองเพ็ชรบุรีย ๑ รวมกัน ๑๓ เมือง ให้คงเมืองขึ้นกรมท่า เมืองนนทบุรีย์ ๑ เมืองสมุทประการ ๑ เมืองษาครบุรีย์ ๑ เมืองชลบุรีย์ ๑ เมืองระยอง ๑ เมืองบางละมุง ๑ เมืองจันทบุรีย์ ๑ เมืองตราษ ๑ รวม ๘ หัวเมือง เมืองขึ้นมหาทไทยยกมาขึ้นกรมท่าเมืองสมุทสงคราม ๑ รวม ๙ หัวเมือง ให้ยกเอาเมืองการบุรีย ๑ เมืองไชโยก ๑ ซึ่งขึ้นกรมท่า* ***เมืองฉะเชิงเทราซึ่งขึ้นกระลาโหม พระราชทานให้ไปขึ้นกรมมหาดไทย*** *ให้ทำราชการให้เสมอกัน จึงควรตามยศถาศักดิ์....*”[๓๓]

---

[๓๒] กรมศิลปากร, **ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๓**, (กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๒), หน้า ๕๓๒.

[๓๓] “จดหมายเหตุราชการที่ ๑”, **วชิรญาณ เล่ม ๒**, มกราคมถึงมีนาคม ร.ศ. ๑๒๔, หน้า ๙๒.

ต่อในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ตัดเขตแดนบางส่วนของเมืองชลบุรีกับเมืองฉะเชิงเทรา มาตั้งเมืองเป็นเมืองพนัสนิคม ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค) ว่า

*"...หัวเมืองกรมท่านั้น พวกลาวอาสาปากน้ำนั้นมาตั้งขึ้นเมื่อครั้งในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ภายหลังเมื่อปีชวด สัมฤทธิศก พวกลาวไม่สบายขอไปตั้งอยู่ที่เมืองพระรด จึ่งโปรดให้ตัดเอาแขวงเมืองชลบุรี เมืองฉะเชิงเทรามาตั้งเป็นเมืองขึ้นชื่อ**เมืองพนัศนิคม** เจ้าเมืองชื่อพระอินทรอาสา ..."*[๓๔]

ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับราชทินนามของเจ้าเมืองฉะเชิงเทรา สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในจารึกทำเนียบหัวเมืองและผู้ครองเมือง วัดพระเชตุพน ซึ่งจารึกอยู่ที่คอสองเฉลียงพระระเบียงล้อมพระอุโบสถ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กล่าวว่า

"เมืองฉะเชิงเทรา เมืองจัตวา เจ้าเมืองชื่อพญาวิเศศฤไชย ถือศักดิ์นา ๓๐๐๐ ขึ้นกรมมหาดไทย"

เมืองฉะเชิงเทรา ในสมัยรัตนโกสินทร์ เป็นเมืองสำคัญในเส้นทางที่เชื่อมลำน้ำเจ้าพระยาไปยังแม่น้ำบางปะกง เพื่อเชื่อมไปยังหัวเมืองชายทะเลตะวันออก ดังปรากฏหลักฐานให้เห็นได้ในนิราศเมืองแกลง ของสุนทรภู่ ซึ่งกล่าวถึงเส้นทางการเดินทางจากกรุงเทพฯ ไปยังเมืองแกลง

เส้นทางที่สุนทรภู่ที่ปรากฏใน "นิราศเมืองแกลง" ใช้ในการลัดแม่น้ำเจ้าพระยาไปยังแม่น้ำบางปะกงเพื่อไปยังเมืองชลบุรีนั้น ต้องเดินทางโดยใช้คลองสำโรง แล้วผ่านบางมังกง (บางปะกง) เพื่อไปยังบางปลาสร้อย[๓๕] อันแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของฉะเชิงเทราในฐานะเส้นทางโบราณได้เป็นอย่างดี

---

[๓๔] เจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค), **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓**, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๓๘), หน้า ๑๔๙.

[๓๕] พ. ณ ประมวลมารค, **ประวัติคำกลอนสุนทรภู่**, (กรุงเทพฯ: พิมพ์คำ, ๒๕๕๓), หน้า ๖๑ - ๖๕.

หลักฐานการใช้เส้นทางคลองสำโรงที่ผ่านพื้นที่ของเมืองฉะเชิงเทรา ของสุนทรภู่นี้ สอดคล้องกับเส้นทางของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีที่ยกทัพออกจากกรุงศรีอยุธยาไปหัวเมืองตะวันออก ก็ใช้เส้นทางใกล้เคียงกัน แตกต่างกันที่เส้นทางซึ่งสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงใช้เป็นเส้นทางบก ที่เดินทัพตัดมาจากทางเมืองปราจีนบุรี แต่ก็ต้องผ่านพื้นที่บางส่วนของฉะเชิงเทรา เช่น ปากน้ำโจ้โล้ เช่นเดียวกัน

ความสำคัญของเมืองฉะเชิงเทราในฐานะเส้นทางการค้าและเส้นทางยุทธศาสตร์ที่สำคัญนี้ปรากฏหลักฐานสืบเนื่องต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเฉพาะในสงครามอานามสยามยุทธ์อันเป็นเหตุอันทำให้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายเมืองฉะเชิงเทราจากปากน้ำโจ้โล้มายังเมืองฉะเชิงเทราปัจจุบัน

บทที่ ๒

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กับเมืองฉะเชิงเทรา

พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นพระราชโอรสองค์ใหญ่ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาเรียม (ต่อมาได้รับสถาปนาเป็น สมเด็จพระศรีสุลาลัย) พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระบรมราชสมภพในรัชกาลที่ ๑ เมื่อวันจันทร์ เดือน ๔ แรม ๑๐ ค่ำ ปีมะแม นพศก จุลศักราช ๑๑๔๙[๓๖] ตรงกับวันที่ ๓๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๓๐ เวลา ๑๐.๓๐ น. ณ พระราชวังเดิม

ในเวลานั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงดำรงพระราชอิสริยยศเป็น สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงอิศรสุนทร ในเวลาที่ประสูติพระองค์จึงมีพระยศเป็น หม่อมเจ้าชายทับ

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๓๔๙ เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้อุปราชาภิเษกเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีพระอิสริยยศเป็น พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าทับ

---

[๓๖] เจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค), **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓**, (กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๓๘), หน้า ๑๕๓.

ครั้นถึง พ.ศ. ๒๓๕๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้ครองราชสมบัติ จึงได้ทรงเลื่อนพระยศเป็น พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าทับ

ในสมัยรัชกาลที่ ๑ ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระเจริญพระชนมายุครบกำหนดโสกันต์ ในเวลานั้นยังไม่มีธรรมเนียมพระหน่อเจ้าต่างกรม โสกันต์ในพระบรมมหาราชวัง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงพระมหากรุณาในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชนัดดา จึงโปรดเกล้าฯ ให้จัดพิธีโสกันต์ที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวังเป็นการพิเศษ[๓๗]

เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระชนมายุครบที่จะทรงบรรพชาเป็นสามเณร และทรงผนวชเป็นพระภิกษุ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงบรรพชาและอุปสมบท เฉพาะพระพักตร์ ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระบรมมหาราชวัง ทั้งสองครั้ง[๓๘]

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้อุปราชาภิเษก เป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ใน พ.ศ. ๒๓๔๙ ตรงกับปลายรัชกาลที่ ๑

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ดำรงพระยศเป็นพระเจ้าหลานเธอ และได้รับราชการในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยในพระราชภารกิจต่าง ๆ ทั่วไป จนเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ยิ่งกว่าพระราชโอรสพระองค์อื่น

จนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชสวรรคต ใน พ.ศ. ๒๓๕๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจึงได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นรัชกาลที่ ๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

---

[๓๗] **ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๓ บุรพภาคพระธรรมเทศนา เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จฯ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,** (พระนคร: โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๙), หน้า ๓๔.

[๓๘] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔.

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชสวรรคต ได้ทรงมอบราชสมบัติแก่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจึงทรงขึ้นครองราชสมบัติเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๒ เวลานั้นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ดำรงพระอิสริยยศเป็นพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าชายทับ และได้ทรงรับพระราชภารกิจสำคัญในงานราชการตั้งแต่ต้นรัชกาลที่ ๒ เป็นต้นมา โดยเฉพาะในการชำระคดีสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนกระษัตรานุชิต หรือ เจ้าฟ้าเหม็น

คดีเจ้าฟ้ากรมขุนกระษัตรานุชิต เป็นคดีที่สำคัญในสมัยรัชกาลที่ ๒ เจ้าฟ้ากรมขุนกระษัตรานุชิตเป็นพระราชโอรสในพระเจ้ากรุงธนบุรี กับเจ้าจอมมารดาฉิมใหญ่ ซึ่งเป็นพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เมื่อยังทรงรับราชการในสมัยกรุงธนบุรี มีพระนามเดิมว่า เจ้าฟ้าสุพันธุวงศ์

ต่อมา พ.ศ. ๒๓๕๐ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดฯ ให้เลื่อนกรมเจ้านาย ๒ พระองค์ ตั้งกรม ๗ พระองค์ ซึ่งรวมถึง สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้าสุพันธุวงศ์ เป็นกรมขุนกระษัตรานุชิตพระองค์ ๑ ด้วย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดพระเจ้าหลานเธอพระองค์นี้มากจึงทรงสร้างวังท่าพระหรือวังตะวันตก ซึ่งอยู่ติดกับพระบรมมหาราชวังให้เป็นที่วังประทับของเจ้าฟ้าสุพันธุวงศ์ กรมขุนกระษัตรานุชิต

ด้วยเหตุที่พระองค์มีเชื้อสายทั้งฝ่ายพระราชวงศ์พระเจ้ากรุงธนบุรีและพระบรมราชวงศ์จักรี จึงมีขุนนางจำนวนหนึ่งประสงค์จะให้พระองค์เป็นผู้สืบพระราชบัลลังก์ และได้ทูลยุยงให้ทรงเตรียมก่อการขบถขึ้น ทั้งที่ในเวลานั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงขึ้นครองราชย์แล้วแต่ยังมิได้ทรงจัดการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเท่านั้น

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงทราบเรื่องการเตรียมก่อการขบถ จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าลูกเธอพระองค์ใหญ่ (พระองค์เจ้าชายทับ) ทรงพิจารณาชำระคดี ดังที่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ไว้ใน "บุรพภาคพระธรรมเทศนา เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว" ว่า

"...ทรงเห็นว่าพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการผู้อื่น จะไม่มีผู้ใดกอปรด้วยสติปัญญาและกล้าหาญ ซื่อตรงจงรักภักดีต่อพระองค์ยิ่งขึ้นไปกว่าพระเชษฐราโชรส

พระองค์นี้ได้ ถ้าจะให้ผู้อื่นชำระเนื้อความจะยืดยาว ฤๅเคลื่อนคลายไป ไม่เป็นการจับมั่นทั่วถึงโดยรอบคอบ ก็จะเป็นเหตุให้เกิดเสี้ยนศัตรูลุกลามมากไป ฤๅเป็นเชื้อสายให้เกิดเหตุอันตรายสืบไปภายหน้า

ด้วยเหตุว่าในเวลานั้นข้าราชการซึ่งเป็นคนเก่าได้ทำราชการมาแต่ครั้งเจ้ากรุงธนบุรี ก็ยังมีอยู่ปะปนโดยมาก ที่มีความนับถือต่อพระบารมีพระบรมเดชานุภาพในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทั่วหน้ากันนั้นก็จริงอยู่

แต่ที่มีความนิยมยินดีต่อพระบรมเดชานุภาพและพระบารมีของพระองค์ก็มีโดยมาก ที่มีความยินดีต่อบุญบารมีของเชื้อวงศ์พระเจ้ากรุงธนบุรี อันเนื่องประพันธ์ด้วยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

แล้วคิดว่าถ้าได้เจ้านายเช่นนั้นเป็นเจ้าแผ่นดินจะเป็นอันได้ฉลองพระเดชพระคุณทั้งเจ้ากรุงธนบุรีที่เป็นเจ้าเก่านายแก่ และพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกซึ่งเป็นเจ้าใหม่นายใหม่ ทั้งสองฝ่ายดังนี้ก็มีอยู่โดยมาก ที่คิดเห็นแก่ประโยชน์ตนที่จะได้โอกาสทำการทุจริตเพราะจะได้เป็นผู้มีความดีความชอบต่อผู้ซึ่งเป็นเจ้าแผ่นดินก็จะมีบ้าง

จึงเป็นการยากที่จะไว้วางพระราชหฤทัยในท่านผู้ใดผู้หนึ่ง ซึ่งจำเป็นจะต้องให้ประกอบพร้อมทั้งสติปัญญาและความกล้าหาญและความจงรักภักดีทั้งสามประการจึ่งจะสามารถที่จะชำระเสี้ยนศัตรูทั้งนี้ให้สิ้นรากเง่าระงับการจลาจล ซึ่งจะเกิดขึ้นในพระนครในเวลาที่ตั้งพระราชธานีใหม่ยังไม่มั่งคั่งสมบูรณ์

ฉะนั้นให้ความสงบเรียบร้อยตั้งอยู่ไม่เป็นที่เดือดร้อนแก่สมณาจารย์ประชาราษฎรภายในพระนคร แลไม่เป็นที่หมิ่นประมาทแก่ราชดัสกรภายนอกซึ่งจะพลอยซ้ำเติมได้ เพราะทรงพระราชดำริเห็นการเป็นข้อสำคัญยิ่งใหญ่ดังนี้จึงทรงมอบให้พระบรมเชษฐาโชรสอันทรงทราบพระราชหฤทัยชัดว่าประกอบด้วยคุณสามประการดังพรรณนามาแล้วนั้น ให้ทรงพิจารณาข้อความทั้งปวง....”[๓๙]

---

[๓๙] ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๓ บุรพภาคพระธรรมเทศนา เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จฯ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (พระนคร: โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๙), หน้า ๓๖.

พระองค์เจ้าชายทับในเวลาที่ทรงชำระคดีนี้มีพระชนมายุเพียง ๒๓ พรรษาเท่านั้น แต่ด้วยพระปรีชาของพระองค์จึงทรงสามารถชำระคดีให้เสร็จสิ้นได้ในเวลาไม่นาน เมื่อทรงพิจารณาได้ความเป็นสัตย์สมดังหนังสือฟ้อง รวมทั้งได้ตัวผู้ร่วมก่อการเป็นข้าราชการ ๑๐ คน และข้าในกรมเจ้าฟ้ากรมขุนกระษัตรานุชิตอีก ๓๐ คน ชำระรับเป็นสัตย์ทั้งสิ้นแล้ว

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจึงโปรดให้ถอดยศเจ้าฟ้ากรมขุนกระษัตรานุชิต เหลือเพียง "หม่อมเหม็น" แล้วนำไปประหารชีวิตพร้อมกับพวกที่ร่วมคิดด้วยกัน เมื่อวันพุธ เดือน ๑๐ ขึ้น ๕ ค่ำ

ด้วยเหตุที่พระองค์เจ้าชายทับทรงมีความดีความชอบในเรื่องนี้ เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้เสด็จเถลิงถวัลยราชาภิเษกแล้ว จึงได้พระราชทานพระสุพรรณบัตรสถาปนาขึ้นเป็น กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ พระราชทานที่วังท่าพระ (วังตะวันตก) และเครื่องอุปโภคบริวารของหม่อมเหม็นให้เป็นบำเหน็จที่ทรงได้ทำความดีความชอบในเรื่องนี้[๔๐]

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๓๕๖ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาพระองค์เจ้าชายทับให้ทรงกรม เป็นกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ดังความปรากฏในจดหมายเหตุตั้งกรมเมื่อปีระกาเบญจศก ความว่า

"...*ด้วยสมเด็จบรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินออก ณ พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน...จึงมีพระราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสเหนือเกล้า สั่งพญาอุไทยธรรม...แลพระพระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าทับ ทั้ง ๔ พระองค์ ให้ตั้งขึ้นเปนกรม...*

หมื่นสุวรรณอาลักษณ์จาฤกพระนามพระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์..."[๔๑]

---

[๔๐] **ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๓ บุรพภาคพระธรรมเทศนา เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จฯ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,** (พระนคร: โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๙), หน้า ๓๖.

[๔๑] **จดหมายเหตุเรื่องทรงตั้งพระบรมวงศานุวงศ์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม ๑,** (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๔๕), หน้า ๕๗.

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยนั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อดำรงพระอิสริยยศเป็น "กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์" ได้ทรงรับราชกิจต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในราชการประจำคือ ได้ทรงบังคับบัญชาราชการในกรมท่ามีสิทธิ์ขาดทั่วไป

อย่างไรก็ตามเนื่องจากในเวลานั้นกรมท่ายังไม่มีราชการติดต่อกับต่างชาติมากนัก พระราชทรัพย์ที่จะใช้สอยในราชการแผ่นดินก็มีน้อย ไม่พอจะใช้จ่ายในราชการ ด้วยเหตุนี้พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจึงต้องทรงจัดสำเภาบรรทุกสินค้าไปค้าขายที่ประเทศจีน เมื่อได้กำไรก็นำมาใช้สอยในราชการที่จะรักษาแผ่นดิน

การแต่งสำเภาออกไปค้าขายที่ประเทศจีนนี้ เป็นหน้าที่ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อดำรงพระอิสริยยศเป็น "กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์" ได้ทรงจัดการแต่งสำเภาหลวงมาตลอดทั้งรัชกาลที่ ๒ ดังนั้นพระองค์จึงทรงต้องขวนขวายหาพระราชทรัพย์มาถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเพื่อจะได้ทรงใช้จ่ายในราชการทั้งหลาย แม้แต่ในเวลาที่การค้าไม่มากพระราชทรัพย์ซึ่งได้จากกำไรการค้าขาดไปไม่พอราชการ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงพยายามไม่ให้เป็นที่ขุ่นเคืองฝ่าละอองธุลีพระบาทพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังทรงแต่งสำเภาไปค้าขายในส่วนของพระองค์อีกส่วนหนึ่งต่างหากจึงทรงมีทรัพย์พอที่จะฉลองพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยมิให้ขัดขวางในทางราชการได้ จนทำให้พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยออกพระนามพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่า "เจ้าสัว"[๔๒]

ในสมัยรัชกาลที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อดำรงพระอิสริยยศเป็น "กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์" ยังทรงรับราชการในด้านการช่างด้วย ดังปรากฏว่าพระองค์ทรงรับหน้าที่เป็นแม่การในสร้างป้อมประโคนชัย ป้อมนารายณ์ปราบศึก

---

[๔๒] **ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๓ บุรพภาคพระธรรมเทศนา เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จฯ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,** (พระนคร: โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๙), หน้า ๓๘.

ป้อมปราการ ป้อมกายสิทธิ์ และป้อมผีเสื้อสมุทร ที่สมุทรปราการ จนต้องเสด็จไปประทับ ณ เมืองสมุทรปราการ ทรงบังคับบัญชาการสร้างป้อมเหล่านี้ทั้งปวงมาจนตลอดรัชกาลที่ ๒

นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยยังโปรดเกล้าฯ ให้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นแม่กองควบคุมการก่อสร้างสวนขวาในพระบรมมหาราชวังด้วย

สวนขวาที่สร้างขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยนั้น เป็นการสร้างเพิ่มเติมจากสวนขวาเดิมที่สร้างขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพว่า

"เมื่อขยายเขตพระบรมมหาราชวังออกไปแล้ว ทรงพระราชดำริว่า พระราชวังหลวงครั้งกรุงเก่า มีสวนแลสระแก้วเป็นที่สำหรับประพาสสำราญพระอิริยาบถข้างภายในพระราชวัง พระบรมมหาราชวังที่ได้สร้างขึ้นในกรุงรัตนโกสินทร์นี้ เมื่อในรัชกาลที่ ๑ ก็ได้ทรงสร้างสวนสำหรับประพาสไว้ภายในพระราชวัง เรียกว่าสวนขวา

แต่สวนขวาซึ่งสร้างในรัชกาลที่ ๑ นั้น เป็นแต่ได้ขุดสระแลปลูกตำหนักทองที่ประทับในสระไว้หลัง ๑ กับมีพลับพลาที่เสวยหลัง ๑ อยู่ริมปากอ่างแก้ว หน้าเขาก่อด้วยฟองน้ำ นอกจากนี้ยังหาได้สร้างสวนสระให้เป็นที่ประพาสบริบูรณ์เหมือนพระราชวังครั้งกรุงเก่าไม่

ครั้นเมื่อได้ขยายเขตพระบรมมหาราชวังมีที่ว่าง แลทรงพระราชดำริว่าช่างฝีมือดีมีมากขึ้นแล้ว สมควรจะสร้างสวนขวาในพระบรมมหาราชวังให้งดงามบริบูรณ์ ได้ทรงหารือพระราชดำรินี้กับพระราชวงศานุวงศ์แลเสนาบดี ก็เห็นชอบโดยพระราชบริหาร

จึงโปรดให้พระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ เป็นแม่กองจัดการสร้างสวนขวา แลให้พระราชวงศานุวงศ์ ข้าราชการฝ่ายหน้าฝ่ายในที่มีกำลังแลความสามารถช่วยกันรับหน้าที่ในการก่อสร้างบ้าง การตกแต่งบ้าง..."

ในปี พ.ศ. ๒๓๖๓ มีข่าวว่าพม่าเตรียมทัพจะเข้ามาตีเมืองไทย พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นศักดิพลเสพ

เป็นแม่ทัพคุมพลไปขัดตาทัพที่เมืองเพชรบุรี และโปรดให้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อดำรงพระอิสริยยศเป็นพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ เป็นแม่ทัพไปขัดตาทัพทางด่านเมืองราชบุรีและกาญจนบุรี เป็นเหตุให้กรมหมื่นศักดิพลเสพได้ทรงคุ้นเคยกับพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากได้ทรงบัญชาการศึกร่วมราชการด้วยกันมาในครั้งนั้น

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จยกทัพไปตั้งขัดตาทัพอยู่ ณ ตำบลปากแพรก เมืองกาญจนบุรี ตั้งทัพอยู่ปีหนึ่งพม่าก็ไม่ได้ยกทัพล่วงเข้ามาในพระราชอาณาเขต ในระหว่างนั้นได้ทรงเป็นแม่กองส่งศิลาก้อนใหญ่ ๆ เข้ามาก่อเขามอในสวนขวา พระบรมมหาราชวังด้วย จนกระทั่งทรงเห็นว่าพม่าไม่ยกทัพเข้ามาแล้ว จึงยกทัพกลับเข้าพระนคร

ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยนั้น สมเด็จกรมพระราชวังบวรมหาเสนานุรักษ์พระราชอนุชาได้เสด็จเข้ามาพระบรมมหาราชวังเพื่อทรงพิพากษาคดีใหญ่ ๆ และความรับสั่งที่โรงละครใกล้วัดพระศรีรัตนศาสดารามพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้เสด็จอยู่ในที่ประชุมพิพากษาคดีต่าง ๆ ด้วยมิได้ขาด

เมื่อสมเด็จกรมพระราชวังบวรมหาเสนานุรักษ์ทิวงคต พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจึงโปรดเกล้าฯ ให้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรับตำแหน่งบังคับการสิทธิ์ขาดในกรมพระตำรวจ ว่าความรับสั่งทั้งปวงด้วยพระเมตตาและความยุติธรรม[๔๓]

นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวยังเสด็จเข้ามาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเป็นประจำทุกวันไม่ขาด แม้จะเป็นช่วงฤดูฝน ถึงฝนจะตกหนักเท่าใดก็ตามพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เสด็จจากวังท่าพระมายังพระบรมมหาราชวังโดยไม่ได้รอให้ฝนหยุด จนต้องผลัดพระภูษาเมื่อเสด็จมาถึงพระบรมมหาราชวัง

---

[๔๓] **ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๓ บุรพภาคพระธรรมเทศนา เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จฯ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**, (พระนคร: โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๙), หน้า ๔๑.

ต่อมาพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระราชดำริแปลงแคร่กันยาให้เป็นพระวอขนาดเล็กหุ้มด้วยผ้าขี้ผึ้ง สำหรับเสด็จเข้าในพระบรมมหาราชวังในฤดูฝน ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว จึงพระราชทานนามพระวอนั้นว่า “วอประเวศวัง”

ในต้นแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยนั้น สมเด็จกรมพระราชวังบวรมหาเสนานุรักษ์ ได้ทรงเป็นประธานในราชการแผ่นดิน ครั้นสมเด็จกรมพระราชวังบวรมหาเสนานุรักษ์ทิวงคตแล้ว เจ้าฟ้ากรมหลวงพิพิธมนตรี ได้ทรงเป็นประธานในราชการแผ่นดินสืบมา แต่ในปลายรัชกาลที่ ๒ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิพิธมนตรีได้ทรงสิ้นพระชนม์ไปก่อน

ด้วยเหตุนี้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงเป็นกำลังสำคัญในราชการแผ่นดินและได้ทรงบังคับราชกิจราชการทั้งปวงมากขึ้นต่อมาเกือบจะทั่วไปในเวลานั้นจนสิ้นแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รวมระยะเวลาที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรับราชการในสมัยรัชกาลที่ ๒ เป็นระยะเวลากว่า ๑๕ ปี จนสิ้นแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๗

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยสวรรคต เมื่อวันพุธ เดือน ๘ แรม ๑๑ ค่ำ ปีวอก ฉศก จุลศักราช ๑๑๘๖ ตรงกับวันที่ ๒๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๖๗ ในเวลาที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยสวรรคตนั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อดำรงพระอิสริยยศเป็นพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าทับกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ประทับอยู่ที่พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน

ขณะนั้นพระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อย จึงอาราธนาสมเด็จพระสังฆราช และพระราชาคณะมาแล้ว พระบรมวงศานุวงศ์ เสนาบดีและขุนนางผู้ใหญ่ซึ่งเป็นประธานในราชการแผ่นดิน ปรึกษากันเห็นว่า พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าทับกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ทรงพระสติปัญญาเฉลียวฉลาด ได้ว่าราชการต่างพระเนตรพระกรรณพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยมาช้านาน สมควรที่จะครองราชสมบัติรักษาแผ่นดินสืบไป

พระบรมวงศานุวงศ์ เสนาบดีและขุนนางผู้ใหญ่ จึงพากันเข้าเฝ้าสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ เชิญเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ เป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เมื่อวันอาทิตย์เดือน ๙ ขึ้น ๗ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๖๗[๔๔]

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๓๗๔ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้บูรณปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ปรากฏหลักฐานในจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ เรื่องสำเนาจารึกแผ่นศิลาว่าด้วยการปฏิสังขรณ์ วัดพระเชตุพน ได้กล่าวถึงพระราชปรารภเรื่องการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ไว้ดังนี้

*"...ศุภมัศดุ พระพุทธศักราชล่วงแล้วสองพันสามร้อยเจ็ดสิบสี่พระวะษา ณ วันเสาร์ เดือนสิบเอ็ดแรมแปดค่ำปีเถาะนักษัตรตรีณิศก พระบาทสมเด็จพระบรมธรรมมฤกมหาราชาธิราชรามาธิบดีบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัวผู้เป็นพระบรมราชนัดดา เสด็จเสวยมไหศวรรยาธิปัตถวัลราชสรรตติวงษ์ดำรงค์พิภพกรุงเทพมหานครบวรทวาราวดีศรีอยุทธยามหาดิลกภพนพรัตนราชธานีบุรีรมย์อุดมราชนิเวดน์มหาสถาน เสดจ์พระราชดำเนินโดยสถลมารค พร้อมด้วยพระบรมราชวงษานุวงษ์และเสนาพฤทธามาตย์ราชบรรพสัชโดยเสดจ์ หย่างขัติยราชประเพณีย์มาทรงถวายพระกถินทาน ณะ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาวาศวรมหาวิหารพระอารามหลวง ทอดพระเนตร์เหนพระอุโบศถพระวิหารพระระเบียงบริเวณใหญ่น้อยแลกุฎีเสนาศนะทังปวง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าพระบรมไอยกาธิราชทรงถาปนาไว้โดยประณีตแต่ในก่อนล่วงกาลกำหนดนานมาถึงสามสิบเอ็ดปีนั้นชำรุดปรักหักพังเปนอันมาก ทรงพระราชศรัทธาจะปฏิสังขรณะโดยพระกระมลหฤไทยกอประด้วยพระกตัญญูกัตเวทีธรรมสุจริต จะสนองพระเดชพระคุณให้บริบูรรณงามดั่งเก่าแลทิกุฎีเสนาศนะสงฆนั้นก็ทรงพระราชศรัทธาจักถาปนาเพิ่มส่วนพระราชกุศลให้มากขึ้นจะให้ขยายที่ใหญ่ออกไปกว่าที่เดิม เพื่อจะให้พระสงฆ์จำพระวะษาในพระอารามนั้นมากขึ้นกว่าแต่ก่อน จึ่งมีพระราชโองการมาณพระบันทูลสุรสิงหนาทดำหรัดสั่ง**พญาศรีพิพทธรัตนราชโกษา**และ**พญาเพชพิไชย**ให้เปนนายช่างอำนวยการ*

---

[๔๔] เจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค), **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓**, (กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๓๘), หน้า ๑.

ให้พระเจ้าลูกเธอพระองค์จ้าวลักขณาวงษ์เปนแม่กองเร่งรัดกับจ้าวกรมจ้าวหากรมมิได้อีกหลายพระองค์กระทำปฏิสังขรณ์พระอาราม...”[๔๕]

นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงพระนิพนธ์เพลงยาวกลบท โคลงกลบท และโคลงภาพฤาษีดัดตน ซึ่งจารึกไว้ที่วัดพระเชตุพนด้วย

หลังจากบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนเสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ฉลองวัดพระเชตุพน เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๑ ดังความในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค) ว่า

“...ครั้นมาถึงวันเดือน ๖ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ในปีวอก สัมฤทธิศกนั้น โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ฉลองวัดพระเชตุพน เป็นการมหรสพอย่างใหญ่ ผ้าไตรจีวรถวายพระสงฆ์ แพรเม็ดพริกไทย ไตรแพรทั้งไตร ๕,๐๐๐ ไตร บาตร ย่าม พัด เครื่องบริขารเป็นอันมาก สิ่งละ ๕,๐๐๐ ของไทยทานครั้งนั้นมาก ทรงตระเตรียมมาหลายปีแล้ว ขอแรงข้าราชการรับเงินไทยทานทำข้าวกระทง ๆ ละ ๒ สลึง ถวายพระสงฆ์ฉันทั้ง ๓ วัน แล้วก็ฉลองอีก ๓ วัน การฉลองมีโขนโรงใหญ่ติดรอกที่หน้าวังกรมหมื่นสวัสดิ์วิไชย มีเครื่องเล่นทุกสิ่ง ดอกไม้พุ่มนั้นพระสงฆ์ทำประกวดประชันกันสิ้นฝีมือ เสร็จการฉลองแล้ว ก็ทิ้งทานต้นกัลปพฤกษ์และโปรยทานที่หน้าพระที่นั่งสุทธาสวรรย์ มีฉลากต่าง ๆ เหมือนอย่างฉลองวัดราชโอรส...”[๔๖]

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จสวรรคตเมื่อวันพุธ เดือน ๕ ขึ้น ๑๐ ค่ำ เวลา ๘ นาฬิกา ๕ บาทเศษ ตรงกับวันที่ ๒ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๔ ดังความในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค) ว่า

“...ครั้น ณ วันพุธ เดือน ๕ ขึ้น ๑ ค่ำ เวลา ๘ นาฬิกา ๕ บาทเศษ เสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว เมื่อประสูติ วันจันทร์ เดือน ๔ แรม ๑๐ ค่ำ ปีมะแม

---

[๔๕] จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๑๙๓, สำเนาจารึกแผ่นศิลาว่าด้วยการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน, เลขที่ ๓๑/ก มัดที่ ๑๓ สมุดไทยดำ.

[๔๖] เจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค), **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓**, (กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๓๘), หน้า ๑๓๐.

นพศก ศักราช ๑๑๔๙ ได้ราชสมบัติพระชนม์ได้ ๓๗ พรรษา อยู่ในราชสมบัติ ๒๗ พรรษา สิริพระชนม์ได้ ๖๔ พรรษา คิดอายุโหราได้ ๖๓ ปี กับ ๑๑ วัน..."[๔๗]

การสร้างเมืองฉะเชิงเทราสมัยรัชกาลที่ ๓

ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมืองฉะเชิงเทราเป็นเมืองสำคัญที่อยู่ในเส้นทางเดินทัพสมัยรัชกาลที่ ๓ ในการยกทัพไปปากน้ำโยทะกาเพื่อจะยกทัพไปยังเมืองปราจีนบุรี ทั้งในสงครามปราบเจ้าอนุวงศ์เมืองเวียงจันท์ และสงครามอานามสยามยุทธในกัมพูชาและเวียดนาม

ดังปรากฏว่าในสงครามปราบเมืองเวียงจันท์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้กวาดต้อนเข้าไปตั้งบ้านเรือนในหัวเมืองอีสานเพื่อจัดตั้งบ้านเมืองใหม่บ้าง บางกลุ่มถูกกวาดต้อนเข้ามาในหัวเมืองชั้นในรอบกรุงเทพฯ เช่น สุพรรณบุรี ราชบุรี เพชรบุรี พระประแดง ฉะเชิงเทรา พนัสนิคม เป็นต้น

ชาวลาวที่อพยพลงมาในครั้งนั้น ทำให้เกิดชุมชนซึ่งต่อมาได้พัฒนาเป็นบ้านเมือง เช่น บ้านท่าซ่าน เรียกว่า ลาวท่าซ่าน ดังปรากฏความว่า ลาวท่าซ่าน อยู่ในรายชื่อเมืองที่เข้าร่วมในกองทัพที่ยกทัพไปกัมพูชาใน พ.ศ. ๒๓๘๓ ด้วย ดังความในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ ว่า

"....เจ้าพระยาบดินทรเดชาก็บอกเข้ามามีใจความว่า...กับนายทัพนายกองหัวเมืองที่เคยใช้สอย ที่กรุงเก่า เมืองอ่างทอง เมืองพรหม เมืองอินทร์ เมืองชัยนาท เมืองนครสวรรค์ เมืองสิงห์ เมืองสรรค์ เมืองอุทัยธานี เมืองสุพรรณบุรี เมืองนครชัยศรี เมืองสระบุรี เมืองลพบุรี เมืองวิเชียร เมืองเพชรบูรณ์ ***เมืองฉะเชิงเทรา*** *ลาวท่าซ่าน เมืองนครนายก กับข้าราชการที่เคยออกไปครั้งก่อนกลับเข้ามา ขอให้ออกไปในเดือน ๑๑ ข้างขึ้น..."*[๔๘]

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ยกบ้านท่าซ่านเป็นเมืองพนมสารคาม ดังความในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค) ว่า

---

[๔๘] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๖.

*"...เมืองขึ้นกรมมหาดไทย ยกบ้านบางโพเป็นเมืองอุตรดิษฐ์ ยกบ้านภูวาเป็นเมืองภูวดลสอาง ยกบ้านโพสว่างเป็นเมืองสว่างแดนดิน ยกบ้านสระบัวเป็นเมืองกมลาสัย ยกบ้านพันลำเป็นเมืองสหัสขันธ์ เมืองอากาศอำนวยแก้เป็นเมืองอาทมาต ยกบ้านกวางชะโดเป็นเมืองพิมูลมังสาหาร ยกบ้านสะพือเป็นเมืองตระการพืชผล ยกบ้านบึงแก้เป็นเมืองมหาชนไชย ยกบ้านแร่กุดลิงเป็นเมืองวานรนิวาศ ยกบ้านกระสังเป็นเมืองบรรพตพิไสย ยกบ้านพยุหแด่นเป็นเมืองพยุหคิรี ยกบ้านบางทรายเป็นเมืองพาลุกาดลภูมิ ยกบ้านมวญเป็นเมืองประชุมชลาลัย ยกบ้านลาสกายางใหญ่เป็นเมืองมหาสารคาม ยกบ้านอุทุมพรเป็นเมืองอุทุมพรพิไสย ยกบ้านห้วยลำแสนเป็นเมืองกันทราลักษ **ยกบ้านท่าซานเป็นเมืองพนมสารคาม** เมืองบัตบองแปลงว่าเมืองพระตะบอง รวม ๑๘ เมือง..."*

นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงตั้งราชทินนามเจ้าเมืองพนมสารคามว่า พระพนมสารนรินทร์ ดังความในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค) ว่า

*"...ฝ่ายตะวันออกนั้น เมืองฉะเชิงเทรา พระวิเชียรไชยชาญยุทธปลัด แปลงว่าพระเกรียงไกรกระบวนยุทธ ตั้งใหม่ พระกัมพุชภักดีปลัดเขมร หลวงวิสุทธิ์จีนชาติปลัดจีน หมื่นวิจารณกฤตจีนนายอำเภอ **เมืองพนมสารคาม ตั้งใหม่ พระพนมสารคามนรินทร์เจ้าเมือง** เมืองพระตะบอง พระยาอภัยภูเบศร วิเศษสงคราม รามนรินทร์อินทราธิบดี พิริยพาห แปลงว่าพระคทาธรธรณินทร์ รามนรินทร์อินทราธิบดี พิริยพาห เมืองนครเสียมราฐ พระยานุภาพไตรภพสบสรรพยุทธฤชา พระยานครเสียมราฐ แปลงว่า พระยานุภาพไตรภพสบสรรพยุทธฤาชา มหาพิไชยสงคราม..."*

ฉะเชิงเทรา ในสงครามอานามสยามยุทธ์ และการขุดคลองแสนแสบ

สงครามอานามสยามยุทธ์ เป็นผลกระทบโดยตรงจากการแทรกแซงของเวียดนามที่มีต่อลาว และเป็นผลมาจากการแทรกแซงของเวียดนามต่อกัมพูชาในสมัยรัชกาลที่ ๒ เนื่องจากในปี พ.ศ. ๒๓๕๓ สมเด็จพระอุไทยราชา (พระองค์จันท์) ทรงขัดแย้งกับพระองค์สงวนพระมหาอุปโยราช

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยายมราช (น้อย) ยกกองทัพเข้ามาไกล่เกลี่ยกรณีพิพาท สมเด็จพระ

อุไทยราชาจึงทรงขอความช่วยเหลือจากเวียดนามและเสด็จไปประทับที่เมืองไซ่ง่อน

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๓๕๖ พระเจ้ายาลองให้เชิญเสด็จสมเด็จพระอุไทยราชากลับมาครองราชย์ ณ กรุงพนมเปญ ส่วนพระองค์สงวน พระองค์อิ่ม พระองค์ด้วงเสด็จไปประทับยังกรุงเทพมหานคร

หลังจากนั้นเวียดนามพยายามเข้าปกครองแผ่นดินกัมพูชาโดยให้ข้าหลวงแคว้นโคชินจีนมีอำนาจทั้งการทหารและพลเรือนเหนือแผ่นดินกัมพูชาทั้งหมด รวมทั้งให้เกณฑ์ชาวกัมพูชาขุดคลองจากเมืองม็วตจรู๊ก (โจฎก) ไปเมืองเปียม (เมืองบันทายมาศหรือเมือง ฮาเตียน) แล้วยึดครองดินแดนของกัมพูชาซึ่งอยู่ปากแม่น้ำโขงทั้งหมด ส่วนไทยยังคงดูแลเฉพาะดินแดน ๓ เมืองที่ไทยได้ให้มาขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ คือ เมืองพระตะบอง เมืองเสียมเรียบ และเมืองศรีโสภณ

จนกระทั่งถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว หลังเสร็จสงครามปราบเจ้าอนุวงศ์ ไทยไม่พอใจเวียดนามที่เข้าแทรกแซงการปกครองเวียงจันท์ของราชสำนักไทยในเวลานั้น ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๓๗๖ ปรากฏว่าได้เกิดการกบฏของเวียดนามในเมืองไซ่ง่อน (ไพรนคร) พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดให้เจ้าพระยาบดินทร์เดชา (สิงห์ สิงหเสนี) เป็นแม่ทัพยกทัพไปตีเมืองไซ่ง่อนโดยยกเป็นทัพบกเข้ามากัมพูชา เพื่อบรรจบกับทัพเรือซึ่งเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ) เป็นแม่ทัพ[๔๙]

เมืองฉะเชิงเทราเป็นเมืองหนึ่งที่ปรากฏหลักฐานว่าอยู่ในเส้นทางเดิมทัพ ดังปรากฏหลักฐานว่า ก่อนหน้าที่จะมีการขุดคลองแสนแสบนั้น เส้นทางเดินทัพไปกัมพูชา ต้องไปทางคลองสำโรง เพื่อไปยังแม่น้ำบางปะกง ก่อนที่จะยกทัพทวนน้ำผ่านเมืองฉะเชิงเทราขึ้นไปที่ปากน้ำโยทะกา เพื่อยกทัพไปยังเมืองปราจีนบุรี และเข้าประเทศกัมพูชา

ดังนั้นทัพบกของเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) เมื่อยกทัพไปกัมพูชาจึงใช้เส้นทางเมืองปราจีนบุรี – เมืองพระตะบอง ซึ่งต้องยกทัพทางเรือจากพระนครเข้าคลองสำโรง ไปยังเมืองฉะเชิงเทราเสียก่อน ดังที่ปรากฏในพระราชพงศาวดาร

---

[๔๙] เจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค), **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓,** หน้า ๕๓.

กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค) ว่า กองทัพได้ยกออกจากกรุงเทพพระมหานครเมื่อวันเสาร์เดือน ๑ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๗๖ วันเดียวกันทั้ง ๓ ทัพ รุ่งขึ้นเกิดแผ่นดินไหว

เหตุการณ์ครั้งนี้ปรากฏบันทึกในเอกสารเรื่อง "อานามสยามยุทธ" ว่า เมื่อเจ้าพระยาบดินทรเดชาเดินทัพไปถึงปากคลองสำโรงกำลังจะเข้าคลองสำโรงได้ เกิดแผ่นดินไหว ตรงกับที่ระบุไว้ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ สงครามอานามสยามยุทธ์ครั้งนี้กินเวลานานถึง ๑๕ ปี

การเดินทัพบกของเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) ไปยังกัมพูชา ใน พ.ศ. ๒๓๗๖ ใช้เส้นทางเมืองปราจีนบุรี - เมืองพระตะบอง ซึ่งต้องยกทัพทางเรือจากพระนครไปยังเมืองฉะเชิงเทราเสียก่อน จากนั้นจึงเดินบกไปปราจีนบุรี ประจันตคาม กบินทร์บุรี ฯลฯ ตามลำดับ

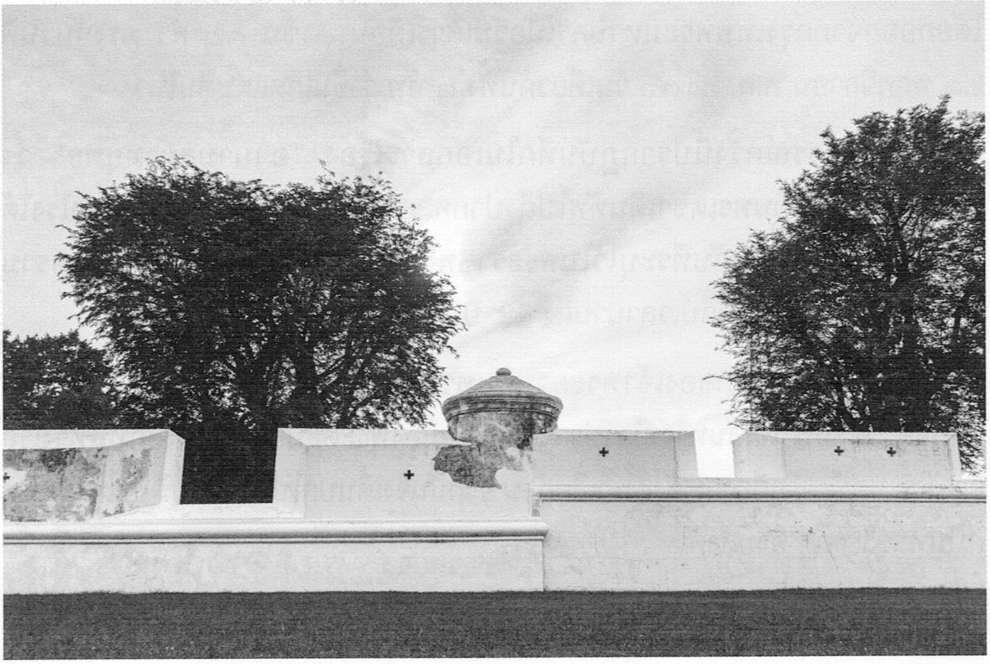
การสร้างเมืองฉะเชิงเทรา ใหม่ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

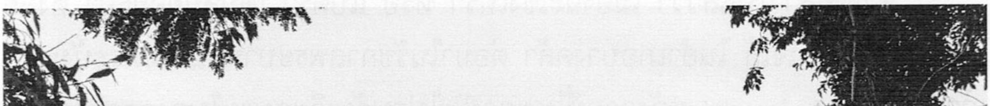
ดังได้กล่าวไปแล้วว่า เมืองฉะเชิงเทรา หรือ แปดริ้ว เดิมสมัยอยุธยา ตั้งอยู่ที่บริเวณปากน้ำโจ้โล้ ในอำเภอบางคล้า ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๓๗๗ หลังจากที่ไทยยกทัพไปรบกับเวียดนามในสงครามอานามสยามยุทธ์ แต่จำเป็นต้องถอยทัพเรือกลับมา พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างป้อมเมืองฉะเชิงเทราใหม่ เพื่อเตรียมรับศึกเวียดนาม

ดังความในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ ของเจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค) ว่า

"*...แล้วทรงพระราชดำริถึงการพระนครไม่ไว้พระทัย กลัวญวนจะยกเข้ามาตอบแทนบ้าง จึ่งโปรดให้เจ้าพระยาพระคลังเป็นแม่กอง ขอแรงข้าราชการ เจ๊สัว เจ้าภาษี นายอากร ต่อเรือป้อมอย่างญวนขึ้น ๘๐ ลำ ครั้นเรือแล้ว เอาไว้ที่กรุง ๔๐ ลำ ไปขุดอู่ทำร่มไว้ที่คลองสารหงส์ จ่ายไปรักษาหัวเมืองชายทะเล ๔๐ ลำ พระราชทานเงินค่าเรือลำละ ๒๐ ชั่ง*

ครั้นการเรือแล้ว เมื่อเดือน ๑ โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาพระคลังเป็นแม่กองไปสร้างเมืองจันทบุรี เจ้าพระยาพระคลังให้รื้อกำแพงเมืองเก่าเสีย เพราะด้วยอยู่ลึกเข้าไปนัก ไม่เป็นที่รับรองข้าศึก จึ่งสร้างเมืองใหม่ขึ้นที่เนินวง...

กำแพงเมืองฉะเชิงเทรา

ฝ่ายที่กรุง โปรดให้กรมหลวงรักษรณเรศรไปสร้างป้อมกำแพงที่เมืองฉะเชิงเทราขึ้นอีกตำบล ๑..."[๕๐]

ด้วยเหตุนี้ เมืองฉะเชิงเทราจึงย้ายจากปากน้ำโจ้โล้ มาอยู่ที่เมืองฉะเชิงเทราใหม่ที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นที่ตั้งของตัวจังหวัดฉะเชิงเทราในปัจจุบัน สอดคล้องกับที่ปรากฏใน "ตำนานเรื่องวัตถุสถานต่าง ๆ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนา" ว่า

"*...เมื่อปีมะเมีย พ.ศ. ๒๓๗๗ โปรดฯ ให้กรมหลวงรักษรณเรศเป็นแม่กองสร้างป้อมรักษาปากน้ำบางปะกงที่เมืองฉะเชิงเทรา แต่หาปรากฏว่าได้ขนานนามป้อมว่าอย่างไรไม่...*"[๕๑]

เมืองฉะเชิงเทราใหม่เป็นเมืองสำคัญในสงครามอานามสยามยุทธ์ และมีการกล่าวถึงหลายครั้ง โดยเฉพาะใน พ.ศ. ๒๓๘๐ เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์) ให้ขุนนางคุมตัวพระองค์ด้วงเข้าไปชำระความที่กรุงเทพฯ ส่วนบุตร ภรรยา ทาสชายหญิง กระบือ เกวียนของพระองค์ด้วงนั้น เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์) ได้ส่งเข้ามาที่เมืองฉะเชิงเทรา พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ส่งบุตรภรรยาทาสชายหญิงขององค์ด้วงเข้ามา ณ กรุงเทพฯ ให้หมด ส่วนกระบือและเกวียนให้พิทักษ์ดูแลไว้ที่เมืองฉะเชิงเทรา

เหตุการณ์นี้ปรากฏหลักฐานว่า ในเดือนพฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๓๘๐ ขุนนางไทยที่เมืองพระตะบองได้รายงานไปกรุงเทพฯ ว่าพระองค์ด้วงกับขุนนางเขมรบางคนได้ร่วมกันเกลี้ยกล่อมชาวเมืองพระตะบองให้อพยพไปอยู่ที่พนมเปญ ทางกรุงเทพฯ ได้ทราบเรื่องจึงให้คุมตัวพระองค์ด้วงเข้ามากรุงเทพมหานคร ดังที่ปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ ของเจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดีว่า (ขำ บุนนาค) ว่า

---

[๕๐] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๒.

[๕๑] **ตำนานเรื่องวัตถุสถานต่าง ๆ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนา**, (พระนคร: โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๒), หน้า ๖๑.

"...ฝ่ายข้างเมืองพระตะบอง เมื่อ ณ วันศุกร์เดือน ๑๒ แรม ๕ ค่ำ พระยาณรงควิชัย หลวงอนุรักษภูเบศร์ พระศรีผาวัง ข้าหลวงองค์อิ่ม พระยาปลัด พระยกกระบัตร พระยาศาตราฤทธิรงค์ พระภักดีบริรักษ์ บอกเข้ามาว่า องค์ด้วงกับพระพิทักษบดินทร์ พระมหาดไทย พระพล ร่วมคิดกันให้อ้ายโพกเขมรคนสนิทเที่ยวเกลี้ยกล่อมชาวบ้านชาวเมืองพระตะบองจะกวาดเอาครอบครัวหนีไปเมืองพนมเป็ญ...

...แล้วพระยาปลัดมาแจ้งความว่า องค์ด้วงได้พรรคพวกพร้อมแล้ว ณ วันพฤหัสบดีเดือน ๑๒ แรม ๔ ค่ำ จะทำการกำเริบขึ้น หลวงอนุรักษภูเบศร์ พระศรีผาวัง องค์อิ่ม พระยาปลัด พระภักดีบริรักษ์ พระยกระบัตร พร้อมกันให้คนไปหาตัวองค์ด้วงกับพระพิทักษบดินทร์ พระมหาดไทย พระพล ๔ นายมาถามให้การว่า ได้ร่วมคิดกันกับพระพิทักษบดินทร์ พระมหาดไทย พระพล และกรมการเล็กน้อย ณ เมืองพระตะบองเป็นอันมาก เว้นเสียแต่พวกองค์อิ่ม จะทำร้ายแก่องค์อิ่มก่อน ด้วยโกรธว่าองค์อิ่มนั้นนับถือเชื่อคำปลัดแก้ว หานับถือองค์ด้วงผู้น้องไม่ ถ้าข้าหลวงจะยกไปช่วยองค์อิ่มจึงจะรบข้าหลวงต่อภายหลัง จึงให้พระพลคุมตัวองค์ด้วง พระมหาดไทยไว้..."[๕๒]

เมื่อเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์) ทราบเรื่ององค์ด้วง จึงรีบไปที่เมืองพระตะบอง ดังปรากฏความใน "จดหมายความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี" ว่า

"...ณ วันเสาร์ เดือน ๑ แรม ๔ ค่ำ เจ้าพระยาบดินทรเดชา เพลา ๓ โมงเช้า ออกเรือไปฟังข่าวราชการเมืองมัตบอง..."[๕๓]

เมื่อเดินทางไปถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์) ได้สอบสวนเรื่องที่องค์ด้วงคิดเตรียมจะอพยพหนีไปเมืองพนมเปญ ครั้นจะชำระที่เมืองพระตะบองก็กลัวเรื่องราวจะเลื่องลือไป จึงให้ส่งตัวองค์ด้วงเข้ามาชำระความที่กรุงเทพฯ ดังความในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ ของเจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค) ว่า

---

[๕๒] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๒.

[๕๓] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พระราชวิจารณ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องจดหมายความทรงจำ ของกรมหลวงนรินทรเทวี (เจ้าครอกวัดโพ)**, (กรุงเทพฯ: แสงดาว, ๒๕๕๒), หน้า ๕๙๓.

"...แล้วถามองค์ด้วงก็รับสารภาพว่าได้มีหนังสือให้พระยามโนไมตรีเข้ามาจริง แต่ที่จะคิดทำร้ายนายทัพนายกองกรุงเทพมหานครนั้นหามิได้ เดชะพระบารมีได้รู้ความเสียก่อน จึ่งได้ระงับลงหาไม่ก็จะเกิดการใหญ่รบพุ่งฆ่าฟันกัน ครั้นจะชำระที่เมืองพระตะบองก็กลัวจะฟุ้งเฟื่องไป จึ่งให้หลวงวิชิตราชา พระยามหาธิราช พระเมืองหลวงอินทรเสนา กับไพร่ ๑๐๐ คนเศษ คุมตัวองค์ด้วง พระพิทักษบดินทร์ พระมหาดไทย พระพลหลานพระพิทักษบดินทร์ หลวงอนุรักษมนตรีบุตรพระพิทักษบดินทร์ เข้ามาแจ้งราชการ ณ กรุงเทพมหานคร..." [๕๔]

ในเวลาที่เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์) ให้ขุนนางคุมตัวพระองค์ด้วงเข้าไปชำระความที่กรุงเทพฯ นั้น พระองค์ด้วงได้ฝากเครื่องยศไว้กับพระยาปลัดเมืองพระตะบอง ส่วนบุตร ภรรยา ทาสชายหญิง กระบือ เกวียนของพระองค์ด้วงนั้นเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์) ได้ส่งเข้ามาที่เมืองฉะเชิงเทรา พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ส่งบุตรภรรยาทาสชายหญิงขององค์ด้วงเข้ามา ณ กรุงเทพฯ ให้หมด ส่วนกระบือและเกวียนให้พิทักษ์ดูแลไว้ที่เมืองฉะเชิงเทราอย่าให้มีโจรผู้ร้ายลักไปได้[๕๕]

นอกจากนี้ใน พ.ศ. ๒๓๘๐ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ขุดคลองบางขนากขึ้นเพื่อเป็นเส้นทางการเดินทัพจากกรุงเทพฯ ไปยังปากน้ำโยทะกา เนื่องจากในช่วงแรกของสงครามอานามสยามยุทธ์ ปรากฏหลักฐานว่าต้องเดินทางโดยใช้เส้นทางคลองสำโรง ดังที่ปรากฏรายละเอียดอย่างชัดเจนในโคลงนิราศฉะเชิงเทรา พระนิพนธ์กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ ซึ่งหากเดินทางด้วยเส้นทางนี้กว่าจะเดินทางถึง "บางขนาก" ต้องใช้เวลาเดินทางประมาณ ๔ - ๕ วัน ซึ่งทำให้การเดินทัพต้องล่าช้าเสียเวลามาก ทั้งยังไม่สะดวกแก่การลำเลียงเสบียงอาหารและยุทโธปกรณ์

---

[๕๔] เจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค), **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓**, หน้า ๗๓.

[๕๕] กรมศิลปากร, **ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๑๒**, (กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๙), หน้า ๖๙๐.

ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพิจารณาเห็นความยากลำบากต่าง ๆ ในการลำเลียงยุทโธปกรณ์สำหรับกองทัพ ที่เข้าไปทำสงครามยืดเยื้อในประเทศกัมพูชาเป็นเวลานาน พระองค์จึงโปรดให้ขุดคลองเชื่อมระหว่างคลองบางกะปิกับแม่น้ำบางปะกงขึ้น ให้ทะลุที่ "บางขนาก" เพื่อให้เป็นคลองลัดไปยังแม่น้ำบางปะกงและถึงบริเวณบางขนากก่อนถึงปากน้ำโยทะกาได้โดยไม่ต้องอ้อมไปเข้าทางคลองสำโรง แขวงเมืองสมุทรปราการ เรียกว่า "คลองบางขนาก" และในเวลาต่อมานิยมเรียกว่า "คลองแสนแสบ"

"คลองแสนแสบ" ตามที่รู้จักกันในปัจจุบันคือ "คลองบางกะปิ" เชื่อมกับ "คลองบางขนาก" เป็นคลองที่มีความสำคัญมากที่สุดของพระนครทางด้านทิศตะวันออก คลองสายนี้ยาวตั้งแต่คลองคูพระนครชั้นนอก (คลองผดุงกรุงเกษม) ผ่านทุ่งบางกะปิ ไปจนถึงหัวหมาก แต่เดิมคลองน่าจะไปสิ้นสุดที่ทุ่งบางกะปิที่หัวหมาก จึงเรียกกันมาแต่เดิมว่า "คลองบางกะปิ" เมื่อพิจารณาจากแผนที่พบว่าคลองเส้นนี้เชื่อมกับ "คลองมหานาค" ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดเกล้าฯ ให้ขุดขึ้นในปี พ.ศ. ๒๓๒๖[๕๖]

ด้วยเหตุผลทางยุทธศาสตร์สำหรับลำเลียงเสบียงอาหารและยุทโธปกรณ์ไปยังกองทัพที่ทำสงครามในประเทศกัมพูชา พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีพิพัฒนรัตนราชโกษาธิบดีเป็นแม่กองจ้างกุลีจีนขุดคลองตั้งแต่หัวหมากไปถึงบางขนาก ซึ่งอยู่ในเขตจังหวัด ฉะเชิงเทรา คลองขุดใหม่นี้มีชื่อเรียกตามตำบลที่ตั้งว่า **"คลองบางขนาก"**

ดังที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค) ว่า

"...ครั้นมาถึงเดือน ๒ ขึ้น ๔ ค่ำ (ตรงกับวันเสาร์ที่ ๓๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๘๐) จึ่งโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระยาศรีพิพัฒนรัตนราชโกษาธิบดีเป็นแม่กองจ้างจีนขุดคลองตั้งแต่หัวหมากไปถึงบางขนาก เป็นทาง ๑,๓๓๗ เส้น ๑๙ วา ๒ ศอก

---

[๕๖] เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค), **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑,** (กรุงเทพฯ: คุรุสภา, ๒๕๒๗), หน้า ๒๒.

ลึก ๔ ศอก กว้าง ๖ ศอก ราคาเส้นละ ๗๐ บาท รวมเป็นเงินทั้งค่าต่อไม้ ค่าแก้คลองพระโขนงและค่าขุดรวมเป็นเงิน ๑,๒๐๖ ชั่ง ๑๓ ตำลึง ๒ บาท ๑ สลึง ๑ เฟื้อง ขุดอยู่ถึงปีชวดโทศก ศักราช ๑๒๐๒ (พ.ศ. ๒๓๘๓) จึ่งสำเร็จ..."[๕๗]

หนังสือ "**อานามสยามยุทธ**" ซึ่ง ก.ศ.ร. กุหลาบ อ้างว่าเรียบเรียงจากรายงานการทัพญวน ๕๕ เล่มสมุดไทย ของท่านเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิง) เรียบเรียงไว้แต่เดิม กล่าวถึงการขุดคลองไว้ละเอียดกว่าพระราชพงศาวดารบ้างแต่เนื้อความใกล้เคียงกัน ดังนี้

"...ครั้นถึง ณ เดือนยี่ขึ้นสี่ค่ำ ในปีระกานพศกจุลศักราช ๑๑๙๙ ปี เป็นปีที่ ๑๔ ในรัชกาลแผ่นดินที่ ๓ กรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้พระยาศรีพิพัฒนรัตนราชโกษา (ชื่อทัด) เป็นแม่กองจ้างจีนขุดคลอง ตั้งแต่ตำบลหัวหมากต่อคลองบางกะปิไปทางตะวันออก ทะลุที่บางกะหนากฝั่งแม่น้ำเมืองฉะเชิงเทรา รางวัดทางยาว ๑๓๓๗ เส้น ๑๙ วา ๒ ศอก กว้าง ๖ วา ราคาค่าจ้างขุดเส้นละเจ็ดสิบบาท รวมเงินทั้งค่าฟันตอไม้ ค่าแก้คลองพระโขนงข้างปลาย รวมเป็นเงินพันสองร้อยหกชั่งสิบสามตำลึงสองบาทสลึงเฟื้อง ขุดอยู่ถึงสี่ปีเศษจึงสำเร็จแล้วตลอด เป็นลำคลองเดินเรือได้ เมื่อปลายปีชวดโทศก จุลศักราช ๑๒๐๒ เป็นปีที่ ๑๗ ในรัชกาลที่ ๓ กรุงเทพฯ ชนสามัญเรียกว่าคลองแสนแสบ..."[๕๘]

นอกจากนี้จดหมายหลวงอุดมสมบัติยังกล่าวว่า นอกจากพระยาศรีพิพัฒนรัตนราชโกษา (ทัด) จะเป็นแม่กองขุดคลองแล้ว เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) ก็มีหน้าที่ในการตรวจดูการขุดคลองด้วย ดังพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ปรากฏในจดหมายหลวงอุดมสมบัติว่า

"...แล้วตรัสถามเจ้าคุณผู้ใหญ่ว่า จะออกไปดูขุดคลองเมื่อไร เจ้าคุณผู้ใหญ่กราบทูลว่า จะกราบถวายบังคมลาไป ณ วันเดือน ๓ ขึ้น ๑๐ ค่ำ รับสั่งถึงท้าว

---

[๕๗] เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค), **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓**, หน้า ๗๔.

[๕๘] **อานามสยามยุทธ**, (พระนคร: แพร่พิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๘๒๔.

พระกรุณาว่าออกไปอยู่หลายวัน ป่านนี้จะมิคอยอยู่แล้วหรือ ออกไปเถิดจะได้รีบกลับเข้ามาปรึกษาราชการในกรุง..."[๕๙]

เจ้าคุณผู้ใหญ่ที่กล่าวถึงในจดหมายหลวงอุดมสมบัติ คือ เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) ท้าวพระกรุณาหมายถึงพระยาศรีพิพัฒนรัตนราชโกษา (ทัด) ส่วนคลองขุดนั้นคือคลองบางขนากหรือคลองแสนแสบนั่นเอง

อย่างไรก็ตามปรากฏหลักฐานในจดหมายหลวงอุดมสมบัติว่า พระยาศรีพิพัฒนรัตนราชโกษา (ทัด) ทำการขุดคลองอยู่ได้ไม่นาน ประจวบกับมีเหตุการณ์ขบถเมืองไทรบุรี พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีพิพัฒนรัตนราชโกษา (ทัด) เป็นแม่ทัพยกไปปราบ เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) จึงรับผิดชอบในด้านการขุดคลองบางขนากนั้นแทน ด้วยเหตุนี้จึงเป็นที่รับรู้กันโดยทั่วไปว่า เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) เป็นผู้ควบคุมการขุดคลองแสนแสบ ดังความในจดหมายหลวงอุดมสมบัติว่า

"...ครั้น ณ วันเดือน ๓ แรม ๕ ค่ำ เพลาค่ำ ท้าวพระกรุณากลับมาแต่ราชการขุดคลอง ทรงตรัสถามว่า เป็นกระไรออกไปดูที่ขุดคลองได้เห็นแล้วหรือ ท้าวพระกรุณากราบทูลว่า ที่ข้างบางขนากนั้นได้เห็นแล้ว ทรงตรัสว่า ให้ไปดูแลจะให้จัดแจงทำก็จะไม่ได้อยู่ทำ คิดจะเล่นแร่ให้สนุกก็จะไม่ได้เล่น มีการจะต้องไปเสียแล้ว แล้วรับสั่งสั่งท้าวพระกรุณาด้วยราชการเมืองไทรว่าออกไปสักทีหนึ่งเถิด..."[๖๐]

เมื่อขุดคลองบางขนากขึ้นแล้วจึงทำให้สามารถเดินเรือลัดแม่น้ำเจ้าพระยา – แม่น้ำบางปะกงได้สะดวกมากขึ้น เพราะจากพระนครสามารถล่องเรือลัดจากคลองรอบพระนคร (คลองคูเมือง) ออกคลองมหานาคเข้าสู่คลองบางกะปิไปจนถึงหัวหมากแล้วเข้าคลองบางขนากที่ขุดขึ้นใหม่แล้วตัดเข้าแม่น้ำบางปะกงได้ทันทีโดยไม่ต้องล่องเรือไปอ้อมเข้าคลองสำโรงดังแต่ก่อน ทำให้การขนส่งเสบียงอาหารและยุทโธปกรณ์สำหรับกองทัพไทยในกัมพูชาได้รับความสะดวกสบายมากขึ้นกว่าแต่ก่อน

---

[๕๙] กรมศิลปากร, **จดหมายหลวงอุดมสมบัติ พร้อมด้วยอธิบายของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ**, (พระนคร: ศิวพร, ๒๕๐๕), หน้า ๕๓.

[๖๐] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘.

นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานว่า เมืองฉะเชิงเทรา อยู่ในรายชื่อเมืองที่เข้าร่วมในกองทัพที่ยกทัพไปกัมพูชาใน พ.ศ. ๒๓๘๓ ด้วย ดังความในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ ว่า

"....เจ้าพระยาบดินทรเดชาก็บอกเข้ามามีใจความว่า...กับนายทัพนายกองหัวเมืองที่เคยใช้สอย ที่กรุงเก่า เมืองอ่างทอง เมืองพรหม เมืองอินทร์ เมืองชัยนาท เมืองนครสวรรค์ เมืองสิงห์ เมืองสรรค์ เมืองอุทัยธานี เมืองสุพรรณบุรี เมืองนครชัยศรี เมืองสระบุรี เมืองลพบุรี เมืองวิเชียร เมืองเพชรบูรณ์ ***เมืองฉะเชิงเทรา*** *ลาวท่าช่าน เมืองนครนายก กับข้าราชการที่เคยออกไปครั้งก่อนกลับเข้ามา ขอให้ออกไปในเดือน ๑๑ ข้างขึ้น..."*[๖๑]

ครั้นถึง พ.ศ. ๒๓๙๑ ตั้วเหี่ยเมืองฉะเชิงเทราได้ก่อความไม่สงบขึ้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ) ยกทัพออกไปปราบ ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ ของเจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค) ว่า

"...ลุศักราช ๑๒๑๐ ปีวอก สัมฤทธิศก เป็นปีที่ ๒๕ โปรดให้ตราออกไปถึงท่านเจ้าพระยาพระคลังใจความว่า

อ้ายจีนเสียงทอง อ้ายจีนบู๊ คบคิดกันเป็นตั้วเหี่ยขึ้นที่เมืองฉะเชิงเทรา เมื่อ ณ วันเสาร์ เดือน ๕ ขึ้น ๕ ค่ำ อ้ายจีนบู๊ อ้ายจีนเสียงทอง อ้ายจีนลัก เลี้ยงโต๊ะกัน

วันอาทิตย์ เดือน ๕ ขึ้น ๖ ค่ำ พวกตั้วเหี่ยเข้าตีโรงหีบหลงจู๊เหลาฮี แล้วฆ่าจีนฮ่อพี่ชายหลงจู๊เหลาฮี ซึ่งเป็นขุนกำจัดจีนพาลตายคน ๑ พระยาวิเศษฦาไชยออกไปรบตั้วเหี่ย ๆ ฆ่าพระยาวิเศษฦาไชยตายในที่รบ

วันจันทร์ เดือน ๕ ขึ้น ๗ ค่ำ จีนตั้วเหี่ยตีเมืองฉะเชิงเทราได้ เข้าตั้งอยู่ในกำแพงเมือง พระยามหาเทพซึ่งถูกปืนกลับมาอยู่ได้ ๓ วัน ถึงอนิจกรรม

จึ่งโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้หาท่านเจ้าพระยาพระคลัง ยกไพร่พลกลับออกไปเมืองฉะเชิงเทราโดยเร็ว

---

[๖๑] เจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค), **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓**, หน้า ๘๖.

ท่านเจ้าพระยาพระคลังเห็นว่า อ้ายพวกจีนเมืองนครชัยศรีก็ยังไม่เรียบร้อย จึ่งให้จมื่นราชามาตย์คุมคนในกองพระยามหาเทพไปตั้งอยู่ท่ากระบือ แขวงเมืองสาครบุรี เมืองนครชัยศรีต่อกัน

เจ้าพระยาพระคลังได้ยกไปเมืองฉะเชิงเทรา เมื่อ ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๕ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ไปทางคลองสำโรง เกณฑ์ให้พระอินทรอาสาคุมลาวเมืองพนัสนิคมยกไปทางบก...”[๖๒]

ในเวลานั้นประจวบกับเป็นเวลาที่เสร็จสงครามอานามสยามยุทธ์แล้ว เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์) ได้จัดการปราบดาภิเษกสมเด็จพระหริรักษรามาอิศราธิบดี (พระองค์ด้วง) เป็นกษัตริย์กัมพูชา แล้วเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์) จึงยกทัพกลับกรุงเทพฯ

เมื่อเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์) ยกทัพมาถึงเมืองฉะเชิงเทรา เมื่อวันที่ ๑๗ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๑ ประจวบกับเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ) ยกกองทัพมาปราบจีนตั้วเหี่ยที่เมืองฉะเชิงเทราพอดี เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์) จึงนำกองทัพเข้าช่วยเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ) ปราบตั้วเหี่ยเมืองฉะเชิงเทราด้วย ดังปรากฏความในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ ของเจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค) ว่า

ครั้งนั้นเจ้าพระยาบดินทรเดชา เษกพระองค์ด้วงแล้วจะกลับเข้ามา องค์พระหริรักษ์ให้นักองค์ราชาวดีเข้ามาทำราชการอยู่ ณ กรุงเทพมหานครด้วย ยกมาถึงเมืองฉะเชิงเทราวันจันทร์ เดือน ๕ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ตั้งอยู่เหนือเมือง

เจ้าพระยาพระคลังขึ้นไปทางเรือ ให้จมื่นไวยวรนารถเข้าตีพวกตั้วเหี่ยอยู่ที่นอกกำแพงเมืองซึ่งตั้งอยู่ริมโรงหีบ พวกลาวเมืองพนัสนิคมยกมาทางบก พวกจีนตั้วเหี่ยหลบหลีกอยู่ในโรงไม่เห็นตัว

พระอินทรอาสาให้เอาไฟจุดเผาโรงเสียเป็นหลายโรง พวกจีนทนอยู่ไม่ได้ก็ออกมาสู้กับพวกลาว พวกจีนแตกหนีไป

---

[๖๒] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๐.

อ้ายจีนเสียงทองเห็นว่าจะสู้มิได้ ก็ให้ท่านผู้หญิงหุ่นภรรยาพระยาศรีราชอากรมากราบเรียนท่านเจ้าพระยาพระคลังว่า จีนเสียงทองหาได้รู้เห็นเป็นตั้วเหี่ยด้วยไม่ อ้ายจีนบู๊และพวกตั้วเหี่ยทั้งปวงยกย่องให้เป็นเจ้านาย ครั้นไม่ยอมก็จะฆ่าเสีย กลัวตายก็ต้องยอม บัดนี้จีนเสียงทองจะจับตัวอ้ายจีนบู๊มาลุแกโทษ เจ้าพระยาพระคลังก็รับยอมให้เข้าเกลี้ยกล่อม

จีนเสียงทองคุมสมัครพรรคพวกไปจับอ้ายจีนบู๊ที่ในกำแพงเมือง เอามาส่งท่านเจ้าพระยาพระคลัง ๆ จึ่งให้จมื่นไวยวรนารถ คุมตัวอ้ายจีนบู๊ อ้ายจีนเสียงทอง อ้ายจีนขุนพัฒน์ (ลัก) จีนหลงจู๊ชี หลงจู๊ยี่ หลงจู๊ตัดเข้ามากรุงเทพมหานคร

ฝ่ายพวกตั้วเหี่ยหานายใหญ่มิได้แล้วก็ระสำระสาย ครั้น ณ เดือน ๕ แรม ๕ ค่ำ ก็ทิ้งเมืองเสียหนีเอาตัวรอด

พวกกองทัพไทยจับได้ตัวนายจีนห้วยเสี้ยวตั้วเหี่ย จีนเอี้ยงยี่เหี่ย จีนเน่าซาเหี่ย จีนโปยี่เหี่ย จีนเสงซาเหี่ย จีนตูยี่เหี่ย จีนเกา จีนกีเฉา จีนโป จีนหลงจูจะ จีนกีเถ้าแก่สวนอ้อย จีนลก นายทัพนายกองไทยฆ่าตายเสียก็มาก

พวกชาวบ้านซึ่งหนีจีนตั้งเหี่ยอยู่ในป่าในรก รู้ว่าพวกตั้วเหี่ยแตกแล้วก็พากันออกมา พบเจ๊กที่ใดก็ฆ่าเสียสิ้น ไม่รู้ว่าจะเป็นจีนตั้วเหี่ยหรือมิใช่ตั้วเหี่ย สุดแต่มีผมเปียแล้วก็ฆ่าเสีย

ครั้งนั้นพวกจีนไม่มีที่พึ่ง หาผู้ใดจะช่วยธุระมิได้ ก็พากันผูกคอตายเสียเป็นอันมากกว่ามาก ที่ไม่ฆ่าตัวตาย ก็โกนผมเอาผ้าเหลืองห่มโพธิ์ห่มพระพุทธรูปเข้านุ่งห่ม ด้วยเป็นธรรมเนียมจีนโทษผิดถึงตายแล้ว ถ้าโกนผมบวชเสียได้ก่อนแล้วก็ไม่มีโทษ ถึงเป็นข้าศึกกันก็ไม่ทำอันตราย ธรรมเนียมไทยไม่ถือ ดังนั้นก็ฆ่าฟันเสียสิ้น

พวกจีนก็หนีเดินบกมาเมืองชลบุรี ลาวเมืองพนัสนิคมอยู่ต้นทางก็สกัดฆ่าพวกจีน ศพกองอยู่แห่งละ ๙ คน ๑๐ คน ๓๐ คน เรี่ยรายอยู่ที่ทุ่งนาป่ารกเป็นอันมาก ฆ่าแล้วก็ถอดเอาเสื้อกางเกงตัดเอาไถ้ แล้วผ่าท้องค้นเอาเงินในไส้พุง ลางคนก็ได้บ้าง เกิดเป็นผลประโยชน์ขึ้น ที่รอดหนีลงมาถึงเมืองชลบุรีได้ พระยาชลบุรีก็ให้จับฆ่าเสีย

พวกจีนตายครั้งนั้นหลายพัน ศพลอยในลำน้ำเมืองฉะเชิงเทราติดเนื่องกันไปทุกคุ้งน้ำ จะนับประมาณมิได้

เจ้าพระยาบดินทรเดชา เจ้าพระยาพระคลัง เสร็จราชการแล้ว ก็พากันมาเฝ้าถึงกรุงเทพมหานคร เมื่อวันเดือน ๖ ขึ้น ๓ ค่ำ ตั้งกองชำระเอาแต่ที่เป็นตัวนายไปประหารชีวิตเสีย นอกนั้นเป็นแต่คนปลายเหตุเข้าน้ำสบถ ก็ให้สักแก้มเป็นอักษรจีนอักษรไทยว่า พวกตั้วเหี่ยที่ปล่อยไป...”[๖๓]

เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์) กับเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ) เสร็จราชการแล้วก็พากันกลับเข้ามาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์) ถึงกรุงเทพฯ เมื่อวันเดือน ๖ ขึ้น ๓ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๙๑[๖๔]

อย่างไรก็ตามแม้จะมีการปราบจีนตั้วเหี่ย ทำให้ชาวจีนส่วนหนึ่งได้หนีการกวาดล้างไปอาศัยอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงบ้าง แต่หลังจากนั้นชาวจีนยังคงอพยพกลับเข้ามาอาศัยอยู่ในฉะเชิงเทราทำให้ชุมชนชาวจีนมีขนาดใหญ่

ชุมชนชาวจีนในเมืองฉะเชิงเทรา ประกอบด้วยกลุ่มชาวจีนที่นับถือพระพุทธศาสนา และชาวจีนที่นับถือศาสนาคริสต์ ทำให้ในสมัยรัชกาลที่ ๔ จึงทรงตั้งตำแหน่งขุนนางที่ปกครองชาวจีนในเมืองฉะเชิงเทราขึ้นใหม่ ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค) ว่า

“*...ฝ่ายตะวันออกนั้น เมืองฉะเชิงเทรา พระวิเชียรไชยชาญยุทธปลัด แปลงว่าพระเกรียงไกรกระบวนยุทธ ตั้งใหม่ พระกัมพุชภักดีปลัดเขมร* ***หลวงวิสุทธิ์จีนชาติปลัดจีน หมื่นวิจารณกฤตจีนนายอำเภอ****...*”

นอกจากนี้ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ยังปรากฏในทำเนียบเจ้าเมืองฉะเชิงเทราว่ามีตำแหน่งหัวหน้าชาวจีนหลายตำแหน่ง ดังนี้

---

[๖๓] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๐.

[๖๔] เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

"...ปลัดจีน (เดิมหลวง)	*พระวิสุทธจีนชาติ*
ยกรบัตร	*หลวงบุรีพิทักษ์*
ผู้ช่วยราชการ	*พระสุนทรพิพิธ*
ผู้ช่วยราชการ	*พระวิชิตสงคราม*
หัวหน้าจีนฝ่ายเหนือ (เดิมขุน)	*หลวงพิพาทจีนพิจารณ์*
หัวหน้าจีนฝ่ายใต้	*ขุนสมานจีนประชา*
ผู้ช่วยปลัดจีน	*ขุนรักษาจีนภักดี*
อำเภอฝ่ายจีนเข้ารีต	*หลวงประเทศปรีชาคฤสตจีน"*[๖๕]

หลักฐานต่าง ๆ ที่กล่าวมาแสดงว่า ชาวจีนเป็นประชากรสำคัญของฉะเชิงเทรามาตั้งแต่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งสืบรากเหง้ามาจนถึงปัจจุบัน

บทที่ ๓
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กับการสร้างวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์

นอกจากการก่อสร้างป้อมเมืองฉะเชิงเทราเพื่อรักษาปากแม่น้ำบางปะกงแล้ว จากหลักฐานที่ปรากฏในหนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๓ บุรพภาคพระธรรมเทศนา เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จฯ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นเมื่อ จ.ศ. ๑๒๔๙ (พ.ศ. ๒๔๓๐) ยังพระราชนิพนธ์ถึงการสร้างเมืองฉะเชิงเทราและการสร้างวัดเมืองฉะเชิงเทรา เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๗ ไว้ว่า

"*...แล้วโปรดให้กรมหลวงรักษรณเรศออกไปสร้างป้อมกำแพงที่เมืองฉเชิงเทรา อีกตำบล ๑* ***โปรดให้สร้างวัดไว้ในกลางเมือง ซึ่งพระราชทานนามในบัดนี้ว่า วัดปิตุลาธิราชรังสฤษดิ***...*" [๖๖]

จากหลักฐานในหนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๓ บุรพภาคพระธรรมเทศนา เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จฯ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงเป็นหลักฐานว่า ในสมัยรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้กรมหลวงรักษรณเรศ ออกไปสร้างกำแพงเมือง

---

[๖๖] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๙.

ฉะเชิงเทรา และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวยังโปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัดในกลางเมืองฉะเชิงเทราที่สร้างใหม่ คือ **วัดเมือง ฉะเชิงเทรา** อีกด้วย

ซึ่งต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานนามวัดเมือง ฉะเชิงเทรา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐

ดังปรากฏในหนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๓ บุรพภาคพระธรรมเทศนาเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จฯ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า ***"ซึ่งพระราชทานนามในบัดนี้ว่าวัดปิตุลาธิราชรังสฤษดิ..."*** [๖๗]

ด้วยเหตุนี้นาม **วัดบิตุลาธิราชรังสฤษดิ** (ปัจจุบันเป็น วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์) จึงน่าจะหมายถึง วัดซึ่งพระปิตุลา (พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว) ซึ่งทรงเป็นพระปิตุลา (ลุง) ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้สร้างขึ้นนั่นเอง โดยกรมหลวงรักษรณเรศเป็นแม่กองในการก่อสร้าง

บริเวณพระอุโบสถวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ในปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๖๔)

---

[๖๗] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๙.

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงรักษรณเรศ ผู้อำนวยการก่อสร้าง

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงรักษรณเรศ พระนามเดิม พระองค์เจ้าไกรสร เป็นพระราชโอรสองค์ที่ ๓๓ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช กับเจ้าจอมมารดาน้อยแก้ว ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือนยี่ ขึ้น ๒ ค่ำ ปีกุน ตรีศก จ.ศ. ๑๑๕๓ ตรงกับ วันที่ ๒๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๓๔[๖๘]

ต่อมาในรัชกาลที่ ๒ ทรงสถาปนาเป็น กรมหมื่นรักษ์รณเรศ ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค) ว่า "...*พระองค์เจ้าไกรสรเปนกรมหมื่นรักษรณเรศรหนึ่ง*..."[๖๙] กำกับกรมสังฆการี

นอกจากนี้ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ พระนิพนธ์สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพระบุว่า "...*กรมหมื่นเทพพลภักดิ กับกรมหมื่นรักษรณเรศ แต่ยังไม่ได้รับกรม (ในหนังสือเก่าครั้งนั้นเขียนว่าเจ้าครอกไกรสร) ได้กำกับกรมพระคชบาลด้วยกันทั้ง ๒ พระองค์*..."[๗๐]

ครั้นถึง พ.ศ. ๒๓๕๙ มีโจทก์ฟ้องพระพุทธโฆษาจารย์ (บุญศรี) วัดมหาธาตุ พระญาณสมโพธิ วัดนาคกลาง และพระมงคลเทพ (จีน) วัดหน้าพระเมรุ กรุงเก่า ว่ากระทำเมถุนปาราชิก พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยโปรดให้กรมหมื่นรักษรณเรศ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ เป็นตระลาการชำระได้ความจริง จึงโปรดให้นำตัวคนผิดไปจำไว้ ณ คุก ดังความในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค) ว่า

---

[๖๘] กรมศิลปากร, **ราชสกุลวงศ์** (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๓๖), หน้า ๑๒.

[๖๙] เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค), **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒,** (กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์ฯ, ๒๕๔๘), หน้า ๒๑.

[๗๐] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒,** (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๔๖), หน้า ๕๙.

"...ครั้นมาถึงเดือนสิบสองมีโจทย์ฟ้องพระพุทธโฆษาจาริย บุญศรี วัดมหาธาตุ พระญาณสมโภชเตม วัดนาคกลาง พระมงคลเทพจีน วัดน่าพระเมรุกรุงเก่า ว่ากระทำเมถุนปาราชิก จนมีบุตรเติบโตหลายคน โปรดให้กรมหมื่นรักษรณเรศร์ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ เปนตระลาการชำระได้ความจริงให้ลงพระราชอาญาส่งไปจำไว้ณคุก..." [๗๑]

ครั้นถึงรัชกาลที่ ๓ เมื่อสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพทิวงคต พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดให้กรมหมื่นรักษรณเรศ ทรงกำกับกรมวัง กรมสังฆการี เลื่อนเป็นกรมหลวงรักษรณเรศ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๕ ดังปรากฏความในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๓ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค) ว่า

"...ครั้งนั้นข้าไทยเจ้าต่างกรม กรมใหญ่ๆ ตื่นกันว่าเจ้าของตัวจะได้เป็นที่วังหน้า บ้างก็หาเครื่องยศและผ้าสมปัก ที่อยากเป็นตำรวจก็หาหอกรัดประคดเอิกเกริกกันไปทั้งเมือง สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวได้ทรงทราบ ปรึกษาด้วยท่านเสนาบดีผู้ใหญ่ ท่านพระยาศรีพิพัฒนรัตนราชโกษากราบทูลว่า ถ้าไม่ทรงตั้งกรมพระราชวังแล้ว ขอให้ยกเจ้าต่างกรมผู้ใหญ่เลื่อนขึ้นเป็นกรมหลวง กรมขุนขึ้น ข้าไทยจะได้เห็นว่าเจ้านายของตัวได้เลื่อนที่มียศเพียงนั้นๆ แล้วจะได้หายตื่น ทรงพระราชดำริเห็นด้วย จึ่งเลื่อนกรมหมื่นเทพพลภักดิ์ ๑ กรมหมื่นรักษรณเรศร ๑ กรมหมื่นเสนีบริรักษ์ ๑ สามพระองค์นี้เลื่อนขึ้นเป็นกรมหลวง..." [๗๒]

ใน พ.ศ. ๒๓๗๗ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้เป็นแม่กองในการก่อสร้างป้อมรักษาปากน้ำบางปะกงที่เมืองฉะเชิงเทรา และสร้างวัดเมือง (วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์) ดังปรากฏความในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๓ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค) ว่า

---

[๗๑] เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค), **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒**, (กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์ฯ, ๒๕๔๘), หน้า ๙๐.

[๗๒] เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค), **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓**, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๔๗), หน้า ๔๘.

"...ฝ่ายที่กรุง โปรดให้กรมหลวงรักษรณเรศรไปสร้างป้อมกำแพงที่เมืองฉะเชิงเทราขึ้นอีกตำบล ๑..." [๗๓]

ใน พ.ศ. ๒๓๘๒ ระหว่างดำเนินการปฏิสังขรณ์พระเจดีย์ใหญ่วัดพระเชตุพนใน พ.ศ. ๒๓๘๒ ยอดพระเจดีย์ใหญ่ได้เอียงทรุดไป พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระประชวร กรมหลวงรักษรณเรศ เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์) เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ) และพระยาราชสุภาวดี (โต) จึงได้กราบทูลว่าจะรับอำนวยการทำยอดพระเจดีย์ให้ตรง ดังปรากฏความใน "จดหมายหลวงอุดมสมบัติ" ว่า

"...ครั้น ณ วันเดือน ๘ ขึ้น ๑๓ ค่ำ (วันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๘๒) เพลากลางวัน พระองค์เจ้าชุมสายกราบทูลว่า ยอดพระเจดีย์ใหญ่วัดพระเชตุพนนั้นเอียงไปต้องแต่คอระฆังขึ้นไปทั้ง ๓ องค์ องค์เหนือเอียงมาข้างเหนือ องค์กลางเอียงมาข้างตะวันตก องค์ใต้เอียงไปข้างใต้ เอียงไปองค์ละศอก ๑ ศอกเศษบ้าง

ตรัสถามว่า ทำอย่างไรจึงเอียงไปหมดทั้ง ๓ องค์ พระองค์เจ้าชุมสายกราบทูลว่า เอียงด้วยหนักบัวกลุ่ม ทรงตรัสว่า พระยาศรีพิพัฒน์ยังอยู่ก็ได้อาศัยให้ไปดูแลทำอยู่ ก็หาเปนเหตุการณ์สิ่งใดไม่ ครั้นออกมาเสียแล้วก็แล้วกันเท่านั้น ถ้ายังอยู่แล้วที่ไหนจะเปนไปถึงอย่างนี้ จะหาใครช่วยดูแลเข้าบ้างก็ไม่มี พระยาเพ็ชรพิไชยก็เปล่า ๆ ทั้งนั้น ไม่เอาใจใส่ดูแลเลย ทำการใหญ่การโตทีเดียวยังเปนไปได้ ไม่พอที่จะให้อายเขาเปล่า ๆ แล้วทรงนิ่งไปจนเสด็จขึ้นฯ

ครั้นเพลาค่ำ ก็หาเสด็จออกไม่ เลยไม่เสด็จออกไป ๗ วัน จน ณ วันเดือน ๘ แรม ๕ ค่ำ (วันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๘๒) เพลาเช้า จึงเสด็จออก แลเมื่อ ณ วันเดือน ๘ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ขึ้น ๑๕ ค่ำ (วันที่ ๒๕, ๒๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๘๒) ไม่เสด็จออกนั้นรับพระราชทานฟังได้ความว่า เสด็จอยู่บนพระแท่นที่ใหญ่ หาทรงตรัสกับท่านผู้ใดไม่ ทรงประธมหลับพระเนตรนิ่งอยู่ แล้วทรงแต่พระอักษรพงษาวดารบ้าง สุภาษิตบ้าง เสวยพระกระยาหารก็น้อย เสวยได้แต่พระอาหารต้มเพลาละถ้วยฝาขนาดกลาง

---

[๗๓] เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค), **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓**, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๔๗), หน้า ๖๒.

ลางเพลาก็เสวยพระอาหารสวยได้เพลาวันละ ๓ องค์บ้าง ๔ องค์บ้าง ๓๐ องค์บ้าง พระสังฆราช ราชาคณะ เจ้าต่างกรม ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยพร้อมกันทำเรื่องราวว่า ***กรมหลวงรักษ์รณเรศ*** *เจ้าคุณผู้ใหญ่ เจ้าคุณหาบน พระยาราชสุภาวดี จะขอรับทำยอดพระเจดีย์ ๓ องค์ จัดให้พระมหาเทพทำองค์เหนือ ให้พระอินทรเดชาทำองค์กลาง ให้พระยาราชรองเมืองทำองค์ใต้ ส่งเข้าไปให้เจ้าคุณปราสาทนำขึ้นกราบทูล รับสั่งว่าหาทรงสบายพระไทยไม่ ทรงวิงเวียนพระเจ้าไป...จะเสด็จพระดำเนินออกมา ก็ให้งงพระองค์อยู่ ยังเสด็จออกมาหาได้ไม่ ฯ..."*[๗๔]

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๓๘๘ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้กรมหลวงรักษรณเรศรไปทำเมืองนครเขื่อนขันธ์ ดังปรากฏความในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค) ว่า

"...เพราะฉะนั้นจึ่งโปรดให้กรมหลวงรักษรณเรศรไปทำเมืองนครเขื่อนขันธ์ เสริมป้อมมหาสังหาร ป้อมเพชรหึง ขึ้นอีกชั้น ๑ ทำปีกกาขึ้นที่หน้าเมืองอีก ๒ ตำบล ชื่อว่าปีกกาวงเดือน..."[๗๕]

ครั้นถึง พ.ศ. ๒๓๙๑ พระยาธนูจักรรามัญทำฎีกาทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวโทษกรมหลวงรักษรณเรศรว่าชำระความของตัวไม่เป็นธรรม พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ประชุมเสนาบดีชำระใหม่ ได้ความจริง ดังปรากฏความในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค) ว่า

"...จึ่งโปรดถอดออกเสียจากที่กรมหลวง ให้เรียกว่าหม่อมไกรสร ลงพระราชอาญา แล้วให้ไปสำเร็จโทษด้วยท่อนจันทน์ที่วัดปทุมคงคา เมื่อ ณ วันพุธเดือน ๑ แรม ๓ ค่ำ อายุได้ ๕๘ ปี..."[๗๖]

---

[๗๔] **จดหมายหลวงอุดมสมบัติ**, (นนทบุรี: ศรีปัญญา, ๒๕๕๔), หน้า ๔๘๗ - ๔๙๐.

[๗๕] เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค), **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓**, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๔๗), หน้า ๑๑๖.

[๗๖] เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค), **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓**, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๔๗), หน้า ๑๓๒.

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงรักษรณเรศ สิ้นพระชนม์เมื่อวันพุธ เดือนอ้าย แรม ๓ ค่ำ ปีวอก สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๑๐ ตรงกับวันที่ ๒๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๙๑ ทรงเป็นต้นราชสกุล พึ่งบุญ[๗๗]

วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ สมัยรัชกาลที่ ๓

ดังได้กล่าวไปแล้วว่า วัดเมืองฉะเชิงเทรา หรือ วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ เป็นวัดที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓ พร้อมกับการสร้างป้อมเมืองฉะเชิงเทราใหม่ใน พ.ศ. ๒๓๗๗

ดังนั้นสิ่งก่อสร้างในวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์จึงเป็นงานศิลปกรรมอันเนื่องด้วยงานช่างสมัยรัชกาลที่ ๓ กล่าวคือเป็นงานศิลปกรรมแบบไทยประเพณีที่มีการผสมผสานการประดับตกแต่งลวดลายอย่างจีน ทั้งลวดลายซึ่งปรากฏที่หน้าบันของพระอุโบสถหรือลวดลายปูนปั้นที่กรอบประตูหน้าต่าง

สำหรับสิ่งก่อสร้างสำคัญของวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ ที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓ ปรากฏหลักฐานดังนี้

๑. พระอุโบสถ วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์

สันนิษฐานว่าน่าจะสร้างขึ้นในราว พ.ศ. ๒๓๗๗ มีลักษณะเป็นพระอุโบสถก่ออิฐถือปูน หันหน้าไปทางทิศตะวันออกติดแม่น้ำบางปะกง ขนาดกว้าง ๙ เมตร ยาว ๒๔ เมตร สูง ๘ เมตร มีมุขเด็จทั้งด้านหน้าและด้านหลัง หลังคาพระอุโบสถเป็นหลังคาลดชั้น ทำให้มีหน้าบัน ๒ ชั้น

หน้าบันชั้นบนประดับกระจกสีเป็นลวดลายอิทธิพลศิลปะจีนแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ ๓ เป็นลายดอกโบตั๋นหรือดอกพุดตาน ซึ่งเป็นสัญลักษณ์สิริมงคลจีน

ภาพดอกโบตั๋นเป็นสัญลักษณ์ของความสง่างาม ความเด่น ความเป็นเลิศทั้งความงามและความสามารถ ทั้งยังถือว่าเป็นดอกไม้บรรดาศักดิ์ และเป็น "ราชา

---

[๗๗] กรมศิลปากร, **ราชสกุลวงศ์,** (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๓๖), หน้า ๑๒.

แห่งดอกไม้ทั้งปวง" นอกจากนี้ดอกโบตั๋นยังมีอีกชื่อหนึ่งว่า "ฟู่กุ้ยฮวา (富贵花)" หมายถึง "ดอกไม้แห่งความร่ำรวย มียศศักดิ์" เนื่องจากคำว่า "ฟู่ (富)" แปลว่า "ความร่ำรวย" และ "กุ้ย (贵)" มีความหมายว่า "สูงค่า ล้ำค่า ฐานะที่ล้ำเลิศ" ดังนั้นชาวจีนจึงถือว่า ดอกโบตั๋นเป็นดอกไม้แห่งความร่ำรวย

ส่วนหน้าบันมุขเด็จชั้นล่างน่าจะได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ในสมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นลวดลายปูนปั้น ตรงกลางมีอักษรพระปรมาภิไธยย่อ จปร (พระปรมาภิไธยย่อของรัชกาลที่ ๕) ลงรักปิดทองประดับกระจก

พระอุโบสถ วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์นี้ นอกจากจะใช้ประกอบศาสนกิจสำคัญทางพระพุทธศาสนาแล้ว ในอดีตยังเคยมีการใช้พระอุโบสถ วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์เป็นสถานที่ใช้ในการประกอบพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาของข้าราชการเมืองฉะเชิงเทราอีกด้วย

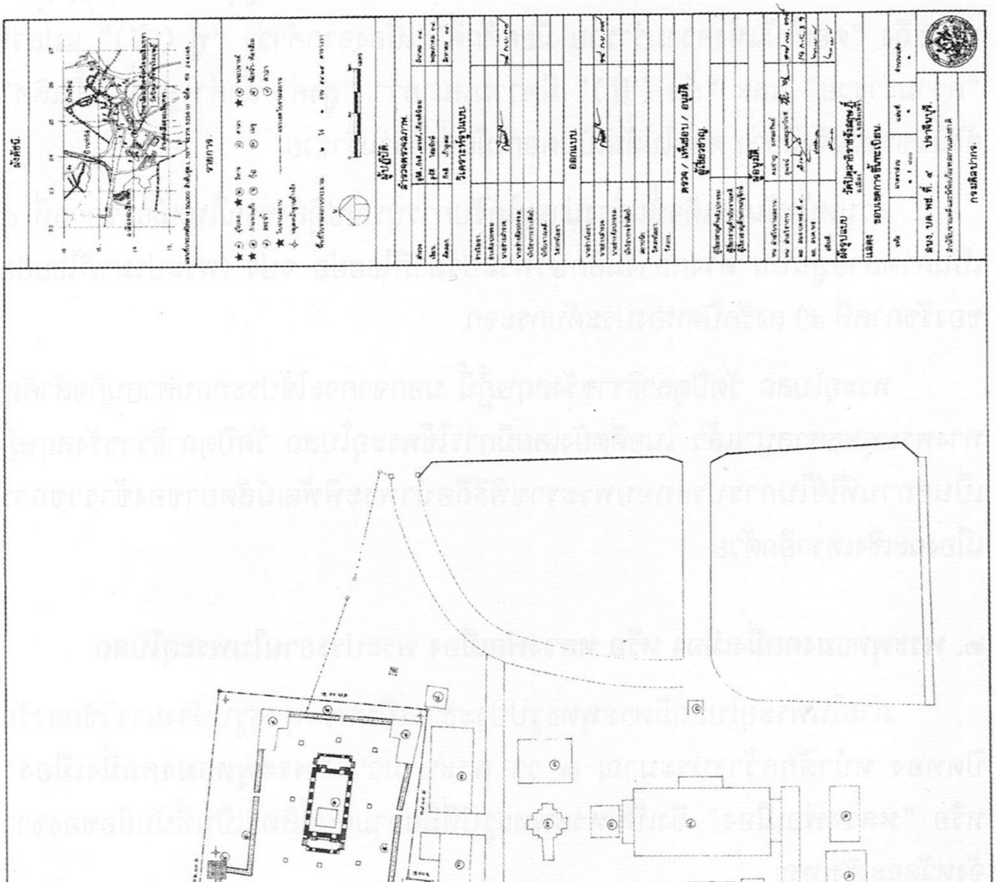
๒. พระพุทธมงคลมิ่งเมือง หรือ หลวงพ่อเมือง พระประธานในพระอุโบสถ

ภายในพระอุโบสถมีพระพุทธรูปประธานเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยลงรักปิดทอง หน้าตักกว้างประมาณ ๑ วา พระนามว่า "**พระพุทธมงคลมิ่งเมือง**" หรือ "**หลวงพ่อเมือง**" ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่มีความศักดิ์สิทธิ์เป็นที่นับถือของชาวจังหวัดฉะเชิงเทรา

"**พระพุทธมงคลมิ่งเมือง**" หรือ "**หลวงพ่อเมือง**" พระประธานในพระอุโบสถมีลักษณะเป็นพระพุทธรูปที่มีพุทธศิลป์แบบรัตนโกสินทร์ คือ พระพุทธรูปตามประเพณีนิยมที่สร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีความใกล้เคียงกับพระพุทธรูปสมัยอยุธยาตอนปลายมาก ลักษณะพิเศษของพุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นคือพระพักตร์นิ่งเฉย ไม่แสดงอารมณ์ จึงดูคล้ายหัวโขนพระราม ทำให้นิยมเรียกกันว่า "หน้าหุ่น"[๗๘]

---

[๗๘] สันติ เล็กสุขุม, **ประวัติศาสตร์ศิลปะไทย (ฉบับย่อ)**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๔๗), หน้า ๑๙๒.

พระอุโบสถ

พระอุโบสถ และ พระวิหาร

พระพุทธมงคลมิ่งเมือง
พระประธานในพระอุโบสถวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์

ที่ฐานเบื้องหน้าของ **"พระพุทธมงคลมิ่งเมือง"** หรือ **"หลวงพ่อเมือง"** มีพระสาวก ๔ องค์ อยู่ทางด้านซ้ายและขวาของพระประธาน ด้านละ ๒ องค์ เป็นศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเช่นเดียวกัน

๓. พระวิหาร วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์

ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของพระอุโบสถ ขนาดกว้าง ๑๒ เมตร ยาว ๒๖ เมตร ฐานอยู่สูงกว่าระดับฐานพระอุโบสถประมาณ ๐.๙๐ เมตร

ลักษณะของพระวิหาร เป็นอาคารมีมุขเด็จด้านหน้าและด้านหลัง หลังคาลด ๒ ชั้น มีมุขเด็จทำให้เห็นหน้าบัน ๒ ชั้น ชั้นบนเป็นไม้จำหลักลายดอกพุดตานเขียนสี ชั้นล่างเป็นไม้สักทาสีแดง ภายในพระวิหารมีเสาในจำนวน ๖ ต้น

ภายในพระวิหารมีพระประธานและพระพุทธรูปหน้าตัก ๓ ศอกเศษ ๔ องค์ ศิลปะแบบสุโขทัย เนื้อสำริด และมีรอยพระพุทธบาทจำลองซึ่งมีรายละเอียดดังจะได้กล่าวถึงต่อไป

๔. มงคล ๑๐๘ ในพระพุทธบาทลักษณะวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์

มงคล ๑๐๘ ประการ ในรอยพระพุทธบาทเป็นแนวคิดซึ่งเกิดขึ้นเนื่องจากมีการนำสัญลักษณ์มงคลของอินเดียที่มีมาตั้งแต่โบราณ เช่น เครื่องหมายสวัสติกะ มาเป็นสัญลักษณ์ในรอยพระพุทธบาท ปรากฏหลักฐานทั้งในคัมภีร์เถรวาทและมหายาน และหลักฐานทางโบราณคดีเกี่ยวกับ "รอยพระพุทธบาท" และ "มงคล ๑๐๘ ในพระพุทธบาทลักษณะ" ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาฝ่ายมหายานดังนี้

ในคัมภีร์**มหาวัสตุ อวทาน** ฉบับภาษาสันสกฤต กล่าวว่า ในพระพุทธบาทจะปรากฏ จักร (ธรรมจักร) สวัสติกะ นอกจากนี้ยังมีภาพดอกบัวที่ฝ่าพระหัตถ์และพระพุทธบาท

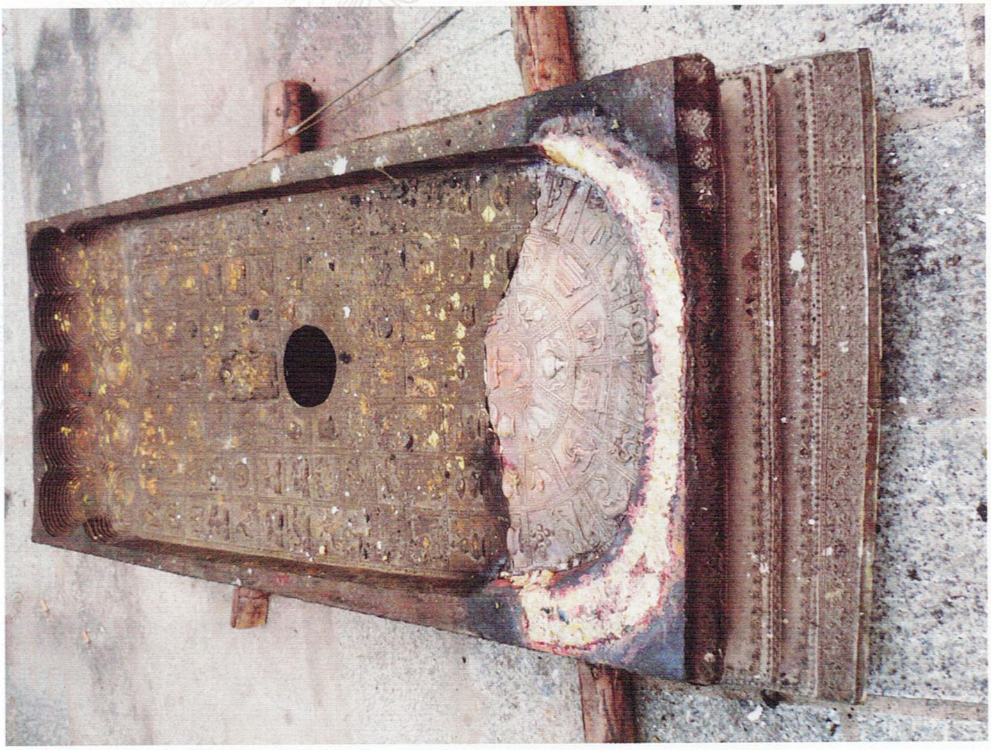
คัมภีร์**ลลิตวิสตระ** ภาษาสันสกฤต กล่าวว่าในพระพุทธบาทจะประกอบไปด้วยสวัสติกะ นันทยาวรรต และสหัสรารจักร

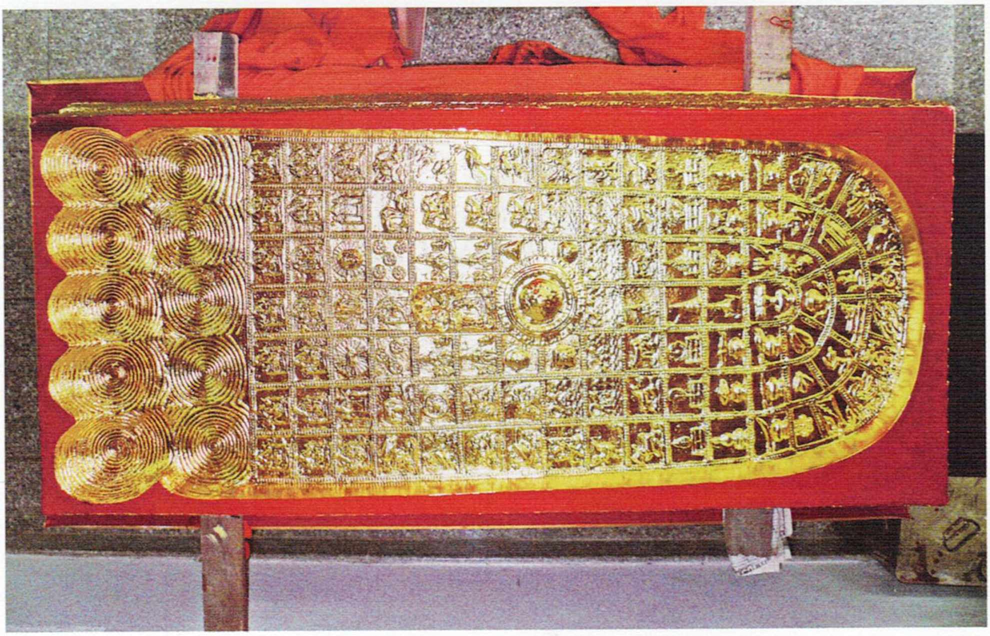
คัมภีร์**ภัทรกัลปิกะ** ภาษาทิเบต กล่าวว่าในพระพุทธบาทจะมีภาพ หม้อน้ำ สวัสติกะ และนันทยาวรรต

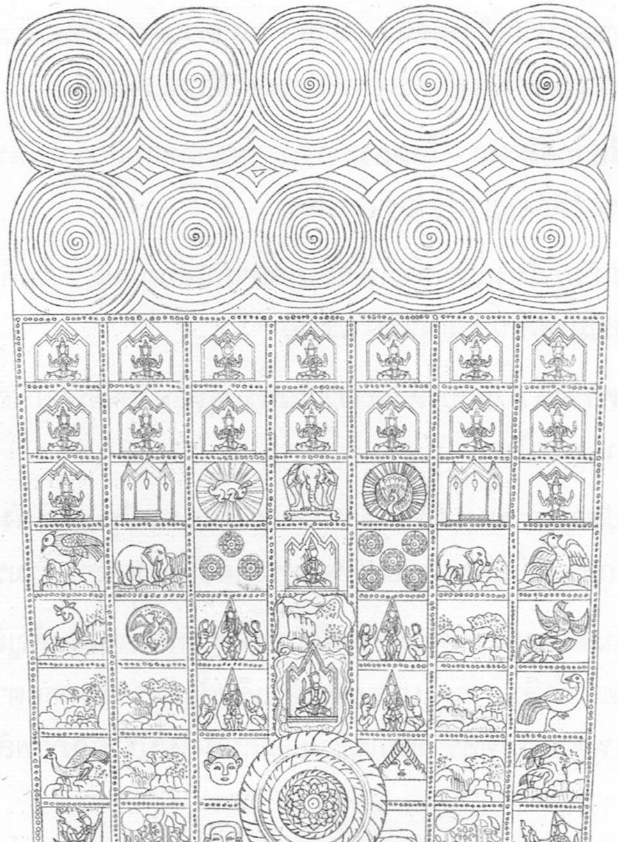

พระวิหาร

รอยพระพุทธบาท

ลายเส้นรอยพระพุทธบาท

คัมภีร์**ราษฎรปาลปริปฤจฉา – นาม – มหายานสูตร** ภาษาสันสกฤตและทิเบต กล่าวว่าที่ฝ่าพระหัตถ์ของพระพุทธเจ้าจะมีรูปสวัสติกะและจักร

คัมภีร์**ศรีศากยสิงหะ – โสตตระ** ภาษาสันสกฤต กล่าวว่าในพระพุทธบาทจะมีภาพจักร ที่ฝ่าพระหัตถ์จะมีรูปจามรและจักร

นอกจากคัมภีร์พุทธศาสนาที่เป็นภาษาสันสกฤตแล้ว ในคัมภีร์ฝ่ายบาลีก็กล่าวถึงสัญลักษณ์มงคลในพระพุทธบาทด้วย

คัมภีร์**พุทธวงศ์** ภาษาบาลี กล่าวว่าในพระพุทธบาทจะมีรูป จักร ธช (ธง) วชิระ ปฏากา วัฑฒมาน และอังกุศ

คัมภีร์**อปทาน** ภาษาบาลีกล่าวว่าในพระพุทธบาทมีรูปจักร อังกุศ ธช ในนรสีหคาถา ภาษาบาลีกล่าวว่าในพระพุทธบาทจะประกอบไปด้วย จักร จามร ฉัตร เป็นต้น[๗๙]

สำหรับในหลักฐานทางโบราณคดีนั้น พระพุทธบาทเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ปรากฏในประเทศอินเดียตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๕ - ๖ เป็นต้นมา พระพุทธบาทที่สร้างขึ้นในสมัยแรกนี้ยังไม่ปรากฏภาพสัญลักษณ์มงคลแต่ประการใด

ต่อมาในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๗ - ๘ จึงเริ่มมีรูปมงคลบนรอยพระพุทธบาท รูปมงคลที่พบในยุคนี้โดยมากเป็นเครื่องหมายมงคลตามที่นิยมในสมัยนั้น เช่น รูปสวัสติกะ รูปตรีรัตนะ รูปพระแท่นภัทรบิฐ และรูปดอกบัว เป็นต้น ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มการปรากฏรูปมงคลในรอยพระพุทธบาท

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๘ - ๙ พระพุทธบาทจำลองในสมัยอมราวดีจึงเริ่มมีลายมงคล ๘ ประการ คือ คันฉ่อง ขอช้าง ปลาคู่ ตรีรัตน หม้อน้ำ ศรีวัตสะ สวัสติกะ และวัฑฒมาน[๘๐]

---

[๗๙] โปรดดูรายละเอียดใน Peter Skilling, “Symbols on the Body, Feet, and Hands of a Buddha Part II - Short Lists” **Journal of The Siam Society** , Vol. 84, Part 1 (1996), pp. 5 - 28.

[๘๐] กรมศิลปากร, **หนังสือที่ระลึก พระราชพิธียกจุลมงกุฎและสมโภชพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี พุทธศักราช ๒๕๔๒**, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๔๒), หน้า ๒๖.

ต่อมาความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธบาทนี้ได้มีการนำมาขยายความและเกิดคติความเชื่อเรื่องมงคล ๑๐๘ ประการ โดยเฉพาะที่ลังกาทวีป ในคัมภีร์ **"ชินาลังการ"** ซึ่ง **"พระพุทธรักขิตเถระ"** ได้รจนาขึ้นในลังกาทวีป เมื่อราวพุทธศักราช ๑๗๐๐ ในเวลาต่อมาพระพุทธรักขิตเถระได้รจนาฎีกาขยายความคัมภีร์ชินาลังการขึ้น เรียกว่า **"ชินาลังการฎีกา"** คัมภีร์นี้เองที่ได้กล่าวถึงมงคล ๑๐๘ ประการในรอยพระพุทธบาท ซึ่งเรียกว่า **"อัฏฐุตตรสตมหามงคล"** ไว้ด้วย

ในเวลาต่อมามีผู้รจนา **"คัมภีร์พุทธปาทลักขณะ"** ขยายความเพิ่มเติมเกี่ยวกับลักษณะมงคลในรอยพระพุทธบาท แต่ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่งและยุคสมัยที่แต่งคัมภีร์พุทธปาทลักขณะซึ่งพบในปัจจุบันเป็นฉบับใบลาน อักษรขอม ภาษาบาลี จารขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๒๙๒ ตรงกับรัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศแห่งกรุงศรีอยุธยา[๘๑] คัมภีร์พุทธปาทลักขณะกล่าวถึง มงคล ๑๐๘ ประการและอธิบายความหมายเปรียบเทียบเชิงธรรมาธิษฐานและบุคลาธิษฐาน[๘๒]

มงคล ๑๐๘ ในพระพุทธบาทจำลองวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์

ลักษณะการเรียงลำดับลวดลายมงคล ๑๐๘ ในรอยพระพุทธบาทจำลองวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ หรือวัดเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งเดิมชำรุดเสียหายทางปลายประพุทธบาทประมาณ ๓ แถว (ตั้งแต่มงคลที่ ๙๑ - ๑๐๘) ส่วนที่สมบูรณ์สามารถวิเคราะห์ได้ มีทั้งหมด ๑๓ แถวตามแนวนอน จัดเรียงแบ่งออกเป็นแถวละ ๗ ช่องตามแนวตั้งจากลายนิ้วพระบาทไปจนส้นพระบาท จำนวน ๙๐ มงคล ปัจจุบันได้บูรณะจนมีสภาพสมบูรณ์แล้ว ดังนี้

---

[๘๑] **มงคล ๑๐๘ ในรอยพระพุทธบาท (อรรถกถา พุทฺธปาทลกฺขณ),** ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงศพ พระเทพวัชรธรรมาภรณ์ (สุรพงส์ ธานวโร ป.ธ.๕) ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันพุธที่ ๒๖ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๔๐ (กรุงเทพฯ: สำนักราชเลขาธิการ, ๒๕๔๐), หน้า ๒.

[๘๒] โปรดดู กรมศิลปากร, **รัตนมงคลคำฉันท์,** (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๔๗), หน้า ๑๒๖ - ๑๔๒.

มงคลที่ ๑ - ๑๕ หมายถึง พรหมโลก ซึ่งมี ๑๖ ชั้น ในภาพช่างได้ทำเป็นรูปพรหม ๔ กร ประทับอยู่ในวิมาน ดังนั้นภาพในส่วนนี้จึงหมายถึง **โสฬสมหาพฺรหฺมา (มหาพรหม ๑๖ ชั้น) ซึ่ง**หมายถึงเมื่อทรงพิจารณาโลกุตรธรรม พรหมทั้งปวงจากรูปภพต่างพากันมาสู่สำนักของพระองค์

มงคลที่ ๑๖ น่าจะหมายถึง สวรรค์ **ฉกามาพจรเทวโลกา (สวรรค์ชั้นกามาพจร ๖ ชั้น)** หมายถึง เทวดาในหมื่นจักรวาฬได้สดับพระสัตตัปปกรณาภิธรรม คราวเสด็จโปรดพระพุทธมารดาในภพดาวดึงส์ พระสัตตัปปกรณาภิธรรม หมายถึงพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ ได้แก่ สังคิณี วิภังค์ ธาตุกถา ปุคคลบัญญัติ กถาวัตถุ ยมก และปัฏฐาน

มงคลที่ ๑๗ เป็นภาพกระต่ายอยู่ในวงกลมหมายถึงพระจันทร์ หรือ **จนฺทิมา (ดวงจันทร์)** เปรียบได้กับพระหฤทัยของพระพุทธองค์ที่รุ่งเรืองประธานธรรมคือแสงสว่างอันเยือกเย็นแก่ชาวโลก

มงคลที่ ๑๘ หมายถึง ช้างเอราวัณ หรือ **เอราวณฺโณ นาคราชา (พญาช้างเอราวัณ)** หมายความว่า พระพุทธองค์ทรงตั้งอยู่ในอริยธรรม แสวงหาศีลสาระอยู่เนืองนิตย์

มงคลที่ ๑๙ เป็นภาพนกยูงอยู่ในวงกลม หมายถึงพระอาทิตย์ หรือ **สุริโย (ดวงอาทิตย์)** เปรียบได้กับแสงสว่างแห่งพุทธธรรมที่ขจัดความมืดคือกิเลสทั้งปวง

มงคลที่ ๒๐ เป็นภาพวิมานน่าจะหมายถึงสวรรค์ หรือ **ฉกามาพจรเทวโลก**

มงคลที่ ๒๑ หมายถึง พรหมโลก

มงคลที่ ๒๒ หมายถึง นกจากพราก หรือ **จากวากราชา (พญานกจากพราก)** หมายความว่า พระองค์ทรงบันลือสีหนาทประกอบด้วยการแสดงธรรมคือทศพลญาณ

มงคลที่ ๒๓ หมายถึง **พญาช้างฉัททันต์** หรือ **ฉทฺทนฺตวารณราชา** หมายความว่า พระพุทธองค์ทรงประกอบด้วยฉัพพัณณรังสี ๖ ประการ

มงคลที่ ๒๔ หมายถึง ดวงดาว หรือ **นกฺขตฺตา** หมายถึง พระมหากรุณาธิคุณที่เป็นดังแสงสว่างแก่โลก

มงคลที่ ๒๕ หมายถึง พระอินทร์ประทับในวิมาน หมายถึงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

มงคลที่ ๒๖ หมายถึง ดวงดาว หรือ **นกฺขตฺตา** หมายถึง พระมหากรุณาธิคุณที่เป็นดังแสงสว่างแก่โลก

มงคลที่ ๒๗ หมายถึง **พญาช้างอุโบสถ** หรือ **อุโปสถวารณราชา** เป็นเครื่องหมายแสดงถึงความไม่ทรงยินดีในกามคุณ ทรงยินดีในอารมณ์พระนิพพาน

มงคลที่ ๒๘ น่าจะหมายถึง นกโพระดก **ชีวญฺชีวกราชา (พญานกพริก หรือนกกระหิต นกโพระดก)** หมายความว่า ทรงปลดเปลื้องสรรพสัตว์ให้พ้นจากมิจฉาชีวะ ดำเนินชีวิตด้วยสัมมาชีวะ

มงคลที่ ๒๙ หมายถึง สตฺตมหาเสลา (ภูเขาใหญ่ทั้ง ๗) หมายถึง วิญญาณฐิติ ๗ ประการ ซึ่งพระพุทธองค์ทรงสามารถแสดงให้บริบูรณ์ในดวงใจแห่งสัตว์ มีกวาง

มงคลที่ ๓๐ หมายถึง **ยุคลจกฺกํ (จักรคู่)** หมายถึง ธรรมที่พระอัครสาวกทั้ง ๒ ประกาศแก่ชาวโลกเป็นเครื่องขจัดกิเลสของเหล่าสรรพสัตว์

มงคลที่ ๓๑ หมายถึง สวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา

มงคลที่ ๓๒ หมายถึง เขาพระสุเมรุ หรือ **สิเนรุ** หมายถึง ความไม่เป็นผู้หวั่นไหวในโลกธรรมทั้ง ๘ ได้แก่ ลาภ เสื่อมลาภ ยศ เสื่อมยศ สุข ทุกข์ สรรเสริญ และนินทา

มงคลที่ ๓๓ หมายถึง **สวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา**

มงคลที่ ๓๔ หมายถึง **สตฺตมหาเสลา (ภูเขาใหญ่ทั้ง ๗)**

มงคลที่ ๓๕ หมายถึง **สตฺตมหาเสลา (ภูเขาใหญ่ทั้ง ๗)**

มงคลที่ ๓๖ หมายถึง **สตฺตมหาเสลา (ภูเขาใหญ่ทั้ง ๗)**

มงคลที่ ๓๗ หมายถึง **สตฺตมหาเสลา (ภูเขาใหญ่ทั้ง ๗)**

มงคลที่ ๓๘ หมายถึง **สวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา**

มงคลที่ ๓๙ หมายถึง **สวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา**

มงคลที่ ๔๐ หมายถึง **สตฺตมหาเสลา (ภูเขาใหญ่ทั้ง ๗)**

มงคลที่ ๔๑ หมายถึง **สตฺตมหาเสลา (ภูเขาใหญ่ทั้ง ๗)**

มงคลที่ ๔๒ หมายถึง **มยุรราชา (พญานกยูง)** เปรียบได้กับพุทธสรีระที่งดงามประกอบด้วยมหาปุริสลักษณะและอสีตยานุพยัญชนะ ดังพญายูงทองที่มีสรีระอันงาม

มงคลที่ ๔๓ หมายถึง **สตฺตมหาเสลา (ภูเขาใหญ่ทั้ง ๗)**

มงคลที่ ๔๔ หมายถึง ชมพูทวีป ซึ่งเป็นหนึ่งใน **จตฺตาโร มหาทีปา (มหาทวีปใหญ่ทั้ง ๔)** เปรียบได้กับอริยสัจ ๔ ประการ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค เป็นที่อาศัยของสัตว์ทั้งหลาย

มงคลที่ ๔๕ หมายถึง จักรวาล **จกฺกวาโฬ (จักรวาฬ)** หมายถึง อนันตญาณ คือความรู้อันไม่มีที่สิ้นสุด

มงคลที่ ๔๖ หมายถึง อมรโคยานทวีป

มงคลที่ ๔๗ หมายถึง **สตฺตมหาเสลา (ภูเขาใหญ่ทั้ง ๗)**

มงคลที่ ๔๘ หมายถึง **โกญฺจราชา (พญานกกระเรียน)** หมายความว่า พระพุทธองค์ไม่ทรงเหยียบถูกพื้นดิน เสด็จบทจรไปโดยอากาศด้วยพุทธานุภาพ

มงคลที่ ๔๙ หมายถึง **กินฺนโร (กินนร)** หมายถึง ความเป็นผู้ไม่เบียดเบียน

มงคลที่ ๕๐ หมายถึง **สตฺตมหาสรา (สระใหญ่ทั้ง ๗)** หมายถึงอริยทรัพย์ ๗ ประการที่ทรงแสดงแก่ชาวโลก ได้แก่ ศรัทธา (ความเชื่อ) ศีล (การรักษากาย วาจาให้เรียบร้อย) หริ (ความละอายต่อการทำชั่ว) โอตตัปปะ (ความเกรงกลัวต่อผลของความชั่ว) พาหุสัจจะ (ความเป็นผู้ศึกษามาก) และปัญญา (ความรู้ความเข้าใจอย่างถ่องแท้)

มงคลที่ ๕๑ หมายถึง อุตรกุรุทวีป

มงคลที่ ๕๒ หมายถึง บุพพวิเทหทวีป

มงคลที่ ๕๓ หมายถึง **สตฺตมหาสรา (สระใหญ่ทั้ง ๗)**

มงคลที่ ๕๔ หมายถึง **กินฺนรี (กินรี)** หมายถึง ความเป็นผู้ไม่เบียดเบียน

มงคลที่ ๕๕ หมายถึง **หํสราชา (พญาหงส์)** หมายถึง ความไม่ทรงยินดีในโลกิยสาระ ทรงยินดีในโลกุตตรสาระ

มงคลที่ ๕๖ หมายถึง **สตฺตมหาสรา (สระใหญ่ทั้ง ๗)**

มงคลที่ ๕๗ หมายถึง **สตฺตมหาสรา (สระใหญ่ทั้ง ๗)**

มงคลที่ ๕๘ หมายถึง **สตฺตมหาสรา (สระใหญ่ทั้ง ๗)**

มงคลที่ ๕๙ หมายถึง **สตฺตมหาสรา (สระใหญ่ทั้ง ๗)**

มงคลที่ ๖๐ หมายถึง **สตฺตมหาสรา (สระใหญ่ทั้ง ๗)**

มงคลที่ ๖๑ หมายถึง ครุฑ **สุปณฺณราชา (พญาครุฑ)** หมายถึง วชิรญาณอันกำจัดกิเลสซึ่งเป็นข้าศึก ดังพญาครุฑกำจัดพญานาคที่เป็นศัตรู

มงคลที่ ๖๒ หมายถึง **สีหราชา (พญาราชสีห์)** หมายถึง พระพุทธองค์ทรงประกอบด้วยเวสารัชญาณ ๔ ประการ ได้แก่ ประทับในท่ามกลางบริษัท ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา ทรงแสดงจตุรารียสัจ ด้วยความแกล้วกล้าในภูมิธรรม

มงคลที่ ๖๓ หมายถึง **พฺยคฺฆราชา (พญาเสือโคร่ง)** หมายความว่า พระพุทธ-องค์ทรงประกอบด้วยพระสัพพัญญุตญาณและอาสวักขยญาณ

มงคลที่ ๖๔ หมายถึง **สวจฺฉคาวี (โคแม่ลูก)** หมายถึง การที่ทรงแสดงนวโลกุตตรธรรม แก่ชาวโลกด้วยพระมหากรุณาธิคุณ เหมือนแม่โครักและเมตตาลูกของตน

มงคลที่ ๖๕ หมายถึง **วาสุกิอุรคราชา (พญานาควาสุกรี)** หมายถึง เมื่อครั้งที่พญากาลนาคได้ถวายรัตนบัลลังก์แด่พระผู้มีพระภาคเจ้าเพื่อประทับเสวยวิมุตติสุข

มงคลที่ ๖๖ น่าจะหมายถึง **อุสภราชา (พญาโคอุสุภราช)** เปรียบได้กับเมื่อพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาโคอุสุภราช ทรงมีพระทัยมั่นคง ไม่หวั่นไหวต่อการประทุษร้ายของผู้อื่น

มงคลที่ ๖๗ หมายถึง **พลาหโก อสฺสราชา (พญาม้าวลาหก)** เปรียบได้กับพระพุทธองค์ซึ่งทรงประกอบด้วยทศพลญาณ คือญาณอันเป็นกำลังของพระตถาคต ๑๐ ประการ ประเสริฐกว่าม้าวลาหกและสัตว์ทั้งหลาย

มงคลที่ ๖๘ เป็นรูป **คชสีห์ (ไม่ปรากฏในมงคล ๑๐๘)**

มงคลที่ ๖๙ หมายถึง **โมรหตฺถ (กำหางนกยูง)** หมายถึงพระมหากรุณาธิคุณ ทรงประกาศพระสัทธรรม ยังหมู่สัตว์ให้เกิดความเยือกเย็น

มงคลที่ ๗๐ หมายถึง **ตาลปณฺณ (พัดใบตาล)** หมายถึงพระพุทธองค์ทรงตั้งอยู่ในพระมหากรุณาธิคุณ ยังหมู่เวไนยสัตว์ให้สงบ เยือกเย็น

มงคลที่ ๗๑ หมายถึง **โสวตฺถิกํ (สายสร้อยสังวาล)** เปรียบได้กับผ้ารัตนบังสุกุล อันเป็นผ้าทรงของพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันต์ทั้งหลาย

มงคลที่ ๗๒ หมายถึง **เสตจฺฉตฺตํ (เศวตฉัตร)** หมายถึงพระสัพพัญญุตญาณ วงรอบฉัตรเปรียบได้กับพระรูปที่กอปรด้วยมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ ส่วนประกอบของฉัตรเปรียบได้กับอนุพยัญชนะ ๘๐ ประการ ยอดฉัตรเปรียบได้กับพระสัพพัญญุตญาณ

มงคลที่ ๗๓ หมายถึง **มณิพาลวิชฺชนี (พัดวาลวิชนีมณี)** หมายถึงพระมหากรุณาธิคุณ ทรงประทานธรรมอันเยือกเย็นแก่ชาวโลก

มงคลที่ ๗๔ หมายถึง **สุวณฺณจามโร (พัดโบกทอง)** เปรียบดังพระมหากรุณาธิคุณที่ทรงประทานแก่สัตว์โลกทั้งปวง

มงคลที่ ๗๕ หมายถึง **สิริวจฺฉ (แว่นส่องพระพักตร์ ที่พำนักอันเป็นสิริ)** ได้แก่โลกุตตรธรรมทั้ง ๙ คือ โสดาปัตติมรรค โสดาปัตติผล สกิทาคามิมรรค สกิทาคามิผล อนาคามิมรรค อนาคามิผล อรหัตมรรค อรหัตผล และนิพพาน

มงคลที่ ๗๖ หมายถึง **วฑฺฒมานํ (ถ้วยภาชนะ)** เปรียบดังภาชนะทองที่รองรับพุทธโอสถ ระงับโรคคือกิเลส ยังหมู่สัตว์ทั้งปวงให้บรรลุมรรค ผล นิพพาน

มงคลที่ ๗๗ หมายถึง **ทกฺขิณาวฏฺฏเสตสงฺโข (สังข์ขาวทักษิณาวัฏ)** หมายถึงการที่ทรงแสดงกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการให้สรรพสัตว์ตั้งอยู่ในธรรมอันบริสุทธิ์

มงคลที่ ๗๘ หมายถึง **ฉลองพระบาท**

มงคลที่ ๗๙ หมายถึง **อุณฺหิสํ (พระมหามงกุฎ)** เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดสิริมงคลเจริญในโลกทั้ง ๓ คือ มนุสสโลก เทวโลก และพรหมโลก

มงคลที่ ๘๐ หมายถึง **นนฺทิยาวตฺตํ (ดอกพุดซ้อน)** เปรียบได้กับเวสารัชญาณธรรม ยังสัตว์ทั้งหลายให้เป็นผู้บริสุทธิ์ ตั้งอยู่ในกุศลธรรม

มงคลที่ ๘๑ หมายถึง **รตนวลฺลี (เถาวัลย์แก้ว)** หมายถึง อรหัตมรรคญาณสามารถรวบรวมคุณทั้งปวงเกื้อกูลเวไนยสัตว์ให้บรรลุมรรค ผล และนิพพาน

มงคลที่ ๘๒ หมายถึง **ปุณฺณฆโฏ (กระออมมีน้ำเต็ม)** เปรียบได้กับนวโลกุตตรธรรม

มงคลที่ ๘๓ องฺกุโส (พระแสงขอ) เปรียบได้กับพระสัพพัญญุตญาณ ฉุดเวไนยสัตว์ให้พ้นจากอกุศลกรรม ดังควาญบังคับช้างด้วยขอ

มงคลที่ ๘๔ หมายถึง **สตฺติ (พระแสงหอก)** หมายถึง อรหัตมรรค อรหัตผล บังเกิดขึ้นเพื่อให้สัตว์โลกบรรลุมรรคผลอันบริสุทธิ์

มงคลที่ ๘๕ น่าจะได้แก่ **ตรี**

มงคลที่ ๘๖ น่าจะได้แก่ **บาตร**

มงคลที่ ๘๗ น่าจะได้แก่ **ง้าว**

มงคลที่ ๘๘ หมายถึง **รตนขคฺคํ (พระแสงขรรค์แก้ว)** หมายถึง อรหัตมรรคและอรหัตผล เป็นสิ่งรองรับพระสัพพัญญุตญาณ สามารถกำจัดข้าศึกคือกิเลสเครื่องเศร้าหมองทั้งปวง

มงคลที่ ๘๙ หมายถึง **องฺกุโส (พระแสงขอ)** เปรียบได้กับพระสัพพัญญุตญาณ ฉุดเวไนยสัตว์ให้พ้นจากอกุศลกรรม ดังควาญบังคับช้างด้วยขอ

มงคลที่ ๙๐ เป็นภาพ**แก้ว ๗ ประการ**

มงคลที่ ๙๑ เป็นภาพแมลงภู่ **สุวณฺณภมโร (แมลงภู่ทอง)** หมายถึงการกำจัดมานะในใจหมู่สัตว์อย่างละมุนละม่อม ดุจแมลงภู่เคล้าเกสรโดยไม่เป็นอันตรายแก่ดอกไม้

มงคลที่ ๙๒ เป็นภาพ**ดอกมณฑา**

มงคลที่ ๙๓ เป็นภาพ**บายศรี**

มงคลที่ ๙๔ เป็นภาพ**ดอกพุด**

มงคลที่ ๙๕ เป็นภาพ**นางถือตรี**

มงคลที่ ๙๖ เป็นภาพ**กังสดาล**

มงคลที่ ๙๗ เป็นภาพ**ธงกระดาษ**

มงคลที่ ๙๘ เป็นภาพ**นางส่องแว่น**

มงคลที่ ๙๙ เป็นภาพ**เสลี่ยง**

มงคลที่ ๑๐๐ เป็นภาพ**นางถือสิ่งของ**

มงคลที่ ๑๐๑ เป็นภาพพระแท่น คือ **ภทฺทปิฏฺฐํ (พระแท่นภัทรบิฐ)** เปรียบกับแท่นบัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ ทิพยสมบัติของพระอินทร์ ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ประทับความเสด็จโปรดพุทธมารดาและแสดงธรรมแก่เทวดาในหมื่นจักรวาล

มงคลที่ ๑๐๒ เป็นภาพ**ธงชัย**

มงคลที่ ๑๐๓ เป็นภาพเสาไต้ คือ **โตรณํ (ซุ้มประตู)** ได้แก่ ธรรม คือ มรรคผลที่สามารถแสดงถึงความไม่เที่ยงของไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง (ความไม่เที่ยง) ทุกขัง (ความเดือดร้อนกายใจ) อนัตตา (ความไม่ใช่ตน)

มงคลที่ ๑๐๔ เป็นภาพสมุทรมีมังกร **สุวณฺณมงฺกโร (พญามังกรทอง)** หมายความว่า ทรงกอปรด้วยวชิรญาณไม่ข้องขัดในเญยยธรรมอันลึกซึ้ง ดังพญามังกรรู้แจ้งในความลึกของมหาสมุทร

มงคลที่ ๑๐๕ เป็นภาพสมุทรมีปลา **จตุสมุทฺโท (มหาสมุทรทั้ง ๔)** หมายถึงจตุปาริสุทธิศีล ได้แก่ ปาฏิโมกขสังวรศีล อินทรียสังวรศีล อาชีวปาริสุทธิศีล และปัจจยสันนิสิตศีล เป็นที่พึ่งที่อาศัยของสัตว์ทั้งปวง

มงคลที่ ๑๐๖ เป็นภาพ**สมุทรมีนาค**

มงคลที่ ๑๐๗ เป็นภาพสมุทรมีเต่า **สุวณฺณกจฺฉโป (เต่าทอง)** หมายความว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตัดกิเลสทั้งปวงด้วยวชิรญาณ

มงคลที่ ๑๐๘ เป็นภาพสมุทรมีตะเภา **สุวณฺณนาวา (เรือทอง)** หมายความว่าพระพุทธองค์ทรงช่วยสัตว์ทั้งหลายให้ข้ามพ้นจตุรโอฆกันดาร ๔ อันได้แก่ อบายภูมิ ๔ คือ นรกภูมิ เปตภูมิ อสุรกายภูมิ และติรัจฉานภูมิด้วยโลกุตตรนาวา

พระพุทธบาทวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์: ความสัมพันธ์กับคติไตรภูมิ

จากการศึกษารอยพระพุทธบาท อาจกล่าวได้ว่า ภาพมงคลในรอยพระพุทธบาทจำลองวัดปิตุลา ไม่ได้มีการเรียงลำดับตามคัมภีร์พระพุทธบาทลักษณะ แต่เป็นการจัดเรียงตามกรอบความคิดเกี่ยวกับคติไตรภูมิหรือ "โลกศาสตร์" ในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท แม้กระนั้นนายช่างสามารถเลือกที่จะนำเสนอลวดลายมงคลต่างไปจากภาพมงคลในพระพุทธบาทจำลองที่อื่น เช่น พระพุทธบาททองคำที่วัดพระพุทธบาทสระบุรี ซึ่งเป็นฝีมือช่างสมัยกรุงศรีอยุธยา หรือ ภาพลายประกับมุขที่ฝ่าพระบาทพระพุทธไสยาส วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ซึ่งเป็นฝีมือช่างหลวงสมัยรัชกาลที่ ๓

ภาพที่เรียงลำดับนี้จะเริ่มต้นที่ภาพโสฬสพรหมจำนวน ๑๖ ชั้น และวิมานเทวดาซึ่งมีเพียง ๒ ภาพ แต่มาให้ความสำคัญในภาพของจตุมหาราชิกาถึง ๔ ภาพ รวมทั้งภาพพระมหาจักรพรรดิราช ๑ ภาพอยู่ใต้เขาพระสุเมรุเหนือวงจักรซึ่งแทนจักรวาล ถัดมาจึงเป็นภาพสัตตบริภัณฑ์ทั้ง ๗ ทวีปทั้ง ๔ ซึ่งแทนด้วยหน้าบุคคลตามลักษณะที่ปรากฏในคัมภีรโลกศาสตร์ของพระพุทธศาสนาเถรวาท ถัดมาจึงเป็นภาพสระใหญ่ทั้ง ๗ และสัตว์ที่อาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์

ถัดลงมาจึงเป็นภาพมงคลแสดงถึงเครื่องราชูปโภคต่างๆ เช่น เศวตฉัตร มหามงกุฎ เป็นต ้น และเครื่องศาสตราวุธ เช่น หอกและพระขรรค์ อันหมายถึงมนุษยโลก ภาพมงคลที่หายไปในส่วนส้นพระบาทที่ชำรุดนั้น มีจำนวน ๑๗ ภาพ สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นภาพมงคลที่แสดงเกี่ยวกับเครื่องราชูปโภคและภาพอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องซึ่งยังไม่พบในรอยพระพุทธบาทเช่น พระแท่นภัทรบิฐ ปราสาท โตรณะ ฯลฯ

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าการจัดเรียงลำดับภาพมงคล ๑๐๘ ในรอยพระพุทธบาทจำลองของวัดปิตุลาฯ แสดงให้เห็นถึงความคิดเกี่ยวกับคติจักรวาล หรือไตรภูมิของพระพุทธศาสนาเถรวาทแล้วนำเสนอเรียงลำดับกันลงมาอย่างเป็นระบบตั้งแต่พรหมโลก (อรูปภูมิ – รูปภูมิ) เป็นลำดับลงมาจนถึงสวรรค์ อันประกอบด้วยพระอาทิตย์ พระจันทร์ วิมานของเทวดาในฉกามาวจรสวรรค์ เขาพระสุเมรุ เขาสัตบริภัณฑ์ พระจักรพรรดิ โลกมนุษย์อันประกอบด้วยทวีปทั้ง ๔ สระใหญ่ทั้ง ๗ สัตว์ในป่าหิมพานต์ เครื่องราชูปโภคและศาสตราวุธ (อันเป็นรูปภูมิ)

๕. พระปรางค์

พระปรางค์ วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฏิ์ มี ๔ องค์ อยู่ที่มุมกำแพงแก้วรอบพระวิหาร มีลักษณะรูปแบบเป็นพระปรางค์ในศิลปกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

พระปรางค์

๖. กำแพงแก้วรอบพระอุโบสถและพระวิหาร

กำแพงแก้วพระวิหารอยู่สูงกว่ากำแพงแก้วด้านพระอุโบสถ ส่วนกำแพงแก้วรอบพระอุโบสถตรงด้านหน้าพระอุโบสถมีระเบียงคดคล้ายศาลารายทั้งสองด้าน

นอกจากนี้ภายในวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฏิ์ ยังมีโบราณวัตถุสำคัญอีกหลายอย่าง เช่น ธรรมาสน์สังเค็ดงานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เขียนลายรดน้ำซึ่งพระราชทานแก่พระอารามหลวงชั้นตรีหรือชั้นสามัญ และตู้พระธรรมขาหมู ซึ่งมีลวดลายเป็นเรื่องรามเกียรติ์ เป็นต้น

กำแพงแก้วรอบพระอุโบสถและพระวิหาร

บทที่ ๔
วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ ในสมัยรัชกาลที่ ๕

จากวัดเมืองฉะเชิงเทราสู่นามพระราชทาน

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศสยามได้พัฒนาประเทศให้มีความเจริญในหลายด้าน ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงของระเบียบบริหารราชการส่วนท้องถิ่น เช่น มีการจัดการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล มีการทำทางรถไฟ มีการขุดคลอง จนนำไปสู่การขยายตัวของเมือง และทำให้ประเทศสยามในเวลานั้นมีความเจริญก้าวหน้าขึ้น

ฉะเชิงเทรา เป็นเมืองหนึ่งที่ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีความเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะการจัดมณฑลเทศาภิบาล เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ ทำให้มีการรวมเมืองต่าง ๆ เข้าในมณฑลปราจีน ได้แก่ เมืองปราจีนบุรี เมืองฉะเชิงเทรา เมืองนครนายก เมืองพนมสารคาม ภายหลังได้มีการรวมเมืองพนัสนิคม เมืองชลบุรี และบางละมุงเข้าในมณฑลปราจีนด้วย ทำให้มีเมืองทั้งหมดรวม ๗ เมือง

ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายที่ทำการมณฑลปราจีนมาอยู่ที่ฉะเชิงเทรา และได้มีการก่อสร้างศาลาที่ว่าการมณฑลปราจีนบุรี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๙ ในด้านการคมนาคม ได้มีการขุดคลองนครเนื่องเขต เพื่อลัดคลองแสนแสบไปออกที่เมืองฉะเชิงเทรา โดยไม่ต้องไปออกแม่น้ำบางปะกงที่บางขนาก คลองนี้ขุดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๙ โดยมีพระชลธารวินิจฉัยเป็นแม่กองขุด ขุดตั้งแต่กลางคลองแสนแสบไปต่อคลองท่าไข่ แขวงเมืองฉะเชิงเทรา คลองนี้แล้วเสร็จใน พ.ศ. ๒๔๒๐ นอกจากนี้

ยังปรากฏหลักฐานว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินเมืองฉะเชิงเทรา ใน พ.ศ. ๒๔๒๐ นี้ด้วย

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๒๑ พระยาดำรงราชพลขันธ์ได้เป็นแม่กองขุดคลองประเวศบุรีรมย์ โดยขุดตั้งแต่ปลายคลองพระโขนง แขวงเมืองนครเขื่อนขันธ์ ไปออกแม่น้ำบางปะกงที่เมืองฉะเชิงเทรา แล้วเสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๓

ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๓๐ เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ (วร บุนนาค) ได้ขอพระราชทานพระราชานุญาตขุดคลองอุดมชนจร ตั้งแต่ตำบลบางกาหลง ปากคลองเปร็ง ตั้งแต่คลองประเวศบุรีรมย์ไปทะลุคลองนครเนื่องเขต นอกจากนี้ยังมีการขุดคลองเปร็ง ใน พ.ศ. ๒๔๓๐ ตั้งแต่คลองประเวศไปออกคลองแสนแสบที่ตำบลบางน้ำเปรี้ยว เมืองฉะเชิงเทรา โดยมีพระยาวรวิไชย พระขยันสงคราม และหลวงแพ่งเป็นแม่กองขุด

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานนามวัดเมือง ฉะเชิงเทรา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐ ดังปรากฏในหนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๓ บุรพภาคพระธรรมเทศนา เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จฯ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า ***"ซึ่งพระราชทานนามในบัดนี้ว่า วัดปิตุลาธิราชรังสฤษดิ..."*** [๘๓]

สอดคล้องกับหลักฐานที่ปรากฏใน **"จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จุลศักราช ๑๒๓๙ พุทธศักราช ๒๔๓๐"** มีกล่าวถึงวัดเมืองฉะเชิงเทราโดยออกชื่อว่า "วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์" ดังนี้

"...วัน ๔ ๑๐ ๗ ค่ำ ปีกุน นพศก ศักราช ๑๒๔๙

เวลาทุ่มเศษ เสด็จออกขุนนางในห้องออกขุนนาง หลวงเสนาภักดีนำใบบอกหลวงจินดารักษ์ข้าหลวง พระเกรียงไกรกระบวนยุทธปลัดเมืองฉะเชิงเทราว่า ณ วัน ๕ ๑๔ ๖ ค่ำ ได้ชักศพขุนสมานจีนประชาเข้าโรงทึมวัดสมานเพิ่มนคร ได้นำผ้าขาวพับ ๑ ร่ม รองเท้า ๑๐ สำรับ ของหลวงทำบุญ ครั้น ณ วัน ๑ ๑ ๖ ค่ำ เวลาบ่ายเชิญหีบศิลาหน้าเพลิงตีศิลาจุดเพลิงเผาศพขุนสมานจีนประชาแล้ว ขอถวาย

---

[๘๓] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๙.

พระราชกุศล ครั้น ณ วัน ๖ ฯ ๑๔ ๖ ค่ำ ได้ชักศพพระวิเศษภฦไชยเข้าโรงทึม ***วัดบิตุลาธิราชรังสฤษดิ์*** *ได้นำผ้าไตร ๒ ผ้าขาว ๓ ร่ม รองเท้า ๓๐ สำรับ บังสุกุลมีเทศน์ ครั้น ณ วัน ๑ ฯ ๑ ๗ ค่ำ ได้เชิญหีบศิลาหน้าเพลิงตีศิลาจุดเพลิงเผาศพพระวิเศษภฦไชยเสร็จแล้วขอถวายพระราชกุศล เสด็จขึ้นประทับออฟฟิศครู่หนึ่ง เสด็จขึ้นข้างใน...”*

ด้วยเหตุนี้นาม **วัดบิตุลาธิราชรังสฤษดิ** (ปัจจุบันเป็น วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์) จึงน่าจะหมายถึง วัดซึ่งพระปิตุลา (น่าจะหมายถึง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว) ซึ่งทรงเป็นพระปิตุลาธิราชของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้น โดยมีกรมหลวงรักษรณเรศเป็นแม่กองในการก่อสร้างนั่นเอง

ฉะเชิงเทราในจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๕

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ ได้มีการปฏิสังขรณ์วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ สอดคล้องกับที่ปรากฏหลักฐานว่า ใน พ.ศ. ๒๔๕๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินประพาสเมืองปราจีนบุรี และได้เสด็จพระราชดำเนินประพาสเมืองฉะเชิงเทราด้วย ดังความในพระราชหัตถเลขา **“เรื่องเสด็จประพาสมณฑลปราจีน เมื่อ ร.ศ. ๑๒๗ (พ.ศ. ๒๔๕๑)”** ในพระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๒ ว่า

“พระที่นั่งอัมพรสถาน
วันที่ ๒๔ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๗

ถึง มกุฎราชกุมาร

ในหนังสือฉบับที่หนึ่งไปลงค้างอยู่เพียงพลับพลาอำเภอศรีมหาโพธิ ครั้นรุ่งขึ้นวันที่ ๑๘ ขึ้นช้างพังหลังดีของเจ้าพระยาอภัยภูเบศร อยู่ข้างจะย่อมเดินไม่เต็มฝีย่างหลังเรียบดี ชื่อกปุม ลองทายดูถึว่าจะแปลว่ากระไร พอพ่อได้ยินก็เข้าใจ แต่เพื่อจะให้รู้แน่จึงถามคำแปล ก็ได้ความว่าดอกไม้ตูม คือคำที่เราใช้ว่า กระพุมหรือกรรพุม ก็คือทำอุ้มมือให้เปนตูม เปนภาษาที่ใช้ในคำไทยแล้ว เจ้านายขึ้นช้างตาม ข้าราชการไปช้างบ้างม้าบ้าง ข้างในไประแทะพระตบอง ระยะทางหย่อนร้อยเส้นผ่านท้องทุ่งไปเข้าชายดงด้านตะวันตก ข้อที่เลือกที่นี่เปนที่ประพาส เหตุด้วยค้นพบเทวสถานและเชิงเทิน เมืองปราจีนบุรี เดิมเห็นจะอยู่ในดงศรีมหาโพธิ แต่คงไม่ได้เรียกชื่อปราจีน เชิงเทิน

ยื่นออกมาจนถึงทุ่ง หายละลายไปในทุ่งเสียซีกหนึ่ง แต่ตอนข้างในที่ลึกเข้าไปยังไม่ได้ตรวจ เพราะเขาพึ่งจะมาค้นคว้ากันขึ้นในเร็วๆนี้เอง พบสถานเดียวก่อน ในการถางรับเสด็จครั้งนี้จึงพบอีกสถานที่หนึ่ง และพบอื่นๆ อีกหลายอย่าง ถ้าตรวจคงจะได้พบอะไรอีกมาก สิ่งที่พบแล้วเวลานี้ คือ

เทวสถานหลังหนึ่ง เปนเนินก่อด้วยแลง สูงประมาณสัก ๑๐ ศอก สังเกตได้ว่ารูปเปนเหลี่ยมไม่ใช่กลมคงจะย่อไม้สิบสองเปนปรางค์ กลางเทวสถานมีฐานเทวรูปทำด้วยแลงมีบัวคว่ำบัวหงายหน้ากระดานใหญ่รีเปนรูปไข่ กว้างประมาณเกือบศอกหนึ่ง ยาวศอกเศษ มีช่องกลางที่สำหรับปักแกนน่าจะเปนเทวรูปทอง และทีจะใหญ่มาก สูงกว่า ๔ ศอก ฐานนั้นตกตะแคงอยู่

อีกฐานหนึ่ง ใหญ่กว้างราวกัน มีก้อนแลงสี่เหลี่ยมใหญ่ตั้งอยู่บนนั้นจะเปนแท่นหรืออะไรไม่มีลวดลาย เทวสถานทั้ง ๒ หลังนี้ขนาดเดียวกันกับกำแพงเพชร

มีบ่อกรุหลายบ่อ แต่ผิดกันกับบ่อกรุข้างเหนือ ข้างเหนือเปนบ่อกลม ที่นี่ใช้บ่อเหลี่ยมทั้งนั้น ก่อด้วยศิลาแลงแผ่นใหญ่ ๆ กรุขึ้นมาแต่ก้นบ่อตลอดจนถึงปากบ่อ ดูยังดีอยู่มาก

มีอีกแห่งหนึ่ง พื้นเปนดานศิลาแลง กว้างสัก ๑๐ ศอก ยาวสัก ๓ วา ขุดเปนหลุมกลมๆ ปากกว้างสักคืบเศษ ลึกสักศอกหนึ่ง เจาะชิดกันบ้างห่างกันบ้างไม่เปนจังหวะ ในหลุมนั้นเกลี้ยง เดากันอยู่ว่าจะเปนอะไร เดี๋ยวนี้กำลังกุกันว่าทีจะเปนหลุมสำหรับโขลกปูนที่จะปั้นลวดลายเครื่องประดับปรางค์ปราสาทศิลาแลงนั้น

การที่ได้พบเปนหลักเช่นนี้แล้ว คงจะเปนทางที่ได้ค้นต่อไปอีก ตำบลที่พบเทวสถานนี้ ชาวบ้านเรียกกันว่าโคกฝาง ไม่รู้ว่าเปนที่ก่อสร้างอันใด นึกว่าเปนโนนธรรมดา แต่โดยจะค้นพบต่อไปอีกเห็นจะหาชิ้นดีไม่ได้ คงจะได้ร้างมาเสียหลายร้อยปีหนักหนาแล้ว มีรูปบางอย่างที่ได้จากดงศรีมหาโพธิเข้าไปไว้ในกรุงเทพ ฯ มีอยู่นานมาแล้ว

ดงศรีมหาโพธินี้ ได้ชื่อจากต้นโพธิ์ต้นหนึ่ง ซึ่งว่าเปนโพธิ์เก่าแก่ เปนที่นับถือสักการบูชา ระยะทางห่างจากโคกฝางนี้ศประมาณเช้าชั่วเพล แต่ก็อยู่ชายดง ว่าโพธิ์นั้นตั้งอยู่บนโนน แต่คนแก่เขาบอกว่าไม่ใช่โนน เปนทราย ที่คนนับถือไปบูชา กองพอก ๆ ขึ้นไปจนเปนโนนสูงสัก ๖ ศอกเศษ มีพระรูปหนึ่งออกมาสร้างวัด เรียกชื่อว่า

หลวงพ่ออิฐ จะถามหาปีเดือนว่าได้สร้างเมื่อใดก็บอกไม่ถูก ได้ความแต่ว่าวัดนั้นได้สร้างมาแต่เมื่อยายแก่อายุ ๖๐ ปี ได้เห็นเปนวัดอยู่แล้ว พระเปนไทยบ้าง ลาวบ้างปนกัน มีพระบาทจำลอง ฤดูเดือนห้าราษฎรพากันไปไหว้ต้นโพธิ์และพระบาทมาแต่ไกลจากเมืองพนมสารคามท่าประชุมและที่อื่นๆ เปนตลาดนัดซื้อขายจอแจกัน ๒ วัน ๓ วัน และมีดอกไม้เพลิงบ้องไฟเปนต้นมาจุดในการนักขัตฤกษ์นี้

ชาวบ้านที่ได้มาพบวันนี้ เปนพวกบ้านเกาะสมอและม่วงขาว ซึ่งพระศรีมหาโพธิอยู่เปนพื้นเปนลาวทั้งนั้น อยู่ข้างเปนที่จะชื่นชมยินดี ต้องนั่งห้อยตีนให้กราบและเอาตีนทูนหัว และขอให้ให้พรตามความปรารถนา คือถ้าทำนาก็ขอให้ให้พรว่าให้ทำนาได้ข้าวงามดี ถ้าเจ็บเปนโรคอะไรต้องเล่าโรคนั้นให้ฟัง แล้วขอให้ให้พรให้โรคนั้นหายให้ต้องเฉพาะตัวหรือเฉพาะพวก ที่จะให้ทีเดียวพร้อมกันไปมากๆ ไม่ได้ ได้ความว่าพวกลาวเหล่านี้ยังคงใช้นุ่งซิ่นอยู่แต่ชั้นแก่ ๆ อายุ ๖๐ ปีขึ้นไปทั้งนั้น ผ้าที่จะนุ่งก็ได้ความลำบากเปนอันมาก ทอเองก็ไม่ใคร่จะได้ดี ถ้าจะนุ่งไหมต้องคอยพวกมรแหม่งลงมาจึงจะได้ซื้อ แต่พวกที่ต่ำอายุ ๖๐ แล้วไม่นุ่งซิ่น นุ่งผ้าเปนไทยหมด ไม่ช้าในแถบข้างนี้จะไม่ได้เห็นลาวนุ่งซิ่นต่อไป คนที่มาเปนอันมากนุ่งซิ่นไม่ถึงร้อยละสิบ ดงศรีมหาโพธินี้ ยาวยื่นออกไปจนถึงเมืองโพธิสัตว์และเมืองตะโหนด ทำนาเข้าไปจนถึงชายดง ในดงก็ทำข้าวไร่และทำไร่เข้าไปมาก แต่ยังมีป่าทึบอยู่เปนอันมาก ประหลาดมากที่แถบนี้ไม่มีช้างกวน ช้างอยู่แถบเขาไม่ลงมาแม่น้ำด้วย เหตุฉะนั้นบ้านเรือนแถบนี้จึงได้แน่นหนาเพราะไม่ได้ความลำบากด้วยเรื่องช้าง และการหากินหมุนได้หลายทางเช่นกล่าวมาแล้วในหนังสือฉบับที่หนึ่งนั้น

การเลี้ยงกรมมรุพงษ์เลี้ยงเรียกว่าข้าวห่อ แต่ที่แท้เปนกระทงสังฆทานกับข้าวทำดี เจ้าพระยาอภัยภูเบศรทำกับข้าวป่าเลี้ยง คือไก่เผาปลาเผา มีผัดน้ำพริกซึ่งเปนของจะทำได้ในป่าง่ายๆ ไม่สู้ต้องการภาชนะสำหรับหุงต้ม ทำอร่อยดีมาก

เลี้ยงกันแล้วกลับลงมาท่า ได้เลี้ยงน้ำชาอย่างสูง คือขนมจีนแกงไก่อีกครั้งหนึ่ง แล้วจึ่งได้ลงเรือล่องลงมาพลับพลาเมืองปราจีน การที่แก้โปรแกรมหน่อยหนึ่งนี้ เหตุด้วยพลับพลาที่ปราจีนสบายกว่า และคิดจะแก้ตอนปลายไม่ให้ต้องย้อนกลับขึ้นมาปากน้ำเจ้าโล้ และอยากจะดูคลองท่าถั่วสักหน่อยหนึ่งด้วย ได้เว้นเมืองปจันตคามเสีย เพราะเหตุที่น้ำลดเรือโมเตอรจะขึ้นไปไม่ถึง ทางกระบิลก็ขึ้นไปไม่ได้อย่างเดียวกัน

ลืมบอกว่าช้างที่ไปวันนี้ เจ้าพระยาอภัยภูเบศร ทำคอเองคล่องแคล่วดีมาก แต่ช้างใหญ่ ๆ เขาส่งออกไปตระเตรียมที่สำหรับจะตามช้างสำคัญ พร้อมกันกับต่อเมืองนครราชสีมาชัยภูมิ ช้างที่เหลืออยู่นี้สำหรับตัวจะไปเข้ากองนั้นเอง ที่เลี้ยงช้างเจ้าพระยาอภัยภูเบศรย้ายจากปราจีนไปเลี้ยงสระขุด อยู่ในนี้แกทนปรับไปกินนาเขาไม่ไหว เพราะเหตุที่ดงพระรามเดี๋ยวนี้เปนไร่ไปเกือบทั้งดงเสียแล้ว สังเกตจำได้เปนความจริง เมื่อก่อนอยู่ที่ทุ่งพลับพลาแลดูยังเห็นดงพระรามเปนป่าไม้ที่สูงชอุ่มผิดกับไม้ริมฝั่งน้ำ ถ้าแลดูเดี๋ยวนี้ไม่มีใครบอกว่าดง อาจจะเข้าใจว่าเปนไม้ริมฝั่งน้ำได้ อยากจะกล่าวถึงโยกราฟีท่านอุบาลี (ปาน) อีก ของแกชอบกลได้จริงอยู่บ้าง เหมือนอย่างดงพระรามกล่าวยืนยันว่าไม่มีปราสาทบ้านเมืองอะไรในนั้น เปนแต่ที่ประพาสของเจ้าแผ่นดินโบราณซึ่งประทับอยู่ที่ดงละคร ตรงกับอย่างฝรั่งที่เรียกว่าชุตติงลอช คำที่ว่าพระรามนั้นเดิมอ่านว่าปราม เปนดงปราม คือเปนป่าที่ห้ามไม่ให้คนยิงสัตว์ เดี๋ยวนี้คนเข้าอยู่เกือบเต็มทั้งดง ไม่พบอะไรจริงๆ แต่ดงละครมีที่ร้างโบราณสมที่กล่าวไว้

วันที่ ๑๙ ล่องจากเมืองปราจีนมา แวะกินกลางวันที่วัด นัยหนึ่งเรียกว่าอินทนิน นัยหนึ่งเรียกว่าอินทาราม แล้วล่องลงมากินที่ๆพักบางแตนลงไปทางใต้ลัดประมาณสัก ๓ เลี้ยวใหญ่ ๆ ถึงปากคลองบางขนาก ปากคลองบางขนากนี้ เห็นจะเป็นคลองเก่าคดอ้อมวงไป แต่ล๊อกที่ทำนั้นทำในคลองที่ขุดใหม่ ตัดในระหว่างคลองคดอย่างเดียวกับคลองท่าไข่ ที่ล๊อกนี้เปนเวลาเปิดอยู่น้ำแรงมาก เรือโมเตอรขึ้นไปน้ำตีหัวปัดหันเกือบเข้าไปโดนประตู เบนหัวออกมาตรงช่องน้ำตีเรือเกือบจะหมุนกลับลงมา ต้องสาวเชือกพวนอย่างขึ้นแก่งจึงขึ้นไปได้ กรมหมื่นมรุพงษเปนผู้ไปในเรือที่นั่งรองได้ออกปากชมเรือโมเตอรนี้เปนอันมาก ในการที่หยุดและเดินเลี้ยวว่องไวเหลือเกิน ถ้าเปนเรือลำอื่นเห็นจะไม่พ้นอันตราย คลองต่อขึ้นไปยังคดเข้าไปอีก เขาว่าลึกเข้าไปจึงจะตรง แต่เวลาไม่พอ กลับเสียแต่ยังไม่ถึงคลองตรง ขาล่องออกล๊อกง่ายเพราะน้ำเชี่ยวกรากลงมาท่าเดียว

วันนี้ฝนตกเวลากลางวัน อากาศอับร้อนมา ๒ วัน ดูค่อยเปลื้องสักนิด มาตามทางก็ยังมีประปรายเปนฝอย ๆ

วันที่ ๒๐ เมื่อคืนนี้จวนรุ่งหรือเช้าฝนตกอีก วันนี้จึงค่อยเย็นกลับเปนหน้าหนาวไปใหม่ มีลมแรงแต่หนาวอ่อน ล่องลงมาจากพลับพลา แวะที่วัดผ่านตลาดกินข้าว

วัดนี้ชิ้นใหม่ทั้งวัดไม่เปนเรื่องอะไร แต่เปนที่สังเกตว่าตั้งแต่พ้นวัดนั้นลงมาเริ่มจะถึงสวนเมืองฉะเชิงเทรา มีคลองลัดแห่งหนึ่งอยู่ฝั่งขวา ดูฝั่งทั้ง ๒ ฟากค่อยงดงามเพลิดเพลินเพราะสวนจากและสวนใหญ่งามบริบูรณ์ตลอดทาง

แวะเข้าปากน้ำเจ้าโล้ ซึ่งเปนลำน้ำไปเมืองพนมสารคาม และเมืองสนามไชยเขตร ตอนข้างนอกจะราวกันกับแม่น้ำนครนายก ต่อเข้าไปข้างในจึ่งแคบลง เปนที่สวนไร่บริบูรณ์ดีมาก ไร่สับปะรดแลสุดตาทั้ง ๒ ฟาก ต้นมะม่วงงามๆ แต่มีความเสียใจที่จะกล่าวว่าเจ้าของไร่สับปะรดเหล่านี้เปนเจ๊กมาก มีไทยที่เปนปึกแผ่นอยู่ก็หม่อมหลวงศิริลูกพระยาอิศรพันธุ์ เปนไร่สับปะรดเข้าไปลึกมาก ครั้นเมื่อเข้าไปถึงข้างในยังมีที่ว่างเปนตอน ยังจะจับทำไร่ได้อีกมาก ตามหน้าสวนเหล่านั้นมีสับปะรดแขวนไว้ข้างกองไว้บ้างรายเข้าไปตลอด ดูน่าสนุกคล้ายกันกับไร่พริกหอมกะเทียมในคลองดำเนินสะดวก สับปะรดฤดูที่กำลังดีขายราคายืนอยู่ในร้อยละบาท ถ้าเวลาที่พร้อมกันมาก ๆ มีสองร้อยต่อบาท สามร้อยต่อบาทอยู่ใน ๒ วัน ๓ วันในปีหนึ่ง ได้แวะเข้าซื้อ ๒ แห่งบอกว่ารับประจำเขาไว้แล้วทั้ง ๒ แห่ง ต้องไปขืนซื้อจะยอมใช้ค่าปรับประจำให้ ก็ยังไม่ใคร่ยอมขาย แต่ตกลงราคาไม่เหมือนกัน รายที่สับปะรดไม่สู้ดีกลับเอาราคาร้อยละ ๕ บาท ๒ สลึง ที่ดีร้อยละ ๕ บาทถ้วน แต่ไม่ยอมขายให้มาก ได้พูดกันถึงเรื่องสับปะรดกลัก ที่นี่น่าจะทำได้ สับปะรดคงจะมีอยู่ในราว ๘ เดือนหรือ ๑๐ เดือนแต่ราคาไม่เสมอ ถ้าหากว่าจะมีผู้ทำจะต้องเปนผู้ประกอยด้วยบารมีเฉพาะจึงทำสำเร็จข้อหนึ่งคือรู้จักเอาใจพวกชาวไร่ ไม่รังแกไม่โกงให้เชื่อถือ ข้อ ๒ ต้องไม่หรู โรงโกงจะทำต้องตามมีตามเกิดได้ ข้อ ๓ ต้องขี้เหนียวไม่ใช้สอยฟูมฟาย ข้อ ๔ ต้องกว้างขวางแก่ลูกค้าที่จะรับขึ้นไปจำหน่าย ถ้าผู้ประกอบด้วยองคคุณ ๔ อย่างนี้จึงจะอาจทำสำเร็จไม่จำเปนจะต้องส่งออกไปขายเมืองนอก ส่งขึ้นไปขายเมืองเหนือ เพราะเวลานี้ใครไม่กินสับปะรดกลัก ลิ้นจี่กลัก ออกจะไม่เปนเยนตลแมน ข้อสำคัญที่สุดนั้น ต้องหากระดาษปิดกลักให้หรู ถ้ากินแล้วเสร็จจะไปทำกระโถนก็แลเห็นงาม ยังไม่แลเห็นคนไทยๆ ที่ใครจะสามารถดังที่ว่านี้

เข้าไปทางอีก ๒ มินิตจะถึงที่ว่าการอำเภอ เชื่อว่าคงมีศาลามีมุขหลังหนึ่งมีโรงช้างหลังหนึ่ง จะกลับไปถึงฉะเชิงเทรามืดค่ำไปจึงได้กลับเรือออกมา

วันนี้มีเหตุเรือโมเตอรน้ำมันหมด หยุดเมื่อก่อนจะถึงเมืองฉะเชิงเทราสามเลี้ยวแต่อีกลำหนึ่งเหตุไฉนจึงยังไม่หมดไม่ทราบ ครั้นจะรอคอยให้เรือนำเบอร ๑ ซึ่งบรรทุก

น้ำมันแล่นตามมาข้างหลังมาถึง เห็นการจะยืดไป จึงได้ลงเรือลำที่น้ำมันยังไม่หมดลงมา ให้ลำแรกคอยเรือนำเบอร ๑ พอได้น้ำมันเติมแล้ว ก็แล่นลง มาไม่ช้าสักเท่าไร ข้อที่เกิดเหตุขึ้นดังนี้ ทำให้รู้สึกว่าน้ำมันที่บรรจุไปในเครื่องเห็นจะแล่นได้เพียง ๓-๔ ชั่วโมง จะต้องเติมทุกวัน ถึงเวลาหยุดกินข้าวกลางวันเคยเติมน้ำมัน หลวงฤทธิไปถามใครบอกว่าจวนถึงแล้วจึงไม่เติม มามีเหตุดังนี้ แต่จะเอาแน่นักยังไม่ได้ เรือนี้ไม่มีเสียหายอันใดเลย มีอย่างเดียวแต่เพียงเรายังไม่รู้เท่าทั่วถึง คือมีเหตุขึ้นจึงจะรู้ พลับพลาทำที่หน้าเรือนกรมมรุพงษ์ เปนที่สบายดีมาก ของแจกก็อยู่ข้างเก่ง วันนี้ถึงกางเกงเจ๊ก พรุ่งนี้ทำโปรแกรมจะให้แม่เล็กไปแม่น้ำเจ้าโล้ เพราะครั้งก่อนไม่ได้ไป

วันที่ ๒๑ เช้าลงเรือล่องลงไปดูคลองท่าถั่ว ซึ่งตั้งชื่อว่า คลองประเวศบุรีรมย์ ทางตั้งแต่บ้านเทศาลงไปประมาณชั่วโมงหนึ่ง ล๊อกที่คลองนี้น้ำไม่สู้แรงเหมือนคลองขนาก ดูเปนคลองที่บริบูรณ์ดีมีบ้านเรือนรายสองฟาก มีเรือนฝากระดานก็มาก ลักษณเดียวกันกับคลองแสนแสบ นาที่เสียไปคราวหนึ่ง เดี๋ยวนี้กำลังกลับดี แต่ได้ทราบว่า ผักชวาปิดทางเสีย ที่สี่แยกเรือเดินเข้าออกไม่ได้ เตรียมไว้จะไปเตือนเจ้าพระยายมราช เรื่องผักชวานี้ร้ายกาจมาก ตามลำน้ำบางปกงหน้าจ๋อย ๆ เพราะถูกน้ำกร่อยแต่ก็ไม่ไหลลงไปทะเลได้หมด เพราะน้ำไหลขึ้นก็กลับลอยขึ้น ข้อที่ว่ากระบือกินได้นั้น เปนความจริง แต่กลับมีอันตรายมาก เหตุด้วยกระบือกินแต่ใบ ต้นรากแห้งติดอยู่กับดิน ครั้นถึงเวลาไถหว่านข้าวในนา พอน้ำมาผักชวาจำเริญเร็วก่อนต้นข้าว เบียดเสียดแทรกต้นข้าวลีบไปหมด โทษถึงจะต้องประหารให้หายขาดแต่ต้องเป็นการพร้อมกันทั้งหัวเมืองและในกรุง เวลานี้การที่จะคิดทำลายผักชวาในกรุงยังไม่ได้จับคิดอ่านให้เปนการทำทั่วไป กินข้าวที่วัดเทพราช ซึ่งตั้งอยู่ในตำบลเดียวกัน กลับมาแวะวัดโสทรซึ่งกรมหลวงดำรงคิดจะแปลว่า ยโสธร จะให้เกี่ยวข้องแก่การที่ได้สร้างเมื่อเสด็จกลับจากไปตีเมืองเขมรแผ่นดินพระบรมไตรโลกนาถหรือเมื่อใดราวนั้น แต่เปนที่น่าสงสัยด้วยเห็นใหม่นัก พระพุทธรูปว่าทำด้วยศิลาแลงทั้งนั้น องค์ที่สำคัญว่าเปนหมอดีนั้นคือองค์ที่อยู่กลาง ดูรูปตักและเอวงามเปนทำนองเดียวกันกับพระพุทธเทวปฏิมากร แต่ตอนบนกลายไป เปนด้วยฝีมือผู้ที่ไปปั้น ว่าลอยน้ำมาก็เป็นความจริง เพราะเปนพระศิลาคงจะไม่ได้ทำในที่นี้ ความนิยมนับถือในความเจ็บไข้อยู่ข้างจะมาก มีคนไปมาเสมอไม่ขาดจนถึงมีร้านธูปเทียนประจำอยู่ได้ ทั้งสี่สะพานและที่ประตูกำแพงแก้วกว่า ๒๐ คน ถามดูว่าขายได้อยู่ในวันละกึ่งตำลึง มีทอดติ้วพวกจีนเข้ารักษา เจ้าศรีไสยถวายกำปั่นเหล็กเจาะช่องไว้สำหรับเรี่ยไรใบหนึ่ง ไม่มีอะไรจะดูเลยในวัดนั้น

วันนี้เจ้าศรีไสยแจก เปนการทั่วถึงทั้งทหารพลเรือน

วันที่ ๒๒ ล่องเรือมาแวะกินข้าวที่วัดคงคา เหนือหมู่บ้านบางปกง มีคนมาคอยอยู่มาก มีจระเข้ด้วยตัวหนึ่งย่อมและอ่อนเสียเต็มทีแล้ว วัดนี้เปนวัดเก่า โบสถ์เปนเสาไม้ หลังคาสองชั้น มีมุขทะลึ่งออกไปข้างหัวข้างท้ายถึงแนวเฉลียง มีเสาเฉลียงรายรอยบรรจบมุขทะลึ่งหัวท้าย เสานั้นตั้งบนพนักซึ่งก่อเปนผนังแต่ครึ่งหนึ่ง เหนือผนังตั้งฝากระดาน ภายในเขียนลายรูปภาพ ไม่เลวทีเดียวเหมือนที่เคยเลว แต่พระพุทธรูปในนั้นอยู่ข้างจะทำหยาบคายเปนฝีมือเลวมาก

เวลาบ่าย ๓ โมงออกเรือจากวัดมาออกปากอ่าวบางปกง แล่นมาในทะเลไม่สู้ห่างฝั่งนัก เรือกระบวนเขาเดินลึกกว่า เรือมกุฎราชกุมาร เรือเสือ และเรือตอปิโดมาทอดรายอยู่ที่ปากอ่าว มกุฎราชกุมารสลุต เรือครุฑเรือกระบี่ ๒ ลำเปนเรือสำหรับที่จะเดินในทะเลเช่นนี้จริง ๆ เดินเร็วดีเปนอันมาก ตั้งแต่วัดคงคามาจนถึงพลับพลาที่ตรงที่ทำล๊อกหย่อนชั่วโมงครึ่งอยู่ ๒ นาที กรมหลวงดำรงคิดการเอะอะมาก ได้ให้ทำธงเหลืองแจกบรรดาโมเตอรทุกลำ เผื่อว่าถ้ามีเหตุขัดขวางในกลางทะเลยกธงเหลืองขึ้นให้เรือไปช่วย แต่ก็เปนการเรียบร้อยดีไม่มีเหตุการณ์ถึงต้องยกธงเลย เพราะเหตุที่เรือโมเตอรทั้งปวงนั้นเรือไฟลาก ไม่ได้แล่นมาแต่สักลำเดียว

มิสเตอรวันดไฮเดอออกมาคอยจึงได้ไปดูที่ทำล๊อก การทำรากแล้วสำเร็จกำลังตั้งประตู เปนประตูที่ใหญ่กว่าเพื่อน เพราะคลองบางเหี้ยนี้ใหญ่กว่าคลองอื่น ๆ น้ำก็ลึกมากเวลาน้ำขึ้นลงถึง ๒ เมเตอรเศษ ที่ล๊อกนี้เปนทางระบายน้ำทางหนึ่ง ทางเรือเดินทางหนึ่ง ที่บางเหี้ยมีบ้านเรือนมาก แต่จะอยู่ในล๊อกมาก ถ้าหากมีล๊อกขึ้นเสียได้ที่เหนือล๊อกซึ่งว่างอยู่เห็นจะมีการเพาะปลูกขึ้นได้อีกมากได้ ลงเรือพายขึ้นไปเหนือน้ำจนหมดหมู่บ้านแล้วลงไปใต้น้ำดูภูมิที่ พลับพลาที่นี่ทำใหญ่โตมาก แต่ใช้ไม้เล็ก ๆ ทั้งนั้น กรมศุขาภิบาลหรือตัวพระนรสาตรเปนผู้คิดทำ แต่ยุงอยู่ข้างจะร้ายกาจตั้งแต่มาไม่เคยมียุง พึ่งมามีวันนี้

วันที่ ๒๓ วันนี้ภาษาจีนใต้ก๋งเรือเขากล่าวว่าลมอยู่ข้างจะตึง ที่แท้ไม่ใช่ลมไม่มีหรือลมพัดดังตึง ๆ ทั้ง ๒ อย่าง เปนอย่างที่มีลมมาก สังเกตกันว่าเรือกระบวนเช่นเรือมาดออกไปอยู่ข้างจะมีทางที่จะเกิดอันตรายได้ พ่อจึงได้ไปแต่เรือโมเตอร ๒ ลำ เรือใคร ๆ ไม่ออกหมด ผู้ที่มีเรือเช่นกรมมรุพงษ์ เจ้าศรีไสย กรมอดิศร มาลงเรือครุฑทั้งนั้น ออกไปเวลา ๕ โมงเช้า ถึงที่ปากอ่าวก็เห็นเรือพระองค์สายแล่นเข้ามา ติดเสา

เตรียมจะแล่นใบ นึกว่าจะกลับลำตามออกไปก็ไม่กลับ เรือเราออกไปแต่ ๒ ลำเท่านั้น ถูกคลื่นพอใช้ต้องปิดกระจกหน้า เพราะน้ำสาดเข้ามาเปียกเปนฝ้าเหมือนฝนตก คลื่นตีข้างถูกหน้าบ้างถูกตัวบ้าง แต่เรือแขงจริง ๆ ดูเหมือนยิ่งออกทะเลยิ่งแล่นเร็วขึ้น เพราะเรือรูปนี้สำหรับแล่นในทะเลสาบที่มีคลื่นลม ชอบกันกับที่จะสู้คลื่นเช่นนี้ แลดูเพลิดเพลินน่ารักเต็มที่ เรือเสือทะยานชลและตอปิโดมารายแล่นแห่ไปในที่ลึก คราวนี้เกิดเหตุหลวงฤทธิถนัดแต่เดินรถโมเตอรคาร์ เห็นหมามันนอนกลางถนนแล่นหลีกมันเสียก็ได้ คราวนี้เห็นรั้วเข้าจะคิดหลีกเหมือนหมาหลีกมันก็ไม่พ้นเพราะมันปักเปนแถวยาว เรือขวางคลื่นถูกลูกใหญ่ตบเข้าน้ำขึ้นจนถึงกราบ แต่ไม่น่ากลัวอันตรายอะไรเลยเพราะรูปร่างมันแขงนัก ออกอยากจะหยุด ๆ โปรเตสว่าไปไม่ได้ติดรั้ว จักจะหักต้องอธิบายแก้ไขกันอยู่เปนนานว่าเรือไฟเขาเดินก็ต้องผ่านรั้วเช่นนี้ทั้งนั้น ข้อที่กลัวจักรหักนั้น เมื่อเวลาถึงรั้วให้หยุดจักรเสียจึงเปนอันสำเร็จ ผ่านรั้วได้สะดวกดี ข้อที่หลวงฤทธิกลัวนั้นเมื่อวานนี้เรือไฟจักรหักลำหนึ่ง เพราะมาฟาดเอารั้วเข้าเช่นนี้ น้ำที่กระเซ็นสาดเข้ามานั้นทำให้ไฟฟ้าเดินพร่าไปทั้งนั้น แต่ไม่มีเหตุขัดข้องอะไรแก่การเดินเครื่องเลย จีนใต้ก๋งว่าถ้าไปอ่างหินเห็นจะถูกคลื่นมากกว่านี้ จึงตกลงกันไปเมืองชล เมื่อไปถึงเข้าแล้วพบเรือไชยาจอดอยู่ในที่นั้น แวะไปถามที่เรือไชยาถึงเรื่องน้ำและขอยืมดิ่งเขาด้วย สมอสำหรับเรือก็มีมา แต่หลวงฤทธิไม่เอามา เพราะมันถนัดแต่เดินดิน ในแม่น้ำเห็นไม่ต้องการสมอจึงต้องไปจอดอาศัยผูกอยู่ที่เรือเจ๊ก เพราะหยั่งน้ำที่นั่นสามศอก เรือไชยาลากเรือไกรสรสีห์ไปแต่เช้า จึงจับเรือไกรสรสีห์ส่งกรมหลวงดำรงเจ้าพระยายมราชขึ้นไปตรวจทาง ได้ความว่าที่เรือเมล์ไปจอดอยู่ ๒ ลำน้ำลึก ๔ ศอกเข้าไปได้จึงได้แล่นเข้าไปเทียบขึ้นที่เรือเมล์ เรือเมล์เขามาจอดที่สะพานศาลเจ้าอยู่หว่างสะพานหลวงเดิมและสะพานหน้าที่ว่าการยาวกว่าทุกสะพานแต่แคบเครื่องอานอะไรที่มีไปต้องขอแรงคนในเรือเมล์ช่วยเชิญตามเสด็จ เพราะมีมหาดเล็กไปแต่พระยาบุรุษกับพระนายเสมอใจเท่านั้น เจ้าพวกนั้นรื่นรมย์กันมากตามเสด็จสะพรั่งเดินกั้นร่มไปตามสะพานลมจัด รู้สึกจะเปนโจนร่มเสียให้ได้ เหมือนยังกับร่มมันจะพาตัวเราลงไปในเลน มีตำรวจภูธรนาคนหนึ่งด้วย เจ้านั่นก็เพิ่งมาอยู่ใหม่ถามอะไรไม่ได้เรื่องสักอย่าง แต่ขยันดี ตลาดเมืองชลนี้ตั้งแต่ไฟไหม้แล้วไม่ได้เคยมาเห็นอีกเลย ดูครึกครื้นแข็งแรงขึ้น ที่ซึ่งเคยขายของสดเต็มถนนอยู่แต่ก่อนเดี๋ยวนี้เปนร้านขายของต่าง ๆ ทั้งสองฝาก แต่ของบางกอกทั้งนั้น ที่เราซื้อไม่ได้สักสิ่งเดียว กรมมรุพงษ์ออกตัวขึ้นมาเองว่าที่จะออกเตรียม ๆ เพราะแต่ก่อนเคยขายของสดอยู่เกลี้ยงเกลานัก เวลานี้ไม่มี

ใครอยู่ ชายกลางเข้าไปทำพลับพลาฉะเชิงเทรา ปลัดไปประจำอยู่อ่างหิน เหลือแต่กรมการผู้น้อย เดินกว่าจะไปสุดตลาดข้างใต้ถึงที่ว่าการไกลพอใช้ ร้อนเต็มที ทั้งใส่เกือกแต่เป็นเกือกชูบาง ยังร้อนขึ้นมาจนตีนพอง มีร้านถ่ายรูปร้านหนึ่งช่างจีนอยู่ข้างจะมีกัลยาณมิตร ได้เรียกให้ไปถ่ายรูปหมู่ที่ที่ว่าการ ที่ว่าการตั้งแต่โรงโทรเลขไปยังเปนกำมะลอยอบแยบอยู่ทั้งนั้น แต่เขาอุตส่าห์ปุปะเยียวยาและรักษาสะอาดจริง ๆ การงานเปนระเบียบเรียบร้อยดีจริง ๆ เรื่องกินเกือบจะเสียที เพราะกรมมรุพงษ์ให้เมียไปเตรียมทำกับข้าวไว้ที่อ่างหิน แต่เราไพล่ไปเสียบางปลาสร้อย ถ้าไม่ได้เตรียมตัวไปแล้วเปนหาอะไรไม่ได้เปนอันขาด มีแต่ขนม ขนมแล้วสารพัดจะมี ฝอยทอง เม็ดขนุนเข้าเหนียวห่อ ๆ เขาทำเปนแท่งยาว ๆ ดีมาก เปนของควรแก่กิจที่จะบริโภคแท้ไม่ใช่ของขายในตลาด และไม่ใช่สำหรับพระเปนอันขาด ในบางกอกหาไม่ได้อย่างนี้ ส่วนของคาวนั้นไม่ปรากฏว่ามีอะไรนอกจากที่จะเปนหมี่ แต่พเอินเมื่อคืนนี้หลับไปแล้วให้เกิดวิตกวิจารณ์ขึ้นมาว่าคืบก็ทะเลศอกก็ทะเลพลาดพลั้งเข้าจะอด กรมมรุพงษ์แจกของแจกต่างๆมีปิ่นโตอิต๊อตแจกสำหรับประจำเรือโมเตอรลำละใบเจือจะออกอี๋ด้วย จึงลุกขึ้นบัญชาการในดึกให้เจ้าถนอมทำกับข้าวบรรจุลงเรือลำละใบ ครั้นเวลาวันนี้ขึ้นไปรวมกันกินทั้ง ๒ ใบเลี้ยงพอกันหมดและอร่อยอิ่มหนำสำราญ หลวงอำนาจจีนนิกรตามไปหาที่ที่ว่าการ เลยว่าให้เอาเรือฉลอมมารับที่สะพานหน้าที่ว่าการ เพราะจะเดินอ้อมกลับไปลงสะพานเดิมไม่ไหวทั้งไกลทั้งร้อน ที่หน้าที่ว่าการนี้เขาขุดร่องพูนถนนลงไปจนถึงชายเลนลึกจึงมีสะพานไม้ต่อไม่สู้ยาว ได้ลงเรือฉลอม ๒ ลำด้วยกันแล่นใบกลับมาที่สะพานศาลเจ้า ที่จริงสบายมาก ออกเสียดายว่ามาถึงที่เรือโมเตอรเร็วไป เพราะลมกำลังดีถ้าจะแล่นมาบางเหี้ยคงจะไม่ช้ากว่าเรือโมเตอรเท่าใด ขึ้นเรือโมเตอรกลับมาถึงเวลาบ่าย ๕ โมง เวลาเย็นลมอ่อนลงมาก แต่ไม่เรียบทีเดียวเหมือนเมื่อวานนี้ ระยะทางที่ไปวันนี้ ขาไปตั้งแต่พลับพลาที่ตรงล๊อคในบางเหี้ยจนถึงสะพานศาลเจ้าชั่วโมงหนึ่งกับ ๔๒ นาที ขากลับชั่วโมงหนึ่งกับ ๓๖ นาที เปนอันเรือโมเตอรนี้ได้ออกทะเลมีคลื่นสมความปรารถนาที่ต้องการ แต่ถ้าหนักกว่านี้ไปเห็นจะเปียก

วันที่ ๒๔ โปรแกรมวันนี้อยู่ข้างจะเลอะเทอะเปลี่ยนแปลงมาก เดิมกำหนดอยู่ในราว ๔ โมง ออกจากบางเหย เข้ามาทำกับข้าวกินที่พระสมุทเจดีย์ เวลาบ่ายโมงหนึ่งตามเคย แล้วจะลงเรือไปเที่ยวคลองบางปลากด เวลาบ่าย ๕ โมงจึงจะขึ้นโมเตอรเตรียมกลับ ครั้นเวลาเช้าว่าลมจัดไปกว่าวานนี้ ซึ่งที่จริงก็รู้แล้วว่าเรือกระบวน

คงต้องออกเที่ยงแล้วหวังอยู่ว่าเรือโมเตอรคงจะมาได้ ครั้นเมื่อจะต้องออกเที่ยงเหมือนเรือกระบวน ก็ไม่มีประโยชน์อันใดที่จะรีบมา จะถึงปากน้ำก็บ่าย ๒ โมงเกินเวลากินข้าว จึงได้ทอดธุระเสียไม่รีบมา แต่เคราะห์ดีอย่างเมื่อวานนี้ได้หาปิ่นโตข้าวไว้ เรือกระบวนออกย่ำเที่ยงครึ่งไม่มีเรือครัวเหลืออยู่ แต่ได้กินข้าวในปิ่นโตที่เตรียมไว้บ่ายโมงหนึ่งตามเวลาที่เคย

เวลาเช้าที่ว่างอยู่นั้น พวกราษฎรพากันอยากจะเห็น จึงออกไปให้เห็นและแจกเสมา พระครูปานมาหาด้วย พระครูปานรูปนี้เปนที่นิยมกันในทางวิปัสนาและธุดงควัตร มีพระสงฆ์วัดต่าง ๆ ไปเดินธุดงค์ด้วยสองร้อยสามร้อย แรกลงไปประชุมอยู่ที่วัดบางเหี้ยมีสัปบุรุษที่ศรัทธาเลื่อมใสช่วยกันเลี้ยง กินน้ำจืดที่มีไว้เกือบจะหมดแล้วก็ออกเดิน ทางที่เดินนั้นลงไปบางปลาสร้อยแล้วจึงเวียนกลับขึ้นมาปราจีนนครนายกไปพระบาทแล้วเดินลงมาทางสระบุรี ว่ามาตามทางรถไฟ แต่ไม่ขึ้นรถไฟ เว้นไว้แต่พระที่เลื่อยล้าเจ็บไข้ ผ่านกรุงเทพ ฯ กลับลงไปบางเหี้ย ออกเดินอยู่ในแรมเดือนยี่กลับไปวัดอยู่ในเดือนห้าเดือนหก ประพฤติเปนอาจิณวัตรเช่นนี้มา ๔๐ ปีแล้ว คุณวิเศษที่คนเลื่อมไส คือให้ลงตะกรุดด้ายผูกมือรดน้ำมนต์ ที่นิยมกันมากนั้นคือรูปเสือแกะด้วยเขี้ยวเสือเล็กบ้างใหญ่บ้างฝีมืออยาบ ๆ ข่าวที่ลำลือกันว่าเสือนั้นเวลาจะปลุกเศกต้องใช้เนื้อหมูเศกเป่าไปยังไรเสือนั้นกระโดดลงไปในเนื้อหมูได้ ตัวพระครูเองเห็นจะได้ความลำบากเหน็ดเหนื่อย ในการที่ใคร ๆ กวนให้ลงโน่นลงนี่ เขาว่าบางทีก็หนีไปอยู่ในป่าช้า ที่พระบาทก็หนีขึ้นไปอยู่เสียบนเขาโพธิ์ลังกาคนก็ยังตามขึ้นไปกวนไม่เปนอันหลับอันนอน แต่บริวารเห็นจะได้ผลประโยชน์ในการที่ทำอะไร ๆ ขายมีแกะรูปเสือเปนต้น ถ้าปรกติราคาตัวละบาท เวลาแย่งชิงกันก็ขึ้นไปถึง ๓ บาท ว่า ๖ บาทก็มี ได้รูปเสือนั้นแล้วจึงไปให้พระครูปลุกเศก สังเกตดูอัชฌาสัยก็เปนอย่างคนแก่ใจดีกิริยาเรียบร้อย อายุ ๗๐ แล้วยังไม่แก่มาก รูปร่างล่ำสันใหญ่โต เปนคนพูดน้อย มีคนอื่นมาช่วยพูด

ได้ออกจากบางเหี้ยอีก ๕ มินิตจะบ่าย ๒ โมง บ่าย ๓ โมง ๓ ส่วนถึงสมุทเจดีย์ ข้าวก็กินมาแล้วจะไปเที่ยวข้างไหนเวลาก็ไม่พอ จะขึ้นรถโมเตอรแตรมก็กำลังแดดร้อนและนัดเขาไว้บ่าย ๕ โมงจะรออยู่จนเรือกระบวนมาถึงพร้อม ก็คงไม่เร็วกว่าบ่าย ๕ โมงเพราะพึ่งมาผ่านกันที่ปากอ่าว จึงตกลงหยุดบอกเลิกทางบกเสีย ขึ้นมาโดยทางแม่น้ำคิดดูระยะตั้งแต่บางเหี้ยมาถึงปากน้ำ กับปากน้ำขึ้นมาถึงหน้าวัดราชาธิวาสราว ๆ กัน

รวมเวลาทั้ง ๒ ส่วน เปน ๓ ชั่วโมงกับ ๕๔ นาที นับว่า ๔ ชั่วโมง แต่เรือเดินอย่างเต็มที่ มีแล่นช้าแต่ในคลองลัด กำลังน้ำมันของเรือที่กรอกไปพอทนได้ ๔ ชั่วโมง เมื่อแล่นเร็วเร็วดังนี้ แต่ถ้าแล่นช้า ๆ เปลืองน้ำมันน้อยกว่า นับว่าเปนรู้กำลังเรือแน่นอนกันในครั้งนี้..."

นอกจากนี้การที่ปรากฏว่าหน้าบันของพระอุโบสถมีพระปรมาภิไธยย่อ "จปร" ก็น่าจะเป็นหลักฐานที่ชัดเจนว่า วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ ได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์ในสมัยรัชกาลที่ ๕ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ นี้ด้วย

๗ บทส่งท้าย

จากที่กล่าวมา แสดงให้เห็นว่า เมืองฉะเชิงเทรา เป็นเมืองโบราณซึ่งปรากฏหลักฐานการอาศัยอยู่ของมนุษย์มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ราว ๔,๐๐๐ - ๒,๐๐๐ ปีมาแล้ว สืบเนื่องต่อมาจนถึงชุมชนสมัยทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๖) สมัยวัฒนธรรมเขมรโบราณในภาคตะวันออก (พุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๘) ก่อนที่จะเกิดการตั้งรัฐของกลุ่มคนที่ใช้ภาษาไทยในพุทธศตวรรษที่ ๑๙

ต่อมาในสมัยอยุธยา สมัยธนบุรี สืบเนื่องมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ฉะเชิงเทรามีฐานะเป็นเมืองจัตวา ขึ้นกับกรมมหาดไทย และเป็นหัวเมืองสำคัญที่ตั้งอยู่ในเส้นทางยุทธศาสตร์ทางการสงคราม และการค้า เนื่องจากตั้งอยู่ริมแม่น้ำบางปะกง และมีคลองที่เชื่อมต่อระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยากับแม่น้ำบางปะกงได้ โดยเฉพาะคลองสำโรง ซึ่งทำให้เมืองฉะเชิงเทรามีบทบาทอย่างมากต่อเส้นทางเชื่อมต่อระหว่างภาคกลางกับภาคตะวันออก

ในสมัยรัชกาลที่ ๓ เมืองฉะเชิงเทราเป็นเมืองที่มีบทบาทสำคัญในฐานะเมืองในเส้นทางการค้าและเส้นทางการยกทัพ เนื่องจากเป็นเมืองที่อยู่ในเส้นทางที่เชื่อมกับกรุงเทพมหานครในการยกทัพไปหัวเมืองตะวันออก เช่น ปราจีนบุรี และเชื่อมต่อไปถึงกัมพูชา นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานว่า เมืองฉะเชิงเทรา เป็นเมืองหนึ่งที่ได้เข้าร่วมในกองทัพไปกัมพูชาในสงครามอานามสยามยุทธ์

นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวยังโปรดเกล้าฯ ให้สร้างป้อมเมืองฉะเชิงเทราและโปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัดเมืองฉะเชิงเทรา หรือ วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ ใน พ.ศ. ๒๓๗๗ อีกด้วย

วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๔๕๑ เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินประพาสวัดเมือง และซ่อมแซมอีกครั้งหนึ่งในปี พ.ศ. ๒๕๒๑

ปัจจุบันวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานแห่งชาติ ตามประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๑๑๓ ตอนพิเศษ ๕๐ ง เมื่อวันที่ ๑๘ มกราคม พ.ศ. ๒๕๓๙[๗๑]

วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตยกวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์เป็นพระอารามหลวง ชั้นตรี ชนิดสามัญ เมื่อวันที่ ๒๙ มิถุนายน ๒๕๕๑ ประกาศในราชกิจจานุเบกษา ฉบับประกาศทั่วไป เล่มที่ ๑๒๕ ตอนพิเศษ ๑๔๐ ง ลงวันที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๕๑

[๗๑] ราชกิจจานุเบกษา, **ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง ขึ้นทะเบียนโบราณสถานและกำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน**, เล่ม ๑๑๓ ตอนพิเศษ ๕๐ ง, ลงวันที่ ๑๘ ธันวาคม ๒๕๓๙, หน้า ๓ - ๑๔.

บรรณานุกรม

"จดหมายเหตุราชการที่ ๑". **วชิรญาณ เล่ม ๒.** มกราคมถึงมีนาคม ร.ศ. ๑๒๔.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเรื่องเสด็จประพาสคลองแสนแสบ.** พระนคร: พระจันทร์, ๒๔๗๖.

______. **พระราชวิจารณ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องจดหมายความทรงจำ ของกรมหลวงนรินทรเทวี (เจ้าครอกวัดโพ).** กรุงเทพฯ: แสงดาว, ๒๕๕๒.

ทำเนียบหัวเมือง ร.ศ. ๑๑๘.

ทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค), เจ้าพระยา. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑.** กรุงเทพฯ: คุรุสภา, ๒๕๒๗.

ทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค), เจ้าพระยา. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓.** กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๓๘.

ประชุมพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๔ ภาคปกิณณกะ ภาค ๑. (สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระศพ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพวงสร้อยสอางค์ ณ พระเมรุท้องสนามหลวง พุทธศักราช ๒๔๙๓).

ประภากร (จิตร ภูมิศักดิ์). "อิทธิพลทางวัฒนธรรมของไทยที่มีต่อเขมรในสมัยต้นกรุงศรีอยุธยา", **รวมบทความประวัติศาสตร์,** ฉบับที่ ๒๐ พุทธศักราช ๒๕๔๑.

พ. ณ ประมวลมารค. **ประวัติคำกลอนสุนทรภู่**. กรุงเทพฯ: พิมพ์คำ, ๒๕๕๓.

พระเทพปัญญาเมธี (ประยนต์ อจฺจาทโร ป.ธ.๙) วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์. (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๙.

พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๑. (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑). เลขที่ ๑ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๑. ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ๗ เมษายน ๒๔๘๒.

พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๕. (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๕). เลขที่ ๕ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๑. ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ๗ เมษายน ๒๔๘๒.

พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๖. (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๖). เลขที่ ๖ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๑. ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ๗ เมษายน ๒๔๘๒.

พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๙. (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑๐). เลขที่ ๑๐ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๒. ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ๗ เมษายน ๒๔๘๒.

พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๒๙. (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓๐). เลขที่ ๓๐ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๔. ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ๗ เมษายน ๒๔๘๒.

พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม ๓๐. (หมู่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓๐). เลขที่ ๓๐ ตู้ ๑๐๘ มัดที่ ๔. ประวัติ ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ๗ เมษายน ๒๔๘๒.

ภูวเนตรนรินทรฤทธิ์, กรมหลวง. "โคลงนิราศฉะเชิงเทรา", **นิราศทัพเวียงจันท์.** กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๔๔.

เมืองศรีมโหสถ. กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๔๓.

ศานติ ภักดีคำ (บรรณาธิการ). **พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ตรวจสอบชำระจากเอกสารตัวเขียน**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๘.

ศิลปากร, กรม. **กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๑**. .พระนคร: คุรุสภา, ๒๕๐๕.

_____. **จดหมายหลวงอุดมสมบัติ พร้อมด้วยอธิบายของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ**. พระนคร: ศิวพร, ๒๕๐๕.

_____. **ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๑๒**. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๙.

_____. **แหล่งโบราณคดีประเทศไทย เล่ม ๑**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๓๑.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. **ชื่อบ้านนามเมืองจังหวัดปราจีนบุรี**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๐.

เสด็จประพาสคลองแสนแสบ พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และโคลงนิราศฉะเชิงเทราพระนิพนธ์ กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๔๖.

อัญชนา จิตสุทธิญาณ และศานติ ภักดีคำ (บรรณาธิการ). **พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ ภาษาไทย – เขมร**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๒.

อานามสยามยุทธ. พระนคร: แพร่พิทยา, ๒๕๑๔.

เอกสารโบราณ

เสด็จประพาส

บ.๑.๑/๒๑

[32 แผ่น]

ร่างพระราชหัตถ ถึงสมเด็จพระบรม
โอรสาธิราช ว่าด้วยระยะทางเสด็จประพาส
มณฑลปราจิณในเดือนธันวาคม ๑๒๗

(1)

(ทรงอักษรเขียน)
(หมื่นสมัคทาน)

พลับพลาที่ ๑ พลับพลาศรีมหาโพธิ ๑.
วันที่ ๑๓ ธันวาคม ร.ศ. ๑๒๘
ถึง มกุฎราชกุมาร

การที่ทาคนทวนนี้ ไม่ได้ดีนี้
จดหมายพยายาม เหตุด้วยกรม
หลวงดำรงได้กราบเรียนรับสั่ง สัญญาณ
แต่แรก เพื่อคิดจะหาเงียวงานนี้
ว่าหาใครกล่าวว่าไม่ร้าย กระบือ
ริบพบทหาแม่ เพราะเขียนเร็วที่จะ
ถูกหนานเนา และเรื่องก็แม่จะ
พอเพียงแต่จะกล่าวว่าให้แห่งหรือ
นับเรื่องเกี่ยวดาบเงินจริง

เมื่อออกจากวังก็ได้เห็นทหารแล้ว
ได้พบเรือรีบว่าจะได้ยิงคลอง
เสียงมาก ซึ่งจะทำให้รู้ทุกคลอง
ออกเป็นเครื่องเปิด แต่ความตกใจนี้
ไม่สำเร็จ เพราะไปเปลี่ยนว่าจะออกเรือ
ตรงปากคลองบางลำพู แล้ว
ลงไปเล่นเลยจนไป เท่าคลอง

พ่อยังไม่เคยเห็นภาพหลักคลองเลย
ก่อนจะไปเปิดประตูน้ำดูได้ไกลอยู่
ที่จะกระแสลงวิ่งแรงมาก ตอน
กับระเบิดมากซึ่งไม่ใช่ระเบิดใหม่
ผลิต ส่วนพิสูจน์คลองเท่าคลองชิง
เท่าไรก็ไม่เห็นผลิต รู้แน่ว่ายัง
อีกนาน มีผู้ที่เกี่ยวข้องอยู่ใน
คลองนี้คือเหมือนใหญ่ แล้วกรม
อธิบายมาให้ดูด้วย เรื่องเรือเล็ก
ที่มาคลองวัดสิงห์ ได้ความแต่ว่า
เรือใบทำหนดเริ่มเร็วเกินเหมือน
ระบบไม่เหมาะ แต่ก็ไม่มีอยู่ใน
มีปัญหาอยู่ ๒ อย่าง ๆ หนึ่งว่า
เวลาที่กำหนดไม่ตรงเวลาจริง
เหมือนกัน แต่ประวัติยังไม่ใช่
ไม่ได้นำมาใช้ไม่ได้ว่าทั้งหมด เรา
ของเราเรียกว่า เจ้าหน้าที่ต้องมาเสร็จ

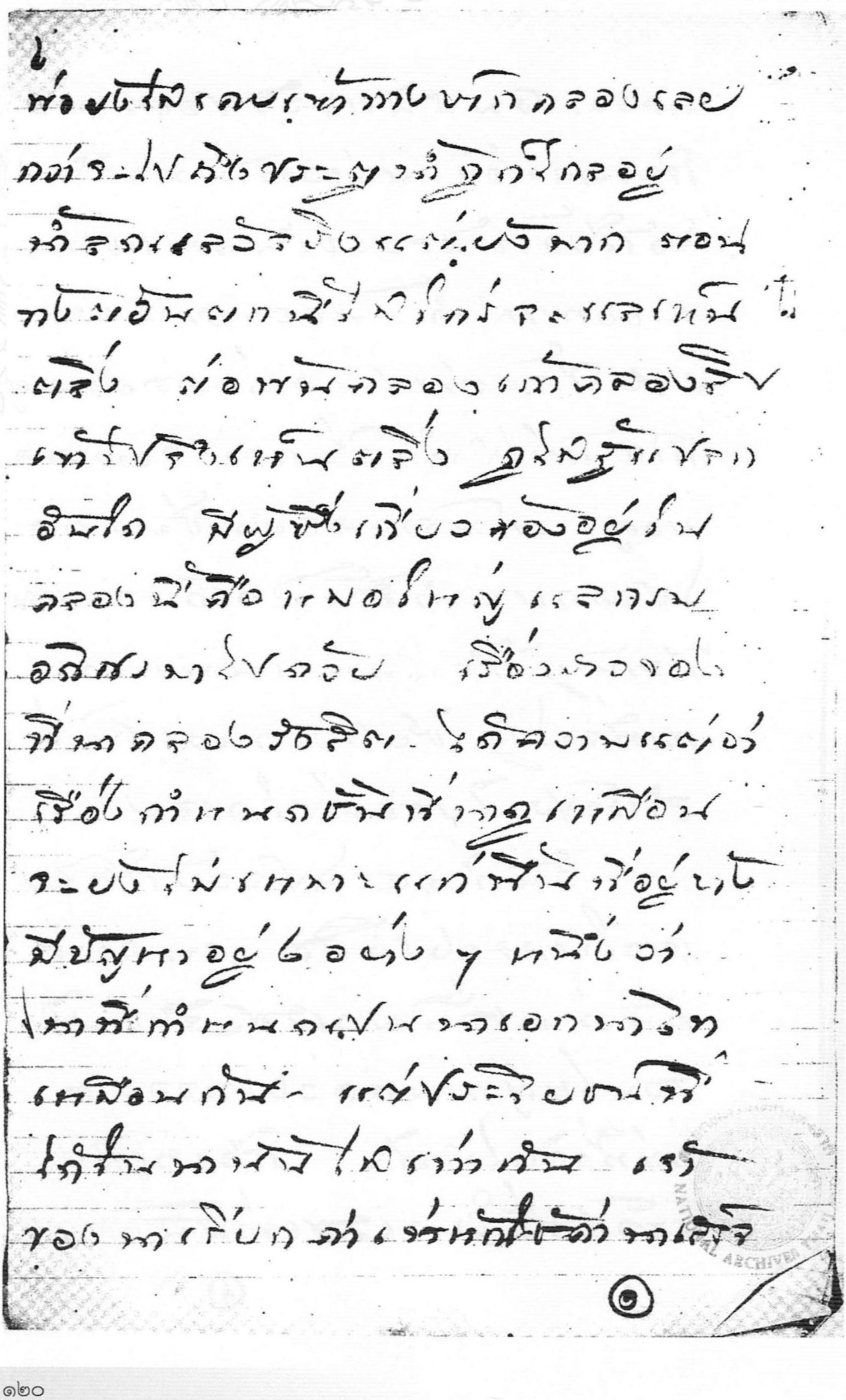
เชียงรากกับใต้ ซึ่งได้เคยไปเห็น
แล้ว แต่ครั้งนี้เขาไปหาไป ได้
ความว่าวัดลาดหม้อ อยู่ริม แลเรือจะไปถึง
ที่ไปกึ่งทาง เข้าไปไม่ถึง ด้วยเวลาเข้า
ฝั่งฟากขวาวัดเล่มนั้น ก็อยู่นอก ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
คลองปีเติม ~~ท่านอยู่~~ ปากคลี่
ท่านสมุหเทศ(เจ้า) กลัวว่าจะไปไม่ถึง
เมือง ไปพบราษฎรออกเรือการ
หลัง สักหน่อยต่างเสียวกาปีถ้า
คลองบางกอกน้อย คลองบางแลวง
แต่คลองที่เชื่อมกันต่อต่างเล่ง
ยันพนิดิ์ไม่เห็น อยู่นอกวัดสี
หาดที่เรือเดินเข้ามาเดิน คลองแปรม
ซึ่งปัดไพรหลวงเชียงรากใหญ่
กับเชียงรากน้อยในทางรถไฟเห
มา การที่มาวันนี้ควรจะได้ดู

(๕)

๓

คลองเปรมพึ่งเลอะ ขอออกกว้าง
เรือยติดหน่อย แต่เวลาไม่พอรีบ
ไปเลี้ยวเข้าคลองบ้านกระแชง
ลงออกแม่น้ำ คลองบ้านกระ
แชงนี้ระว่าง อย่างคลองมอญ
ก็ได้ แต่ไม่ใกล้เลี้ยว กลางอย่างคลอง
มอญ แต่ใหญ่กว่าคลองเปรมซึ่งจาก
ไปออกแม่น้ำสิ้นนิดเดียว แต่
มีบ้านผู้เรือนคนแน่นหนามาก
การที่จะไปถูกเขียนในกระดาษนี้ไม่
สำเร็จประโยชน์อย่างไรเลย
วันที่ ๑๑ ไปด้วยเรือเร็ว
เพื่อไปคลองรังสิต เขาตรวจ
คำเล่าว่า ตาหรือเรือนเสด็จรังสิตจะเป็น
สวนใหญ่กรมหลวงเทวะวงศ
แต่ที่จริงไม่จริง เรือเดิน
เร็วเหลือไม่เกิดท่านเห็น

(4)

๖
พ่อยังไม่เคยเห็นว่าวางหลักคลองเลย
กว่าจะไปถึงประตู[illegible]กลองอยู่
[illegible]ยังมาก ตอน
[illegible]
[illegible] พ่อ[illegible]กลอง[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
ที่มา[illegible] ได้ความแต่ว่า
เรื่องกำหนด[illegible]เหมือน
[illegible]
มีปัญหาอยู่ ๒ อย่าง ๆ หนึ่งว่า
เวลาที่กำหนด[illegible]
เหมือนกัน แต่[illegible]
[illegible]
ของ[illegible]
๑

แลว ๆ รถประเวยทำไมเสมอกัน
ทำเราของหาเปนกล่าวจะเสมอกัน
คนทำตกอบพยง รอที่แล้ว
เกิดจากเกิดเกนถงรู้หาอย่างเดียว
ไม่ใช่อื่น อีกอย่างเหตุหนึ่งหน้าจึก
ในคลองประเสิรและคลองของ
ภูมิที่ดีเสมอกันจริง แต่ในคลอง
รถสิทธระงำแต่บ ทางเหนือต่ำบ
ร่วมในคลองของงานเหนือเนา
ซึ่งรถประเวยเหนไม่เสมอกัน ความ
๖ ข้อนี้กระเรียวกับเรื่องทำแผด
ที่หา จะใดขอให้เจ้าขางแขน
สงกสง

ผมตรวจแลไม่ทั่วถึงหรือ
แจงแจ้งมาก พอเรื่องก็แรกทั้ง
มันเปนชั้นก่อน เรื่องคราวที่
ชื่นใหม่พระราชทานดี แต่หลังสั่ง

รอบปี ของเสือพ่อวิเศษว่าตรัสให้
ที่พักแล้ว อย่าได้แต่งบุญพร้อม
เพื่อฮินขาด ขาขึ้นทางจะขึ้นไปได้
แต่ขาลงเขาลงคงไม่ได้ เวลา
ไปวิเศษออกสระบ่อเสียก่อน แลว
เสียงมีหนักถ้าเขาไปต้องเชิญเหนือ
ทางเขาวิรัก ไปแต่เข้าหนักใหญ่
ปรารถนาพรอินทร์ด้วยองค์เห็น
เขาพากันให้แก่งถ้วย จ่ายเสีย
ที่พร้อมออกหาดบ เข้าไปเห็น
ทางทางใหญ่สร้างหนึ่ง ได้อยู่ทาง
หลายขั้นไม่ง ทั้งเรือ ไม่ถึง
รู้ไปรักออกเรือ ทางน้ำกระดูพา
ลูกทางเพียงไปในคลองบางปลากด
ซึ่งแรงกับปากคลองขาม ตลิ่งนี้
ไปเขามีคลองบุกอีกสองแห่ง
บรรจบลำคลองบางปลากด ที่

๒

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

๑

ได้สืบหาที่เรือนร้าง มีหาบลูก
เสือกลางเผือ ระยะทางก็ไกล
จะหาต้นหนทางก็ดาไม่พ้น ผู้ดาน
อะไรก็ไม่มี มีแต่แตงกวาขึ้นเต็ม
แตงลูกเปื่อยเน่าอยู่เสียแล้ว หักกิน
ดูบกแลที่ดอกก็ยังทำมาจริงไว้
อ่อนบ้างแตงนั้น เพราะบางแตงนั้น
มีกระจอกสีก้า ร้องหอยว่าบ้าง
แตงเนื้อเนาครองตลิด

วันที่ ๑๖ ออกเรือไป
หาดกะมาถึงบ้านเรือนผู้ว่าราชบาง
มาก แต่บริวารอยู่มากกว่าแต่ก่อนก็
ผลร้ายนัก เพราะกินแต่เข้าเปรี้ยวไม่
เก็บลงหอไม่ได้ ชาวบ้านบังคับให้ห่อถือ
ทีธ มีเวลาเต็มกาเพาะจะกินแพาะ
เงินให้เขาจับตัวไปแลกอ้อย
จริงๆ ก็ดีทองบ้าง พระพุทธเจ้าเลี้ยง

(๑)

๑๐

วัดมีกำหนดที่สั่งพอใจอยู่ต้องคำนั้น
จึ่งมีราวประมาณแต่ไม่กว่า ๒ เส้นเศษ
ก็ดีในเมือง เมื่อบริเวณแลนอก
ไปกว่าแต่ก่อนที่ได้เคยแก้ไข
เมื่อ ๓๒ ปีมาแล้ว คือเปนไปแล้ว
[illegible]
[illegible]
~~[illegible]~~ [illegible]
[illegible]
[illegible] ที่ไม่เคยแก้ไข
[illegible] ๒ [illegible] ๒
[illegible]
[illegible]
[illegible]
แล้ว [illegible]
[illegible]
[illegible]

(11)

[illegible] ต่อไป

[illegible]

[illegible] อยู่

✓ [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ๕ [illegible]

[illegible]

[illegible] เหลืออยู่ [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ไม่ท่วม ปรากฏเรือนอยู่กลาง [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] อยู่ [illegible]

เรือน [illegible] ๕ หลัง [illegible]

(๒)

ที่

หนังหลวง[illegible]ใด้ทำ [illegible]

[illegible] อยู่แก่[illegible] ไม่

มีอย่างระ[illegible]

แต่เจ้าของเขาไม่ร้องฟ้องเลย [illegible]

เรือนก็ริบเอาได้ [illegible]

ทหาร[illegible]ไม่ใด้[illegible]

[illegible]

[illegible]

เรือน

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ที่ชุบเลี้ยง[illegible]

บุตรไม่มีผู้[illegible]

[illegible]

เรือ[illegible]

[illegible]

(๑๓)

[illegible]

[illegible]

อีกประการหนึ่ง [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ไม่เปลี่ยนแปลง [illegible]

[illegible]

[illegible]

มี [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] สืบ [illegible]

และ [illegible] เปลี่ยนชื่อ [illegible]

ที่ประชุมชน มีไม้ประดู่ใหญ่ต้นหนึ่ง
อยู่ในลานกว้าง หน้าวังเมืองกรุง
หลายปีไป.

เมื่อคืนเวลาดึกสงัดดี
ไฟร้องกำหนด ลมพัดไปข้างหน้า
เสือร้องกางหาง ท่ามกลางเงียบ ที่
ไปหลายเสียง ร้อนได้ดีใจ ตลอด
ขึ้นประหลาด ตอกต้นตา
สีดินตามมาก มีแต่ก็
เป็นเพลงออกมาเฟื่องอยู่
ตามพัด ที่เกิดอัศจรรย์อยู่
ฟังสะท้านออก ข้างเรือน
อยู่ห่างร่มโดยชัดเจนมาก
ดวงตาจิตใจร่ำเศร้าอยู่ มีทางออก
จากหลังบ้าน หนีไปเขา ...
เช่นที่ว่าไป ระยะทางไกล
ถึง ๕๐๐ เส้น แต่ว่าง ถึง

(15)

ต่อบัดนี้ไป เจ้า[illegible]

อยู่[illegible] เรียน[illegible]

อยู่ใน[illegible] เพราะฉะนั้น[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ที่ไม่[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] เพราะ[illegible]

[illegible]

[illegible]

(16)

๖

มีหลายมาก แต่พี่ยังเชื่อนคาม

เสมอ ร้องกลับลงมาก็ยังได้

พลา ระดับยากตาโหนเสมบดี

ซึ่งไม่มากเกินอย่างแต่ไม่ได้

ชาวสถานีนั้นเปรียบได้เลย กลัวว่า

ที่เขาไม่เคยพบความรู้หลายสวรรค์

ว่ามีจะ ๔๐ ปลาราว่าไม่ได้ แต่

คนต้องออกแรงจดจำความรู้ว่าเอา

ขีดสีขาวให้ว่า ๆ ของอกก็ดีแล้ว

ว่าตัวเองพลอนนี้ แต่ไม่รู้ว่าหา

ยุ่งเหลือตาก ระ ว่าไม่มีเลย

หนังสือ กรม ราช เลขา นุการ

หมาย เลข ที่ [illegible]

[illegible]

ผู้ มี ชื่อ ใน ท้าย หนังสือ นี้ ได้ รับ ไว้ แล้ว

แต่ วัน ที่ ๒๑ [illegible] ร.ศ. ๑๒๒

[illegible]

17

เพียงในคลองบางปลากด ซึ่งตรงกับปากคลอง
ท้าม ถัดนั้นไปเกาะมีคลองขุดอีกตอนหนึ่ง
บรรจบลำคลองบางปลากด ที่ต่อกับลำน้ำนคร
นายก จอดเรือที่บ้านหมอใหญ่ในลำน้ำนครนายก
ตรงสามแยก

วันที่ ๑๕ ได้ลงเรือมอเตอร์ขึ้นไปตามลำน้ำ
นครนายก จนถึงบ้านเหล้า ซึ่งมีวัดฝรั่งมาตั้ง
อยู่ในที่นั้น ลำน้ำอยู่ข้างจะเล็ก แต่เห็นว่าไม่-
กว้างออกแลไม่แคบลง เปลี่ยนที่ทั้งคบกว้าง
แคบตื้นลึกอยู่เท่านั้นเสมอ พ้นบ้านเหล้าขึ้นไป
ว่าเรือมอเตอร์เข้าไม่ได้ ยังอีก ๒ ชั่วโมงจึงจะถึง
เมืองนครนายก กลับลงมาแวะกินเข้าที่วัดบ้าน
อ้อ อันเปนทางแยกไปบ้านนา ที่นี่มีตลาดร่อง
แร่ง ตามระยะทางบ้านเรือนก็มีห่างๆ แต่เปน
นาเต็มไปทั้งนั้น ไม่มีที่ว่างเลย เพราะเปนที่ดี
ทำนาแต่ได้มากๆ ได้น้อย ไม่มีเสีย ล่องลง
มาตามทางที่ขึ้นไป พ้นบ้านองครักษ์หน่อยหนึ่ง
ที่ตกก็ขึ้นออกกะโกรงๆ ไปจนกระทั่งถึงที่ซึ่งปรจัก

ขุดคลองทิ้งไว้ไม่มีคนทำนาเลย เหตุที่เปน
เช่นนี้ด้วย ชาวเถื่อนชุมนั้นอย่างหนึ่ง ได้-
ความจากหลวงบำรุง ซึ่งเปนผู้มานำทาง
ว่าบริษัทคิดจะเรียกราคา ๔ บาท ราษฎรไม่มี
ใครซื้อเลย คลองลงมือขุดไว้สัก ๑๐ คลอง
ทั้งสิ้นหมด เปนที่เปลี่ยวแจ๊กที่เดียว หา-
บ้านเรือนมิได้ ลงไปจนตอนใกล้ทับปากน้ำ
โยทกา ๆ พ้นคลองหกวาสายล่าง จึ่งได้มี
บ้านเรือนไร่นา มีบางลูกเสือเปนต้น ระยะ
ทางก็ไกล จะหาต้นหมากรากไม้ ผู้คนอะไร
ก็ไม่มี มีแต่หญ้ากับฝั่ง แลดูเปือในตา
เต็มที่ ปากน้ำโยทกานี้ออกลำน้ำปาจิณ
ในอ้อมบางแตน เพราะบางแตนมีคลองสัด
จอดนอนที่บางแตนเหนือปากคลองสัด

วันที่ ๑๒ ออกเรือขึ้นมาตามน้ำ บ้านเรือน
ผู้คนบางมาก แต่ยังพอมีมากกว่าแม่น้ำนคร
นายก และคนเท่าที่วัดไผ่ ตำบลหัวไผ่ ได้
พบสัปรุษย์มาถือศีล ถึงเวลาเพนเทาะกัน-

เพน

เพนเชิญให้เรารับด้วย ใจคอถ้าอยู่ยังได้จัดของ
ไปสรณะเสียง วัดนี้มีพระพุทธรูปพอใช้อยู่องค์
หนึ่ง นั้นไปจากนั้นไม่ถึง ๒ ชั่วโมงก็ถึงเมือง
เมืองปราจีนแปลกไปกว่าแต่ก่อนที่ได้เคยเห็น
เมื่อ ๓๖ ปีมาแล้ว คือตั้งแต่ทำแพนเมืองนี้มา
จนถึงที่ซึ่งทำพลับพลา ครั้งก่อน ~~[illegible]~~
~~นี้แต่ก่อน~~ไม่มีอะไรเลย นอกจากทุ่งเตียน ๆ ⊗
⊗ [illegible]
ทั้งฝ่ายอีกฟากหนึ่งก็เป็นธรรมดาที่ไม่เคยเห็น
ตั้งแต่แรกทำเป็นที่กลุงแร่ทอง–ตลอดจนเป็น
ที่ว่าการเสียใหม่ แลโรงทหารต่อไป อันคล้าย ๆ
กันกับที่ไหน ๆ ไม่จำเป็นต้องเล่า พลับพลาที่
ทำไว้รับนั้นอยู่ตรงวัดแก้วพิจิตรข้าม เจ้าสัง-
การ เจ้าพระยาอภัยภูเบศร มารับอยู่ในที่นี้ด้วย
เจ้าสังการได้ช่วยทำพลับพลาออกจะใคร่สนุก
สนานอยู่

เวลาบ่ายได้ลงเรือแจวขึ้นไปบ้านเจ้าพระ-
ยาอภัยภูเบศร ซึ่งอยู่เหนือขึ้นไปประมาณสัก ๑๕
มินิต ที่เขาได้เลือกที่ในแถบนี้ และเห็นเขา

[illegible]

๑

(๒๐)

ดูเหมือนอยู่ใกล้ แต่ระยะทาง ๓๐๐ เส้นเสศ
อยู่ตรงหัวแหลมที่สำนักตรง แลดูใต้ไกล ได้ถมที่
ยกนั้นถึง ๒ ศอกเสศ น้ำไม่ท่วม ปลูกเรือนอยู่กลาง
สุญหันอันกว้างยาวราวสัก ๕ เส้น มีเรือนครอบครัว
ปลูกเปนหลังๆ เรียงรายอยู่ทั้งหลังเรือนประมาณ
สัก ๑๔, ๑๕ หลัง บ้านหลวงสฤษดิ์อยู่ใต้น้ำ
บ้านพระอภัยพิทักษ์อยู่เหนือน้ำ ไม่มีอะไรจะรู้
สึกยิ่งกว่าทดต้นไม้ แต่เจ้าของไม่ท้อถอยเลย
บ้านเรือนก็สบายดี น่ากลัวแต่จะทนพยุฝนไม่
ใคร่จะไหว จะสาดนัก เพราะเปนที่แจ้งเสียจริงๆ
วันนี้เลิกเรื่องหนาวกลายเปนร้อน

วันที่ ๑๗ ได้ลงเรือล่องไปดูตลาด ที่
ทุ่งพลับ เพลาไปลงน่าเมือง เปนตลาดที่ปลูก
กันเองแต่ลำพัง นับว่ายังไม่มีถนน แต่เห็น
จะติดพอเปนตลาดสนุกสนานได้ ลงเรือขึ้นมา
ตามลำน้ำ แวะคนเท้าที่บ้านตำบลศรีมหาโพธิ
แห่งหนึ่งใต้ร่มไม้ เปนโคกสูงอยู่หน่อย อยู่
ใต้วัดพระอินทรแบกลงมา ได้สนทนากันกับ

ชาว

ในพระหัตถ์เขียน
หม่อมสมัครทาน ๒๐

ฉบับที่ ๒

พระที่นั่งอัมพรสถาน

วันที่ ๒๕ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๗

ถึงมกุฎราชกุมาร

ได้รับหนังสือ [illegible] นี้แล้ว

[illegible] เพียงถึงการ [illegible] อาทิตย์ [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ชื่อ [illegible]

[illegible]

เพื่อจะให้ [illegible]

[illegible] คือ [illegible]

กระทรวง [illegible] นอก [illegible] ก็คือ

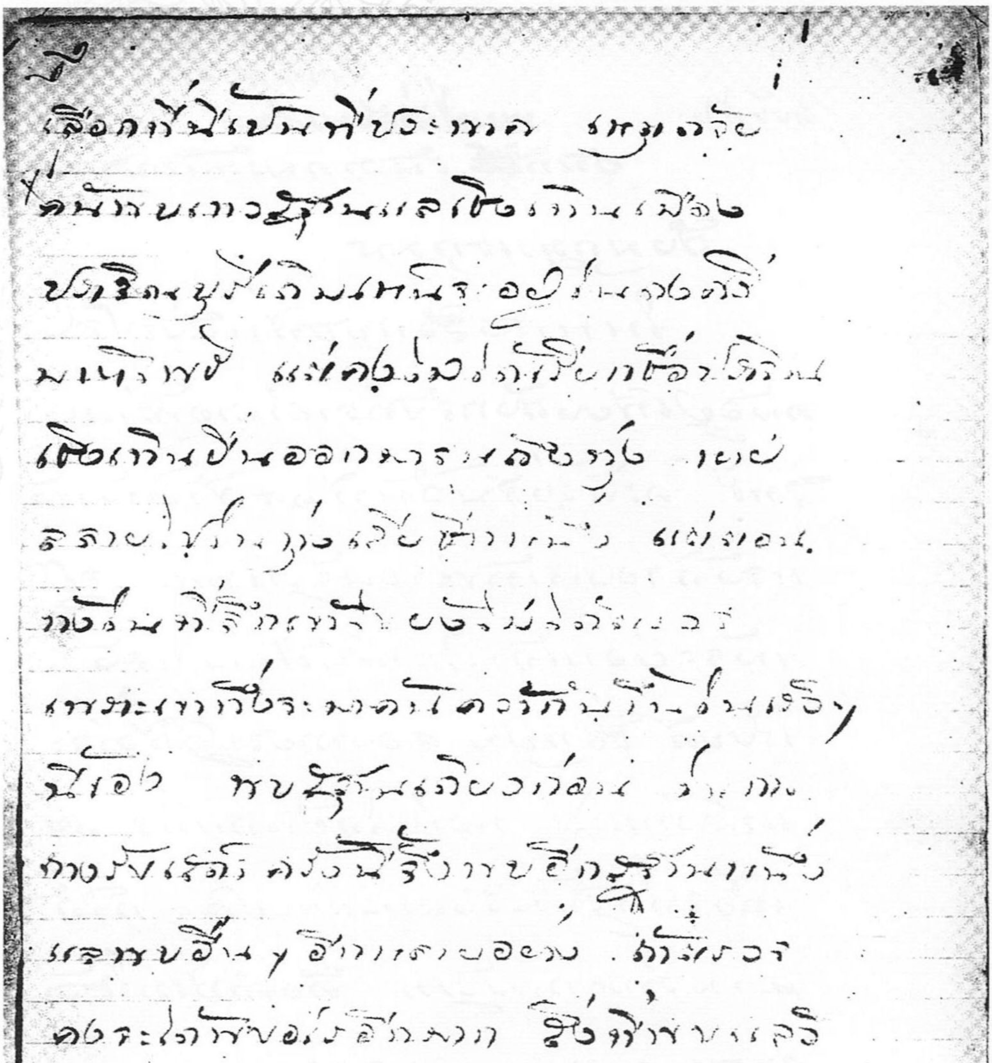
[illegible]

[illegible] แล้ว [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ขอให้

เลือกที่ไม่เป็นที่ประหลาด เหตุฉะนั้น
คนไทยเหล่าสุภาพและเชิงเดินเมือง
ปาริสะบุรีเดิมเหมือนจะอยู่ในตลาดที่
[illegible] แต่คนไม่เกรียกเรื่องเดิน
เชิงเดินป่าออกมารแสดงรูป [illegible]
[illegible] แต่ก่อน
[illegible] ขึ้นไม่ได้ [illegible]
เพราะเขาที่ประหลาดไม่ควรที่จะให้เห็นเชิง
ไม่เอา พบผู้หญิงเดียวกลับ [illegible]
กางร่มเสด็จ ควรจะมีรูปภาพอีกผู้หญิงหนึ่ง
และพบอื่น ๆ อีกแต่ขอบอก [illegible]
คงจะไม่พบอีกมาก ซึ่งทำขนเจริ
เวลานี้คือ...
[illegible] ผู้หญิงหลังไหน เป็นเดิน
ก่อนจับแสง ผู้ประหลาดเช่นนี้ [illegible]
รับเกณฑ์ที่ผู้ปริ่นแสดงมาไม่ได้กลม
คงจะปล่อยไม่ถึงเรื่อง เป็นปกติ [illegible]
๑๒

๒๑

เทวรูปปั้น มีรางน้ำเทวรูป หรือจะเปนแล้ว

สี่บรัด เร่ขวางหวาย ว่ากระดานใหญ่

อีกเปรียญไร่ กว้างประมาณเศรีอง

ศอกเหนึ่ง ยาวศอกเศษ มีขอบกลม

ที่สำหรับปักธงแกวนว่าจะเปนแทนรูป

ทอง และที่จะไปอยู่มาก ฐานกว้าง

ศอก ตามว่าไร แกวแดงอยู่

อีกสระน้ำแห่งนี่ ใหญ่กว้างยาว

กัน มีกอบัวแลบ เปนเหลี่ยมใหญ่สิ่ง

อยู่ทางหน้าจะเปนแพรงบ่อน้ำธรรมดา

ลองถลาย แลวมีรูปน้ำ ๖ แลสีวิ

ทางเลี่ยงกว้างกันจำแกงเจียร

สี่บ่อกรุ แลบ่อ แล้ว

ติดกันกับบ่อกรุทางทิศเหนือ ข้าง

เหนือเปนบ่อกลม ที่นี่ไม่ใช่บ่อ

เหลี่ยมกว้างแน่ ก่อด้วยศิลา

แลงแผ่นใหญ่ๆ กรุข้างนาแล้ว

14

๗๖

ค้นบ่อตลอดถานเรือนหักบ่อดูหลัง

ดีอยู่มาก

ที่อีกแห่งหนึ่ง ที่พื้นปน

ถมศิลาแลง กว้างสิก ๑๐ ศอก

ยาวสิบวา ขุดเปน หลุมกลมๆ

หักกว้างศอกคืบเศษลึกสี่ศอก

หนึ่ง เจาะศิลากันหลังห่าง กำแพง

ไม่เปนรูปเจาะ ถ้าหลุมนั้น

เกลี้ยงเกลาทั้งองค์ ว่าจะเปนอะไร

เสียว่าก็สงไสกัน ว่าจะเปน

หลุมฝังเครื่องใหญ่ที่จะปักลวด

ลายเครื่องประดับ ปรางค ปริศวาท

ศิลาแลงนั้น

ตรงที่เคยเปนหลัก —

เนินนี้แล้ว คงจะเปนทางมาได้

ค้นต่อไปอีก ตำบลที่พบเทวรูป

นี้ พวกบ้านเรียกกันว่าโคกพาง

๑๓

นี้

ไม่รู้ว่าเป็นที่ก่อสร้างอันใด นัก
ว่าเป็นโรงพราหมณ์ครั้งกรุงเก่า แต่
โดยจะค้นพบต่อไปอีกเห็นจะ
หาหลักฐานสิ่งใดไม่ได้ ตรงระเบียงวัง
มาเรียบหลายร้อยปีให้เห็นกำแพง
แล้ว มีรูปช่างอย่างที่ได้จาก
ตึกสี่เหลี่ยมเนินโรงพิธีเก่าไปรวมไว้ในกรุง
(เทวรูปมีอยู่หลายมาแล้ว)

ตึกสี่เหลี่ยมเนินโรงพิธีนี้ ได้
ชื่อว่าตึกเทวราชพิธีเนินหนึ่ง ชื่อว่าเป็น
วิหารเก่าแก่เป็นที่นับถือว่ากรุงขาม ระยะทาง
ท่านราชาคณะที่พระคณะเจ้าวัดวังคำ แต่
ก็อยู่คนละ วัดพิธีนั้นเหลืออยู่เนินแต่
แต่คนแก่เขาบอกว่าเหมือนจะริมน้ำ เป็น
หลายที่คนนับถือไปบูชาทองเพลอๆ ขึ้น
โปรดเป็นพรหมฐานรักษ์ สลักเสร็จ มีพ
รูปหนึ่งออกมาจากวังลัด เรียกชื่อว่า

(๑๖)

หลวงพ่อสุริ ระกามหาปีเกือนวาได้

ทางเมืองลาวบอกไม่ถูก ได้ความแต่ว่า

วัดนี้ได้สร้างมาแต่เมื่อชายแก่อายุ ๖๐

ปีได้เห็นเป็นวัดอยู่แล้ว ทางเหนือ

บ้างลาวบ้างป่าเถื่อน มีทางบาทวิถีลอง

ภูเขื่อนเหรียญศรีราชา...

และทางบก มาแต่ก่อนจากเมืองพระนคร

ตามที่ประชุมและที่อื่นๆ เป็นตลาดนัด

ซื้อขายของแลกกันได้ วัน ๓ ครั้ง แลมี

ดอกไม้ต่างชนิด ของลายเป็นผ้าไหมในการ

นักขัตฤกษ์นี้

พวกหัวหน้าที่ได้พบวัดนี้ เป็น

พวกขมุเกาะสมอแลม่วงขาว ซึ่งพ

ศรีมหาราชาอยู่เป็นที่พึ่งบ้านลาวเก่านี้

อยู่ทั้งจะเป็นที่ชื่นชมอันดี ต่อจากนี้

พร้อมกันไปถวายและเอาผ้าห่มเจ้า แล

ขอให้พระคุณความปกติ คือคำที่

(๑๗)

๒

ก็ยังไม่ได้ทรงว่าไม่ให้ทำการค้าเข้าข้ามดี แล้วจึง

เปนการถูกต้องแลรักษาหน้าที่เก่าไว้ แลจึง

ขอให้ทำเปนการให้ราษฎรพนักงาน ให้จงตรง

เปนเลิกทาษเด็ดขาดเลิกทาษพวก ที่จะไม่ให้ซื้อ

เลี้ยงทาสข้อนกันไปมากกว่ารูปเก่า ได้ทราบความ

ว่าพวกลาวแลเขมรยังตกอยู่ในหมู่ลูกหนี้อยู่

แต่ชั้นเก่าๆ อายุ ๕๐ ปีขึ้นไปจึงไม่ได้

ผู้ที่จะหลุดก็ด้วยความลำบากเปนเงินมาก

หลายเหตุก็ไม่ได้ประโยชน์ ที่จะหลุดไม่ได้ต้อง

คอยพวกหนุ่มๆ แต่รุ่นลูกหลานซึ่งจะเกิดขึ้น

แต่พวกที่ต่ำอายุ ๒๐ แลอายุไม่ถึงนั้น ผู้หญิง

เปนไทยหมด ไม่เปนแต่บางคนที่จะไม่

ได้เกณฑ์ลาวหนุ่มสาวต่อไป คนที่มาเปน

ทาสมากหนุ่มสาวนี้ไม่ถึงร้อยละสิบ ๑๐

คนไม่เปนราษฎรไทย ยาวยั่นออกไปจนสิ้น

เมืองพิษณุโลกแลเมืองละแวก ที่

นี่เห็นว่าเปนการสมควร ในชั้นก่อนนี้จะ

๙

๖

แลทำรุ่งเรืองมาก แต่ยังหาบ้านเรือนอยู่เปนอัน..

มาก ปรากฏว่าเรือนที่ไม่มีน้ำกว่า หนัง

อยู่เกาะบางเมืองหาแม่น้ำกว้าง เพราะ

มีพรรณ บ้านเรือนแพ เขาว่าจึงไม่ค่อยเห็นแน่

เพราะจะไม่ได้ความสำคัญถึงอยู่เรื่องหนัง แล

ทรงหนังสือหมู่หนังที่หลายทางเขียนกล่าว

มาแล้วด้วยแต่หนังสือฉบับนี้ก็ไม่ได้แน่

ทรงเสด็จกรมหมื่นราชบุรีเสียงเรียก

ว่าเจ้าพ่อ แม่ที่เราจะบำเพ็ญกุศลสังฆทาน

กับเจ้าจำลี เราทั้งหลายอยู่ครบพระทำบุญถวาย

บ่เสียง ถือไก่เผาปลาเผา มีผักจำเริญ

ซึ่งเปนของจะทำอุทิศให้บ้างๆ ไม่รู้เรื่อง

การศาสนาสำเร็จเรียบร้อย ก็ต้องอุปสมบท

เสียงทำแล้วกลับลงมาว่า ได้

เสียงสำเนียงอย่างผู้ชาย คืออ้ายมหาแก่ชราได้

อีกครั้งหนึ่ง แล้วจึงให้ลงเรือล่อง

ลงมาพร้อมกับเมืองนครชัย ตามที่แจ้ง

๗

๑

ไปปิระแกรมหน่อยหรือไม่ เหตุด้วยพริก

ปลาที่บริเวณนี้มากกว่า และสิกระแท้

ร่อนปลายังไม่ต้องย้อนกลับข้ามไป

ปักหลักเรือรี้ แล้วจะกระทุ้งกลองกาง

ควรรักหน่อยหรือไม่ควร ไหนก็เอามั่น

เมืองปริมรหามเรือ เพราะเหตุที่

เก้ลักเรือในเวลากระจำไปไม่ได้

ทางกระบิลกข้ามไปไม่ได้อย่างเดียวกัน

ลืมบอกว่าพวกไปวันนี้ เรา

ทะยอยกลับกันคืนที่พอร์ตคลองแล้ว

สิ้นาก แต่พวกใหญ่ๆ หาไปออกเดินทาง

เตรียมท่าที่จะหยุดระยามาเพื่อรักษาตัว พร้อม

กันกับต่อเมืองมหากษัตริย์ชมภูมิ

พวกที่เหลืออยู่นี้ที่หยุดจะไปไหน

มันเอง ที่เสียงพวกเราทั้งหลายเกิดภัยกับเปศ

ต่อรากบริษัทไปเสียประจุด อยู่ใน

ฟื้นแกกทหารปิดปากเอาเขามาไม่เหลว

๑๐

๗

เพราะเหตุที่ดงกาหลมเลี้ยวนี้เปนไม้ไร่ปกเกือบ
หนักดงเสียแล้ว ฉันเดาเอาใจกันเปนความ
หนึ่ง เมื่อก่อนเห็น ที่ทุ่งกระจิงกระจาดแล
ดูยังเห็นดงกาหลมเปนทางมีที่ยังชุ่ม
ผิดกันกับริมฝั่งน้ำ ทั้งเลยเดียวนี้
ไม่มีใคร บอกว่าดง อาจจะเขาใจว่า
เปนไม้ริมฝั่งเท่านั้น อยากจะกล่าว
ให้เรียกคำที่ท่านอุปถัมภ์ไว้นั้นอีก ของ
แต่ของกล้วยกำจิบอยู่ด้วย เหมือนอย่าง
ดงกาหลมกลัวปีนป่ายว่าไม่มีบ้านราก
หน้าเมืองอิงในเร็ว เปนแต่ที่ประเทศ
ของเราเป็นที่พิภพภายใน ซึ่งประทับอยู่
ที่ดงลคร ตรงกับอย่างฝรั่งที่เรียกว่า
ยูเสบลิอง คำที่ว่ากาหลมนั้น
เดิมอ่านว่าปหลม เปนดงปหลม
สือเปนท่าสีหนังสือเหล่านั้นอิงฯ
เสียวมีคนเขาอยู่เกือบเต็มหนึ่ง

31

ไม่พบอะไรจริงๆ แต่ตลิ่งคลองมีที่ตั้ง
บ้านเรือนสมที่กล่าวแล้ว

วันที่ ๑๙ ล่องมาจากเมืองเพรียก
มาแวะเกินกระเบื้องที่อีก หนึ่งแห่ง
เรียกว่าอินทาบิน หนึ่งแห่งเรียก
ว่าอินทาราม แล้วล่องลงมาเกิน
ที่ท่าแขวงแขน ลัดรับท้ายวังสกลประ
มาณวัดเมืองเสี้ยวใหญ่ๆ ถึงปากคลอง
บางหลวง ปากคลองนาวัดวัดที่แระระแปร
คลองเก่าคดอ้อมวงไป แต่ลือกที่
ทำหน้าวัดแคลองที่ขุดใหม่ ตกไป
ในหว่างคลองคลองเดียวกับคลองท่า
ไม่ ที่ลือกมีบ้านเวลาเปิดอยู่ กว่าแสง
มาก เรือริมสองฝั่งน้ำก็ยังนิดหนัก
เหลือบเจ้าไปรีดาเปราะ ๗ เปนแล้วออก
มาตรงช่องเกาะเรือเกือบระหนึ่งกลับ
สองมา ตลองสาวเหยือกพวนลงก่นขึ้น

๓๒

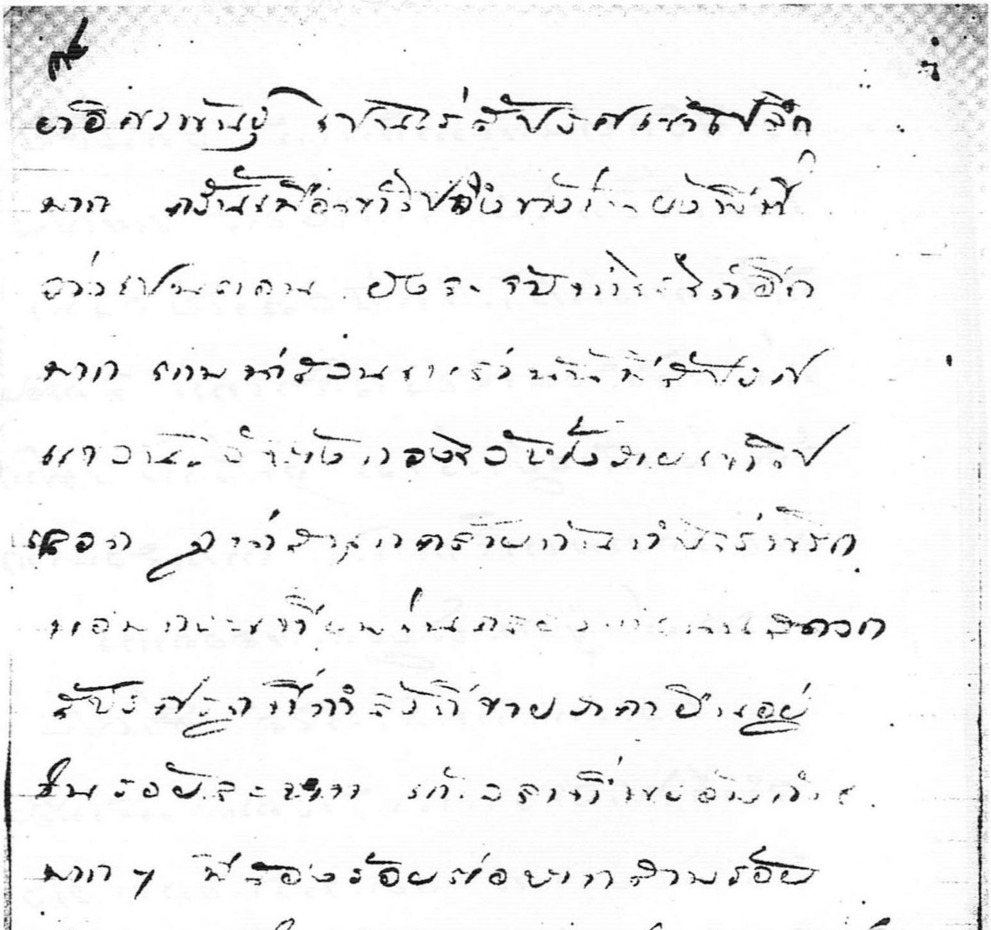
แต่จริงที่ไปรดัก กรมหมื่นมรุพงษ [illegible]
[illegible] ไม่เชื่อว่า [illegible] จึงออกไป [illegible]
[illegible] ก็หยุด
และเดิน [illegible] อ่อน [illegible] ครั้น [illegible]
เรือลำอื่นๆ [illegible] ไม่ [illegible]
คลองต่อที่นี่ไปไม่ได้ [illegible] เขา
ว่าลึก [illegible] จะตรง แต่เวลานี้
พอก็ยัง [illegible] ไม่ได้ [illegible]
ขาล่องออกเรือ [illegible] เที่ยว
กลับลงมาแต่เดียว

วันนี้ฝนตกเวลากลางวัน อากาศ
อับ [illegible] [illegible]
[illegible]

วันที่ ๒๐ เมื่อคืนนี้ร้อนนัก
[illegible]
[illegible] ใหม่ มีลมแรง
แต่ [illegible] อ่อน [illegible]

๓๓

[illegible]

ที่สิ่งอื่นจะขายกลางวัน แต่ไม่ยอม
ขายให้ทหาร จะถูกพูดกันถึงเรื่อง ๒ ข้ออีก
กลัวทหารไปที่ทำระหว่างนี้ ร้องพวกข้าราชการ
อยู่ข้างนอกกรุงเทพฯ ... แต่
มาการใหม่เสมอ ถ้าจะกล่าวว่าผู้ทำจะ
ต้องเป็นผู้ใหญ่จะต้องกองทัพ มีเงินทอง
จึงจะทำสำเร็จ ข้อที่ ๑ คือผู้ที่
ได้ทหารทั้งปวงรู้ว่าไม่เป็นการ
เรื่องถือ ข้อ ๒ ต้องไม่มีผู้ใดเป็น
ที่จะทำ ... ข้อ ๓ ต้อง
ให้ทหารรู้ว่าไม่ได้เรียนมาเปล่า ข้อ ๔
ต้องทหารเข้าใจว่าเจ้านายผู้ใหญ่จะ
ไม่ไปจำเพาะ ถ้าผู้ใหญ่จะกองทัพ
คุณสมบัติมี ... ข้าราชการ
ดูว่าเป็นจะต้อง ... ขายเสีย
นอก ส่วนที่ไปขายเมืองเหมือน
เพราะเวลานี้ได้มีกินจึงรู้สึก

สินรีกสักออกระไปเขนแผนดลแม่.

ข้อสำคัญว่ารู้กันนี้ หองไปเนคงระเอาด

ปิดกลักให้รู้ คาดินเรรองเสร็จจะ

ไปทำการเริ่มกันแลแก้บ้าน ฝั่ง

ริมแลแกนคาลินแเนๆ ที่ได้คะระเอาวงาร

ครั้งที่ว่านี้

ขอให้ไปหาวอีก ๒ เดินไปเระเร่ง

เพื่อว่าการอำเภอ เชื่อว่าดวงลำหลา.

สมุหนายกหนังสือ สิ่งของจาลบไปเป็น

ระกสร้างเสีย นิ่งเพียงเท่า ฝึกคั้งไป

รื้อไปก็กลับเรือออกไป

อีกนี้มีเพราะเรื่องใจพระเวช

ที่ไปสหมด หมูดเมื่อก่อนพระองค์

เมืองในเขียวเวาสามเสียว แต่

อีกสำเหนียกแวงระนิลเรือปิดไปหมด

ขมหทาง ครั้นจะรอเคอยให้เรือเดินขอ

๑ ซึ่งของทุกสิ่งแลแปดหมดหาดวัง

๓๖

๖

หลังจากวันนั้น [illegible] การระเบิดไป ๒

[illegible] เรือ [illegible] ที่ [illegible] ประมาณ

๑๒๓ [illegible] ให้ [illegible] คอยเรือ [illegible] ๑

พอได้ที่ [illegible] ๒

[illegible] ขอเงินไป

[illegible] หรือไม่ให้รู้สึกว่า [illegible]

ที่บรรจุ [illegible] ภายในจะแล่น

ไปตามที่สั่ง [illegible] หรือไม่ [illegible]

ทุกวัน [illegible]

[illegible] ไป

[illegible] แลจะได้

[illegible] แต่จะเอา

[illegible] ไม่ได้ไม่เสีย

[illegible]

[illegible] ครั้งนี้ [illegible]

[illegible]

ที่ท่าเรือ [illegible]

๓๙

๒

สีหาด ของแดงกล็อยู่ดูวไก่ ว่าฯ

จิ๊ติ๊ง กาวเกวรก้า พรุ่งนี้ทำรังนะ

แกรมจะไปกินลิงตกังไปแม่ว่าเรื่อง

เพราะฉะนั้นเอาเปิดไปเถิดรับ

39

วันที่ ๒๑ เวลาเรือล่องลงไปถึง

คลองท่าถั่ว ซึ่งเรียกว่าคลองประเวศบุรี-

รมย์ ทางที่เรือขึ้นมาถึงลงไปประมาณ

เกือบชั่วโมงหนึ่ง จึงถึงที่คลองแยกมีธุระไม่รู้จัก

เหมือน คลองหลวง ประตูคลองที่

บริบูรณ์ก็มีน้ำเรือเดินสะดวกดี มี

เรือนผู้คนตามริมฝั่ง สองข้างเหลียวที่ไหนก็ดี

คลองแสนแสบ ตาที่เรียกว่าหนึ่ง

เสียงสัตว์กำลังกล้าขัน แต่ไก่ป่าพงว่า

ผักบุ้งเป็นที่ตามเวลาเช่น ที่มีแขกเรือเดิน

เข้าออกก็ไม่มีกว่า เตรียมจะวิ่งไปเมือง

เจ้าท่าวางมาก เรื่องผักบุ้งนี้ยัง

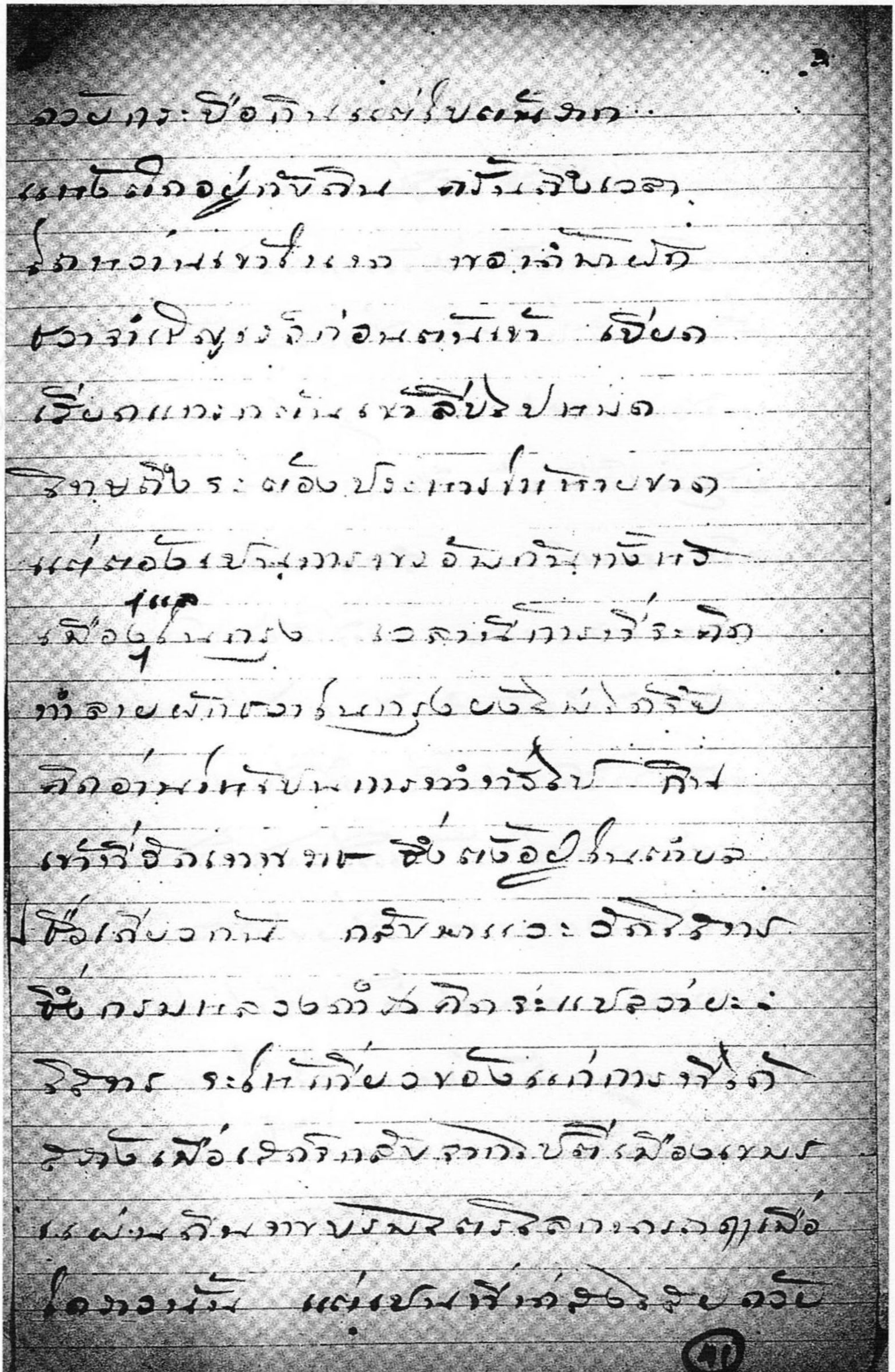
การมาก ตามลำห้วยหนองบางน้ำต่ำร้อย

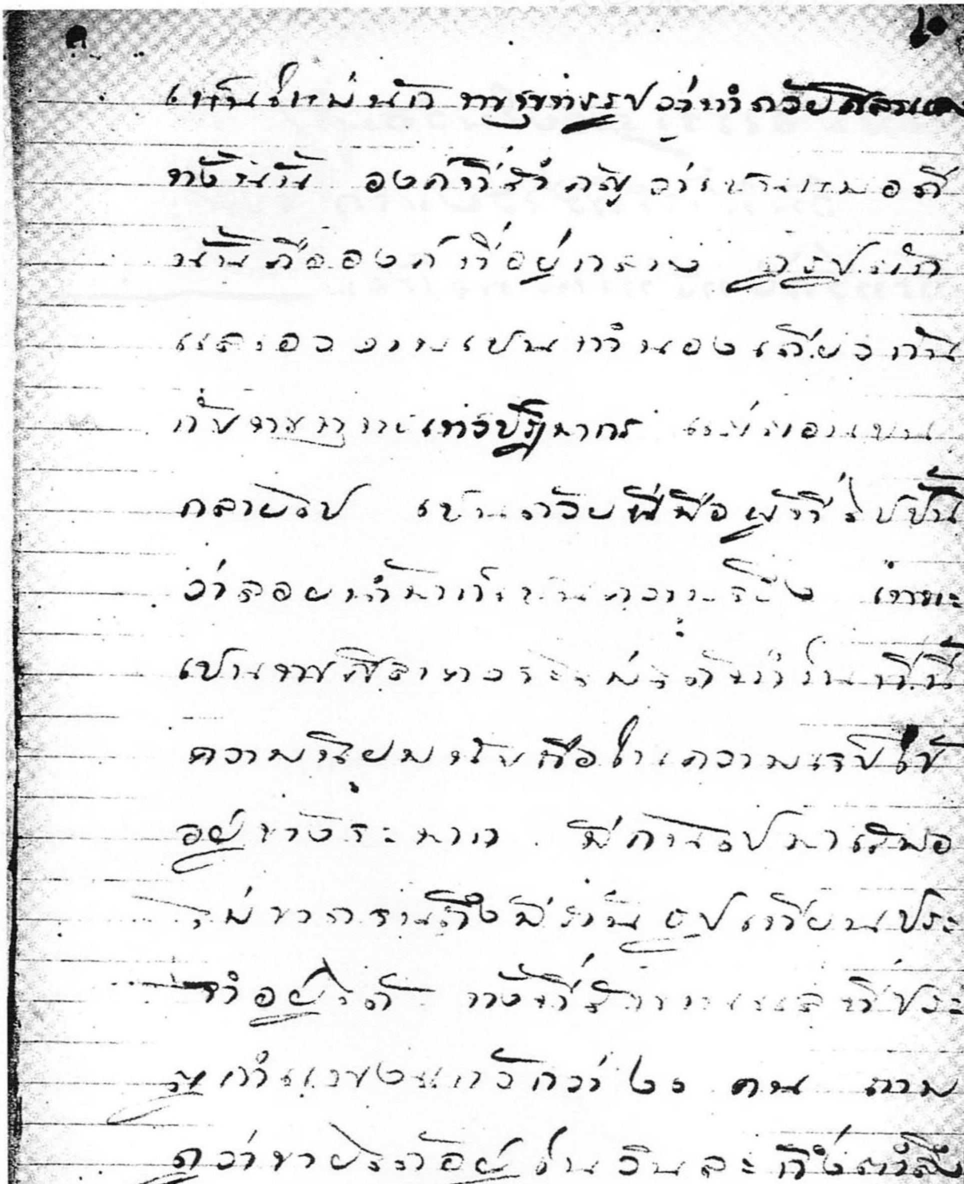
เพราะฤดูกาลที่ไร่อยู่แต่ก็ไม่ล่าถลลงไป

ทุเลาลงหมด เพราะน้ำในลำคลองกิน

ลอยขึ้น ข้อที่ว่ากระบือกินนั้นก็ไม่เป็น

ความจริง แต่กลับมีอยู่ตามที่หลาย

ลวยคระชื่อกิจเรื่องใบแน่นัก
แหงเกิดอยู่กับถิ่น ครั้นถึงเวลา
ใดหว่างแขวไแลว พอเค้ามาผัก
ชวาจำเปิญรู้ก่อนตามเข้า เชียด
เรียดแกะกะกันเขาลีปรีปหมด
ริทายถึงจะต้องประแหวงไม่หลายขาด
แต่ต้องเปนสุภาพราวอันเกริ่นกับเหง
เมือง ทุ่ม ในแกรง เวลาที่การเรือระคิด
ทำลายผักเขาไม่ให้รู้งบจริงไม่ได้รับ
คิดอ่านไม่หรับนะการทำการได้ ก็ใน
เท่าที่อิกเคาหาน ซึ่งตั้งอยู่ในเก็บล
ชื่อเถียวกัน กลับมาแล้วะอิกใหร้ร้าย
ซึ่งกรมหลวงเกณฑ์คิดระแวงว่าจะ
วิวาท ระไหเกี่ยวของแก่การที่ได้
สุวรรณเมื่อเสด็จกลับจากเกาะบริเวณเมืองเขมร
แผ่นดินทางบรมราชโลกนาถเกดเมื่อ
ใดความนั้น แต่เขาเสียเก่าของเรียบร้อย

๑๐

เหนใหม่นัก พระรูปทั้งรูปว่าทำถวายดีแล้ว
ทั้งนั้น ออกกิริยากลัว ว่าแรกเหนเหมือนดี
หนังสือออกที่อยู่กลาง ผู้ใหญ่นัก
แล้วออก จากเปนแก้วนองเดียวกัน
กับหาสามแกแห่งปฏิมากร แต่ก่อนแหน
กลางบ้าน เป็นความวิบพี่น้องผู้ที่ไปบ้าน
ว่าลอยแก้วมาแก่ [illegible] ความเรื่อง เพราะ
เปนภาพศิลาหาวระ [illegible] จนทำไม่มี
ความนิยมเชิงคือให้ความเรียบร้อย
อยู่ทางจระหาว มีการไปมาเสมอ
ไม่ขาดราชการใจมีพรรณ [illegible] เรียนประ
จำอยู่ด้วย ทั้งที่ราชการ [illegible] ประ
มูลเก็บเงินแก่กว่า ๒๐ คน ตาม
ดูว่าพาประจำอยู่ ปาน วินละ ก็ไม่เสีย
มีพลอยเรือพวกจีนเข้ารักษ เราสิ้
ร้อยสวมกำบังแหลกเราะเล่น
แล้วสำเร็จเรื่องรบไปเหนือ

๑๒

ฯ เมื่อพระจะตุเลยในวัดนั้น

ว่าพระพิริยศรีใบแรก รูปนั้น

กับกรีกชื่อ เรือนาเกาะ พลเรือน

(43)

๓

วันที่ ๒๒ ล่องเรือมาแวะ

กินข้าวที่วัดคงคา เหนือหมู่บ้าน

บางปะกง มีคนมาคอยอยู่มากมี

ขรัวเจ้าวัดนี้ป่วยแล้วอ่อน

เพลียเหมือนชีแล้ว วัดนี้เป็นวัดเก่า

โบสถ์เป็นเสาไม้หลังคาสองชั้น

มีมุขหลังออกไปข้างหน้าเฉลียงรอบ

ก็เป็นแนวเดียวกัน มีมุขเล็กยื่นออกไปรอบ

ของรูปมุขหลังนี้ เจริญรอบ เสามีระเบียง

ขนพนักซึ่งก่อรายผนังระเบียงครึ่ง

หนึ่ง เหลือแต่ยังเป็นกระจาย

ภายในเขียนลายสูงงาม รูปแล้ว

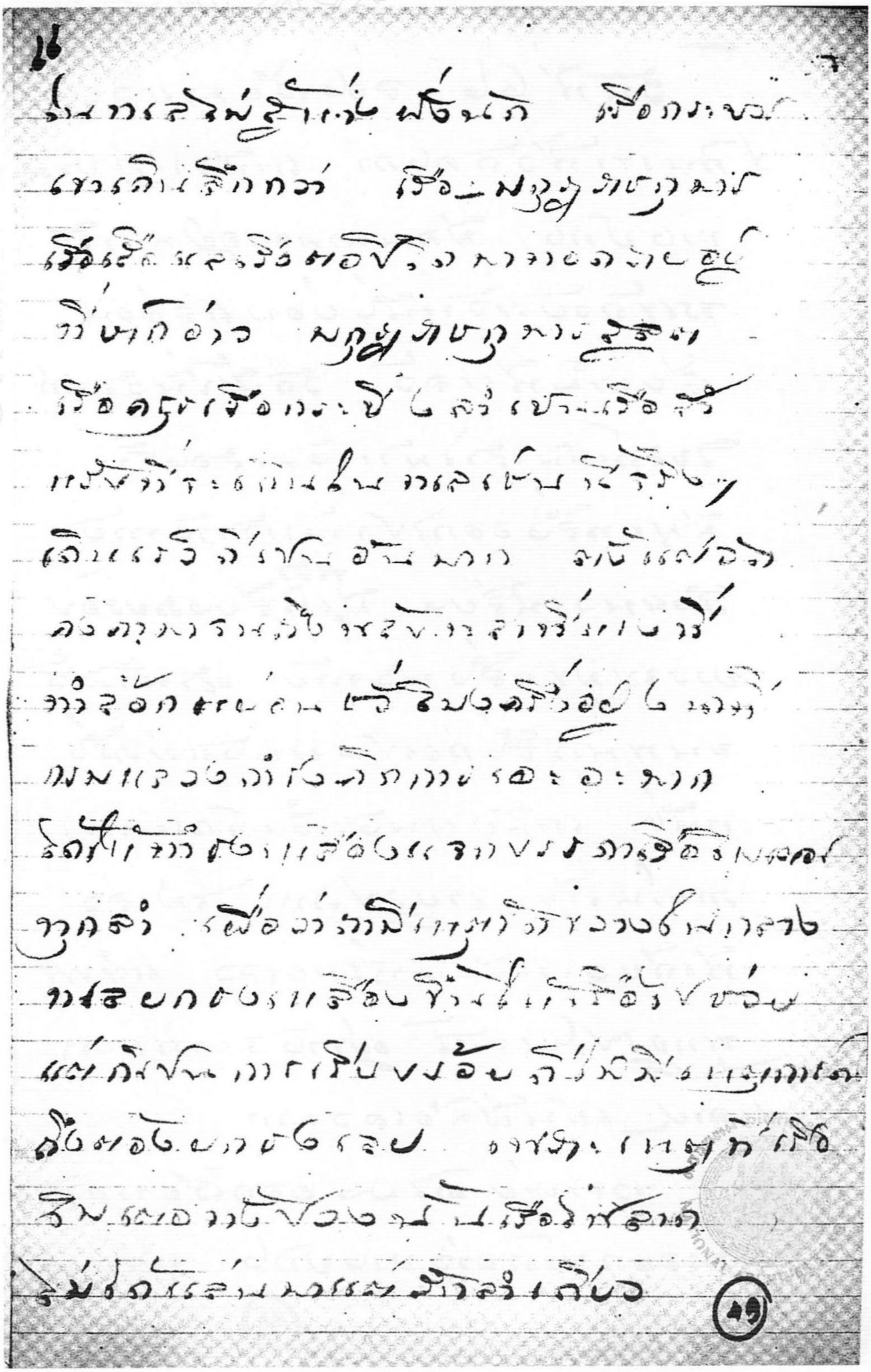
ที่เกี่ยวเหมือนเรื่องแล้ว แต่งาม

พระพุทธรูปในวิหาร อยู่ข้างระเบียงงาม

/ ตาย เป็นพี่ก็ได้แล้วมาก

เวลาเพล ตาร์บ ออกเรือจากวัด

มาออกปากอ่าวบางปะกง แล่นมา

[illegible] ออกมาคอย

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] กรม[illegible]

ฯ แม่นิ่มหาแหวนศิลาเราเห็น ผู้คิดทำ
แต่ผู้ออกว่าระวังแก ถ้าไม่
แต่งามไม่เคยเห็นดู ที่ทำไม่จำไว้

(47)

๒

วันที่ ๒๓ วันนี้ได้ [illegible]

ก็ได้เรื่องราวกล่าวว่า ตามอยู่ที่วัดระฆัง

ที่แกว่าไม่ได้เปิด [illegible] กลัว มาซักถาม

สิ่งๆ จริงใจ อย่าง [illegible] ที่ไม่สม

[illegible] รับ [illegible] ว่า [illegible] เกิน

[illegible] ออก [illegible] อยู่ที่วัดระฆัง [illegible]

ระเบิด [illegible] พอรู้ใจว่าไป

แต่เรื่อง [illegible] สอง ๒ คน เรื่องใด ๆ

ไม่ออก [illegible] รู้ที่นี่เรื่องเดินทาง

[illegible] ที่ [illegible]

สิบเรื่อง [illegible] อะไร [illegible]

[illegible] เรื่อง [illegible]

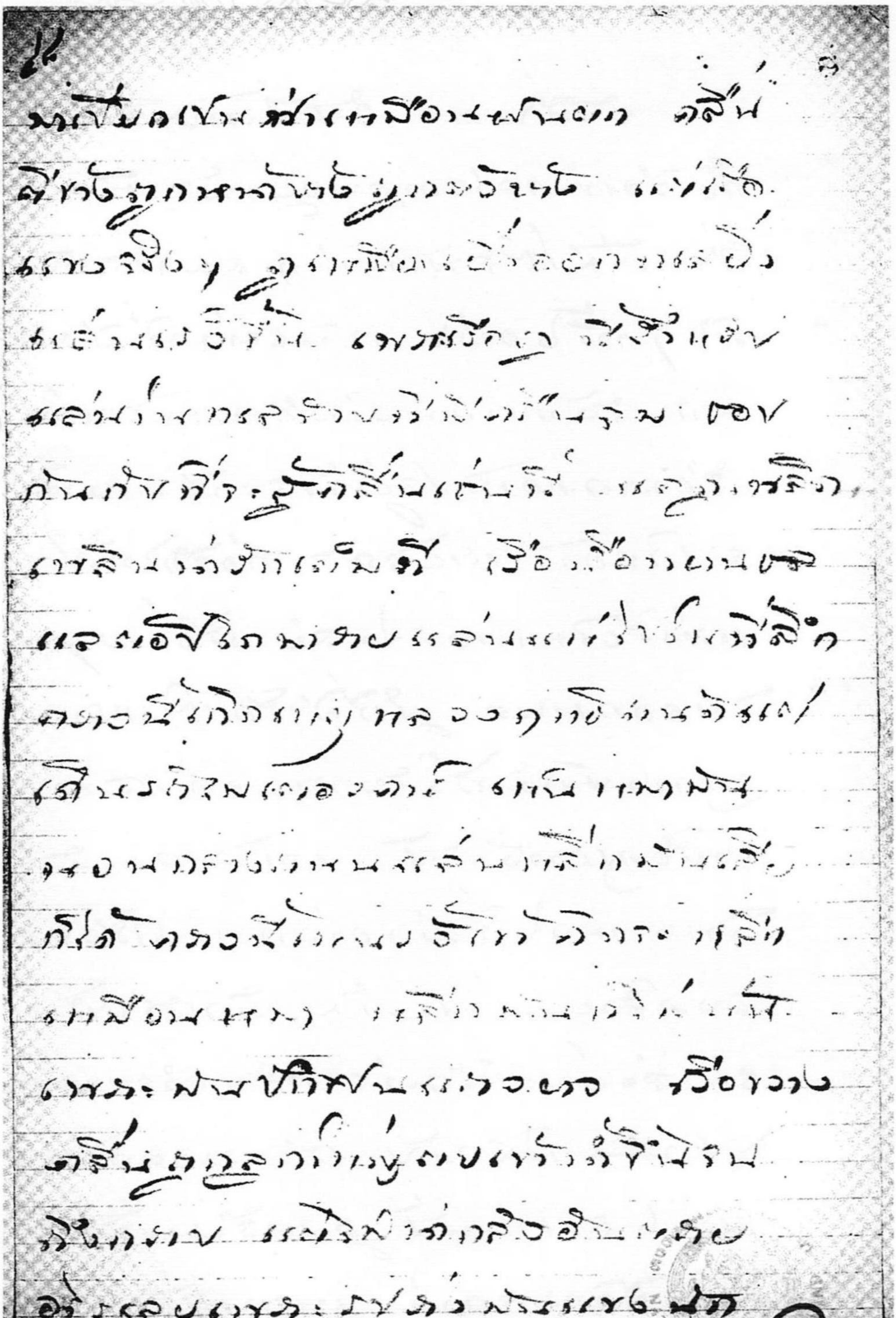
[illegible] เรื่อง [illegible]

ระเบิดเรื่อง [illegible] ไปว่า ระฆัง [illegible] ออก

[illegible] เงินสารไป เรียน [illegible] ออกไป

[illegible] ๒ [illegible] ๒ [illegible]

[illegible] ปีก [illegible] [illegible]

๕

ออกอนาคตระเบยกๆ ไปเตรียวไป
ไม่ได้สักครั้งรังระเบา ต่อไปอีก-
หลายครั้งก็มีอยู่ที่ในร้าน ว่าเรื่อง
วิพากษ์เกี่ยวกับพ่อ เห็นว่าเป็นไป
จริงจัง เช่นเรื่องที่อักษรหน้าที่
เมื่อเวลาที่ได้รับนั้น ... เป็นเสีย
ร้องขานอีกต่อไป เห็นเรื่องกำลังคอก
ดี ขอที่หลวงตาบอก ...เมื่อ
วานนี้ เรือไฟจากกรุงเทพฯ
แพทย์ ... อาจจะเป็นได้
ที่จะกระเทือนสาธารณชน ... ว่าให้
ไปพะเช้าเดินทางไปจากวัน แต่
ไม่มีเหตุที่จะขอต่อว่าแก่การเงิน
เหลือเลย วันที่ ว่าจะไปขอต่อ
ที่พักเห็นจะตกลงที่จะหาเงินว่าไม่ได้
ตกลงกันไปเมืองเลย เมื่อไปถึง
เข้าแล้ว พบเรือไปรอคอยอยู่ในที่

(๑๐)

พ้นนี้ แวะริมตามหน้าเรือไปเหนือนั้น
เรือง ซ้ำ แลของยิ้มรับเจ้าควาย
สมอสำหรับเรือก็หามา แต่หลวงคำแหง
ไม้ยาว เพราะนัดพักแม่กิน
ในแม่น้ำหนีระเบิด ก็ทอดสมอ
ริมตลิ่งไปรอด ~~[illegible]~~ อารักษ์
ผูกอยู่ที่เรือไฟแล้ว เพราะหลัง
ท้ายนั้นยาวมาก เรือโบตลาก
เรือไกรสรวิมานไป แต่ จึงใช้เรือไฟ
สรรพ์ราชกรมหลวงภาณุ ไพวงศ์
ข้ามไปแลดูเห็น จึงถามว่าที่เรือ
เมล์ไปรอดตลอด สำหรับเรือ
เขาไปได้ จึงให้แล่นเข้าไปเทียบ
ริมท่าเรือเมล์ เรือเมล์ขามาจอด
ที่สะพาน ศาลเจ้าอยู่ หว่างสะพาน
หลวงเดิม แลสะพานเก่าที่ว่าการ
ยาวกว่าศาลาสะพานแต่เดิม เครื่อง

๕๑

อ่านอยู่เรื่อยไปตอนของแรงความใน
เรื่องเมล์ช่วยเชิญความระลึก ราตระ
มีมนุษย์รักใคร่เท่าทายาทบุรุษผู้กับ
ทางหญิงเดิมอยู่ที่ราวน้ำนิล เราใจงวด
นิลนี้เหมือนมาก่อนความระลึกถึง
สพรด์ เดินกลับมาไปความสำราญ
สมจิต รู้สึกระเบิดระรื่นรมย์เสีย
ให้ใจ เหมือนปลาแข่งรมพร้าว
พวกเอิ่มเคลิ้มไปในแรงลม มีดำ
รอดูศพร่ำตามเหนือถ้วย เรา
ห่างกันที่นั่งมาอย่างใหม่ความอร่อยนี้
ดีดเรื่อง สุกอยู่ตัว_ เล่นยิ่งนัก
เล่าเรื่องชลเลิศบิดาแต่ไฟใหม่
แล้วใส่ไฟไกรคอยมาเผาอีกรอบ
ดูคลื่นลมนี้แรงแรงจริง ว่าชื่อคน
ขายของส่งเดินทางอยู่แต่ก่อน
เคลื่อนพรรณรายร่วงของตัวงดเช้า

ร้องฟาก แต่ของพงกอกจาก[illegible]

ที่เหลือซื้อไม่รู้ว่า[illegible]เสียว ครับ

มนุษย์ออกจาก[illegible]

ที่จะออกเตรียมพร้อม เพราะแต่ก่อน

เลยขายของ[illegible]

ที่เกลียด[illegible] [illegible]

ใครอยู่ [illegible]

มิได้[illegible] ปรึกษา[illegible]

กินเหลือแต่[illegible]น้อย เดิน

กว่าจะไป[illegible]

การไกลของใจ รอนแรม[illegible]

เสือก[illegible] ยังอยู่

ซึ่งมา[illegible] [illegible]

[illegible]

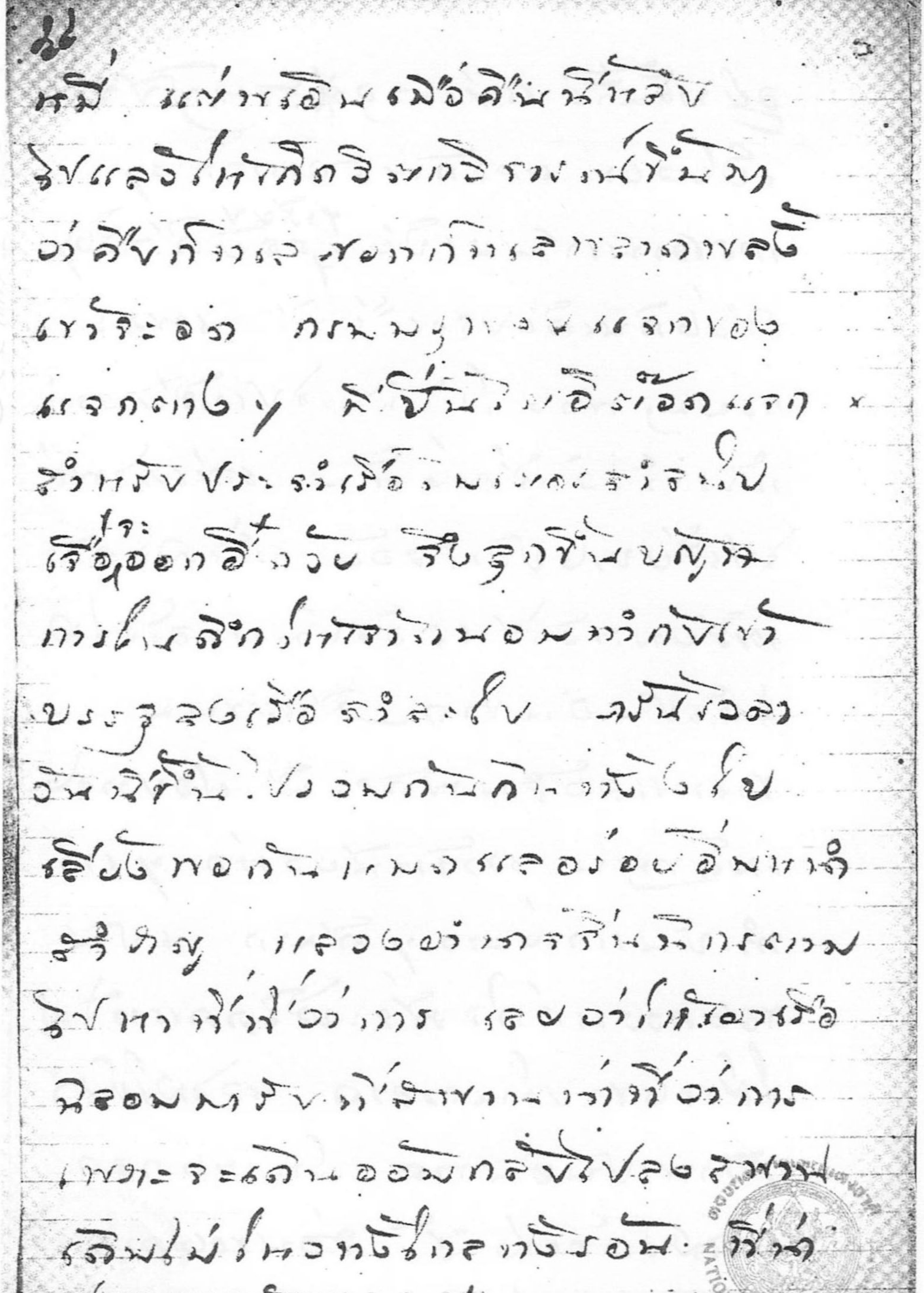
[illegible]

ที่ที่[illegible] ที่ว่าการ[illegible]

[illegible]ยอบแยบ

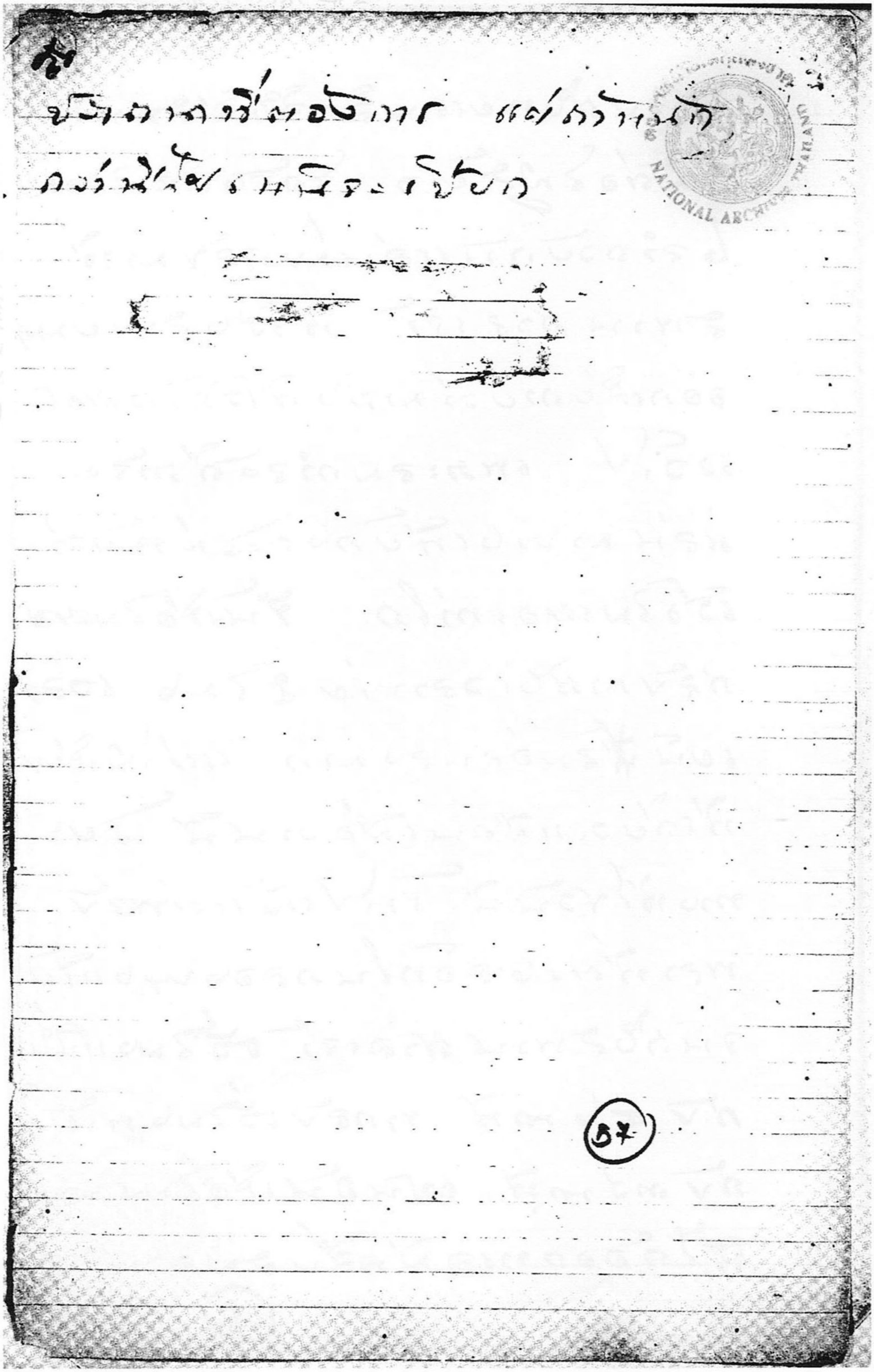
๖๑

อยู่ภายในวัง แต่เขาอุตส่าห์ไปวิ่ง
เยียวยา และรักษาอาการเจ็บๆ
การงานแพทย์ของเขาเรียบร้อยดีจริงๆ
เรื่องของกินเครื่องบริโภคก็ดี เขาจะ
ตรวจดูทุกอย่าง ไม่ให้มีของเปลี่ยนมาก่อน
ก่อนที่จะได้ถวายให้เสวย แต่เดิมมีพระ
ไปเรียนทางประเทศยุโรป เขาก็ได้ศึกษา
เสียนอกจากไปแล้วก็รักษาต่อไป
ส่วนเขามีมากดังมีแผนก
ขนมและอาหารพิเศษ ฝอยทอง
เมื่อตั้งตำรับ เขาได้เขียนไว้ทุกๆ เรื่อง
ทำเป็นแบบอย่างต่างๆ ที่มาก เขาก็
ของควรแก่ที่จะทำได้ดีแล้วไม่
ให้ของขายอย่างตลาด แล้วไม่ให้ซื้อ
มีขายที่ร้านตลาด ให้ทำกัน
แล้วไม่ได้ถอน ฯลฯ ส่วนของตลาดนี้
ไม่ปรากฏว่ามีอย่างนอกจากที่จะมี

ถึงช่วงสิบหมายเลนสิกริชั้นม้ารพาน
ไม่ต่อใหญ่รู้แล้ว ร้กรุงเรือนรอม
๒ ลำถวัยกำระเสล่นงบางลัยมาวรี่
ริพาน สาระเรา ริร่ยัง สิเปนทา
ออกเสี้ยบลวย วร่มาว่ป ริ่วริลิ นรทอร
ะรวิไป เพราะสมกำลังถี่การีระ
แล่น สวนงเหี่ยกังละ่สักลว่
เรือใมรพอะท่ใถ ข้ามเรือใมทอร
กลิ้งกลับเวลารท่ำ ๕ ใม ๒ แจร่
เนมี ศรีมอัตลาบนาก ระท่าปลีบ
ทีรถึยวะแกลือตามเมื่อ วนมี รีบะ
ทางเร็ไปขวัญมี่ ไรงยัศ่าพรับ
พลาจีรุ่ง ๒ ลอีกในกลองนบุงเหือ
จนถึงริพาน สาละเรา ครั้งมงแก้ไข
ศัก ๕๖ ทศพี ทากลับครั้งม ๒ หนึ่ง
ศักทรวงทุรี แปลนอินเรือในทอร
ที่ใถืออกทแลเม่ลลื่นลมความ

(56)

สู่

บริคาคชื่อองการ แต่ครั้งนั้น

ลงวันให้ ณ เหนือระเบียง

NATIONAL ARCHIVES THAILAND

57

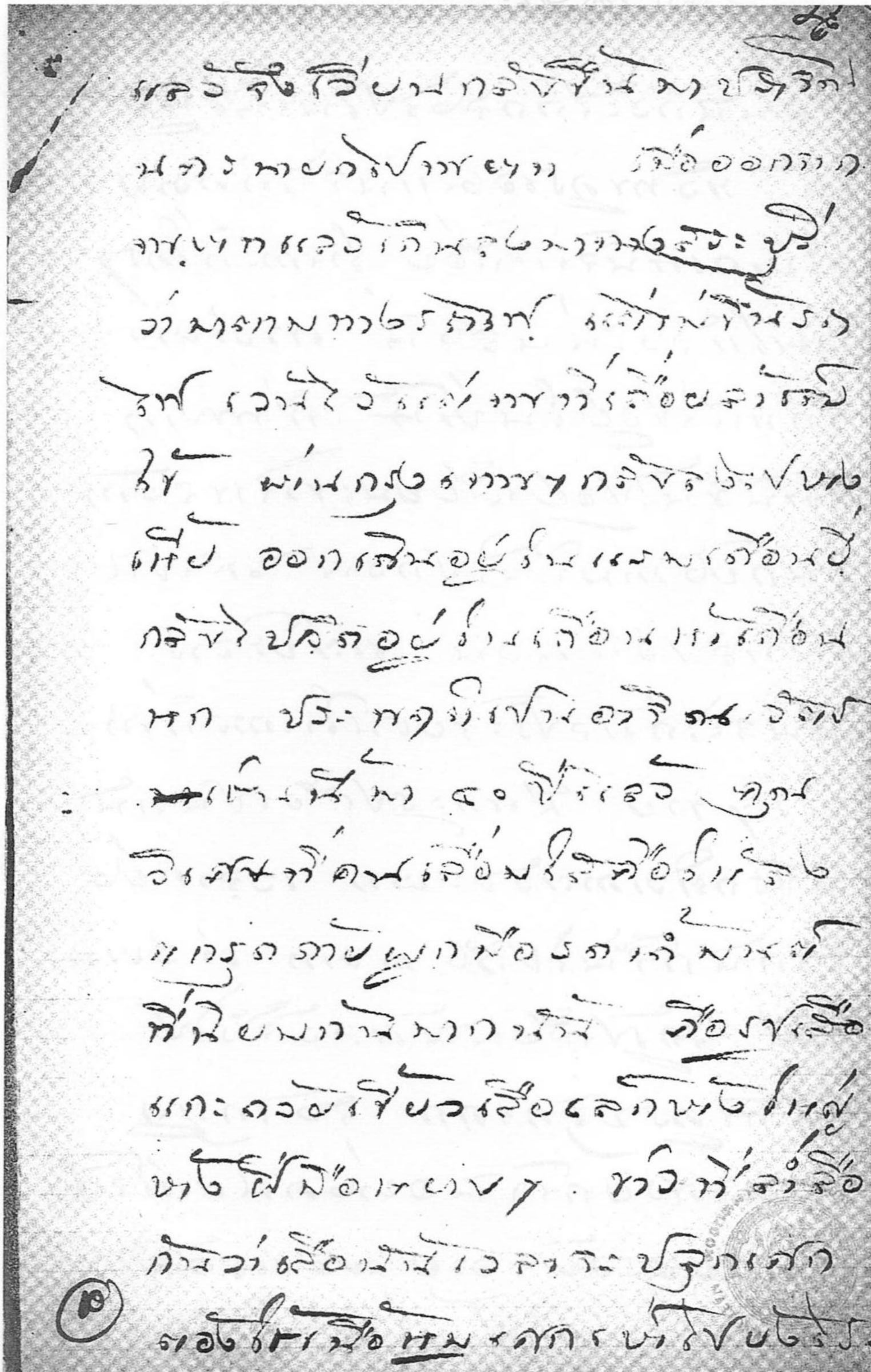
(หุ่นจักรเขียน)
(ไทยเพิ่มเติม)

วันที่ ๒๘ ริปะทกรมวาระพิเศษ

อยู่แล้วจะเรือระหาอะเปลี่ยนแปลง
หาก เกินกว่าแนวดูลีในวง ลิงฟ์
ลอกกรรมาไป เรียงกันให้แก่กันท่ำ
ก็นิกที่มาสิมุงาเร่นย์ เวลาแพ่งจิ้ง
แปลงความเคย หลวงวิระสุปแต่ไป
เกี่ยวคล้องพบประกาศ เวลาพ่อ
ระลึกบรีใจจะขึ้นไรเรจอจจเรม
กลับ หนังไวจะงอหนึ่งว่าสมาเกิป
กว่าวา ขั้นที่ว่าเงินกูไว้ลอ
[illegible] จดการเกิป
แลว เห็วจีกูปิ่ว่าไม่มีเกิดแหงลง
ระหาให้ กลับ เฝอะระพอดออก
เกี่ยวแหมืองานเรือกระบวน เกิม
มีประเวียนทางอินไกจที่จะไปมา
๓๔ ระลึกหรือทำกำพ่อ ไรมงเกิม
เวลาเกินเท่า รีบไรกก่อกอู่ระเสีย

ไม่รีบลา แต่เคราะห์เหลือแต่เรือ [illegible]
มีร้าน [illegible] เรือกระบวน
ออกแห่ [illegible] มีเรือ [illegible] เหลือ
อยู่ [illegible] เพียงพอแล้ว
[illegible] เวลาที่ได้ [illegible]

\+ เวลาเย็นที่ว่างต่อไปนี้ พวก
ทหาร [illegible] อาวุธ [illegible]
ออกไปให้ [illegible] พวก
ครูฝึก [illegible] ครูฝึก
[illegible] ปริศ
และครู [illegible] มีอีกอย่าง
ได้ [illegible] ร้อยยามร้อย
แรกสอบไปประจำอยู่ที่ [illegible]
[illegible] ทหารเสือ [illegible]
[illegible] ก็ [illegible]
จะหมดแล้วก็ออกเดิน ทาง
[illegible] เปลี่ยนรอบ (๑๗)

๒๐

เสื่อมหนักกระนี้กกตดไปในแวเจ้าญ่ม

ได้ หนังสือพระยาคูรชอบแก้ตแก้ไม่ได้ทาม

ลำพูกแกนหรือแก้เสือ ให้ตามแก้ไขครั้ง

กวนไปก็แล้วให้ต่อ ก็ตอ ก็ เขาว่าวา

ก็ให้แก้ขอยู่ไปในน้ำ ก็ทาวาว่า

ก็ยามีจำไปขอยู่เสียบนเขาว่าแลตก

คนก็ยังให้รามกระตัยกาก ไปรษณ์ยาก

อันแลจึงขอให้แก้ ตาน แลเป็นขอไป

แหน่งระไก่ให้แลประจยบไปนแกวว่าก็ว่า

อไปย ทาง มีแกะรู้ไปเสือขวาพ่อหนั

กาไปรกทิดตาดองจะยาว เวลาแล้ว

ชิงกับพิก็ตรีไม่ไปได้ ๓ แผน ว่า วังยาว

ก็มี ไม่ได้รู้เสือกำลังแลว่าไป

ให้ทรงคูรปฐิกแกดกแล ร่วมก็แล้ว

อันมหลสวนกิจการก็อยู่ตามแก้ไขที่

ก็รีบเรียบร้อย อาย ๒๗ แล้วได้

ปิ่นแก่มาก รูปที่ได้ ว่าไม่ได้ใช้ญ่ม (61)

๒๑

เปนดาบุพกานอัน สิ่งความอื่นๆ ช่วย

พ่อ

ใจถือตามกาลตบแตก, เรื่องอีกธิราชัญ

ระเห่ยใจริมตวง เห่ยดาริมรองตารอ่น

ที่เจริญมูลการรดีสิ่ง เขาก็กินมาแลวั

ระเงินเกี่ยวขาวไปแทนเวลาแกรีนพอ

ระจ้างเงินเทิงมายองแถมมากลาวใต้

มรดกรอน แลวนติรายให้จัยแก่ ฯ

ระจะต่อ ระเจออยู่ รนเปลี่ยนกระบวน

มาเรือนก้อมมาก กาลมาไม่ใหว้กว่า

เห่นฯริมต เพราะเรือนามผ่าน

ก้านที่ใบกลำ ว่า จะใช้จนกรองหมูด

ขอกแลกการต บกเสีย ว่ามาวิถย

การตแม่ทำ สิ่งดูระยะลาดแต่

บางเพียงมาดีใจ หา กทำ กลับมาก

ทำวิเนนา ลูกเท่า ดีดงานยิ่วาด

(62)

ห่วงๆ ก็ม รวมเวลาการ ๖ ร้อย

เปน การเริ่มตกับ ๒๔ นาฬิกา

นับว่า ๔ ชั่วโมง แต่เรือเดิน

อย่างเตมที่ มิแล่นเร็วแต่ไม่

ตลอดคืนถึง ก็ได้ทำพานต่อเรือ

ที่กรอกไปจากราชการ ๕ ชั่วโมง

เมื่อแล่นเร็วขึ้นจะถึงที่ แต่ถ้า

แล่นพ้นไปเรือใหญ่ ต้องเอาเรือ

นับว่าเรือใหญ่ทำตกเรือแตกนอน

กำปั่นกลับไว้

ให้ขึ้นมาก่อน ขอให้ทั้งหลายสบาย

สยาม ลงวันที่ ๖๘ พระราชหัตถ์

ราชกิจจานุเบกษา

(13)

[37 แผ่น]

๖/๑๒๑

ม.๒.๑๔/๔๑

[illegible] ไปตรวจการ

มณฑลปักษ์ใต้

[22-25 ... ค. ร.ศ. 122]

๑.

เปนผู้อ่อนต่อการงาน ยังไม่มีองค์คุณพอที่จะเปนนายอำเภอได้การจึงยังเลว ทรามมาก

<u>เมืองฉเชิงเทรา</u>

<u>การเมือง</u>

๒๕ เมืองฉเชิงเทราเปนเมืองชั้นเอก แบ่งเขตรเมืองเปน ๕ อำเภอคือ อำเภอเมือง๑ อำเภอบางคล้า๑ อำเภอบางน้ำเปรี้ยว๑ อำเภอหัวไทร๑ อำเภอพนม๑ ที่ว่าการเมืองแต่เดิมตั้งในกำแพงเมือง แต่เมื่อยกมณฑลลงมาตั้งที่เมืองนี้ ได้ทราบเกล้า ฯ ตามรับสั่งเสด็จเทศาภิบาลว่า จะตั้งที่ว่าการมณฑลที่บ้านท่าไข่ เหนือเมืองขึ้นไปประมาณ ๓๐ เส้นภูมิภูมิที่ก็เหมาะดี แลได้ลงมือถางที่ปลูกโรงงานแล้วแต่ยังไม่ได้ยก

การโยธาทำอย่างแข็งแรง ถ้าคิดเวลาที่เสด็จเทศาภิบาลเสด็จลงมาประทับอยู่เมืองฉเชิงเทราก็ไม่กี่เดือนนัก แต่การที่ทำแล้วไปหรือกำลังทำอยู่เร็วเกินเวลาเปนที่น่าสรรเสริญ ดูรู้สึกว่าเปนบ้านเมืองขึ้นมาก สถานที่ทำแล้วไปแล้วคือ ออฟฟิศไปรสนีย์โทรเลข ๑ หลัง ที่พัก ๓ หลัง โรงตำรวจภูธรบนเชิงเทินกำแพงเมืองกับตลาด ซึ่งทำใหม่ให้เมืองก็สวยงามแล้ว กำแพงเมืองก็ซ่อมแซมสอาดงดงาม แลยังจะตัดถนนทางต่อไปอีก

<u>การอำเภอ</u>

<u>อำเภอบางคล้า</u>

๒๖ ที่ว่าการอำเภอตั้งที่บ้านบางคล้าฝั่งตวันออก นายอำเภอเปนที่หลวงมงคลประชาบาลมีกำนัน ๑๙ ตำบล สมุดครัวยังไม่ได้ทำแบบแผนการอำเภอยังคลาดเคลื่อนมาก การในอำเภอมีไม่สู้มากนัก ที่ว่าการสกปรกไม่สอาด

อำเภอเมือง (ฉเชิงเทรา)

๒๗ ที่ว่าการอำเภอตั้งที่น่าเมือง หลวงเกษตร์สรรพกิจเปนนายอำเภอ มีกำนัน ๓๑ ตำบล รักษาที่ว่าการสกปรกไม่สอาด ระเบียบการดีมีที่บกพร่องน้อย การงานอำเภอนี้มีมากแลห้องที่กว้างใหญ่ ได้ทราบเกล้า ฯ จากเสด็จเทศาภิบาลรับสั่งว่า จะแบ่งท้องที่ตั้งอำเภอขึ้นอีกอำเภอหนึ่งคือที่บางปกง และระยะมาถึงฉเชิงเทรา เห็นด้วยเกล้า ฯ ว่าเปนการสมควร เพราะที่บางปกงมีหมู่บ้านราษฎรมาก แลทั้งไกลจะไปมาที่อำเภอเมืองชลหรือเมืองฉเชิงเทราก็ลำบาก ถ้าได้ตั้งเพิ่มขึ้นอีกอำเภอหนึ่งได้จะเปนการดี

ความแพ่งศก ๑๒๒ เพียงวันที่ ๒๘ กรกฎาคม ในเดือนเมษายนมี ๒๖ เรื่อง พฤษภาคม ๓๑ เรื่อง มิถุนายน ๑๘ เรื่อง กรกฎาคม ๑๖ เรื่อง รวม ๘๓ เรื่อง เปรียบเทียบตกลงมากกว่าที่ไม่ตกลง เล็กน้อยที่ตัวพอไล่เลี่ยกัน

ความอาญาตามสารบบเดือนเมษายนมี ๔ เรื่อง พฤษภาคม ๑๓ เรื่อง มิถุนายน ๕ เรื่อง กรกฎาคมเพียงวันที่ ๒๘ มี ๑๓ เรื่อง รวม ๓๕ เรื่อง การไต่สวนพอใช้

เหตุโจรผู้ร้ายในศกนี้เพียงเดือนมิถุนายนมีฉกรรจ์ ๗ ราย เล็กน้อยไม่ฉกรรจ์ ๒๓ รายแต่คงไม่เปนจริง ที่จริงต้องมีมากกว่านี้ เพราะที่ยังไม่ว่าเปนเหตุโจรผู้ร้ายนั้น ก็ชั่วแต่คัดเอาสารบบความอาญามาลงอย่างเดียวกับอำเภอเมืองชลแลอำเภอบางคล้า ที่ข้าพระพุทธเจ้ากราบทูลมาแล้วนั้น

ตามบาญชีเพียงสิ้นวันที่ ๒๘ กรกฎาคมมีเงินคงเหลือ ๒๖๘ บาท ๕๘ อัฐ ข้าพระพุทธเจ้าหาได้ตรวจรายบาทไม่ เปนแต่ไขกำปั่นแลให้แก้ถุงคาดคะเนดู เพราะการเก็บเงินเขาได้เก็บรักษาไว้อย่างเรียบร้อยดี คะเนตัวเงินมากกว่าบาญชี ข้าพระพุทธเจ้าถามนายอำเภอได้ความว่า เงินเบิกจะจ่ายให้แก่

...กกำนันยังไม่ได้จ่าย การจ่ายสินค้าที่จ่ายหนี้ไม่ได้ก็ไม่เป็นตามกฎข้อบังคับด้วย

อำเภอบางน้ำเปรี้ยว

๒๘ ที่ว่าการอำเภอตั้งที่บ้านบางน้ำเปรี้ยวในคลองบางขนาก นาย.ชื่นเปนนายอำเภอมีกำนัน ๒๐ ตำบล การรักษาที่ว่าการอำเภอสกปรก แลสมุดบาญชีกับเสมียนก็ระเกะกะอยู่ในที่ว่าการด้วย การแต่งตัวก็เท่ากับอยู่กับบ้าน เปนที่น่าติงรังเกียจแก่ผู้ไปเห็นไม่เปนตัวอย่างได ระเบียบการพอใช้ แต่เลวกว่าอำเภอเมือง การงานอำเภอนี้ค่อนข้างมาก แลหนักแน่นในการโจรผู้ร้ายยิ่งกว่าอำเภออื่น มีเหตุผู้ร้ายฉกรรจ์บ่อยๆ ทางเขตรที่ต่อเมืองมีนบุรี การสืบจับแสดงแรงได้ตัวมากไม่ใคร่พลาดควรชม

ความแพ่งในศก ๑๒๒ เดือนเมษายน ๒๖ เรื่อง พฤษภาคม ๑๕ เรื่อง มิถุนายน ๒๖ เรื่อง กรกฎาคม ๑๒ เรื่องรวม ๗๙ เรื่อง เปรียบเทียบตกลง ๓๓ เรื่อง ไม่ตกลงแยกเลิก ๔๒ เรื่องยังค้าง ๔ เรื่อง เปรียบเทียบไม่ดี แลเมื่อโจทย์ร้องไม่ลงสารบบทันที ออกหมายแล้วจึงลงบ้างบางทีได้ตัวจำเลยแล้วจึงลง บางเรื่องลืมเสียนึกได้นำมาลงทีหลังบ้าง วันที่โจทย์ร้องไขว้ขึ้นลงกันเปนหนทางไม่ดี

ความอาญาศก ๑๒๒ เดือนเมษายน ๑๗ เรื่อง พฤษภาคม ๑๕ เรื่อง มิถุนายน ๑๑ เรื่อง กรกฎาคม ๘ เรื่องรวม ๕๑ เรื่อง การไต่สวนดี เสียแต่ที่ไม่ได้ลงสารบบทันทีแบบเดียวกับความแพ่ง ดูในสารบบวันที่โจทย์ร้องย้อนแก่กันไปมา แลคดีที่ ๑ เดือนเมษายน กับคดีที่ ๒๘_๒๙ เดือนพฤษภาคม ๓ ฤๅ เรื่องนี้ทางการอำเภอให้มีประกันไป แล้วไม่ได้ทำอะไรอีกจนบัดนี้ นายอำเภอแก้ว่าคู่ความยังป่วยอยู่บ้าง พยานอพยพเสียบ้าง แต่อย่างไรก็ดีได้ค้าง

๑/๑๒๑ [๓ แผ่น]

ม.๒.๑๔/๓๙

[illegible]

[illegible]

[ร.ศ. ม.ค. 117 - 10 พ.ค. 122]

ทางที่เกวียนเดินคือเกวียนก็เดินแผ่นดินเปนหญ้าอยู่โดยปรกติ ครั้นถึงฤดูฝนมาก
เปนโคลน น้ำฝนที่ตกไหลไปกับน้ำสู่ที่ต่ำเสมอ ด้วยเหตุนี้ทางเกวียน
จึงต่ำลงทุกปี บางแห่งที่นาสองรั้วข้างทางเกวียนสูงกว่าทางเกวียนประมาณ
ถึง ๔ ศอกก็มี ส่วนทางคนเดินแลทางช้างนั้น ในฤดูแล้งเดินตัดตรงไป
ตามท้องนาใกล้กว่าทางเกวียนเปนอันมาก แต่ฤดูฝนเมื่อราษฎรได้ลง
มือทำนา คนเดินต่างต้องหลีกเลาะเดินตามคันเลี้ยวไปตามคันนา เปนการ
ลำบากอยู่ ทางในระหว่างเมืองชลบุรีกับเมืองพนัสนิคม และระหว่าง
เมืองพนัสนิคมกับท่าตะกูดนี้มีผู้คนเดินไปมาค้าขายวันละมาก ๆ จนถึงมีร้าน
ตั้งขายอาหารตลอดระยะทาง คนเดินทางมิต้องห่อติดตัวไป ถึงเวลา
กินเข้าหยุดกินเข้าเข้าหาซื้อกินได้ตลอดทาง เห็นว่าถ้าจัดให้ทางคนเดิน
ได้สดวกทั้งฤดูฝนฤดูแล้งจะเปนประโยชน์แก่การค้าขายมาก การที่จะทำ
ก็ไม่ลำบากยากเย็นอันใด เปนแต่ปักกรุยแลถมดินบ้างเล็กน้อย ให้มี
ทางกว้างเสมอ ๔ ศอกก็เปนการ เพราะทางผ่านไปในบ้านแลในนาของ
ราษฎรตลอดไม่มีป่า ถ้าขอแรงราษฎรช่วยทั่วในเวลาว่างการนาก็จะทำ
ได้ไม่เปนการเดือดร้อนอันใดนัก พอถึงฤดูฝนราษฎรได้เดินทางสดวก
ก็จะแลเห็นผลประโยชน์ที่ได้ลงแรงทำ ได้แนะนำความเห็นนี้ไว้กับ
หม่องค์เจ้าฤดงการ รับว่าจะจัดการให้ตลอดไป

แต่เดินทางว่าจะลงเรือที่ท่าตะกูด แต่คลองเล็กเรือไฟเล็กขึ้น
มารับไม่ได้ถึงที่ ทั้งถ้าคลองก็คดค้อมย้อมยาวช้าเวลามาก เมื่อตรวจ
การบ้านท่าตะกูดแล้วจึงขึ้นม้าไปทางยกชิกประมาณ ๑๐๐ เส้นถึงบ้านพอญ
ในลำคลองพานทองข้างใต้ พระยาภักดีณรงค์ผู้ว่าราชการเมืองฉเชิงเทรา
จัดเรือไฟเล็กลำหนึ่งกับนายอากรฝิ่นเมืองฉเชิงเทราจัดเรือไฟเล็กอีกลำหนึ่ง
ขึ้นไปคอยรับที่วัดบ้านพอญ ลงเรือเวลา ๕ โมงเศษล่องลงมาประมาณ

ชั่วโมง ๑ ถึงเรือกรรคเรศซึ่งจอดคอยรับอยู่ในแม่น้ำบางปะกงตรงปากคลองท่าทอง เวลาบ่าย ๒ โมงเศษใช้จักรเรือกรรคเรศขึ้นตามลำน้ำบางปะกง เวลาบ่าย ๔ โมงเศษถึงเมืองฉะเชิงเทรา ขึ้นตรวจราชการในวันนั้น มีกรมการไทยจีนแลกำนันผู้ใหญ่บ้านมาคอยรับเปนอันมาก ได้ถามได้ความว่ามีความสุขสบาย ทำสวนทำนาในปีนี้ได้ผลดี

พระยาทักษิณรงค์ได้สำรวจบัญชีทะเบียนต่าง ๆ ยื่น ในการปกครองเมืองฉะเชิงเทรามีจำนวนข้าราชการ ๑๑๐ คน แบ่งท้องที่เปน ๖ อำเภอ มีกำนัน ๘๖ คน ผู้ใหญ่บ้าน ๑๑๔๓ คน ราษฎรชาย ๔๑๓๓๒ คน หญิง ๓๘๓๓๒ คน รวม ๘๐๓๖๔ คน หลังคาเรือน ๒๑๑๐๘ หลัง สัตว์พาหนะมีม้า ๔๓๘ ตัว โค ๖๒๖๙ ตัว กระบือ ๓๖๓๕ ตัว ยานพาหนะมีเรือ ๑๕๓๓๕ ลำ แพ ๖๖ หลัง เกวียน ๓๒๔๔ เล่ม พระยาทักศิณรงค์ซึ่งออกไปเปนผู้ว่าราชการเมือง เมื่อเดือนพฤษภาคมศก ๑๑๙ ผลประโยชน์แผ่นดินที่เจ้าพนักงานสรรพากรเก็บในเมืองฉะเชิงเทราในศก ๑๑๗ ได้เงิน ๑๕๐๓๒๕ บาท ๒๘ อัฐ ในศก ๑๑๘ ได้เงิน ๑๕๔๓๑๒ บาท ๔๔ อัฐ เทียบกับศก ๑๑๗ ได้เงินมากกว่า ๓๙๘๖ บาท ๒๐ อัฐ รายการที่เงินขึ้นมากนั้นคือ ค่านาเพราะจัดการเก็บดีขึ้น ที่จริงในศก ๑๑๘ เข้าไม่งาม แต่ปีนี้ทำนาได้ผลมากทั่วถึงกันค่านาในศก ๑๑๙ คงจะขึ้นมาก

การผูกปี้จีนเปนการเรียบร้อยไม่มีเหตุขัดข้องอย่างใด ในเวลานี้เงินเก็บได้แล้ว ๓๖๔๘๐ บาท เงินที่สำรวจไว้ยังค้างอยู่เพียง ๒๔๓๘ บาท เมื่อผูกปี้คราวก่อนพวกกรมการจีนแลจีนผู้ใหญ่ในเมืองฉะเชิงเทราได้ออกเงินช่วยราชการรวมเปนเงิน ๗๒ ชั่งเศษ ได้สร้างที่ว่าการเมืองขึ้นไว้ด้วยเงินนั้น ในการผูกปี้คราวนี้ พวกกรมการจีนแลจีนผู้ใหญ่ได้เรี่ยรายกันจะซ่อมทำที่ว่าการเมืองถวายอีกหลัง ๑ เรี่ยรายได้เงิน ๒๕๓๘ บาท ยังมีการเรี่ยรายที่จะ

ราชการไทยยืมเจ้าภาษีอีกส่วนหนึ่งเป็นเงิน ๔๐๕๐ บาท เพื่อจะสร้างเรือไฟฉายไว้สำหรับใช้ราชการเมืองนครเชียงราย ลำ ๑ และข้าราชการกับราษฎรได้เรี่ยไรกันอีกส่วนหนึ่งเป็นเงิน ๗๐๐ บาทเพื่อจะแผ้วถนนในระหว่างเมืองนครเชียงรายกับบ้านใหม่ได้เรียบร้อย ที่เมืองนครเชียงรายมีกรมการกับผู้ช่วยกำนันมีความสามิภักดิ์ต่อราชการมาก ได้เคยช่วยราชการแขงแรงมาหลายคราว เมื่อได้ไปพบปะกรมการและกำนันคราวนี้ ได้ถามถึงความทุกข์สุข บอกว่ามีความสุขสบายไม่เดือดร้อนอย่างใด เป็นที่พอใจอยู่ คลังเมืองนครเชียงรายได้รับเงินตั้งแต่ต้นศก ๑๑๙ จนเวลานี้เป็นเงิน ๒๒๖๒๘ บาท ๑๓ อัฐ รายเงินจ่ายตั้งแต่ต้นศกถึงบัดนี้รวม ๒๑๑๑๖ บาท ๕๓ อัฐ เหลือเงินคงคลังในเวลานี้ ๒๕๐๑๗ บาท ๒๘ อัฐ

เหตุโจรผู้ร้ายที่เกิดขึ้นในแขวงเมืองนครเชียงรายในศก ๑๑๙ ปล้น ๕ ราย ตีชิง ๓ ราย ฆ่ากันตาย ๓ ราย รวมเหตุฉกรรจ์ ๑๑ ราย ได้ตัวผู้ร้าย ๑๐ ราย ไม่ได้ตัวผู้ร้าย ๑ ราย การปราบปรามโจรผู้ร้ายเมืองนครเชียงรายที่สิ้นกว่าแต่ก่อนเป็นอันมาก เหตุโจรผู้ร้ายเล็กน้อยเกิดขึ้นในศก ๑๑๙ ๓๐๒ ราย ได้ตัวผู้ร้าย ๒๔๖ ราย ไม่ได้ตัว ๑๑๖ ราย ได้แต่ของกลาง ๖๐ ราย

การในแผนกอัยการได้ส่วนคดีที่ได้ยังค้างมาแต่ศก ๑๑๘ มี ๓ เรื่อง เกิดขึ้นใหม่ในศกนี้ ๑๔๙ เรื่อง รวมความ ๑๕๒ เรื่อง ได้ตรวจพิจารณาสั่งฟ้องศาล ๑๔๗ เรื่อง ไต่สวนไม่ได้ความจริงปล่อยตัวไป ๒ เรื่อง ความค้างระหว่างไต่สวน ๓ เรื่อง

ศาลเมืองนครเชียงรายมีศาลแขวงโปริสภา และศาลเมืองนครเชียงรายที่อยู่นี้เป็น ๒ ศาล ตามพระราชบัญญัติหัวเมือง ในศาลแขวงความแพ่งมีจำนวนค้างมาแต่ปีก่อน ๕๔ เรื่อง ฟ้องใหม่ในปีนี้ ๒๕๐ เรื่อง รวม

๓๐๔ เรื่อง ได้ชำระแล้วไป ๒๖๙ เรื่อง คงความแพ่งค้างศาลมณฑล ๓๕ เรื่อง ความอาญาในศาลมณฑลมีจำนวนความค้างมาในปีก่อน ๓๘ เรื่อง เกิดใหม่ในปีนี้ ๒๕๒ เรื่อง รวม ๒๙๐ เรื่อง ชำระแล้วไป ๒๘๓ เรื่อง คงความอาญาค้างศาลมณฑล ๗ เรื่อง ศาลเมืองฉะเชิงเทราซึ่งตั้งขึ้นเมื่อเดือนกันยายนศก ๑๑๙ มีจำนวนความแพ่งซึ่งเกิดขึ้นตั้งแต่เดือนกันยายนจนสิ้นเดือน ๑๐๔ เรื่อง ชำระแล้วไป ๗๕ เรื่อง คงค้างศาล ๒๙ เรื่อง ความอาญาในศาลเมืองเกิดขึ้นใหม่ใน ๔ เดือน ๑๖๒ เรื่อง ชำระแล้วไป ๑๒๔ เรื่อง คงค้าง ๓๘ เรื่อง สิเคราะห์ที่การศาลเห็นเรียบร้อยดีขึ้นกว่าแต่ก่อน ได้ความจากหลวงบริรักษ์ริบาวัศรอธิบดีผู้พิพากษาว่าความอาญาอุกฉกรรจ์ในเมืองฉะเชิงเทราในศก ๑๑๙ นี้คนน้อยลงกว่าศก ๑๑๘ มาก

ตรางคุมขังนักโทษ มีนักโทษระหว่างพิจารณา ๕๐ คน ศาลตัดสินแล้ว ๗๖ คน รวมนักโทษ ๑๒๖ คน เป็นชาย ๑๒๒ คน หญิง ๔ คน แบบแผนการคุมขังนักโทษยังไม่ได้จัดให้เรียบร้อยแปลกตาขึ้นกว่าเมื่อออกไปตรวจในคราวก่อน เพราะเหตุว่าอยู่ในระหว่างจะเปลี่ยนตัวศรีพรงค์ และจะย้ายนักโทษไปอยู่ตรางซึ่งปลูกขึ้นใหม่จวนจะแล้ว ตรางเก่าเป็นที่คับแคบชำรุดซุดโซม ผู้ว่าราชการเมืองเห็นว่าถึงจะจัดการเปลี่ยนแปลงแบบแผนในเวลานี้ก็จะจัดเอาดียังไม่ได้

การโยธา คือ การปลูกสร้างที่ทำขึ้นในระหว่างเมื่อออกไปตรวจการคราวก่อนในศก ๑๑๘ จนคราวนี้ มีแปลกตาขึ้น คือ ได้ทำศาลมณฑลขึ้นใหม่เป็นเครื่องไม้จริงมุงสังกะสีหลังหนึ่ง ทำเรียบร้อยดี กับได้ปลูกตรางขึ้นใหม่ ๒ หลังด้วยเครื่องไม้จริงมุงสังกะสีจวนจะแล้ว คูใหญ่ได้เรียบร้อยพอแก่การ และได้สร้างบ้านผู้พิพากษาขึ้นอีกบ้านหนึ่งด้วยเครื่องไม้จริงดูเรียบร้อยดี แต่พระยาทักษิณวงศ์เองยังต้องอยู่ในศาลาวงอาไศรย

จอดอยู่บ้านพระเกรียงไกร ด้วยยังไม่มีบ้านผู้ว่าราชการเมืองที่เมืองนี้

การปลูกสร้างสถานที่สำหรับราชการในเมืองฉเชิงเทรานี้ ถ้าคิดจัดการก่อสร้างโดยความคิดที่จะงดงามเปนสง่าได้เมืองหนึ่ง ด้วยมีที่ป้อมพออาไศรยปลูกสร้างสถานต่าง ๆ สำหรับราชการไว้ในป้อมได้พอแก่การ แลยังเหลือที่ในป้อมพอจะทำเปนสวนแลสนามได้งดงามด้วย เมื่อก่อนจัดการเทศาภิบาลไม่ได้คิดกันในเรื่องที่จะตกแต่งบ้านเมืองให้งดงาม มักจะทำอะไรตรงไหนก็ทำลงไปตามความสบายแลพอใจของผู้ว่าราชการเมืองในเวลานั้น ๆ ลงมาตั้งศาลากลางอยู่ริมน้ำ แลบ้านกรมการปลูกสร้างตลอดไปในที่หลวงน่าป้อม เต็มไปด้วยร้านโรงรุงรังไม่เปนสง่าผ่าเผย ครั้นเมื่อจัดการเทศาภิบาลได้ตั้งความคิดที่จะตั้งสถานที่ว่าการเมืองไว้ในป้อม มีเงินพวกจีนเรี่ยรายถวายครั้งผูกปี้คราวก่อน ปลูกที่ว่าการเมืองขึ้นหลังหนึ่ง แลมีโรงเรียนปลูกขึ้นหลัง ๑ ในป้อม แต่เผอิญผู้อำนวยการในเวลานั้นไม่มีอัธยาไศรยในการช่างก่อที่จะกะแผนที่ให้ถูกกับเหลี่ยมป้อมซึ่งเปนจตุรัส เมื่อเทียบเข้ากับแผนที่ สถานที่ปลูกขึ้นไปไม่ได้ระเบียบ ในคราวนี้จึงได้ชี้แจงกับพระยาภักดีณรงค์ ขอให้กะแผนที่กรุยถนนให้ได้เหลี่ยมลงเสียก่อนแล้วจึงจัดการปลูกสร้างขึ้นตามเหลี่ยมถนนให้ได้แนวตรงกัน ส่วนพื้นที่ในป้อมนั้นซึ่งยังว่างอยู่นั้น ที่ใดซึ่งไม่ต้องการปลูกสร้าง ให้กะเปนสวนขุดสระเอาดินขึ้นถมที่ซึ่งต้องการให้ดอนตลอดไป ข้างน่าป้อมริมน้ำควรจะเปิดให้โปร่งมีท่าเรือจอดสำหรับเมือง แลซื้อเรือนกรมการซึ่งได้ปลูกไว้ในที่หลวงตามริมน้ำ แก้ไขทำเปนบ้านผู้ว่าราชการเมือง บ้านปลัด ยกรบัตร แลกรมการที่จำเปนจะต้องให้มีบ้านหลวงอยู่ เรียงไปตามริมแม่น้ำเปนบ้าน ๆ ถ้าจัดการได้ดังนี้ที่ว่าการเมืองฉเชิงเทราจะงดงามเปนสง่าดี มีความเชื่อใน

ความรู้แลความสามารถของพระยาพิทักษ์ชินประชา หวังใจว่าคงจะจัดให้เรียบร้อยเข้าความชอบได้

ได้ไปตรวจที่ว่าการอำเภอ หลวงเกษตรสรรพกิจเปนนายอำเภอ หลวงเกษตรสรรพกิจนี้ ได้เปนนายอำเภอเมืองอยู่แต่เมื่อคราวไปตรวจการในศก ๑๑๘ เห็นเปนผู้อุปนิสัยแต่ยังไม่เข้าใจแบบแผน จึงได้ชักชวนให้ไปศึกษาแบบแผนที่ในกรุงเก่า หลวงเกษตรสรรพกิจได้เชื่อคำแนะนำ ตั้งความอุสาหะไปศึกษาเรียนอยู่ช้านาน จนเสบียงหมดต้องกลับออกไปเอาเสบียงถึง ๒ ครั้ง แต่ไม่ได้ท้อถอยในการที่ศึกษา จนกระทั่งได้ความรู้ดีจึงกลับออกไปเมืองฉะเชิงเทรา ออกไปตรวจราชการคราวนี้ได้ตั้งใจออกไปโดยเฉพาะว่าจะดูหลวงเกษตรสรรพกิจว่าจะไปทำการได้เพียงไร ครั้นไปตรวจดูมีความยินดีที่ได้เห็นทำการได้ถูกต้องตามแบบแผนดีมาก นับว่าเปนนายอำเภออย่างดีในมณฑลปราจิณบุรีได้คน ๑ ที่ควรจะสรรเสริญโดยเฉพาะนั้น คือ ในเรื่องสืบจับโจรผู้ร้ายคืออย่าง ๑ กับในเรื่องความแพ่ง เปนนายอำเภออยู่ใกล้ศาล แต่เปรียบเทียบความแพ่งได้ตกลงโดยมาก เปนที่ควรจะสรรเสริญอยู่

ในระยะทางที่จะจดคราวนี้ ยังไม่กล่าวถึงตำรวจภูธร เพราะไม่มีอะไรจะกล่าว ความเรียบร้อยของตำรวจภูธรตั้งแต่การฝึกหัด การรักษาแบบแผนแลโรงพักซึ่งได้ไปตรวจดูทุก ๆ แห่ง เปนการเรียบร้อยดีเหมือนกันหมดทุกเมือง แลว่าได้ว่าทุกแห่งที่ได้รักษา เพราะฉนั้นจึงว่าไม่มีการแปลกปลาดที่จะกล่าว

รวบรวมเนื้อเห็นที่ได้ไปตรวจราชการเมืองฉะเชิงเทราในศก ๑๑๙ นี้ เห็นว่าราชการเจริญดีขึ้นกว่าเมื่อไปตรวจในศก ๑๑๘ ทุก ๆ อย่าง ที่ดีโดยเฉพาะนั้น คือ การปราบปรามโจรผู้ร้ายรายคายได้มาก แลการเสีย

๒

…ประโยชน์แผ่นดินซึ่งกรมสรรพากรได้จัดการในแหลมมลายูแถบตะวันตก

รายงานที่ได้มา

วันที่ ๑ มกราคม เวลาเช้าขึ้นตรวจอ่านใต้ถุนแล้ว เวลา ๒ …ออกเรือ ล่องลำน้ำบางปะกงออกปากอ่าวเวลาบ่าย ๑ โมง เวลา …ไปถึงเกาะสีชัง จอดค้างคืนอยู่จนเวลา ๘ ทุ่มเศษออกเรือ วัน… เวลารุ่งเช้า… …กลับเข้ามากรุงเทพ, เวลาเที่ยง

…วันที่ไปตรวจราชการครั้งนี้ ๘ วัน ได้ตรวจราชการ …ที่ว่าการอำเภอ ๕ อำเภอ

ทั่นดา จันทร์
แหลมทอง.

165

ร.ที่ ๑๕๖/๔๓

ทูลสมเด็จพระเจ้าบรมวงษ์เธอเจ้าฟ้ามหามาลา
กรมพระบำราบปรปักษ์ ด้วยท่านส่งใบบอกเมืองนเชีย
เหตุที่ปีเรื่องพระยาไม่ยอมเก็บอากรสุราตามหมู่บ้านไรก็เก็บแล้ว
เหมือนๆ สั่งเจ้าเมืองให้ราษฎรว่าหยอากรไม่ให้ค่าธรรมเนียม
นั้น ก็คงจะเปนการจริงด้วยเปนธรรมดาเคยได้ไม่ได้
ก็ต้องโกรธ และการที่เถียงกันก็คงจะเปนฝั่งฝ่ายจริงมิใช่
เถียงแต่เพียงจะเอาเปรียบกันก็เปนแต่เล็กๆ น้อยๆ ทั้งสอง
ฝ่าย ขอให้ท่านทรงคิดตรองปิดการที่พวกจีนจะทำเปนต่อ
ไป และจัดการอย่าให้อากรหลวงขาดได้ทั้งสองฝ่าย
การก็จะเรียบร้อยไปได้

ทูลมาณวัน ๒ ๑๓/๙ ค่ำ ปีมะเส็งตรีศก
ศักราช ๑๒๔๓
สยามินทร์

(๑๒)

[48 แผ่น]

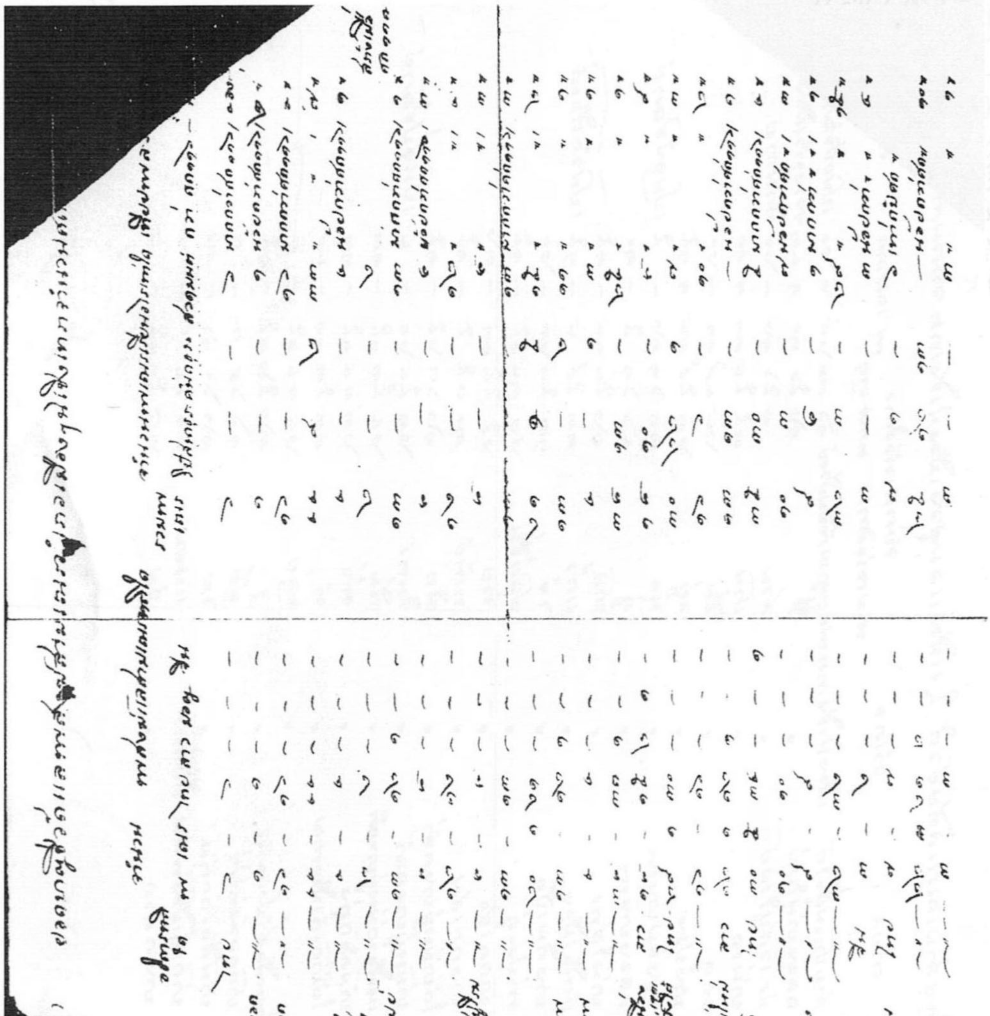
๑๒๑/๓

ร.๑๒
๔๓

[5 - 11 ก.ย. 118]

กรมพระศึกษาธิการเบ็ดเตล็ด

ร.ศ. ๑๑๘

บาญชีภิกษุสามเณรแลศิษยวัด ขึ้นเมืองแลแขวงเมืองฉเชิงเทรา จำนวนศ[redacted]

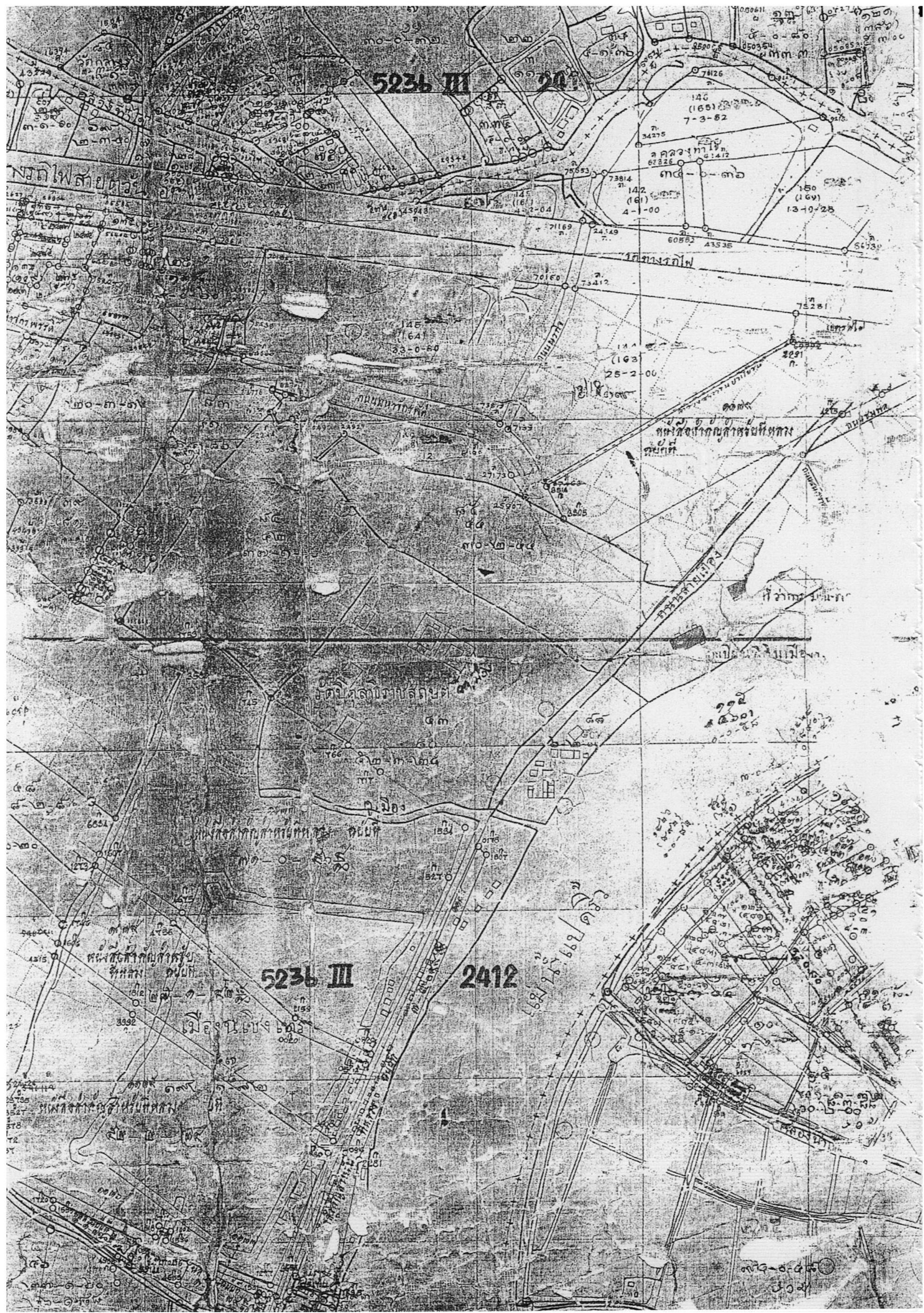
ชื่อวัด	ตำบล	อำเภอ	ชื่อเจ้าอธิการ	พรรษา	อายุ	พระ	เณร	เด็ก	
๑ พยัคฆอินทาราม	สามปทวนฝั่งใต้	เมืองฉเชิงเทรา	พระครูญาณรังษีมุนีวงษ์	๑๖	๓๓	๒๘	๒	๒๐	เปนอุปัชฌา[redacted]
๒ เทพนิมิต	คลองบ้านใหม่	"	มี	๑๖	๕๐	๑๐	๑	๔๓	ขวางทั่วเมือง[redacted]
๓ ประเวศคราม	ประเวศบุรีรมย์	"	ส่วม	๗	๕๖	๑๖	-	๒๐	ศึกตาย
๔ บ้านนา	บ้านนา	"	ปาน	๓๕	๕๘	๓๑	๓	๓๑	
๕ [illegible]	[illegible]	"	อิ่ม	๒๘	๔๙	๑๑	-	๒๐	
๖ บางปรง	บางปรง	"	อยู่	๒๓	๕๔	๑๘	๑	๑๕	
๗ โพธาราม	ช่องลมบางพระ	"	นุด	๓๘	๖๑	๑๒	-	๕	เปนอุปัชฌาย
๘ บางพระ	คลองบางพระ	"	ภู่	๒๖	๖๓	๕	-	๓๐	
๙ โสธร	บ้านโสธร	"	บัว	๑๖	๕๘	๑๘	-	๓๕	"
๑๐ ปิตุลาภชิสิตาราม	เหนือเมือง	"	แก้ว	๓๓	๕๔	๘	-	๑๕	เปนวัดศีโรดที่
๑๑ แหลมล่าง	บางตีนเป็ด	"	วิ่	๑๓	๕๑	๒๓	-	๒๐	
๑๒ สายชลรังษี	ท่าประดู่	"	ปลัดชื่น	๒๖	๓๘	๑๕	-	๑๕	
๑๓ จุกกระเฌอ	จุกกระเฌอ	"	ช่วย	๒๕	๕๕	๑๓	-	๓๒	
๑๔ บางกระเสน	บางกระเสม	"	ทรัพย์	๓๐	๗๕	๕	-	๑๕	
๑๕ สาวชะโงก	ใต้บ้านหมู่บางคล้า	"	ชิต	๑๖	๖๓	๒๕	-	๑๕	
๑๖ ใหม่	บ้านหมู่บางคล้า	"	อินทร์	๒๑	๕๘	๒๑	-	๘	เปนอุปัชฌาย
๑๗ สามร่ม	เหนือบ้านหมู่บางคล้า	"	ยิ้ม	๒๔	๖๓	๑๕	-	๑๓	
๑๘ คงกรุ่ง	บ้านคงกรุ่ง	"	หงษ์	๒๓	๓๔	๑๕	-	๑๓	
๑๙ ไผ่ดู่	ใต้ปากน้ำเมืองพนม	"	ทำ	๑๓	๕๓	๑๑	-	๒๐	
๒๐ แจ้ง	"	"	พลุ้ย	๒๘	๔๔	๑๕	-	๓	
๒๑ ไชยพฤกษปทยุรศักดิ์	เหนือสำประทวน	"	จู	๓๖	๕๒	๓๕	-	๑๕	
๒๒ ปากคลองท่าไข่	ปากคลองท่าไข่	"	มุ้ย	๑๖	๖๔	๘	-	๘	
๒๓ ศีศะกระทุ่ม	บ้านศีศะกระทุ่ม	"	วัย	๑๖	๖๐	๑๖	-	๓๐	
๒๔ ปากน้ำเจ้าไล้	ปากน้ำเมืองพนม	ศีศะไทร	แหยม	๑๓	๕๘	๙	-	๗	
๒๕ บางตลาด	บางตลาด	"	จุ้ม	๒๘	๕๑	๑๕	-	๖	

รวมทั้งสิ้น ๒๕ วัด ๒๔ ๒ ๒๕ ๓๖๓ ๖ ๕๕๕

หลวงศรีเยม

“วัดปิตุลาธิราชรังสฤษดิ์” นามพระราชทาน

พระครูสุตธรรมาภรณ์, ผศ.ดร.
รองเจ้าอาวาสวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์

5236 III
5236 III
2412

“วัดบิตุลาธิราชรังสฤษดิ” นามพระราชทาน

พระครูสุตธรรมาภรณ์, ผศ.ดร.
รองเจ้าอาวาสวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์

ก่อนที่ “วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์” จะมีชื่อเรียกอย่างในปัจจุบันนี้ ได้ผ่านการเรียกขาน เปลี่ยนไปตามลำดับ ในที่นี้ ขอนำเสนอเฉพาะเอกสารหลักฐานทางราชการยืนยันที่เชื่อถือได้ ภาษาที่เขียน หรือจารึกไว้ เป็นภาษานิยมในสมัยนั้น ๆ หรืออาจจะเป็นการผิดพลาดในการจารึกการสืบทอดก็ได้ ต้องขอขอบคุณและขอบใจทุก ๆ ท่านที่ส่งเสริมสิ่งต่าง ๆ โดยเฉพาะคุณอัฐพงษ์ บุญสร้าง นักประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ได้อนุเคราะห์ข้อมูลและหลักฐาน ในภาคนี้ ชื่อของวัดมีประวัติความเป็นมาตามลำดับ ดังนี้

๑. วัดเมืองฉะเชิงเทรา (พ.ศ. ๒๔๐๕)
๒. วัดปิตุลาธิราชสฤษดิ์ (พ.ศ. ๒๔๒๗)
๓. วัดบิตุลาธิราชรังสฤษดิ (พ.ศ. ๒๔๓๐) พระราชทานนามวัด
๔. วัดปิตุลาธิราชรังสฤษดิ์ (พ.ศ. ๒๔๓๐) งานถวายพระราชกุศลเผาศพพระยาวิเศษฤาไชย (ช้าง)
๕. วัดปิตุลาราชสฤษดิ หรือ วัดปิตุลาราชสิทธาราม (พ.ศ. ๒๔๔๑ - ๒๔๔๒)
๖. วัดปิตุลาราชสฤษดิ์ (พ.ศ. ๒๔๕๗)
๗. วัดท้ายเมือง (พ.ศ. ๒๔๕๙)
๘. วัดเหนือเมือง (พ.ศ. ๒๓๙๑)
๙. วัดปิตุลาธิราชสฤษดิ์ และวัดปิตุลาธิราชสฤษฎิ์ (พ.ศ. ๒๔๗๑)
๑๐. วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ (พ.ศ. ๒๕๓๙ - ปัจจุบัน)

๑. วัดเมืองฉะเชิงเทรา (พ.ศ. ๒๔๐๕)

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ในจดหมายเหตุเมืองฉะเชิงเทรา จ.ศ. ๑๒๒๔ ใบบอกเมืองฉะเชิงเทรา เลขที่ ๓๓ เรื่องการ

ขอพระราชทานผ้าไตร เพื่อถวายกฐินทาน แก่พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งจำพรรษา ณ วัดเมืองฉะเชิงเทรา มีข้อความดังนี้

ข้าพเจ้าพระยาวิเศษฤๅไชยผู้สำเร็จราชการเมือง หลวงบุรีย์พิทักษ์ยกบัตร และกรมการเมืองฉะเชิงเทรา บอกมายังท่าน งานพระราชกุศลขอได้นำขึ้นกราบเรียนแต่พันหัวเจ้าท่านลูกขุน ณ ศาลาให้ทราบด้วย แต่ก่อนทรงพระราชศรัทธา โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานผ้าไตร ออกไปให้ ข้าพเจ้าและกรมการทอดกฐินทานแก่พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งจำพระวษา **ณ วัดเมืองฉะเชิงเทรา** ทุกปี บัดนี้ถึงเทศกาลจวนพระภิกษุสงฆ์จะปวารณาพระวษาแล้ว ข้าพเจ้าจึงให้ขุนบำรุงศาสนาธรรมการ เข้ามาขอรับพระราชทานผ้าไตรพระกฐินออกไป ถ้าพระสงฆ์ปวารณาพระวษาแล้วเมื่อใดข้าพเจ้าและกรมการพร้อมกันจะนำพา พระกฐินไปทอดตามอย่างธรรมเนียมแต่ก่อน ถ้าข้าพเจ้ากรมการทอดพระกฐินแล้วจะบอกถวายพระราชกุศลเข้ามาครั้งหลังควรมิควรสุดแล้วแค่จะโปรด ข้าพเจ้าบอกเข้ามาให้ทราบ ณ วันอาทิตย์ เดือนสิบเอ็ดขึ้นห้าค่ำ จุลศักราชพันสองร้อยยี่สิบสี่ ปีจอนักษัตรจัตวาศก[๑] (พนมศก๑๒) ฯ (อัฐพงษ์ บุญสร้าง คัดลอก)

คำว่า **"วัดเมืองฉะเชิงเทรา"** มีความหมาย ๒ อย่าง คือ

๑. "วัดเมือง - ฉะเชิงเทรา" หมายถึง วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ ปัจจุบัน

๒. "วัด - เมืองฉะเชิงเทรา" หมายถึง วัด (อะไรก็ได้) ที่อยู่เมืองฉะเชิงเทรา

สันนิษฐานว่าหมายถึง วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ หรือ**วัดเมือง**ฉะเชิงเทรา ถือว่าเป็นเอกสารชิ้นแรกที่ปรากฏคำว่า "วัดเมือง" เมื่อปี จ.ศ. ๑๒๒๔ หรือ พ.ศ. ๒๔๐๕

---

[๑] วันที่ ๒๘ กันยายน พ.ศ. ๒๔๐๕

จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔

(จดหมายเหตุเมืองฉะเชิงเทรา จ.ศ. ๑๒๒๔ ใบบอกเมืองฉะเชิงเทรา เลขที่ ๓๓)

ข้าพเจ้าพระยาวิเศษฤๅไชยผู้สำเร็จราชการเมือง หลวงบุรีย์พิทักษ์ยกบัตร และกรมการเมือง ฉะเชิงเทรา บอกมายังท่านออกพ้นเวน [i] ขอได้นำขึ้นกราบเรียนแต่ พันหัวเจ้าท่าน [ii] ลูกขุน ณ ศาลาให้ทราบด้วย แต่ก่อนทรงพระราชศรัทธา โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทาน ผ้าไตร [iii] ออกไปให้ ข้าพเจ้าและกรมการทอดกฐิน ณ ทานแก่พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งจำพระวษา [iv] ณ **วัดเมืองฉะเชิงเทรา** [v] ทุกปี บัดนี้ถึงเทศกาลจวนพระภิกษุสงฆ์จะปวารณาพระวษาแล้ว ข้าพเจ้าจึงให้ขุนบำรุงศาสนาธรรมการ [vi] เข้ามาขอรับ พระราชทานผ้าไตรพระกฐินออกไป ถ้าพระสงฆ์ปวารณาพระวษาแล้วเมื่อใด ข้าพเจ้าและกรมการพร้อมกันจะนำพา พระกฐินไป ทอดตามอย่างธรรมเนียมแต่ก่อน ถ้าข้าพเจ้ากรมการทอดพระกฐินแล้วจะบอกถวายพระราชกุศล เข้ามาครั้งหลังควรมิควรสุดแล้วแค่จะโปรด ข้าพเจ้าบอกเข้ามาให้ทราบ ณ วันอาทิตย์ เดือนสิบ เอ็ด [vii] ขึ้นห้าค่ำ จุลศักราชพันสองร้อยยี่สิบสี่ ปีจอนักษัตรจัตวาศก (พนมศก๑๒) ฯ [viii]

(อัฐพงษ์ บุญสร้าง คัดลอก)

[i] ยังหาความหมายไม่ได้

[ii] หรือ พณะหัวเจ้าท่าน ตรงนี้ไม่แน่ใจ

[iii] ต้นฉบับเขียนผ้าไกร

[iv] หมายถึงจำพรรษา

[v] ยังไม่แน่ชัดว่าอยู่ในตำแหน่งใด

[vi] ต้นฉบับ ทำมะการ

[vii] ต้นฉบับ เดือนสิบเบต

[viii] ตรงวันที่ ๒๘ กันยายน ๒๔๐๕ / ๑๘๖๒

๒. วัดปิตุลาธิราชสฤษดิ์ (พ.ศ. ๒๔๒๗)

นามว่า **วัดปิตุลาธิราชสฤษดิ์** ตามที่สืบค้นปรากฏเป็นครั้งแรก พ.ศ ๒๔๒๖ ในใบบอกพระยาวิเศศฤๅไชย กราบบังคมทูลขอพระราชทาน ข้าหลวงในกรมมหาดไทย ไปเป็นตุลาการ เพื่อซักถามสืบสวนเอาความจริง เพราะนายร้อย[๒]แสงสุริยา ที่เปลี่ยนชื่อเป็นนายร้อยจองกาซางซู มีแต่พาลหาเหตุแก่เจ้าเมืองกรมการต่างๆ พระยาวิเศศฤๅไชย จึงให้ จองกาซางซู ไปจอดเรือพักอยู่ที่ **วัดปิตุลาธิราชสฤษดิ์**[๓] ดังบรรยายในใบบอกว่า

> *"ประการหนึ่งนายร้อยแสงสุริยาเชิญท้องตราออกไปครั้งนี้ มีแต่พาลความทุกอย่าง พอเรือถึงท่าเชิญตราขึ้นไปวาง ครั้นกลับลงไปเรือ ว่าผ้าดีมีราคาหาย แต่ลูกจ้างว่าผ้าขาวม้าผลัดอาบน้ำตากไว้ที่ตะพานหายไป แล้วประกาศว่า ถ้าเวลากลางคืนมีเหตุการประการใด จะเอาความกับเจ้าเมืองกรมการ ซึ่งมีกลอุบายว่ากล่าวดังนี้ ครั้นจะให้ตองซูอยู่ที่น่าเมืองฉเชิงเทรา คนจอดเรือละเล้าละลุมมาก ตองซูก็จะพาลใส่ความไปต่าง ๆ ข้าพระพุทธเจ้าให้ตองซูไปจอดเรือภักอยู่ที่**วัดปิตุลาธิราชสฤษดิ์** แล้วได้ให้ทหารไปรักษาอยู่คืนละสี่คน ถ้ามีเหตุการประการใดจะได้รับทราบ ควรมิควรสุดแล้วแต่จะโปรดบอกมา ณ วันจันทร์ ขึ้น ๑๓ ค่ำเดือน ๙ ปีวอกฉศก"*

และในสารตรา พระยาจักรีศรีองครักษสมุหนายกอัคมหาเสนาบดีอภัยพิริยบรากรมพาหุ มาถึงพระยาวิเศศฤๅไชย วันอาทิตย์ ขึ้น ๑๑ ค่ำเดือน ๑๐ ปีวอก จ.ศ. ๑๒๔๖ (พ.ศ. ๒๔๒๗) เพื่อส่งข้าหลวงในกรมมหาดไทยมาสืบสวนคดีความ ก็มีข้อความใกล้เคียงกันดังนี้

> *พระยาวิเศศฤๅไชย จะขอต่อสู้ กับนายร้อยแสงสุริยา ขอรับพระราชทาน ข้าหลวงออกไปเปนตระลาการ กับว่านายร้อยแสงสุริยาที่เปลี่ยนชื่อจองกาซางซู เชิญท้องตราออกมาครั้งนี้ พาลหาเหตุแก่*

---

[๒] นายร้อยขายโค - กระบือ

[๓] วัดปิตุลาธิราชสฤษดิ์ ไม่มีคำว่า "รัง"

เจ้าเมืองกรมการต่างๆ พระยาวิเศษฤๅชัย จึงให้ จองกาซางซู ไปจอด เรือภักอยู่ที่ ***วัดปิตุลาธิราชสฤษดิ์*** *แลให้ทหารไปรักษาอยู่คืนละสี่คน มีความในใบบอกเป็นหลายประการนั้น ได้นำขึ้นกราบบังคมทูล พระกรุณาทราบฝ่าลอองธุลีพระบาทแล้ว*

ท่านบอกให้ข้าพระพุทธเจ้ามีบัยหนึ่งใจความว่า ได้รับกุนทรัพย์ค่ากระบือไปเสร็จแล้ว ด้วยนายร้อย
แสงสุริยากลับถ้อยคืนคำเก็บเอาเนื้อความภายนี้ มาฟ้องร้องยังกงซุลฤๅฟ้องร้องยังโรงศาล
กล่าวโทษเจ้าเมืองกรมการผู้ชำระว่ายังไม่ได้รับเอาเงินกุนทรัพย์ไปประการใด ให้ปรับไหม
มีโทษแก่นายร้อยแสงสุริยาจงหนัก ข้าพระพุทธเจ้าจดการถึงนี้ไม่เกิดความหมิ่นประมาท
ในดวงจิตรคิดว่าเป็นสำคัญมั่นคงอยู่แล้ว เรื่องความยังกลาย [กลับ] ไปได้ พระราชอาญา
ไม่พ้นเกล้าฯ ข้าพระพุทธเจ้าจะขอรับพระราชทานต่อสู้ให้แข็งแรง แต่จดของด้วย
ไม่มีตระลาการจะไต่ถาม ข้าพระพุทธเจ้าจะได้ให้การต่อสู้สืบสวนเอาความจริง
ข้าพระพุทธเจ้าขอรับพระราชทานท่านหลวงในกรมมหาดไทย ออกไปเป็นตระลาการนายหนึ่ง
จะได้ถามข้าพระพุทธเจ้าถามเรื่องพูดสืบสวนเอาความจริง จะควรประการใดขอพระบารมี
ปกเกล้าฯ เป็นที่พึ่ง ประการหนึ่งนายร้อยแสงสุริยาเชิญธงตราออกไปครั้งนี้
มีแต่พาลความทุกอย่าง พอเรือถึงท่าเชิญตราขึ้นไปวัง ครั้นกลับลงไปเรือว่าผ้าดี
มีราคาหาย แต่ลูกจ้างว่าผ้าของมาผลัดอาบน้ำตากไว้ที่ตะพานหายไป แล้วประกาศ
ว่าถ้าเวลากลางคืนมีเหตุการประการใด จะเอาความกับเจ้าเมืองกรมการ ซึ่งมีกล
อุบายว่ากล่าวดังนี้ ครั้นจะให้ธงชุอยู่ที่หน้าเมืองฝั่งเชิงเทรา คนจอดเรือละเล้าละลุม
มาก ธงชุก็จะพาลเอาความไปต่างๆ ข้าพระพุทธเจ้าให้ธงชุไปจอดเรือพักอยู่
ที่วัดปิตุลาธิราชรังสฤษดิ์ แล้วได้ให้ทหารไปรักษาอยู่คืนละสี่คน ถ้ามีเหตุการ
ประการใดจะได้ทราบ ควรมิควรสุดแล้วแต่จะโปรด บอกมา ณ วัน ๒ ๑๓ฯ ๙ ค่ำ ปีวอกฉศก

พระยาวิเศษฤๅไชย
ผู้สำเร็จราชการเมือง

287

ร, ที่ ๑๗๗๘ มาต ๑๗๗๕

Su. 11-wax. 10-M. Wok'46.
31 August, '84. CRS, No.

สำเนา

๑ สารตรา เจ้าพระยาจักรีศรีองครักษ์สมุหนายกอัคมหาเสนา
บดีศรีไภยพิริยบรากรมพาหุ มาถึงพระยาวิเศศฦๅไชยกรมการ
เมืองฉเชิงเทรา ด้วยมีใบบอกเข้าไปว่าเรื่องความผู้ร้ายปล้นกระบือ
นายร้อยแสงสุริยาที่เปลี่ยนชื่อว่านายร้อยจองกาหงษูไปแปดสิบกระบือนั้น
พระยาวิเศศฦๅไชยว่าได้ชำระสืบคุณทรัพย์ค่ากระบือสามสิบชั่งสิบเจ็ดตำ
ลึง ให้กับนายร้อยแสงสุริยาพร้อมด้วยกรมการผู้ใหญ่ผู้น้อย แล
คนมีชื่อนายจีนเจมรดาดได้รู้เห็นเป็นพยาน นายร้อยแสงสุริยาจึง
ผู้มีชื่อเขียนหนังสือทานบลให้ฉบับหนึ่ง พระยาวิเศศฦๅไชยจะขอต่อสู้
กับนายร้อยแสงสุริยา ขอรับพระราชทานตั้งหลวงออกไปเป็นตระลาการ
กับตานายร้อยแสงสุริยาที่เปลี่ยนชื่อจองกาหงษูเชิญท้องตราออกมาครั้งนี้
พาลทเหตุแก่เจ้าเมืองกรมการต่าง ๆ พระยาวิเศศฦๅไชยจึงให้จองกา
หงษูไปจอดเรือพักอยู่ที่วัดปิตุลาธิราชสฤษดิ์ แลได้ให้ทหารไปรักษาอยู่คืน
ละสี่คน มีความในใบบอกเป็นหลายประการนั้น ได้นำขึ้น

๓. วัดบิตุลาธิราชรังสฤษดิ (พ.ศ. ๒๔๓๐) พระราชทานนามวัด

ในหนังสือ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๓๓ บุรพภาคพระธรรมเทศนา พระราชนิพนธ์ใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ หน้าที่ ๘๙ และหนังสือประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่มที่ ๔ หน้าที่ ๒๓๒[๔] ได้พระราชทานนามวัด ไว้ดังนี้ "ครั้นในจุลศักราช ๑๑๙๖[๕] *...แล้วโปรดให้กรมหลวงรักษรณเรศออกไปสร้างป้อมกำแพงที่เมืองฉเชิงเทราอีกตำบล ๑ โปรดให้สร้างวัดไว้ในกลางเมือง ซึ่งพระราชทานนามในบัดนี้ว่า* ***วัดบิตุลาธิราชรังสฤษดิ***"[๖] คำว่า **"โปรด"** แทนพระราชประสงค์ ของพระบาทสมเด็จฯ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชปิตุลา ของรัชกาลที่ ๕ และในหนังสือนี้ พระองค์ได้พระราชทานนามวัดที่สร้างพร้อม ๆ กำแพงเมืองนี้ว่า "วัดบิตุลาธิราชรังสฤษดิ" ใช้คำว่า บิตุลา เป็น บ-ใบไม้ ไม่ใช่ ป-ปลา และ สฤษดิ เป็น ด-เด็ก สระ อิ ไม่มีการันต์ (น่าจะเป็นสมัยนิยมในสมัยนั้น หลายที่ที่เขียนอย่างนี้) คำว่า "ในบัดนี้" ในพระราชนิพนธ์ หมายถึงวันที่นิพนธ์พระธรรมเทศนานี้ คือก่อนถึงวันงานพระราชกุศล ในสมัยพระชนมายุพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว บันจบ ๑๐๐ ปี ประมาณกลางปี พ.ศ. ๒๕๓๐ เพราะว่าเมื่อพระราชนิพนธ์เสร็จ ต้องให้จัดพิมพ์ หรือจารึกเป็นคัมภีร์เทศน์ต่อไป ในหนังสือ ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๓ บุรพภาคพระธรรมเทศนา หน้า ๑ ว่า "พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (ร. ๕) ทรงพระปรารภถึงวารดิถีซึ่งนับแต่วันพระบรมมหาประสูติกาล แห่งสมเด็จพระบรมปิตุลาแลพระบรมไปยกาธิราชพระบาทสมเด็จ

---

[๔] กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร (๒๕๔๒), **ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่มที่ ๔**, (กรุงเทพฯ: คุรุสภาลาดพร้าว), หน้า ๒๓๒.

[๕] พ.ศ. ๒๓๗๗

[๖] **ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๓ บุรพภาคพระธรรมเทศนา เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จ ฯ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว,** พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จ ฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้พิมพ์ในงานพระชนมายุสมมงคล พระวิมาดาเธอ ฯ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา เมื่อ ปี ขาล พ.ศ. ๒๔๖๙ พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร หน้า ๘๙ (ดูรายละเอียดใน https://th.wikisource.org/wiki/ประชุมพงศาวดาร_ภาคที่_๓๓)

พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ครบ ๑๐๐ ปีตามสุริยคติกาลในวันเสาร์เดือน ๕ แรม ๔ ค่ำ ปีชวดยังเปนนพศกศักราช ๑๒๔๙[๗]" ตรงกับวันเสาร์ที่ ๓๑ มีนาคม ๒๔๓๐

โดยความหมาย นี่เป็นการเทิดพระเกียรติ รัชกาลที่ ๓ ที่เป็นพระราชปิตุลา (ลุง) ของพระองค์ รัชกาลที่ ๕ จึงพระราชทานนามว่า "วัดบิตุลาธิราชรังสฤษดิ" อันเป็นวัดที่พระบรมราชปิตุลา (พระเจ้าลุง) ได้รังสรรค์ (ก่อสร้าง) ไว้ เพราะหนังสือนี้ รัชกาลที่ ๕ พระราชนิพนธ์เพื่อเทิดพระเกียรติรัชกาลที่ ๓ (บุรพภาคพระธรรมเทศนาเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จฯ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว) เทศนาเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จฯ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มี ๓ กัณฑ์ด้วยกัณฑ์คือ **กัณฑ์ที่ ๑** ความในบุรพภาคว่าด้วยพระราชสันตติวงศ์ ถวายเทศนาโดย พระองค์เจ้าพระอรุณนิภาคุณากร **กัณฑ์ที่ ๒** ว่าด้วยพระราชประวัติพระบาทสมเด็จฯ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อก่อนเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ถวายเทศนาโดย สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ เมื่อยังดำรงพระยศเป็นหม่อมเจ้าพระสถาพรพิริยพรต และ **กัณฑ์ที่ ๓** ว่าด้วยพระราชประวัติพระบาทสมเด็จฯ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว จนถึงสวรรคต ถวายเทศนาโดย สมเด็จพระวันรัตน (แดง) เมื่อยังเป็นที่พระธรรมวโรดม

สรุปได้ว่า

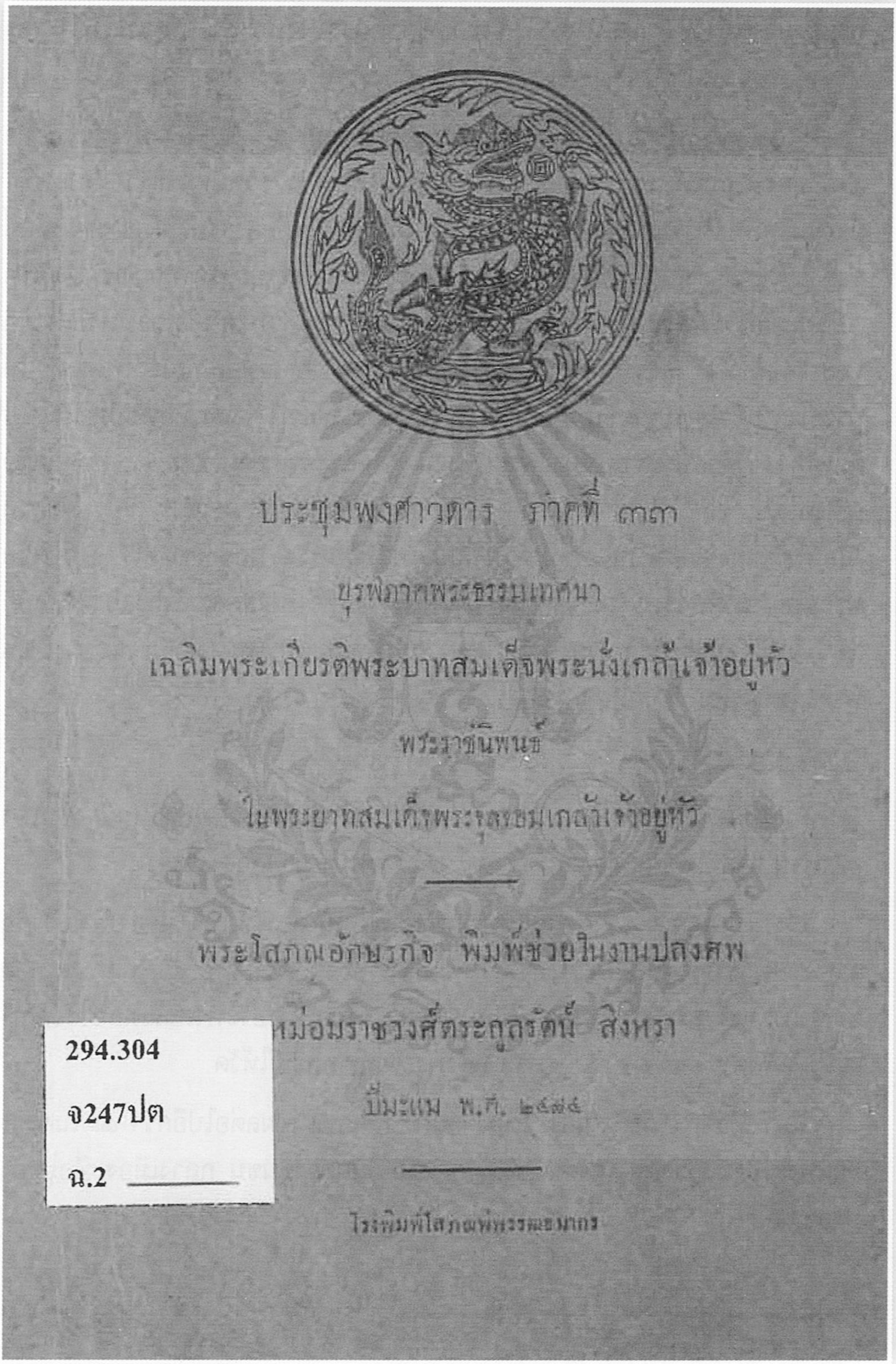
๑. วัดนี้**รัชกาลที่ ๓ โปรดให้สร้าง** ไม่ใช่สร้างถวาย หรือสร้างขึ้นเอง จากท่าน หรือคนใดๆ แต่อาจเป็นรับสั่งให้เป็นหัวหน้า/นายกอง มาสร้าง

๒. **เป็นนามพระราชทาน** ในพระราชนิพนธ์หนังสือ ดังที่กล่าวแล้ว ยังไม่ปรากฏว่าทูลขอพระราชทานนามวัด หรือ ไม่ใช่เมื่อพระองค์ (รัชกาลที่ ๕) เสด็จประพาสฉะเชิงเทราแล้วพระราชทานนาม ในเอกสารเกี่ยวกับ เสด็จประพาสมณฑลปราจิณบุรี ไม่มีที่ใดแสดงว่า เสด็จมาวัดปิตุลาฯ หรือพระราชทานนามให้วัด

๓. **คำว่า "กลางเมือง"** ต้องตีความ และหาเหตุผลต่อไปอีกว่า ๑. ในกลางกำแพงเมืองที่สร้างใหม่ (พ.ศ. ๒๓๗๗) หรือ ในกลางชุมชน กลางเมือง ที่อยู่ของประชาชน

---

[๗] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑.

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๓๓

บุรพภาคพระธรรมเทศนา

เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชนิพนธ์

ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระโสภณอักษรกิจ พิมพ์ช่วยในงานปลงศพ

หม่อมราชวงศ์ตระกูลรัตน์ สิงหรา

ปีมะแม พ.ศ. ๒๔๗๔

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

ไพรีพินาศ ซ่อมแปลงใหม่ที่แหลมสิงห์ป้อม ๑ ชื่อป้อมพิฆาฏปัจจามิตร แล้วโปรดให้กรมหลวงรักษรณเรศออกไปสร้างป้อมกำแพงที่เมืองฉเชิงเทราอีกตำบล ๑ โปรดให้สร้างวัดไว้ในกลางเมือง ซึ่งพระราชทานนามในบัดนี้ว่า <u>วัดปิตุลาธิราชรังสฤษดิ์</u> อนึ่งเมื่อจุลศักราช ๑๑๙๙ ทรงพระราชดำริห์ว่าเมืองพระตะบองเปนเมืองน่าด่านต่อเขตรแดนเขมร เสาซึ่งปักเปนรเนียดเมืองแต่ก่อนชุดโซมไปไม่เปนที่มั่นคง จึ่งโปรดให้เจ้าพระยาบดินทรเดชาซึ่งเปนแม่ทัพใหญ่ไปประจำอยู่ในที่นั้นคิดทำอิฐเผาปูนขึ้นก่อป้อมกำแพงเมือง เจ้าพระยาบดินทรเดชาได้ทำการป้อมกำแพงแล้วเสร็จในปีเดียว ได้รับท้องตราดำรัสสรเสริญไปในครั้งนั้น ภายหลังเมื่อเจ้าพระยาบดินทรเดชากลับเข้ามาเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท โปรดให้พระยาราชสุภาวดีออกไปจัดทัพอยู่แทน ครั้งนั้นโปรดให้สร้างเมืองนครเสียมราฐอีกเมือง ๑ แล้วเสร็จตามพระราชประสงค์ ส่วนการที่เมืองสมุทปราการนั้น ก็โปรดให้กรมขุนเดชอดิศร กรมหมื่นเสพสุนทร กรมหมื่นณรงค์หริรักษ ลงไปเปนแม่กองทำการที่ค้างอยู่สืบไป ได้ทำกำแพงเชิงเทินโอบหลังมาปลายปีกกา แล้วขุดคูล้อมกำแพงด้านหลังเมืองให้เปนที่มั่นคง แล้วให้สร้างป้อมขึ้นที่ปากคลองบางปลากดอีกป้อม ๑ ชื่อป้อมคงกระพัน อนึ่งในปีมะโรงฉศกจุลศักราช ๑๒๐๖ เกิดเหตุขัดข้องขึ้นด้วยเรื่องฝรั่งซึ่งเข้ามาค้าขาย ทรงสงสัยว่าจะไปคิดอ่านพากองทัพเข้ามาตีกรุง จึ่งโปรดให้กรมหลวงรักษรณเรศ ลงไป

ตั้งแต่ป้อมเข้ามาถึงฝั่ง ทอดตะพานให้เดินได้โดยสะดวก แล้วให้ตัดทางบกเป็นทางตรงขึ้นมาถึงกรุงเทพ ฯ ให้ทำตะพานข้ามคลองปักเสาด้วยต้นตาลสำหรับจะได้เดินข่าวราชการ และส่งไพร่พลอุดหนุนได้โดยเร็วทั้งสองฟากน้ำ แล้วให้ถมศิลาเป็นเกาะเหนือป้อมผีเสื้อสมุท แล้วให้ก่อพระเจดีย์สถานในที่นั้นมีศาลารายสี่หลัง แล้วโปรดให้เก็บไพร่หลวงฝีพายและสมกำลัง เป็นทหารปืนเพิ่มเติมขึ้นอีก ที่เมืองสมุทสาครโปรดให้พระยาโชฎึกราชเศรษฐี ออกไปทำป้อมที่ทางร่วมริมปากคลองมหาไชยป้อม ๑ พระราชทานชื่อป้อมวิเชียรโชฎก ให้ซักมอญกองเจ้าพระยามหาโยธาซึ่งไปทำมาหากินในเขตแขวงนั้นเป็นทหารปืนรักษาป้อม ครั้นในจุลศักราช ๑๑๙๔ [๑] โปรดให้เจ้าพระยาพระคลังออกไปสร้างป้อมกำแพงเมืองกาญจนบุรี ณ ฝั่งตะวันออกอีกเมือง ๑ เจ้าพระยาพระคลังก็เกณฑ์กองมอญออกไปเผาอิฐทำการจนแล้วเสร็จ แล้วโปรดให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ไปทำป้อมที่เมืองสมุทสงครามอีกป้อม ๑ พระราชทานชื่อว่าป้อมพิฆาฏข้าศึก ฯ ครั้นในจุลศักราช ๑๑๙๖ [๒] เมื่อโปรดให้เจ้าพระยาบดินทรเดชาและเจ้าพระยาพระคลังลงไปตีเมืองไซ่ง่อนกลับมาแล้ว ไม่เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัย กลัวว่าญวนจะคิดตอบแทน จึ่งโปรดให้เจ้าพระยาพระคลังออกไปสร้างกำแพงเมืองจันทบุรี เจ้าพระยาพระคลังเห็นว่าเมืองเก่านั้นตั้งอยู่ลึกเข้าไปหลังหมู่บ้านคน ถ้ามีข้าศึกศัตรูมาโดยทางน้ำก็จะถึงหมู่บ้านคนก่อน ไม่เป็นที่ป้องกันอันใดได้ จึ่งได้ให้รื้อป้อมกำแพงเสียมาสร้างเมืองใหม่ที่เนินวง ซึ่งอยู่ในระหว่างบางกระจะและเมืองเก่า แล้วสร้างวัดในเมืองนั้นวัด ๑ ชื่อวัดโยธานิมิตรแล้วให้จมื่นราชามาตย์สร้างป้อมที่แหลมด่านปากน้ำป้อม ๑ ชื่อป้อมไพรีพินาศ ซ่อมแปลงใหม่ที่แหลมสิงห์ป้อม ๑ ชื่อป้อมพิฆาฏปัจจามิตรแล้วโปรดให้กรมหลวงรักษรณเรศออกไปสร้างป้อมกำแพงที่เมืองฉะเชิงเทราอีกตำบล ๑ โปรดให้สร้างวัดไว้ในกลางเมือง ซึ่งพระราชทานนามในบัดนี้ว่า วัดบิตุลาธิราชรังสฤดิ อนึ่ง เมื่อจุลศักราช ๑๑๙๙ [๓] ทรงพระราชดำริว่าเมืองพระตะบองเป็นเมืองหน้าด่านต่อเขตแดนเขมร เสาซึ่งปักเป็นระเนียดเมืองแต่ก่อนทรุดโทรมไปไม่เป็นที่มั่นคง จึ่งโปรดให้เจ้าพระยาบดินทร์เดชาซึ่งเป็นแม่ทัพใหญ่ไปประจำอยู่ในที่นั้นคิดทำอิฐเผาปูนขึ้นก่อป้อมกำแพงเมือง เจ้าพระยาบดินทร์เดชาได้ทำการป้อมกำแพงแล้วเสร็จในปีเดียว ได้รับท้องตราดำรัสสรรเสริญไปในครั้งนั้น ภายหลังเมื่อเจ้าพระยาบดินทร์เดชากลับเข้ามาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท โปรดให้พระยาราชสุภาวดีออกไปขัดทัพอยู่แทน ครั้งนั้นโปรดให้สร้างเมืองนครเสียมราฐอีกเมือง ๑ แล้วเสร็จตามพระราชประสงค์ ส่วนการที่เมืองสมุทปราการนั้น ก็โปรดให้กรมขุนเดชอดิศร กรมหมื่นเสพสุนทร

---

[๑] ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๗๕

[๒] ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๗๗

[๓] ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๘๐

๔. วัดปิตุลาธิราชรังสฤษดิ์ (พ.ศ. ๒๔๓๐) งานถวายพระราชกุศลเผาศพ พระยาวิเศษฤๅไชย (ช้าง)

งานถวายพระราชกุศลเผาศพ พระยาวิเศษฤๅไชย (ช้าง) นั้นได้ปรากฏนาม **วัดปิตุลาธิราชรังสฤษดิ์** ๒ แห่งคือ

๑. ในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เดือน ๗ จุลศักราช ๑๒๔๙[๘] จารึกไว้ว่า วัน พุธ แรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๗ ปีกุน นพศก ศักราช ๑๒๔๙[๙]

> *เวลาทุ่มเศษ เสด็จออกขุนนางในห้องออกขุนนาง หลวงเสนาภักดีนำใบบอก**หลวงจินดารักษ์ข้าหลวง พระเกรียงไกรกระบวนยุทธปลัดเมืองฉะเชิงเทรา**ว่า ณ วันพฤหัสบดี ขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๖ (วันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๔๓๐) ได้ชักศพขุนสมานจีนประชาเข้าโรงทึม**วัดสมานเพิ่มนคร** (วัดสมานรัตนาราม) ได้นำผ้าขาวพับ ๑ ร่ม รองเท้า ๑๐ สำรับ ของหลวงทำบุญ ครั้น ณ วันอาทิตย์ แรม ๑ ค่ำ เดือน ๖ (วันที่ ๗ พฤษภาคม ๒๔๓๐) เวลาบ่าย เชิญหีบศิลาหน้าเพลิงตีศิลาจุดเพลิงเผาศพขุนสมานจีนประชาแล้ว ขอถวายพระราชกุศล ครั้น ณ วันศุกร์ แรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๖ (วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๔๓๐) ได้ชักศพพระวิเศษฦๅไชยเข้าโรงทึม **วัดปิตุลาธิราชรังสฤษดิ์** ได้นำผ้าไตร ๒ ผ้าขาว ๓ ร่ม รองเท้า ๓๐ สำรับ บังสุกุลมีเทศน์ ครั้น ณ วันอาทิตย์ ขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๗ (วันที่ ๒๒ พฤษภาคม ๒๔๓๐) ได้เชิญหีบศิลาหน้าเพลิงตีศิลาจุดเพลิงเผาศพพระวิเศษฦๅไชย เสร็จแล้วขอถวายพระราชกุศล เสด็จขึ้นประทับออฟฟิศครู่หนึ่ง เสด็จขึ้นข้างใน*[๑๐]

---

[๘] ดูรายละเอียดใน vajirayana.org "จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาคที่ ๒๔ เดือน ๗ จุลศักราช ๑๒๔๙".

[๙] วันพุธที่ ๑๕ มิถุนายน ๒๔๓๐

[๑๐] จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ภาค ๒๔ หน้า ๙ - ๑๐.

๒. ในราชกิจจานุเบกษา เรื่อง ว่าด้วยหัวเมืองมีใบบอกขอตั้งตำแหน่ง และถวายพระราชกุศลเผาศพ เล่มที่ ๔ ตอนที่ ๑๒ วันที่ ๒๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๓๐ หน้า ๘๘

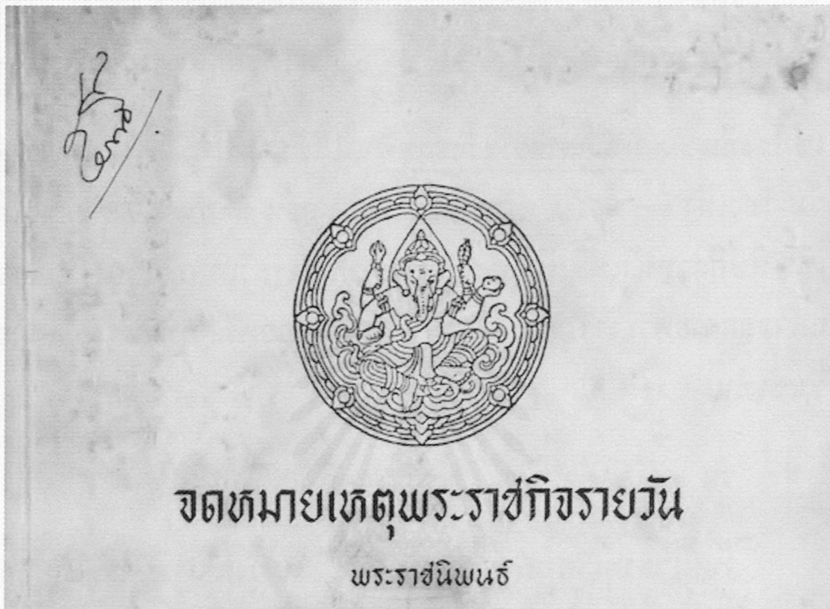
> *ณ วันพุฒ เดือนเจด แรมสิบค่ำ กรมมหาดไทย นำใบบอกหลวงจินดารักษข้าหลวง พระเกรียงไกรกระบวนยุทธปลัดกรมการเมืองฉเชิงเซา ถวายพระราชกุศล ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานหีบศิลาน่าเพลิง แลผ้าไตร ๒ ไตร ผ้าขาวพับ ๓ พับ รองท้าว ๓๐ สำรับ ทำบุญ แลพระราชทานเพลิงศพ พระยาวิเสศฤๅไชย ผู้ว่าราชการเมืองฉเชิงเซา แลพระราชทาน หีบสิลาน่าเพลิง ผ้าขาว ๑ พับ รองท้าว ๑๐ สำรับ ในการศพ ขุนสมานจีนประชา ครั้น ณ วันพฤหัศบดี เดือนหก ขึ้นสิบสี่ค่ำ ข้าหลวง กรมการญาติพี่น้องชักศพขุนสมานจีนประชา เข้าโรงทึม วัดสมานเพิ่มนคร วัน ๑ เดือน ๖ แรมค่ำ ๑ เวลาบ่าย ข้าหลวงกรมการ ตีสิลา น่าเพลิงเผาศพ เสร็จแล้ว วันศุกร เดือนหก แรมสิบสี่ค่ำ ข้าหลวงกรมการญาติพี่น้อง ชักศพพระยาวิเสศฤๅไชย เข้าโรงทึม* ***วัดปิตุลาธิราชรังสฤษดิ*** *ณ วันอาทิตย เดือนเจด ขึ้นค่ำหนึ่ง เวลาบ่าย ข้าหลวงกรมการตีสิลาน่าเพลิง เผาศพพระยาวิเสศฤๅไชย เสรจแล้ว*[๑๑]

ทั้ง ๒ เหตุการณ์ คือ (๑) การพระราชทานนามวัด วันที่พระราชนิพนธ์พระธรรมเทศนา และ (๒) งานพระราชทานเพลิงศพ พระวิเศษฤๅไชย (ช้าง) นั้นเกิดในปีเดียวกัน คือ จ.ศ. ๑๒๔๙ หรือ พ.ศ. ๒๕๓๐ ถ้าพิจารณา เปรียบเทียบแล้ว บันทึกใบบอก งานพระราชทานเพลิงศพ พระวิเศษฤๅไชย (ช้าง) ที่วัดปิตุลาธิราชรังสฤษดิ์เกิดขึ้นก่อนคือ วันที่ ๒๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๓๐ ส่วนงาน งานพระราชกุศล ในสมัยพระชนมายุ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว บันจบ ๑๐๐ ปี จัดงานวันที่ ๓๐-๓๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๑ แต่สำหรับการพระราชนิพนธ์หนังสือนั้นต้องนิพนธ์ ก่อนวันจัดงานเพื่อจัดเตรียมงาน จัดพิมพ์ หรือจารึก เป็นคัมภีร์เทศน์ และต้องนำถวายองค์เทศน์เพื่อฝึกฝน ซักซ้อมก่อนเทศนาถวายพระราชกุศลฯ

---

[๑๑] ราชกิจจานุเบกษา, **เรื่อง ว่าด้วยหัวเมืองมีใบบอกขอตั้งตำแหน่ง และถวายพระราชกุศลเผาศพ**, เล่ม ๔ ตอน ๑๒ ลงวันที่ ๒๖ มิถุนายน ๒๔๓๐, หน้า ๘๘.

แต่อย่างไรก็ตาม นามวัดว่า "วัดปิตุลาธิราชรังสฤษดิ (รังสฤษดิ์)" ได้รับพระมหากรุณาพระราชทาน โดยพระบาทสมเด็จ ฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๕) ในปีนพศก ศักราช ๑๒๔๙ (พ.ศ. ๒๔๓๐) หรือก่อนหน้านี้ เช่นในคดีนายร้อยแสงสุริยา ใบบอกพระยาวิเศษฤๅไชย กราบบังคมทูลขอพระราชทาน ข้าหลวงในกรมมหาดไทยไปเป็นตุลาการ ตั้งแต่ศักราช ๑๒๔๖ (พ.ศ. ๒๔๒๗) หรือก่อนหน้านั้น

จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน

พระราชนิพนธ์

ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ภาคที่ ๒๔

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานรับพระราชทานเพลิงศพ

ม่อมเจ้า จงกลนี วัฒนวงศ์

ณ เมรุหน้าพลับพลา ...สิริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส

วันที่ ๒๙ ...ฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๐๘

ปลัดเมืองฉะเชิงเทราว่า ณ วัน ๕ ๆ ๑๕ ๖ ค่ำ ได้ชักศพขุนสมานจีน-ประชาเข้าโรงทึมวัดสมานเพิ่มนคร ได้นำผ้าขาวพับ ๑ ร่ม รองเท้า ๑๐ สำรับ ของหลวงทำบุญ ครั้น ณ วัน ๑ ๆ ๑ ๖ ค่ำ เวลาบ่าย เชิญหีบศิลาหน้าเพลิงตีศิลาจุดเพลิงเผาศพขุนสมานจีนประชาแล้ว ขอถวายพระราชกุศล ครั้น ณ วัน ๖ ๆ ๑๕ ๖ ค่ำ ได้ชักศพพระวิเศษภุไชย เข้าโรงทึม วัดบีกุลาธิราชรังสฤษดิ์ ได้นำผ้าไตร ๒ ผ้าขาว ๓ ร่ม รองเท้า ๓๐ สำรับ บังสุกุลมีเทศน์ ครั้น ณ วัน ๑ ๆ ๑ ๗ ค่ำ ได้เชิญหีบศิลาหน้าเพลิงตีศิลาจุดเพลิงเผาศพพระวิเศษภุไชย เสร็จแล้วขอถวายพระราชกุศล เสด็จขึ้นประทับออฟฟิศครู่หนึ่ง เสด็จขึ้นข้างใน

วัน ๕ ๆ ๑๑ ๗ ค่ำ ปีกุน นพศก ศักราช ๑๒๔๙

วันนี้เวลาทุ่มเศษเสด็จออกขุนนาง หลวงเสนาภักดีนำใบบอกพระยาพิไชยสุนทร เมืองอุทัยธานี ๒ ฉบับ ๆ หนึ่งว่า นายด่านตำบลหนองหลวงพบคนทำเงินแดง ๕ คนกับเครื่องมือ จับได้อ้ายเจียมคนหนึ่ง อีก ๔ คนหนีไปเมืองมรวดี ได้ถามปากคำ อ้ายเจียมรับเป็นสัตย์ ซัดอ้ายพัน อ้ายพุ่ม อ้ายคด อ้ายพรม ซึ่งหนีไปเมืองมรวดี เครื่องมือ มีเงินแดงยังไม่ได้มีตรา ๕ บาท ทองแดง ๖ ก้อน เหล็กตราพระจอมเกล้า ๗ ตรา ปราสาท ๒ ราชวัติ ๒ ตราจักร ๔ เครื่องมือต่าง ๆ ๒๒ ภายหลังนายด่านแม่กลาเมืองมรวดีมีหนังสือมาขอตัวอ้ายเจียมกับกระบือ ๗ กระบือไป ได้มีหนังสือบอกไปและ

ราชกิจจานุเบกษา กรุงเทพมหานคร

เล่ม ๖ แผ่นที่ ๑๒ วันจันทร เดือนเจด แรมสิบห้าค่ำ ปีกุนนพศก ๑๒๔๙ นำเบอร ๙๘

สารบาน

ว่าด้วยหัวเมืองมี ใบบอกขอตั้งตำแหน่ง แลถวายพระราชกุศลเผาศพ

ณวันเสาร เดือนเจด แรมหกค่ำ เวลาค่ำ พระบาทสมเดจพระเจ้าอยู่หัว เสดจออกขุนนางในพระที่นั่งจักรกรีมหาปราสาท กรมมหาดไทยนำใบบอกหลวงกำแหงพลล้านปลัด กรมการเมืองไชยนาท ขอพระราชทานขุนพิพิธอักษรพรรณ กรมพระอาลักษณ เปนที่หลวงพรหมภักดียกระบัตรเมืองไชยนาท ฉบับ ๑

ณวันอาทิตย เดือนเจด แรมเจดค่ำ กรมมหาดไทย ฯ นำใบบอกหลวงจินดารักษ ข้าหลวงพระเกรียงไกรกระบวนยุทธปลัด กรมการเมืองฉเชิงเซา ขอพระราชทานจีนแก้ว น้องหลวงพิสุทธิจีนชาติปลัดจีน เปนที่ขุนสมานจีนประชาอำเภอจีนเมืองฉเชิงเซา ฉบับ ๑

ณวันพุฒ เดือนเจด แรมสิบค่ำ กรมมหาดไทยนำใบบอกหลวงจินดารักษ ข้าหลวงพระเกรียงไกรกระบวนยุทธปลัด กรมการเมืองฉเชิงเซา ถวายพระราชกุศล ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานหีบสิลาน่าเพลิง แลผ้าไตร ๒ ไตร ผ้าขาวพับ ๓ พับ ร่มรองท้าว ๓๐ สำรับ ทำบุญแลพระราชทานเพลิงศพ พระยาวิเศษฦาไชยผู้ว่าราชการเมืองฉเชิงเซา แลพระราชทานหีบสิลาน่าเพลิง ผ้าขาว ๑ พับ ร่มรองท้าว ๑๐ สำรับ ในการศพขุนสมานจีนประชา ครั้นณวันพฤหัศบดี เดือนหก ขึ้นสิบสี่ค่ำ ข้าหลวงกรมการญาติพี่น้องชักศพขุนสมานจีนประชาไปเข้าโรงที่วัดสมานเพิ่มนคร วัน ๑ เดือน ๖ แรมค่ำ ๑ เวลาบ่าย ข้าหลวงกรมการ ตีสิลาน่าเพลิงเผาศพเสรจแล้ว วันศุกร เดือนหก แรมสิบสี่ค่ำ ข้าหลวง

กรมการญาติพี่น้อง ชักศพพระยาวิเสศฤๅไชย เข้าโรงทึมวัดบพิตรภิมุขวิหารรังสฤษดิ ณวันอาทิตย เดือนเจด ขึ้นค่ำหนึ่ง เวลาบ่าย ข้าหลวงกรมการก็ถือสาน่าเพลิง เผาศพพระยาวิเสศฤๅไชย เสรจแล้ว

ตั้งตำแหน่งข้าราชการ แลข้าราชการ หัวเมืองกราบถวายบังคมลา

ณวันอาทิตย เดือนเจด แรมเจดค่ำ พระบาทสมเดจพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานสัญญาบัตร

นายกิจการีผู้ช่วยราชการกรมวังนอก เปนจ่าช่วงไฟประทีปวัง กรมพระตำรวจวังซ้าย ถือศักดินา ๕๐๐

ณวันพฤหัศบดี เดือนเจด แรมสิบเอจค่ำ พระราชทานสัญญาบัตร ข้าราชการในกรุงแลหัวเมือง ๖ นาย

คือ ขุนราชการพยาพัต เปนหลวงราชกิจพยาบาล เปนผู้นำจีนช่างปูนทำราชการ ขึ้นกรมวังนอก ถือศักดินา ๖๐๐

หมื่นสันทัดสุธากรรม เปนขุนราชการพยาพัต เปนผู้นำจีนช่างปูนทำราชการ ขึ้นกรมวังนอก ถือศักดินา ๓๐๐

ขุนพิพิธอักษรพรรณ กรมพระอาลักษณ เปนหลวงพรหมภักดียกระบัตร เมืองไชยนาท ถือศักดินา ๖๐๐

จีนถกวั่เปนขุนสมานจีนประชา ผู้ช่วยตัดสินคดีจีนที่สองฝ่ายใต้เมืองฉเชิงเซา ถือศักดินา ๖๐๐

เมื่อพระราชทานสัญญาบัตรเสรจแล้ว พระยาศรีสิงหเทพ นำราชวงษเมืองนครพนม กราบถวายบังคมลาขึ้นไปรับราชการบ้านเมือง

กำหนดแห่พระสงฆ ไปอยู่พระอารามหลวง

กำหนดจะแห่พระเมธาธรรมรศ ๑ ถานานุกรม ๑ อันดับ ๕ รวม ๗ รูป จากวัดบุบผารามวิหาร ไปอยู่วัดพิไชยญาติการาม ณวันพุฒ เดือนแปด ขึ้นสองค่ำ เวลาเยน พระสงฆ ๗ รูป สวดมนต์ที่กุฎีวัดพิไชยญาติการาม เวลาเช้าวันพฤหัศบดี เดือนแปด ขึ้นสามค่ำ พระสงฆที่สวดมนตรับพระราชทานฉัน สำรับคาวหวานสบงธูปเทียน ของหลวงพระราชทานพระสงฆที่สวดมนต เวลาเช้าพระเมธาธรรมรศ แลถานานุกรมอันดับ ๗ รูป ไปอยู่วัดพิไชยญาติการาม

วันพฤหัศบดี เดือนแปด ขึ้นสามค่ำ เวลาบ่ายพระสงฆ ๗ รูป สวดมนตที่กุฎีวัดราชโอรส ณวันศุกร เดือนแปด ขึ้นสี่ค่ำ เวลาเช้าพระสงฆที่สวดมนต รับพระราชทานฉัน มีของไทยทานของหลวงเหมือนกัน เวลาเช้าพระปรากรมมุนี ๑ ถานา ๑ อันดับ ๕ รวม ๗ รูป ไปจากวัดราชบุรณ ไปอยู่วัดราชโอรส กระบวนแห่ของหลวงพระราชทานเรือศรีม่านทอง ทรงพระพุทธรูป ๑ เรือโขนม่านทองแย่ง พระปรากรมมุนี ๑ ลำเรือโขนม่านลาย ถานาอันดับ ๑ ลำ เรือกิ่งพิณพาทย์ ๑ กลองแขก ๒ ลำ

วันพุฒ เดือนแปด ขึ้นสองค่ำ เวลาบ่าย พระสงฆ ๕ รูป สวดมนตที่กุฎีวัดอภัยทานริการาม วันพฤหัศบดี เดือนแปด ขึ้นสามค่ำเวลาเช้า พระสงฆที่สวดมนต รับพระราชทานฉัน มีสำรับแลไทยทานของหลวงด้วย เวลาเช้าพระครูวิริยกิจการี ๑ อันดับ ๕ รวม ๖ รูป ไปจากวัดอรุณราชวราราม ไปอยู่วัดอภัยทานริการาม

๕. วัดปิตุลาราชสฤษดิ วัดปิตุลาราชสิทธาราม (พ.ศ. ๒๔๔๑ - ๒๔๔๒)

ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๑๖ ตอนที่ ๒๙ ฉบับพิเศษ วันที่ประกาศ ๑๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๔๒[๑๒] ในรายงานพระสงฆ์จัดการศึกษามณฑลปราจิณบุรี รัตนโกสินทรศก ๑๑๘ หน้าที่ ๕ ในตอนที่ ๒ การประชุมจัดการศึกษา ได้รายงานว่า "เมืองฉะเชิงเทรา ได้ประชุมที่ในพระอุโบสถ วัดพยัคฆอินทาราม ณ วันที่ ๘ เมษายน (๒๔๔๒) เวลาบ่าย ๒ โมงเศษ รวมวัด ๒๕ วัด ภิกษุ ๓๙๓ องค์ สามเณร ๖ องค์ ศิษย์วัด ๔๕๙ คน" และได้ส่งบัญชีภิกษุ สามเณรและศิษย์วัด ในเมืองและแขวงเมืองฉะเชิงเทรา แนบท้ายรายงานพระสงฆ์จัดการศึกษามณฑลปราจิณบุรี ของพระอมราภิรักขิต (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ) วัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหาร) ผู้อำนวยการศึกษามณฑลปาจินบุรี ในปี รศ. ๑๑๗ เขียนว่า **"วัดปิตุลาราชสฤษดิ"** และ ร.ศ. ๑๑๘ เขียนว่า **"วัดปิตุลาราชสิทธาราม"** สันนิษฐานว่าเป็นการเขียนตามคำบอก หรือการสะกดผิด ในบัญชีแนบท้ายลำดับที่ ๑๐ **วัดปิตุลาราชสิทธาราม** ตำบล**เหนือเมือง** อำเภอ**เมืองฉะเชิงเทรา** นามเจ้าอธิการ **แก้ว** พรรษา ๓๓ อายุ ๕๙ พระ ๘ องค์ สามเณร**ไม่มี** ศิษย์วัด **๑๕** คน และหมายเหตุ **เป็นวัดถือน้ำ**[๑๓]

---

[๑๒] ราชกิจจานุเบกษา, **รายงานพระสงฆ์จัดการศึกษามณฑลปราจิณบุรี,** เล่ม ๑๖ ตอน ๒๙ ฉบับพิเศษ ลงวันที่ ๑๕ ตุลาคม ๑๑๘. ดูรายละเอียดใน http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2442/029/1.PDF

[๑๓] เป็นวัดที่ประกอบพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา เป็นพิธีศักดิ์สิทธิ์ที่มีความสำคัญมาแต่ครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยา ที่มีพระราชพิธีใหญ่และศักดิ์สิทธิ์ของแผ่นดิน พิธีถือน้ำ หมายถึง "พระราชพิธีอันเป็นมงคลแห่งความซื่อสัตย์ที่ใช้น้ำเป็นเครื่องกำหนด" เป็นพิธียิ่งใหญ่ที่สืบทอดมาแต่โบราณ ที่แสดงถึงความจงรักภักดีอย่างหนักแน่น ต่อองค์พระเจ้าแผ่นดินผู้เปรียบเป็นสมมติเทพ จัดขึ้นเพื่อให้บรรดาทหารและข้าราชการใต้ปกครองเข้าร่วม เพื่อแสดงความจงรักภักดีต่อพระเจ้าแผ่นดิน โดยการดื่มน้ำที่ผ่านพิธีปลุกเสกแล้ว พร้อมกล่าวคำสาบานตนว่าจะซื่อสัตย์ไม่คดโกง จงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์และบ้านเมือง อันเป็นแผ่นดินแม่แดนกำเนิดของตน, ดูรายละเอียดใน https://www.trueplookpanya.com/dhamma/content/72558/-dhart-

รายงาน พระ สงฆ์ จัดการ ศึกษา
มณฑล ปาจิณบุรี
รัตน โกสินทร ศก ๑๑๗

วัด เทพ ศิรินธราวาศ

วันที่ ๕ กันยายน รัตนโกสินทร ศก ๑๑๗

เกล้า กระหม่อม พระอมราภิรักขิต ขอ ประทาน ทำ รายงาน ตรวจ การ ศึกษา แล การ พระ สาสนา มณฑล ปาจิณ บุรี กราบ ทูล พระเจ้า น้องยา เธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส เจ้า คณะ ใหญ่ ฝ่าย ธรรม ยุติกนิกาย แล เปน ผู้จัด การ ศึกษา แลการพระสาสนาของพุทธสาสนานิกชน ใน หัวเมือง มณฑล กรุงเทพ ฯ แล มณฑล หัวเมือง ตลอด พระราช อาณาจักร ทรง ทราบ ใต้ฝ่า พระ บาท เพื่อ ทรง นำ ถวาย สมเด็จ บรม บพิตร พระราช สม ภาร เจ้า ผู้ทรง พระ คุณ อัน ประเสริฐ

ด้วย ฝ่า พระบาท ทรง พระ กรุณา โปรด เกล้า ฯ เลือก เกล้า กระหม่อม ถวาย พระ พร แด่ สมเด็จ บรม บพิตร พระ ราช สม ภาร เจ้า ทรง พระ กรุณา โปรด เกล้า ฯ ตั้ง เกล้า กระหม่อมให้ เปน ผู้อำนวย การ ศึกษา แล การ พระ สาสนา มณฑล ปาจิณบุรี ครั้ง นี้ พระเดช พระคุณ เปน ล้น เกล้า ฯ

ใน ราย งาน ที่ นำ ขึ้น ทูล เกล้า ฯ ถวาย ครั้งนี้ ได้ ทำ เปน ๓ ภาค คือ

ภาคที่ ๑ หมาย (ก) ว่า ด้วย รายงาน การ ศึกษา แล การ พระ สาสนา เปน ต้น ซึ่ง จัด ทำ ใน ระหว่าง ที่ ได้ ไป ตรวจ แล ตรวจ แล้ว

ภาค ที่ ๒ หมาย (ข) ว่า ด้วย เมืองใหญ่ เมือง ขึ้น เทศาภิบาล ผู้ว่า ราชการ อำเภอ แลพระ ครู เจ้า คณะ ใน มณฑล ปาจิณ บุรี (ภาค นี้ ดู ไม่ จำ เปน นัก แต่ เห็น ด้วย เกล้า ฯ ว่า เปน อุปการะ แก่ อีก ๒ ภาค ทำ ให้ เปน ที่ เข้าใจ ง่าย ได้ ส่วน หนึ่ง)

ภาค ที่ ๓ หมาย (ฃ) ว่า ด้วย บาญชีราย ละเอียดส่วน นามวัด ตำบลอำเภอ นามเจ้าอธิการ พรรษา อายุ ภิกษุ สามเณร ศิษย์วัด แลหมาย เหตุ การ ต่าง ๆ

เกล้า กระหม่อมได้ ออกไปตรวจการศึกษา แล การ พระ สาสนา ใน มณฑล ปาจิณ บุรี ๒ ครั้ง คือ ครั้ง ที่ ๑ ได้ ไป ตรวจ เมือง ปาจิณ บุรี เมือง ฉะเชิงเทรา แล เมือง พนมสารคาม รวม ๓ เมือง ครั้ง ที่ ๒ ได้ ไป ตรวจ เมือง ชล บุรี เมือง พนัสนิคม แล เมือง บาง ละมุง รวม ๓ เมือง โดย ลำ ดับ อาไศรย พระ บรม ราชานุ ภาพ แห่ง สมเด็จ บรม บพิตร พระ ราช สม ภาร เจ้า แล ด้วย อำนาจ พระบารมี ของ ฝ่า พระบาท เปนที่ ปก เกล้า ฯ ข้า หลวง เทศาภิบาล ผู้ว่า ราช การ เมือง กรม การ ราษฎร พระครู เจ้า คณะแล เจ้าอธิการ ใน วัด นั้น ๆ ใน เมือง นั้น ๆ จัด การ รับรองให้ ได้รับ ความ ศุข สบาย โดย สม ควร

เกล้ากระหม่อมได้ ตั้งใจ ฉลอง พระเดช พระคุณ สมเด็จ บรม บพิตร พระราช สม ภาร เจ้า แล ฝ่า พระ บาท จัด การ ให้ ดำ เนินไปสู่ ความ เจริญ จน เต็ม สติกำลัง ความ คิดแล ความ สามารถ ขอ ถวาย พระราช กุศล แด่ สมเด็จ บรมบพิตรพระราชสมภาร เจ้า ซึ่ง เปน เอกอรรค สาสนูปถัมภก ผู้ทรง พระ คุณ อัน ประเสริฐ

ควร มิ ควร แล้ว แต่ จะทรงพระกรุณา โปรด เกล้า ฯ

พระ อมราภิรักขิต

ผู้อำนวย การ ศึกษา มณฑล ปาจิณบุรี

ใน ภาค ที่ ๑ นี้ จัด เปน ๑๔ ตอน คือ

ตอน ที่ ๑ ระยะทาง โดย ย่อ ซึ่ง เปน หลัก ของ ตอน ต่อ ๆ ไป

ตอน ที่ ๒ การ ประชุม จัดการ ศึกษา

ตอน ที่ ๓ วิธี ที่ ประชุม

ตอน ที่ ๔ วิธี ที่ ตรวจ

วันที่ ๒๑ พฤษภาคม ถึงกรุงเทพ ฯ เวลาบ่าย ๔ โมงเศษ

ในคราวที่ไปตรวจครั้งที่ ๒ นี้ รวมเวลาตั้งแต่ออกไปจากกรุงเทพ ฯ จนกลับเข้ามา ๓๑ วัน ต้องรีบเข้ามาโดยพิธีวิสาขบูชาณวันที่ ๒๔ พฤษภาคม แลการซ้อมนักเรียนเข้าสอบไล่ในมหามกุฎราชวิทยาลัย ณวันที่ ๑ มิถุนายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๘ ด้วยเวลาที่ไปตรวจครั้งที่หนึ่ง ๑๗ วัน ครั้งที่สอง ๓๑ วัน รวมทั้งสิ้นเปน ๔๘ วัน ในมณฑลนี้ พระครูเจ้าคณะมีถานา ๓ คือ ปลัด สมุห์ ใบฎีกาเท่านั้น

ตอนที่ ๒ การประชุมจัดการศึกษา

ในเวลาที่ไปตรวจมณฑล ๒ คราวนี้ ได้ประชุมจัดการศึกษา ๖ ครั้ง คือ

๑ เมืองปาจิณบุรี ได้ประชุมที่โรงเรียนแก้วพิจิตรพิทยากร วัดแก้วพิจิตร ณวันที่ ๒๖, ๒๗, ๒๘, ๒๙, ๓๑, มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๗ เวลาเที่ยงแล้ว ในการประชุมครั้งนี้ที่ได้สำรวจแล้ว รวมวัด ๗๐ วัด ภิกษุ ๕๒๔ องค์ สามเณร ๗๔ องค์ ศิษย์วัด ๕๐๙ คน แต่ยังหาหมดสิ้นเชิงไม่ ด้วยบางวัดอยู่ห่างไกลปลายอาณาเขตร กว่าหมายจะไปถึงกว่าจะมาก็หลายเวลา บางทีหมายไปไม่ถึงเสียบ้าง ครั้นเกล้ากระหม่อมจะคอยอยู่กว่าจะสำรวจหมดก็ไม่มีโอกาศ เพราะจำเปนต้องกลับเข้ามากรุงเทพ ฯ ให้ทันในภายในวันที่ ๑๐ เมษายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๘ แต่วัดที่ยังไม่ได้สำรวจนั้น สืบถามดูยังเหลือไม่มากโดยประมาณไม่เกินกว่า ๒๐ วัด เปนวัดเล็กน้อยในวัดหนึ่ง ๆ มีภิกษุเพียง ๕ รูปเปนอย่างยิ่ง มักอยู่ตามดอนแลป่าดงโดยมากได้เรียกบาญชีวัดที่ขึ้นทะเบียน ซึ่งพระปลัดทองทำไว้แล้ว คัดสำเนาส่งมณฑลมาดู รวมทั้งสิ้น ๓๐ วัด ยิ่งน้อยกว่าจำนวนที่เกล้ากระหม่อมได้สำรวจแล้ว ทั้งที่รู้สึกว่าวัดยังเหลืออยู่ได้ตรวจดูตามในบาญชีนั้น ในระหว่าง ๓ ปี ๔ ปี บางวัดที่ร้างแล้ว ก็ยังมีคงอยู่ วัดที่ตั้งขึ้นใหม่ไม่มีโดยมาก ทำให้ทราบเกล้า ฯ ได้ว่า เปนบาญชีที่ทำไว้นานหลายปีมาแล้ว หาได้ตรวจตราขึ้นลดทะเบียนโดยละเอียดทุกปีไม่

๒ เมืองฉะเชิงเทรา ได้ประชุมที่ในพระอุโบสถวัดพยัคฆอินทาราม ณวันที่ ๘ เมษายน เวลาบ่าย ๒ โมงเศษ รวมวัด ๒๕ วัด ภิกษุ ๓๙๓ องค์ สามเณร ๖ องค์ ศิษย์วัด ๔๕๙ คน ตามใกล้เคียงที่ประชุมชน ซึ่งสมควรจะตั้งโรงเรียนได้ แต่ยังหาได้มาประชุมหมดไม่ เพราะพักอยู่ที่เมืองฉะชิงเทรานี้ มีเวลาเพียง ๓ วันเท่านั้น ไม่มีเวลาพอที่จะมีคณาณัติส่งไปยังวัดให้ทั่วถึงได้ จำเปนต้องรีบเข้ามากรุงเทพ ฯ

๓ เมืองชลบุรี ได้ประชุมที่โรงเรียนบรรพตพิทยาคม วัดเขาบางทราย ณวันที่ ๒๖ เมษายน เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ รวมวัด ๓๐ วัด ภิกษุ ๒๖๒ องค์ สามเณร ๙ องค์ ศิษย์วัด ๒๙๒ คน

๔ เมืองพนัศนิคม ได้ประชุมที่โรงเรียนอุทกพิทยากร วัดอุทกกุเขปสีมาราม ณวันที่ ๓ พฤษภาคม เวลาบ่าย ๒ โมงเศษ รวมวัด ๔๔ วัด ภิกษุ ๔๐๐ องค์ สามเณร ๖ องค์ ศิษย์วัด ๔๐๑ คน

๕ เมืองบางพระ ได้ประชุมที่ศาลาการเปรียญวัดหลวงเมืองบางพระ ณวันที่ ๙ พฤษภาคม เวลาบ่าย ๑ โมงเศษ รวมวัด ๑๑ วัด ภิกษุ ๘๘ องค์ สามเณรไม่มี ศิษย์วัด ๑๒๐ คน

๖ บ้านนาเกลือ ได้ประชุมที่ศาลาการ

๒

บอกบาญชีวัดแลพระสงฆ์สามเณรอำเภอเมือง ฯ ฉเชิงเทรา

นามวัด	ตำบล	อธิการชาติใด	จำนวน พระ	จำนวน เณร	พระสงฆ์แลสามเณรที่เป็นชาติ ไทย	ลาว	มอญ	จีน			รวมพระเณร	จำนวนพระเณรเรียนธรรมเท่าใด วิปัสสนาธุระ	คันถธุระ	สวดมนต์	ได้บวชพระสงฆ์ กว่า ศก ๑๑๖	มาก น้อย	รายการเหตุ
วัดแหลม	บางตีนเป็ด	ไทย	๓๐	๕	๓๔	〃	〃	๑	〃	〃	๓๕	๓๐	〃	๕	มากกว่าศก ๑๑๖	๔ องค์	
วัดปากคลองท่าไข่	บ้านท่าไข่	〃	๑๐	〃	๑๐	〃	〃	〃	〃	〃	๑๐	๓	〃	๗	น้อยกว่าศก ๑๑๖	๓ องค์	
วัดปิตุลาธิราชรังสฤษดิ์	หน้าเมือง	〃	๔	〃	๔	〃	〃	〃	〃	〃	๔	๓	〃	๑	มากกว่าศก ๑๑๖	๑ องค์	
วัดโสธร	บ้านโสธร	〃	๓๒	〃	๓๒	〃	〃	〃	〃	〃	๓๒	๓	〃	๒๙	มากกว่าศก ๑๑๖	๑๕ องค์	
วัดสุนเณตราราม	ทวนทอง	จีน	๓	〃	๒	〃	〃	๑	〃	〃	๓	〃	〃	๓	น้อยกว่าศก ๑๑๖	๔ องค์	
วัดคลองสวน	คลองสวน	ไทย	๗	〃	๗	〃	〃	〃	〃	〃	๗	๑	〃	๖	เท่ากับศก ๑๑๖		
วัดหาด	คลองนา	〃	๒๒	๓	๒๑	๒	〃	๒	〃	〃	๒๕	๑๒	๑๓	〃	น้อยกว่าศก ๑๑๖	๑๐ องค์	
วัดอุทัยธาราม	ดาขื่น	〃	๓	〃	๓	〃	〃	〃	〃	〃	๓	〃	〃	๓	น้อยกว่าศก ๑๑๖	๑ องค์	
วัดบางกรด	หนองบัว	〃	๕	๔	๖	〃	〃	〃	〃	〃	๖	๓๐	〃	๓๒	น้อยกว่าศก ๑๑๖	๑ องค์	
วัดไผ่มหาบูรณาราม	บางกะไห	〃	๗	〃	๗	〃	〃	〃	〃	〃	๗	๑	〃	๖	เท่ากับศก ๑๑๖		
วัดไพรสาราม	ในคลองท่าไข่	〃	๔	〃	๔	〃	〃	〃	〃	〃	๔	〃	๑	๓	มากกว่าศก ๑๑๖	๑ องค์	
วัดบ้านนา	บางพระ	〃	๒๑	〃	๒๑	〃	〃	〃	〃	〃	๒๑	๑	〃	๒๐	มากกว่าศก ๑๑๖	๔ องค์	
วัดสวนเจิ้ม	หนองบัว	〃	๒	〃	๑	๑	〃	〃	〃	〃	๒	〃	〃	๒	มากกว่าศก ๑๑๖	๑ องค์	
วัดท่าสอ้าน	ท่าสอ้าน	〃	๒	〃	๒	〃	〃	〃	〃	〃	๒	〃	〃	๒	มากกว่าศก ๑๑๖	๓ องค์	
วัดดงขวาง	ดงขวาง	〃	๕	〃	๕	〃	〃	〃	〃	〃	๕	〃	〃	๕	มากกว่าศก ๑๑๖	๓ องค์	
วัดสองสาร	คลองนครเนื่องเขต	〃	๑๖	〃	๑๖	〃	〃	〃	〃	〃	๑๖	๑	๑๕	〃	มากกว่าศก ๑๑๖	๔ องค์	
รวมวัดทั้งสิ้น ๑๖ วัด			๒๑๒	๑๕	๒๑๓	๔	๑	๒			๒๒๗	๑๖๔	๔๐	๓๒๓	ได้บวชปีศก ๑๑๖ พระเณรมากกว่า [illegible] องค์		

๖

บาญชีภิกษุสามเณรแลศิษย์วัด ในเมืองแลแขวงเมืองฉเชิงเทรา จำนวนรัตนโกสินทรศก ๑๑๘

	นามวัด	ตำบล	อำเภอ	จำนวนเจ้าอธิการ นามเจ้าอธิการ	พรรษา	อายุ	พระ	เณร	เด็ก	หมายเหตุ
๑	พยัคฆอินทาราม	สามปีหว่านฝั่งใต้	เมืองฉเชิงเทรา	พระครู[illegible]	๑๒	๓๓	๒๔	๒	๒๐	เปนอุปัชฌาย์ กว้างขวางทั่วเมือง
๒	เทพนิมิต	คลองบ้านใหม่	"	สี	๑๒	๕๐	๑๐	๑	๔๓	ธรรมยุกติกนิกาย
๓	ประเวสนาราม	ประเวศบุรีรมย์	"	สอน	๗	๕๖	๑๒	—	๒๐	
๔	บ้านเก	บ้านเก "	"	บัว	๓๕	๕๔	๓๑	๓	๑๑	
๕	เกตุ	เกตุ "	"	ชื่น	๒๘	๔๖	๑๑	—	๒๐	
๖	บางปลง	บางปลง	"	อยู่	๒๓	๕๖	๑๘	๑	๑๕	
๗	โพธาราม	ช่องลมบางพระ	"	นุด	๓๗	๒๑	๑๒	—	๕	เปนอุปัชฌาย์
๘	บางพระ	คลองบางพระ	"	ตู่	๒๖	๖๗	๕	—	๓๐	"
๙	โสธร	บ้านโสธร	"	บัว	๑๒	๕๘	๑๘	—	๓๕	" " "
๑๐	ชีตปลักขลีทาราม	เหนือเมือง	"	แก้ว	๓๓	๕๖	๘	—	๑๕	เปนอดีตถือท่ำ
๑๑	แหลมล่าง	บางตีนเป็ด	"	ไข่	๑๓	๕๑	๒๓	—	๒๐	
๑๒	สายชลศีล	ท่าประดู่	"	ปลัดชื่น	๒๒	๓๘	๑๕	—	๑๕	
๑๓	จุกกระเชอ	จุกกระเชอ	"	ช่วย	๒๕	๕๕	๑๓	—	๓๒	
๑๔	บางกะเสม	บางกะเสม	"	ทรัพย์	๓๐	๗๕	๕	—	๑๕	
๑๕	สาวชะโงก	ใต้บ้านหมู่บางคล้า	"	นิต	๑๒	๒๗	๒๕	—	๑๕	
๑๖	ใหม่	บ้านหมู่บางคล้า	"	อินทร์	๒๑	๕๘	๒๑	—	๘	เปนอุปัชฌาย์
๑๗	สามร่ม	เหนือบ้านหมู่บางคล้า	"	ปั่น	๒๕	๕๓	๑๕	—	๑๓	
๑๘	คุ้งกถ่ง	บ้านคุ้งกถ่ง	"	ทั่ง	๒๓	๗๕	๑๕	—	๑๓	
๑๙	โพธิ์	ใต้ปากน้ำเมืองพนม	"	ทำ	๑๓	๕๓	๑๑	—	๔๐	
๒๐	แจ้ง	"	"	ขลุ่ย	๒๘	๓๕	๑๕	—	๗	" "
๒๑	ไชยพฤกษ์พยุรศักดิ์ทาราม	เหนือสำประทวน	"	จุ้ย	๓๒	๕๒	๓๕	—	๑๕	
๒๒	ปากคลองท่าไข่	ปากคลองท่าไข่	"	ปุ้ย	๑๒	๒๘	๗	—	๗	
๒๓	สีสะกระพุ่ม	บ้านสีสะกระพุ่ม	"	สุย	๑๒	๒๐	๑๒	—	๓๐	
๒๔	ปากน้ำเจ้าโล้	ปากน้ำเมืองพนม	สีสะทาง	เนียม	๑๓	๕๘	๕	—	๗	
๒๕	บางตลาด	บางตลาด	"	อิ่ม	๒๘	๕๑	๑๕	—	๘	
	รวมทั้งสิ้น ๒๕ วัด	๒๔	๒	๒๕			๓๙๙	๖	๔๕๙	

(10)

๖. วัดปิตุลาราชสฤษดิ์ (พ.ศ. ๒๔๕๗)

ราชกิจจานุเบกษา แจ้งความกระทรวงธรรมการ แผนกกรมศึกษาธิการ เรื่อง สร้างโรงเรียนประจำ มณฑลปราจีนบุรี เล่ม ๓๑ น่า ๑๕๙๗ วันที่ ๑๘ ตุลาคม ๒๔๕๗[๑๔] บันทึกไว้ว่า "ด้วย มณฑลปราจิณบุรี มีใบบอกมา ว่า โรงเรียน ประจำมณฑล[๑๕] ซึ่ง มณฑลจัดการก่อสร้างขึ้น ด้วยทุนที่เรี่ยรายได้จากบรรดาข้าราชการ และ พ่อค้า ราษฎร รวม ๓,๖๓๙ บาท ๙ สตางค์ กับเงินที่เหลือจาก ทำสังเค็ด อุทิศถวายพระราชกุศล แด่ พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง อีก ๒,๙๓๐ บาท ๓๒ สตางค์ และ เงิน ของ พระอธิการ แก้ว **วัดปิตุลาธิราชสฤษดิ์** ที่มรณะภาพอีก ๒,๘๘๘ บาท ๘๒ สตางค์ รวม ๙,๔๕๘ บาท ๒๓ สตางค์ นั้น เปนอัน สำเร็จเรียบร้อย"

---

[๑๔] ราชกิจจานุเบกษา, **แจ้งความกระทรวงธรรมการ พแนกกรมศึกษาธิการ เรื่อง สร้างโรงเรียนประจำมณฑลปราจิณบุรี**, เล่ม ๓๑ หน้า ๑๕๙๗ ลงวันที่ ๑๘ ตุลาคม ๒๔๕๗, ดูรายละเอียดใน http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2457/D/1597.PDF

[๑๕] ได้นำความกราบขึ้นบังคมทูล พระบาทสมเด็จฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แล้ว พระองค์ทรงกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามโรงเรียนว่า "เบญจมราชูทิศ" โรงเรียน เบญจมราชรังสฤษฏิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา ในปัจจุบัน

พระราชทาน อำนาจ พิเศษ ลง วันที่ ๓๐ มกราคม ร.ศ. ๑๒๕ แลพระราชบัญญัติลักษณ เข้าหุ้นส่วน แล บริษัท ร.ศ. ๑๓๐ ว่า ได้ มีผู้จับจอง จำนวน ทุน ที่ได้เพิ่มขึ้น อีก ๓๐๐,๐๐๐ บาท นั้น ครบแล้ว

มีข้อ ความ เลอียด ซึ่ง ตรวจ ดูได้ ที่ หอทะเบียน บริษัท ณกระทรวง เกษตราธิการ

แจ้งความมา ณวันที่ ๙ ตุลาคม พระพุทธศักราช ๒๔๕๗

(ลงนาม) หลวงบริหารนิติเกษตร์

เจ้าพนักงาน จดทะเบียนบริษัทณกระทรวงเกษตราธิการ

แจ้งความกระทรวงธรรมการ

พแนก กรมศึกษาธิการ

เรื่อง สร้าง โรงเรียน ประจำ มณฑล ปราจิณบุรี

ด้วย มณฑล ปราจิณบุรี มีใบ บอก มา ว่า โรง เรียน ประจำ มณฑล ซึ่ง มณฑล จัดการ ก่อ สร้าง ขึ้น ด้วย ทุน ที่ เรี่ยรายได้ จากบรรดา ข้าราชการ และ พ่อ ค้า ราษฎร รวม ๓,๖๓๙ บาท ๙ สตางค์ กับเงิน ที่เหลือ จาก ทำ สังเค็ต อุทิศ ถวายพระ ราชกุศล แด่ พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้า หลวง อีก ๒,๙๓๐ บาท ๓๒ สตางค์ และ เงิน ของ พระ อธิการ แก้ว วัด บิตุลาธิราชสฤษดิ์ ที่ มรณะ ภาพ อีก ๒,๘๘๘ บาท ๘๒ สตางค์ รวม ๙,๔๕๘ บาท ๒๓ สตางค์ นั้น เปนอัน สำเร็จ เรียบร้อย คือ ทำเปน ชั้น เดียว สี่มุข มีระเบียง ๒ ข้าง กว้าง ๑๘ มิเตอร์ ยาว ๓๒ มิเตอร์

๗. วัดท้ายเมือง (พ.ศ. ๒๔๕๙)

หนังสือ "เสด็จตรวจการคณะสงฆ์" ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เสด็จตรวจการคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๕๙ หน้า ๕๔๘ "เสด็จจากสโมสรเสือป่าขึ้นทอดพระเนตร**วัดท้ายเมือง** แล้วเสด็จตำหนักหม่อมเจ้าดำรงสิริ" และหน้า ๕๕๐ "...วัดตามลำน้ำตั้งแต่อำเภอบางคล้าลงมาถึงอำเภอบางปะกงที่ได้เสด็จประทับเสด็จขึ้นทอดพระเนตรและเสด็จผ่านไป เป็นวัดสมบูรณ์ด้วยของปลูกสร้างเป็นพื้นแต่ไม่พบชิ้นเก่า หรือทำเข้าแบบแผน **นอกจากอุโบสถ วัดท้ายเมือง** พระสงฆ์ดูดีกว่าจังหวัดปาจีนบุรี ไม่มีทิฐิมานะ"

ถึงแม้ว่าปี พ.ศ. ๒๔๕๙ พระบาทสมเด็จฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานนามวัดแล้ว และก็มีในบัญชีแนบท้าย รายงานพระสงฆ์จัดการศึกษามณฑลปราจิณบุรี ของพระอมราภิรักขิต (พ.ศ. ๒๔๔๒) มีชื่อวัดปิตุลาธิราชสฤษฎิ์แล้ว ถึงว่าจะผิดเพี้ยนไปบ้างเล็กน้อยแต่ก็ยังมีเค้าเดิม ตั้งสมมุติฐานว่า ในหนังสือเสด็จตรวจการคณะสงฆ์ ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ใช้นามวัดที่แตกต่าง ว่า "**วัดท้ายเมือง**" เพราะอยู่ท้ายเมืองฉะเชิงเทรา โดยถือว่าด้านที่เดินเรือเข้ามา ทางปากอ่าว เป็นหน้าเมือง ฝั่งที่อยู่ตรงข้าม เรียกว่า ท้ายเมือง แม้ในปัจจุบัน ทางทิศใต้ของกำแพงเมือง ก็เรียกว่า หน้าเมือง เช่น ถนนหน้าเมือง ตลาดหน้าเมือง ตำบลหน้าเมือง เป็นต้น

เสด็จจากสโมสรเสือป่า ขึ้นทอดพระเนตร*วัดท้ายเมือง* แล้วเสด็จตำหนัก*หม่อมเจ้าธำรงสิริ* เป็นการเยือนโดยฐานทรงพระเมตตา ประทานพระพรและพระรูปแก่หม่อมเจ้าธำรงสิริแล้ว เสด็จกลับ*วัดโสธร* ฯ

ค่ำวันนี้ราษฎรแห่ผ้าป่ามาทอดถวาย และมีจุดดอกไม้เพลิงอีก ฯ โปรดให้พระสงฆ์เมืองนี้สวดมนต์ถวายที่พลับพลา ประทานพัดรองสำหรับตำแหน่งเจ้าอาวาสแก่*พระสมุห์เหลี่ยม วัดสัมปทวน* ฐานานุกรมของ*พระครูญาณรังสี* ฯ

๒๑. วันที่ ๑๙ เช้า ๗ นาฬิกาครึ่ง ทรงเรือยนต์ขึ้นน้ำไป เลี้ยวเข้า*คลองตลาดใหม่* เสด็จขึ้น*วัดเทพนิมิตร* ฯ วัดนี้เป็น*วัดธรรมยุต พระปลัดเกด*เป็นเจ้าอาวาส มีของปลูกสร้างไม่เป็นระเบียบ เพราะ*พระครูสิริปัญญามุนี (อ่อน)* ผู้มาตั้งไว้เดิมและมาอยู่เมื่อภายหลัง ครั้งถอนมาจาก*วัดศรีสุริยวงศ์*ราชบุรี เป็นเจ้าคณะธรรมยุตในลำน้ำนี้ ดีแต่ชักนำคนในการปลูกสร้างแต่ไม่รู้จักวางระยะว่าอย่างไรจักงาม ฯ พวกข้าราชการและราษฎรตั้งเครื่องและเลี้ยงพระสงฆ์ เสวยแล้ว เสด็จกลับ*วัดโสธร* ฯ บ่ายวันนี้พวกราษฎรในอำเภอเมืองมาแข่งเรือถวายทอดพระเนตรที่หน้าพลับพลา

๓ นาฬิกาล่วงแล้ว ทรงเรือยนต์ขึ้นน้ำไป เสด็จขึ้นเยือน*ศาลารัฐบาล*ทอดพระเนตรที่ทำการทั่วแล้ว ประทับที่ห้องประชุม ข้าราชการฝ่ายพลเรือนถวายดอกไม้ธูปเทียนเรียงตัว แล้วเสด็จเยือนศาลมณฑลและที่ว่าการตำรวจภูธร ทรงประน้ำมนต์ประทานกองตำรวจภูธร แล้วเสด็จ*โรงเรียนเบญจมราชูทิศ* และ*โรงเรียนดัดดรุณี* ทอดพระเนตรการสอน แล้วเสด็จเรือนจำ ประทานโอวาทแก่พวกคนโทษ เสด็จกลับถึงที่ประทับเวลาค่ำแล้ว ฯ ค่ำวันนี้ มีจุดดอกไม้เพลิงเหมือนคืนก่อน ฯ

ทรงพระปรารภว่า *พระครูคณานุกิจวิจารณ์* เจ้าคณะรองชรามากอยู่เวลานี้ว่าการคณะแขวงเมืองอยู่ด้วย เป็นการเกินกำลัง ทั้งเจ้าคณะจังหวัดก็ชราเหมือนกัน และทุพพลภาพด้วย ต้องการมีผู้ช่วย พระครูคณานุกิจ-วิจารณ์ก็ทำไม่ได้ ในเวลาเสด็จออกพระสงฆ์ ได้ตรัสถอนคณะแขวงเมืองจากพระครูคณานุกิจวิจารณ์ คงให้เป็นแต่เจ้าคณะรองตำแหน่งเดียว และ

วัดตามลำแม่น้ำ ตั้งแต่*อำเภอบางคล้า*ลงมาถึง*อำเภอบางปะกง* ที่ได้เสด็จประทับ เสด็จขึ้นทอดพระเนตรและเสด็จผ่านไป เป็นวัดสมบูรณ์ด้วยของปลูกสร้างเป็นพื้น แต่ไม่พบชิ้นเก่า หรือทำเข้าแบบแผน นอกจากอุโบสถ*วัดท้ายเมือง* พระสงฆ์ดูดีกว่าจังหวัดปราจีนบุรี ไม่มีทิฏฐิมานะ แต่เจ้าคณะมีน้อยทีเดียวที่ได้งานได้การ เจ้าคณะจังหวัดชราและทุพพลภาพ รับเสด็จได้แต่ที่วัดของท่าน เจ้าคณะรองชรา กิริยาท่าทางยังกระชุ่มกระชวย ไปตามเสด็จได้บ้าง แต่อยู่ข้างไหล ๆ เจ้าคณะแขวงที่เป็นอยู่ก็มี ที่เทียบที่ไว้ก็มี ไม่เป็นงานเป็นการ โดยที่สุดรูปไม่สมประกอบก็มี เว้นแต่*พระครูฮ้อ* เจ้าคณะ*แขวงบางน้ำเปรี้ยว* และ*พระครูต่อ* เจ้าคณะ*แขวงพนมสารคาม* จะว่าไม่มีพระสามารถก็ไม่ได้ ที่แลเห็นว่าสามารถก็มี อาจจะกล่าวได้ว่าเลือกตัวเข้าเทียบกับตำแหน่งเจ้าคณะไม่เหมาะ ฯ

คณะสงฆ์ในจังหวัดฉะเชิงเทรานี้ แบ่งเป็น ๖ แขวง ๑. *แขวงเมือง* มีวัด ๓๔ วัด ได้พระบรมราชานุญาตเป็นวิสุงคามสีมาแล้ว ๓๑ วัด เหลือเป็นสำนักสงฆ์เพียง ๓ วัด จัดเป็น ๓ หมวด มีพระสงฆ์จำพรรษาในศกนั้น ๔๕๓ รูป เดิม*พระครูคณานุกิจวิจารณ์* เจ้าคณะรองบัญชาการคณะแขวงนี้ ในครั้งนี้ ทรงตั้ง*พระอธิการไข่* ภายหลังเป็น*พระครูสุตาลงกต เจ้าวัดแหลมล่าง* เป็นพระครูเจ้าคณะแขวง มีอุปัชฌายะประจำแขวง ๓ รูป ๒. *แขวงบางน้ำเปรี้ยว* มีวัด ๒๐ วัด ได้พระบรมราชนุญาตเป็นวิสุงคามสีมาแล้ว ๑๑ วัด เหลือจากนั้นยังเป็นสำนักสงฆ์ มีสำนักสงฆ์ร้าง ๑ แห่ง จัดเป็น ๒ หมวด พระสงฆ์จำพรรษา ๑๘๗ รูป *พระครูฮ้อ* ที่ภายหลังเป็น*พระครูอาจารสัมบัน* เป็นเจ้าคณะแขวง ไม่มีอุปัชฌายะประจำแขวง ๓. *แขวงพนมสารคาม* มีวัด ๔๙ วัด ได้พระบรมราชานุญาตเป็นวิสุงคามสีมาแล้ว ๔๒ วัด เหลือเป็นสำนักสงฆ์เพียง ๗ วัด มีสำนักสงฆ์ร้าง ๕ แห่ง จัดเป็น ๗ หมวด มีพระสงฆ์จำพรรษา ๒๙๒ รูป เดิมแยกเป็น ๒ คณะ *พระครูสารธรรมสุนทร* ว่า*คณะลาว* *พระครูต่อ* ภายหลังเป็น*พระครูพุทธิสาร* ว่า*คณะไทย* ตรัสให้รวมเป็นคณะเดียวกัน ให้พระครูพุทธิสารเป็นเจ้าคณะแขวง ให้ขึ้นในพระครูสารธรรมสุนทร เทียบที่เจ้าคณะรอง มีอุปัชฌายะ

๘. วัดเหนือเมือง[๑๖] (พ.ศ. ๒๓๙๑)

คำว่า "**วัดเหนือเมือง**" นี้ไม่ได้เป็นชื่อของวัด แต่เป็นการบอกว่าวัดนี้ตั้งอยู่ด้านทิศเหนือของเมือง จากคำให้การจีนบู๊ว่าด้วยเรื่องอั้งยี่เมืองฉะเชิงเทรากำเริบ จ.ศ. ๑๒๑๐ (พ.ศ. ๒๓๙๑) ถูกสอบสวนและให้การหลังถูกจับว่า "ข้าพเจ้าอ้ายจีนบู๊ (แต้จิ๋ว) แซ่เหงา อายุ ๓๓ ปี ...ณ วันขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๕ เพลาค่ำ จีนสิ้นทอง ตั้วเฮียใหญ่จัดพวกตั้วเฮียได้ ๑,๒๐๐ เศษ พร้อมกันแล้ว จึ่งสั่งให้ข้าพเจ้าตั้วเฮีย จีนฉายแซ่ตันยี่เฮีย... คุมคน ๑,๒๐๐ เศษ ลงเรืออ้อย ๖ ลำไปที่เมือง มา**จอดเรือข้าวที่วัดเหนือเมือง**แล้ว จีนเอี้ยงคุมพวก ๓๐๐ เศษ เข้าด้านเหนือ... เข้าล้อมเมืองพร้อมกันตีกลองสัญญา ยิงปืนทั้ง ๔ ด้าน กรมการพวกอยู่ในเมืองปิดประตูเมืองไว้ ยิงปืนสู้รบกันอยู่แต่เพลาค่ำประมาณยามหนึ่ง พวกจีนเข้าเมืองไม่ได้"[๑๗]

จากคำให้การนี้ จีนตั้วเฮีย คุมคนมาจากที่ต่าง ๆ เช่น บางกุ้ง สำประทวน บ้านใหม่ ท่าไข่ จะเข้าตีและยึดเมืองฉะเชิงเทรา มาจอดเรือที่วัดแห่งหนึ่งที่อยู่ทิศเหนือของเมือง ไม่ได้บอกชื่อของวัด สันนิษฐาน **ว่าเป็นวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์** เพราะตั้งอยู่ติดกับคูเมืองด้านทิศเหนือ เป็นสถานที่ใกล้เมือง ภูมิประเทศก็เหมาะสม และในขณะนั้น ปี พ.ศ. ๒๓๙๑ ยังไม่มีวัดปากคลองท่าไข่ (วัดประตูน้ำท่าไข่) วัดแหลมใต้ และวัดเทพนิมิต

- วัดท้ายเมือง คู่กับ หน้าเมือง (หน้าเมืองหันออกทางปากแม่น้ำ)
- วัดเหนือเมือง คู่กับ ใต้เมือง (ทิศเหนือ - ทิศใต้)

---

[๑๖] นำมาเปรียบเทียบกับวัดท้ายเมือง

[๑๗] **จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ เลขที่ ๑๕๕/ก จ.ศ. ๑๒๑๐.** สำเนาคำให้การจีนบู๊ ว่าด้วยเรื่องอั้งยี่ เมืองฉะเชิงเทรากำเริบ จ.ศ. ๑๒๑๐ (พ.ศ. ๒๓๙๑)

จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ เลขที่ ๑๕๕/ก จ.ศ. ๑๒๑๐

สำเนาคำให้การจีนบู๊ ว่าด้วยเรื่องอั้งยี่ เมืองฉะเชิงเทรากำเริบ จ.ศ. ๑๒๑๐ (พ.ศ.๒๓๙๑)

๏ คำให้การจีนบู๊ตั้วเฮียเมืองฉะเชิงเทราเป็นสัจ พระไกรศรี พระเกษม ผู้เรียง วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๕ หนึ่ง ถวายแล้ว ฯะ๑—

๏ วันพุธ แรม ๑ ค่ำ เดือน ๕ ปีวอกสัมฤทธิศก เสด็จกรมหลวงถาม พระไกรศรี พระเกษมเป็นผู้เรียงฯะ๑—

๏ ข้าพเจ้าอ้ายจีนบู๊แต้จิ๋วแซ่เหงาให้การว่าอายุข้าพเจ้าได้ ๓๓ ปี เดิมจะเป็นปีเดือนใดข้าพเจ้าจำมิได้ เมื่ออายุข้าพเจ้าได้ ๑๑ ปี ๑๒ ปี จีนซาบิดาข้าพเจ้าโดยสารเรือจีนมีชื่อเข้ามา ณ กรุงเทพฯ ข้าพเจ้าจึ่งโดยสารเรือสำเภาโปหลีจีนลำไฮเป็นจุ้นจู๊ เมื่อพระยาโชฎึกราชเศรษฐีเป็นที่พระวิเศษวารีตกแต่ง ครั้นข้าพเจ้าเข้ามา ณ กรุงเทพฯ จีนมีชื่อบอกข้าพเจ้าว่าจีนซาบิดาข้าพเจ้าออกไปอยู่ ณ เมืองจันทบุรี ข้าพเจ้าก็โดยสารเรือจีนมีชื่อซึ่งบรรทุกพริกไทยออกไป ณ เมืองจันทบุรี จีนอยู่พี่ชายบิดาข้าพเจ้าบอกข้าพเจ้าว่าจีนทราบิดาข้าพเจ้าตายเสียแล้ว ข้าพเจ้าก็อยู่กับจีนอยู่พี่ชายบิดาข้าพเจ้าได้ ๔ ปี แล้วข้าพเจ้าโดยสารเรือผู้มีชื่อกลับเข้ามา ณ กรุงเทพฯ ข้าพเจ้าอาศัยอยู่กับจีนเจียว ณ สวนตลาดน้อยแซ่เดียวกันกับข้าพเจ้าได้ ๓ ปี แล้วข้าพเจ้าก็ออกไปเป็นลูกจ้างใส่ไฟโรงน้ำตาลทรายจีนหลงจู๊ถอนายโรงทำน้ำตาลทรายพระยาสมบัติวานิช ณ เมืองนครชัยศรีได้ ๒ ปี โรงหลงจู๊ไฮได้ ๓ ปี ข้าพเจ้าอยู่โรงหลงจู๊คุ้ม ณ บ้านท่าควายได้ ๑ ปี โรงน้ำตาลทรายพระยาราชมนตรีที่ศีรษะกระบือได้ ๒ ปี ไปอยู่กับจีนเต้าหลงจู๊จำหน่ายน้ำสุราอยู่บ้านโกรกกรากแขวงเมืองสาครบุรีได้ปี ๑ แล้ว ข้าพเจ้าออกไปเที่ยวเล่นเบี้ยอยู่ ณ เมืองฉะเชิงเทรา นายจีนกับจีนเชียงอินวิวาทตีกัน นายฉุนพี่ชายนายจีนฟ้องกล่าวโทษจีนเชียงอินๆ กับนายฉุนเป็นความกัน ข้าพเจ้าไปประกันตัวจีนเชียงอิน นายฉุนโจทก์ชี้เอาข้าพเจ้าว่าเป็นพวกจีนเชียงอิน หมื่นวิเชียรผู้คุมเกาะเอาตัวข้าพเจ้าไว้ พระวิเศษฦาไชยกรมการบอกส่งความจีนเชียงอินกับข้าพเจ้าเข้ามา ณ กรุงเทพฯ หมื่นวิเชียรผู้คุมกรมการยังหาได้เอาตัวข้าพเจ้ากับนายฉุนโจทก์ไปส่งให้กับขุนบุรินธรฯ ส่งให้หมื่นย่ายเป็นผู้คุม ข้าพเจ้าติดตะรางได้ ๒ ปี

พวกลูกโรงหลงจู๊โรงหีบกับลูกโรงขุนพัฒน์ลักมา ๑๑ โรง เป็นคนประมาณ ๖๐๐ คน กับลูกโรงหลงจู๊เป๊าประมาณ ๑๐๐ เศษ เข้ากันกับพวกตั้วเฮียบางคล้าบางกุ้งเป็นคน ๑,๒๐๐ เศษ ถือปืนคาบศิลาประมาณ ๕๐ บอก คนนอกนั้นถือง้าว ดาบ ตรี เหลียน หลาวไม้รวก กระบองเหลี่ยมบ้าง ครบมือกัน

ณ วันขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๕ เพลาค่ำ จีนสิ้นทอง ตั้วเฮียใหญ่จัดพวกตั้วเฮียได้ ๑,๒๐๐ เศษ พร้อมกันแล้ว จึ่งสั่งให้ข้าพเจ้าตั้วเฮีย จีนฉายแซ่ตันยี่เฮีย จีนผุแซ่ตันซาเฮีย บางกุ้ง จีนห้วยเซี่ยวแซ่ตั๋นตั้วเฮีย จีนเอียงแซ่ตันยี่เฮีย จีนเนาแซ่ชีมซาเฮีย บางคล้า จีนโป๊แซ่ตั๋นยี่เฮีย จีนเส็งแซ่ตั๋นซาเฮีย ของจีนสิ้นทอง จีนตูแซ่ตั๋นยี่เฮีย จีนสินเกียแต้จิ๋วแซ่ตั๋นโปยตี่ ของจีนชีตั้วเฮีย จีนโผแซ่ตันเถ้าแก่สวนอ้อย จีนหลงจูอะแซ่จัน จีนกิแต้จิ๋วเถ้าแก่สวนอ้อย คุมคน ๑,๒๐๐ เศษ ลงเรืออ้อย ๖ ลำ**ไปที่เมืองมาจอดเรือข้าวที่วัดเหนือเมือง**แล้วจีนเอี้ยงคุมพวก ๓๐๐ เศษ เข้าด้านเหนือ จีนจอเป็นคนตีกลองสัญญา จีนตูคุมพวก ๓๐๐ เศษ เข้าด้านใต้ ข้าพเจ้าจีนเส็งคุมพวก ๒๐๐ เศษ เข้าด้านตะวันออกจีนสามขีเป็นคนตีกลองสัญญา จีนซุนเตียคุมพวก ๒๐๐ เศษ เข้าด้านตะวันตก เข้าล้อมเมืองพร้อมกันตีกลองสัญญายิงปืนทั้ง ๔ ด้าน กรมการพวกอยู่ในเมืองปิดประตูเมืองไว้ ยิงปืนสู้รบกันอยู่แต่เพลาค่ำประมาณยามหนึ่ง พวกจีนเข้าเมืองไม่ได้ พวกจีนด้านเหนือด้านใต้ด้านตะวันออกพากันล้อมเข้าหลังเมืองด้านตะวันตก ให้พวกจีนยืนชิดกำแพงเรียงๆ กันไปหมู่ละ ๔ คน ๕ คน แล้วให้พวกจีนเหยียบบนบ่าปีนขึ้นกำแพงเมืองเต็มทั้งด้านตะวันตก พวกไทยชาวเมืองตีฟันแทงพวกจีนที่ปีนขึ้นกำแพงเมืองตายบ้าง พวกจีนปีนขึ้นบนกำแพงเมืองเติมขึ้นไปได้มาก สู้รบกับพวกไทยในเมืองอยู่ประมาณหม้อข้าวสุกหนึ่ง พวกไทยในเมืองน้อยตัวก็แตกเปิดประตูเมืองพากันหนีไป พวกจีนที่เข้าในเมืองได้ ก็เปิดประตูด้านตะวันออกทั้ง ๒ ประตู พวกจีนก็พากันเข้าไปในเมืองได้ทั้งสิ้น พวกจีนเอาไฟเผาเรือนหลวงยกกระบัตรเก่าใหม่กับเรือนกรมการเรือนพวกบ่าวไพร่จะเป็นสักกี่หลังนั้นข้าพเจ้าจำหาได้ไม่ แต่เรือนพระวิเศษเจ้าเมืองนั้นหาได้เผาไม่ ข้าพเจ้าจึ่งจัดให้จีนตู จีนไข จีนเทียน จีนหะ ๔ คนคุมพวกจีนนั่งกอง ๔ มุมเมือง ๔ กองๆ ละห้าคน หว่างกลางทั้ง ๔ ด้านๆ ละ ๕ คน เดินตระเวนถึงกัน แต่ข้าพเจ้ากับจีนห้วยเซี่ยว จีนเนา จีนไล จีนเส็ง กับจีนเทียน จีนตู จีนซุนเตียจีนเอี้ยงนั่งพร้อมกันอยู่ที่ศาลากลางในเมือง แต่ข้าพเจ้าเดินเวียนไปมาดูคนที่นั่งกอง

๙. วัดปิตุลาธิราชสฤษดิ์ และวัดปิตุลาธิราชสฤษฎิ์ (พ.ศ. ๒๔๗๑)

ราชกิจจานุเบกษา แจ้งความกระทรวงธรรมการ แผนกกรมธรรมการ เรื่อง บริจาคทรัพย์ทอดกฐินที่วัดปิตุลาธิราชสฤษดิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา เล่มที่ ๔๕ ตอน ๐ ง วันที่ ๒๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๑ หน้า ๓๔๐๙ ได้ลงไว้ว่า "เรื่องบริจาคทรัพย์ทอดกฐิน **ที่วัดปิตุลาธิราชสฤษดิ์** จังหวัดฉะเชิงเทรา ด้วยมณฑลปราจีนบุรีมีใบบอกมาว่า คณข้าราชการพร้อมด้วยพ่อค้าและราษฎรในจังหวัดฉะเชิงเทรา ได้บริจาคทรัพย์รวมเป็นเงิน ๔๕๒ บาท ๓๒ สตางค์ จัดการทอดกฐินที่**วัดปิตุลาธิราชสฤษฎิ์** เมื่อ ณ วันที่ ๑๑ พฤศจิกายนศกนี้ สิ้นเงิน ๓๔๒ บาท ๒๙ สตางค์ เงินเหลือ ๑๑๐ บาท ๓ สตางค์ ได้มอบให้เจ้าอาวาสไว้สำหรับปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุวัดนั้นต่อไปแล้ว"[๑๘]

มีข้อสังเกต คือ แม้ในเอกสารฉบับเดียวกันก็เขียนไม่เหมือนกัน

---

[๑๘] ราชกิจจานุเบกษา, **เรื่อง บริจาคทรัพย์ทอดกฐินที่วัดปิตุลาธิราชสฤษดิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา,** เล่ม ๔๕ หน้า ๓๔๐๕ ลงวันที่ ๒๗ มกราคม ๒๔๗๑. ดูรายละเอียดใน http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2471/D/3409.PDF

เล่ม ๔๕ หน้า ๓๕๐๙ ราชกิจจานุเบกษา วันที่ ๒๗ มกราคม ๒๔๗๑

เรื่องบริจาคทรัพย์ทอดกฐินที่วัดบัติตาธิราชฤษดิ์

จังหวัดฉะเชิงเทรา

ด้วยมณฑลปราจีนบุรีมีใบบอกมาว่า คณข้าราชการพร้อมด้วยพ่อค้าและราษฎรในจังหวัดฉะเชิงเทรา ได้บริจาคทรัพย์รวมเป็นเงิน ๔๕๒ บาท ๓๒ สตางค์ จัดการทอดกฐินที่วัดบัติตาธิราชฤษฎิ์ เมื่อณวันที่ ๑๑ พฤศจิกายนศกนี้ สิ้นเงิน ๓๔๒ บาท ๒๙ สตางค์ เงินเหลือ ๑๑๐ บาท ๓ สตางค์ ได้มอบให้เจ้าอาวาสไว้สำหรับปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุวัดนั้นต่อไปแล้ว

ขออนุโมทนาในส่วนกุศลนี้ด้วย

แจ้งความมาณวันที่ ๑๙ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๗๑

มหาเสวกโท พระยาไพศาลศิลปสาตร

ปลัดทูลฉลองลงนามแทนเสนาบดี

เรื่องตั้งและบำรุงโรงเรียนนักธรรม

ด้วยพระครูอินทรียสังวร เจ้าคณแขวงอำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา ได้จัดตั้งโรงเรียนนักธรรมขึ้นที่ตำบลโป่งแดง ตำบลโคกยาง ตำบลมุ่งขเหล็กและตำบลกุดจิก อำเภอสูงเนิน รวม ๔ แห่ง ในการนี้ได้มีผู้บริจาคทรัพย์ซื้อหนังสือแบบเรียนและเครื่องประกอบการศึกษาธรรมวินัย ให้เป็นสมบัติของโรงเรียนนั้นๆเป็นจำนวนเงิน ๓๖๒ บาท ๙๕ สตางค์

๑๐. วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ (พ.ศ. ๒๕๓๙ – ปัจจุบัน)

ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานแห่งชาติ

วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานแห่งชาติ ตามประกาศ ในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๑๑๓ ตอนพิเศษ ๕๐ ง เมื่อวันที่ ๑๘ มกราคม พ.ศ. ๒๕๓๙ "ประการกรมศิลปากร เรื่องขึ้นทะเบียนโบราณสถานและกำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน อาศัยอำนาจตามความในมาตราที่ ๗ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ อธิบดีกรมศิลปากรจึงประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน และกำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน ในเขตท้องที่จังหวัดฉะเชิงเทรา จังหวัดตราด จังหวัดชลบุรี จังหวัดสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี ดังนี้

๑. โบราณสถาน**วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์** ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา พื้นที่โบราณสถานประมาณ ๒ ไร่ ๑ งาน ๕๔.๒๕ ตารางวา[๑๙]

---

[๑๙] ราชกิจจานุเบกษา, **ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง ขึ้นทะเบียนโบราณสถานและกำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน,** เล่ม ๑๑๓ ตอนพิเศษ ๕๐ ง, ลงวันที่ ๑๘ ธันวาคม ๒๕๓๙, หน้า ๓ - ๑๔. ดูรายละเอียดใน http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2539/E/050/3.PDF.

ประกาศกรมศิลปากร
เรื่อง ขึ้นทะเบียนโบราณสถานและกำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๗ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ อธิบดีกรมศิลปากร จึงประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน และกำหนดเขตที่ดินโบราณสถานในเขตท้องที่ จังหวัดฉะเชิงเทรา จังหวัดตราด จังหวัดชลบุรี จังหวัดสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี ดังนี้

๑. โบราณสถานวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฏิ์ ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา พื้นที่โบราณสถานประมาณ ๒ ไร่ ๑ งาน ๕๔.๒๕ ตารางวา

๒. โบราณสถานอาคารพุทธสมาคม (ศาลเก่า) ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา พื้นที่โบราณสถานประมาณ ๑ ไร่ ๑ งาน ๑.๕ ตารางวา

๓. โบราณสถานวัดบุปผาราม ตำบลบางกระแจะ อำเภอเมือง จังหวัดตราด พื้นที่โบราณสถานประมาณ ๘ ไร่ ๑๗.๗๕ ตารางวา

๔. โบราณสถานศาลากลางจังหวัดตราด (หลังเก่า) อำเภอเมือง จังหวัดตราด พื้นที่โบราณสถานประมาณ ๒ ไร่ ๓ งาน ๕๑.๒๕ ตารางวา

๕. โบราณสถานตึกมหาราช ตึกราชินี ตำบลอ่างศิลา อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี พื้นที่โบราณสถานประมาณ ๑๙ ไร่ ๓ งาน ๙๓ ตารางวา

๖. โบราณสถานวัดชนะไชยศรี ตำบลฟากห้วย อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว พื้นที่โบราณสถานประมาณ ๒ ไร่ ๑ งาน ๔๕ ตารางวา

๗. โบราณสถานปราสาทตาใบ ตำบลโคกสูง อำเภอตาพระยา จังหวัดสระแก้ว พื้นที่โบราณสถานประมาณ ๙ ไร่ ๑ งาน ๓๐ ตารางวา

ยกวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์เป็นพระอารามหลวง

ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตยกวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์เป็นพระอารามหลวง ประกาศในราชกิจจานุเบกษา ฉบับประกาศทั่วไป เล่มที่ ๑๒๕ ตอนพิเศษ ๑๔๐ ง ลงวันที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๕๑[๒๐] "ประกาศสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เรื่อง ยกวัดราษฎร์เป็นพระอารามหลวง ด้วยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยก **วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์** ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นพระอารามหลวง ชั้นตรี ชนิดสามัญ ตั้งแต่วันที่ ๒๙ มิถุนายน ๒๕๕๑ เป็นต้นไป"

---

[๒๐]ราชกิจจานุเบกษา, **ประกาศสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เรื่อง ยกวัดราษฎร์เป็นพระอารามหลวง**, เล่ม ๑๒๕ ตอนพิเศษ ๑๔๐ ง, ลงวันที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๕๑, หน้า ๔๒. ดูรายละเอียดใน http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2551/E/140/42.PDF

ประกาศสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

เรื่อง ยกวัดราษฎร์เป็นพระอารามหลวง

ด้วยทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ยก วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นพระอารามหลวง ชั้นตรี ชนิดสามัญ ตั้งแต่วันที่ ๒๙ มิถุนายน ๒๕๕๑ เป็นต้นไป

ประกาศ ณ วันที่ ๒๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๑
ชูศักดิ์ ศิรินิล
รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี ปฏิบัติราชการแทน
นายกรัฐมนตรี

เอกสารอ้างอิง

กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร (๒๕๔๒), **ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่มที่ ๔**, กรุงเทพฯ: คุรุสภาลาดพร้าว.

จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ เลขที่ ๑๕๕/ก จ.ศ. ๑๒๑๐. สำเนาคำให้การจีนบู๊ว่าด้วยเรื่องอั้งยี่ เมืองฉะเชิงเทรากำเริบ.

จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔ เลขที่ ๓๓ จ.ศ. ๑๒๒๔. ใบบอกเมืองฉะเชิงเทรา.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ภาคที่ ๒๔.** พระนคร: ตีรณสาร, ๒๔๖๙. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานรับพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าจงกลนี วัฒนวงศ์ ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๒๙ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๐๘)

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๓ บุรพภาคพระธรรมเทศนา เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จฯ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว.** พระนคร: โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๙.

ราชกิจจานุเบกษา. **แจ้งความกระทรวงธรรมการ พแนกกรมศึกษาธิการ เรื่อง สร้างโรงเรียนประจำมณฑลปราจิณบุรี.** เล่ม ๓๑ หน้า ๑๕๙๗ ลงวันที่ ๑๘ ตุลาคม ๒๔๕๗.

____________. **ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง ขึ้นทะเบียนโบราณสถานและกำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน.** เล่ม ๑๑๓ ตอนพิเศษ ๕๐ ง. วันที่ ๑๘ ธันวาคม ๒๕๓๙.

____________. **ประกาศสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เรื่อง ยกวัดราษฎร์เป็นพระอารามหลวง.** เล่ม ๑๒๕ ตอนพิเศษ ๑๔๐ ง. วันที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๕๑.

____________. **รายงานพระสงฆ์จัดการศึกษามณฑลปราจิณบุรี.** เล่ม ๑๖ ตอน ๒๙ ฉบับพิเศษ. ลงวันที่ ๑๕ ตุลาคม ๑๑๘.

____________. **เรื่อง บริจาคทรัพย์ทอดกฐินที่วัดปิตุลาธิราชสฤษดิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา.** เล่ม ๔๕ หน้า ๓๔๐๕. วันที่ ๒๗ มกราคม ๒๔๗๑.

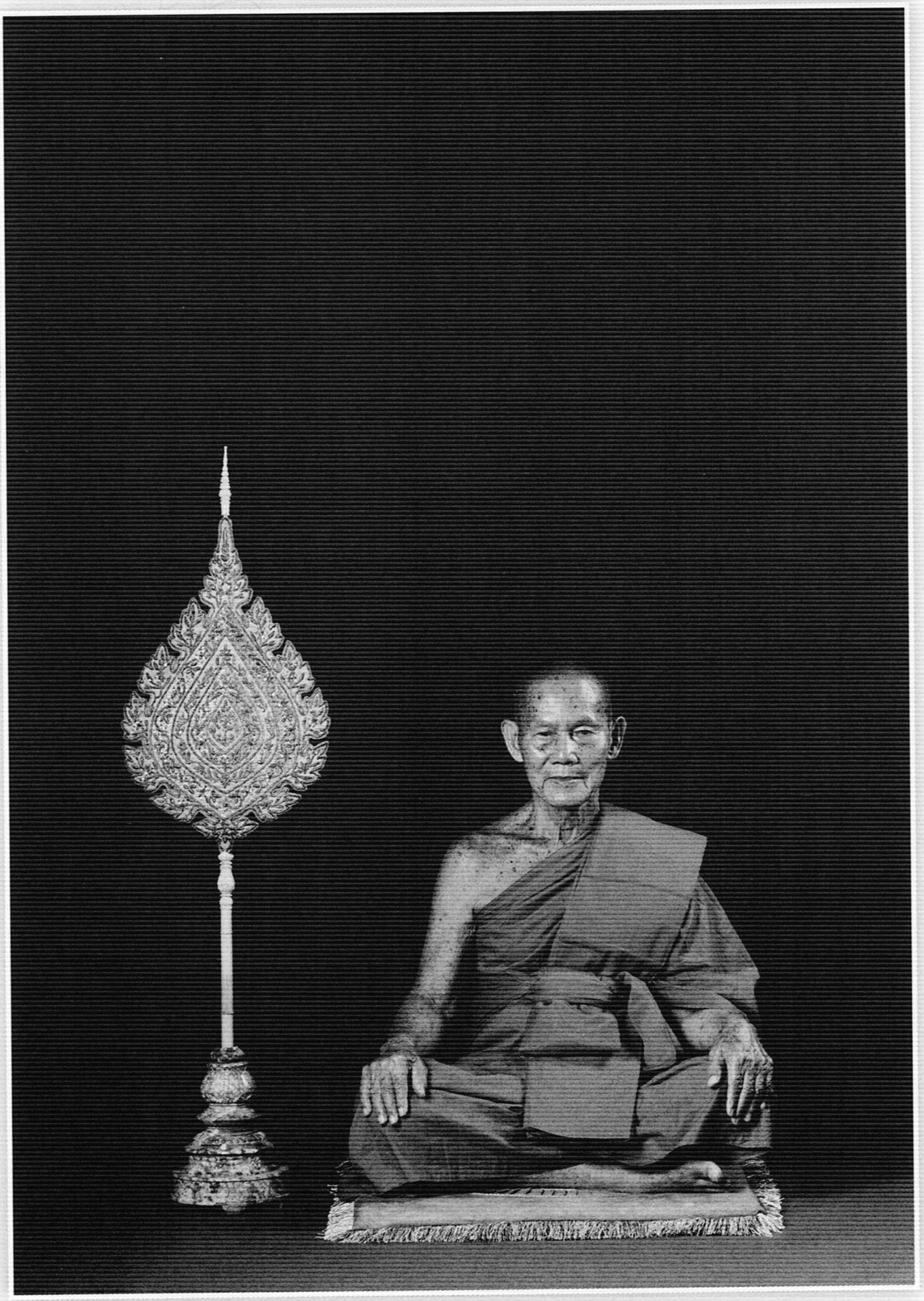
____________. **เรื่อง ว่าด้วยหัวเมืองมีใบบอกขอตั้งตำแหน่ง และถวายพระราชกุศลเผาศพ**. เล่ม ๔ ตอน ๑๒. ลงวันที่ ๒๖ มิถุนายน ๒๔๓๐.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **เสด็จตรวจการณ์คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๕๕ – ๒๔๖๐.** (มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ พิมพ์ถวายเป็นที่ระลึกในการพระราชทานเพลิงศพ พระพรหมมุนี (ปุณฺณาราเมเถร วิชมัย บุญมาก) ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๑๐ มิถุนายน ๒๕๓๗)

ชีวประวัติและผลงาน

พระธรรมปริยัติมุนี

(ประยนต์ อจฺจาทโร ป.ธ.๙)

ประวัติ

พระธรรมปริยัติมุนี
(ประยนต์ อจฺจาทโร ป.ธ.๙)

ที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๑๒
เจ้าอาวาสวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ พระอารามหลวง
เจ้าสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดฉะเชิงเทรา แห่งที่ ๓

ชื่อ พระธรรมปริยัติมุนี ฉายา อจฺจาทโร อายุ ๘๔ พรรษา ๖๑ วิทยฐานะ น.ธ.เอก, ป.ธ.๙ วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ (พระอารามหลวง) ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา

สถานะเดิม นามเดิม ประยนต์ นามสกุล ชุมเกษียร เกิดวัน ๑ ฯ ๑๔ ๒ ค่ำ ปีฉลู วันที่ ๓๐ มกราคม ๒๔๘๐

บิดา นายทองคำ ชุมเกษียร มารดา นางม้วน ชุมเกษียร ณ บ้านตำบลคลองขุด อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา

อุปสมบท วัน ๔ ฯ ๑๔ ๗ ค่ำ ปีชวด วันที่ ๘ มิถุนายน ๒๕๐๓ ณ วัดหัวสวน ตำบลเสม็ดใต้ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา

พระอุปัชฌาย์ พระครูประดิษฐ์สุตาคม (ถึก) วัดสนามช้าง ตำบลเสม็ดใต้ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา

พระกรรมวาจาจารย์ พระอธิการใย อุตฺตโม วัดหัวสวน ตำบลเสม็ดใต้ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา

พระอนุสาวนาจารย์ พระครูประภาตสมานคุณ วัดสนามช้าง ตำบลเสม็ดใต้ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา

วิทยฐานะ

พ.ศ. ๒๔๙๒ สำเร็จชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ โรงเรียนประชาบาลวัดหัวสวน อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา

พ.ศ. ๒๕๐๕ สอบได้ น.ธ. เอก ณ วัดหัวสวน สำนักเรียนคณะจังหวัดฉะเชิงเทรา

พ.ศ. ๒๕๓๑ สอบได้ ป.ธ.๙ ณ วัดจุกเฌอ สำนักเรียนคณะจังหวัดฉะเชิงเทรา

ความชำนาญการ นวกรรม ออกแบบก่อสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์ เทศนา ศาสนพิธี และอื่นๆ

งานการปกครอง

พ.ศ. ๒๕๑๒ เป็นรองเจ้าอาวาสวัดปากน้ำฝั่งใต้ กรุงเทพมหานคร

พ.ศ. ๒๕๒๓ เป็นเจ้าอาวาสวัดจุกเฌอ

พ.ศ. ๒๕๒๕ เป็นเจ้าคณะตำบลบางขวัญ เขต ๒

พ.ศ. ๒๕๒๗ เป็นพระอุปัชฌาย์

พ.ศ. ๒๕๒๗ เป็นรองเจ้าคณะอำเภอเมืองฉะเชิงเทรา

พ.ศ. ๒๕๓๒ เป็นเจ้าคณะอำเภอเมืองฉะเชิงเทรา

พ.ศ. ๒๕๔๐ เป็นรองเจ้าคณะจังหวัดฉะเชิงเทรา

พ.ศ. ๒๕๔๒ เป็นเจ้าคณะจังหวัดฉะเชิงเทรา

พ.ศ. ๒๕๔๗ เป็นเจ้าอาวาสวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์

พ.ศ. ๒๕๔๗ เป็นรักษาการเจ้าอาวาสวัดจุกเฌอ

พ.ศ. ๒๕๕๒ เป็นเจ้าอาวาสวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ พระอารามหลวง

พ.ศ. ๒๕๖๐ เป็นที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๑๒

๑. มีการทำอุโบสถสังฆกรรม สวดพระปาฏิโมกข์ตลอดปี มีพระภิกษุสวดพระปาฏิโมกข์ จำนวน ๒ รูป

๒. มีการทำวัตรเช้า - เย็น ตลอดปี

๓. มีระเบียบการปกครองของวัด คือ

(๑) มีระเบียบการปกครองวัดเป็นไปตามพระธรรมวินัย พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ และกฎมหาเถรสมาคม

(๒) จัดทำทะเบียนพระภิกษุ สามเณร และศิษย์วัดไว้เป็นหลักฐาน

(๓) จัดพระภิกษุในวัดให้รับผิดชอบหน้าที่ต่างๆ ตามความรู้ความสามารถและความถนัด

(๔) พระภิกษุ สามเณรในวัดต้องประพฤติปฏิบัติตนให้อยู่ในขอบเขตพระธรรมวินัย และกฎระเบียบมหาเถรสมาคม เคารพเชื่อฟัง ตั้งอยู่ในโอวาทของผู้ปกครอง ไม่ทำความเสื่อมเสียมาสู่สำนักวัดที่ตนอาศัยอยู่ หากมีการฝ่าฝืนไม่เชื่อฟังหรือมีการทะเลาะวิวาท ก่อให้เกิดความเสียหายจะถูกพิจารณาความผิด และลงโทษตามสมควรแก่กรณีจนถึงขั้นให้ลาสิกขาไป

๔. มีกติกาของวัด คือ

(๑) พระภิกษุสามเณรในวัดทุกรูปต้องลงทำวัตรเช้า - เย็น และออกบิณฑบาตเป็นกิจวัตรประจำวัน ยกเว้นอาพาธหรือมีกิจธุระจำเป็นต้องแจ้งเจ้าอาวาส หรือพระเถระที่เจ้าอาวาสมอบหมาย

(๒) ผู้ที่บรรพชาอุปสมบทเข้ามาแล้วจะต้องศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยโดยเฉพาะพระนวกะ เมื่อศึกษาเล่าเรียนแล้วจะต้องเข้าสอบธรรมนวกภูมิประจำสนามสอบอำเภอทุกรูป

(๓) พระภิกษุสามเณรจะออกนอกวัดจะต้องบอกลาเจ้าอาวาสหรือพระเถระที่เจ้าอาวาสมอบหมาย และเมื่อกลับมาแล้วต้องแจ้งให้ทราบเช่นกัน

(๔) ห้ามเล่นการพนันและห้ามเสพยาเสพติดทุกชนิดทุกประเภท และห้ามนำสุราเครื่องดอง ของมึนเมาทุกชนิดมาดื่ม หรือจำหน่ายในวัดโดยเด็ดขาด

(๕) ห้ามยิงนกตกปลาหรือรังแกสัตว์ทุกชนิดในบริเวณวัด เพราะเป็นเขตอภัยทาน

๕. มีการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรม แผนกบาลี และแผนกสามัญศึกษา

งานการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๒๐ เป็นครูสอนพระนวกะ วัดพระเชตุพน กรุงเทพมหานคร

พ.ศ. ๒๕๒๑ เป็นผู้นำข้อสอบประโยคบาลีสนามหลวงของภาค ๑๒ ไปเปิดสอบ ณ วัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทรา

พ.ศ. ๒๕๒๖ เป็นผู้ริเริ่มเปิดการสอนปริยัติธรรม แผนกบาลี ณ วัดจุกเฌอ จังหวัดฉะเชิงเทรา

พ.ศ. ๒๕๒๖ - ๒๕๔๗ เป็นครูสอนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ณ วัดจุกเฌอ

พ.ศ. ๒๕๒๖ - ปัจจุบัน เป็นประธานมอบทุนการศึกษาให้แก่นักเรียนที่สอบไล่ได้นักธรรมและบาลีสนามหลวง

พ.ศ. ๒๕๒๗ เป็นประธานอำนวยการสอบธรรมนวกภูมิ สนามสอบอำเภอเมือง ฉะเชิงเทรา ณ วัดแหลมใต้

พ.ศ. ๒๕๓๒ เป็นประธานในการสอบธรรมสนามหลวง สนามสอบอำเภอเมือง ฉะเชิงเทรา ณ วัดโสธรวราราม

พ.ศ. ๒๕๓๒ เป็นประธานในการสอบธรรมนวกภูมิ สนามสอบอำเภอเมือง ฉะเชิงเทรา ณ วัดโสธรวราราม

พ.ศ. ๒๕๓๔ - ปัจจุบัน เป็นครูสอนบาลี ประจำวัดจุกเฌอ และวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์

พ.ศ. ๒๕๓๕ - ๒๕๖๐ เป็นพระปริยัตินิเทศก์ ประจำจังหวัดฉะเชิงเทรา

พ.ศ. ๒๕๓๙ - ปัจจุบัน เป็นกรรมการตรวจบาลีสนามหลวง

พ.ศ. ๒๕๔๑ จัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา สังกัดกรมการศาสนา ปัจจุบันสังกัดสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

พ.ศ. ๒๕๔๑ - ๒๕๕๐ เป็นผู้จัดการโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา วัดจุกเฌอ

พ.ศ. ๒๕๔๒ - ๒๕๔๗ จัดอบรมนักธรรมก่อนสอบสนามหลวงในเขตจังหวัดฉะเชิงเทรา ณ วัดจุกเฌอ เป็นเวลา ๑๐ วัน ทุกปี

พ.ศ. ๒๕๔๓ - ๒๕๔๙ เป็นประธานจัดสอบบาลีสนามหลวง สนามสอบคณะจังหวัดฉะเชิงเทรา ณ วัดจุกเฌอ อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา

พ.ศ. ๒๕๕๐ - ๒๕๖๐ เป็นประธานจัดสอบธรรมสนามหลวง ชั้นโท - เอก สนามสอบคณะจังหวัดฉะเชิงเทรา ณ วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา

พ.ศ. ๒๕๕๐ - ๒๕๖๐ เป็นประธานจัดสอบบาลีสนามหลวง สนามสอบคณะจังหวัดฉะเชิงเทรา ณ วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา

พ.ศ. ๒๕๕๐ - ปัจจุบัน เป็นผู้จัดการโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์

วิธีส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม แผนกบาลี และแผนกสามัญศึกษา วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์

๑. จัดหาตำราเรียนและอุปกรณ์การศึกษาให้ยืมเรียนฟรี ทั้งแผนกนักธรรม บาลี และสามัญศึกษา และมีเจ้าหน้าที่รับผิดชอบดูแลเก็บหนังสือ ซ่อมหนังสือที่ชำรุด เพื่อนำมาให้นักเรียนยืมเรียน

๒. จัดการเรียนการสอนให้ฟรีทุกแผนก โดยไม่เก็บเงินใดๆ ทั้งสิ้น

๓. จัดหาเครื่องนุ่งห่ม เช่น ผ้าไตรจีวร ที่นอน ผ้าห่ม แจกแก่สามเณรทุกๆ รูป โดยเฉพาะจีวรถวายปีละ ๒ ชุด เป็นอย่างน้อย

๔. จัดอาหารถวายมื้อเช้า มื้อเพล โดยตั้งโรงครัว มีเจ้าหน้าที่โรงครัว ๕ คน งบประมาณ อาหารวันละ ๓,๐๐๐ บาท ทั้งนี้เพื่อสุขภาพพลานามัยของสามเณร ในกรณีที่รับบิณฑบาตไม่พอฉัน เพราะมีพระภิกษุสามเณรเป็นจำนวนมาก

๕. จัดเลี้ยงน้ำปานะถวายพระภิกษุสามเณร ทุกวันตลอดปีการศึกษา งบประมาณในการจัดเลี้ยง วันละ ๑,๐๐๐ บาท

๖. จัดโครงการอบรมเข้มข้นก่อนสอบสนามหลวง ทั้งแผนกธรรมและแผนกบาลี โดยจัดอบรมโครงการละ ๑๕ วัน เป็นอย่างน้อย งบประมาณอบรมนักธรรมปีละ ๕๐,๐๐๐ บาท อบรมบาลีปีละ ๑๐๐,๐๐๐ บาท

๗. ส่งเสริมให้กำลังใจแก่นักเรียนที่สอบนักธรรมสนามหลวงได้โดยถวายปัจจัยเป็นรางวัล ดังนี้ นักธรรมชั้นตรี ๕๐๐ บาท นักธรรมชั้นโท ๖๐๐ บาท นักธรรมชั้นเอก ๗๐๐ บาท

๘. ส่งเสริมให้กำลังใจแก่นักเรียนที่สอบบาลีสนามหลวงได้ โดยถวายผ้าไตร ๑ ชุด และปัจจัย ดังนี้

- ประโยค ๑ - ๒	รูปละ	๒,๐๐๐ บาท
- ประโยค ป.ธ.๓	รูปละ	๓,๐๐๐ บาท
- ประโยค ป.ธ.๔	รูปละ	๔,๐๐๐ บาท
- ประโยค ป.ธ.๕	รูปละ	๕,๐๐๐ บาท
- ประโยค ป.ธ.๖	รูปละ	๖,๐๐๐ บาท
- ประโยค ป.ธ.๗	รูปละ	๗,๐๐๐ บาท
- ประโยค ป.ธ.๘	รูปละ	๘,๐๐๐ บาท
- ประโยค ป.ธ.๙	รูปละ	๑๐,๐๐๐ บาท

๙. แจกอุปกรณ์การเรียน คือ สมุด ปากกา ไม้บรรทัด ฯลฯ ให้เพียงพอในแต่ละปีการศึกษา

๑๐. จัดห้องสมุดประจำโรงเรียน รวบรวมหนังสือประเภทต่างๆ เพื่อให้นักเรียนได้ค้นคว้า

๑๑. จัดหาอุปกรณ์ที่มีประโยชน์ต่อการศึกษาทั้งแผนกธรรม บาลี และสามัญศึกษา โดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาประกอบการเรียนการสอน เช่น

- เครื่องคอมพิวเตอร์
- วิทยุเทปคาสเซ็ต
- วิดีโอ โทรทัศน์ กล้องถ่ายรูป กล้องถ่ายวิดีโอ ฯลฯ

๑๒. จัดสรรกุฏิที่พักนักเรียนคณะต่างๆ ภายในวัดให้สามารถรองรับนักเรียนได้ทุกๆ รูป ที่เข้าเรียนตามความเหมาะสม

๑๓. ชักชวนพุทธศาสนิกชนให้มีส่วนร่วมในการศึกษาโดยการอุปถัมภ์บำรุง จัดถวายภัตตาหาร น้ำปานะบ้าง รวมทั้งบริจาคปัจจัยไว้ใช้ในการรักษาพยาบาลนักเรียนที่ป่วยไข้

๑๔. พ.ศ. ๒๕๔๒ ตั้งทุนโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ โดยเปิดบัญชีเงินฝากธนาคารกรุงไทย สาขาฉะเชิงเทรา ชื่อบัญชีโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ (แผนกสามัญศึกษา) เลขที่ ๒๒๙-๐-๑๕๘๖๑-๕ จำนวน ๑,๔๖๔,๑๑๓ บาท (หนึ่งล้านสี่แสนหกหมื่นสี่พันหนึ่งร้อยสิบสามบาทถ้วน)

วิธีส่งเสริมการศึกษาของคณะสงฆ์ในจังหวัดฉะเชิงเทรา ในฐานะเจ้าคณะจังหวัดฉะเชิงเทรา (พ.ศ. ๒๕๔๒ - ๒๕๖๐)

๑. จัดโครงการอบรมครูสอนพระปริยัติธรรม เพื่อแนะนำเทคนิค วิธีการสอนต่างๆ ให้ความรู้ความเข้าใจแก่ครูสอน และเพื่อกระตุ้นให้เจ้าสำนักเรียนเห็นคุณค่าของการศึกษา สนใจด้านขวัญกำลังใจแก่ครูผู้สอน
๒. ให้ตำราเรียน อุปกรณ์การเรียนการสอนอื่นๆ แก่สำนักเรียนต่างๆ ที่ไม่เพียงพอที่มีความประสงค์แจ้งขอมา
๓. ส่งพระภิกษุที่เป็นครูสอนพระปริยัติธรรมไปสอนตามสำนักเรียนต่างๆ ที่แจ้งขอมา
๔. จัดอบรมครูสอนพระปริยัติธรรมเป็นประจำทุกปี มีครูสอนเข้ารับการอบรมปีละ ๔๐๐ กว่ารูป ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๔

งานเผยแผ่

พ.ศ. ๒๕๒๓ - ปัจจุบัน แสดงธรรมทุกวันพระ ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และวันสำคัญในทางพระพุทธศาสนาแก่อุบาสกอุบาสิกาที่มารักษาอุโบสถศีลเป็นประจำตลอดปี

พ.ศ. ๒๕๒๖ เป็นพระธรรมทูตสายที่ ๗ ได้อบรมสั่งสอนประชาชนตามโอกาส

พ.ศ. ๒๕๓๑ เป็นพระวิปัสสนาจารย์สอนกรรมฐานแก่ประชาชนทั่วไป

พ.ศ. ๒๕๓๔ - ๒๕๔๗ เป็นประธานจัดบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อนของคณะสงฆ์อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา ณ วัดจุกเฌอ

พ.ศ. ๒๕๓๔ เข้ารับการฝึกอบรมกรรมฐานที่วัดอัมพวัน จังหวัดสิงห์บุรี เป็นเวลา ๑ พรรษา

พ.ศ. ๒๕๔๔ - ปัจจุบัน จัดอบรมกัมมัฏฐานแก่คณะครู และนักเรียนในจังหวัดฉะเชิงเทรา และจังหวัดใกล้เคียง ปีละประมาณ ๓,๐๐๐ คน

พ.ศ. ๒๕๔๕ จัดอบรมจริยธรรมแก่ข้าราชการครู จำนวน ๑๒๐ คน ณ วัดจุกเฌอ

พ.ศ. ๒๕๔๖ จัดอบรมกัมมัฏฐานแก่พระสังฆาธิการ ในเขตจังหวัดฉะเชิงเทรา มีเจ้าอาวาสเข้ารับการอบรม จำนวน ๒๕๐ รูป

พ.ศ. ๒๕๔๗ เป็นอาจารย์สอนกัมมัฏฐานแก่พระสังฆาธิการในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑๒ มีจังหวัดปราจีนบุรี ฉะเชิงเทรา นครนายก สระแก้ว มีพระสังฆาธิการเข้ารับการอบรม จำนวน ๓ รุ่น รุ่นละ ๑๐๐ รูป ระยะเวลาอบรมรุ่นละ ๕ วัน รวม ๓๐๐ รูป

พ.ศ. ๒๕๔๗ - ปัจจุบัน จัดสอนกัมมัฏฐานแก่ประชาชน ทุกวันอาทิตย์ เวลา ๑๔.๐๐ - ๑๖.๐๐ น. และเวลา ๑๙.๐๐ - ๒๑.๐๐ น. ที่วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ เป็นประจำ

๑. มีการทำพิธีวันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา ตามประเพณีนิยม มีผู้มาประชุมทำพิธี ภิกษุ สามเณร ๒๐๐ รูป ข้าราชการ พ่อค้า ประชาชนประมาณ ๓๐๐ - ๕๐๐ คน

๒. มีพุทธศาสนิกชนมาทำบุญที่วัดเป็นประจำ ประมาณ ๑๐๐ - ๑๕๐ คน

งานสาธารณูปการ

ภายในวัดจุกเฌอ ตำบลจุกเฌอ อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา

พ.ศ. ๒๕๔๗ - ๒๕๔๘ ดำเนินการปรับปรุงพื้นที่บริเวณวัดริมแม่น้ำบางปะกง เนื้อที่ประมาณ ๑ ไร่ ด้วยการถมดินลูกรัง เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๑๗๕,๐๐๐ บาท (หนึ่งแสนเจ็ดหมื่นห้าพันบาทถ้วน)

ภายในวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา

พ.ศ. ๒๕๔๖ ดำเนินการปรับปรุงพื้นที่บริเวณวัดเนื้อที่ประมาณ ๕ ไร่ ด้วยการถมดินลูกรัง จำนวน ๒,๕๐๐ คันรถ คันรถละ ๒,๐๐๐ บาท เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๕,๐๐๐,๐๐๐ บาท (ห้าล้านบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๔๗ ดำเนินการวางท่อระบายน้ำ (ท่อปูน) บริเวณหลังวัด ขนาดกว้าง ๐.๓๐ เมตร ยาว ๑๔๕ เมตร สูง ๑ เมตร เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๓๐,๐๐๐ บาท (สามหมื่นบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๔๗ ดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์ศาลาการเปรียญ อาคารทรงไทยจากชั้นเดียวเป็น ๒ ชั้น กว้าง ๒๔ เมตร ยาว ๓๙ เมตร ลักษณะคอนกรีตเสริมเหล็ก ก่ออิฐถือปูน เพิ่มมุขด้านหน้า วงกบ ประตูหน้าต่าง ชั้นบนไม้เนื้อแข็ง ด้านล่างอะลูมิเนียม หน้าต่างกระจกเลื่อน ประตูม้วน เหล็กดัด หลังคามุงกระเบื้องเคลือบดินเผา พื้นชั้นบนไม้เนื้อแข็ง พื้นชั้นล่างปูกระเบื้อง ห้องน้ำ - สุขาในตัว เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๓,๗๐๐,๐๐๐ บาท (สามล้านเจ็ดแสนบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๔๘ ดำเนินการวางท่อระบายน้ำ (ท่อปูน) บริเวณหน้าวัด ขนาดกว้าง ๐.๓๐ เมตร ยาว ๑๔๕ เมตร สูง ๑ เมตร เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๕๐,๐๐๐ บาท (ห้าหมื่นบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๔๘ ดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์อุโบสถ ลักษณะคอนกรีตเสริมเหล็กก่ออิฐถือปูน กว้าง ๑๒ เมตร ยาว ๒๐ เมตร ด้วยการเปลี่ยนกระเบื้องมุงหลังคา ซ่อมแซมช่อฟ้า ใบระกา หน้าบันลงรักปิดทองประดับกระจกใหม่ ปั้นลวดลายปูนปั้นบานประตูหน้าต่าง ผนังกะเทาะฉาบใหม่ ขัดผิวปูนตำ ติดกระจก ทาสีใหม่ทั้งด้านในและด้านนอก เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๔,๕๐๐,๐๐๐ บาท (สี่ล้านห้าแสนบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๔๙ ดำเนินการวางท่อระบายน้ำ (ท่อปูน) บริเวณหน้าวัด ขนาดกว้าง ๐.๓๐ เมตร ยาว ๑๔๕ เมตร สูง ๑ เมตร เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๕๐,๐๐๐ บาท (ห้าหมื่นบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๕๐ สร้างศาลาบรรจุอัฐิทรงไทยชั้นเดียว ๑ หลัง ลักษณะคอนกรีตเสริมเหล็กก่ออิฐถือปูน กว้าง ๔ เมตร ยาว ๘ เมตร เครื่องบนไม้เนื้อแข็ง หลังคามุงกระเบื้องลอนคู่ ผนัง ๒ ด้าน ก่ออิฐเป็นช่องๆ ประดับลวดลายปูนปั้นสำหรับบรรจุอัฐิ พื้นปูกระเบื้อง เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๑๕๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งแสนห้าหมื่นบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๕๐ สร้างอาคารอเนกประสงค์ทรงไทย ชั้นเดียว ๑ หลัง ลักษณะคอนกรีตเสริมเหล็ก ก่ออิฐถือปูน กว้าง ๘ เมตร ยาว ๑๐ เมตร เครื่องบนโครงเหล็ก หลังคามุงกระเบื้องลอนคู่ วงกบหน้าต่างไม้เนื้อแข็ง หน้าต่างมุ้งลวดกระจกบานเกล็ด วงกบ ประตูอะลูมิเนียมกระจก พื้นปูกระเบื้อง เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๓๕๐,๐๐๐ บาท (สามแสนห้าหมื่นบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๕๐ สร้างกุฏิสงฆ์ทรงไทย ๒ ชั้น ๗ หลัง ลักษณะครึ่งตึกครึ่งไม้ ก่ออิฐถือปูนกว้างหลังละ ๖ เมตร ยาวหลังละ ๑๐ เมตร เครื่องบนไม้เนื้อแข็ง หลังคามุงกระเบื้องลอนคู่ วงกบ บานหน้าต่าง - ประตูไม้เนื้อแข็ง พื้นชั้นบนไม้เนื้อแข็ง พื้นชั้นล่างปูกระเบื้อง ค่าก่อสร้างหลังละ ๕๐๐,๐๐๐ บาท เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๓,๕๐๐,๐๐๐ บาท (สามล้านห้าแสนบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๕๑ สร้างกุฏิสงฆ์ทรงไทย ๒ ชั้น ๑ หลัง ลักษณะครึ่งตึกครึ่งไม้ก่ออิฐถือปูนกว้าง ๖ เมตร ยาว ๑๐ เมตร เครื่องบนไม้เนื้อแข็ง หลังคามุงกระเบื้องลอนคู่ วงกบ บานหน้าต่าง-ประตูไม้เนื้อแข็ง พื้นชั้นบนไม้เนื้อแข็ง พื้นชั้นล่างปูกระเบื้อง เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๕๐๐,๐๐๐ บาท (ห้าแสนบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๕๑ สร้างที่พักแม่ชี ๒ ชั้น ๑ หลัง ลักษณะคอนกรีตเสริมเหล็ก ก่ออิฐถือปูนกว้าง ๘ เมตร ยาว ๑๐ เมตร เครื่องบนไม้เนื้อแข็ง หลังคามุงกระเบื้องลอนคู่ วงกบ บานหน้าต่าง - ประตู ไม้เนื้อแข็ง พื้นปูกระเบื้อง เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๓๕๐,๐๐๐ บาท (สามแสนห้าหมื่นบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๕๑ สร้างที่พักแม่ชีชั้นเดียว ๑ หลัง จำนวน ๖ ห้อง ลักษณะคอนกรีตเสริมเหล็กก่ออิฐถือปูน กว้าง ๖ เมตร ยาว ๒๔ เมตร เครื่องบนไม้เนื้อแข็ง หลังคามุงกระเบื้องลอนคู่ วงกบ บานหน้าต่าง - ประตู ไม้เนื้อแข็ง พื้นปูกระเบื้อง เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๔๐๐,๐๐๐ บาท (สี่แสนบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๕๑ ลาดยางถนนคอนกรีตแอสฟัสต์ พื้นที่ ๒,๓๕๑ ตารางเมตร เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๕๗๖,๖๐๐ บาท (ห้าแสนเจ็ดหมื่นหกพันหกร้อยบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๕๑ สร้างทางเท้าคอนกรีตเสริมเหล็ก ตลอดแนวถนนลาดยาง กว้าง ๒ เมตร ยาว ๒๙๙ เมตร เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๒๕๐,๐๐๐ บาท (สองแสนห้าหมื่นบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๕๑ สร้างศาลาปฏิบัติธรรมทรงไทย ๒ ชั้น ๑ หลัง ลักษณะคอนกรีตเสริมเหล็กก่ออิฐถือปูน กว้าง ๑๐ เมตร ยาว ๒๗ เมตร เครื่องบนโครงเหล็ก หลังคามุงกระเบื้องลอนคู่ วงกบบานหน้าต่าง - ประตูชั้นบนไม้เนื้อแข็ง ชั้นล่างกั้นเป็นห้องพัก จำนวน ๑๐ ห้อง วงกบบานหน้าต่างชั้นล่างไม้เนื้อแข็ง ประตูชั้นล่างเหล็กม้วน ห้องน้ำห้องสุขาทั้งชั้นบนและชั้นล่าง จำนวน ๑๖ ห้อง เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๔,๘๐๙,๗๓๕ บาท (สี่ล้านแปดแสนเก้าพันเจ็ดร้อยสามสิบห้าบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๕๑ ดำเนินการปรับภูมิทัศน์ บริเวณรอบกำแพงอุโบสถ - วิหาร ปรับพื้นที่ ปูอิฐตัวหนอน เนื้อที่ ๒,๗๖๘ ตารางเมตร ทำรางระบายน้ำโดยรอบ จัดสวนหย่อม ปลูกไม้ดอกไม้ประดับ เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๕๕๐,๐๐๐ บาท (ห้าแสนห้าหมื่นบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๕๑ ดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์ฌาปนสถานจัตุรมุข (เตาคู่) โดยการเปลี่ยนอิฐเตาเผาต่อเติมเตาเผา เปลี่ยนเตาเผาเป็นเตาระบบกำจัดมลพิษ เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๒๐๐,๐๐๐ บาท (สองแสนบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๕๒ ดำเนินการขุดลอกบ่อน้ำภายในวัด กว้าง ๒๔ เมตร ยาว ๔๓ เมตร สร้างคันคอนกรีตเสริมเหล็กป้องกันตลิ่งพัง ทำทางเท้ารอบบ่อน้ำ วางแผ่นพื้นคอนกรีตสำเร็จรูป เทคอนกรีตทับหน้า เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๓๘๐,๐๐๐ บาท (สามแสนแปดหมื่นบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๕๒ สร้างโรงครัว - โรงอาหารทรงไทย ชั้นเดียว ๑ หลัง ลักษณะคอนกรีตเสริมเหล็ก ก่ออิฐถือปูน กว้าง ๑๐ เมตร ยาว ๒๑ เมตร เครื่องบนโครงเหล็กหลังคามุงกระเบื้องลอนคู่ผนัง ๓ ด้านเป็นลูกกรงเหล็กดัด ด้านหลังกั้นเป็นที่ทำครัว ตีฝ้า เดินสายไฟฟ้า ติดพัดลม พร้อมอุปกรณ์ในการทำครัวครบชุด เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๔๓๕,๐๐๐ บาท (สี่แสนสามหมื่นห้าพันบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๕๒ สร้างถังเก็บน้ำฝน ๑ ถัง ลักษณะคอนกรีตเสริมเหล็ก กว้าง ๕ เมตร ลึก ๓ เมตร พื้นผนังทั้ง ๔ ด้าน เทปูน ด้านบนสร้างเป็นกุฏิ ๑ หลัง บนถังเก็บน้ำ ลักษณะคอนกรีตเสริมเหล็ก ก่ออิฐถือปูน เครื่องบนโครงเหล็กหลังคามุงกระเบื้องลอนคู่ วงกบบานหน้าต่าง - ประตูไม้เนื้อแข็ง พื้นปูกระเบื้อง ห้องน้ำห้องสุขาในตัว เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๒๔๐,๐๐๐ บาท (สองแสนสี่หมื่นบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๕๒ สร้างกุฎิที่พักสามเณร ๒ ชั้น ๑ หลัง ลักษณะคอนกรีตเสริมเหล็ก ก่ออิฐถือปูน กว้าง ๒๐ เมตร ยาว ๓๖ เมตร เครื่องบนโครงเหล็กหลังคามุงกระเบื้องเมทัลชีท วงกบ บานหน้าต่าง - ประตูชั้นบนโครงเหล็ก วงกบบานหน้าต่าง - ประตูชั้นล่างอะลูมิเนียมกระจก พื้นชั้นบน - ชั้นล่าง ปูกระเบื้องห้องน้ำห้องสุขา จำนวน ๘ ห้อง เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๒,๕๐๐,๐๐๐ บาท (สองล้านห้าแสนบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๕๒ สร้างศาลาบำเพ็ญกุศลทรงไทยชั้นเดียว ๒ หลัง ลักษณะคอนกรีตเสริมเหล็ก ก่ออิฐถือปูน กว้าง ๑๔ เมตร ยาว ๑๕ เมตร เครื่องบนโครงเหล็ก หลังคามุงกระเบื้องซีแพคโมเนีย วงกบ บานหน้าต่างอะลูมิเนียมกระจก ประตูเหล็กม้วน อาสนะไม้เนื้อแข็ง ห้องน้ำห้องสุขา ๔ ห้อง ห้องครัว ๒ ห้อง พื้นหินขัด ค่าก่อสร้างหลังละ ๓,๖๕๐,๐๐๐ บาท เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๗,๓๐๐,๐๐๐ บาท (เจ็ดล้านสามแสนบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๕๓ สร้างกุฏิสงฆ์ทรงไทย ๒ ชั้น ๑ หลัง (กุฏิเจ้าอาวาส) ลักษณะคอนกรีตเสริมเหล็ก ก่ออิฐถือปูน มีมุขหน้า ๒ ชั้น กว้าง ๑๐ เมตร ยาว ๑๕ เมตร เครื่องบนไม้เนื้อแข็ง หลังคามุงกระเบื้องลอนคู่ วงกบ บานหน้าต่าง - ประตูชั้นบนไม้เนื้อแข็ง วงกบบานหน้าต่าง - ประตูชั้นล่างอะลูมิเนียมกระจกแข็ง พื้นชั้นบนไม้เนื้อแข็ง พื้นชั้นล่างปูกระเบื้อง เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๗๐๐,๐๐๐ บาท (เจ็ดแสนบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๕๕ ดำเนินการสร้างอาคารโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ สำหรับใช้เรียนนักธรรม บาลี และแผนกสามัญศึกษา เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก ก่ออิฐถือปูน ๔ ชั้น จำนวน ๑๘ ห้องเรียนชั้นล่างปล่อยโล่ง เครื่องบนโครงเหล็ก หลังคามุงเมทัลชีท วงกบอะลูมิเนียมแข็ง หน้าต่าง-ประตู กระจกเลื่อน พื้นหินขัดห้องน้ำในตัว จำนวน ๑๒ ห้อง ติดพัดลม เดินสายไฟฟ้า ติดแอร์ พร้อมอุปกรณ์การศึกษาครบชุด กว้าง ๑๑ เมตร ยาว ๕๘ เมตร เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๑๓,๐๐๐,๐๐๐ บาท (สิบสามล้านบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๕๖ ดำเนินการสร้างศาลาบำเพ็ญกุศลทรงไทย ชั้นเดียว ๒ หลัง ลักษณะคอนกรีตเสริมเหล็ก ก่ออิฐถือปูน กว้าง ๑๔ เมตร ยาว ๑๕ เมตร เครื่องบนโครงเหล็ก หลังคามุงกระเบื้องลอนคู่ วงกบ-บานหน้าต่างอะลูมิเนียมกระจก ประตูเหล็กม้วน อาสนะไม้เนื้อแข็ง ห้องน้ำ ๔ ห้อง พื้นหินขัด ค่าก่อสร้างหลังละ

๒,๕๐๐,๐๐๐ บาท เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๕,๐๐๐,๐๐๐ บาท (ห้าล้านบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๕๗ ดำเนินการสร้างเมรุ ๑ หลัง ลักษณะคอนกรีตเสริมเหล็ก กว้าง ๗ เมตร ยาว ๑๖ เมตร เครื่องบนโครงเหล็ก หลังคาเทพื้นขัดเงา หน้าบัน-คันทวยลวดลายปูนปั้น พื้นหินขัด พร้อมติดตั้งเตาปลอดมลพิษ เดินไฟฟ้า ทาสี เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๒,๕๐๐,๐๐๐ บาท (สองล้านสองแสนบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๕๗ ดำเนินการสร้างโดมหน้าเมรุ ๑ หลัง ลักษณะ เหล็กทั้งหลัง กว้าง ๒๔ เมตร ยาว ๔๘ เมตร เครื่องบนโครงเหล็ก หลังคามุงด้วยแผ่นเมทัลชีท ผนังปล่อยโล่ง พื้นคอนกรีตขัดเงา เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๒,๗๐๐,๐๐๐ บาท (สองล้านเจ็ดแสนบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๕๗ ดำเนินการสร้างกุฏิสงฆ์ทรงไทย ๒ ชั้น ๑ หลัง จำนวน ๑๔ ห้อง ลักษณะครึ่งตึกครึ่งไม้ กว้าง ๙ เมตร ยาว ๓๗ เมตร เครื่องบนไม้เนื้อแข็ง หลังคามุงกระเบื้องลอนคู่ ผนังชั้นบนไม้-ชั้นล่างก่ออิฐฉาบปูน วงกบ บานหน้าต่าง-ประตูไม้เนื้อแข็ง พื้นชั้นบนไม้เนื้อแข็ง พื้นชั้นล่าง คอนกรีตขัดเงา ห้องน้ำด้านข้างฝั่งละ ๒ ห้อง รวม ๘ ห้อง เดินไฟฟ้า ทาสี เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๒,๐๐๐,๐๐๐ บาท (สองล้านบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๕๗ ดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์พระวิหาร โดยกรมศิลปากร ลักษณะเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนขนาดใหญ่ หลังคาเครื่องไม้มุงกระเบื้องดินเผา ลดชั้น ๒ ชั้น ซ้อนกันชั้นละ ๓ ตับ ด้านหน้าและหลังมีมุขยื่นออกมา ช่อฟ้า ใบระกา และหางหงส์เป็นไม้ลงรักปิดทอง หน้าบันตอนบนทั้งด้านหน้าและหลังมีปูนปั้นลงสีลายพันธุ์พฤกษา หน้ามุขเป็นไม้กระดานอุดเรียบแนวตั้ง ด้วยการปรับแต่งโครงหลังคา กระเบื้องหลังคา ซ่อมแซมช่อฟ้า ใบระกา ฝ้าเพดาน หน้าบัน ประตู หน้าต่าง สกัดและซ่อมแซมผนัง เสา แล้วฉาบปูนหมักขัดปูนตำ ผนังทาสีใหม่ทั้งด้านในและด้านนอก เริ่มดำเนินการตั้งแต่วันที่ ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗ ถึงวันที่ ๑๖ ตุลาคม

๒๕๕๗ รวม ๒๔๐ วัน เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๙,๐๐๐,๐๐๐ บาท (เก้าล้านบาทถ้วน) โดยห้างหุ้นส่วนจำกัด พันธกร เป็นผู้รับจ้าง

พ.ศ. ๒๕๕๘ ดำเนินการติดตั้งหม้อแปลงไฟฟ้าแรงสูง ขนาด ๒๕๐ เควี ๓ เฟส ติดตั้งเสาไฟฟ้า เดินสายไฟฟ้า ๓ เฟส ภายในวัดใหม่ทั้งหมด เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๙๐๐,๐๐๐ บาท (เก้าแสนบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๕๘ ดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ โดยสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ และกรมศิลปากร ระยะแรก เริ่มดำเนินการตั้งแต่วันที่ ๑๒ มกราคม ๒๕๕๘ ถึงวันที่ ๓๑ สิงหาคม ๒๕๕๘ รวม ๒๓๒ วัน เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๔,๕๐๐,๐๐๐ บาท (สี่ล้านห้าแสนบาทถ้วน) โดยบริษัท ประดิษฐ์ธนานุรักษ์ จำกัด เป็นผู้รับจ้าง

พ.ศ. ๒๕๕๙ ดำเนินการปรับพื้นที่ลาดยางมะตอยถนนภายในบริเวณวัด และบริเวณด้านหน้าพระอุโบสถ เนื้อที่ ๑๐,๐๐๐ ตารางเมตร โดยประมาณ เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๑,๑๐๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งล้านหนึ่งแสนบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๕๙ ดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ โดยสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ และกรมศิลปากร ระยะที่ ๒/๒ เริ่มดำเนินการตั้งแต่วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๕๙ ถึงวันที่ ๑๔ กันยายน ๒๕๕๙ รวม ๒๔๔ วัน เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๑๖,๒๕๐,๐๐๐ บาท (สิบหกล้านสองแสนห้าหมื่นบาทถ้วน) โดยบริษัท ประดิษฐ์ธนานุรักษ์ จำกัด เป็นผู้รับจ้าง

พ.ศ. ๒๕๕๙ ดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์พระปรางค์ ๔ องค์ โดยสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ และกรมศิลปากร เริ่มดำเนินการตั้งแต่วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๕๙ ถึงวันที่ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๕๙ รวม ๒๑๓ วัน เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๔,๗๐๐,๐๐๐ บาท (สี่ล้านเจ็ดแสนบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๖๐ ดำเนินการสร้างกุฏิรับรองพระเถระ ๒ ชั้น ๑ หลัง จำนวน ๘ ห้อง ลักษณะครึ่งปูนครึ่งไม้ กว้าง ๑๔ เมตร ยาว ๑๓ เมตร เครื่อง

บนไม้เนื้อแข็ง หลังคามุงกระเบื้องลอนคู่ ผนังชั้นบนไม้ฝาเฌอร่า ชั้นล่างก่ออิฐฉาบปูน วงกบ บานหน้าต่าง-ประตูไม้เนื้อแข็ง พื้นชั้นบนปูกระเบื้องยาง พื้นชั้นล่างปูกระเบื้อง ห้องน้ำ ๔ ห้อง เดินไฟฟ้า ทาสี เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๑,๒๐๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งล้านสองแสนบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๖๐ ดำเนินการสร้างโดมข้างศาลาการเปรียญ ๑ หลัง ลักษณะเหล็กทั้งหลัง กว้าง ๓๔ เมตร ยาว ๓๗ เมตร เครื่องบนโครงเหล็ก หลังคามุงด้วยแผ่นเมทัลชีท ผนังปล่อยโล่ง พื้นคอนกรีต เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๑,๕๕๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งล้านห้าแสนห้าหมื่นบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๖๐ ดำเนินการสร้างสถานที่ไหว้พระ รับสังฆทาน ๑ หลัง ลักษณะเหล็กทั้งหลัง กว้าง ๑๖ เมตร ยาว ๒๕ เมตร เครื่องบนโครงเหล็ก หลังคามุงด้วยแผ่นเมทัลชีท มีฝ้าเพดาน ผนังปล่อยโล่ง พื้นปูกระเบื้อง เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๔๕๐,๐๐๐ บาท (สี่แสนห้าหมื่นบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๖๐ ดำเนินการสร้างโรงจอดรถ ๑ หลัง ลักษณะไม้ทั้งหลัง เครื่องบนไม้เนื้อแข็ง หลังคามุงด้วยแผ่นเมทัลชีท ผนังเปิดโล่ง พื้นคอนกรีต กว้าง ๗ เมตร ยาว ๓๗ เมตร เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๘๐,๐๐๐ บาท (แปดหมื่นบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๖๐ ดำเนินการติดตั้งไฟทาง เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๖๐,๐๐๐ บาท (หกหมื่นบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๖๐ ดำเนินการต่อเติมโดมหน้าเมรุ ๑ หลัง ลักษณะ เหล็กทั้งหลัง กว้าง ๓ เมตร ยาว ๔๕ เมตร เสาเหล็ก เครื่องบนโครงเหล็ก หลังคามุงด้วยแผ่นเมทัลชีท ผนังปล่อยโล่ง พื้นคอนกรีต เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๘๐,๐๐๐ บาท (แปดหมื่นบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๖๐ ดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์ศาลาราย ซุ้มประตูและกำแพงแก้วพระอุโบสถ โดยสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ และกรมศิลปากร ระยะที่ ๑/๑ เริ่มดำเนินการตั้งแต่วันที่ ๑๑ เมษายน

๒๕๖๐ ถึงวันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๖๐ รวม ๒๕๙ วัน เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๑๔,๐๐๐,๐๐๐ บาท (สิบสี่ล้านบาทถ้วน) โดยบริษัท ประดิษฐ์ธนานุรักษ์ จำกัด เป็นผู้รับจ้าง

พ.ศ. ๒๕๖๑ ดำเนินการสร้างซุ้มประตูทางเข้าวัด ลักษณะ คอนกรีตเสริมเหล็กก่ออิฐถือปูน หลังคามุงกระเบื้องดินเผาเคลือบเงา กว้าง ๑๕ เมตร ยาว ๕ เมตร เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๑,๕๐๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งล้านห้าแสนบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๖๑ ดำเนินการสร้างสำนักงานวัด ๑ หลัง ลักษณะเสาปูน ผนังกระจกอะลูมิเนียม ติดเครื่องปรับอากาศ พื้นปูกระเบื้อง กว้าง ๑๑ เมตร ยาว ๑๐ เมตร เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๓๔๙,๐๐๐ บาท (สามแสนสี่หมื่นเก้าพันบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๖๑ ดำเนินการสร้างหลังคากันสาดหน้าศาลาบำเพ็ญกุศล "ศาลานิ่มเจริญวรรณ ๒" ลักษณะ เหล็กทั้งหลัง กว้าง ๕ เมตร ยาว ๓๑ เมตร เครื่องบนโครงเหล็ก หลังคามุงด้วยแผ่นเมทัลชีท ผนังปล่อยโล่ง เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๓๙๐,๐๐๐ บาท (สามแสนเก้าหมื่นบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๖๑ ดำเนินการติดตั้งตาข่ายกันนกบริเวณโดมหน้าเมรุ ลักษณะโครงเหล็ก ติดตั้งตาข่ายเหล็ก ชุบพลาสติก PVC กว้าง ๒๔ เมตร ยาว ๔๘ เมตร เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๖๙๐,๐๐๐ บาท (หกแสนเก้าหมื่นบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๖๑ ดำเนินการสร้างหลังคากันฝนระหว่างศาลาบำเพ็ญกุศล ลักษณะ โครงเหล็ก หลังคามุงด้วยแผ่นเมทัลชีท กว้าง ๖ เมตร ยาว ๑๙ เมตร เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๑๓๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งแสนสามหมื่นบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๖๒ ดำเนินการสร้างวิหารไตรรัตน์ ลักษณะคอนกรีตเสริมเหล็กก่ออิฐถือปูน กว้าง ๑๔ เมตร ยาว ๑๕ เมตร เครื่องบนโครงเหล็ก หลังคามุงกระเบื้อง ผนังเปิดโล่ง พื้นหินอ่อน เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๗,๒๖๙,๗๗๘ บาท (เจ็ดล้านสองแสนหกหมื่นเก้าพันเจ็ดร้อยเจ็ดสิบแปดบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๖๒ ดำเนินการสร้างโดมเชื่อมต่อด้านหลังศาลาแก้วสีมรกตกับศาลาการเปรียญ ลักษณะ เหล็กทั้งหลัง กว้าง ๙ เมตร ยาว ๑๗ เมตร เครื่องบนโครงเหล็ก หลังคามุงด้วยแผ่นเมทัลชีท ผนังปล่อยโล่ง พื้นคอนกรีต เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๖๔๕,๐๐๐ บาท (หกแสนสี่หมื่นห้าพันบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๖๒ ดำเนินการสร้างห้องสุขา ๒๒ ห้อง แยกชายหญิง มีห้องน้ำสำหรับคนพิการ ลักษณะ คอนกรีตเสริมเหล็ก ก่ออิฐถือปูน หลังคามุงด้วยแผ่นเมทัลชีท กว้าง ๔ เมตร ยาว ๒๒ เมตร เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๑,๘๓๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งล้านแปดแสนสามหมื่นบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๖๒ ดำเนินการสร้างรั้วเหล็กประดับลวดลายจำนวน ๓๓ ช่อง ลักษณะเหล็กดัด ลวดลายดอกบัว ที่เสาแต่ละช่องมีโคมไฟด้านบน สูง ๒ เมตร ยาว ๑๒๖ เมตร เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๔๙๕,๐๐๐ บาท (สี่แสนเก้าหมื่นห้าพันบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๖๒ ดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์ลานด้านในพระวิหาร ลักษณะปูพื้นด้วยหินทรายแดง มีรางระบายน้ำครอบด้วยตะแกรงสเตนเลส เนื้อที่ ๑,๕๐๐ ตารางเมตร โดยประมาณ เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๑,๐๖๐,๔๘๕ บาท (หนึ่งล้านหกหมื่นสี่ร้อยแปดสิบห้าบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๖๒ ดำเนินการบูรณะพระพุทธรูป โดยปิดทองพระพุทธรูปในพระวิหาร จำนวน ๑๖ องค์ เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๓๖๒,๕๐๐ บาท (สามแสนหกหมื่นสองพันห้าร้อยบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๖๓ ดำเนินการปรับภูมิทัศน์ บริเวณโดยรอบของวิหารไตรรัตน์ที่ประดิษฐานหลวงพ่อโสธรหน้าโบราณ ปูกระเบื้อง พร้อมทำรางน้ำ ท่อระบายน้ำเป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๕๒,๐๐๐ บาท (ห้าหมื่นสองพันห้าร้อยบาทถ้วน) ปรับปรุงภูมิทัศน์ ปูกระเบื้องรอบวิหารไตรรัตน์

พ.ศ. ๒๕๖๓ ดำเนินการจัดพิธีเททองหล่อหลวงพ่อสัมฤทธิ์ผล เนื้อสำริดแทนองค์เดิมที่เหลืออยู่เฉพาะฐานเก่าเนื้อสำริด เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๓๐๐,๐๐๐ บาท (สามแสนบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๖๓ ดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์ ปรับภูมิทัศน์ลานด้านในพระอุโบสถ ลักษณะปูพื้นด้วยหินทรายแดง มีรางระบายน้ำครอบด้วยตะแกรงสเตนเลส เนื้อที่ ๑,๕๐๐ ตารางเมตร โดยประมาณ เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๑,๒๐๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งล้านหกหมื่นสี่ร้อยแปดสิบห้าบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๖๓ ดำเนินการซ่อมแซมหลังคาศาลาการเปรียญ ปูแผ่นยางด้านล่าง ซ่อมไม้แปรและไม้ระแนงที่ชำรุด เสริมและเปลี่ยนกระเบื้องซีแพคที่ชำรุด เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๑,๐๐๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งล้านบาทถ้วน)

รวมงานสาธารณูปการ เป็นเงินทั้งสิ้น ๑๓๘,๒๓๐,๐๙๘ บาท (หนึ่งร้อยสามสิบแปดล้านสองแสนสามหมื่นเก้าสิบแปดบาทถ้วน)

งานศึกษาสงเคราะห์

พ.ศ. ๒๕๔๗ เป็นต้นมา นับแต่ย้ายมาเป็นเจ้าอาวาสวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ ได้มอบทุนการศึกษาแก่นักเรียน นักศึกษาในสถาบันการศึกษาต่างๆ เนื่องในวันทำบุญวันเกิด วันที่ ๓๐ มกราคมทุกปี ปีละ ๒๐๐,๐๐๐ บาท (สองแสนบาทถ้วน) โดยในปี ๒๕๖๓ ได้มอบทุนการศึกษา แก่นักเรียน นักศึกษาในสถาบันการศึกษาต่างๆ รวมเป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๒๕๐,๐๐๐ บาท (สองแสนห้าหมื่นบาทถ้วน) ดังนี้

๑. โรงเรียนอนุบาลวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ จำนวน ๓๐ ทุน ทุนละ ๑,๐๐๐ บาท รวม ๓๐,๐๐๐ บาท (สามหมื่นบาทถ้วน)

๒. โรงเรียนวัดจุกเฌอ ระดับประถมศึกษา จำนวน ๑๐ ทุน ทุนละ ๑,๐๐๐ บาท รวม ๑๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งหมื่นบาทถ้วน) ระดับมัธยมศึกษา จำนวน ๕ ทุน ทุนละ ๒,๐๐๐ บาท รวม ๑๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งหมื่นบาทถ้วน)

๓. โรงเรียนเทศบาล ๑ ระดับประถมศึกษา จำนวน ๑๐ ทุน ทุนละ ๑,๐๐๐ บาท รวม ๑๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งหมื่นบาทถ้วน)

ระดับมัธยมศึกษา จำนวน ๕ ทุน ทุนละ ๒,๐๐๐ บาท รวม ๑๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งหมื่นบาทถ้วน)

๔. โรงเรียนเทศบาล ๒ ระดับประถมศึกษา จำนวน ๑๐ ทุน ทุนละ ๑,๐๐๐ บาท รวม ๑๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งหมื่นบาทถ้วน) ระดับมัธยมศึกษา จำนวน ๕ ทุน ทุนละ ๒,๐๐๐ บาท รวม ๑๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งหมื่นบาทถ้วน)

๕. โรงเรียนดัดดรุณี จำนวน ๑๕ ทุน ทุนละ ๒,๐๐๐ บาท รวม ๓๐,๐๐๐ บาท (สามหมื่นบาทถ้วน)

๖. โรงเรียนเบญจมราชรังสฤษฎิ์ จำนวน ๑๐ ทุน ทุนละ ๒,๐๐๐ บาท รวม ๒๐,๐๐๐ บาท (สองหมื่นบาทถ้วน)

๗. โรงเรียนเบญจมราชรังสฤษฎิ์ ๒ จำนวน ๑๐ ทุน ทุนละ ๒,๐๐๐ บาท รวม ๒๐,๐๐๐ บาท (สองหมื่นบาทถ้วน)

๘. วิทยาลัยอาชีวศึกษาฉะเชิงเทรา จำนวน ๑๐ ทุน ทุนละ ๒,๐๐๐ บาท รวม ๒๐,๐๐๐ บาท (สองหมื่นบาทถ้วน)

๙. โรงเรียนปัญจพิทยาคาร จำนวน ๑๐ ทุน ทุนละ ๑,๐๐๐ บาท รวม ๒๐,๐๐๐ บาท (สองหมื่นบาทถ้วน)

๑๐. วิทยาลัยเทคโนโลยีฉะเชิงเทรา จำนวน ๕ ทุน ทุนละ ๒,๐๐๐ บาท รวม ๑๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งหมื่นบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๔๘ - ปัจจุบัน มอบปัจจัยนิตยภัตพระราชาคณะชั้นเทพ ปีละ ๘,๘๐๐ บาท และนิตยภัตพระราชาคณะชั้นธรรม ปีละ ๑๓,๗๐๐ บาท เพื่ออุปถัมภ์โครงการขยายห้องเรียนระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ห้องเรียนวัดโสธรวราราม อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา ต่อมาได้รับยกฐานะเป็นวิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร

รวมงานศึกษาสงเคราะห์ เป็นเงินทั้งสิ้นจำนวนมากกว่า ๓ ล้านบาท

งานสาธารณสงเคราะห์

พ.ศ. ๒๕๔๘ - ๒๕๖๐ ดำเนินการจัดเลี้ยงอาหาร - น้ำปานะแก่พระภิกษุสามเณร ที่เข้าสอบธรรมสนามหลวงชั้นโท-เอก ที่วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา ปีละ ๓๐,๐๐๐ บาท (๑๒ ปี) เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๓๖๐,๐๐๐ บาท (สามแสนหกหมื่นบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๔๘ - ๒๕๖๐ ดำเนินการจัดเลี้ยงอาหาร - น้ำปานะแก่พระภิกษุสามเณร ที่เข้าสอบบาลีสนามหลวง ที่วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา ปีละ ๓๐,๐๐๐ บาท (๑๒ ปี) เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๓๖๐,๐๐๐ บาท (สามแสนหกหมื่นบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๔๘ - ๒๕๕๔ บริจาคปัจจัยส่วนตัวช่วยเหลือภัยแล้ง (ทุนวัดช่วยวัด) ปีละ ๘,๘๐๐ บาท (๗ ปี) เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๖๑,๖๐๐ บาท (หกหมื่นหนึ่งพันหกร้อยบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๕๕ - ๒๕๖๐ บริจาคปัจจัยส่วนตัวช่วยเหลือภัยแล้ง (ทุนวัดช่วยวัด) ปีละ ๑๓,๗๐๐ บาท (๕ ปี) เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๖๘,๕๐๐ บาท (หกหมื่นแปดพันห้าร้อยบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๖๓ บริจาคเงินสมทบทุนสร้างศาลาพักญาติผู้ป่วย โรงพยาบาลพุทธโสธร เป็นเงินจำนวน ๒๕,๐๐๐ บาท (สองหมื่นห้าพันบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๖๔ บริจาคเงินซื้อเครื่องออกซิเจนด้วยอัตราการไหลสูง รุ่น Ominox HFT700 มอบให้แก่โรงพยาบาลพุทธโสธร สำหรับใช้ในการรักษาผู้ป่วย COVID-19 จำนวน ๒ เครื่อง เป็นเงินจำนวน ๕๐๐,๐๐๐ บาท

รวมงานสาธารณสงเคราะห์ เป็นเงินทั้งสิ้น จำนวน ๑,๓๗๕,๑๐๐ บาท (หนึ่งล้านสามแสนเจ็ดหมื่นห้าพันหนึ่งร้อยบาทถ้วน)

งานพัฒนาวัด

พ.ศ. ๒๕๔๗ - ปัจจุบัน ดำเนินการปรับปรุงบริเวณวัดให้เป็นสถานที่พักผ่อน โดยจัดปลูกไม้ดอก ไม้ประดับไม้ยืนต้น สร้างศาลาพักผ่อนและจัดทำบริเวณสถานที่ ให้สะอาดร่มรื่นอยู่เสมอ

พ.ศ. ๒๕๔๗ - ปัจจุบัน ดำเนินการปลูกพืชสมุนไพรบางชนิดไว้ในบริเวณวัด เพื่อประโยชน์แก่การศึกษาและการรักษาแก่ประชาชนทั่วไป

งานพิเศษ

พ.ศ. ๒๕๓๙ เข้ารับการอบรมตามโครงการพระสงฆ์เพื่อสังคมไทยจาก มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่วัดโสธรวราราม อำเภอเมือง ฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา

พ.ศ. ๒๕๔๒ - ๒๕๖๐ เข้าร่วมประชุมพระสังฆาธิการระดับเจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะจังหวัด และเลขานุการ จัดประชุมโดยเจ้าคณะภาค ๑๒ ตามมติมหาเถรสมาคมที่ ๑๔๓/๒๕๔๖ ปีละ ๒ ครั้ง

พ.ศ. ๒๕๔๗ - ๒๕๕๒ เป็นประธานโครงการขยายห้องเรียนมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ห้องเรียนวัดโสธรวราราม วรวิหาร จังหวัดฉะเชิงเทรา

พ.ศ. ๒๕๔๙ – ปัจจุบัน สนับสนุนโครงการสอน - สอบธรรมศึกษาในโรงเรียน ๔ แห่ง คือ โรงเรียนอนุบาลวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ โรงเรียนดัดดรุณี โรงเรียนเบญจมราชรังสฤษฎิ์และโรงเรียนเบญจมราชรังสฤษฎิ์ ๒ มีนักเรียนสอบในสังกัดวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ จำนวน ๓,๒๐๐ คน และมีจำนวนเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ

พ.ศ. ๒๕๕๓ เป็นประธานที่ปรึกษา คณะกรรมการบริหารโครงการขยายห้องเรียนมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๕๐ - ๒๕๖๐ ดำเนินโครงการประชุม อบรมสัมมนาเชิงปฏิบัติการแก่ครูสอนพระปริยัติธรรม และพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน

พ.ศ. ๒๕๕๑ - ปัจจุบัน ดำเนินโครงการจัดพิมพ์หนังสือธรรมศึกษาชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก สำหรับเยาวชน/นักเรียน ในจังหวัดฉะเชิงเทรา และพิมพ์เพิ่มเติม

พ.ศ. ๒๕๕๑ - ปัจจุบัน ดำเนินโครงการส่งเสริม ศีลธรรมจริยธรรมตามสถานศึกษา ฉะเชิงเทรา ร่วมกับสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด สำนักงานเขตการศึกษาและวิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๕๙ จัดพิธีสวดพระอภิธรรมถวายเป็นพระราชกุศล แด่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เป็นเวลา ๑ เดือน (เดือนตุลาคม ๒๕๕๙) และจัดสวดพระอภิธรรมทุกวันพระ ๑๔ หรือ ๑๕ ค่ำ จัดพิธีบำเพ็ญกุศลสัตตมวาร (๗ วัน) จัดพิธีบำเพ็ญกุศลปัณรสมวาร (๑๕ วัน)

พ.ศ. ๒๕๕๙ จัดพิธีอุปสมบทหมู่จำนวน ๘๓ รูป ถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช อบรมวิปัสสนากัมมัฏฐานตลอดงาน และพิธีบำเพ็ญกุศลปัญญาสมวาร ครบ ๕๐ วัน ระหว่างวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ถึงวันที่ ๘ ธันวาคม ๒๕๕๙

พ.ศ. ๒๕๖๐ เป็นประธานกรรมการสถานศึกษาโรงเรียนอนุบาลวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์

พ.ศ. ๒๕๖๐ จัดพิธีอุปสมบทหมู่จำนวน ๙๑ รูป ถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช อบรมวิปัสสนากัมมัฏฐานตลอดงาน และพิธีบำเพ็ญกุศลสตมวาร ครบ ๑๐๐ วัน ระหว่างวันที่ ๑๗ - ๒๗ มกราคม ๒๕๖๐

พ.ศ. ๒๕๖๐ จัดพิธีอุปสมบทหมู่ โครงการบรรพชาอุปสมบทหมู่เพื่อถวายเป็นพระราชกุศล พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร เนื่องในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ ระหว่างวันที่ ๑๖ - ๓๐ ตุลาคม ๒๕๖๐

พ.ศ. ๒๕๔๒ วัดจุกเฌอ เป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง ของกรมการศาสนา

พ.ศ. ๒๕๔๔ วัดจุกเฌอ เป็นวัดพัฒนาที่มีผลงานดีเด่น ของกรมการศาสนา

พ.ศ. ๒๕๔๗ สถาบันราชภัฏราชนครินทร์ จังหวัดฉะเชิงเทรา ถวายปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาจัดการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๕๐ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พระราชทานเสาเสมาธรรมจักร ในฐานะผู้ทำคุณประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาประเภทส่งเสริมการศึกษาพระพุทธศาสนา เนื่องในวันวิสาขบูชา ณ มณฑลพิธีท้องสนามหลวง

พ.ศ. ๒๕๕๐ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ประทานเกียรติบัตร ในฐานะได้บำเพ็ญประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาด้านส่งเสริมการศึกษาพระพุทธศาสนา

พ.ศ. ๒๕๕๑ เนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยก วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นพระอารามหลวง ชั้นตรี ชนิดสามัญ ตั้งแต่วันที่ ๒๙ มิถุนายน ๒๕๕๑ เป็นต้นไป

พ.ศ. ๒๕๕๕ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ถวายปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา

พ.ศ. ๒๕๕๙ สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ ผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช ประทานรางวัล “เสาอโศกผู้นำศีลธรรม” ในฐานะเป็นผู้มีความตั้งใจ เสียสละ ทุ่มเท และอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนา

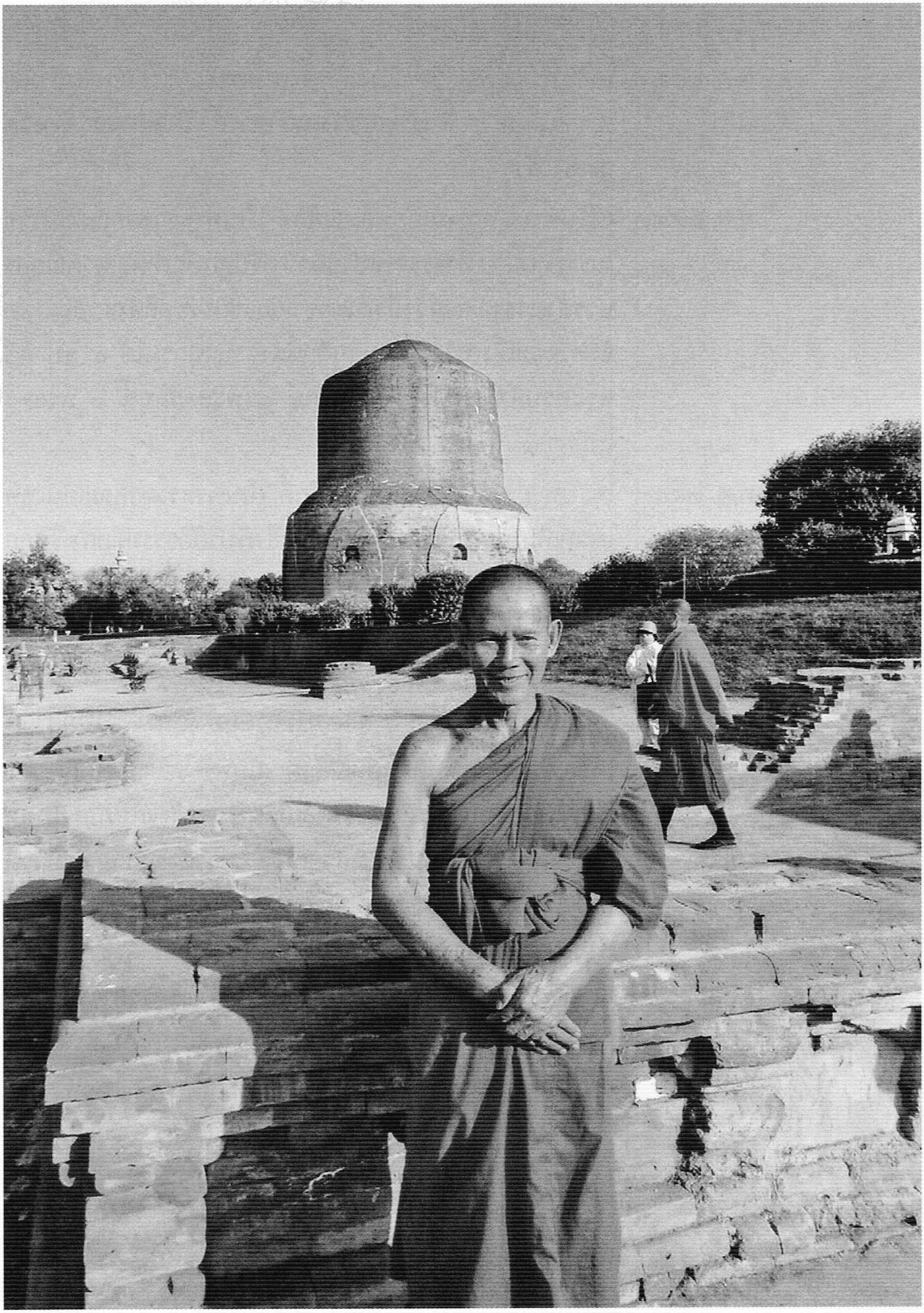
สมณศักดิ์

พ.ศ. ๒๕๓๓ ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ในราชทินนาม ที่ **พระเมธีวรคณาจารย์ วัดจุกเฌอ จังหวัดฉะเชิงเทรา**

พ.ศ. ๒๕๔๓ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นราช ในราชทินนาม ที่ **พระราชปริยัติกวี ตรีปิฎกบัณฑิต มหาคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี** พระราชาคณะชั้นราช สถิต ณ วัดจุกเฌอ จังหวัดฉะเชิงเทรา มีฐานานุศักดิ์ตั้งฐานานุกรมได้ ๔ รูป คือ พระครูปลัด ๑ พระครูสังฆรักษ์ ๑ พระครูสมุห์ ๑ พระครูใบฎีกา ๑

พ.ศ. ๒๕๔๘ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นเทพ ในราชทินนาม ที่ **พระเทพปัญญาเมธี ศรีปริยัติธรรมดิลก ตรีปิฎกบัณฑิต มหาคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี** พระราชาคณะชั้นเทพ สถิต ณ วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา มีฐานานุศักดิ์ตั้งฐานานุกรมได้ ๕ รูป คือ พระครูปลัด ๑ พระครูวินัยธร ๑ พระครูสังฆรักษ์ ๑ พระครูสมุห์ ๑ พระครูใบฎีกา ๑

พ.ศ. ๒๕๕๔ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นธรรม ในราชทินนาม ที่ **พระธรรมปริยัติมุนี ศรีสังฆโสภณ โกศลปริยัติกิจ ตรีปิฎกบัณฑิต มหาคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี** พระราชาคณะชั้นธรรม สถิต ณ วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ พระอารามหลวง จังหวัดฉะเชิงเทรา มีฐานานุศักดิ์ตั้งฐานานุกรมได้ ๖ รูป คือ พระครูปลัดวิมลปริยัติวัฒน์ ๑ พระครูวินัยธร ๑ พระครูธรรมธร ๑ พระครูสังฆรักษ์ ๑ พระครูสมุห์ ๑ พระครูใบฎีกา ๑

ชีวิตของข้าพเจ้า*

พระมหาประยนต์ อจฺจาทโร ป.ธ.๙

ชาติภูมิ

โยมพ่อของข้าพเจ้าเล่าให้ฟังว่า ข้าพเจ้าเกิดคือคลอดจากครรภ์มารดาในขณะที่โยมแม่กำลังนั่งห่อขนมเทียนอยู่ เกิดการเจ็บท้องในขณะนั้น ซึ่งตรงกับวัน**แรม ๑๓ ค่ำ เดือนยี่ ปีฉลู ตรงกับวันเสาร์ที่ ๒๙ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๐** เวลาหัวค่ำคือประมาณ ๑๙.๐๐-๒๐.๐๐ น.

ณ ที่ยุ้งข้าวของบ้านลุงจี๊ ชุมเกษียร ตั้งอยู่ ณ ตำบลคลองขุด อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา เหตุที่เกิดที่นั่นเพราะโยมพ่อโยมแม่ยากจนไปอาศัยยุ้งข้าวต่อเพิงพักอาศัย ขณะที่คลอดออกมามือแขนสั้น และต่อมาก่อนจะเดินได้ก็อ้วนและแขนสั้น โยมปู่จีนซึ่งเป็นพ่อของโยมพ่อได้ตั้งชื่อว่า *"อ้ายพระยาสมุทรมือเช็ดตูดไม่ถึง"* ขณะนั้นข้าพเจ้ายังไม่รู้เดียงสา ไม่มีอะไรที่จะจำได้ โยมพ่อของข้าพเจ้าชื่อ**ทองคำ ชุมเกษียร** เป็นลูกชายคนเดียวของปู่จีน ย่าจัน ส่วนแม่ของข้าพเจ้าชื่อ**ทองม้วน** เป็นบุตรสาวของโยมก๋งเชย ยายพลับ ชาวบ้านหัวสวน เพราะความยากจนของโยมพ่อโยมแม่ ข้าพเจ้าต้องย้ายที่อยู่หลายแห่ง ข้าพเจ้ามีพี่สาว คนหนึ่งชื่อสำเภา ได้สามีชื่อพินิจ ขู่เจริญ แต่ปัจจุบันเปลี่ยนเป็น "แสงสุทธิวาส" แต่เพื่อนบ้านเรียกกันว่า "ทิดเบิ้ม" ส่วนข้าพเจ้าเป็นคนที่ ๒ ปู่ได้ตั้งชื่อว่า **"รถยนต์"** แต่ในทะเบียนทหารชื่อ **"ประยนต์"** เวลาอยู่ในโรงเรียนครูเรียกว่า "พยนต์" เวลาเป็นทหารชื่อ **"พลฯ ประยนต์"** เวลามาอุปสมบทก็ชื่อว่า **"พระประยนต์"** มาเรียนบาลีสอบ ป.ธ.๓ ได้ เขาเรียกว่า **"พระมหาประยนต์"** มาจนบัดนี้

ชีวิตในวัยเด็ก

ข้าพเจ้ามาจำความได้เมื่อมาอยู่บ้านสะพานโค้ง ตำบลคลองขุด อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา สะพานโค้งเป็นย่านกลางของบ้านคันคลอง บ้าน

---

*คัดจากหนังสือที่ระลึกฉลองปริญญาบัตร พัดยศ ป.ธ.๙ วันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๓๑

ดอนทราย บ้านทางหลวง บ้านไผ่แถว บ้านหัวสวน บ้านสามหมู่ สะพานโค้ง ทอดข้าม คลองขุด ที่ขุดสมัย ร. ๕ เพื่อล่องซุงจากป่ามาลงแม่น้ำบางปะกงที่คลองบางไผ่ แต่เวลาที่ข้าพเจ้าจำความได้ไม่มีการล่องซุงแล้ว แต่เวลาน้ำหลากมีเรือเครื่องกลางลำรับจ้างส่งคนโดยสารจากหนองอีแก่นตลาดบางบ่อสู่ตลาดแปดริ้ว อยู่ ๒ - ๓ ลำ มีเรือนายนาม เรือนายอี๋ ศรีสมบูรณ์ ซึ่งเป็นลุงของข้าพเจ้า

การศึกษา

เมื่ออายุประมาณ ๘ ขวบ ได้เข้าโรงเรียนประชาบาลวัดหัวสวน ตำบลเสม็ดใต้ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา ในสมัยนั้นต้องเข้าเรียนชั้นมูลก่อน อ่านหนังสือได้แล้วทำเลขเป็นจึงได้ขึ้น ป. ๑ ชั้นมูลแบ่งเป็นมูล ก มูล ข ต้องอ่านหนังสือเล่มหนึ่งตอนต้น มีคำว่า ป้ากะปู่ กู้อีจู้ ตากะปู่ อากะป้า อีกา ตาดี ปะปู ว่าเท่าที่นึกได้ ตอนกลางมีเรื่องนายเสนอ เสียงเสนาะ ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมทะเล ตัดไม้แสมมาทำฟืน ให้รู้ถึงการอ่านอักษรมีเสียงคล้าย ห นำ ข้าพเจ้าเรียนอยู่ชั้นมูล ข ยังไม่ได้ขึ้นชั้น ป. ๑ ต้องย้ายไปเรียนโรงเรียนวัดสาวชะโงก เพราะโยมพ่อย้ายจากสะพานโค้งไปอยู่คลองสะเดา เช่าสวนนายไล้ เพ่งวณิชย์

สมัยนั้นสงครามเกิด ข้าพเจ้าอยู่ในสวน เห็นเครื่องบินไล่ยิงกันเป็นฝูง ได้ยินเสียงทิ้งระเบิดที่จังหวัด ข้าพเจ้าจำได้ว่ากระดาษสมุด*แพงมาก เสื้อผ้าแพง น้ำมันก๊าดต้องเข้าคิวกันซื้อ ไม้ขีดไฟไม่มีใช้ ต้องตีหินเหล็กไฟ ใช้น้ำมันหมูจุดตะเกียง* ไปอยู่สวนได้หนึ่งปีต้องย้ายกลับสะพานโค้งเพราะเจ้าของสวนไปอยู่เอง ไข้จับสั่นระบาดมาก โยมพ่อเป็นไข้จับสั่น ใช้บอระเพ็ดตำแล้วให้ข้าพเจ้าปัสสาวะเอาผสมกันดื่มแก้ไข้ โรคตาแดงระบาด ข้าพเจ้าเป็นตาแดง ตื่นเช้าลืมตาไม่ได้ ต้องใช้น้ำล้างจนสะอาดจึงลืมตาได้ ใช้ว่านหางจระเข้ฝนหยอดตา เมื่อย้ายมาอยู่สะพานโค้งต้องกลับมาเรียนโรงเรียนวัดหัวสวน เริ่มเรียนชั้น ป. ๒ เพราะลูกลุงเรียนชั้น ป. ๒ ชวนให้ไปนั่งด้วยกัน และข้าพเจ้าอ่านหนังสือเก่งและทำเลขบวก ลบ คูณ หาร เป็น คุณครูก็อนุญาตให้เรียน ป. ๒ สมัยนั้นยังไม่มีโรงเรียน ใช้ศาลาวัด วันโกนต้องเก็บโต๊ะเก้าอี้สวดมนต์พร้อมกัน วันพระหยุดเรียน พอขึ้นชั้น ป. ๓ ปี พ.ศ. ๒๔๙๐ น้องชายคนสุดท้องเกิด

แท้จริงข้าพเจ้ามีน้อง ๓ - ๔ คน แต่เสียชีวิตตั้งแต่ยังเล็ก คนสุดท้องพอเกิดได้ ๕ เดือนเศษ โยมแม่ของข้าพเจ้ามาสิ้นชีวิตลงด้วยไข้รากสาดน้อย ข้าพเจ้าอายุย่างเข้า ๑๐ ขวบ ข้าพเจ้ากับพี่สาวช่วยกันเลี้ยงน้องคนเล็กซึ่งเป็นชายมีชื่อว่าประสาท โดยโยมพ่อเป็นผู้หาเลี้ยง โยมพ่อโศกเศร้ามากที่โยมแม่มาตายจากไป ทิ้งลูกเล็กไว้ แต่โยมพ่อรักลูกมาก ไม่ยอมมีภรรยาใหม่ แม้มีคนมาชักจูงแม่หม้ายสาวแก่ให้โยมพ่อ โยมพ่อก็ไม่ตกลงปลงใจด้วย ทำงานรับจ้างเลี้ยงลูกมาตลอด *ข้าพเจ้าต้องทำหน้าที่แม่บ้านหุงข้าวทำกับข้าวเลี้ยงน้อง* เมื่อพี่สาวไปทำงานนอกบ้าน อีก ๑ ปีต่อมาเรียนจบชั้น ป.๔ แล้วก็รับจ้างดำนา รับจ้างเลี้ยงวัว และเลี้ยงแม่หมูเอาลูกขาย เลี้ยงไก่ หาปลาขายเพื่อหาเงินช่วยครอบครัว ถึงหน้าที่เกี่ยวข้าวก็เก็บข้าวตกตามท้องนาที่เก็บเกี่ยวแล้ว

เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๖ ได้ย้ายบ้านมาอยู่ที่โยมลุงโยมป้าซึ่งเป็นพี่ชายพี่สาวของโยมแม่แบ่งให้ ๒ ไร่ ๒ งาน ที่เป็นท้องนา เมื่อมาอยู่ก็ขุดทำสวน ปลูกผักผลไม้ และเช่านาทำเพิ่มขึ้น เริ่มมีควายเป็นของตนเอง หัดไถนา คราดนา ถอนกล้า และเกี่ยวข้าว ส่วนดำนาทำเป็นมาก่อน มีความคิดที่สร้างสรรค์ฐานะเสมอ เมื่อเสร็จจากทำนาก็ทำสวน เลี้ยงไก่เนื่องจากไม่มีทุนจึงทำได้นิดหน่อย

ชีวิตในวัยหนุ่ม

เมื่ออายุ ๒๐ ปี พ.ศ. ๒๕๐๐ จะบวชแต่อายุไม่พอเพราะเกิดปลายปีฉลู โยมป้าเสงี่ยมชักชวนไปอยู่สวนที่บางโปรง จังหวัดสมุทรปราการ เป็นสวนที่โยมก๋งโยมยายเฉย ซึ่งเป็นน้องสาวของโยมก๋งเชย เตี่ยของโยมแม่เช่าเขาทำอยู่เนื่องจากโยมก๋งสามีของยายเฉยสิ้นชีวิตลง โยมยายอยู่คนเดียว สวนไม่มีคนทำ มาขุดท้องร่องทำถนนเป็นสวนส้มโอ มีมะพร้าวริมนอก มีหมากอยู่ริมร่อง ตรงกลางร่องปลูกส้มโอ ส้มโอแก่ต้นลูกเล็ก หมากไม่งามเพราะสวนแถบนี้น้ำเค็ม กักเก็บน้ำจืดไม่ได้ ขึ้นเต็มลงแห้ง ที่ประมาณ ๓ ไร่ อยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาตอนระหว่างคลองบางโปงกับคลองบางตาด้วง มีป่าจากริมแม่น้ำ โยมเสริมและครอบครัวมาเช่าปลูกบ้าน ทำร้านตากอวน อาชีพกางอวน จับกุ้งปลาขาย

เมื่อไม่มีงานสวน หน้าน้ำเค็มจึงไปรับจ้างกางอวน *ชีวิตเราไม่เคยน้ำเค็มต้องอยู่ในเรือกางอวนกลางแม่น้ำ ร้อนระอุด้วยไอน้ำเค็ม ตัวดำผมแดง ต้องลงน้ำดำน้ำคอยเปิดปากอวนปิดปากอวนเพื่อรอรับกุ้งเคยที่จะเข้ามา* เวลาเรือเดินทะเล ลำใหญ่

วิ่งผ่านต้องรีบลงจากเรือสาวเชือกไปเกาะเสากางอวนแล้วมุดน้ำลงไป เอาศีรษะลง เอาเท้าชี้ขึ้นรีบถีบไม้หูที่ผูกอวนขึ้นมาอย่างรีบร้อน อวนที่กางกินน้ำจะหนัก น้ำทำให้หูตึง ฝืด เวลาถีบขึ้นจะหนักแรงมาก น้ำก็เชี่ยวต้องยึดเสาไว้แน่นและเสานั้นลื่นมาก เพราะถูกไม้ครูดอยู่เสมอ ส่วนด้านใต้น้ำไม่ถูกไม้ครูดเพรียงจะจับเกาะกันแน่น หนามของเพรียงคมเหมือนมีด เมื่อเท้าหรือมือไปถูกเข้าจะบาดเป็นแผล ที่มือและเท้าจึงมีแผลเป็นประจำ เมื่อเรือใหญ่ผ่านไปแล้วต้องถีบหูอวนลงกางรับกุ้งเคยอีก ต้องหมั่นลงดำน้ำดูสีน้ำโดยลืมตาดูในน้ำ ต้องกางอวนให้อยู่ใต้น้ำสีแดงเสมอ เพราะถ้ากางอวนอยู่น้ำใส สาคูทะเล เม็ดกลมเหมือนสาคูเม็ดใหญ่จะเข้าอวนเต็มทำให้อวนขาด ถ้ากางอวนลึกเกินไปผงสีดำจะเข้าอวนทำให้กุ้งเคยมีผงสกปรกหมดราคา คิดแล้วเสียวใจถ้าเราเกิดมืออ่อน น้ำพัดพาเข้าไปติดในอวน กว่าเพื่อนข้างบนจะรู้ กู้ขึ้นมาได้เราก็ตายแล้ว เวลาดำน้ำลึกลงไปประมาณ ๓ - ๔ เมตร จะปวดแก้วหูมาก เวลาปวดแก้วหูเขาให้บีบจมูกแล้วเบ่งลมให้ออกทางหู ลมออกทางหูให้หูอื้อและปวดหู *ข้าพเจ้าปวดหูจนต้องร้องไห้เข้าโรงพยาบาล หยุดทำอวน มารำพึงว่าอาชีพนี้บาป ฆ่าสัตว์ตัวเล็กตัวใหญ่วันละเป็นแสนเป็นล้าน เราไม่ชำนาญทางน้ำพลาดพลั้งไปชีวิตของเราจะต้องตายอนาถ* จึงเลิก

เป็นทหารเกณฑ์

ประจวบกับถึงกำหนดคัดเลือกทหารจึงลาโยมยายเฉยกลับแปดริ้ว **คัดเลือกทหาร วันที่ ๑๐ เมษายน ๒๕๐๑** ข้าพเจ้ามีความสมบูรณ์เต็มที่ น้ำหนักตัว ๖๐.๖ กก. นุ่งกางเกงขาสั้นใส่เสื้อคอกลม สูง ๑๖๒ ซม. หน้าอก ๘๓ - ๘๖ ซม. จัดอยู่ในประเภท ๑ ดี ๑ พอถูกเรียกชื่อเข้าแถวจับเบอร์ นายทหารที่มาคัดเลือกเข้ามาลูบหลังชอบใจในความล่ำสันบึกบึน เมื่อจับเบอร์ขึ้นมาจากไหปรากฏว่าเป็น ทบ. ผลัด ๑ ข้าพเจ้าจึงถูกกักตัวไว้ เย็นรับข้าวห่อแล้วขึ้นรถไฟไปปราจีนบุรี ค่ายจักรพงษ์ อยู่ที่ศูนย์ฝึก แล้วนายทหารจะไปคัดเลือกเข้าประจำกองร้อยกองพันแล้ว นำตัวมาที่กองร้อยเพื่อเบิกเสื้อผ้า รองเท้า มุ้ง ที่นอนต่อไป ข้าพเจ้าถูกเลือกมาอยู่ *กองร้อยที่ ๒ กองพันทหารที่ ๑ กรมผสมที่ ๒ ค่ายจักรพงษ์ ปราจีนบุรี* มี ร.ท. บึง (จำนามสกุลไม่ได้) เป็นผู้บังคับกองร้อย มี ร.ต. สายหยุด เฟื่องฟุ้ง เป็นผู้บังคับหมวด

ที่ฝาไม้กระดานหน้ากองร้อยจะเขียนด้วยอักษรสีขาวเป็นอักษรตัวใหญ่ว่า **"สมัยศึกประชิดจะเห็นใจทหาร"** พอรับจ่ายเสื้อผ้าแล้วถูกส่งไปอยู่ที่ศูนย์ฝึกที่อยู่

ข้างกองร้อย ค. หนัก ข้างกองร้อยบริการกองพันที่ ๒ กองพันที่ ๑ จะตั้งอยู่ฟากสนามบิน ระหว่างบ้านดงหัวโขดและบ้านโรงเกวียน เวลามาศูนย์ฝึกต้องลัดสนามบินซึ่งเต็มไปด้วยหญ้าเจ้าชู้มีดอกติดผ้าต้องมานั่งแกะ เอาไว้ก็ทิ่มตำเนื้อเจ็บคัน ระหว่างเป็นทหารใหม่อยู่รวมกันหลายร้อยคน แยกฝึกเป็นหมู่ๆ นุ่งกางเกงสีกากีขาสั้น หรือสีเขียวขี้ม้า ใส่เสื้อผ้าดิบคอกลมแขนสั้นใส่หมวกสีเขียว มีปีกปิดหน้าเท่าฝ่ามือตากแดดร้อนจัด เราดูเพื่อนๆ เหมือนเด็กนักเรียนเข้าแถว ต้องฝึกท่ามือเปล่าซ้ายหัน ขวาหัน หน้าเดิน แถวหยุดอยู่หลายวัน บางคนฝึกไม่รู้เรื่อง ทำไม่ได้ต้องถูกลงโทษน่าสงสาร

เช้าตื่น ๐๕.๐๐ น. ออกวิ่ง ๐๗.๐๐ น. กินข้าวที่โรงเลี้ยง เป็นข้าวกล้องหุงด้วยกระทะ กับข้าวอย่างเดียว มีแกงเนื้อกับมะเขือบ้าง หมูต้มพะโล้ใส่ไข่บ้าง ตักข้าวใส่จานสังกะสี นั่งเก้าอี้ยาวโต๊ะยาวทีละ ๔ คน หันหน้าหากัน กับข้าวคนละถ้วย กินข้าวเช้าและเย็น เพลไม่เลี้ยงต้องหากินเอาเอง จ่ายเบี้ยเลี้ยงทุก ๑๐ วัน วันละ ๑.๗๐ บาท ถ้าเบี้ยเลี้ยงบุคคลวันละ ๕ บาท หักค่าข้าวแล้วเหลือ ๑.๗๐ บาท กลางวันมีคนทำอาหารมาขาย *ข้าพเจ้าชอบซื้อขนมบ้าบิ่นกิน เพราะอิ่มทนราคาถูก แผ่นกลมใหญ่ขนาดกว้าง ๕ นิ้ว แผ่นละ ๒ บาท เขาผ่า ๔ ชิ้น ชิ้นละ ๕๐ สตางค์ หนา ๑ นิ้วเศษ กินชิ้นเดียวอิ่ม*

พอฝึกท่ามือเปล่าแล้วมาฝึกใช้อาวุธ ทำความเคารพพร้อมอาวุธแทนวันทยหัตถ์ หัดแทงปืน ฝึกเป็นทหารใหม่นุ่งกางเกงขาสั้นใส่เสื้อแขนสั้น ๒ เดือน แล้วไปยิงปืนที่เขาอีโต้ ยิงปืน ปลยบ ๘๘ และคาบิ้น แล้วมาฝึกเป็นทหารเก่าใส่เสื้อแขนยาว มีหมวกเหล็ก หมวกไฟเบอร์ มีถุงเป้สนาม ออกฝึกนอกบริเวณ กองร้อยไปตามสนามบิน ป่าละเมาะฝึกเข้าตีข้าศึก ฝึกตั้งรับ ขุดสนามเพลาะ ลอดลวดหนาม หัดขว้างระเบิด ใช้อาวุธหนัก เรียนวิธีการรบต่างๆ อีก ๒ เดือน และไปปฏิบัติการซ้อมยิงปืนใหญ่ เช่น ปืน ป.ร.ส. ปืน ค. ๖๐ ค. ๘๐ ปืนกลเบา ปืนเล็กกล แต่ช่วงนี้ข้าพเจ้าป่วยออกหัดต้องเข้ารักษาตัวที่ร้อยเสนารักษ์เสียจึงไม่ได้ไปยิงปืนใหญฝึกซ้อม

หลังจากนั้นก็ขึ้นประจำกองร้อยสังกัดเดิม พอขึ้นประจำกองได้เดือนเศษ ว่าที่ ร.ต. วรพิมพ์ ดิษยบุตร ท่านถูกสั่งมาปฏิบัติหน้าที่ ผบ. หมวด มาประจำการร้อย ๒ ที่ข้าพเจ้าสังกัดอยู่ **ข้าพเจ้าถูกคัดเลือกให้มาเป็นทหารรับใช้ของท่าน** โดยมีหน้าที่จัดอาหาร *ซักผ้า ทำความสะอาดบ้าน ตักน้ำใช้ หุงข้าว ไปรับปิ่นโตอาหาร ซักรีดเสื้อผ้า และหาบน้ำจากบ่อที่กรมทาง* ห่างตึกพักนายทหารประมาณ ๒ เส้นมา

ใส่ถังเพราะไม่มีน้ำประปา และรับใช้ซื้อของต่างๆ ให้ ท่านเป็นคนโสดจึงไม่มีงานมากทำให้ท่านเพียงคนเดียว เป็นทหารรับใช้คนอื่นที่นายทหารมีครอบครัว ต้องเลี้ยงลูกรับใช้ภรรยาด้วยยุ่งมิใช่น้อย ข้าพเจ้าเป็นทหารรับใช้ผู้หมวดวรพิมพ์ ดิษยบุตร จนครบอายุราชการ ๑ ปี ๖ เดือน จึงถูกพักรอการปลดปล่อย เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๐๒ เดินทางกลับบ้าน ขณะนั้นฤดูฝน ขณะเป็นทหารรับใช้ ข้าพเจ้าได้เบี้ยเลี้ยงบุคคลวันละ ๕ บาท เดือนหนึ่งได้ ๓ ครั้ง รวม ๑๕๐ บาท เงินเดือน ๔๘ บาท รวมเป็น ๑๙๘ บาท ใช้จ่ายน้อยไม่เที่ยวเตร่ เวลาออกทหารมีเงินเหลือเก็บ ๒,๐๐๐ บาท ซื้อเสื้อผ้าและของใช้ที่จำเป็นกลับบ้าน ช่วยทางบ้านทำสวนต่อ

อุปสมบท

วันที่ ๘ มิถุนายน ๒๕๐๓ ได้เข้าอุปสมบท ณ พัทธสีมาวัดหัวสวน ตำบลเสม็ดใต้ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งเป็นวัดใกล้บ้านซึ่งอยู่ต่างอำเภอกับบ้านที่ตั้งอยู่ เป็นตำบลบางไผ่ หมู่ที่ ๙ อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา ก่อนบวช ๗ วัน โยมพ่อนำไปฝากวัดหัวสวน โดยมี ท่านอาจารย์ใย อุตฺตโม เป็นเจ้าอาวาส ท่านมีจิตเมตตาดีมาก พอเริ่มอยู่วัดก็หัดอดอาหารเย็น เตรียมตัวรับความเป็นพระ ท่องขานนาคและมนต์อื่นบ้าง ได้เรียบร้อย ก่อนบวช ๑ วันฝนตกใหญ่ ถึงวันงานน้ำเจิ่งท้องนา จัดงานเล็กๆ บวชเช้า ฉลองเพล โดย*หลวงพ่อพระครูประดิษฐ์สุตาคม* วัดสนามช้าง อำเภอบางคล้า เป็นพระอุปัชฌาย์ *พระอาจารย์ใย อุตฺตโม* เป็นพระกรรมวาจาจารย์ *พระอาจารย์สว่าง อคฺคจิตฺโต* เป็นพระอนุสาวนาจารย์ (ต่อมาเป็นพระครูสัญญาบัตร ที่พระครูประภาตสมานคุณ) เจ้าคณะตำบลเสม็ดใต้ พระอุปัชฌาย์ เป็นเจ้าอาวาสวัดสนามช้างแทนหลวงพ่อพระครูประดิษฐ์สุตาคม อุปสมบทแล้วจำพรรษาที่วัดหัวสวนนี้ ได้เรียนนักธรรมในพรรษานั้น ร่วมกัน ๕-๖ รูป *พระละม่อม วิธูโร เป็นครูสอน (ต่อมาเป็นพระครูสัญญาบัตร ที่พระครูวิธุรกิจโกศล)*

เรียนนักธรรม

ถึงวันแรม ๒ ค่ำ เดือนอ้าย ไปเข้าสอบนักธรรมสนามหลวงที่วัดโพธิ์บางคล้า สมัยนั้นหลวงพ่อพระครูสุตาลงกต เป็นเจ้าคณะอำเภอบางคล้า สถานที่สอบเป็นศาลา (ต่วน) เซียนซือ คือเป็นศาลาโล่ง ที่คนจีนใช้เป็นที่ทำพิธีฝังศพอยู่

ด้านหลังวัด เวลาสอบต้องเดินทางมาแต่เช้า ฉันเพลแล้วบ่าย ๑ โมง เข้าสอบเวลา ๑๖.๐๐ น. กลับไม่ทันต้องค้าง สอบ ๔ วันจึงเสร็จ เวลาพักได้อาศัยหลวงก่งเกิดให้ที่พัก เมื่อสอบนักธรรมแล้ว อยากได้พระปาฏิโมกข์ จึงไปบอกท่านอาจารย์ใยเจ้าอาวาส ท่านสงเคราะห์หาหนังสือปาฏิโมกข์ให้ ท่านคงดีใจ จะได้พระช่วยท่าน เพราะท่านสวดได้และว่าเร็วมาก เริ่มท่องได้ไม่มากนัก

สวดปาฏิโมกข์

ถึงวันขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๓ พ.ศ. ๒๕๐๔ เมื่อฉันข้าวต้มเช้าแล้วพระละม่อม พระแป๊ะ และรูปอื่นกำลังไปนำศพเจ๊กหัวล้านออกจากโรงโกดัง *ข้าพเจ้ากำลังทำความสะอาดหอฉันอยู่ ได้ยินเสียงถ้วยน้ำชากระทบกัน จึงหันไปดู เห็นอาจารย์ใยกำลังคะมำหน้า มือกำถ้วยน้ำชาชักกระตุกอยู่ จึงรีบเข้ามาประคองจะจับท่านหงายก็ยกไม่ขึ้น เพราะท่านตัวหนักมาก จึงเรียกพระแป๊ะและผู้อื่นให้มาช่วยกันประคองยกขึ้นไปวางไว้บนเตียงที่ท่านนอน ท่านมีอาการเงียบนิ่งเหลือแต่ลมหายใจน้อยไม่นานก็หมดลม ลงความเห็นว่าเส้นเลือดในสมองแตก ต้องช่วยกันจัดการเรื่องศพอยู่ ๗ วัน* ปาฏิโมกข์หยุดชะงักไว้ เสร็จแล้วได้ท่องต่อมาจนจบ ทวนคล่องดี ถึงวันกลางเดือนหกเวลาเย็นขอโอกาสพระละม่อม เจ้าอาวาสองค์ใหม่ ซ้อมสวดปาฏิโมกข์ที่หน้ากุฏิ พอเข้าพรรษา ได้แสดงพระปาฏิโมกข์แทนอาจารย์ใยที่มรณภาพไปแล้ว เรียน น.ธ. โท ด้วยตนเอง คู่กับพระมหาสุดใจ สิริปญฺโญ พรรษานี้พระภิกษุจำพรรษามากถึง ๒๒ รูป ออกพรรษาแล้วลาสิกขาไปเกือบหมด

ออกธุดงค์

ถึงเดือนอ้าย แรม ๒ ค่ำ เข้าสอบนักธรรมชั้นโทที่สถานที่สอบเดิม คือ ศาลาหลังวัดโพธิ์ คิดอยากธุดงค์จึงตระเตรียมกลด ย่าม และเครื่องใช้เดินธุดงค์ โดยขอปัจจัยโยมซื้อกลดคันละ ๑๕๐ บาท เดือนยี่ ขึ้น ๒ ค่ำ ไปปักกลดข้างโรงโกดังเก็บศพ ๑ คืน เพื่อทดสอบกำลังใจ เวลากลางคืนมีหนูมาแทะหัวแม่เท้า ตกใจแต่ไม่กลัว พอเช้าขึ้นออกบิณฑบาตบ้านโยม ฉันแล้วสะพายย่ามแบกกลดสะพายบาตรออกเดินเที่ยวจาริกไปตามถนนสายฉะเชิงเทรา - ปราจีนบุรี และพักข้างทาง แวะนมัสการพระบาทจำลองที่เขาดงยาง พักอยู่ตามอัธยาศัยแล้วเดินผ่านจังหวัดปราจีนบุรี ผ่าน

จังหวัดนครนายก เข้าเขตสระบุรี แวะนมัสการพระพุทธฉาย ออกจากนี้ไปนมัสการรอยพระพุทธบาทที่สระบุรี

จากสมุดบันทึกเดินทางว่า ถึงบริเวณพระพุทธบาทเวลาประมาณเกือบ ๕ โมงเย็น มีพระมาปักกลดอยู่หลายองค์แต่ไม่ถึง ๒๐ องค์ ข้าพเจ้าปักกลดแล้วรู้สึกไม่สบายใจเพราะปักในบริเวณกำแพงโบราณ ที่สกปรก มีต้นพุทราหลายต้น คืนนี้ลมพัดจัดมากแต่ไม่หนาวนัก จำวัดหลับสบายดี เช้าตื่น ๖ โมงเช้า สวดมนต์แล้วออกบิณฑบาต ได้ข้าว ๓-๔ ทัพพี ปลาแห้ง ๑ ชิ้น ไข่เค็ม ๑ ซีก แตงโม ๑ ชิ้น ไม่พอฉัน หลวงตาบุญมีแบ่งให้จึงพอฉัน ฉันเสร็จแล้วออกเที่ยวไปตามถ้ำขึ้นเขาแล้วกลับมาที่กลดจำวัด ตื่นขึ้นเวลาบ่าย ๒ โมงเศษ แล้วไปสรงน้ำที่ถ้ำประทุน เป็นของคนจีน เขาทำเป็นอ่างปูนใส่น้ำเต็มน่าสรงดี กลับจากสรงน้ำแล้ว ขึ้นไปบนเขาพระพุทธบาทดูสถานที่ต่างๆ เย็นกลับลงมาที่กลด มีคนเอาโอวัลตินร้อนมาถวาย กลางคืนสวดมนต์แล้วจำวัดหลับสบายดี

เช้าตื่นขึ้น เวลา ๕ น. เศษ สวดมนต์แล้วออกบิณฑบาตได้ข้าวเหลือฉัน ฉันเสร็จแล้วไปเที่ยวถ้ำระฆัง เป็นหินย้อยระเกะระกะเป็นซอกเล็กซอกน้อย หน้าถ้ำมีรูปปั้นพระถังซำจั๋งใหญ่ ทางลงถ้ำมีบันไดลงไป ข้าพเจ้าลงไปประเดี๋ยวหนึ่งเห็นไม่สมควรจึงกลับมา แล้วเดินเลาะตามชายเขาสองข้างทางเป็นป่าและไร่ มีต้นไม้ไผ่รวก ขึ้นเป็นหย่อมๆ มีหินก้อนใหญ่ๆ ตั้งอยู่ระเกะระกะ เดินต่อทะลุเขาโป่งปราบพบชาวบ้านกำลังทำหินอยู่พอดี

เดินตามทางรถไปออกถนนใหญ่ เดินตามถนนใหญ่ไปถึงเขาบอระเพ็ด มีกุฏิสร้างใหม่ ๓ หลัง มีพระอยู่ ๓-๔ รูป ข้าพเจ้าดื่มน้ำและพักสักครู่แล้วลงไปเที่ยวในถ้ำบอระเพ็ด เป็นถ้ำใหญ่กว้างขวาง มีปล่องตรงกลาง มีแสงสว่างส่องลงมาได้ บนเขากำลังสร้างพระพุทธรูป ขึ้นจากถ้ำมานอนบนกุฏิตื่นหนึ่ง แล้วขึ้นไปลาพระที่นั่น คุยอยู่ในเวลา ๔ โมงเย็นจึงกลับ แล้วเข้าไปเที่ยวในกำแพงพระพุทธบาทจนเวลาค่ำ คุยกับยามเฝ้า ได้รู้ว่าพระพุทธบาทจะเปิดทำความสะอาดในวันพรุ่งนี้

วันรุ่งขึ้นเมื่อเขาเปิดพระพุทธบาทแล้ว ข้าพเจ้าเข้าไปดูภายในพื้น*รอบรอยพระพุทธบาทด้วยเสื่อเงิน พระพุทธบาทเป็นรอยลึกลงไปเป็นรอยเรียบคล้ายสลักปลายพระบาทกว้างประมาณ ๑ ศอก ๑ คืบเศษ ยาวประมาณ ๓ ศอกเศษ พื้นพระบาทเสมอไม่มีลวดลายอะไร มีแต่รอยกะเทาะเป็นบางแห่ง* ที่ข้าพเจ้าดูนี้เป็นเวลาที่เขาเอาทองขึ้นหมดแล้วจึงดูถนัดมาก เขาเสริมจากหินขึ้นมาสูงเกือบศอก แล้ว

ทำลูกกรงเตี้ยๆ ล้อมไว้ บริเวณมณฑปสวยงามมาก พื้นปูด้วยหินอ่อนสีดำต้นเสาทำลวดลายประดับกระจกสี ฝาผนังทำรูปเทพนมสีทอง ช่อฟ้าล้วนแต่ประดับกระจกสีทั้งนั้น ติดกระดิ่งรอบ เมื่อลมพัดฟังไพเราะ

เมื่อนมัสการรอยพระพุทธบาทแล้ว ออกเดินทางต่อไปลพบุรีขึ้นเขาวงพระจันทร์ เขาสนามแจง แวะเยี่ยมอาจารย์ประจวบ พัก ๑ คืน ปักกลดที่ข้างหมวดศิลาบ้านหมี่ ขึ้นรถไฟจากบ้านหมี่ไปลงที่ตาคลี ต่อไปชัยนาท ไปเขื่อนเจ้าพระยา ไปกำแพงเพชร ไปเขื่อนภูมิพล จังหวัดตาก ขณะนั้นกำลังก่อสร้าง จากนั้นไปลำปาง ลำพูน เข้าชมวัดพระธาตุหริภุญไชย มีพระพุทธรูปสมัยเชียงแสน ลพบุรี อยุธยา มีปืนใหญ่ มะฮอก ปืนคาบศิลา ง้าว หอก เป็นของโบราณ มีเงินตราต่างๆ พลอยแก้ว เครื่องโลหะทองเหลือง เครื่องลายคราม ตลอดจนพระพิมพ์ พระเครื่องมากมาย

วัดนี้บริเวณกว้างขวาง สิ่งก่อสร้างสวยงาม เป็นวัดที่เล่าว่าพระนางจามเทวีกษัตริย์สตรีเมืองหริภุญไชยสร้าง จากนั้นไปพระพุทธบาทตากผ้าตั้งอยู่บนเนินศิลาแลง มีน้ำบริบูรณ์ มีศาลาหลายหลัง มีกุฏิหลังเล็กๆ ก่อด้วยศิลาแลง ปลูกเข้าแถวเป็นระเบียบ มีต้นไม้ร่มรื่น พระบาททำวิหารล้อมไว้ วิหารสวยงามมาก มี ๔ มุข ประดับกระจกสีแพรวพราว รอยพระพุทธบาทเสริมขึ้นทำลูกกรงล้อม *รอยพระพุทธบาทมี ๒ รอย เป็นรอยเบื้องซ้ายทั้ง ๒ รอย ใหญ่รอยหนึ่ง สั้นรอยหนึ่ง*

นมัสการแล้ว เดินทางต่อไปเชียงใหม่ขึ้นดอยสุเทพ นมัสการพระธาตุดอยสุเทพแล้ว ไปพักที่วัดสวนดอก ๒ คืน แล้วไปวัดอุโมงค์ จากวัดเมื่อวันขึ้น ๒ ค่ำ เดือนยี่ มาถึงวัดอุโมงค์ ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๓ เป็นเวลาเดือนเศษ พักอยู่วัดอุโมงค์จนถึงวันแรม ๑ ค่ำ หลังจากทำพิธีมาฆบูชาแล้ว จึงออกเดินทางด้วยเท้าตามทางรถไฟ มาพักตรงหลักกิโลเมตรที่ ๗๓๑ ปักกลด ๑ คืน ช่วงนี้เดินทางผู้เดียว จากนั้นมาพักข้างสถานีหนองหล่ม สองข้างทางเป็นป่าทึบส่วนมาก โยมจำรัส พยัคฆะ นิมนต์ขึ้นรถไฟจากเมืองหนองหล่มมาลงลำปาง มาพักที่ข้างสถานีแม่ทะ ๑ คืน เดินเท้าต่อไปถึงสถานี ศาลาผาลาด นายสถานีส่งขึ้นรถ มาลงที่สถานีแม่เมาะ พัก ๑ คืน เขาส่งมาลงสถานีอุตรดิตถ์ เย็นพักที่อุตรดิตถ์ ๑ คืน แล้วเดินทางต่อไปพระแท่นศิลาอาสน์นมัสการแล้วเดินทางไปพักบ้านหาดเสี้ยว โดยเขานิมนต์ขึ้นรถจากหาดเสี้ยว ไปพักวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ แล้วไปชมเมืองเก่า พักอีก ๑ คืน ชมโบราณสถานจนพอใจแล้วฉันเช้า พักที่คลองกระจง ๑ คืน แล้วเดินทางผ่านอำเภอศรีสำโรง โยม

ส่งขึ้นรถมาลงธานี เดินจากธานีมาเมืองเก่า พักที่วัดมหาธาตุ ฉันเช้าแล้วออกชมโบราณสถาน ชมวัดศรีสวาย วัดเชตุพน วัดเจดีย์สี่ห้อง วัดศรีชุม ชมเตาเผาถ้วยชามสมัยสุโขทัย บริเวณสมัยนั้นเป็นป่าไผ่ส่วนมาก ทางเดินแคบๆ พักอีก ๑ คืน แล้วเดินทางกลับธานี พักระหว่างทาง ๑ คืน โยมส่งขึ้นรถมาพิษณุโลก นมัสการพระพุทธชินราชแล้วออกเดินทางด้วยเท้าต่อไปถึงสถานีบึงพระ พัก ๑ คืน เดินทางด้วยเท้ามาถึงสถานีแม่เทียบ เขาส่งขึ้นรถมาลงปากน้ำโพ มืดพอดี พักปักกลดริมแม่น้ำ พัก ๑ คืน แล้วโยมส่งขึ้นรถมาลงลพบุรี ถึงลพบุรีบ่าย ๒ โมง ชมสถานที่ พัก ๑ คืน แล้วออกเดินทางด้วยเท้ามาถึงสถานีป่าหวาย พัก ๑ คืน เขาส่งมาลงอยุธยา แวะลงชมโบราณสถาน นมัสการพระมงคลบพิตร เข้าวัดพนัญเชิง ไหว้พระแล้วเดินทางมาปักกลดเลยสถานีสวนพลูมา ๑.๕ กม. ฉันเช้าแล้วเดินทางด้วยเท้าตามทางรถไฟตามลำดับ ผ่านสถานีบ้านโพ สถานีบางปะอิน สถานีคลองบางพุทรา สถานีคลองเชียงรากน้อย จังหวัดปทุมธานี พัก ๑ คืน

รุ่งเช้าเป็นวันขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๔ นับแต่วันออกจากวัดอุโมงค์เชียงใหม่ เมื่อวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๓ เป็นเวลา ๒๐ วัน ออกเดินทางเลยสถานีเชียงรากไปหน่อย โยมนิมนต์พักอีก ๑ คืน ฉันเช้าแล้วออกเดินทางผ่านสถานีคลองรังสิต ดอนเมือง หลักสี่ บางเขน แวะพักใกล้บางซื่อ ๑ คืน ฉันเช้าแล้วเดินทางมาพักที่ระหว่างสถานีหัวหมากกับทับช้าง ๑ คืน ในสมัยนั้นเป็นทุ่งนาทั้งนั้น บ้านคนมีน้อยหลัง ถิ่นนี้คนนับถืออิสลามเกือบทั้งสิ้น ปักกลดแล้วเขาตักน้ำมาให้สรง สรงแล้วเขาถวายน้ำหวาน น้ำชา ข้าพเจ้าฉันพลางคุยพลาง มีพวกอิสลามมานั่งคุยหลายคน พอจะมืดจึงกลับไป พอค่ำแล้วมาคุยอีก คุยกันถึงเรื่องศาสนา

เขาคุยเรื่องศาสนาของเขา เขาว่า *สิ่งทั้งหลายที่มีอยู่ในโลกนี้พระผู้เป็นเจ้าเป็นผู้สร้างสิ่งต่างๆ ย่อมเป็นไปตามพระเจ้าสั่ง เขาว่าคนเกิดสองหนตายสองหน ตายในท้องแม่หนหนึ่ง และตายเมื่อออกจากท้องแม่อีกหนหนึ่ง เกิดจากท้องแม่ครั้งหนึ่ง และเกิดเมื่อวิญญาณทั้งหลายไปรวมกันเพื่อสารภาพความดีความชั่วที่ตนกระทำมาอีกครั้งหนึ่ง ถ้าผู้ทำดีพระผู้เป็นเจ้าก็ให้ไปอยู่ในที่อันบรมสุข ผู้ที่ทำชั่วพระผู้เป็นเจ้าก็ลงโทษ*

เขาว่าสัตว์ทั้งหลายพระผู้เป็นเจ้าสั่งว่า เลือกกินเป็นอาหารได้ แต่หมูพระผู้เป็นเจ้าเกลียดสั่งว่าไม่ให้กิน ข้าพเจ้าถามเขาว่า ฆ่าสัตว์ไม่เป็นบาปหรือ เขาตอบว่า

ฆ่าเล่นสนุกไม่เป็นประโยชน์จึงบาป เขาเชื่อว่าคนตายแล้วไม่กลับมาเกิดอีก เพราะถ้ากลับมาเกิดต้องจำได้ว่าตายแล้วเป็นอย่างไร ต้องกลับมาเล่าได้ เขาจึงไม่เชื่อเรื่องเวียนว่ายตายเกิด ข้าพเจ้าจึงแย้งเขาว่า *ไหนว่าคนตายแล้ววิญญาณจะเกิดมารับสารภาพบาปยังไงเล่า เขาแก้ว่า* วิญญาณเกิดได้เหมือนมะพร้าวที่งอกได้ *ข้าพเจ้าแย้งว่า ศีรษะคนไม่เหมือนลูกมะพร้าว ตายแล้วก็เน่าเปื่อยจะเกิดได้อย่างไร* เขาแย้งว่าต้องเกิดได้ จึงต้องยอมให้เขาเชื่อของเขาไป

คุยกันอยู่นานถึง ๒๓.๐๐ น. จึงกลับไป เมื่อ ๒๖ ปีก่อนนี้ ข้าพเจ้าเพียงเรียนนักธรรมโทเท่านั้น ถ้าเป็นขณะนี้คงได้ฟังดีๆ หลังจากนั้นอีก ๒ วัน ข้าพเจ้าก็เดินทางกลับถึงวัดหัวสวนเรียบร้อย รวมเวลาเดินทางจากวัดอุโมงค์ถึงวัดหัวสวนเป็นเวลา ๒๕ วัน ก่อนถึงอยุธยาขึ้นรถบ้างเดินบ้าง พอถึงอยุธยาแล้วเดินด้วยเท้าตามทางรถไฟจนถึงวัดหัวสวน

การเที่ยวจาริกนมัสการเจดีย์วัตถุในครั้งนี้ ข้าพเจ้าไม่มีเงินทองติดตัวไปเลย เวลาเดินทางกลับเพื่อนพระภิกษุช่วยบ้าง โยมส่งบ้าง เวลากลับเดินทางผู้เดียวตลอดไปครั้งนั้นแล้วมิได้ไปอีกเลย **พรรษา ๓ เรียนนักธรรมเอก** สอบได้แล้ว พรรษาที่ ๔ ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานที่สำนักวิปัสสนา วัดสาวชะโงก ๖ เดือน แล้วเรียนอภิธรรม พรรษาที่ ๕ จำพรรษาที่วัดหัวสวน ช่วยสอนนักธรรม พรรษาที่ ๖ เดินทางไปนมัสการเจดีย์สถาน ณ ภาคใต้ มีจังหวัดสุราษฎร์ธานี ที่อำเภอไชยา และพระธาตุเจดีย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช แวะพักที่วัดถ้ำเขาพลู อำเภอประทิว จังหวัดชุมพร หลายวัน

เรียนบาลี

แล้วเริ่มเรียนบาลีไวยากรณ์ ที่สำนักเรียนวัดปากน้ำภาษีเจริญ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๘ โดยจำพรรษาที่วัดนก ตำบลคูหาสวรรค์ อำเภอภาษีเจริญ จังหวัดธนบุรี อยู่วัดนก ๒ พรรษา แล้วย้ายไปอยู่วัดปากน้ำฝั่งใต้ ปี พ.ศ. ๒๕๑๐ สอบประโยค ๑-๒ และ ป.ธ. ๓ ได้ในปีนี้ สอบ ๒ ครั้ง สอบประโยค ๑-๒ เมื่อแรมเดือน ๑๒ สอบประโยค ๓ เมื่อแรมเดือน ๓ มาอยู่วัดปากน้ำฝั่งใต้เจ้าอาวาสรักมาก ต่อมาย้ายสำนักเรียนจากวัดปากน้ำ มาเรียนวัดนาคกลาง เพราะสะดวก เรือหางยาวผ่านวัด **เรียน ป.ธ.๔ ป.ธ.๕ ที่สำนักเรียนวัดนาคกลาง สอบได้ติดต่อกันไม่เคยตก**

พ.ศ. ๒๕๑๒ เจ้าอาวาสมอบงานก่อสร้างให้ เริ่มสร้างถังเก็บน้ำฝน ปรับปรุงศาลาการเปรียญ ซ่อมกำแพงโบสถ์ สร้างกำแพงวัด สร้างเขื่อน สร้างเมรุ ทำถนนเข้าวัด เทศน์สอนประชาชนที่มาทำบุญ จัดการปกครองพระเณรที่มาอยู่อาศัย ท่านขอตำแหน่งรองเจ้าอาวาสให้ เป็นพระกรรมวาจาจารย์ ทำบัญชีรับจ่ายเงินวัด รับผิดชอบการเงินในการก่อสร้าง งานยุ่งไปหมด ดีไปอย่างเก่งงานขึ้น เมื่อก่อนบวชงานปูนงานเหล็กไม่เคยทำ มาเป็นที่วัดนี้ **การเรียนบาลียังไม่ทิ้ง สอบทุกปีประโยค ๖ สอบตก ๔ ปี ปี พ.ศ. ๒๕๑๗ จึงสอบได้**

อยู่วัดพระเชตุพน

เมื่อสอบได้แล้วจึงคิดจะไปเรียนปริญญาตรีที่อินเดีย แต่เนื่องจากพื้นความรู้เดิม ป.๔ ภาษาไม่รู้จึงขัดข้อง ประจวบกับเจ้าอาวาสวัดโพธิ์มานั่งอุปัชฌาย์บวชหลานผู้พิพากษา สอบถามทราบว่าได้เปรียญ ๖ ประโยค จึงพูดว่าเปรียญ ๖ ประโยคมาอยู่เช่นนี้ก็อับ ประกอบกับงานพันตัว จึงคิดปลีกตนเองออก พอดีโยม สมจิตร ญาติเจ้าอาวาสวัดปากน้ำมาเยี่ยมวัด คุ้นเคยกับ*ท่านเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (กมล) อดีตเจ้าคณะภาค ๑๒ เจ้าอาวาสวัดโพธิ์รูปก่อน อยู่ น. ๑๕* ให้ช่วยพามาฝาก ท่านเคยพบมาแล้วที่วัดปากน้ำฝั่งใต้ จึงเมตตารับได้โดยง่าย

เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๘ ได้ย้ายจากวัดปากน้ำฝั่งใต้มาอยู่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม หรือวัดโพธิ์ ท่าเตียน โดยอยู่ น.๑๕ ห้องเจ้าคุณทักษิณคณาธิกร (มหาสิงห์ทนต์) อยู่ก่อน ไปเรียนบาลี ป.ธ. ๗ ที่วัดสามพระยา เวลาสามเดือนเศษ **สอบ ป.ธ.๗ ได้ปี พ.ศ.๒๕๑๙ ปี พ.ศ.๒๕๒๐ สอบ ป.ธ.๘** ได้ วันที่ ๑๓ สิงหาคม *ท่านเจ้าคุณอุบาลีคุณูปมาจารย์* ผู้อุปการะมรณภาพลง ก็ยังอยู่ น. ๑๕ พยายามเรียน ป.ธ.๙ สอบอยู่ ๒ ปี ไม่ได้ ดาบกาญจน์ได้ไปติดต่อขอให้มาช่วยบำรุงวัดจุกเฌอ เพราะว่างเจ้าอาวาส หวังบำเพ็ญประโยชน์จึงรับคำ

มาอยู่วัดจุกเฌอ

ปี พ.ศ.๒๕๒๓ หลังไปสร้างเมรุที่วัดปากน้ำฝั่งใต้แล้ว วันที่ ๑๓ มิถุนายน จึงย้ายสังกัดมาวัดจุกเฌอ โดยเจ้าอาวาสเซ็นว่าไปเพื่อพัฒนาวัด มาเริ่มทำฝาถังส้วมในวันรุ่งขึ้นที่มาอยู่ นับแต่ปี ๒๕๒๓ มาจนปัจจุบันนี้ ๘ ปีล่วงแล้ว ได้ทุ่มเทกำลังกายกำลังความคิด พัฒนาวัดมาโดยลำดับจากวัดที่ไม่มีนักธรรมสอบได้จนเป็นวัดที่มี

มหาเปรียญสอบไล่ได้ ลูกศิษย์รูปแรก* ของสำนักเรียนสอบได้ ป.ธ. ๖ ในปีนี้ พร้อมกับข้าพเจ้าสอบได้ ป.ธ. ๙ นับว่าได้สร้างสถานะของวัด จนมีชื่อเสียงโด่งดังไปไกล ภิกษุสามเณรเดินทางจากถิ่นไกลมาอยู่ศึกษา วัดได้รับทุนการศึกษาจากวัดปากน้ำหนึ่งแสนบาทตั้งเป็นมูลนิธิ เพื่อใช้ดอกผลบำรุงการศึกษา มีการประพฤติปฏิบัติธรรมตลอดปี

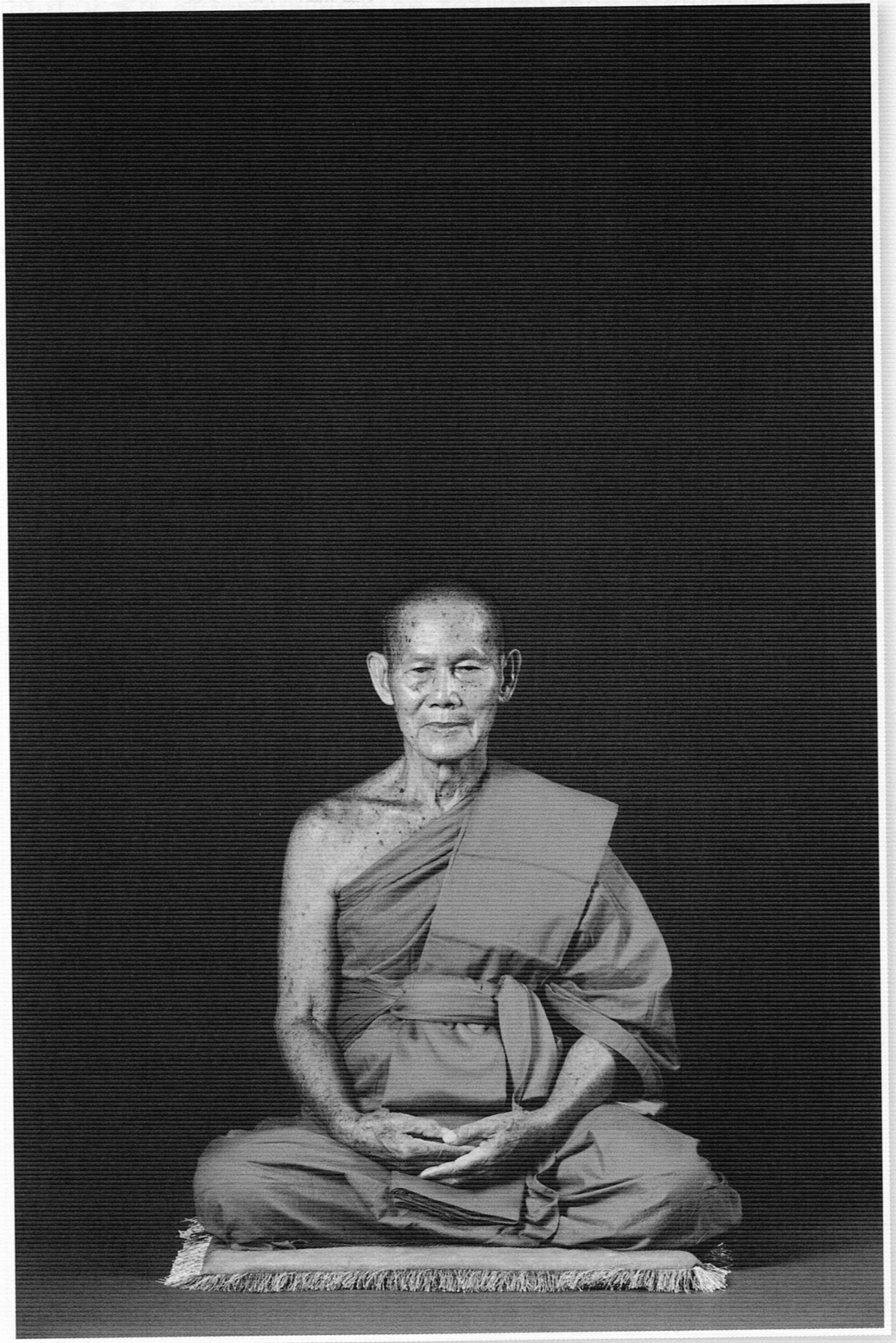
ชีวิตของข้าพเจ้ามาอยู่วัดจุกเฌอ เพื่อชาวจุกเฌอ แต่ชาวจุกเฌอจะได้อะไรดีจากข้าพเจ้า ข้าพเจ้าหารู้ไม่ ชีวิตของข้าพเจ้าจะเป็นเช่นไรต่อไปใครจะรู้

ขอพักชีวิตของข้าพเจ้าไว้เพียงเท่านี้ก่อน โอกาสหน้าจะนำมาเล่าให้ฟังใหม่

สวัสดี

---

* ศิษย์รูปแรกของสำนักวัดจุกเฌอ คือ พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ (สิงคิรัตน์) ป.ธ.๙, พธ.บ., ศษ.บ., อ.ม.) เจ้าคณะภาค ๑๒ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพมหานคร

ชีวิตของข้าพเจ้า ภาค ๒*

พระเมธีวรคณาจารย์
(ประยนต์ อจฺจาทโร ป.ธ. ๙)

ข้าพเจ้าจากวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์ ท่าเตียน) เมื่อ ๑๓ มิถุนายน ๒๕๒๓ มาอยู่วัดจุกเฌอเป็นเวลาย่างเข้า ๑๗ ปี ในปี ๒๕๔๐ นี้ ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาสวัดจุกเฌอ เมื่อวันที่ ๒ ตุลาคม ๒๕๒๓ ในปี ๒๕๒๕ พระครูศาสนกิจบริหาร (จ้อย จุลฺลปาโล) วัดแหลมบน มรณภาพลง ได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าคณะตำบลบางขวัญ เขต ๒ ต่อมาในปี ๒๕๒๗ ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นรองเจ้าคณะอำเภอเมือง เดือนกุมภาพันธ์ได้รับการแต่งตั้งเป็นพระอุปัชฌาย์ ทำหน้าที่ให้การบรรพชาอุปสมบทกุลบุตรทั้งหลาย ได้รับความสลดใจและรู้สึกเบื่อหน่ายต่อการให้การบวชสามเณรในงานศพที่บวชบ่ายและสึกวันรุ่ง หรือบวชเช้าสึกเย็นกว่าจะได้ บางคนต้องนั่งสอนการถึงไตรสรณคมน์ถึง ๒ - ๓ ชั่วโมง เรื่องคำขอบวชและศีล ต้องให้ว่าตามทีละคำสองคำ แต่รู้สึกเห็นใจในความกตัญญูกตเวทีของเด็กที่เสียสละผม ต้องศีรษะโล้นไปหลายวัน จึงพยายามสอนสรณคมน์ให้ว่าได้ถูกต้องเพื่อเป็นสามเณร เพราะการบวชเณรต้องถึงไตรสรณคมน์ คือเปล่งวาจาว่า พุทธัง สะระณัง คัจฉามิ ถึง ตะติยัมปิ สังฆัง สะระณัง คัจฉามิฯ จึงเป็นสามเณร ส่วนศีล ๑๐ ก็สอนให้ว่าตามได้และสอนให้รู้จักกราบเบญจางคประดิษฐ์ ส่วนการให้อุปสมบทพบปัญหาในการกล่าวคำขอบรรพชาอุปสมบทน้อย เพราะส่วนมากเจ้าอาวาสผู้รับคนบวชจะฝึกซ้อมไว้พอใช้ได้ มีบางคนที่ติดการงานไม่มีเวลาท่องจำและไม่มาฝึกซ้อมก็ต้องสอนให้บ้าง พอบวชได้ไม่ให้เสียความตั้งใจ บางครั้งยุ่งงานก่อสร้างต้องควบคุมดูแลการก่อสร้าง รับนั่งอุปัชฌาย์ไว้ต่างวัด ถึงเวลาบวชแห่นาคเข้าโบสถ์แล้วอุปัชฌาย์ยังทำงานก่อสร้างอยู่ เขาต้องมาตามบอกว่านาคเข้าโบสถ์แล้ว ตกใจมากเสียใจในความหลงลืมของตัวเอง ต้องรีบร้อนเตรียมตัวเดินทางไปบวชให้ บวชเสร็จพอทันฉลองเพลพอรอดตัวไป

---

*คัดจากหนังสือ **ธรรมสาระ** ที่ระลึกครบ ๕ รอบ พระเมธีวรคณาจารย์ (ประยนต์ อจฺจาทโร ป.ธ. ๙) วันที่ ๓๐ มกราคม ๒๕๔๐

ชีวิตของข้าพเจ้าต้องยุ่งยากในภารกิจก่อสร้างถาวรวัตถุภายในวัด บวชพระเณรตามที่เขานิมนต์ ไปเจริญพุทธมนต์ฉันเช้าฉันเพลในงานขึ้นบ้านใหม่ แต่งงาน ทำบุญวันตาย ทำบุญงานศพ บรรยายธรรมในโอกาสต่างๆ เช่น บวชชีพราหมณ์ งานปริวาสกรรม โครงการอบรมข้าราชการหน่วยต่างๆ ต้องต้อนรับผู้คนที่ไปมาหาสู่ติดต่ออะไรต่างๆ ไม่มีเวลาว่างเหมือนเมื่ออยู่วัดพระเชตุพน กรุงเทพฯ ทั้งกังวลอยู่ด้วยการเรียนบาลีเพื่อสอบ ป.ธ. ๙ **คงเป็นบุญบารมีของข้าพเจ้าที่ปี พ.ศ. ๒๕๓๑ สอบ ป.ธ. ๙ ได้** การเป็นผู้ปกครองพระเณรในวัดต้องนำทำวัตรสวดมนต์เช้า - เย็น ต้องตัดสินอธิกรณ์เมื่อมีการทะเลาะวิวาทเกิดขึ้นระหว่างพระกับพระ พระกับเณร เณรกับเณร ต้องใช้ความอดทนใช้สติปัญญาแก้ไขปัญหาให้หมดไป ต้องนำทำงานพัฒนาวัด ต้องสอนบาลีและนักธรรม เหนื่อยแสนเหนื่อย ง่วงแสนง่วง ก็ต้องอดทนเพื่องาน เพื่อคนที่มาติดต่อมาธุระหรือมาเยี่ยมเยียน

ต่อมาปี ๒๕๒๗ เมื่อได้รับการแต่งตั้งเป็นรองเจ้าคณะอำเภอเมือง ต้องช่วยงานด้านการศึกษาโดยเจ้าคณะอำเภอมอบให้จัดการสอบธรรมชั้นนวกภูมิในเขตตำบลบางขวัญ เขต ๑ เขต ๒ ตำบลหน้าเมือง โดยสอบที่วัดแหลมใต้ ทำให้รู้จักคุ้นเคยกับพระสังฆาธิการและครูสอนปริยัติธรรม เมื่อปี ๒๕๓๒ เจ้าคุณพระพุทธิรังษีได้รับการแต่งตั้งให้เป็นรองเจ้าคณะจังหวัด ตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอเมืองว่างลงจึงได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าคณะอำเภอเมืองฉะเชิงเทรา เมื่อดำรงตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอแล้วจึงปรึกษาเจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส รวมสอบธรรมชั้นนวกภูมิเป็นสนามเดียวกัน เพราะการสอบก่อนนี้แบ่งสอบเป็น ๒ สนาม คือ ที่วัดบ้านนา ๑ แห่ง มี ๓ ตำบล คือ ตำบลนครเนื่องเขต ตำบลบางเตย ตำบลบางพระ และที่วัดแหลมใต้ดังกล่าวแล้ว เมื่อรวมทั้งอำเภอเมืองมี ๖ ตำบล มีพระนวกะประมาณ ๔๐๐ - ๕๐๐ รูป โดยเริ่มที่วัดจุกเฌอเป็นปีแรก ต้องกางเต็นท์เพิ่มหลายหลังเพราะศาลาอเนกประสงค์ไม่พอ จัดเลี้ยงอาหารเพลที่ศาลาการเปรียญ สอบ ๒ วัน ทั้งเช้าและบ่าย จึงต้องจัดทำอาหารเลี้ยงมื้อเพล ภาคบ่ายเลี้ยงน้ำปานะ ต้องร่วมแรงร่วมใจกันจัดทำทั้งอำเภอ พระสังฆาธิการคือ เจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส ช่วยกันสละทรัพย์ตามกำลัง รูปละ ๒,๐๐๐ บาทบ้าง ๑,๐๐๐ บาทบ้าง ๕๐๐ บาทบ้าง ได้เงิน ๒๕,๐๐๐ - ๓๐,๐๐๐ บาท จัดการสอบธรรมชั้นนวกภูมิทั้งอำเภอ ตั้งรางวัลให้นักเรียนสอบได้คะแนนดี เป็นที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ และรางวัลชมเชยอีก ๒ รางวัล การสอบธรรมชั้นนวกภูมิจัดทำก่อนออกพรรษาประมาณ ขึ้น ๑๑ - ๑๒ ค่ำ เดือน ๑๑

ปีแรกจัดสอบที่วัดจุกเฌอ มีฝนตกลงมากไม่สะดวก ปีต่อมาจึงตกลงกันมาสอบที่โรงเรียนพุทธโสธรและสอบที่โรงเรียนพุทธโสธรเป็นประจำทุกปีมา ได้รับการสงเคราะห์จากทางโรงเรียนพุทธโสธรเป็นอย่างดี สอบธรรมชั้นนวกะออกข้อสอบโดยเจ้าคณะภาค ๑๒ เป็นผู้ดำเนินการ สอบพร้อมกันทั้งภาค ๑๒ สามจังหวัดคือ ฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี นครนายก ต่อมาอำเภอสระแก้วยกเป็นจังหวัดจึงเป็น ๔ จังหวัด การสอบธรรมชั้นนวกะต้องนำการตรวจข้อสอบและประกาศผลแจกวุฒิบัตรภายใน ๒ วันเสร็จ เป็นงานที่ต้องร่วมแรงร่วมใจกันอย่างมาก ต้องวางแผนจัดการทำงานแบ่งหน้าที่กันรับผิดชอบ การตรวจข้อสอบจัดตรวจเป็น ๔ กอง กองละ ๘ รูป วิชาธรรม พุทธ วินัย มีวิชาละ ๗ ข้อ ตรวจรูปละ ๑ ข้อ นั่งเรียงกันไป รูปที่ ๘ รวมคะแนนพอรวมเสร็จส่งกองเลขาฯ กรอกคะแนนตามช่องวิชา ส่วนวิชากระทู้ธรรมตรวจรูปละ ๑ ฉบับ จึงทำให้งานรวดเร็วและสะดวกมาก ส่วนวุฒิบัตรเขียนไว้ก่อนเซ็นรับรอง ประทับตราเจ้าคณะอำเภอไว้เสร็จตามรายชื่อผู้สมัครสอบ รูปใดสอบตกคัดออก จึงทำให้แจกได้ทันในวันสุดท้ายของการสอบ ทำให้เกิดความยินดีทั่วกันเพราะรู้ผลสอบทันใจ เมื่อสอบธรรมชั้นนวกภูมิผ่านไปประมาณ ๑ เดือนเศษ ถึงแรม ๒ ค่ำ เดือน ๑๒ ต้องจัดสอบนักธรรมสนามหลวงและธรรมศึกษา ในเขตอำเภอเมืองมีนักเรียนมาก บางปีถึง ๔๐๐ เศษ นักธรรมชั้นตรีมีมาก ชั้นโทและชั้นเอกมีน้อย ส่วนธรรมศึกษามีประมาณ ๑๐๐ เศษบ้าง บางปี ๗๐ - ๘๐ คน ต้องจัดพระกรรมการส่งข้อสอบไปเปิดสอบที่เรือนจำจังหวัด อีกส่วนหนึ่งให้นักโทษผู้ที่เรียนธรรมศึกษาได้สอบ การสอบนักธรรมและธรรมศึกษามีกำหนด ๔ วัน สอบเวลา ๑๓.๐๐ น. หมดเวลา ๑๖.๐๐ น. ใช้เวลาสอบ ๓ ชั่วโมง สอบเสร็จจัดใบตอบของนักเรียนเข้าห่อผูกตีตราธรรมจักรบนครั่ง ส่งให้เจ้าคณะจังหวัดเป็นเสร็จธุระในการสอบ ส่วนการตรวจข้อสอบนักธรรมชั้นตรี ธรรมศึกษาตรี เจ้าคณะภาคเป็นผู้ดำเนินการตรวจแต่ละภาค ส่วนนักธรรมชั้นโทและธรรมศึกษาโท นักธรรมชั้นเอกและธรรมศึกษาเอก แม่กองธรรมสนามหลวงรวมตรวจที่ส่วนกลางทั้งประเทศ โดยชั้นโทตรวจที่วัดสุทัศนเทพวราราม และชั้นเอกตรวจที่วัดสามพระยา เมื่อสอบนักธรรมผ่านไปประมาณ ๒ เดือนเศษ ถึงเดือน ๓ แรม ๑๐ ค่ำ ต้องร่วมกับเจ้าคณะจังหวัดจัดสอบบาลีสนามหลวง โดยแม่กองบาลีจัดส่งข้อสอบมาทำการเปิดสอบที่วัดเจ้าคณะจังหวัด เริ่มสอบเวลา ๑๓.๐๐ น. หมดเวลา ๑๗.๑๕ น. วิชาแปลมคธเป็นไทยใช้เวลา ๔ ชั่วโมง ๑๕ นาที ส่วนวิชาบาลีไวยากรณ์ให้เวลา ๓ ชั่วโมง สอบเฉพาะ

ประโยค ๑ - ๒ ป.ธ. ๓ ป.ธ. ๔ ส่วน ป.ธ. ๕ ต้องเข้าไปสอบที่ส่วนกลางในกรุงเทพฯ ประโยค ๑ - ๒ และ ป.ธ. ๔ สอบ ๒ วันเสร็จ ส่วน ป.ธ. ๓ ต้องสอบ ๓ วัน เพราะมีวิชาสัมพันธ์ไทยอีกหนึ่งวิชา ป.ธ. ๔ แปลไทยเป็นมคธใช้ธรรมบท ภาค ๑ เป็นหลักสูตรและแปลมคธเป็นไทยใช้มงคลทีปนี ภาค ๑ เป็นหลักสูตร ประโยค ๑ - ๒ แปลธรรมบท ภาค ๑ - ๔ เป็นไทย และสอบบาลีไวยากรณ์ ป.ธ. ๓ แปลธรรมบท ภาค ๕ - ๘ เป็นไทย สัมพันธ์ไทยและสอบบุรพภาคต่อด้วยบาลีไวยากรณ์ใช้เวลาต่อกัน ๔ ชั่วโมง ๑๕ นาที ไวยากรณ์ ๓ ชั่วโมง เมื่อสอบบาลีเสร็จ ภาระเรื่องการศึกษาเป็นเสร็จธุระไป ๑ ปี เดือนพฤษภาคมเริ่มใหม่

วัดจุกเฌอตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำบางปะกง เดือนมกราคมต้นเดือนน้ำเริ่มเค็ม ก่อนถึงเดือนมกราคมของทุกปีต้องตระเตรียมน้ำจืดไว้ใช้หน้าแล้ง ต้องจัดหาเครื่องมาดันน้ำเข้าท่อ โดยเอาใบพัดน้ำใส่เข้าปากท่อแล้วเดินเครื่องปั่นน้ำให้เข้าท่อเก็บไว้ในสวน เมื่อน้ำเข้าไปมากแล้วต้องปิดปากท่อ หยุดเครื่องต้องดำน้ำลงไปปิดปากท่อต้องระวังมือมิให้ถูกหนีบติดปากท่อเพราะน้ำดูดแรงมากเมื่อปิดฝาท่อต้องดำน้ำลึก เมื่อมือถูกหนีบติดปากท่อโผล่ขึ้นไม่ได้ต้องขาดใจตายในน้ำแน่แท้ เคยใช้สามเณรรูปหนึ่งให้ลงปิดท่อ เวลาดันน้ำเข้าเก็บถูกฝาท่อกับปากท่อหนีบเนื้อที่ปลายนิ้วขาดเลือดไหลอาบเป็นที่น่าสงสารยิ่งนัก เกิดใจหายเมื่อหวนคิดว่าถ้าสามเณรถูกฝาท่อหนีบมือติดมรณภาพอยู่ที่ปากท่อจะเอาลูกที่ไหนใช้เขา จึงคิดแก้ไขต่อมาทำฝาท่อให้ปิดเปิดได้โดยมิต้องดำน้ำลงไปปิด จึงหมดห่วงเก็บน้ำจืดไว้ได้ แล้วต้องดูแลน้ำรั่วหนี ต้องใช้ดินเหนียวกลบปากท่ออีกชั้นจึงมั่นใจและต้องอุดท่อด้านนอกกันน้ำเค็มที่ขึ้นมาดันเข้าบ่อเก็บเมื่อน้ำในบ่อเหลือน้อย บางปีปิดท่อไม่ดีน้ำเค็มเข้าไปทำให้น้ำกร่อยมีรสใกล้เค็ม ชีวิตของข้าพเจ้ามาอยู่วัดจุกเฌอต้องมาผจญกับน้ำเค็ม ต้องเตรียมน้ำจืดไว้ใช้หน้าฤดูแล้ง เดือนมกราคมราววันที่ ๕ - ๑๕ น้ำเริ่มเค็มมีสีใสเขียวจะเค็มไปถึงเดือนมิถุนายนกลางเดือน บางปีถึงต้นเดือนกรกฎาคมน้ำจึงจะจืด ที่น้ำจืดเพราะฝนตกมากน้ำฝนไหลลงแม่น้ำไล่น้ำเค็มถอยลงไป เมื่อฝนหยุดตกน้ำเค็มก็ไหลรุกขึ้นไปเรื่อยจากอำเภอบ้านโพธิ์มาอำเภอเมือง จากอำเภอเมืองไปอำเภอบางคล้า จากบางคล้าไปอำเภอพนม จากอำเภอพนมไปอำเภอบางน้ำเปรี้ยว ไปอำเภอบ้านสร้าง ปราจีนบุรี เพราะเหตุนี้ จึงมีโครงการสร้างเขื่อนปิดกั้นน้ำเค็ม โดยทำแม่น้ำให้มีประตูปิดเปิดที่แหลมหน้าวัดจุกเฌอ แล้วทดแม่น้ำเดิมเหนือวัดจุกเฌอขึ้นไปประมาณ ๔๐๐ เมตร ต่อไปรถยนต์จะวิ่งบนสันคันกั้นแม่น้ำ เดินไปมาหากันได้ แต่ถึงอย่างไร

น้ำหน้าวัดจุกเฌอคงจะเค็มตามเดิมหรือเค็มยิ่งขึ้นเพราะวัดอยู่ใต้สันคันกั้นน้ำเค็ม ก่อนน้ำเค็มปี ๒๕๓๓ วันที่ ๕ ธันวาคม ข้าพเจ้าได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์ เป็นเจ้าคุณตามที่ทราบกันแล้ว

เล่าเรื่องการจัดการน้ำเค็มเตรียมน้ำจืดไว้ใช้ในฤดูแล้งแล้ว ต่อไปนี้จะเล่าเรื่องการจัดการก่อสร้างซ่อมแซมเสนาสนะให้เห็นความยุ่งยากและหนักหนาในการจัดการทำ วัดจุกเฌอได้ย้ายจากบริเวณสนามหน้าวัดเข้ามาตั้งอยู่ในที่ปัจจุบันนี้เมื่อปี ๒๕๐๔ - ๒๕๐๖ โดยพระครูช่วง วณฺณวฑฺฒโก อดีตเจ้าอาวาสวัดจุกเฌอเป็นเวลา ๓๐ ปีเศษแล้ว วัสดุก่อสร้างเริ่มชำรุดทรุดโทรม เสาปูนคอนกรีตเสริมเหล็กเริ่มเบ่งตัวแตกออก กระเบื้องปูนมุงหลังคาหมดอายุแตกหักง่าย ไม้ชายกระเบื้องผุกร่อน ลูกกรงปูนแตกร้าว ถึงเวลาต้องบูรณปฏิสังขรณ์ศาลาสร้างเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๑ โบสถ์สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๔ ผูกพัทธสีมาเมื่อ ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๐ ข้าพเจ้ามาอยู่วัดจุกเฌอเมื่อวันที่ ๑๓ มิถุนายน ๒๕๒๓ มีความคิดว่าต้องพัฒนาคนควบคู่กันไปกับวัตถุ จึงพยายามให้การศึกษาแก่ผู้เข้ามาอุปสมบท โดยพยายามให้มีการสอบนักธรรม พร้อมกันนั้นก็จัดการพัฒนาวัตถุไปด้วย โดยชักชวนพระภิกษุและชาวบ้านช่วยกันจัดงานการกุศลเป็นครั้งคราว จัดการทอดผ้าป่าเพื่อหาทุนก่อสร้าง จัดตั้งทุนมูลนิธิค่ากระแสไฟฟ้าโดยใช้เงินติดกัณฑ์เทศน์จากอุบาสกอุบาสิกาประจำวันพระ โดยเก็บฝากธนาคารตั้งเป็นทุนมูลนิธิค่ากระแสไฟฟ้า ปัจจุบันมีเงินมูลนิธิฝากอยู่ที่ธนาคาร ๓๐๐,๐๐๐ บาทเศษ เมื่อมาอยู่วัดจุกเฌอปีแรกค่ากระแสไฟฟ้าเก็บตามมิเตอร์ เขาตั้งมิเตอร์ประจำทุกกุฏิ ถึงเดือนเก็บตามยูนิตที่ใช้ พระบางรูปประหยัดใช้น้อยเสียน้อย รูปที่ใช้มากก็เสียมากก็ดี แต่มีบางรูปแอบต่อสายจากกุฏิเจ้าอาวาสเอาไฟไปใช้ที่กุฏิของตน จึงคิดว่าเราควรรับผิดชอบการจ่ายค่าไฟฟ้าทั้งหมดเสียเองคงจะดี จึงเลิกเก็บจากพระตามมิเตอร์ที่ติดไว้ โดยรับบริจาคค่ากระแสไฟฟ้าจากผู้มาจัดงานในวัด เช่น งานศพ งานบวชนาค และผู้มาทำบุญ ก็เป็นที่น่ายินดีค่ากระแสไฟฟ้าก็มีพอจ่ายทุกเดือนไม่เดือดร้อน ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๖ เริ่มเปิดสอนบาลีเริ่มมีพระเณรมาอยู่เพิ่มมากขึ้น ค่ากระแสไฟฟ้าเสียมากขึ้นจึงประชุมปรึกษาพระภิกษุในวัดได้ความรู้ว่าวัดสุวรรณประสิทธิ์ คลองกุ่ม บางกะปิ ได้เก็บเปอร์เซ็นต์จากปัจจัยที่ได้จากกิจนิมนต์ จึงตกลงกันว่าเก็บ ๑๐% จากปัจจัยที่ได้จากกิจนิมนต์ ถ้าได้ต่ำกว่า ๑๐๐ บาทไม่เก็บ เพื่อช่วยค่ากระแสไฟฟ้าให้สามเณรด้วย เพราะสามเณรไม่มีกิจนิมนต์ไปฉันนอกวัดเหมือนพระภิกษุ มีเพียงเจ้าภาพมาจัดงานศพ

หรืองานบวชในวัดนิมนต์พระเณรหมดวัดฉันบนศาลา แล้วถวายปัจจัยให้สามเณรบ้าง ข้าพเจ้าสงสารสามเณรที่มาอยู่ศึกษาเล่าเรียนนักธรรมบาลีตั้งนิตยภัตให้รูปละ ๑๐๐ บาทต่อเดือน สามเณรมาอยู่กันมาก ๔๐ - ๕๐ รูป เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๐ - ๒๕๓๑ ต้องจ่ายค่านิตยภัตให้สามเณรเดือนละ ๔,๐๐๐ - ๕,๐๐๐ บาท รู้สึกเป็นสุขใจที่เห็นพระภิกษุสามเณรเดินแถวขึ้นศาลาทำกิจฉลองศรัทธาประชาชนที่มาจัดงานในวัด แต่มีบ้างเหมือนกันที่บางรายมีศรัทธาน้อยมีทุนทรัพย์น้อย กลัวหมดเปลืองเพราะต้องเลี้ยงสามเณร บางรายของดมิให้สามเณรขึ้นศาลา นำมาเลี้ยงที่หอฉันเพราะมิต้องถวายปัจจัย อยากจะชี้ให้เห็นว่าสามเณรที่มาอยู่ได้ช่วยเป็นกำลังพัฒนาวัด ข้าพเจ้าได้อาศัยแรงงานของสามเณรหนุ่มและน้อยช่วยขนหิน ขนทราย หิ้วปูน ขุดดิน ดายหญ้า ขนไม้ ขุดลอกบ่อ ซ่อมถนน ชาวบ้านจุกเฌอคงยังจำกันได้สมัยถนนยังเป็นลูกรัง เมื่อเกิดหลุมบ่อข้าพเจ้าก็ชักชวนพระภิกษุสามเณรไปช่วยกันจัดทำ เป็นที่น่ายินดีชาวบ้านมาจัดงานในวัดส่วนมากมีใจศรัทธา ช่วยบริจาคค่ากระแสไฟฟ้าให้พอใช้เรื่อยมาไม่เดือดร้อน เงินทุนมูลนิธิตั้งไว้ยังไม่เคยใช้ดอกผลดอกทบต้นจนมียอดเงิน ๓๐๐,๐๐๐ กว่าบาทใกล้ ๔๐๐,๐๐๐ บาท แล้วเป็นบุญบารมีโชคดีของวัดที่นางถนอม ฐานปนานนท์ มีจิตศรัทธาบริจาคทรัพย์ตั้งเป็นกองทุนมูลนิธิให้วัด ๑,๓๘๐,๐๐๐ บาท ข้าพเจ้าเห็นว่าการเก็บเปอร์เซ็นต์จากพระภิกษุจากปัจจัยที่ได้จากกิจนิมนต์ควรงดเว้นได้แล้ว เพราะบางรูปท่านมิพอใจที่ต้องถูกเก็บเปอร์เซ็นต์ เป็นคำบอกเล่าจากผู้ทำหน้าที่เก็บเงิน เงินทุนมูลนิธิของนางถนอมให้ดอกผลปี ๒๕๓๙ เป็นเงิน ๑๕๐,๐๐๐ บาทเศษ จึงเป็นที่น่าอนุโมทนา เงินทุนนี้จะออกดอกผลไปชั่วกาลนานทุกๆ ปี จะไม่มีการใช้เงินต้นเด็ดขาด ต้องขออนุโมทนาชื่นชมในผลงานของคุณประเสริฐ เกษมรัต ที่มาเที่ยววัดจุกเฌอเห็นกระต๊อบที่ข้าพเจ้าสร้างให้สามเณรอยู่แล้วเกิดศรัทธาไปบอกบุญใส่บาตรปัจจัยประจำเดือนแก่สมาชิกหนังสือพิมพ์ริ้วไทยชาวตลาดแปดริ้ว ทำให้เกิดการใส่บาตรปัจจัยบำรุงการศึกษาพระปริยัติธรรมวัดจุกเฌอขึ้น และประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนที่รับหนังสือพิมพ์ริ้วไทยได้ทราบถึงการศึกษาบาลีนักธรรมของภิกษุสามเณรวัดจุกเฌอ และมีผู้มีจิตศรัทธาสละทรัพย์ตั้งทุนมูลนิธิการศึกษาปริยัติธรรมเพิ่มขึ้นทุกปี บัดนี้เงินทุนมูลนิธิเติบโตถึง ๑,๐๑๐,๐๐๐ บาทเศษแล้ว ชีวิตของข้าพเจ้าได้ใช้ไปในทางที่ถูกแล้วเป็นแน่ โดยพัฒนาวัตถุปรับปรุงสร้างเสริมเสนาสนะ สร้างสิ่งที่ไม่มีให้มีขึ้น เช่น ศาลาอเนกประสงค์ กำแพงล้อมกุฎิ กำแพงโบสถ์ สร้างศาลาเสริมศาลาการเปรียญให้

กว้างออกไปสะดวกในการบำเพ็ญกุศลสร้างโรงครัวใหม่ในที่เดิม สร้างห้องสุขาเพิ่มจนพอใช้ ขุดลอกขยายบ่อน้ำใช้จนบรรเทาความเดือดร้อนในฤดูแล้งไปได้มาก ซ่อมศาลาการเปรียญ โดยเปลี่ยนกระเบื้องจากปูนสีดำเป็นมุงกระเบื้องเคลือบสีเหลืองงามตา ตีฝ้าทาสีเพดานดูงามตาขึ้น ซ่อมโบสถ์โดยเปลี่ยนกระเบื้องปูนสีดำเป็นกระเบื้องเคลือบสีเหลืองเข้มเจือแดง ปิดกระจกปิดทองช่อฟ้าใบระกาหน้าบันทาสีใหม่หมด ปิดทองพระประธานใหม่ เป็นบุญของวัดจุกเฌอหรือของใครไม่ทราบ หมอเจิม โลหารชุน ได้ถวายที่ดินที่ติดวัดจุกเฌอทางด้านทิศใต้ เนื้อที่ ๕ ไร่ ๕๐ ตารางวา ให้เป็นสมบัติของวัดจุกเฌอโดยทำพินัยกรรมว่า เมื่อตายแล้วให้ภรรยาหรือบุตรโอนกรรมสิทธิ์ให้วัดและให้ข้าพเจ้ามาพักอยู่ และอยู่จำพรรษาที่ตึก ๓ ชั้นที่สร้างไว้พักผ่อน หมอเจิมโลหารชุน เป็นชาวจุกเฌอโดยกำเนิด มีความสามารถรักษาโรคริดสีดวงทวารโดยไม่ต้องทำการผ่าตัด ใช้ยาทากำจัดหัวและรากโรคริดสีดวงทวารให้หายได้เด็ดขาดและเป็นปกติ จึงมีชื่อเสียงโด่งดังตั้งคลินิกอยู่ที่ตึกแถวอนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ ต่อมาอายุมากขึ้นเลิกกิจการไปสร้างบ้านอยู่ที่ถนนลาดพร้าวซอย ๓ มีจิตคิดถึงบรรพบุรุษจะสร้างที่สำหรับตั้งอัฐิบรรพบุรุษจึงมาจัดซื้อที่แห่งนี้และสร้างตึก ๓ ชั้น จัดทำสวนปลูกไม้ดอกไม้ผลงดงาม มีดอกเฟื่องฟ้าออกดอกหลากสีงามตา ขุดสระภายในเนื้อที่ล้อมรอบเกาะกลาง มีสะพานคอนกรีตข้ามไปสู่เกาะกลาง ที่เกาะกลางสร้างตึก ๓ ชั้น รูปตัวที [T] สร้างศาลาทรงไทยหลังเล็กในบ่อน้ำ ทำบันไดขึ้นลงทางด้านทิศใต้ของตัวตึก เป็นสถานที่เหมาะสมสวยงาม เสียอย่างเดียวมาตั้งอยู่ติดเล้าหมูใหญ่ทางทิศตะวันออก เมื่อลมพัดมาทางทิศตะวันออกจะนำเอากลิ่นเศรษฐกิจอันเหม็นร้ายกาจมาระคายเคือง นาสิกทำให้หมดสุขไปบ้าง

ชาวบ้านที่มาจัดงานในวัด พระภิกษุสามเณรและชาวบ้านที่อยู่ในที่ตั้งวัดได้อาศัยน้ำจากบ่อในสวนนี้ ซึ่งข้าพเจ้าได้ฝังท่อเอสล่อนขนาด ๒ นิ้ว ให้น้ำเดินได้ถึงกัน น้ำในสวนจะไหลไปสู่บ่อหน้าโบสถ์ ใช้สูบขึ้นถังเก็บแจกจ่ายไปตามท่อส่งตลอดทั้งปี เมื่อฤดูน้ำเค็มก็ได้อาศัยน้ำในบ่อที่สวนนี้ที่กักเก็บไว้ดังที่เล่าไว้ตอนเกี่ยวกับน้ำเค็ม ถ้ามิเช่นนั้นแล้วจะได้น้ำจืดที่ไหนมาใช้คงจะต้องจัดซื้อน้ำจืดจากรถส่งเป็นแน่ เพราะบางปีน้ำบ่อแห้งเคยจัดซื้อมาแล้ว คุณหมอเจิม โลหารชุน ทำพินัยกรรมโดยเขียนด้วยลายมือตนเองทั้งฉบับ ยกที่ดินทั้งหมดพร้อมตึก ๓ ชั้น ตลอดจนเครื่องใช้สอยทุกอย่างให้วัด เมื่อสิ้นชีวิตแล้ว ซึ่งยังเป็นอนาคตไม่แน่นอน อาจเปลี่ยนแปลงได้ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๑ ข้าพเจ้าสอบ ป.ธ. ๙ ได้ คุณหมอเจิมเกิดศรัทธาจึงโอนกรรมสิทธิ์ที่ดิน

พร้อมทั้งสิ่งปลูกสร้างทั้งหมดให้วัด วัดจึงมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินของวัดโดยสมบูรณ์แต่นั้นมา ก่อนหน้านี้คุณหมอเจิมได้นำอัฐิบรรพบุรุษมาเก็บไว้ที่ตึกชั้นบนโดยทำห้องกระจกและสร้างตู้ใส่โกศบรรจุอัฐิ บั้นปลายชีวิตของหมอเจิมน่าสงสาร เกิดเป็นฝีตะมอยที่หัวแม่เท้ารักษาไม่หายต้องถูกตัดขาใต้เข่าทั้งสองข้าง กลายเป็นผู้พิการและเสียชีวิตที่บ้านถนนลาดพร้าว ซอย ๓ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๕ ขอบุญกุศลที่คุณหมอเจิม โลหารชุน และคุณหมอปราณีผู้เป็นภรรยาที่สละที่ดินพร้อมทั้งสิ่งปลูกสร้างทั้งหมดเป็นสมบัติของวัดจุกเฌอ จงมีความสุขความเจริญในโลกใหม่ตามกำลังแห่งบุญปัจจัยเทอญ

คุณหมอเจิมมีความประสงค์ให้ข้าพเจ้าเปิดสอนวิปัสสนากรรมฐานแก่ประชาชน โดยทำป้ายสำนักวิปัสสนากรรมฐาน เจิม - ปราณี มาติดไว้ที่ผนังห้องกระจกชั้น ๓ ซึ่งเป็นที่เก็บอัฐิบรรพบุรุษ จนบัดนี้ปี ๒๕๔๐ ข้าพเจ้ายังไม่สามารถเปิดสอนวิปัสสนากรรมฐาน ณ ที่นี้ได้ เพราะกลิ่นเศรษฐกิจที่ว่าอย่างหนึ่งและเสนาสนะยังไม่พร้อมอย่างหนึ่ง แต่ตั้งใจไว้ว่าเมื่อจัดสร้างกุฏิสงฆ์ ๔๐ ห้องเสร็จแล้ว ปรับปรุงหอฉันหอสวดมนต์เรียบร้อยแล้ว หลังจากทำการฉลองอายุครบ ๕ รอบแล้ว ถ้ามีปัจจัยเหลือจากการใช้จ่ายจะดำเนินการสร้างเสนาสนะสำหรับรับผู้ปฏิบัติประจำต่อไป เพราะการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานต้องมีเสนาสนะอยู่ประจำ ต้องปฏิบัติติดต่อกันอย่างน้อย ๗ วัน จึงจะเห็นผลชัดเจน ข้าพเจ้ามาอยู่วัดจุกเฌอได้รับการถวายที่ดินซึ่งติดวัดทำให้มีโอกาสขยายกุฏิสงฆ์มาสร้างใหม่จะทำให้พระภิกษุสามเณรอยู่สงบสงัดกว่าแต่ก่อน เพราะชาวบ้านมักจัดมหรสพ เช่น ภาพยนตร์ ลิเก หรือดนตรีมาสมโภชงานศพบ้าง งานบวชนาคบ้าง เครื่องขยายเสียงโดยเฉพาะภาพยนตร์เปิดดังจนกระจกที่ข้างฝาและหน้าต่างเกิดเสียงดังกระพือซ่าๆ แสบหูยิ่งนัก ได้รับที่ดินมรดกจากพระบุญนอง เอเตียวเจริญ อีก ๑๓ ไร่เศษ ซึ่งอยู่ติดกับที่ธรณีสงฆ์ของวัดที่นางหยาได้ถวายไว้ก่อนแล้วประมาณ ๒๑ ไร่ แต่เมื่อตัดถนนผ่านที่วัดจึงเหลือประมาณ ๑๙ ไร่เศษ ได้จัดผลประโยชน์ไปแล้วประมาณ ๔ ไร่เศษ ต่อไปภายหน้าถนนสายนี้จะเชื่อมต่อไปยังฝั่งแม่น้ำตรงข้ามซึ่งมีสันเขื่อนปิดแม่น้ำกันน้ำเค็มเป็นเหตุให้ที่ดินของวัดบริเวณนี้คงจะเกิดประโยชน์มาก

ข้าพเจ้ามาอยู่วัดจุกเฌอได้ยกระดับฐานะของวัดให้สูงขึ้นด้วยการศึกษา มีพระเณรมาอยู่ศึกษามาก มีพระภิกษุสามเณรสอบได้เป็นมหาเปรียญถึง ๑๐๐ กว่ารูป

จากวัดที่ไม่เคยมีพระอุปัชฌาย์ ไม่เป็นเจ้าคณะตำบล มามีพระอุปัชฌาย์ เป็นวัดมีเจ้าคณะอำเภอเป็นเจ้าคุณ มีพระราชาคณะ พระมหาเปรียญประดับวัดหลายรูป เป็นสิ่งที่น่าภาคภูมิใจ แต่ชาวบ้านจุกเฌอจะภาคภูมิใจหรือไม่ข้าพเจ้ามิทราบ แต่ข้าพเจ้ารู้สึกภาคภูมิใจมากที่นำสิ่งที่ไม่เคยมีที่วัดนี้ให้มีขึ้นได้

แต่คำเรียกขานของชาวบ้านส่วนมากจะเรียกข้าพเจ้าว่า**หลวงพ่อ** ถ้าคนสนิทจะเรียก**มหา** ที่จะเรียกว่า**เจ้าคุณ** มีน้อยเกือบนับได้ บางครั้งคนมีอายุมากมาเรียกข้าพเจ้าว่าหลวงพ่อรู้สึกเขินตัวเอง ข้าพเจ้าเคยสังเกตในเวลาไปเจริญพุทธมนต์ฉันเช้าฉันเพลตามบ้านที่นิมนต์ ข้าพเจ้ามักได้รับการถวายปัจจัยมากเป็นพิเศษเสมอ มักมีการพูดบอกกันว่าซองนั้นของหลวงพ่อ สิ่งนี้กระมังที่ชาวบ้านแสดงออกให้รู้ว่าภาคภูมิใจในตัวข้าพเจ้า

ข้าพเจ้ามาอยู่วัดจุกเฌอเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๓ อายุ ๔๓ ปี ปี พ.ศ. ๒๕๔๐ วันที่ ๓๐ มกราคม ข้าพเจ้าอายุครบ ๖๐ ปี เป็นเวลา ๑๗ ปีที่ข้าพเจ้ามาอยู่วัดจุกเฌอ ได้ทุ่มเทแรงกายแรงใจพัฒนาวัดจุกเฌอมาตลอด เหนื่อยยากตรากตรำก็อดทนทำตลอดมา เงินบริจาคของผู้มีจิตศรัทธาจะมีหยาดเหงื่อแรงงานของข้าพเจ้าเข้าไปสมทบด้วยเสมอ คนที่ไปมาหาสู่มักพบข้าพเจ้ากำลังทำงานเกี่ยวกับก่อสร้าง เพราะเป็นนิสัยชอบลงมือทำเอง จะหยุดทำเมื่อเกิดเจ็บไข้ได้ป่วยทำไม่ไหว ข้าพเจ้าทำงานให้วัดจุกเฌอตลอดระยะเวลา ๑๗ ปี ไม่มีค่าจ้างตอบแทนให้ตัวเองแม้ ๑ บาท แต่ได้ให้รางวัลค่าเหนื่อยตอบแทนพระเณรที่ช่วยทำงานไปมากมายและน้ำปานะที่จัดเลี้ยงเวลาพระเณรช่วยทำงานนั้นเป็นเงินส่วนตัวของข้าพเจ้าเกือบทั้งสิ้น บุญบารมีอันนี้ข้าพเจ้าคิดว่า ถ้าข้าพเจ้าไม่บวชเป็นพระภิกษุคงทำไม่ได้ ข้าพเจ้าทำให้วัดจุกเฌอที่ไม่เคยมีเงินทุนมูลนิธิฝากธนาคารเป็นแสนบาท ให้มีเป็นจำนวนเกือบ ๓,๐๐๐,๐๐๐ บาท มีเงินทุนสำหรับการก่อสร้างอีกเกือบ ๓,๐๐๐,๐๐๐ บาท คิดถึงดอกเบี้ยจากเงิน ๕,๐๐๐,๐๐๐ บาทเศษ ถ้าคิดว่า ๑,๐๐๐,๐๐๐ บาท ๑ ปี ได้ดอกเบี้ย ๙๐,๐๐๐ บาท ถ้าเงิน ๕,๐๐๐,๐๐๐ บาท คงได้ดอกเบี้ย ๔๕๐,๐๐๐ บาท ๑๒ เดือน หาร ๔๕๐,๐๐๐ คงได้เดือนละ ๓๗,๐๐๐ กว่าบาท ๓๐ วัน หาร ๓๗,๐๐๐ กว่าบาท คงได้วันละ ๑,๒๐๐ กว่าบาท ถ้าสามารถรักษาการเงินของวัดไว้ได้ระดับนี้คงไม่เดือดร้อนในการแสวงหาเงินต่อไป ผู้ใดคิดว่าวัดจุกเฌอรวยแล้วจะไม่ทำบุญก็ตามศรัทธา แต่ข้าพเจ้ากลับคิดว่าเมื่อวัดร่ำรวยมีทุนมูลนิธิได้ดอกผลมากกลับทำ

ประโยชน์ได้มาก จะจัดจะทำอะไรมีทุนสำรองไม่ต้องเป็นหนี้สินสบายใจแท้ สิ่งนี้เป็นความภาคภูมิใจของข้าพเจ้าอย่างหนึ่ง

คนบางคนหรือคนส่วนมากมักกลัวว่าข้าพเจ้าจะไปอยู่วัดโสธรเพราะตำแหน่งหน้าที่ ข้าพเจ้าตอบว่ายังไม่ไปหรอก วัดโสธรเป็นวัดพระอารามหลวง การแต่งตั้งเจ้าอาวาสเจ้าคณะจังหวัดต้องเป็นพระบัญชาของสมเด็จพระสังฆราชตามความเสนอของมหาเถรสมาคม และมีรองเจ้าคณะจังหวัดอยู่แล้วท่านเป็นผู้เหมาะสมที่จะดำรงตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดและเป็นเจ้าอาวาสต่อไป และเหตุการณ์ก็เป็นเช่นนั้น

ข้าพเจ้าได้เขียนเล่าชีวิตของข้าพเจ้าตามคำเรียกร้องของท่านพระมหาสุรพล ป.ธ. ๙ ศิษย์เอกของข้าพเจ้าที่ได้อ่านเรื่องชีวิตของข้าพเจ้าที่เขียนลงหนังสือแจกเมื่อทำบุญฉลองพัดเปรียญธรรม ๙ ประโยค ปี ๒๕๓๑ แล้วอยากให้เขียนต่อเพื่อลงในหนังสือแจกงานทำบุญฉลองอายุครบ ๕ รอบในครั้งนี้ จึงเขียนมาตามคำเรียกร้อง ขอจบลงเพียงเท่านี้ จากนี้ต่อไปภายหน้าชีวิตของข้าพเจ้าจะเป็นฉันใด ถ้ามีโอกาสจะเขียนมาให้อ่านกันอีก

ชีวิตของข้าพเจ้า ภาค ๓*

พระเทพปัญญาเมธี

(ประยนต์ อจฺจาทโร ป.ธ.๙)

ข้าพเจ้าอายุครบ ๕ รอบ ๖๐ ปี เมื่อวันที่ ๓๐ มกราคม ๒๕๔๐ ได้จัดพิมพ์หนังสือธรรมสาระแจกเป็นที่ระลึก ได้เล่าชีวิตของข้าพเจ้าภาค ๒ ไว้ ได้กล่าวไว้ตอนท้ายว่าถ้ามีโอกาสจะเล่าชีวิตของข้าพเจ้าภาค ๓ มาสู่ผู้อ่านอีก โอกาสมาถึงแล้วเนื่องด้วยเมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๘ ข้าพเจ้าได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์จากชั้นราชเป็นชั้นเทพ จะทำบุญคล้ายวันเกิดและฉลองสมณศักดิ์ในวันอาทิตย์ที่ ๒๙ มกราคม พ.ศ. ๒๕๔๙ จะจัดพิมพ์หนังสือเพื่อแจกเป็นที่ระลึกแก่ผู้มาร่วมทำบุญ จึงเขียนชีวิตของข้าพเจ้าภาค ๓ เพื่อลงในหนังสือที่ระลึกต่อไป

อายุครบ ๕ รอบ ๖๐ ปีของข้าพเจ้า ผ่านไปแล้ว ๘ ปี ชีวิตของข้าพเจ้าเปลี่ยนแปลงไป จากตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอเป็นรองเจ้าคณะจังหวัด เมื่อต้นปี ๒๕๔๐ เป็นเจ้าคณะจังหวัดเมื่อ ๑๖ มิถุนายน ๒๕๔๒ งานปกครองขยายออกไปทั่วจังหวัด มีเขตปกครอง ๑๐ อำเภอ ๕๐ ตำบล มีวัด ๒๙๙ วัด สำนักสงฆ์ ๕ แห่ง ที่พักสงฆ์ ๓๔ แห่ง มีอำนาจแต่งตั้งเจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส ครูสอนปริยัติธรรม พระคู่สวด พร้อมกันนี้ย่อมมีอำนาจถอดถอนปลด หรือให้ออก หรืออนุญาตให้ขอลาออกจึงพ้นจากหน้าที่ได้ นับว่ามีส่วนรับผิดชอบต่อคณะสงฆ์ทั้งจังหวัด เทียบได้กับผู้ว่าราชการจังหวัด

ได้วางนโยบายการปกครอง โดยให้เจ้าอาวาสพิจารณาพระภิกษุในวัดที่เหมาะสมเสนอขอแต่งตั้งเป็นรองหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาส เพื่อช่วยสนองงานของเจ้าอาวาส และเป็นทายาทที่จะสืบต่อตำแหน่งเจ้าอาวาสที่ว่างลงต่อไป

---

* พิมพ์ครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๙ ในโอกาสทำบุญอายุและฉลองสมณศักดิ์ พระเทพปัญญาเมธี (ประยนต์ อจฺจาทโร ป.ธ.๙) เจ้าอาวาสวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ เจ้าคณะจังหวัดฉะเชิงเทรา และ พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ ป.ธ.๙) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วันที่ ๓๐ มกราคม ๒๕๔๙

ได้พิจารณาถึงการที่จะให้พระภิกษุที่เข้ามาบวชจำพรรษา ได้เกิดศรัทธามั่นคงในพระพุทธศาสนา จึงจัดอบรมวิปัสสนากรรมฐานแก่พระนวกะทั้งจังหวัด เป็นรุ่นโดยรวม ๒ - ๓ อำเภอเป็น ๑ รุ่น รุ่นละ ๕ วัน ทำให้พระนวกะได้เรียนรู้การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งเป็นธุระสำคัญคู่กับคันถธุระ ผู้มีอุปนิสัยย่อมเกิดศรัทธา เมื่อปฏิบัติได้ย่อมอยู่ได้ และเป็นกำลังในการที่จะสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาเป็นศาสนทายาทต่อไป

ออกคำสั่งห้ามเล่นการพนันในบริเวณวัดทุกวัด ให้เจ้าอาวาสทุกวัดจัดทำบัญชีรับ - จ่ายของวัด จัดตั้งคณะกรรมการตรวจสอบบัญชีรับจ่ายที่สั่งให้จัดทำให้ทุกวัด ทำทะเบียนวัสดุครุภัณฑ์ของวัดไว้เป็นหลักฐาน ถ้ายังไม่มีโฉนดที่ดินเป็นกรรมสิทธิ์ของวัดให้ดำเนินการออกโฉนดให้เรียบร้อย จัดฝึกซ้อมเจ้าอาวาสหรือรอง หรือพระภิกษุที่พระอุปัชฌาย์เสนอแต่งตั้งเป็นพระกรรมวาจาจารย์ เพื่อให้เกิดความพร้อมในการปฏิบัติหน้าที่พระกรรมวาจาจารย์ และแต่งตั้งให้เป็นพระกรรมวาจาจารย์ต่อไป

จัดอบรมนักธรรมก่อนสอบ เฉพาะนักธรรมชั้นโท - เอก ซึ่งมีอยู่ในวัดทั้งหลายที่เรียนด้วยตนเองไม่มีชั้นเรียน เป็นเวลา ๑๐ วัน เพื่อเพิ่มเติมเสริมความรู้ให้พร้อมที่จะสอบได้ จัดสร้างศาลาโถงกว้าง ๑๘ เมตร ยาว ๓๖ เมตร จึงเป็นสถานที่สอบบาลีสนามหลวง ประโยค ๑ - ๒ ป.ธ. ๓ ป.ธ. ๔ ตั้งแต่ปี ๒๕๔๓ เป็นต้นมา จัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๑ เริ่มแต่ ม. ๑ ตามลำดับปีละชั้น ปัจจุบันเปิดสอนถึง ม. ๕ มีนักเรียนคือสามเณรเป็นส่วนมาก ๑๒๑ รูป

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้รับแต่งตั้งจากกระทรวงศึกษาธิการให้เป็นศูนย์พัฒนาจิตเฉลิมพระเกียรติประจำจังหวัด เนื่องในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ ๖ รอบ ๗๒ พรรษา เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้จัดสร้างอาคาร ๓ ชั้น กว้าง ๑๒ เมตร ยาว ๓๒ เมตร เป็นสถานที่ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามหลักสติปัฏฐาน ๔ แก่นักเรียน นักศึกษา ข้าราชการครู ทหาร ตำรวจ พยาบาล และประชาชนที่สนใจใคร่ปฏิบัติ มีจำนวนผู้ที่ผ่านการอบรมวิปัสสนาไปแล้วเป็นจำนวนมากกว่า ๓๐,๐๐๐ คน พระภิกษุนวกะ สามเณร ทั้งพระเถระพระสังฆาธิการทั้งจังหวัดได้มาเข้าอบรมตามหลักสูตร ๓ วันบ้าง ๕ วันบ้าง ตามสมัครใจ จัดอบรมครูพระเพื่อสอนศีลธรรมจริยธรรมในสถานศึกษา ประสานกับสถานศึกษาเพื่อจัดส่งพระภิกษุเข้าไปสอนวิชาศีลธรรมแก่นักเรียนในสถานศึกษาต่างๆ ได้ร่วม

งานจัดอบรมพระวิปัสสนาจารย์โครงการนำร่องคณะสงฆ์ภาค ๑๒ มีจังหวัดฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี นครนายก และจังหวัดสระแก้ว ทั้ง ๔ จังหวัด ๓ รุ่น จำนวนรุ่นละ ๑๐๐ รูปเศษ เวลาฝึกอบรมรุ่นละ ๕ วัน ที่วัดบางกระเบา อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี โดยเป็นวิทยากรถวายการอบรมทั้ง ๓ รุ่น จำนวน ๓๐๐ รูปเศษ

ชีวิตของข้าพเจ้าได้บำเพ็ญประโยชน์ต่อชาติและพระศาสนา เป็นการทำชีวิตให้มีค่า เป็นความสุขใจอย่างหนึ่ง มีแนวคิดในการทำว่าต้องได้ประโยชน์คุ้มค่า และทำโดยประหยัด จึงทำให้ทุกสิ่งที่จัดทำเป็นของดีราคาถูก

ข้าพเจ้าตัดสินใจมาอยู่วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ เพราะปรารถนาจะพัฒนาวัดให้พร้อมที่จะได้รับการยกขึ้นเป็นพระอารามหลวงในโอกาสอันใกล้นี้ เพราะวัดปิตุลาฯ เป็นวัดที่กรมหลวงรักษ์รณเรศ (พระองค์เจ้าไกรสร) พระราชโอรสพระองค์ที่ ๓๓ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ ได้ทรงสร้างพร้อมกับสร้างกำแพงเมืองฉะเชิงเทรา ประมาณปี พ.ศ. ๒๓๗๗ มีเนื้อที่ตั้งวัดตามสำเนาโฉนดเก่าเมื่อปี ร.ศ. ๑๒๑ จำนวน ๕๙ ไร่ ๒๔ วา ต่อมาปี ร.ศ. ๑๒๘ แยกออกเป็น ๒ แปลง แปลงติดแม่น้ำบางปะกงถูกถนนตัดผ่านหน้าวัดมีเนื้อที่ ๖ ไร่ ๒ งาน ส่วนแปลงเดิมเหลือเนื้อที่ ๕๒ ไร่ ๓ งาน ๒๔ วา แต่ปัจจุบันเนื้อที่ตามโฉนดที่ออกแทนของเดิมเหลือ ๓๕ ไร่ ๓ งาน ๑๐ วา ทำให้สงสัยว่าที่วัดหายไปจาก ๕๒ ไร่ ๓ งาน ๒๔ วา เหลือ ๓๕ ไร่ ๓ งาน ๑๐ วา ได้อย่างไร คงต้องดำเนินการสืบสาวหาความจริงต่อไป

ได้จัดงานเทศน์มหาชาติเรื่องพระเวสสันดรในวันที่ ๒๓ ตุลาคม เพื่อถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ พระปิยมหาราชของพสกนิกรชาวไทย เมื่อวันที่ ๒๓ ตุลาคม ๒๕๔๖ ได้เงินบูชากัณฑ์เทศน์ ๔๐๐,๐๐๐ บาทเศษ จึงตกลงยกศาลาการเปรียญให้สูงขึ้นจากเดิม ๑๖๐ เซนติเมตร เทเสาเทคาน ปรับพื้นปูกระเบื้อง ติดประตูม้วน ต่อระเบียงรอบศาลาเดิมออกไปกว้าง ๓ เมตร ต่อมุขหน้าออกอีก ๘ เมตร กว้าง ๑๒ เมตร มีระเบียงรอบ ทำให้ศาลาการเปรียญเปลี่ยนรูปจากเตี้ยชั้นเดียวเป็นสูง ๒ ชั้น ใช้เป็นสถานที่อบรมศีลธรรมแก่เยาวชน ใช้ตั้งศพบำเพ็ญกุศล และเป็นที่ต้อนรับแขกในพิธีพระราชทานเพลิงศพ หรือฌาปนกิจศพได้อีกด้วย ทำให้สะดวกในการทำกิจกรรมต่างๆ มากขึ้นกว่าเดิม ก่อนยกศาลาการเปรียญขึ้นเป็น ๒ ชั้น คิดจะย้ายเมรุเผาศพไปตั้งในที่ใหม่

ใกล้บ่อน้ำหรือด้านหลังเมรุปัจจุบัน แต่ยกศาลาการเปรียญขึ้นแล้วพร้อมต่อมุข ด้านหน้าศาลาการเปรียญไปอีก ๘ เมตร พร้อมระเบียงอีก ๓ เมตร รวมเป็น ๑๑ เมตร จากศาลาเดิมทำให้แนวศาลาการเปรียญขนานกับแนวกำแพงโบสถ์ ถ้าสร้างศาลาหน้าเมรุให้ขนานกับแนวหน้าศาลาจะทำให้เกิดความสวยงาม และประหยัดที่ไม่ต้องสร้างเมรุใหม่และปรับปรุงเมรุเก่าให้ปลอดมลภาวะจะประหยัดและเป็นประโยชน์สูงสุด เพราะใช้ชั้นล่างของศาลารับแขกที่มางานศพได้ ไม่ต้องกางเต็นท์และใกล้เมรุปัจจุบัน

แต่ทางเทศบาลเมืองฉะเชิงเทราโดยนายกเทศมนตรี คุณกลยุทธ์ ฉายแสง ประสงค์จะให้ ดร. รุจิโรจน์ อาจารย์คณะสถาปัตย์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วางแผนผังวัดให้ก่อน ดร. รุจิโรจน์ ได้เขียนแผนผังมาแล้ว ๕ ครั้ง แต่ไม่ครบสิ่งที่ควรจะมีจะเป็น เช่น จัดผังการสร้างศาลาบำเพ็ญกุศล และโรงครัวตามแนวทางทิศใต้ริมถนนซอยที่การไฟฟ้าส่วนภูมิภาคเดิม ซึ่งปัจจุบันจัดเป็นที่จอดรถของโรงพยาบาลเมืองฉะเชิงเทรา ซึ่งทางวัดจะจัดให้ทางโรงเรียนอนุบาลวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ขยายอาคารเรียนออกไป และรื้ออาคารเรียนหน้าอุโบสถซึ่งปิดบังทัศนียภาพหน้าของอุโบสถให้เสียไป เมื่อทางโรงเรียนสร้างอาคารตามแนวถนนที่อยู่ติดโรงเรียน จะทำให้โรงเรียนมีอาคารเรียนอยู่ติดถนนเดียวกัน ซึ่งปัจจุบันนักเรียนชั้น ป. ๔ และ ป. ๖ ต้องไปเรียนที่อาคารหน้าอุโบสถซึ่งเดินผ่านบริเวณหน้าวัดไป ทำให้ไม่สะดวกในการดูแลควบคุม ถ้าทำตามผังที่คุณรุจิโรจน์เขียนให้คงหมดโอกาสที่จะปรับปรุงบริเวณหน้าอุโบสถได้ เนื่องจากทางโรงเรียนไม่มีอาคารเรียนเพียงพอ คงต้องใช้อาคารหน้าอุโบสถเป็นที่เรียนต่อไป

คุณกลยุทธ นายกเทศมนตรี จะตั้งงบประมาณในการก่อสร้างให้ แต่ต้องรอให้ ดร. รุจิโรจน์เขียนผังแม่บทให้ก่อน เขียนมาให้ ๕ ครั้งแล้วก็ติดขัดด้วยที่ข้างถนนที่กันไว้ให้โรงเรียนขยายสร้างอาคารเรียนทดแทนอาคารเรียนหน้าอุโบสถทุกครั้ง ข้าพเจ้าจึงไม่เห็นด้วยทุกครั้ง จนถึงปัจจุบันยังไม่ได้ผังที่สมบูรณ์ที่จะดำเนินการก่อสร้าง จึงทำให้ลำบากใจมากที่จะต้องรอผังที่ ดร. รุจิโรจน์เขียนให้ในครั้งต่อไปซึ่งยังคาดคิดไม่ได้ว่าเป็นไปในรูปใด เป็นเวลา ๓ ปีแล้วที่เฝ้ารอมา แต่ได้ตัดสินใจสร้างกุฏิไปบ้างแล้ว เพราะครั้งหลังสุด ดร. รุจิโรจน์ได้เขียนแผนผังเฉพาะเมรุกับศาลาบำเพ็ญกุศลรอบเมรุโดยยึดบ่อน้ำเป็นหลักศูนย์กลาง สร้างเมรุไว้ด้านเหนือของบ่อน้ำ

สร้างศาลาไว้รอบบ่อน้ำ ซึ่งติดถนนด้านข้างโรงเรียน ซึ่งเป็นที่ที่กั้นไว้ให้โรงเรียนสร้างอาคารเรียนทดแทนอาคารหน้าอุโบสถต่อไป ซึ่งข้าพเจ้าเห็นว่าขัดกับเจตนาที่ตั้งไว้ว่าจะปรับปรุงทัศนียภาพของวัดโดยเฉพาะอุโบสถให้เหมาะสมสวยงาม จึงไม่เห็นด้วยกับการจัดผังครั้งหลังสุดนี้ จึงคิดว่าจะรอต่อไปจนกว่านายกลยุทธ ฉายแสง จะเห็นสมควร แต่จะปรับปรุงส่วนที่พอทำไปได้ก่อนเท่าที่จะทำได้ เช่นกุฏิและอาคารปฏิบัติธรรม คิดจะย้ายสามเณรมาอยู่วัดปิตุลาฯ มาจัดเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญที่วัดนี้ แต่ติดเรื่องอาคารเรียนยังไม่มี จึงทำไม่ได้ต้องรอจนกว่าจะสร้างอาคารเรียนให้สำเร็จก่อน เมื่อไรจะเสร็จยังรู้ไม่ได้ เงินค่าก่อสร้างยังไม่มี สิ่งที่จะทำก็มากอย่างแต่ยังมั่นใจว่าทำไปเถิด คงสำเร็จเป็นอย่างๆ เช่น ยกศาลาขยายระเบียงกว้าง ๓ เมตร โดยต่อมุขด้านหน้า ย้ายหอระฆังซ่อมเสร็จได้งบจากกองพุทธสถาน สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ โดยคุณนพรัตน์จัดสรรมาให้ซ่อมอุโบสถสี่ล้านห้าแสนบาท อุโบสถซ่อมเรียบร้อย กำลังดำเนินการซ่อมพื้นลานภายในกำแพงแก้ว โดยจัดทำรางระบายน้ำชิดกำแพงด้านใน ปรับพื้นที่ให้เอียงลาด หารางน้ำ ฝังท่อระบายน้ำ เพื่อป้องกันน้ำท่วมพื้นลานภายในกำแพงอุโบสถ และจัดทำพื้นลานให้เหมาะสมสวยงามและสะดวกในการดูแลรักษาต่อไป

เขียนเรื่องการสร้างวัตถุมามากแล้ว ต่อไปนี้จะเขียนเรื่องการสร้างคนบ้าง สำหรับปี พ.ศ. ๒๕๔๘ ได้ออกคำสั่งให้เจ้าคณะอำเภอทั้ง ๑๐ อำเภอ ในเขตปกครองจัดอบรมวิปัสสนากรรมฐานแก่พระนวกะภายในพรรษาด้วยหลักสูตรระยะ ๕ วัน ๕ คืน ตามที่เคยอบรมด้วยตนเองมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๒ เพื่อให้เจ้าคณะอำเภอแบ่งเบาภาระในการฝึกของเจ้าคณะจังหวัด และประสงค์ให้เจ้าคณะอำเภอมีผลงานเป็นการกระจายอำนาจการบริหารออกไป เจ้าคณะอำเภอส่วนมาก รับภารธุระด้วยความยินดี มีบางอำเภอที่ทำเฉพาะเวลากลางวัน ไปเช้าเย็นกลับ ซึ่งผิดกับที่เคยทำมา จึงคิดว่าการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเป็นเรื่องยาก เจ้าคณะอำเภอที่ไม่เคยปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานมาก่อน และพระสังฆาธิการระดับตำบลและเจ้าอาวาสไม่สนับสนุนคงเป็นเรื่องยากที่จะทำได้ เพื่อเป็นการทดสอบศรัทธาในพระศาสนาด้านวิปัสสนาธุระจึงจัดทำดังกล่าวแล้ว แต่ดูผลจากการรายงานที่ส่งมาส่วนใหญ่ทำกันได้ตามระยะเวลาที่เคยทำมา คือ ๕ วัน ๕ คืน ปี พ.ศ. ๒๕๔๙ คงปฏิบัติเหมือนปีที่ผ่านมา แต่ต้องไปตรวจเยี่ยมให้ทั่วถึง

ส่วนการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกนักธรรมประสบปัญหานักเรียนขาดสอบเป็นจำนวนมาก เพราะส่งชื่อเข้าสอบแล้ว เมื่อออกพรรษาแล้ว ลาสิกขาไปเสียเป็นจำนวนมาก ทำให้มีชื่อขาดสอบมาก โดยเฉพาะนักธรรมชั้นตรี จึงให้แนวทางปฏิบัติโดยแยกบัญชีส่งเข้าสอบเป็น ๒ บัญชี คือ บัญชีสอบชั้นนวกภูมิส่วนหนึ่ง บัญชีสอบนักธรรมชั้นตรีส่วนหนึ่ง โดยให้นักเรียนเขียนใบสมัครด้วยตนเอง บอกให้ทราบว่าเมื่อลงชื่อสมัครแล้วต้องอยู่สอบนักธรรมสนามหลวง คือ วันแรม ๒ ค่ำ เดือน ๑๒ ถึงวันแรม ๖ ค่ำ เดือน ๑๒ รวม ๔ วัน คงจะลดปัญหานักเรียนนักธรรมชั้นตรีขาดสอบลงได้มาก

ปีการศึกษา พ.ศ.๒๕๔๘ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม จัดโครงการครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนแก่เด็กนักเรียน โดยรับการสนับสนุนงบประมาณจากรัฐบาล ตั้งนิตยภัตถวายรูปละ ๒,๐๐๐ บาท ต่อ ๑ เดือน เฉพาะจังหวัดฉะเชิงเทรา จัดเป็น ๒ รุ่น รุ่นแรกจำนวน ๔๙ รูป รุ่นที่ ๒ จำนวน ๗๑ รูป สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดฉะเชิงเทราได้จัดประชุมปฐมนิเทศครูพระรุ่นที่ ๒ และหัวหน้าเขตพื้นที่การศึกษาเขต ๑ และเขต ๒ ตลอดจนผู้อำนวยการโรงเรียนและครูใหญ่ของโรงเรียนทั้งหลายเพื่อทำความรู้จักและประสานงานด้านการเรียนต่อไป นับว่าเป็นก้าวใหม่ของการจัดการศึกษาแก่เยาวชนของชาติที่ให้ครูพระได้มีโอกาสเข้าไปสอนศีลธรรมในโรงเรียน

ทุกวันอาทิตย์ เวลา ๑๙.๐๐ - ๒๑.๐๐ น. เชิญชวนผู้มีศรัทธามาสวดมนต์ทำวัตรแปล สวดพระสูตร ๒ สูตร คือ มงคลสูตร และกรณียเมตตสูตร กรวดน้ำอิมินาแปล และนำเดินจงกรมนั่งสมาธิ แผ่เมตตาอุทิศส่วนกุศลจบแล้วทุกคนกลับบ้าน ต่อมามีผู้เสนอว่า ๑๙.๐๐ น. ช้าไปควรเริ่ม ๑๘.๐๐ น. เห็นว่าจะเร็วไปจึงเสนอว่า ๑๘.๓๐ - ๒๐.๓๐ น. ตกลงเห็นชอบร่วมกันเริ่มสวดมนต์ทำวัตรแปล ๑๘.๓๐ น. จบกิจปฏิบัติ ๒๐.๓๐ น. ตั้งแต่นั้นมา ต่อมาประมาณเดือนกันยายน ๒๕๔๘ ได้เชิญชวนผู้สนใจมาปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เริ่ม ๑๔.๐๐ - ๑๗.๐๐ น. ทุกวันอาทิตย์ วันแรกมีคนมาประมาณ ๓๐ คนเศษ ต่อมาลดลงตามลำดับ สุดท้ายเหลือ ๖ คน ทุกวันพระขึ้น ๘ ค่ำ แรม ๘ ค่ำ ขึ้น ๑๕ ค่ำ แรม ๑๔ ค่ำ แรม ๑๕ ค่ำ จะมีประชาชนมาทำบุญประมาณ ๒๐ - ๓๐ คน เริ่มเวลา ๐๙.๐๐ - ๑๐.๐๐ น. แสดงธรรมบนธรรมาสน์ ในเวลาที่พระฉันภัตตาหารประมาณ ๒๐ นาที พระฉันเสร็จ

ลงจากธรรมาสน์ให้พรพร้อมกัน อาหารที่เหลือจากพระฉันผู้ที่มาทำบุญรับประทาน เก็บล้างภาชนะเรียบร้อย สิ้นภารกิจในวันพระ ถ้าเป็นวันพระกลางเดือน สิ้นเดือน เวลา ๑๖.๐๐ น. พระสงฆ์ทุกรูปต้องลงอุโบสถฟังสวดพระปาติโมกข์ เป็นเวลาประมาณ ๔๕ นาที จากนั้นสวดมนต์เล็กน้อย และแจ้งการที่ควรทำต่อไป

ตั้งใจไว้ว่าจะพัฒนาวัดและบุคลากรในวัดตลอดจนนักเรียนนักศึกษา และประชาชนให้เกิดความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เท่าที่สามารถจะทำได้ ขอพักชีวิตของข้าพเจ้าภาค ๓ ไว้เพียงเท่านี้ โอกาสหน้ามีจะมาเขียนให้อ่านต่อไป

ขอความสุขกายสบายใจจงมีแก่ทุกท่านเทอญ

ชีวิตของข้าพเจ้า ภาค ๔*

พระเทพปัญญาเมธี

(ประยนต์ อจฺจาทโร ป.ธ.๙)

ข้าพเจ้าฟังคำบอกเล่าจากโยมพ่อว่า ข้าพเจ้าเกิดวันอาทิตย์ แรม ๑๔ ค่ำ เดือนยี่ ปีฉลู โยมแม่ของข้าพเจ้าเจ็บท้องขณะที่กำลังนั่งห่อขนมเทียนเพื่อทำพิธีไหว้ในวันตรุษจีน ซึ่งเป็นวันรุ่งขึ้น เพราะการตระเตรียมสิ่งของไหว้ในวันตรุษจีนต้องทำก่อนวันไหว้ วันตระเตรียมของไหว้เรียกว่าวันจ่าย เช่น เตรียมเป็ด ไก่ หมู ขนมเทียน ขนมเข่ง ผลไม้ สุรา ปลาหมึกและส่วนประกอบเครื่องไหว้ต่างๆ ตามประเพณีของคนไทยเชื้อสายจีนที่สืบต่อประเพณีของบรรพบุรุษ เพราะโยมแม่ของข้าพเจ้าเป็นหลานคนจีน โยมก๋งของข้าพเจ้าเป็นลูกคนจีนที่เรียกว่าจีนต่างด้าวมาจากเมืองจีน สองฝั่งแม่น้ำบางปะกง ตั้งแต่ปากแม่น้ำบางปะกงในเขตอำเภอบางปะกง อำเภอบ้านโพธิ์ อำเภอเมือง อำเภอบางคล้า อำเภอบางน้ำเปรี้ยว อำเภอพนมสารคาม ที่แยกจากปากน้ำโจ้โล้ตามคลองท่าลาดขึ้นไป มีคนเชื้อสายจีนมาตั้งถิ่นฐานทำกินอยู่เป็นจำนวนมาก ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ คนเชื้อสายจีนได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นคุณพระชื่อ พระประเทศบุรารักษ์ ตั้งโรงเลื่อยจักร แปรรูปไม้ เป็นที่รู้จักกันกว้างขวางว่าโรงเลื่อยพระประเทศอยู่ที่ตำบลคลองจุกเฌอ อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา

เมืองแปดริ้ว หรือจังหวัดฉะเชิงเทรามีคนจีนมาอยู่อาศัยตั้งเป็นชุมชนมาก โดยในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ มีประวัติศาสตร์บันทึกว่า คนจีนที่ก่อการกบฏมีหัวหน้า ชื่อ ก๊กเส่งท่ง ก่อกบฏฆ่าเจ้าเมืองฉะเชิงเทราตายและยึดเมืองฉะเชิงเทราได้ ต่อมาถูกปราบราบคาบโดยพระยาพระคลัง (สิงห์) ในปี พ.ศ. ๒๓๙๓ ในเวลานั้นนอกจากเจ้าเมืองฉะเชิงเทราแล้ว ปลัดเขียนซึ่งเป็นปลัด

---

*พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๓ เนื่องในโอกาสทำบุญอายุครบ ๖ รอบ ๗๒ ปี พระเทพปัญญาเมธี (ประยนต์ อจฺจาทโร ป.ธ.๙) เจ้าคณะจังหวัดฉะเชิงเทรา วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ วันที่ ๓๐ มกราคม ๒๕๕๓

เมืองฉะเชิงเทราถูกพวกอั้งยี่ก็กเส่งท่งตีสลบไป แล้วพวกกบฏสำคัญว่าตายจึงไม่ได้ลงมือซ้ำทำให้รอดชีวิต แต่จากการถูกทำร้ายในครั้งนั้นทำให้แก้วหูเสียทำราชการไม่ได้ จึงออกจากราชการไปตั้งถิ่นฐานทำกินที่บ้านวังอู่ ตำบลคลองขุด อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา มีภรรยา ๓ คน ภรรยาคนแรกมีบุตร ๒ คน คือ หมื่นวิเศษวาดและนายวัน ซึ่งหมื่นวิเศษวาดเป็นคุณตาทวดของ พล.ต.ท. มงคล กมลบุตร พล.ต.ต. วันชัย วิสุทธินันท์ ภรรยาคนที่สองไม่มีบุตร ภรรยาคนที่ ๓ มีบุตรชาย ๑ คน ชื่อ มาก เป็นปู่ของ พ.ต.อ. อรุณ ชุมเกษียร ซึ่งเป็นอาของข้าพเจ้า พ่อของ พ.ต.อ. อรุณ ชุมเกษียร เป็นน้องชายของโยมปู่ข้าพเจ้า ปลัดเขียนอดีตปลัดเมืองฉะเชิงเทรา เป็นปู่ทวดของข้าพเจ้าและเป็นต้นตระกูลของลูกหลานเหลนนามสกุลบุญเขียน และนามสกุลชุมเกษียร ซึ่งเป็นนามสกุลพระราชทานสมัยสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ข้าพเจ้ายังไม่ทราบว่าปลัดเขียนซึ่งเป็นอดีตปลัดเมืองฉะเชิงเทรานั้น ในขณะที่รับราชการมีบรรดาศักดิ์เป็นหลวงเป็นขุนอะไร ในสมัยนั้นได้แต่ฟังจากคำบอกเล่าต่อๆ มา ข้าพเจ้าจึงรู้ว่าตนเองเป็นผู้มีเชื้อสายสืบจากบรรพบุรุษที่เคยรับราชการเป็นปลัดเมืองฉะเชิงเทรา สมัยรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ส่วนโยมแม่ของข้าพเจ้าเป็นหลานจีน เมื่อถึงตรุษจีนก่อนวันไหว้จึงเตรียมของไหว้ตามประเพณีของคนจีน ขนมที่จะไหว้เจ้าและบรรพบุรุษ เรียกว่าขนมเข่ง และขนมเทียน ซึ่งขนมเข่งใช้แป้งข้าวเหนียวผสมน้ำตาล ใส่กระทงใบตองนึ่งให้สุก เก็บไว้ได้นานโดยตากแดดให้แห้ง แล้วมาหั่นเป็นชิ้นบาง ทอดน้ำมันให้พองกรอบ รับประทานอร่อย ส่วนขนมเทียนแป้งข้าวเหนียวห่อไส้เค็มหรือหวานแล้วใส่ใบตองกล้วยน้ำว้าที่ตัดมาเตรียมไว้โดยผึ่งแดดให้เหี่ยวเล็กน้อย แล้วเจียนให้กลมทาน้ำมันพืชหรือน้ำมันหมูเพื่อกันขนมมิให้ติดใบตองในขณะแกะห่อรับประทาน การห่อต้องใช้ใบตองห่อเป็นรูปกรวยปลายแหลมแล้วนำแป้งข้าวเหนียวที่ผสมดีแล้วผสมด้วยน้ำตาลให้มีรสหวานเล็กน้อย บางคนใส่น้ำต้มพืชบางชนิดทำให้มีสีค่อนข้างดำผสมแป้งห่อไส้ทั้งเค็มและหวาน แล้วนำใส่ใบตองรูปกรวยพับเข้าหากันเหน็บกันหลุดแล้วใส่ภาชนะนึ่งด้วยไอน้ำให้สุก เตรียมไว้ไหว้เจ้าในวันรุ่งขึ้น สมัยก่อนยังไม่มีการทำแป้งขายการห่อขนมเทียนหรือขนมเข่ง ต้องนำข้าวเหนียวมาแช่น้ำให้เปื่อยใช้นิ้วมือบี้ให้แตกจากกันได้ นำไปโม่เป็นน้ำแป้ง กรองด้วยผ้าขาวบางละเอียดนำใส่ถุงผ้าดิบหรือผ้าขาวเนื้อหนาผูกปากให้แน่นใช้ของหนักทับเพื่อให้น้ำแห้ง แล้วนำมาผสม

น้ำตาลจึงทำขนมเข่ง ขนมเทียนได้ โยมแม่ของข้าพเจ้าต้องตระเตรียมใบตอง แป้ง ไส้ แล้วห่อขนมเทียน การเตรียมไส้ถ้าเป็นไส้เค็มต้องโม่ถั่วเขียวให้แตกนำเปลือกออก แล้วนำไปนึ่งให้สุกแล้วทำให้ละเอียดผสมเกลือ พริกไทย กระเทียม ผัดให้เหนียวปั้นเป็นก้อน ส่วนไส้หวานมักใช้มะพร้าวเนื้อกุ้งนำมาขูดให้เป็นฝอยเหมือนมะพร้าวขูด เพื่อคั้นกะทินำมาผัดกับน้ำตาลโตนดจนเหนียวพอปั้นได้ แล้วใช้แป้งที่เตรียมไว้ห่อไส้ ใส่ใบตองเพื่อนึ่งให้สุกต่อไป

โยมพ่อเล่าให้ฟังว่าโยมแม่นั่งห่อขนมเทียนอยู่ เกิดอาการเจ็บท้องจะคลอดจึงไปตามหมอตำแยประจำหมู่บ้านชื่อยายพะยอมมาทำคลอด คลอดเมื่อเวลาพลบค่ำไม่ทราบเวลานาทีเพราะไม่มีนาฬิกาโดยวันอาทิตย์ แรม ๑๔ ค่ำ เดือนยี่ ปีนั้นเป็นวันไหว้เจ้า แต่จากที่โยมพ่อบอกเล่าว่าโยมแม่กำลังนั่งห่อขนมเทียน เกิดอาการเจ็บท้องเตรียมคลอดจึงต้องเป็นวันจ่าย คือ วันเสาร์ แรม ๑๓ ค่ำ เดือนยี่ ตามปฏิทิน ๑๕๐ ปี แสดงว่าข้าพเจ้าต้องเกิดวันเสาร์ แรม ๑๓ ค่ำ เดือนยี่ ปีฉลู ตรงกับวันที่ ๒๙ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๐ แน่นอน แต่ตามหลักฐานทางทะเบียนบ้านและใบสุทธิข้าพเจ้าเกิดวันอาทิตย์ แรม ๑๔ ค่ำ เดือนยี่ ปีฉลู ตรงกับวันที่ ๓๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๐ ต่อมามีการเปลี่ยนปี พ.ศ. ๒๔๘๓ เป็นวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๓ ส่วนปีฉลูยังเป็นปี พ.ศ. ๒๔๘๐ ถ้าคนเกิดขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๕ จึงนับเป็นปีขาล แรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ เป็นวันตรุษไทย วันขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๕ จึงเปลี่ยนปีนักษัตร เป็นปีขาล แม้ปัจจุบันยังนับการเปลี่ยนปีนักษัตร เมื่อวันขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๕ จึงทำให้เกิดความสับสนว่า ผู้ที่เกิดเดือนมกราคม กุมภาพันธ์ มีนาคม จะนับปีนักษัตรอะไร เช่น เด็กเกิดวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ ปี พ.ศ. ๒๕๕๓ ข้างหน้านี้จะเรียกปีนักษัตรว่า ฉลู หรือ ขาล จึงตกลงใจได้ว่า ต้องนับว่าเกิดปีฉลูปลายปีเหมือนข้าพเจ้าเกิดวันเสาร์ที่ ๒๙ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๓ ต้องเป็นปีฉลู ส่วน พ.ศ. ต้องนับเป็น พ.ศ. ๒๕๕๓ เพราะเปลี่ยน พ.ศ. เมื่อวันที่ ๑ มกราคม เริ่มแต่ปี พ.ศ. ๒๔๘๓ เป็นต้นมา

วันที่ ๓๐ มกราคม ๒๕๕๓ ข้าพเจ้ามีอายุครบ ๗๒ ปี นับเดือนได้ ๘๖๔ เดือน นับวันได้ ๒๖,๒๙๘ วัน นับชั่วโมงได้ ๖๓๑,๑๕๒ ชั่วโมง นับจากวันที่ ๘ มิถุนายน ๒๕๐๓ เป็นวันอุปสมบท ข้าพเจ้ามีพรรษาครบ ๕๐ พรรษา จากวันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๘ ที่ข้าพเจ้าเข้ารับสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นเทพ ได้จัดงานทำบุญฉลองสมณศักดิ์และอายุวัฒนมงคลครบ ๖๘ ปีบริบูรณ์ ได้จัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกได้ลงพิมพ์

ชีวิตของข้าพเจ้าภาค ๑ ภาค ๒ และภาค ๓ ไว้ ผู้ที่ได้อ่านชอบใจเป็นส่วนมากข้าพเจ้าจึงเขียนชีวิตของข้าพเจ้าภาค ๔ เพื่อลงพิมพ์แจกเป็นที่ระลึก ในงานทำบุญฉลองอายุครบ ๖ รอบ ๗๒ ในวันที่ ๓๐ มกราคม ๒๕๕๓ นี้ต่อไป

ในอดีตตอนที่ข้าพเจ้ายังอยู่ที่วัดจุกเฌอ ตอนนั้นก็มีความคิดกันว่าวัดเมืองนี้เป็นวัดที่อยู่กลางเมืองน่าจะมีการพัฒนาขึ้นเพื่อให้เป็นพระอารามหลวงต่อไปตามที่เจ้าคณะอำเภอรูปก่อนก็คือพระพุทธิรังษีในสมัยนั้น ซึ่งต่อมาก็คือพระราชมงคลวุฒาจารย์ ได้ปรึกษากันว่าน่าจะให้ข้าพเจ้ามาพัฒนาที่วัดนี้โดยมีเงื่อนไขกับอดีตเจ้าอาวาส คือ พระครูสง่าในสมัยนั้นว่าถ้าขอสมณศักดิ์ให้เป็นพระครูสัญญาบัตรแล้วจะลาออก แล้วก็จะให้ข้าพเจ้ามาอยู่ที่นี่เพื่อพัฒนาวัดต่อไป ความรู้สึกว่าวัดนี้เป็นวัดที่น่าพัฒนาก็เกิดขึ้นมาตั้งแต่ครั้งนั้นต่อมาเมื่อพระครูสง่าได้รับการแต่งตั้งเป็นพระครูสัญญาบัตรแล้วไม่ได้ลาออก ก็เลยทำให้ความคิดที่จะมาพัฒนาวัดนี้ชะงักอยู่ตั้งแต่ในตอนนั้น แต่ว่าความรู้สึกในใจก็ยังคิดว่าวัดนี้น่าจะมาพัฒนาให้เป็นพระอารามหลวง

จนกระทั่งเมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๕๔๖ หลังจากพระครูสง่ามรณภาพ พระครูใบฎีกาพงษ์พันธ์ก็ได้มาบริหารจัดการที่นี่ ก็เกิดปัญหาเรื่องร้องเรียนเกี่ยวกับเรื่องเงินทองของวัด ก็จึงไปนิมนต์ให้ข้าพเจ้ามาอยู่ที่นี่ จึงคิดว่าสิ่งที่คิดไว้นานแล้วบัดนี้เกิดขึ้นแล้ว เป็นโอกาสอันสมควรแล้วที่จะได้มาพัฒนาวัดนี้ จึงตัดสินใจมาที่นี่เพื่อต้องการที่จะพัฒนาวัดนี้ให้เป็นพระอารามหลวง และโดยส่วนตัวชอบชัยภูมิของวัดนี้เพราะพระอุโบสถหันหน้าไปทางทิศตะวันออกซึ่งเป็นแม่น้ำความเชื่อถือลึกๆ ในใจมีอยู่ว่าถ้าพระประธานหันหน้าไปทางแม่น้ำจะทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง แล้วก็วัดนี้อยู่ฝั่งขวาของแม่น้ำยากที่จะหาวัดที่มีชัยภูมิอย่างนี้ จึงเกิดแรงบันดาลใจให้มาอยู่ที่นี่ตั้งแต่ได้รับการนิมนต์จากเจ้าคณะตำบลและพระครูใบฎีกาพงษ์พันธ์ซึ่งเป็นรักษาการเจ้าอาวาสอยู่ในขณะนั้น ทำให้ได้มาอยู่วัดนี้ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๖ เป็นต้นมาและได้พัฒนาเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งในเวลาที่จะมาจากวัดจุกเฌอนั้นความรู้สึกในใจก็เป็นห่วงอยู่มาก เพราะว่าได้ทำการก่อสร้างสั่งสมอะไรไว้มากพอสมควร แต่เนื่องจากความต้องการที่จะมาพัฒนาวัดนี้มีกำลังมากกว่า ก็เลยทำให้ตัดความห่วงกังวลที่มีอยู่นั้นขาดไป ทำให้ละจากทางโน้นมาอยู่ที่นี่

เมื่อมาถึงที่นี่เป็นครั้งแรกก็พบว่าสิ่งที่ควรทำเป็นอันดับแรกก็คือ ต้องยกศาลาการเปรียญขึ้นเพื่อปรับปรุงเพราะถ้าทิ้งไว้จะเป็นอันตรายมาก เนื่องจากสำรวจดูแล้วพบว่าเสาศาลาแตกเกือบทุกต้นเลย ถ้าไม่ทำการซ่อมแซมก็มีโอกาสที่จะพังลงมาได้ เพราะอาคารคอนกรีตที่มีไม้เป็นเครื่องบนและมีสันปูนซึ่งเป็นของหนักหน้าจั่วเป็นของก่ออิฐถือปูนนี้ ถ้าไม่รีบบูรณะก็จะเป็นอันตราย จึงคิดหาวิธีที่จะหาทุนมาสร้าง โดยจัดให้มีการเทศน์มหาชาติในวันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๖ อาศัยปรารภเหตุที่รัชกาลที่ ๕ เคยเสด็จมาที่วัดนี้ และพระราชทานนามว่า**วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์** โดยแจกซองกัณฑ์เทศน์มหาชาติให้นักเรียนนักศึกษาที่อยู่ในสถานศึกษาใกล้เคียง เช่น โรงเรียนดัดดรุณี, โรงเรียนอนุบาลวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์, โรงเรียนวัดดอนทอง, วิทยาลัยอาชีวศึกษา, โรงเรียนวัดจุกเฌอ ตลอดจนสาธุชนผู้มีจิตศรัทธาโดยกว้างขวางออกไป ได้เงินบูชากัณฑ์เทศน์สี่แสนบาทเศษ จึงตกลงใจยกศาลาการเปรียญให้สูงขึ้น ตกลงค่าแรง ๕๐๐,๐๐๐ บาท (ห้าแสนบาท) โดยช่างชื่อ มงคล เริ่มปักเสาค้ำยันกันเซ ตั้งฐานแม่แรงไฮโดรลิก ตั้งแม่แรงเกลียวรองรับ ใช้ท่อนเหล็กไอบีมเป็นคานรับน้ำหนัก เมื่อค้ำยันกันเซเรียบร้อยแล้ว จึงตัดเสาเดิมขาดจากกัน ตัดฐานบันไดเดิมทั้ง ๓ ด้าน คือ ด้านหน้า และด้านข้างทั้ง ๒ เมื่อไฮโดรลิกยกขึ้นพร้อมกัน คนประจำแม่แรงขันเกลียวตามจนตึง ยกครั้งละ ๑ เซนต์ ไฮโดรลิกที่เดินสายน้ำมันเข้าหัวยกประจำเสาทุกต้น ศาลาจะถูกยกขึ้นพร้อมกันทั้งหลัง คนประจำแม่แรงเกลียว ขันเกลียวแม่แรงตึงเท่ากันแล้ว โดยเสาทุกต้นจะแขวนตลับเมตรให้เท่ากัน ครั้งละ ๑ เซนต์ ไฮโดรลิกจะเดินเครื่องอัดแรงดันเป็นระยะๆ จนสูง ๑๖๐ ซม. เป็นระยะสูงสุด รวมความสูงจากระดับพื้นเดิม ๓๕๐ ม. พื้นเดิมต่ำกว่าพื้นรอบศาลาปัจจุบันประมาณ ๕๐ ซม. เสียบเหล็กเสาเข้ากับเหล็กเสาเดิมสูงถึงคานเดิม แล้วเทเสาคอนกรีตรับคานศาลาทั้งหลัง ทิ้งระยะรอให้เสาแข็งแรงโดยคลุมกระสอบลดน้ำทุกวันจนครบกำหนดแล้วเอาแม่แรงเกลียวออก เอาเหล็กคานค้ำออก ปรับพื้นผูกเหล็กเทคานปรับพื้นชั้นล่าง ถมทรายอัดน้ำแน่นผูกเหล็กเทพื้นคอนกรีต รื้อบันไดเดิมออกทั้ง ๓ ด้าน คือ ด้านหน้าและด้านข้างทั้งสอง ตีผังขุดหลุมขยายระเบียงศาลาออกไปอีก ๓ เมตร ต่อมุขด้านหน้าออกไปอีก ๑๒ เมตร ทำบันไดด้านหน้าที่ต่อมุขออกไปซ้ายขวา บันไดข้างอยู่ภายในระเบียง ๓ เมตร ที่ต่อออกไป เวลาขึ้นลงไม่ถูกแดด ไม่เปียกฝน ย้ายหอระฆังด้านหน้าศาลาไปทางทิศใต้ขนานแนวหน้ามุขศาลาที่ต่อออกไปเป็นหอระฆังบนถังน้ำ ต้องขุดถึงฐานเดิมสอดเหล็กคานใต้คานพื้นถึงน้ำใช้ไฮโดรลิกยก

ลอยสูงเสมอพื้น วางเหล็กรับเมื่อเลื่อนไปที่ใหม่ข้างศาลา ในขณะที่กำลังดึงเลื่อนใกล้จะพ้นจากหลุมดินปากหลุมทรุดตัวทำให้หอระฆังเอียงลงหลุม ลวดสลิงที่ดึงขาด หลังคาหอระฆังหักเสียหายมากไม่สำเร็จตามที่ต้องการ จึงให้ช่างรับเหมาหารถยกมายกขึ้น โดยตัดหลังคาหอระฆังจากเสาบนถังน้ำ ยกไปวางไว้ที่ลานวัด ยกถังน้ำไปวางบนฐานใหม่ที่เตรียมไว้ เทยึดดีแล้วกลบปรับพื้น เทเสาหอระฆังใหม่ ใช้รถยกยกหลังคาหอระฆังติดกับเสาเทคันทวย ซ่อมส่วนที่แตกพังไปให้คงรูปเดิมตามที่เห็นปัจจุบัน ส่วนศาลาการเปรียญ ขยายระเบียง ๓ เมตรออกไปรอบ ต้องรื้อห้องส้วมหลังศาลา ๑๑ ห้อง ถังเก็บน้ำฝน ๑ ถัง และฐานบันไดของเดิมออก เสาระเบียงด้านในติดกับเสาเดิมเทคาน เทพื้นคอนกรีตชั้นบน เทเสารับโครงหลังคา มุงกระเบื้องซีแพคลอนใหญ่สีแดง ติดลูกกรงเคลือบลายฉลุแบบจีนสีเขียวดังที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน การดำเนินการก่อสร้างต้องคิดต้องควบคุมการก่อสร้าง ต้องจัดซื้อจัดหาวัสดุด้วยตนเอง ทรายเทเสาเทพื้นต้องไปเอาทรายแม่น้ำที่กบินทร์บุรี ต่อมาใช้ทรายล้างน้ำสะอาดที่ส่งโรงงานทำแก้วจากหนองผักบุ้ง อำเภอพนมสารคาม โดยชั่งเป็นน้ำหนักตันละ ๑๒๐ บาท

ปี พ.ศ. ๒๕๔๙ สำนักงานพุทธศาสนาประจำจังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งเดิมตั้งอยู่ที่สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดร่วมกับสำนักวัฒนธรรมจังหวัด ไม่สะดวกในการใช้ไฟฟ้าและน้ำประปาร่วมกันตลอดจนห้องทำงานไม่ลงตัว นายทูลธรรม วรรณคำ ผู้อำนวยการสำนักพุทธจังหวัด มาปรารภให้ฟังจึงช่วยสงเคราะห์โดยจัดหน้ามุขศาลาที่ต่อใหม่กั้นเป็นสำนักงานพระพุทธศาสนาประจำจังหวัดดังที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน

หลังจากนั้นทำการรื้อกุฏิเก่าเพื่อนำไปสร้างใหม่ เตรียมที่สร้างศาลาบำเพ็ญกุศลโดยร้าน ก เจริญวรรณ รับเป็นเจ้าภาพสร้างให้ทั้งหลัง ราคาประมาณ ๓,๕๐๐,๐๐๐ บาท (สามล้านห้าแสนบาท) ลูกสาวลูกชาย โยมลุงกาญจน์ สัจพันธ์ เป็นเจ้าภาพสร้างกุฏิทรงไทยสองชั้นครึ่งตึกครึ่งไม้ กว้าง ๖ เมตร ยาว ๑๐ เมตร ๖ ห้อง มีห้องน้ำห้องส้วมชั้นละ ๑ ห้อง ราคาประมาณ ๓๐๐,๐๐๐ บาท จากนั้นย้ายพระที่อยู่กุฏิเก่ามาอยู่ที่กุฏิสร้างใหม่ แล้วรื้อกุฏิเก่าออก เพื่อเตรียมที่สร้างศาลาบำเพ็ญกุศลหลังที่ ๒ โดยนายแดง แก้วสีมรกต เป็นเจ้าภาพทั้งหลัง ราคาประมาณ ๓,๘๐๐,๐๐๐ บาท (สามล้านแปดแสนบาท) สร้างกุฏิทรงไทย ๒ ชั้น ๖ ห้อง ครึ่งตึกครึ่งไม้อีก ๖ หลัง ยาว ๑๘ เมตร กว้าง ๖ เมตร และกุฏิทรงไทย ๒ ชั้น ๑๐ ห้อง อีก ๑ หลัง รวม ๘ หลัง

เป็น ๕๐ ห้อง พร้อมการสร้างกุฏิได้จัดการรื้อย้ายบ้านเรือนต่างๆ ที่อยู่อาศัยภายในวัดโดยดำเนินการเหมือนกับที่ทำตอนที่อยู่วัดจุกเฌอได้มีการย้ายบ้านที่อยู่บริเวณหน้าวัดออกไปเพื่อสร้างอาคารปฏิบัติธรรมสามชั้นตามที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน ใช้วิธีสร้างที่อยู่ขึ้นใหม่ หรือให้ค่าทดแทนเพื่อทำให้เกิดความยินยอม

เมื่อสร้างที่อยู่ใหม่แล้วก็ย้ายออกไป แล้วก็รื้อสิ่งปลูกสร้างที่มีอยู่เดิมออกไปก็ทำให้เคลียร์พื้นที่ได้เรียบร้อย ไม่กระทบกระเทือนอะไร เพราะว่าผู้อยู่อาศัยก็ไปด้วยความสมัครใจ จึงทำให้ไม่มีปัญหาในเรื่องความขัดแย้ง ที่นี่ก็เช่นกันคือเจรจาให้ยินยอมย้ายออกไปโดยให้ค่าชดเชยตามสมควร แล้วก็รื้อสิ่งปลูกสร้างก็เรียบร้อยเป็นรายๆ ไป ตามที่ปรากฏในปัจจุบันนี้ก็เข้าลักษณะนี้ เพราะฉะนั้นการลดความขัดแย้งของผู้คนที่อยู่ก่อนนั้น โดยได้รับความร่วมมือจากทางโรงเรียนอนุบาลวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฏิ์ให้ทุนดำเนินการ ๓๐๐,๐๐๐ บาท เพื่อจัดสร้างห้องแถว ๗ ห้อง ย้ายผู้อยู่อาศัยเข้าอยู่ รื้อบ้านออก ปรับพื้นที่ให้โรงเรียนอนุบาลฯ สร้างอาคารชั่วคราว เมื่อเสร็จเรียบร้อยทางโรงเรียนอนุบาลฯ จึงดำเนินการย้ายนักเรียนชั้น ป. ๔ ป. ๖ ที่เรียนอยู่อาคารด้านหน้าอุโบสถไปเรียนที่อาคารเรียนชั่วคราว ต่อจากนั้นจึงได้ดำเนินการย้ายสามเณรโรงเรียนพระปริยัติธรรมจากวัดจุกเฌอเข้าเรียนอาคารบริเวณด้านหน้าพระอุโบสถ ทำให้เดือนพฤษภาคม ปีการศึกษา ๒๕๕๐ ได้เปิดการสอนปริยัติธรรมสามัญ นักธรรม บาลี ที่วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฏิ์ได้สำเร็จ แต่ในขณะที่ย้ายสามเณรจากวัดจุกเฌอมานั้นอาคารที่พักสามเณรยังสร้างไม่เสร็จ จึงต้องให้สามเณรอาศัยพักที่อาคารปฏิบัติธรรม ๒ ชั้นส่วนหนึ่ง และที่อาคารเรียนส่วนหนึ่ง

ในปีการศึกษาแรกนี้ต้องจัดทำอาหารเลี้ยงที่ศาลาการเปรียญชั้นล่าง เนื่องจากโรงครัวยังไม่เสร็จเรียบร้อย ด้วยจำนวนสามเณรที่มาอยู่เป็นจำนวนมาก ทำให้อาหารที่บิณฑบาตได้ไม่พอฉัน ต้องจ้างแม่ครัวทำอาหารเลี้ยงทั้งเช้าและเพล ต่อมาโรงครัวและที่ฉันอาหารพระภิกษุสามเณรติดกับอาคารปฏิบัติธรรมที่สร้างเสร็จ จึงได้ย้ายไปจัดอาหารที่โรงครัวแทนการจัดอาหารที่ศาลาการเปรียญ และเมื่ออาคารที่พักสามเณรขนาดกว้าง ๒๐ เมตร ยาว ๓๖ เมตร เป็นตึกชั้นเดียวหลังคาเทเป็นลานดาดฟ้า เป็นอาคารโล่งไม่กั้นห้องมีประตูเข้าออกทางเดียว มีห้องสุขาภายใน ๘ ห้องสร้างเสร็จแล้ว จึงได้ย้ายสามเณรออกจากอาคารปฏิบัติธรรมและอาคารเรียนเข้าอยู่ประจำที่อาคารที่พักสามเณร โดยในช่วงแรกต้องปูเสื่อนอนกับพื้นต่อมาจึงต่อ

เตียงนอนเป็นรายบุคคลให้นอนบนเตียง และทำตู้เก็บของหัวเตียงให้ตั้งเรียงเป็นแถว ทำให้สามเณรที่มาพักอาศัยได้รับความสะดวกเพิ่มขึ้นและการอยู่รวมกันในที่เดียว ทำให้ง่ายต่อการควบคุมดูแล ต่อมาสามเณรที่มารับการศึกษามีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ต้องจัดสร้างห้องน้ำบริเวณด้านหลังอาคารที่พักสามเณรจำนวน ๓๐ ห้อง และได้ต่อเติมหลังคาคลุมพื้นที่บนอาคารที่พักสามเณรเพื่อช่วยบรรเทาความร้อนภายในตัวอาคารและได้ใช้พื้นที่ด้านบนอาคารเป็นสถานที่อบรมสามเณรอีกด้วย

ได้ดำเนินการปรับภูมิทัศน์ของวัด โดยการปรับพื้นที่ทำถนนลาดยางภายในวัด ได้ดำเนินการตัดถนนถึงหน้าอุโบสถข้างอุโบสถ แล้วก็ตัดออกเลาะตามกำแพงอุโบสถและวิหารไปเชื่อมกับถนนที่ตัดมาจากทางซอยบริสุทธิ์ ไปทางโรงครัวก็จะเป็นสามแยกอยู่ตรงต้นโพธิ์ซึ่งคล้ายๆ กับตอนนี้จะเป็นจุดศูนย์กลางของวัด สิ้นงบประมาณในการทำถนนไปทั้งสิ้นประมาณ ๖๐๐,๐๐๐ บาทเศษ ได้ปรับปรุงบริเวณให้สะอาดร่มรื่น ซึ่งคุณวุฒิพงษ์ ฉายแสง ก็ได้นำเอาต้นยูคาลิปมาปลูกไว้ก่อนหน้าที่จะจัดสร้างถนนนี้เล็กน้อย ปัจจุบันนี้ต้นยูคาลิปก็สูงใหญ่ให้ร่มเงาที่รื่นรมย์ ต่อมาพิจารณาเห็นว่ากำแพงวิหารกับกำแพงพระอุโบสถนั้นถูกดินถมฝังลงไปลึก ทำให้ภาพของกำแพงนั้นเหมือนจมลงไปในดิน จึงมีความคิดว่าถ้าขุดดินบริเวณรอบกำแพงพระอุโบสถและวิหารให้ถึงพื้นเดิมซึ่งเป็นฐานของกำแพง ทำเป็นคันให้เรียบร้อย จากนั้นปรับพื้นที่ขุดดินออกให้ต่ำลงไป แล้วปูตัวหนอนทำเป็นผนังกันดินพังตามที่ทำไว้ปัจจุบันนี้ ก็จะทำให้กำแพงของพระอุโบสถและวิหารนั้นก็ดูโดดเด่นขึ้น จึงได้คิดทำขึ้นดังภาพที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน จากนั้นได้ทำเป็นทางเท้ารอบบริเวณพระอุโบสถและวิหารทั้งสามด้าน ส่วนทางด้านตะวันออกซึ่งเป็นด้านหน้าพระอุโบสถนั้น ยังติดด้วยเจดีย์และศาลกรมหลวงรักษ์รณเรศตั้งขวางอยู่ จึงไม่สามารถจะทำได้ ทำให้ด้านหน้าพระอุโบสถยังค้างอยู่ดังปรากฏในปัจจุบันนี้ สำหรับการปรับปรุงพื้นที่ทางด้านทิศใต้ที่ติดต่อกับโรงเรียนอนุบาลวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์นั้น ทางวัดได้จัดที่ให้ทางโรงเรียนสร้างอาคารเรียนเพื่อขยายห้องเรียนให้พอกับจำนวนนักเรียนที่เพิ่มขึ้น โดยจัดเป็นผังเป็นแนวโดยยึดบ่อน้ำที่ปัจจุบันเป็นหลักก็จากแนวบ่อน้ำเข้าไปเว้นไว้ ๕ เมตร เพื่อทำเป็นถนนและกำแพงที่ทางวัดจะดำเนินการก่อสร้างต่อไป โดยแนวกำแพงก็จะเริ่มจากแนวรั้วบ้านซึ่งเป็นที่ของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ซึ่งชาวบ้านได้เช่าอยู่อาศัยนั้นตามแนวจากทิศตะวันตกตรงไปทางทิศตะวันออกโดยอาศัยแนวบ่อน้ำของทางวัด ซึ่งมีอยู่ปัจจุบันนี้โดยเว้นจากบ่อน้ำออกไปทางทิศใต้ ๕ เมตร เพื่อกันไว้เป็นถนนและเป็น

ทางเท้า พร้อมทั้งเป็นกำแพงที่จะทำตรงออกไปทางถนนมรุพงษ์ โดยเลียบรั้วโรงเรียนตามลำดับไปจนกระทั่งถึงกำแพงด้านหน้าวัด ซึ่งได้ทำการเจาะกำแพงเดิมไว้ เพื่อเป็นที่หมายให้รู้ว่าต่อไปก็จะตัดถนนเลียบแนวบ่อน้ำจากหลังวัดตามรั้วของโรงเรียนไปทะลุกับถนนมรุพงษ์ และทำกำแพงโดยทำให้เป็นช่องสำหรับบรรจุอัฐิเพื่อแทนเจดีย์ที่ตั้งอยู่ในวัดมากมาย โดยโครงการของทางวัดเมื่อสร้างกำแพงเสร็จแล้ว วัดก็จะมีขอบเขตทำให้รถที่จะมาจากทางด้านหลังวัดก็ผ่านไปถึงถนนมรุพงษ์ได้โดยไม่ต้องผ่านเข้ามาในวัดเช่นปัจจุบัน และอัฐิที่อยู่ตามเจดีย์ต่างๆ ในบริเวณวัดทั่วไปนั้นก็จะย้ายเข้าไปบรรจุที่ช่องกำแพงที่ทำไว้โดยเฉพาะต่อไป ส่วนกำแพงที่ทำใหม่ก็มีประตูเข้าออกสำหรับให้ผู้ปกครองที่เข้ามาจอดรถในวัดพาบุตรหลานเข้าไปส่งที่โรงเรียนได้โดยสะดวกต่อไป

เมื่อเป็นเช่นนี้ก็จะทำให้วัดมีขอบเขตที่จะรักษาความสงบเรียบร้อยในเวลาค่ำคืน เพราะฉะนั้นกำแพงที่ทำใหม่นี้ถือว่าจะเป็นรั้วของวัดอีกด้านหนึ่งซึ่งยังไม่มีปัจจุบันนี้ก็ได้อาศัยรั้วของโรงเรียนเป็นขอบเขตอยู่ซึ่งไม่สะดวกในการที่จะดูแลความเป็นระเบียบเรียบร้อย เพราะว่าทางด้านหลังวัดยังไม่มีรั้วไม่มีกำแพงอะไร ถือว่าขอบเขตของวัดยังไม่มี อันนี้ก็เป็นส่วนหนึ่งที่อาจจะทำให้คนเข้าใจผิดว่าทางวัดกันขอบเขตเป็นการปิดกั้นเพื่อไม่ให้คนภายนอกที่เข้ามาใช้บริเวณวัดหรือผู้ปกครองที่จะมาส่งบุตรหลานเข้าไปในโรงเรียนนั้นได้รับความไม่สะดวก ซึ่งความจริงหาเป็นเช่นนั้นไม่ เนื่องจากว่าผู้ปกครองที่มารับส่งบุตรหลานก็ยังคงมาจอดรถในวัดได้ตามปกติ และอาศัยประตูเข้าออกที่ทางวัดจัดทำให้เพื่อให้รับส่งบุตรหลานเข้าโรงเรียนได้โดยสะดวก จากนั้นก็จะได้ปรับปรุงบริเวณทางด้านทิศตะวันตกของวัด เพื่อจะสร้างเป็นอาคารเรียนของโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดปิตุลาฯ ต่อไป เพราะปัจจุบันสามเณรที่มาเรียนต้องอาศัยอาคารที่ทางโรงเรียนอนุบาลวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ให้ใช้เป็นการชั่วคราวซึ่งอยู่ด้านหน้าของพระอุโบสถ เพราะทางวัดก็มีความประสงค์จะปรับปรุงภูมิทัศน์ด้านหน้าให้สวยงาม โดยจะรื้ออาคารเรียนที่เป็นของโรงเรียนอนุบาลฯ ที่ทางวัดได้อาศัยให้สามเณรได้เรียนปัจจุบันนี้ออก เพื่อปรับปรุงภูมิทัศน์รอบพระอุโบสถให้สวยงามต่อไป แล้วก็จะปรับปรุงบริเวณทางด้านทิศตะวันตกของทางวัดให้สะอาดเรียบร้อย โดยในปัจจุบันนี้ยังมีบ้านเรือนของผู้ที่อาศัยอยู่ภายในวัดอีก ๒ - ๓ หลัง ซึ่งขณะนี้ก็กำลังดำเนินการให้รื้อย้ายออกไป โดยให้ค่าทดแทนตามสมควร คาดว่าในระยะอีกสัก ๒ - ๓ ปี โครงการต่างๆ ที่ได้ตั้งไว้สำเร็จเรียบร้อย โดย

กำแพงเสร็จย้ายอัฐิจากเจดีย์ที่มีอยู่ในที่ต่างๆ นั้นไปเข้าบรรจุที่กำแพง เมื่อย้ายเจดีย์เสร็จ ก็จะปรับปรุงบริเวณเพื่อจะสร้างเมรุหลังใหม่แทนหลังเก่าที่อยู่ ข้างศาลาการเปรียญนั้นและบริเวณข้างศาลาการเปรียญก็คิดจะทำเป็นวิหารหรือว่าเป็นที่ตั้งรูปเหมือนของกรมหลวงรักษ์รณเรศผู้สร้างวัดต่อไป คิดว่าถ้าดำเนินการตามนี้แล้ว บริเวณหน้าวัดก็จะปรับปรุงทำประตูวัดใหม่ตามที่เล่ามานี้ก็คงจะเรียบร้อยสวยงามตามที่ได้ตั้งเจตนาไว้

ในการที่วัดจะเป็นพระอารามหลวงได้นั้นต้องพร้อมหลายด้าน โดยเฉพาะเสนาสนะสิ่งปลูกสร้างในวัด ต้องมั่นคงแข็งแรงเป็นระเบียบเรียบร้อยตามกฎ มีพระภิกษุสามเณรอยู่ประพฤติปฏิบัติตามกฎ และโดยเฉพาะที่สำคัญคือจะต้องมีการศึกษาพระปริยัติธรรม เพราะฉะนั้นการที่ได้เป็นพระอารามหลวงนั้น เรามีความพร้อมในด้านบุคลากร แม้เสนาสนะยังไม่สมบูรณ์ดีนัก แต่ว่าอยู่ในขั้นที่มั่นคงแข็งแรงโดยเฉพาะเป็นวัดเก่าที่มีโบราณสถานอยู่ในวัด มีเชื้อพระวงศ์เป็นผู้สร้าง โดยเฉพาะการศึกษาพระปริยัติธรรมมีประวัติความเป็นมาที่เป็นฐานสำคัญที่จะได้รับการพิจารณายกให้เป็นพระอารามหลวงตรงนี้สำคัญ ซึ่งปัจจุบันวัดก็ได้ยกเป็นพระอารามหลวงเป็นที่เรียบร้อยแล้วเมื่อวันที่ ๒๙ มิถุนายน ๒๕๕๑ ก็ได้สมเจตนาที่จะทำวัดนี้ให้เป็นพระอารามหลวง แต่ว่าการที่วัดได้เป็นพระอารามหลวงแล้วก็มิใช่จะหยุดอยู่เพียงเท่านี้ เราจะต้องบูรณะพัฒนาสิ่งที่ยังไม่มีให้มีขึ้นและทำสิ่งที่ชำรุดทรุดโทรมนั้นให้สวยสดงดงามขึ้น เช่น กำแพงพระอุโบสถและวิหารที่ยังชำรุดทรุดโทรมอยู่ เพื่อให้สวยงามต่อไป ปรับปรุงบริเวณวัด เช่น กำแพงหน้าวัด ซุ้มประตู ลานวัด ด้านหน้าพระอุโบสถก็ต้องปรับปรุงต่อไป นอกจากนี้ก็ยังมีโรงเรียนพระปริยัติธรรม เมรุ และกำแพงที่กำลังดำเนินการก่อสร้างอยู่ในขณะนี้ เมื่อเสร็จเรียบร้อยแล้วก็จะสร้างโรงเรียนพระปริยัติธรรมให้เกิดขึ้น จากนั้นก็ย้ายสามเณรมาเรียนที่อาคารเรียนที่จะสร้างใหม่ เพื่อปรับปรุงบริเวณหน้าพระอุโบสถต่อไป พร้อมกับทำซุ้มประตูใหม่ทำกำแพงด้านหน้าใหม่ ปรับปรุงลานด้านหน้าวัด โดยเฉพาะที่คุณวุฒิพงษ์ ฉายแสงตั้งใจจะทำลานธรรมตรงบริเวณต้นโพธิ์ที่ปลูกไว้ให้ผสมผสานกลมกลืนกันไปในด้านหน้าวัด เมื่อสร้างอาคารเรียนโรงเรียนพระปริยัติธรรมเสร็จก็จะสร้างเมรุเป็นลำดับสุดท้าย เมื่อเมรุเสร็จก็ถือว่าโครงการต่างๆ ก็เป็นอันสำเร็จเรียบร้อยดี

นอกจากในเรื่องของการพัฒนาด้านวัตถุแล้ว การพัฒนาคนก็เป็นอีกส่วนหนึ่งที่ได้จัดทำ เคยได้คิดถึงปัญหาของทางคณะสงฆ์ว่าเราขาดบุคลากรที่จะทำกิจใน

พระศาสนา โดยเฉพาะค่านิยมของการบวชได้เปลี่ยนแปลงไป บวชไม่เอาพรรษา บวชระยะสั้น จึงทำให้คิดว่าเราจะต้องสร้างบุคลากรด้านนี้ขึ้นมา โดยการจัดบวชหมู่เป็นคราวๆ จึงทำมาตามลำดับ ตั้งแต่มาอยู่ที่นี่ก็ได้จัดการอุปสมบทหมู่โดยในครั้งแรกมีสามรูปด้วยกัน โดยรับสมัครบวชถวายกุศลแก่เจ้าที่วัด มีคำเล่าลือว่าวัดเมืองนี้อาถรรพณ์นัก จะแก้อาถรรพณ์ได้อย่างไร ก็คิดว่าการบวชพระนี้เป็นบุญที่ยิ่งใหญ่ ก็เลยจัดการบวชพระขึ้นในครั้งแรกสามรูป ซึ่งที่บวชไว้สามรูปนั้นก็ยังอยู่จนกระทั่งปัจจุบันนี้ คือ พระสมรักษ์ พระณัฐสิทธิ์ และพระวิสูตร นอกนั้นก็ได้จัดบวชตามโอกาสต่างๆ เรื่อยมาเป็นระยะๆ ทำให้มีพระอยู่จำพรรษาเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ และได้กระจายไปอยู่ตามวัดต่างๆ นี่เป็นส่วนหนึ่งที่คิดว่าจะเป็นแนวทางที่จะสร้างพระสงฆ์ให้เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนา และเป็นกำลังสำคัญในการที่จะช่วยกันพัฒนาวัดวาอารามและทำกิจกรรมของคณะสงฆ์สืบต่อไป อีกประการหนึ่งคือเรื่องการสอนศีลธรรมในโรงเรียน ซึ่งได้จัดให้มีการอบรมครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ซึ่งทางรัฐบาลได้มีการตั้งนิตยภัตให้เป็นรายเดือน เพื่อให้พระได้มาช่วยกันสอน ซึ่งปรากฏผลเป็นที่น่าพอใจ จังหวัดฉะเชิงเทราก็มีการส่งสอบธรรมศึกษาเพิ่มขึ้นทุกปี ปีนี้ก็มีจำนวนที่ส่งสอบมากกว่าสองหมื่นคนด้วยกัน นอกจากนี้การจัดการศึกษาสำหรับสามเณร ก็ได้จัดการศึกษาไปตามขั้นตอนของทางโรงเรียนซึ่งข้าพเจ้าก็ได้ดูแลอยู่ห่างๆ ทางโรงเรียนก็จัดตารางสอนจัดครูมาสอนทั้งนักธรรม บาลีและทางฝ่ายสามัญ ทางโรงเรียนได้รับเงินอุดหนุนรายหัวจากทางรัฐบาล เพราะฉะนั้นด้านการศึกษาก็พอเป็นไปได้ นักเรียนก็มีจำนวนเพิ่มขึ้นทำให้การศึกษาทั้งนักธรรม บาลีก็เป็นไปได้ ถ้าไม่มีนักเรียนปริยัติธรรมสามัญ นักธรรม บาลีก็จะค่อยๆ หมดไป

สำหรับงานด้านกิจการคณะสงฆ์ก็มีการจัดประชุมเจ้าอาวาสปีละครั้ง ครั้งละ ๑ วัน จัดประชุมเจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะตำบล และเลขาเจ้าคณะตำบล ปีละ ๒ ครั้ง ครั้งละ ๒ วัน เพราะฉะนั้นการประชุมนี้ถือว่าเป็นการปฏิบัติตามมติของมหาเถรสมาคม มีการกำหนดหัวข้อประชุมจำแนกเป็นด้านการปกครอง การศึกษา การเผยแผ่ การสาธารณูปการ การศึกษาสงเคราะห์ และการสาธารณสงเคราะห์ ซึ่งเป็นงานหลักของทางคณะสงฆ์ได้มีการชี้แจงทำความเข้าใจกันในที่ประชุม และวางนโยบายในการศึกษาว่าจะต้องพยายามจัดสอบโดยการเตรียมตัวให้มีการสอนพระปริยัติธรรมกัน วางนโยบายสำหรับนักธรรมชั้นตรีมีการสอบก่อนออกพรรษา ก็จัดให้มีการเรียนเป็นกลุ่มขึ้นตามตำบล

ที่สามารถรวมกันได้ก็ให้มารวมกันจัดเป็นคณะสอนเป็นประจำ สำหรับนักธรรมโท นักธรรมเอกก็จัดการอบรม เพื่อเสริมความรู้โดยจัดเป็นคราวสำหรับอำเภอเมืองก็ได้จัดเวียนกันไปในวันศุกร์เพื่อให้พระที่กระจายอยู่ตามวัดต่างๆ มาเรียนร่วมกัน จัดครูมาสอนประจำ ก็ทำให้การศึกษานักธรรมชั้นโทชั้นเอกก็มีการเรียนการสอนกันขึ้น ทำให้ผลการสอบมากขึ้นอำเภอต่างๆ ก็มีการปฏิบัติเหมือนกัน เพราะได้วางนโยบายให้มีการฝึกอบรมในด้านการเตรียมตัวสอบ ส่วนธรรมศึกษาก็ได้จัดพระเข้าไปสอนตามโรงเรียนต่างๆ โดยการเชื่อมโยงกับทางผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา และมีพระมหาสำราญ เป็นหัวหน้าในการดำเนินการในเรื่องนี้

นอกจากการพัฒนาในด้านต่างๆ แล้ว การแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในคณะสงฆ์จากการร้องเรียน โดยเฉพาะเรื่องเจ้าอาวาส ที่ผ่านมาโดยส่วนมากก็จะจัดการไปโดยลำดับ คือให้ทางเจ้าคณะผู้ปกครองใกล้ชิด คือเจ้าคณะตำบลและเจ้าคณะอำเภอได้ทำการไต่สวนพิจารณา หากไม่สามารถดำเนินการได้ ก็ให้ส่งมาที่จังหวัดหรือในบางเรื่องก็ส่งมาที่เจ้าคณะจังหวัดเลย ก็ต้องพิจารณาดูว่าเรื่องราวเป็นประการใด ในบางกรณีก็เชิญเจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอมาร่วมกันสอบสวน ร่วมกันวินิจฉัยตัดสิน ต้องว่ากันเป็นเรื่องๆ ไปจึงทำให้อธิกรณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในจังหวัดยุติลงด้วยดี คือ สงบระงับลงไปตามพระธรรมวินัยหรือตามความเหมาะสม แต่ในบางเรื่องก็ทำให้เกิดความสลดสังเวชใจเป็นอย่างมาก ทำให้เกิดความรู้สึกว่าเรื่องอย่างนี้ไม่น่าเกิดขึ้นได้ เช่น เรื่องที่มีผู้ร้องเรียนว่าพระภิกษุรูปหนึ่งเป็นพ่อของตน โดยผู้ร้องได้รับการบอกเล่าจากมารดาของตนว่าพระรูปนี้เป็นพ่อ และมีการติดต่อกันเรื่อยมา ต่อมาก็ถูกพระที่กล่าวอ้างว่าเป็นพ่อนี้ ว่ากล่าวด้วยถ้อยคำหยาบคาย หาว่ามาข่มขู่เพื่อเรียกร้องเอาเงิน ทำให้เกิดความรู้สึกคับแค้นใจ จึงมาร้องเรียนให้ทำการพิสูจน์ว่าพระรูปนี้เป็นบิดาของตนจริงหรือไม่ ซึ่งเหตุการณ์ผ่านมาเป็นระยะเวลาสี่สิบกว่าปีแล้ว ผู้ร้องก็อายุได้สี่สิบปีเศษ พระรูปนี้ก็อายุ ๘๔ ปีแล้ว เมื่อมีการร้องเรียนเช่นนี้ก็จำเป็นต้องหาทางวินิจฉัยเพื่อให้ทราบว่าข้อเท็จจริงเป็นประการใด จึงต้องอาศัยการพิสูจน์ทางวิทยาศาสตร์ด้วยการตรวจดีเอ็นเอ เพื่อให้รู้ว่าเป็นพ่อลูกกันจริงหรือไม่ ซึ่งทั้งสองฝ่ายก็ยินยอมที่จะไปตรวจ ผลปรากฏว่าเป็นพ่อลูกกันตามหลักของการตรวจ พระรูปนี้ก็ยังไม่ยอมรับว่าเป็นลูก แต่ในที่สุดก็ยอมลาสิกขา และต่อมาไม่นานก็ผูกคอตาย ทำให้เกิดความรู้สึกสลดใจมากว่าเรามีส่วนเกี่ยวข้องที่ทำให้พระรูปนี้สึกและผูกคอตาย ส่วนผู้ที่เป็นลูกก็จากไปไม่ได้ติดต่อมาอีกเลย ทำให้รู้สึกว่าเรื่องอย่างนี้ก็เกิดขึ้นได้

ถ้าตามหลักสามัญสำนึกของพระที่บวชแล้วเมื่อตนเองได้กระทำผิดไปแล้วน่าจะยอมรับเสียตั้งแต่ต้น เพื่อให้ความผิดไม่หมักหมมสั่งสมเป็นสิบๆ ปี ทำให้เกิดความสลดสังเวชใจอย่างมากว่าการปกปิดความผิดเอาไว้เป็นเวลานานย่อมเพิ่มความเดือดร้อนใจมากขึ้นและสุดท้ายก็ต้องมาทำลายชีวิตของตนเอง โดยไม่สมควรที่จะเป็นเช่นนั้น ในกรณีที่มีการร้องเรียนก็เป็นเรื่องราวของการอ้างเลศใส่ความให้ได้รับความเสียหาย เช่น กรณีที่มีผู้หญิงให้การกล่าวโทษว่าพระภิกษุรูปหนึ่งกระทำผิดโดยการร่วมประเวณีด้วย มีการฟ้องร้องต้องการให้พระรูปนี้ลาสิกขา จึงได้ทำการสอบสวนอย่างละเอียดถี่ถ้วนตามกระบวนการ ผลการสอบสวนปรากฏว่าคำให้การของผู้ร้องนั้นมีช่องโหว่หลายจุด มีข้อพิรุธว่าพูดไม่เป็นความจริง จึงได้ตัดสินให้พระเป็นผู้บริสุทธิ์ไม่มีโทษตามที่ถูกกล่าวหา ซึ่งเมื่อตัดสินไปแล้วในทีแรกผู้ร้องก็แสดงอาการไม่พอใจ แต่ต่อมาเรื่องก็สงบเรียบร้อยเป็นอันดี ทำให้พระรูปนั้นพ้นมลทินเรื่องราวต่างๆ ก็สงบระงับไป นี่ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ได้ใช้หลักของการวินิจฉัยสอบสวนหาหลักข้อเท็จจริงมาตัดสินตามกระบวนการ ทำให้รู้สึกว่าได้ทำความจริงให้ปรากฏ ทำให้พระภิกษุผู้ถูกกล่าวร้ายต้องอธิกรณ์โดยไม่มีมูลนั้นกระจ่างชัดขึ้นมา ซึ่งในรายอื่นๆ ที่เป็นไปในทำนองเดียวกันก็ได้ใช้หลักการและวิธีการสอบสวนอย่างละเอียดตามข้อมูล ตามเหตุผลของพฤติกรรมทำให้ทราบว่าการกล่าวหานั้นไม่มีมูลทำให้ได้การตัดสินที่เป็นธรรมเกิดขึ้น นอกจากกรณีร้องเรียนบุคคลแล้ว ในส่วนของวัดก็มีเรื่องราวต่างๆ ที่ต้องเข้าไปดำเนินการแก้ไขปัญหา อย่างกรณีของวัดหนองปลาตะเพียน ซึ่งแต่เดิมนั้นได้มีการยกที่ดินให้สร้างวัดโดยไม่ได้ทำให้ถูกต้องตามกฎหมาย ต่อมาในภายหลังได้มีการออกโฉนดเพื่อให้เป็นที่ตั้งวัด และมีการสร้างเสนาสนะสร้างโบสถ์ขึ้นในพื้นที่ที่ออกโฉนด ส่วนศาลาการเปรียญและเสนาสนะบางส่วนอยู่นอกที่ดินตามโฉนด ต่อมาที่แปลงนั้นถูกขายทอดตลาดเปลี่ยนเจ้าของไป ชาวบ้านในละแวกนั้นเข้าใจผิดว่าเจ้าของใหม่จะมายึดเอาที่ดินของวัด เพราะเห็นว่ามีอาคาร เสนาสนะสร้างอยู่บนที่ดินแปลงนั้นก็จะถือสิทธิครอบครอง เจ้าของที่ดินคนใหม่เกิดความลำบากใจ เพราะที่ที่ซื้อนั้นปรากฏว่ามีสิ่งปลูกสร้างของวัดอยู่และชาวบ้านที่เข้าใจผิด ก็กล่าวหาว่าเจ้าของที่คนใหม่จะทำการรื้อโบสถ์ รื้อศาลา ทำให้เจ้าของคนใหม่ได้รับความเสียหาย จึงมาขอความช่วยเหลือให้ช่วยแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นนี้ ด้วยการชี้แจงถึงข้อมูลความเป็นจริง โดยยึดกรอบของการสร้างวัดซึ่งจะสร้างได้ต้องมีผู้ยกที่ให้แล้วต้องมีนายอำเภอเป็นผู้รับรอง ต้องมีการสร้างเสนาสนะโดยมี

แผนผังจัดทำขึ้น เพราะฉะนั้นข้อมูลหลักฐานต่างๆ ที่ได้ดำเนินการไว้เป็นสิ่งที่ถูกต้อง ส่วนสิ่งปลูกสร้างที่สร้างไว้นอกโฉนดที่เจ้าของเดิมยกให้สร้างวัดนั้น ก็ต้องวินิจฉัยตัดสินไปว่านั่นไม่ใช่ที่วัด เพราะว่าอยู่นอกพื้นที่ของโฉนดที่มีการยกให้ และปัญหาที่สำคัญก็คือว่าเจ้าอาวาสรูปเดิมก่อนที่จะมีการสร้างเมรุนั้นได้ชี้ที่สร้างเมรุให้กับโยมที่เป็นเจ้าภาพสร้าง โดยเมรุอยู่นอกพื้นที่ในโฉนดของวัด จึงจำเป็นต้องดำเนินการจัดหาทุนทรัพย์เพื่อซื้อที่ดินบริเวณที่สร้างเมรุไว้แล้วนั้นให้เป็นสมบัติของวัด และเพื่อความเจริญของวัดในโอกาสต่อไป จึงได้จัดซื้อที่เพิ่มไปอีกจากแนวที่สร้างเมรุไว้ไปจนถึงแนวคลอง ทำให้ที่ของวัดขยายออกไปอีกประมาณ ๕ ไร่ ๓ งานเศษ นี้ก็เป็นตัวอย่างหนึ่งของการแก้ปัญหาที่เกิดจากความเข้าใจผิดว่าศาลาเดิมที่สร้างไว้เป็นของวัด สิ่งปลูกสร้างโดยเฉพาะเมรุก็เป็นของวัด จึงคิดที่จะถือครองที่ดินของผู้อื่นโดยวิธีการครอบครองปรปักษ์ ซึ่งเป็นการไม่ถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัยและกฎของคณะสงฆ์ จึงต้องเข้าไปดำเนินการแก้ไขปัญหาโดยรับเป็นผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสวัดหนองปลาตะเพียนและได้ดำเนินการแก้ไขปัญหาตามที่ได้กล่าวแล้ว

หลายสิ่งหลายอย่างที่ได้กระทำที่ผ่านมาก็รู้สึกว่าความเหนื่อยยากนั้นเกิดขึ้นขณะทำ เมื่อทำเสร็จแล้วก็หายเหนื่อย ก็ไม่มีอะไรที่จะเหนื่อยเพราะมันหมดไปแล้ว ไม่หนักหนาอะไรเพราะมันหมดไปแล้ว ผ่านไปแล้วเหมือนอย่างกับเราวางลงแล้ว มันก็ไม่หนักแล้ว ในขณะที่กำลังเกิดขึ้นเราก็หนักว่าจะทำอย่างไรจะแก้ไขอย่างไร เมื่อผ่านไปแล้วก็เหมือนอย่างกับคนวางของหนักลงแล้วก็ไม่รู้สึกหนักอะไร ไม่รู้สึกท้อใจ เพราะเป็นเรื่องของหน้าที่ที่จะต้องทำตามที่มันเกิดขึ้น เมื่อมีงานเราก็ต้องทำไป เมื่อเสร็จแล้วก็แล้วกันไป ก็จบไปจึงไม่รู้สึกท้ออะไร เกิดขึ้นก็ทำไป ถ้าจะพูดถึงว่าคนที่มีหน้าที่เมื่อมีงานก็ต้องทำไป เมื่อจบแล้วก็แล้วกันไป หมายความว่า ทำหน้าที่เสร็จแล้วก็ถือว่าจบเป็นตอนๆ ไป แล้วแต่ว่าจะมีอะไรเกิดขึ้นมาใหม่ก็ว่ากันต่อไป ที่ปฏิบัติงานตั้งแต่ต้นเริ่มเป็นเจ้าอาวาสมาก็มุ่งทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ คือประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลักสำคัญ การใดที่เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่ส่วนรวมก็ทำสิ่งนั้น ประโยชน์ส่วนตนไม่ค่อยได้คำนึงถึง เพราะว่าการทำดีนั้นก็เป็นประโยชน์ตนอยู่ในทีแล้วก็เป็นการสร้างความดี เพราะฉะนั้นการที่เราสร้างประโยชน์แก่ผู้อื่นก็เป็นความดีของเรา จึงทำสิ่งต่างๆ โดยมุ่งประโยชน์ และการทำสิ่งต่างๆ ก็ต้องมีความรอบคอบระมัดระวังทำด้วยสติปัญญา พิจารณาเสียก่อนแล้วทำตามหลักของความสวัสดี ๔ ประการที่เคยพูดอยู่เสมอว่า ใคร่ครวญเสียก่อนแล้วทำ ทำด้วยสติปัญญา มองเห็นคุณประโยชน์

ความสำคัญความจำเป็นที่จะต้องทำสิ่งนั้น ในขณะที่ทำก็ทำด้วยความจริงใจ ตั้งใจทำ มุ่งความสำเร็จเป็นหลักสำคัญ ขณะที่ทำก็ต้องระมัดระวัง ทำด้วยความรอบคอบ ทำด้วยความไม่ประมาท การปล่อยวางทำให้ใจไม่ครุ่นคิด วิตกกังวล จนถึงกับทำลายสุขภาพร่างกายให้เสียไป โดยการปล่อยวางทำใจให้สบายนี้ถือว่าเป็นพลังอันสำคัญ เหมือนอย่างกับว่าได้พักเครื่อง ถ้าเครื่องยนต์ไม่มีการพักเลยก็คงร้อนทนไม่ไหวอาจจะระเบิดไป ดังนั้นคนเราก็ต้องมีการพักใจ บรรเทาความทุกข์ความวิตกกังวล ด้วยการปล่อยวางใจให้จิตใจสงบเย็น จะทำให้เป็นพลังเกิดสติปัญญาและความเพียรต่อไป ก็ขอให้ข้อคิดว่าชีวิตต้องบำเพ็ญประโยชน์ สร้างบุญสร้างบารมี สร้างความดีไปเรื่อยๆ เพราะชีวิตต้องพัฒนาสร้างสมบุญบารมี สร้างสมความดีไปตลอด เมื่อชีวิตยังมีอยู่ก็ต้องสร้างสมความดี สร้างบารมีไปเรื่อยๆ จนกว่าบารมีนั้นจะเต็มเปี่ยม เพื่อบรรลุสิ่งที่ประสงค์ในโอกาสต่อไป

ได้มีโอกาสเล่าเรื่องชีวิตของข้าพเจ้าตอนที่ ๔ มาพอสมควร ก็เป็นแนวทางให้ผู้ที่ได้ศึกษาได้คิดว่า ชีวิตไม่ใช่สิ่งที่เรียบง่ายสุขสบาย ชีวิตจะต้องต่อสู้ จะต้องพากเพียรพยายามทำสิ่งที่มุ่งหวังให้สำเร็จ ต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุขแก่ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง เพราะฉะนั้นก็ต้องอาศัยหลักธรรมคือ ศรัทธา ความเพียร สติ สมาธิ และปัญญา เพื่อเป็นพลังในการที่จะทำสิ่งที่มุ่งหวังให้สำเร็จได้ เพราะฉะนั้นขอให้ทุกคนจงยึดหลักพลังธรรม ๕ ประการ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ในการที่จะเป็นพลังนำพาชีวิตไปสู่ความสุขความเจริญต่อไป

อัตลักษณ์ของโรงเรียน
เอกลักษณ์ของโรงเรียน
คำขวัญของโรงเรียน

ชีวิตของข้าพเจ้า ภาค ๕*

พระธรรมปริยัติมุนี
(ประยนต์ อจฺจาทโร ป.ธ. ๙)

เมื่อต้นเดือนพฤศจิกายน ๒๕๕๔ มีข่าวดีมาบอกว่าข้าพเจ้าจะได้เลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นธรรม ที่ พระธรรมปริยัติมุนี และบอกให้ปิดเป็นความลับ ข้าพเจ้าก็รับฟังไว้ ยังไม่แน่ใจว่าเป็นจริง แต่มีผู้ที่คุ้นเคยมาพูดให้ฟังบ่อยขึ้นว่าขอแสดงความยินดีด้วยที่ได้เลื่อนเป็นชั้นธรรม ข้าพเจ้าต้องถามกลับไปว่าทราบมาแต่ไหน ก็บอกที่มาของข่าวให้ทราบ ข้าพเจ้าก็พูดว่ายังไม่ได้รับฎีกา ยังไม่แน่นอนอาจไม่เป็นความจริงก็ได้ ใจยังคิดเสมอว่าคงเป็นไปได้ยาก เพราะท่านที่ขึ้นชั้นเทพมาก่อนก็มีมาก เป็นเจ้าคณะภาคก็มี เป็นรองเจ้าคณะภาคก็มาก คงยังไม่ถึงโอกาสที่จะได้เลื่อน เมื่อได้รับหนังสือจากผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติให้นำพัดชั้นเทพไปคืนและรับฎีกาในวันที่ ๓ ธันวาคม จึงแน่ใจได้ว่าเป็นความจริง วันที่ ๑ ธันวาคม ได้ไปพบ ผอ. นพรัตน์ ในงานเจริญพุทธมนต์นพเคราะห์ถวายพระราชกุศลที่วัดสระเกศ จึงเจริญพรว่าขอนำพัดชั้นเทพไปส่งคืนในวันที่ ๕ เวลาบ่ายที่จะไปรับพัดชั้นธรรม เพราะติดงานถวายพระพรที่จังหวัด ผอ. นพรัตน์ ไม่ขัดข้อง ยิ้มรับ

บ่ายวันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔ เวลาประมาณ ๑๓.๓๐ น. ออกเดินทางไปวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เพื่อรับผ้าไตรและสัญญาบัตรพัดยศชั้นธรรม นำฎีกาไปแสดงและคืนพัดชั้นเทพแก่เจ้าหน้าที่ นั่งคอยรับพระราชทานผ้าไตร ใกล้เวลา ๑๖.๐๐ น. รับถวายผ้าไตร ขณะที่นั่งรอได้มีผู้คุ้นเคยชอบพอกันถวายมุทิตาด้วยซองปัจจัยมาหลายรูป ต่อจากนั้นเจ้าหน้าที่ให้ครองผ้าไตร เตรียมเข้าพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เพื่อรับพระราชทานสัญญาบัตร - พัดยศ จากนั้นเจ้าหน้าที่ให้นั่ง

---

*พิมพ์ครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๕ เนื่องในโอกาสฉลองสมณศักดิ์ พระราชาคณะชั้นธรรม และทำบุญอายุวัฒนมงคล ๗๔ ปี พระธรรมปริยัติมุนี (ประยนต์ อจฺจาทโร ป.ธ.๙) เจ้าอาวาสวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ (พระอารามหลวง) เจ้าคณะจังหวัดฉะเชิงเทรา วันที่ ๒๙-๓๐ มกราคม ๒๕๕๕

ตามลำดับทั้งหมด ๙๐ รูป เวลา ๑๗.๑๙. น. สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จฯ มาถึง เริ่มพิธีอ่านประกาศจารึกในสุพรรณบัฏของสมเด็จพระราชาคณะ ๑ รูป รองสมเด็จพระราชาคณะ ๒ รูป แล้วเข้ารับพระราชทานสัญญาบัตร-พัดยศตามลำดับหมายเลข เริ่มตั้งแต่สมเด็จพระราชาคณะ รองสมเด็จพระราชาคณะ และชั้นธรรม โดยข้าพเจ้าอยู่ลำดับที่ ๑๐ รับเสร็จเดินกลับมานั่งยังอาสน์สงฆ์ที่เจ้าหน้าที่จัดไว้เพื่ออนุโมทนาพร้อมกัน เมื่อรูปสุดท้ายรับเสร็จกลับนั่งที่ สมเด็จพระราชาคณะที่รับสุพรรณบัฏ-พัดยศวันนี้ “ยถา” เจ้าประคุณสมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์รับ “สัพพี” ถวายอดิเรก อนุโมทนาเสร็จ ออกจากพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยเวลาประมาณ ๑๗.๕๐ น. รีบมาขึ้นรถกลับวัด หลีกลัดออกด้านหลังพระบรมมหาราชวังไปวังบูรพา ข้ามสะพานพุทธไปคลองสาน ข้ามสะพานสาทร เลี้ยวใต้ทางด่วน ขึ้นทางด่วนกลับวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ ถึงวัดเวลาประมาณ ๑๙.๓๕ น. พระภิกษุสามเณรตั้งแถวรับหน้าพระอุโบสถ แวะห่มผ้ารัดอกที่โรงเรียนพระปริยัติธรรมหน้าพระอุโบสถ แล้วเข้าสู่พระอุโบสถ กราบพระประธาน ถ่ายรูป แล้วขึ้นศาลาการเปรียญที่จัดพิธีต้อนรับสัญญาบัตร-พัดยศ ผู้ว่าราชการจังหวัดฉะเชิงเทรา นายเริงศักดิ์ มหาวินิจฉัยมนตรี เป็นผู้อ่านสัญญาบัตรชั้นธรรม จบแล้วพระสงฆ์เจริญชัยมงคลคาถา ถวายจตุปัจจัยไทยธรรม พระสงฆ์อนุโมทนา ต่อจากนั้นรับถวายมุทิตาสักการะจากพระสังฆาธิการและประชาชนที่เคารพนับถือ พร้อมมอบของที่ระลึกตามจำนวนผู้ที่เข้ามาถวายสักการะ เสร็จพิธีประมาณ ๒๑.๐๐ น. ในการนี้ได้เก็บภาพไว้เป็นที่ระลึกเพื่อตามรู้ต่อไป

ข้าพเจ้ามั่นใจแล้วว่าได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นธรรมที่ **พระธรรมปริยัติมุนี ศรีสังฆโสภณ โกศลปริยัติกิจ ตรีปิฎกบัณฑิต มหาคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี** แปลตามอัตโนมัติว่า ผู้รู้ปริยัติธรรม ผู้งดงามเป็นศรีแก่หมู่คณะสงฆ์ เป็นผู้ฉลาดในกิจการเรียนการสอนพระธรรมวินัย เป็นบัณฑิต ๓ ปิฎก เพราะจบ ป.ธ.๙ เจ้าคณะฝ่ายมหานิกาย อยู่สังฆารามอันบวร ฝ่ายคามวาสี คือ เมือง ซึ่งตรงข้ามกับอรัญวาสี คือ อยู่ป่า ตั้งฐานานุกรมได้ ๖ รูป คือ พระครูปลัดวิมลปริยัติวัฒน์ ๑ พระครูวินัยธร ๑ พระครูธรรมธร ๑ พระครูสังฆรักษ์ ๑ พระครูสมุห์ ๑ พระครูใบฎีกา ๑

เมื่อทำพิธีรับสัญญาบัตร-พัดยศตามประเพณีแล้ว วิตกถึงธรรมเนียมปฏิบัติ คือ การฉลองสัญญาบัตร-พัดยศ มีธรรมเนียมปฏิบัติว่า เมื่อได้รับพระราชทานสัญญาบัตร

พัดยศแล้ว ต้องจัดการฉลองเพื่อถวายพระเกียรติที่ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานยศศักดิ์ให้ ตามกำลังสติปัญญาและทุนทรัพย์ที่สามารถจะทำได้ ทั้งนี้ต้องอาศัยกำลังของผู้ที่เคารพนับถือช่วยกันสนับสนุนให้เป็นไป ต้องปรึกษาศิษยานุศิษย์ผู้ใกล้ชิดช่วยกันวางแนวทางปฏิบัติ คิดถึงการทำบุญเพื่อเฉลิมฉลองเป็น ๒ ส่วน คือ ทำทักษิณานุปทานเพื่ออุทิศส่วนกุศลแก่บรรพชนและอดีตเจ้าอาวาส เป็นส่วนกตัญญูกตเวทิตาธรรม ๑ และการทำบุญเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตนและถวายเป็นพระราชกุศลแด่องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์ทุกพระองค์ ตามสมควรแก่สมณศักดิ์และตำแหน่งการปกครอง

ทำบุญทักษิณานุปทานวันที่ ๒๙ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๕ เวลาประมาณ ๑๕.๓๐ น. นิมนต์พระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ชั้นธรรม ชั้นเทพ ชั้นราช ๗๕ รูป สวดพระพุทธมนต์และถวายจตุปัจจัยไทยธรรมแก่พระสังฆาธิการในเขตปกครองและจังหวัดใกล้เคียงอีกประมาณ ๔๐๐ รูป ที่เรียกว่าทำทักษิณานุปทานอุทิศส่วนกุศลแก่บรรพบุรุษและอดีตเจ้าอาวาส วันที่ ๓๐ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๕ มอบทุนการศึกษาแก่เด็กนักเรียนชั้นอนุบาล ประถม ๑ - ๖ ชั้นมัธยม ๑ - ๖ และวิทยาลัยอาชีวศึกษาตามสมควร มอบรางวัลแก่พระภิกษุสามเณรผู้สอบได้นักธรรมชั้นตรี โท เอก ประโยค ๑ - ๒ ป.ธ.๓ - ป.ธ.๖ ตามสมควรที่เคยปฏิบัติมา ตั้งฐานานุกรมแก่พระภิกษุที่เหมาะสม นิมนต์พระมหาเถระเจริญพระพุทธมนต์และฉันภัตตาหารเพล ถวายจตุปัจจัยไทยธรรมเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต และอุทิศถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ และรับน้ำสรงจากคณะศิษยานุศิษย์และผู้ที่เคารพนับถือ เป็นอันเสร็จภารกิจในเรื่องการฉลองสมณศักดิ์และทำบุญอายุวัฒนมงคลครบ ๗๔ ปีของข้าพเจ้า

จากนี้ต่อไป งานการปกครองคณะสงฆ์ จะต้องจัดประชุมเจ้าอาวาสเป็นส่วนย่อยๆ ทุกอำเภอ เพื่อชี้แจงแนะนำเรื่องการปฏิบัติหน้าที่เจ้าอาวาสแก่เจ้าอาวาสในเขตปกครอง เช่น การจัดการบำรุงรักษาศาสนสมบัติและจัดกิจการของวัดให้เรียบร้อยเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม การเอาใจใส่ดูแลพระภิกษุ สามเณร และการรับคนเข้าบวช การจัดการศึกษาอบรมพระธรรมวินัย ตลอดจนการปฏิบัติพัฒนาจิตใจ ส่งเสริมอุปถัมภ์บำรุงสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดที่จัดตั้งแล้วให้เจริญมั่นคง เป็นประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชนผู้สนใจใคร่ปฏิบัติต่อไป

จัดหาพระภิกษุที่มีศรัทธามีความรู้และมีอายุพรรษาสมควร มารับการอบรมและศึกษาด้านวิปัสสนาธุระ เพื่อเสริมสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ที่ขาดพระอาจารย์สอนวิปัสสนากรรมฐานต่อไป เตรียมความพร้อมแก่วัดที่จะขอจัดตั้งเป็นสำนักปฏิบัติของจังหวัด ด้วยการจัดอาคารสถานที่ให้เป็นสัปปายะโดยประหยัดและเหมาะสม จัดพระวิปัสสนาที่จัดอบรมแล้วไปประจำทำการสอนแก่ผู้เข้าปฏิบัติธรรม

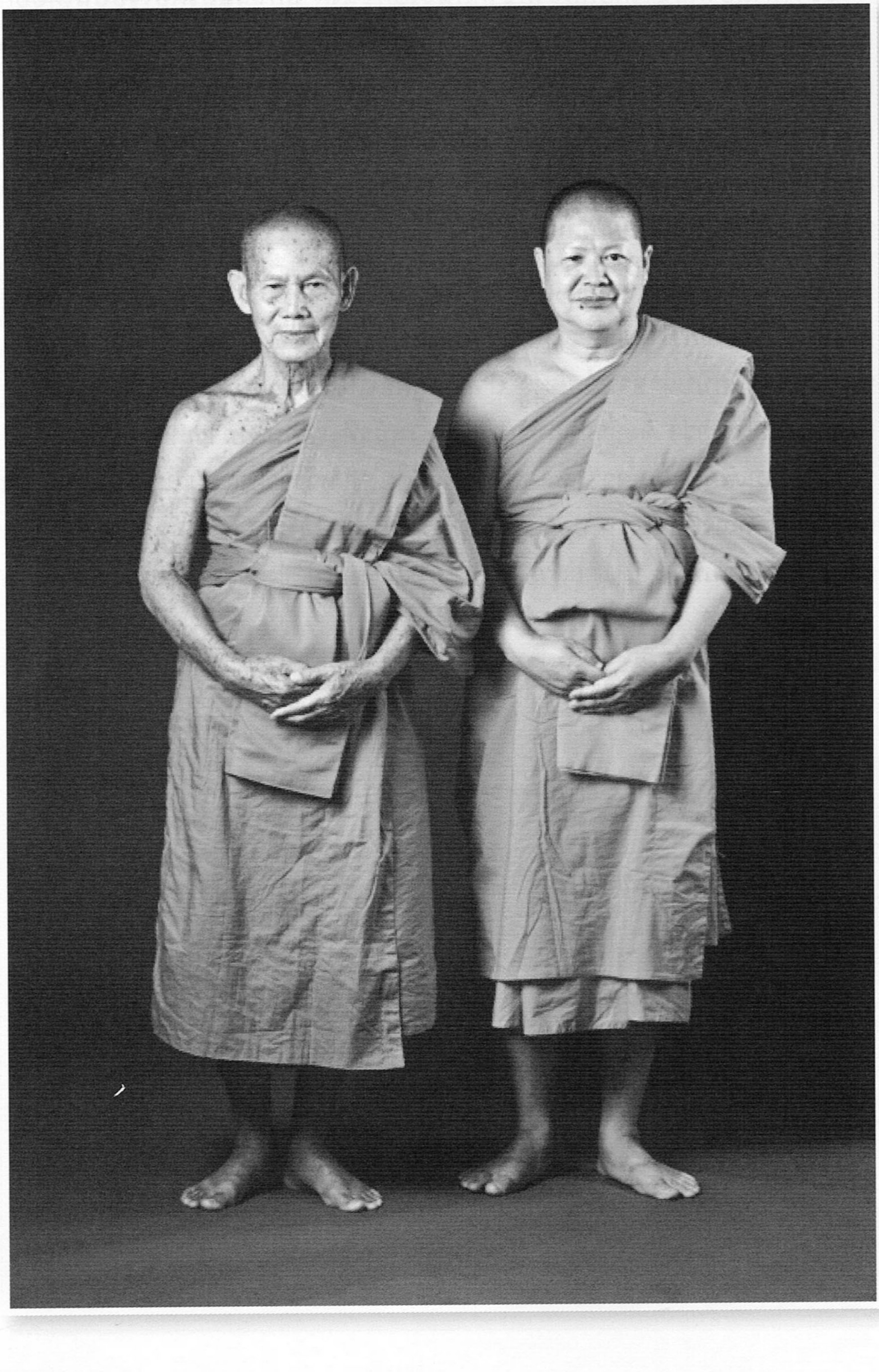
ชักชวนให้เจ้าอาวาสในเขตปกครองจัดอุปสมบทแก่ผู้มีจิตศรัทธา ให้การศึกษาอบรมเพื่อเป็นกำลังในการทำกิจการของคณะสงฆ์ให้เพิ่มขึ้น โดยจัดอุปสมบทหมู่เนื่องในโอกาสวันสำคัญ เช่น วันเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ ธันวาคม หรือวันวิสาขบูชาเป็นต้น โดยมุ่งสร้างพระภิกษุเพื่อสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา จัดอบรมรองเจ้าอาวาสและผู้ช่วยเจ้าอาวาส ให้มีความรู้ความสามารถในการช่วยงานเจ้าอาวาสให้มีประสิทธิภาพ จัดอบรมไวยาวัจกรที่ได้รับการแต่งตั้งแล้ว ให้มีความรู้ความสามารถที่จะช่วยงานเจ้าอาวาสให้สำเร็จเรียบร้อยดีงาม สิ่งที่กล่าวมานี้เป็นสิ่งที่คิดไว้ว่าต้องดำเนินการต่อไป

ส่วนเหตุการณ์ภายในวัด เช่น การสร้างอาคารเรียนพระปริยัติธรรมดำเนินการใกล้เสร็จแล้ว คงใช้เป็นที่เรียนทันปีการศึกษาหน้าในเดือนพฤษภาคม ๒๕๕๕ นี้ จากนั้นจะได้ทำการมอบอาคารเรียน ๒ หลังที่ขอยืมเป็นที่เรียน คืนให้โรงเรียนอนุบาลวัดปิตุลาฯ เพื่อดำเนินการรื้อย้ายต่อไป เริ่มทำการสร้างซุ้มประตูหน้าวัดแทนซุ้มเก่าเพื่อปรับปรุงภูมิทัศน์ เพราะได้ทุนดำเนินการก่อสร้างเบื้องต้นจาก ดร.ประโยชน์ เนื่องจำนงค์ เป็นจำนวนเงิน ๑,๐๐๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งล้านบาทถ้วน) และต้องดำเนินการจัดเตรียมพื้นที่สร้างเมรุแทนหลังเก่า ที่ต้องรื้อเพื่อปรับปรุงสถานที่ให้เหมาะสมสวยงาม โดยเริ่มจากย้ายพระภิกษุออกจากกุฏิสองชั้นหน้าศาลานิ่มเจริญวรรณ ย้ายอัฐิจากเจดีย์ต่างๆ ที่ตั้งอยู่ข้างบ่อน้ำ หน้าพระอุโบสถ และในบริเวณอื่นๆ เข้าบรรจุที่ช่องกำแพงวัดด้านทิศใต้ที่จัดทำขึ้นใหม่ แล้วรื้อเจดีย์เหล่านี้ออกเพื่อเตรียมพื้นที่สร้างเมรุและบริเวณใกล้เมรุเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้ที่มาจัดงานศพ เมื่อเมรุใหม่แล้วเสร็จต้องรื้อเมรุเก่า เพื่อใช้พื้นที่สร้างวิหารเป็นที่ประดิษฐานรูปปั้นหรือรูปหล่อแทนองค์กรมหลวงรักษ์รณเรศอดีตผู้สร้างวัดต่อไป

ชีวิตของข้าพเจ้ามาอยู่วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฏิ์มีแต่รื้อของเก่า และสร้างของใหม่เกือบทั้งสิ้น เริ่มตั้งแต่ยกศาลาการเปรียญ ต้องรื้อบันไดขึ้นศาลาด้านหน้าและ

ด้านข้างทั้งสองก่อน โดยตัดขาดจากกันจึงยกขึ้นได้ ยกขึ้นแล้วต้องรื้อบันไดออกเพื่อขยายระเบียงออกมา ๓ เมตรโดยรอบ ต้องรื้อห้องสุขาหลังศาลา รื้อถังน้ำที่ติดศาลาออกจึงขยายระเบียงออกมาได้ ต้องรื้อกุฏิเก่าออกก่อนจึงสร้างศาลานิ่มเจริญวรรณและศาลาแก้วสีมรกต รื้อสุสานที่เก็บศพด้านหลังวัดเพื่อสร้างกุฏิสงฆ์ ชีวิตของข้าพเจ้าคงต้องรื้อของเก่าเพื่อสร้างของใหม่ต่อไป จนกว่าจะจบสิ้นการก่อสร้างหรือไม่ชีวิตของข้าพเจ้าคงจะจบสิ้นลงเสียก่อนกระมัง

ชีวิตของข้าพเจ้าในวัย ๗๔ ต่อ ๗๕ อยู่ในวัยชราแล้วใกล้ครบอายุขัย จะอยู่ต่อไปอีกกี่ปียังไม่อาจรู้ได้ เพราะอายุขัยของมนุษย์เหลือ ๗๔ ๑/๒ ปี เมื่อมีชีวิตยืนยาวจนครบอายุขัยนับว่าอายุยืนแล้ว ถ้ายังอยู่ต่อไปได้อีกก็นับว่าเป็นผู้มีอายุยืนยาว คิดรำพึงอยู่เสมอว่า จะลาออกจากตำแหน่งหน้าที่ เพื่อปลงภาระหนักที่รับอยู่นี้ไปปฏิบัติธรรมเพื่อเตรียมความพร้อมแห่งชีวิตต่อไป หวังว่าอีกไม่นานวันนั้นจะมาถึงและสิ่งที่ข้าพเจ้าคิดจะทำนั้นจะสำเร็จได้หรือไม่ ท่านทั้งหลายคงได้ดูกันต่อไป ชีวิตของข้าพเจ้าตอนที่ ๕ นี้ มากด้วยคำว่าต่อไปและต่อไป ซึ่งชีวิตของข้าพเจ้าตอนที่ ๖ ก็คงจะมีต่อไป

ชีวิตของข้าพเจ้า ภาค ๖

พระธรรมปริยัติมุนี
(ประยนต์ อจฺจาทโร ป.ธ.๙)

วันที่ ๓๐ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๑ อายุข้าพเจ้าครบ ๘๐ ปี คณะศิษยานุศิษย์ ปรารภจะพิมพ์หนังสือแจกผู้มาร่วมทำบุญในวันดังกล่าว ขอให้ข้าพเจ้าเขียนเรื่องชีวิตของข้าพเจ้าภาค ๖ เพื่อต่อจากชีวิตของข้าพเจ้าภาค ๕ ที่พิมพ์ในปี พ.ศ. ๒๕๕๕ เนื่องในโอกาสที่ทำบุญคล้ายวันเกิดและฉลองสมณศักดิ์พระราชาคณะชั้นธรรมที่ได้รับแจกกันไปแล้ว จากปี พ.ศ. ๒๕๕๕ ถึงปี พ.ศ. ๒๕๖๑ วันที่ ๓๐ มกราคม ข้าพเจ้ามีอายุครบ ๘๐ ปีบริบูรณ์

เมื่อวันที่ ๒๙ พฤษภาคม ๒๕๖๐ เป็นวันที่สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ได้ลงพระบัญชาแต่งตั้งให้ข้าพเจ้าเป็นที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๑๒ ตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดฉะเชิงเทราของข้าพเจ้าก็สิ้นสุดลงเมื่อวันที่ ๒ เมษายน ๒๕๖๐ ข้าพเจ้าทำหนังสือลาจากการปฏิบัติหน้าที่เจ้าคณะจังหวัด เพื่อไปปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เจ้าคณะภาค ๑๒ ได้แต่งตั้งรองเจ้าคณะจังหวัดปฏิบัติหน้าที่แทนเป็นเวลา ๓ เดือน ข้าพเจ้ากลับจากการปฏิบัติกรรมฐานเมื่อวันที่ ๒ กรกฎาคม ๒๕๖๐ เป็นวันครบการลา กลับมาจำพรรษาที่วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์

ขอย้อนกล่าวถึงเรื่องชีวิตของข้าพเจ้าจากปี พ.ศ. ๒๕๕๕ เพื่อเชื่อมต่อเหตุการณ์ในชีวิตจนถึงปี พ.ศ. ๒๕๖๑ ต่อไป หลังจากเรื่องที่ข้าพเจ้ากล่าวไว้ในภาคที่ ๕ ว่า...ส่วนเหตุการณ์ในวัด เช่น การสร้างอาคารเรียนพระปริยัติธรรม ดำเนินการใกล้แล้วเสร็จคงใช้เป็นที่เรียนของภิกษุสามเณรทันปีการศึกษาหน้าในเดือนพฤษภาคม ปี พ.ศ. ๒๕๕๕ ก็เป็นไปตามคาดหมาย โรงเรียนพระปริยัติธรรม ๔ ชั้น เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กกว้าง ๑๐ เมตร ยาว ๔๗ เมตร มีมุขหน้า ๑ มุข กว้าง ๘ เมตร ยื่นออก ๖ เมตร จัดเป็นห้องประชุมเล็ก ๆ ได้ ข้างล่างเปิดโล่ง มีบันไดขึ้นลง ๒ ข้าง มีห้องสุขาที่ข้างบันไดชั้นละ ๒ ห้อง หลังคาโครงเหล็กทรงไทยมุงกระเบื้องเมทัลชีทสีแดง ใช้เป็นสถานที่เรียนของภิกษุสามเณร และเป็นสนามสอบบาลีนักธรรมของจังหวัดฉะเชิงเทรา สิ้นค่าก่อสร้างประมาณ ๑๒ ล้านบาทเศษ วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ ได้มีอาคารเรียน

๔ ชั้น ๑๕ ห้องเรียน ทำให้สบายใจมากที่วัดมีอาคารเรียนมั่นคงสวยงามตามรูปแบบที่กรมการศาสนาออกไว้

๑๖ พฤษภาคม ๒๕๕๕ พระภิกษุสามเณรได้เข้าเรียนที่อาคารใหม่ มีจำนวนพระภิกษุสามเณรทุกชั้น ๑๗๗ รูป เริ่มปรับปรุงภูมิทัศน์หน้าพระอุโบสถ ซึ่งมีต้นโพธิ์ใหญ่ ต้นจามจุรี ต้นมะขาม มีฮวงซุ้ย มีเจดีย์ของชาวบ้านบรรจุอัฐิหลายที่ อาคารเรียนของโรงเรียนอนุบาล ๒ อาคาร ซึ่งทางวัดขอยืมใช้เรียนและพักอาศัยของพระภิกษุสามเณร โดยทางโรงเรียนอนุบาลฯ ให้ทางวัดดำเนินการรื้อถอนได้ เพราะสร้างมานานเกินอายุที่ต้องขออนุญาตรื้อถอน อาคารนี้เป็นอาคารไม้ ๑ หลัง อาคารคอนกรีตเสริมเหล็กที่เคยเป็นสำนักงานของ สปฐ. ๑ หลัง ที่ต้องขออนุญาต

ต้นโพธิ์ใหญ่ มีคณะทำงานที่หอดูดาวซึ่งเป็นโครงการของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ซึ่งสร้างในที่ดินของพระครูสันติธรรมาธร อดีตเจ้าคณะอำเภอแปลงยาว เจ้าอาวาสวัดวังเย็นถวาย มาพบทราบว่าต้นโพธิ์ต้นนี้ทางวัดปิตุลาฯ จะเอาออก จึงขอย้ายไปปลูกในบริเวณที่ดินที่สร้างหอดูดาว

ต่อมาได้ไปประชุมพระสังฆาธิการที่นั่นปรากฏว่าต้นโพธิ์ต้นนี้งอกงามแตกพุ่มกลมสวย จึงชื่นชมว่าต้นโพธิ์จากวัดปิตุลาฯ ที่ทางวัดต้องการจะนำออก มาตั้งงอกงามอยู่ที่นี่ ส่วนจามจุรี ต้นมะขาม โค่นแปรรูปใช้ประโยชน์ตามความเหมาะสม

ต้นจามจุรีต้นใหญ่เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๕๐ ซม. ลำต้นตรง ยาวประมาณ ๓ เมตรเศษ ให้คนตัดใช้เครื่องผ่าสองชิ้นใช้เป็นที่นั่งโคนต้นขี้เหล็กได้สบาย ดำเนินการให้เจ้าของฮวงซุ้ย เจดีย์ ย้ายอัฐิออกไป จัดการรื้อย้ายปรับที่ให้เรียบร้อย อาคารไม้ทางโรงเรียนอนุบาลไม่มีกำลังรื้อ ทางวัดจึงขอดำเนินการรื้อ รวมทั้งอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก ๒ ชั้น ที่เป็นสำนักงาน สปฐ. รื้อพร้อมกัน ส่วนอาคารไม้ได้ไม้เป็นจำนวนมาก ต่อมาได้นำมาปลูกกุฏิได้ ๑ หลัง จำนวน ๑๔ ห้อง เป็นที่อยู่ของภิกษุเพิ่มขึ้น บริเวณหน้าพระอุโบสถโล่งไม่มีสิ่งปิดบัง เหลือแต่อาคารของกรมหลวงรักษ์รณเรศ ที่สร้างไว้เป็นลักษณะศาลเจ้า ก่ออิฐฉาบปูน ที่ตั้งอยู่หน้าพระอุโบสถค่อนทางทิศใต้ จึงดำเนินการสร้างศาลาทรงไทยกว้างประมาณ ๒ เมตร ยาว ๓ เมตร ตีฝาด้านหลังทึบ เปิดด้านหน้าโล่ง ต่อโต๊ะตั้งรูปปั้นกรมหลวงรักษ์ฯ ศาลาไม้ยกพื้นปัจจุบันต่อเสาปูนสูงขึ้น เมื่อย้ายรูปปั้นกรมหลวงรักษ์ฯ เชิญขึ้นศาลแล้ว ดำเนินการรื้อศาลาคล้ายศาลเจ้าที่ก่ออิฐฉาบปูนออก ปรับที่ทำทางเท้าหน้าพระอุโบสถ

ปูกระเบื้องเชื่อมกับทางเท้า ๓ ด้านที่ทำไว้ก่อน ทำให้มีทางเท้ารอบโบราณสถาน คือ พระอุโบสถและพระวิหาร เวลาทำพิธีเวียนเทียนในวันสำคัญทางศาสนา เช่น มาฆบูชา วิสาขบูชา อาสาฬหบูชา พระภิกษุสามเณรและสาธุชน ถือเครื่องสักการะ แสงเทียนเครื่องบูชาส่องแสงเป็นแถวยาวรอบพระอุโบสถและพระวิหารเป็นภาพที่งดงามมาก เพราะทางเท้ารอบโบราณสถานที่จัดทำไว้ ทำให้รองรับจำนวนผู้เดินเวียนเทียนได้เพียงพอ ไม่เบียดเสียดกันเหมือนก่อน ที่เวียนรอบลานพระอุโบสถ ซึ่งมีเนื้อที่จำกัด ทั้งมีซุ้มสีมาที่ตั้งอยู่รอบพระอุโบสถไม่เพียงพอที่จะรองรับผู้เวียนเทียน

ในฐานะผู้บริหารจัดการ เมื่อทำสิ่งที่ดีมีประโยชน์ย่อมปีติเบิกบานใจ สิ่งที่ทำควบคู่กันไปกับการปรับภูมิทัศน์หน้าพระอุโบสถ จัดเตรียมสถานที่สร้างเมรุแทนของเก่า เพื่อรับกับศาลาบำเพ็ญกุศลที่สร้างไว้ ๒ หลัง ตามแผนผังของนายช่างวิศวกรกรมศิลปากรร่างไว้ให้ โดยศาลาบำเพ็ญกุศล ๒ หลัง มีเจ้าภาพสร้างถวายคือ ศาลานิ่มเจริญวรรณ และศาลาแก้วสีมรกต ดังปรากฏอยู่ในปัจจุบัน ศาลา ๒ หลัง หันหน้าไปทางทิศตะวันตก ต้องสร้างเมรุทางด้านหน้าศาลาทั้ง ๒ หลัง หน้าศาลานิ่มเจริญวรรณมีกุฏิ ๒ ชั้น ก่ออิฐฉาบปูนมุงกระเบื้องปูนลูกฟูกแผ่นหนากว้าง ๒๐ ยาว ๓๐ ซม. โดยประมาณ สภาพยังมั่นคงแข็งแรง มีห้อง ๒ ชั้น รวม ๑๐ ห้อง และมีกุฏิไม้ติดกับกุฏิตึกหลังดังกล่าว สร้างตามแนวยาวของกุฏิตึกอีก ๑ หลัง กุฏิทั้ง ๒ หลัง จำเป็นต้องรื้อเพื่อใช้สถานที่สร้างเมรุ ก่อนจะรื้อกุฏิเก่าต้องสร้างกุฏิใหม่เพื่อให้พระภิกษุที่อยู่กุฏิเก่ามีที่อยู่ก่อนจึงจะรื้อได้ จึงจัดหาช่างเพื่อเตรียมการสร้างกุฏิ ได้ไม้บ้านเก่าที่รับถวายจากทายาทของพระประเทศบุรารักษ์ที่ตั้งอยู่แหลมพระยาจากตรงข้ามโรงเลื่อยจักรของพระประเทศบุรารักษ์ ซึ่งปัจจุบันเป็นที่ผลิตน้ำดื่มสายฝนของคุณนาวี ฐานจโร พี่ชายพลเอกเชษฐา ฐานจโร

ข้าพเจ้าต้องนำคนไปรื้อถอนเอง บ้าน ๒ ชั้นหลังใหญ่ รวมทั้งเรือนครัวเรือนชาน มีตู้ไม้สักประกอบเป็นห้อง ไม้กระดานแผ่นใหญ่ เสาต้นใหญ่ ตัวไม้มากมาย รื้อแล้วต้องซื้อไม้ไผ่มาต่อแพเพื่อล่องไม้ที่รื้อมาขึ้นที่วัดจุกเฌอที่ข้าพเจ้าเคยอยู่ ต้นเสาใหญ่ขนาดผ่าศูนย์กลาง ๓๐ ซม. ๔๐ ซม. ยาว ๘ เมตร ๑๐ เมตร ผูกรัดกับแพด้านล่าง ไม้พื้นไม้ขื่ออะเส ไม้แปร วางบนแพ ฝาลูกฟัก และตู้ไม้สักวางข้างบน มีเรือเครื่องลากจูงมาขึ้นที่ท่าน้ำวัดจุกเฌอ เพราะไม่มีถนนเข้าไปได้ ต้องมาขึ้นรถ ๑๐ ล้อ ที่ท่าน้ำวัดจุกเฌอ มาลงที่วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์

วัสดุก่อสร้างทั้งหลายที่รับการถวายบ้านเก่าในครั้งนั้น ได้นำมาจัดสรรก่อสร้างตามความเหมาะสม ดังตู้ผ่าห้องนำมากั้นห้องที่กุฏิเจ้าอาวาสซึ่งเป็นสำนักงานของวัดปิตุลาฯ นี่คือความเป็นมาของตู้กั้นห้องที่สำนักงานวัดปิตุลาฯ เล่าเรื่องการตระเตรียมวัสดุก่อสร้างกุฏิเพื่อให้พระภิกษุได้ย้ายมาอยู่ เพื่อรื้อกุฏิตึกและกุฏิไม้ออกเอาที่สร้างเมรุ คงเหนื่อยใจแทนข้าพเจ้า ได้ช่างก่อสร้างที่เหมาะสมเพราะเป็นช่างที่มีประสบการณ์ทำไม้เก่า จัดสรรเสา อะเส รอด พื้น เคร่าฝา วงกบ หน้าต่าง ประตูตามความเหมาะสม ดัดแปลงให้เข้ากับลักษณะของกุฏิ ได้กุฏิ ๑ หลัง ๒ ชั้น ชั้นบน ๖ ห้อง ชั้นล่าง ๒ ห้องเป็นห้องอยู่และห้องรับรองแขกของพระครูสุตธรรมาภรณ์ รองเจ้าอาวาส สร้างกุฏิหลังนี้เสร็จเรียบร้อย ย้ายพระภิกษุเรียบร้อย

ดำเนินการรื้อกุฏิตึก ๒ ชั้น ส่วนกุฏิไม้ชิดกุฏิตึกรื้อไปก่อนแล้ว เริ่มรื้อกระเบื้องมุงหลังคาเก็บไว้ ยังนำมามุงหลังคาศาลา ๓ ข้างถนนดังที่เห็น สีทาใหม่เริ่มจางทำให้รู้ว่าของเก่า เก็บไม้ระแนงตัวไม้ที่ใช้ได้ วงกบ ประตู หน้าต่าง สกัดอิฐปูนออกเก็บไว้ใช้ได้ต่อไป นำสิ่งที่จะใช้ได้ออกหมด ว่าจ้างรถแบคโฮที่มีหัวกระแทกรื้อทำลายเป็นเศษอิฐเศษปูนขุดหลมฝังกลบในที่ต่ำ ที่เหลือนำไปพักไว้ที่ว่างด้านข้าง ร.ร.ดัดดรุณี

แจ้งเจ้าของเจดีย์บรรจุอัฐิบรรพบุรุษให้ทราบหาเจ้าของนำอัฐิออก โดยจัดทำที่บรรจุอัฐิไว้รองรับ ผู้ไม่ประสงค์จะเก็บต่อไปก็นำไปลอยอังคาร ปรับพื้นที่เอาต้นไม้ออกรื้อเจดีย์เรียบร้อยแล้ว เลือกแบบเมรุที่จะก่อสร้าง ตกลงใจเลือกเมรุเก่าเป็นแบบเพราะสะดวกสร้างตามของเก่า แต่ขยายส่วนยาวเพิ่มขึ้นเพื่อสะดวกในการเผาศพ จัดการให้ช่างประจำวัดเตรียมการตีผัง จ้างรถแบคโฮขุดหลุมกดเข็มทำรากฐาน ก่อสร้างฐานอาคารเมรุเสร็จ จ้างช่างผู้ชำนาญการมาก่อเตาตามระบบเตาปลอดมลภาวะ ใช้ถ่านได้ ใช้น้ำมันได้ มีระบบไฟฟ้าควบคุม ส่วนหลังคาใบเทศ คันทวยของอาคารและหน้าจั่ว เป็นลายดอกไม้เพื่อให้เข้ากับบรรยากาศของงานศพ หลังคาฉาบปูนทาสีแดงไม่มุงกระเบื้อง ชายคาแปรเวียนชายน้ำรอบใช้เทคอนกรีต โดยสร้างแบบเหล็กเทสำเร็จไม่ต้องฉาบปูนจับเส้นบัวเหมือนที่ทำทั่วไป ไม่มีการแตกร้าวเพราะเทคอนกรีตเป็นเนื้อเดียวกัน เมื่อเมรุใหม่สร้างเสร็จทดลองเรียบร้อยเริ่มเผาศพแรก คือ นายโกมินทร์ นิ่มเจริญวรรณ ผู้สร้างศาลานิ่มเจริญวรรณ

การสร้างเมรุใหม่หลังนี้ข้าพเจ้าไม่ประสงค์ของบทางการ คือ เทศบาลหรือ อบจ. ซึ่งมีงบจัดสร้างให้ประมาณ ๒ ล้านบาทเศษเฉพาะเตาเผา ข้าพเจ้าหาช่างเอง

ควบคุมเอง ทำไม่ดีให้รื้อทำใหม่สิ้นเงินไปประมาณ ๑ ล้านสามแสนเศษ สำเร็จด้วยศรัทธาของประชาชนโดยแท้ ข้าพเจ้าขออนุโมทนา ขณะที่ช่างก่อเตากำลังก่อปล่องช่วงพ้นหลังคา ข้าพเจ้าให้ช่างวัดขนาดความใหญ่ของปล่องรอบนอก และช่องปล่องสี่เหลี่ยมด้านในกว้าง ๔๐ ซม. เป็นทางระบายความร้อน จัดทำหลังคาปล่องเพื่อครอบปากปล่องกันฝนตกใส่ปล่อง ทำแบบไม้เป็นเส้นบัวเป็นชั้นตามลำดับเป็นฐานตั้งเสาซุ้มหลังคาทำเป็นมุข ๔ หน้า มีใบระกาแกะลายเสา ๔ ต้นรับหลังคามุข ๔ หน้าก่อปล่องเพิ่มความสูงกันฝนสาดประมาณครึ่งเสารับหลังคา ปล่องระบายความร้อนโปร่งสะดวกไม่คับแคบ เวลาระบบไฟเผาควันขัดข้องควันจะพุ่งออกสะดวก ๔ ด้านเห็นได้ชัดรีบแก้ไขได้ทันการณ์ ข้าพเจ้าทำหลังคาปล่องด้วยตนเอง เริ่มงานแต่ ๖ โมงเช้าวันไหนมีกิจนิมนต์ก็หยุด และหยุดออกรับบาตรตั้งแต่นั้นมาจนบัดนี้ แต่มีพระบิณฑบาตแทนเป็นประจำเรื่อยมา พระที่ไปถูกโยมถามถึงข้าพเจ้าเสมอว่าเมื่อไรจะออกรับบิณฑบาตอีก ข้าพเจ้ายังไม่ตอบและไม่ได้ไปจนบัดนี้ (๖ มกราคม ๒๕๖๑)

ขณะที่ข้าพเจ้ากำลังทำหลังคาปล่องเมรุนั้น มีชายคนหนึ่งวัยกลางคนเข้ามาหาพูดคุยช่วยข้าพเจ้าเลื่อยไม้ทำแบบ ฝีมือเลื่อยไม้ทำให้ข้าพเจ้าทราบได้ว่าช่างฝีมือสอบถามทราบว่าเป็นช่างเขียนแบบและรับเหมาก่อสร้างชื่อบุญเลิศ บริสุทธิ์นฤดมมาที่โรงพยาบาลพุทธโสธรมาดูแลอาการป่วยของแม่ภรรยา และพาภรรยามาเยี่ยมแม่มาบ่อยพูดคุยถูกอัธยาศัย ต่อมาชักชวนผู้ร่วมงานมาสร้างศาลาโถงหน้าเมรุ ออกแบบให้ช่างจัดทำโดยประกอบแล้วยกมาติดตั้งที่เรียกว่า น็อคดาวน์ ประกอบโครงสร้างที่หมู่บ้านจังหวัดสมุทรปราการแล้วบรรทุกมาติดตั้งที่วัดปิตุลาฯ ได้รับการอนุเคราะห์จากกองพันทหารช่างที่ ๒ ฉะเชิงเทรา ในการจัดรถบรรทุกขนส่งให้ ความโค้งของหลังคาขนาดกว้าง ๑๔ เมตร ยาวเกินขนาดที่รถบรรทุกจะนำมา จึงแก้ไขด้วยการตัดโค้งเป็น ๒ ท่อน วางซ้อนกันทำให้ใส่รถบรรทุกนำมาได้ เมื่อจะยกขึ้นประกอบเชื่อมให้ติดกันดังเดิม การทำศาลาโถงหน้าเมรุให้เชื่อมกับศาลาเดิม ๒ หลังที่สร้างไว้ต้องคิดพิจารณารูปแบบมากจนได้รูปลงตัวดังที่ปรากฏ

ขณะสร้างศาลาโถงมีต้นโพธิ์ใหญ่ขึ้นริมบ่อน้ำต้องเว้นเว้าตรงต้นโพธิ์ไว้ทำเสมอเท่าศาลาแก้วสีมรกต ต่อมามีการปักเสาไฟฟ้าเดินสายไฟมาชิดต้นโพธิ์และต้องตัดกิ่งโพธิ์ และต้องย้ายต้นโพธิ์ไปปลูกที่สำนักปฏิบัติธรรมบุปผาสวัสดีที่ตำบลบางพระ ซอยก่อนถึงวัดบางปรงถนนเข้าวัดนาคู วัดบ้านนา และวัดเกาะ

ทราบว่าต้นโพธิ์บอบช้ำจากการย้ายและปลูกโดยรีบร้อนผิดวิธีจึงตาย ส่วนต้นใหญ่ที่ริมบ่อน้ำด้านตะวันตกข้างกุฏิชีติดสายไฟที่ขึงผ่านมาริมบ่อน้ำต้องตัดกิ่งเช่นต้นติดศาลาโถง ทางสำนักปฏิบัติบุปผา สวัสดี ย้ายไปปลูกที่ริมสระน้ำใกล้อาคารปฏิบัติธรรมเจริญงอกงามดี จึงชื่นชมยินดีว่าต้นโพธิ์ขนาดใหญ่ ๓ คนโอบไม่รอบย้ายไปปลูกได้และงอกงามดี เป็นหลักฐานของสำนักที่รับมรดกคือต้นโพธิ์ไปจากวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ วัดเจ้าคณะจังหวัดฉะเชิงเทราในปีนั้น เมื่อย้ายต้นโพธิ์ข้างศาลาแก้วสีมรกตไปแล้ว ที่ว่างจึงต่อเติมศาลาโถงเสมอแนวที่เว้นไว้ และชิดกับศาลา ๔ ริมบ่อน้ำที่สร้างภายหลัง โดยเจ้าภาพคือ ร้าน ก.เจริญวรรณพานิช โดยโยมศิริ นิ่มเจริญวรรณผู้เป็นภรรยาและบุตรธิดาสร้างอุทิศให้นายโกมินทร์ ในราคา ๑,๘๐๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งล้านแปดแสนบาท) โดยทางวัดเป็นผู้ดำเนินการสร้าง

ส่วนศาลา ๓ นั้นได้สร้างพร้อมกันกับการสร้างเมรุ กล่าวถึงเมรุหลังเก่าที่ชำรุดซ่อมไว้พอใช้งานได้เป็นเมรุที่ใช้ถ่านเป็นเชื้อไฟ มีเครื่องกำจัดมลภาวะเวลาเผาศพไม่ให้ควันขึ้นตลบไปทำให้ผิดกฎระเบียบของเทศบาล เมื่อเมรุใหม่ใช้การได้แล้วจึงต้องรื้อเมรุเก่าออกเพื่อใช้พื้นที่ต่อไป เดิมที่คิดไว้ว่าจะสร้างวิหารเพื่อประดิษฐานรูปปั้นของกรมหลวงรักษรณเรศผู้สร้างวัดเมื่อสร้างศาลาไม้ขนาด ๒ เมตรยาว ๓ เมตร เป็นทรงไทยมุงกระเบื้องเคลือบทำโต๊ะตั้งรูปแล้วเหมาะสมดีมีต้นไม้ประดับมีที่กราบไหว้สะดวกดีแล้ว จึงคิดว่าเพียงพอดีแล้ว เมื่อรื้อเมรุเก่าแล้วปรับพื้นที่เทคอนกรีตเป็นที่จอดรถต่อมาเช่าเต็นท์มากางกันแดดฝน รถมาจอดเก็บค่าบำรุงทำให้วัดมีรายได้ขึ้นแต่เสียค่าเช่าเต็นท์ทุกเดือน เมื่อมีทุนจากกฐินปี ๒๕๕๙ จึงสร้างโดมหลังคาคุมถาวรเป็นโครงเหล็กมุงเมทัลชีท ติดตาข่ายกันนกทำให้สะอาดเป็นสถานที่จัดพิธีต่าง ๆ ได้สะดวกขึ้น โดยทำเชื่อมกับระเบียงศาลาการเปรียญ ทำให้หลังคาเชื่อมเป็นอันเดียวกันกับศาลาการเปรียญ ได้ความสะดวกยิ่งขึ้นในการจัดงานต่าง ๆ

พระครูปลัดสมพงษ์ อยู่วัดปิตุลาฯ มานานก่อนข้าพเจ้ามาอยู่ มาปรารภกับข้าพเจ้าจะสร้างกุฏิ ๑ หลัง ให้กำหนดสถานที่ก่อสร้างที่ข้างโรงเรียนพระปริยัติธรรมแถวเดียวกับกุฏิสร้างใหม่ที่พระครูสุตธรรมาภรณ์อยู่เป็นที่ว่าง จึงกำหนดให้ทำการก่อสร้าง ช่างรับเหมาก่อสร้างทำการเจาะหลุมตอกเข็มที่กำหนดเป็นกุฏิ ๒ ชั้น ชั้นละ ๓ ห้อง มีบันไดขึ้นด้านข้าง ช่างทำการเทฐานตอม่อ เทคานคอดินตั้งเสาแล้วหยุดไปสอบถามได้ความว่าพระครูปลัดสมพงษ์หมดเงินค่าก่อสร้าง จึงรับทำต่อปรับรูปแบบ

เป็นกุฏิ ๒ แถว ทางเดินกลางมีบันไดขึ้นชั้นบนตรงกลางได้กุฏิ ๖ ห้อง ชั้นล่าง ๓ ห้อง เป็นกุฏิมีห้องสุขาในอาคาร ติดเครื่องปรับอากาศทำเป็นกุฏิรับรองพระอาคันตุกะ ส่วนพระครูปลัดสมพงษ์จัดเงินชดเชยให้ ๑๐๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งแสนบาทถ้วน) เพราะลงทุนทำไปแล้วสิ้นเงินไปประมาณ ๓๐๐,๐๐๐ บาท (สามแสนบาท) ตามคำบอกเล่าทำให้จำนวนกุฏิเพิ่มขึ้นอีก ๑ หลัง ๙ ห้อง มีโยมฟุ้ง เนียมโฉมยงค์ มารับเป็นเจ้าภาพส่วนที่ยังไม่แล้วเสร็จ เป็นจำนวนเงิน ๘๕๐,๐๐๐ บาท ได้ใช้ไม้ที่เหลือจากการก่อสร้างมาทำต่อ ทำให้ลดค่าใช้จ่ายไปได้บ้าง รวมกุฏิที่สร้างใหม่จำนวน ๑๓ หลัง จัดเป็นห้องพักอยู่จำพรรษาได้ประมาณ ๗๐ ห้อง เป็นการเพียงพอแก่พระภิกษุอยู่พักอาศัย ส่วนสามเณรอยู่ห้องโถงใหญ่ กั้นเป็นห้องกระจกติดเครื่องปรับอากาศ ฤดูร้อนอยู่สบาย

ด้านล่างโรงเรียนพระปริยัติธรรมที่สร้างใหม่ ใช้เป็นสนามสอบบาลีประจำจังหวัด ประโยค ป.ธ. ๑-๒ ป.ธ.๓ ป.ธ.๔ มาสอบรวมกันทั้งจังหวัด ประโยค ๑-๒ ป.ธ.๔ สอบ ๒ วัน ป.ธ.๓ สอบ ๓ วัน กำหนดวันแรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๓ เป็นวันแรกของทุกปี เปิดข้อสอบเวลา ๑๒.๓๐ น. ให้เวลาสอบ ๔ ชั่วโมง ๑๕ นาที ส่วนวิชาไวยากรณ์ ให้เวลา ๓ ชั่วโมง จึงเป็นช่วงแดดส่องทางด้านหน้า เพื่อกันแดดส่องเข้ามาถึงตั้งเสาเสมอด้านหน้ามุข ติดคานเหล็กกับเสาติดจันทันเชื่อมกับกันสาดของโรงเรียน วางแปรมุงกระเบื้องลอนคู่ ตามความยาวของอาคารเรียน ติดผ้าห้อยกันแดดส่องเข้ามาในสนามสอบทำให้ไม่ร้อนลมพัดจากทิศตะวันตกเฉียงใต้ทำให้เย็นสบาย

ด้านหน้าอาคารเรียนมีโรงเก็บวัสดุก่อสร้าง เช่น แท่นสว่านเจาะเหล็ก แท่นเลื่อยวงเดือน สำหรับผ่าไม้ตัดไม้ตามที่จะใช้ ข้างโรงต่อหลังคาออกมากว้าง ๘ เมตรยาว ๑๐ เมตร ใช้เก็บไม้นั่งร้านไม้แบบขนาดต่าง ๆ รวมทั้งไม้เหลือเศษจากการก่อสร้างกองล้นออกมาจากหลังคาที่ต่อออกมามากมายทำให้กีดขวางการปรับพื้นที่ เพื่อเตรียมลาดยางทำที่จอดรถจัดระเบียบตีเส้นให้รถจอดต่อไป ปัญหาต้องแก้ไขด้วยการสร้างเตาเผาไม้ทำถ่าน ใช้แผ่นเหล็กตัดขนาดยาว ๒ เมตรกว้าง ๑ เมตร ใช้เหล็กฉากเป็นขอบสูงเท่าแผ่นเหล็ก ๑.๒๒ เมตร เป็นรูปถัง ๔ ด้าน ทำตะแกรงรองด้านล่าง ใช้แผ่นเหล็กเป็นฝาเปิดปิด สร้างเตาเผาไม้เป็นถ่าน ๓ ลูก เผาทุกวันเผาเรียงกันไป วันนี้เผาเตานี้ พรุ่งนี้เตาถัดไปเวียนกันไป เผาจนไม้หมด ได้ถ่านเก็บไว้มากเต็มโรงเก็บ ทำให้สถานที่โล่งหมดสิ่งกีดขวาง ว่าจ้างบริษัทแสงทองแอสฟัลติก

มาปรับที่ลาดยางเหมาเสร็จ ๕๕๐,๐๐๐ บาท ข้าพเจ้าออกค่าใช้จ่าย ๕๐๐,๐๐๐ บาท งานพัฒนาสถานที่หน้าอาคารเรียนพระปริยัติธรรมเรียบร้อยไม่มีฝุ่นฟุ้งเหมือนแต่ก่อน ได้จัดให้มีการเจาะหลุมปลูกต้นหูกระจงและอื่น ๆ เพื่อให้ร่มเงาต่อไป ส่วนไม้ที่คัดเลือกแล้วยังใช้ได้ทำโรงเก็บไว้ทางรั้วเขตวัดด้านที่พักคนงานยังเหลือจำนวนมากเป็นครุภัณฑ์ของวัดต่อไป

ขอเล่าย้อนการปรับภูมิทัศน์หน้าพระอุโบสถมีการทำซุ้มประตูวัดใหม่เพื่อขยายที่เพื่อรองรับลานธรรมที่ต้นโพธิ์พุทธคยาที่ตระกูลฉายแสงปลูกไว้ คุณวุฒิพงษ์ ฉายแสง มีความคิดเอาต้นโพธิ์ที่นำหน่อจากต้นโพธิ์ตรัสรู้ที่พุทธคยาประเทศอินเดียสถานที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้ามาปลูกไว้ที่วัดปิตุลาฯ ต้นนี้เป็นที่ศึกษาธรรมเรียกว่าอรหันต์ลานโพธิ์ ได้บำรุงต้นโพธิ์ให้งอกงาม โดยนำดินจากจังหวัดเพชรบูรณ์มาใส่โคนต้นโพธิ์ต้นนี้ เอาโฟมมากันล้อมให้งอกงาม ทำรูปแบบก่อสร้างเพื่อชักชวนผู้มีศรัทธาร่วมกันก่อสร้าง โดยจะทำแผ่นหินหยกจากประเทศจีนทำเป็นรูปกลีบบัวสูง ๒ เมตร ความกว้างตามขนาดของกลีบคงกว้างประมาณ ๑.๕ เมตร ตั้งรอบต้นโพธิ์สามชั้นลดหลั่นกันออกมา จารึกพระธรรมลงที่หินเป็นรูปกลีบบัว พูดถึงพระธรรมที่จะจารึกมีอนุปุพพิกถา ๕ อริยสัจ ๔ และมรรคมีองค์ ๘ เพื่อเป็นที่ศึกษาของผู้มาชม ความสูงใหญ่ของกลีบบัวที่ทำด้วยหินสูงประมาณ ๒ เมตร กว้างประมาณ ๑.๕ เมตร ตั้งล้อมรอบต้นโพธิ์ ๓ ชั้น ตามรูปดอกบัวต้องใช้สถานที่รอบต้นโพธิ์เป็นวงกว้าง ด้านทิศตะวันออกคงใกล้กับกำแพงวัด ทางด้านทิศเหนือคงเลยแนวประตูวัด ด้านออกถนนทิศตะวันตกคงเกือบสุดลานแผ่นอิฐแปดเหลี่ยมที่ทางเทศบาลจัดทำไว้ ทางด้านทิศใต้คงใกล้แนววิหารที่ยังสร้างค้างอยู่

ซุ้มประตูใหม่สร้างห่างซุ้มเดิมประมาณ ๑๕ เมตร เมื่อสร้างซุ้มประตูใหม่เสร็จต้องปรับพื้นที่บริเวณประตูใหม่ ซึ่งเป็นที่ตั้งอาคารที่รื้อออกไป จ้างเหมาบริษัทแสงทองแอสฟัลติก ทำการปรับพื้นที่และลาดยางพื้นผิวเป็นที่กว้างด้านหน้าพระอุโบสถและด้านข้างของ ร.ร.ดัดดรุณี รวมทั้งปรับซ่อมลาดยางที่ทำไว้เดิมตั้งแต่ประตูเข้าโรงเรียนอนุบาลฯ วัดปิตุลาฯ ติดหอระฆังของวัด ยาวไปถึงรั้วโรงเรียนดัดดรุณีอ้อมไปถึงแนวต้นไม้หน้าวิหารเป็นที่จอดรถตู้และรถ ๒ แถวเล็กใหญ่รับส่งนักเรียนสิ้นค่าจ้างเหมา ๙๔๐,๐๐๐ บาท ข้าพเจ้าบริจาคทุนทรัพย์ส่วนตัวจำนวน ๕๐๐,๐๐๐ บาท เป็นเงินที่ได้จากผู้มีจิตศรัทธาถวายในกิจนิมนต์งานต่าง ๆ ต่อมาสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ร่วมกับกรมศิลปากรจัดงบประมาณ พร้อมช่างจัดทำมาซ่อม

พระอุโบสถ พระวิหารคด และกำแพงแก้วรอบพระอุโบสถ และพระวิหารรวมประตู พร้อมพระปรางค์ทั้ง ๔ องค์ ดังปรากฏในปัจจุบัน โดยการสนับสนุนจากเจ้าคุณพระราชเวที รองเจ้าคณะภาค ๑๒ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เป็นผู้ชี้แนะชี้นำมา คณะดำเนินการออกแบบและสนับสนุนด้านงบประมาณ ทราบว่าคุณวุฒิพงษ์ ฉายแสง ดำเนินการเพื่อจัดสร้างอรหันต์ลานโพธิ์ จึงมีความเห็นว่าจะบดบังทัศนียภาพของพระอุโบสถ พระวิหาร กำแพงแก้วและซุ้มประตูที่บูรณะแล้ว

ทางวัดจึงตั้งคณะกรรมการชุดหนึ่ง ประกอบด้วยรองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส ไวยาวัจกรและกรรมการวัด ประชุมปรึกษาเรื่องการจัดสร้างอรหันต์ลานโพธิ์โดยลงมติร่วมกันเป็นเอกฉันท์ให้ยกเลิกโครงการอรหันต์ลานโพธิ์ที่สร้างที่ลานวัด คุณวุฒิพงษ์ ฉายแสง ยืนยันว่ายกเลิกไม่ได้ เพราะประกาศไปแล้ว เป็นที่รู้กันกว้างขวาง มีผู้เสนอแนะว่าต้นโพธิ์สามารถย้ายไปปลูกได้ดังที่ต้นโพธิ์ใหญ่หน้าพระอุโบสถย้ายไปปลูกที่หอดูดาว อำเภอแปลงยาวเป็นต้น มีผู้ชี้แนะให้ย้ายไปปลูกที่ของวัดปิตุลาฯ ที่อยู่ริมแม่น้ำบางปะกง ซึ่งทางเทศบาลเช่าวัดจัดทำสถานที่ตั้งล้อธรรมจักรและพระพุทธรูป และเป็นสวนพักผ่อนของประชาชนโดยความเห็นชอบของนายกกลยุทธ์ ฉายแสง นายกเทศมนตรี ซึ่งเป็นพี่ชายของคุณวุฒิพงษ์ ฉายแสง

คุณวุฒิพงษ์ยินดีมากที่ต้นโพธิ์ได้ย้ายไปปลูกอยู่ในที่ของวัดริมแม่น้ำ ติดถนนหน้าวัดซึ่งเด่น ทั้งมองจากแม่น้ำและมองจากถนน ปัญหาเรื่องอรหันต์ลานโพธิ์จะบดบังทัศนียภาพของโบราณสถานที่บูรณะแล้วย่อมหมดไป คุณวุฒิพงษ์จะดำเนินการต่อไปอย่างไรย่อมไม่เกี่ยวกับทางวัด เพราะที่ธรณีสงฆ์พ้นจากที่ตั้งวัดซึ่งเป็นที่ตั้งของโบราณสถาน การย้ายต้นโพธิ์จากเขตวัดไปปลูกยังที่ธรณีสงฆ์ของวัด ซึ่งมีถนนคั่นกลางไม่ห่างกันนัก ยังนับว่าใกล้ชิดกันอยู่ แต่ไม่บดบังกันย่อมได้ความสบายใจร่วมกัน

ซุ้มประตูเดิมของวัดมี ๒ ซุ้ม ซุ้มเข้าด้าน ร.ร.อนุบาลฯ ตรงกับล้อพระธรรมจักรที่ทางเทศบาลสร้างไว้ ซุ้มออกอยู่ตรงข้ามประตูทางเข้าของวิทยาลัยอาชีวะ ด้าน ร.ร.ดัดดรุณี ใกล้กับซุ้มประตูใหม่ที่สร้างแล้วก่อนปิดห้ามใช้ เพราะรถออกประตูที่สร้างใหม่ ประตูที่ปิดห้ามใช้ต้องเปิดเป็นประตูเข้า เพราะประตูทางเข้าทางด้าน ร.ร.อนุบาลฯ ชำรุดต้องรื้อเพื่อสร้างใหม่ กำลังดำเนินการก่อสร้าง คาดว่าจะแล้วเสร็จในเดือนเมษายน ปี ๒๕๖๑ นี้ ส่วนซุ้มประตูเก่าที่ใช้เป็นประตูเข้าย่อมต้องรื้อออกไปทำกำแพงเชื่อมกับประตูใหม่ที่เป็นประตูออกในปัจจุบัน

เล่าเรื่องการบริหารจัดการกับสิ่งก่อสร้างของวัดมายืดยาว คิดว่าเมื่อมีลายลักษณ์อักษรที่บันทึกไว้คนรุ่นหลังหรือผู้ที่ไม่ทราบจะได้ทราบความเป็นไปและเป็นเหตุให้คิดว่า สิ่งทั้งหลายย่อมเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย เมื่อมีเหตุผลย่อมเกิด เมื่อเหตุดีผลย่อมดี ข้าพเจ้ายึดหลักเหตุผลเป็นประมาณ จะทำอะไรย่อมหาเหตุ ทำเพื่ออะไร ทำอย่างไร ผลจะเป็นอย่างไร คุ้มค่ากับเหตุที่ทำหรือไม่ ยึดหลักได้ประโยชน์และประหยัด ลดความฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย

ข้าพเจ้ามีอายุครบ ๘๐ ปีบริบูรณ์ จากวันที่ ๓๐ มกราคม ๒๔๘๐ ถึงวันที่ ๓๐ มกราคม ๒๕๖๑ นับจากวันอุปสมบทเมื่อวันที่ ๘ มิถุนายน ๒๕๐๓ นับพรรษาได้ ๕๘ พรรษา ได้ศึกษาพระธรรมวินัยตามหลักสูตรของคณะสงฆ์ จบนักธรรมเอก จบเปรียญธรรม ๙ ประโยค สนองงานของคณะสงฆ์เป็นรองเจ้าอาวาสวัดปากน้ำฝั่งใต้ ตำบลบางแวก อำเภอภาษีเจริญ จังหวัดธนบุรี เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๒ - พ.ศ. ๒๕๑๘ เป็นเจ้าอาวาสวัดจุกเฌอ ตำบลคลองจุกเฌอ อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒๓ ปี เป็นเจ้าอาวาสวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา ๑๔ ปี วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ได้รับการยกเป็นพระอารามหลวงเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๑ จึงเป็นเจ้าอาวาสพระอารามหลวง โดยพระบัญชาของผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช คือ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) วัดสระเกศ มาจนบัดนี้

ด้วยวัย ๘๐ ปีบริบูรณ์ เกินอายุขัยของข้าพเจ้า จัดว่าชราภาพแล้ว มีบุญอยู่บ้างที่หมอตรวจสุขภาพสรุปว่าไม่มีโรคประจำตัว เช่น ไขมัน เบาหวาน ความดัน ปอด ตับ ไต หัวใจ เป็นปกติ ตา หู ยังใช้การได้ ไม่ต้องสวมแว่นตา ไม่ใส่เครื่องขยายเสียง ฟันยังอยู่ครบ ผมยังดูดำ ยังทำกิจการงานต่าง ๆ ได้ตามสภาพของผู้มีอายุมาก ตั้งใจว่า ถ้าอยู่ครบ ๘๔ ปี ๗ รอบนักษัตรจะทำบุญใหญ่สักคราว ชีวิตของข้าพเจ้าจะอยู่ยืนยาวอีกเท่าไรยังไม่ทราบได้ ถ้ายังอยู่ก็ขอสร้างบุญบารมีทำความดีเท่าที่จะสามารถทำได้ คนชราเพราะอายุมากโบราณเปรียบว่าไม้ใกล้ฝั่ง ตลิ่งพังถึงเมื่อใดคงล้มไหลไปตามน้ำ ขอพักชีวิตของข้าพเจ้าภาค ๖ ไว้เพียงเท่านี้ ถ้าอยู่ถึง ๘๔ ปี คงจะมีภาค ๗

ชีวิตของข้าพเจ้า ภาค ๗

พระธรรมปริยัติมุนี
(ประยนต์ อจฺจาทโร ป.ธ.๙)

วันที่ ๓๐ มกราคม ๒๕๖๕ ข้าพเจ้ามีอายุครบ ๗ รอบ ๘๔ ปี คณะศิษย์ทั้งหลายมีท่านเจ้าคุณพระราชเวที เจ้าคณะภาค ๑๒ เป็นประธานจัดประชุมปรึกษากัน เพื่อบำเพ็ญกุศลเนื่องในวาระที่ข้าพเจ้าจะมีอายุครบ ๘๔ ปีดังกล่าว และมีความประสงค์จะให้ข้าพเจ้าเขียนชีวิตของข้าพเจ้าภาค ๗ ต่อจากชีวิตของข้าพเจ้าภาค ๖ ที่พิมพ์แจกแก่ศิษยานุศิษย์ และผู้เคารพนับถือ เมื่อคราวบำเพ็ญกุศลในวาระครบอายุ ๘๐ ปี เมื่อวันที่ ๒๙ - ๓๐ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๑ ในตอนท้ายสุดเรื่องชีวิตของข้าพเจ้าภาค ๖ นั้นได้เขียนไว้ว่า ถ้าอยู่ครบ ๘๔ ปี ๗ รอบนักษัตร จะทำบุญใหญ่สักคราว ชีวิตของข้าพเจ้าจะยืนยาวอีกเท่าไรยังไม่ทราบได้ ถ้ายังอยู่ก็ขอสร้างบุญบารมีทำความดีเท่าที่สามารถจะทำได้ คนชราเพราะอายุมาก โบราณเปรียบว่า ต้นไม้ใกล้ฝั่ง ตลิ่งพังถึงเมื่อใดคงล้มไหลไปตามน้ำ ขอพักชีวิตของข้าพเจ้าภาค ๖ ไว้เพียงเท่านี้ ถ้าอยู่ถึง ๘๔ ปี คงจะมีภาค ๗ ฯ

ข้าพเจ้าได้มาอยู่วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๖ ถึงปี พ.ศ. ๒๕๖๕ นี้นับได้ ๑๙ ปี ได้เขียนเรื่องการบริหารจัดการวัดและกิจการคณะสงฆ์มาบ้างแล้ว ต่อจากนี้จะเขียนเล่าเรื่อง ชีวิตของข้าพเจ้าภาค ๗ ต่อไป ข้าพเจ้ามีความมุ่งมั่นที่จะรักษาศาสนสมบัติของวัดปิตุลาฯ โดยเฉพาะที่ธรณีสงฆ์ของวัด แปลงริมแม่น้ำบางปะกงหน้าวัดหลังวิทยาลัยอาชีวศึกษาฉะเชิงเทรา ซึ่งตรงกับประตูหน้าวัดปิตุลาฯ เป็นที่บรรจบกันของถนนมรุพงษ์ ซึ่งปัจจุบัน ตั้งป้ายถนนเฉลิมพระเกียรติ ตามโครงการกำหนดให้ตั้งแต่ถนนมรุพงษ์ถึงถนนเทพคุณากร บริเวณหน้าโรงเรียนวัดโสธรวรารามวรวิหาร (สะพานข้ามคลองศรีโสธร) เป็นถนนเฉลิมพระเกียรติของจังหวัด ที่ธรณีสงฆ์ของวัดปิตุลาฯ เริ่มจากใต้สะพานข้ามแม่น้ำบางปะกง ไปตามริมแม่น้ำบางปะกงถึงปากคูเมือง ระหว่างโรงเรียนอนุบาลวัดปิตุลาฯ กับสถานีอนามัยเทศบาล มีถนนมรุพงษ์ ซอย ๔ คั่นกลางสมัยที่ข้าพเจ้ามาอยู่ระยะแรกคูน้ำยังมิได้กลบ ต่อมาทางเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา จัดวางท่อบำบัดน้ำเสีย และทำสวนสาธารณะ จึงกลบคูไป แต่ยังมีปากคูติดแม่น้ำ ให้รู้ว่าเป็นคูโดยมีคานปูนพาดอยู่ด้านบน ทางเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา ได้ทำสัญญาเช่าที่ธรณี

สงฆ์แปลงนี้กับทางวัดปิตุลาฯ จุดประสงค์เพื่อจัดทำสวนสาธารณะก่อนข้าพเจ้ามาอยู่ ทำสัญญาระยะ ๓ ปีครั้ง ครบสัญญาต่อเรื่อยมา ได้จัดสร้างธรรมจักรและสิ่งประกอบคล้ายเจดีย์ตามที่ปรากฏ ที่ธรณีสงฆ์แปลงนี้ เนื้อที่ตามโฉนดจำนวน ๖ ไร่ ๑๖ ตารางวา ข้าพเจ้าให้เจ้าหน้าที่สำนักพุทธจังหวัดทำการขอรังวัดที่ดินสอบเขต ปรากฏว่า จากแนวเขื่อนที่เทศบาลจัดทำไว้ ที่ดินขาดไป ๑ ไร่ ๑ งาน ๙๒ ตารางวา สัญญาเช่ายังไม่ครบ ๓ ปี อยู่เวลาอีกปีเศษจึงจะครบ

ได้ลองสำรวจในเวลาน้ำลงสุดใต้เขื่อนขาโต๊ะ จากสะพานข้ามแม่น้ำบางปะกงที่เทศบาลจัดทำไว้ ปรากฏว่าเสาตอหม้อติดคานรับพื้นแตกเห็นโครงเหล็กเป็นจำนวนมาก น้ำกัดเซาะดินเข้าไปถึงเขื่อนชั้นใน ริมถนนด้านหลังวิทยาลัยอาชีวะ จึงคิดทำเขื่อนขั้นบันไดเพื่อกันน้ำกัดเซาะ และป้องกันเขื่อนขาโต๊ะที่จะพังลงมา เพราะเล็งเห็นว่าเสาตอหม้อค้ำคานรับพื้นแตก ทั้งพื้นและคานย่อมทรุดตามเสาที่แตกลงไป จึงนำเสนอนายกกลยุทธ ฉายแสง นายกแนะนำให้คณะโยธาธิการออกแบบ และขอสำรวจความเสียหายก่อน จึงไปพบโยธาธิการบอกความประสงค์จะทำเขื่อนขั้นบันได โยธาธิการเขียนแบบให้ตามประสงค์ จึงดำเนินการจัดซื้อเสาไฟฟ้ายาว ๑๔ เมตร เพื่อปักกันฐานเขื่อนขั้นบันไดจากระดับดินขึ้นมา หล่อฐานปูนรูปฉาก L ยาว ๒ เมตร ตัวฉากลึก ๕๐ ซม. สูง ๓๐ ซม. หล่อก้อนปูนสี่เหลี่ยม ๕๐ × ๕๐ สูง ๓๐ ซม. ทำช่องใส่เสายูคาขนาด ๑๐ ซม. เพื่อยึดก้อนปูนมิให้คว่ำลง พร้อมใส่เศษหินเศษปูนอัดเรียงเป็นรูปบันไดขึ้นตามลำดับจนสูงตามที่ต้องการหากเมื่อทำสำเร็จแล้ว จะได้ที่ขึ้นลงเป็นรูปบันไดตลอดริมแม่น้ำได้พื้นที่ออกไปมั่นคงไม่ถูกน้ำกัดเซาะ ถ้าแผ่นปูนฉากทรุดลงไปก้อนปูนจะทรุดตามลงไป ย่อมซ่อมข้างบนได้โดยง่าย เสาไฟที่ปักกันเป็นตีนเขื่อนจะป้องกันมิให้เขื่อนไหลเลื่อนลงไปในแม่น้ำ เพราะเสาไฟยาว ๑๔ เมตร ปักลึกลงไป หัวเสาเสมอระดับดินตีนเขื่อน เตรียมการหล่อลูกปูนดังกล่าวได้ ๕๐๐ กว่าลูก หล่อแผ่นปูนฉากรองรับลูกปูนไว้ เท่าความยาวของเขื่อนเพื่อที่จะทำ ขนเสาไฟฟ้าที่จะปักไปฝากไว้ที่ริมเขื่อนทหารช่าง ช พัน ๒ พร้อมปูนฉาก เพื่อยกใส่แพล่องมาที่ริมแม่น้ำเพื่อทำเขื่อน เนื่องจากบนตลิ่งเทศบาลยังเช่าอยู่ รอเมื่อครบสัญญาจะบอกเลิกไม่ต่อสัญญา

นายกเทศมนตรีได้จัดประชุมผู้เกี่ยวข้อง มีเจ้าหน้าที่ที่ดิน โยธาธิการ เจ้าหน้าที่กรมเจ้าท่า ไวยาวัจกรวัดปิตุลาฯ และอื่น ๆ ข้าพเจ้าไปร่วมประชุมด้วย ได้ข้อสรุปว่าทางเทศบาลขอสำรวจเขื่อนที่ทำไว้ก่อน และให้มีการรังวัดสอบเขต จึงทำการรังวัดสอบเขต โดยพนักงานเจ้าท่ามาร่วมด้วย และกล่าวว่าที่พังเป็นแม่น้ำไปแล้ว เป็นส่วนที่

เจ้าท่าดูแล แม้แพไม้ไผ่ที่ทางวัดใช้ให้คนยกลงไปขึงเชือกปักไม้ไผ่เป็นแนวเขตริมแม่น้ำก็จอดไม่ได้ ให้ยกขึ้นจากริมแม่น้ำ ทางวัดขอปักเสาปูนใส่ท่อพีวีซีแทนไม้ไผ่ที่ไม่มั่นคง อาจถูกถอนเอาไปก็ได้ ทางเจ้าท่าก็ไม่ยอมให้ปัก การที่จะทำเขื่อนขั้นบันไดต้องยกเลิก เพราะเจ้าหน้าที่พนักงานกรมเจ้าท่าไม่อนุญาต ทั้งทางเทศบาลต้องทำการสำรวจก่อน เสาไฟฟ้าที่จัดหาและฝากไว้ที่ริมแม่น้ำค่ายทหาร ช.พัน ๒ พร้อมแผ่นปูนฉาก จึงถวายให้พระที่สำนักปฏิบัติธรรมบุปผาสวัสดี ไปใช้ทำประโยชน์ต่อไป ข้าพเจ้าได้ความคิดว่า การทำประโยชน์ให้กับวัดพระศาสนา ที่ต้องเกี่ยวข้องกับหน่วยราชการงานของรัฐ จำต้องศึกษาให้ถ่องแท้ก่อนแล้วจึงจัดทำได้ มิเช่นนั้นสิ่งที่คิดไว้ย่อมไม่สำเร็จต้องยกเลิกไป เป็นบทเรียนของชีวิตอย่างดีของข้าพเจ้า แต่ก็เป็นผลดีต่อข้าพเจ้าส่วนหนึ่ง ที่ไม่ต้องไปลำบากตรากตรำกับการทำสิ่งที่คิด

ต่อมาการคิดทำเขื่อนขั้นบันไดได้เกิดขึ้น เป็นรูปเป็นร่างให้เห็นที่ริมคลองท่าไข่ เนื่องจากวัดมีที่ธรณีสงฆ์แปลงหนึ่งเนื้อที่ ๓ งาน ๖๐ ตารางวา ทางวัดบอกเลิกสัญญาเช่า ทางผู้เช่าขอผ่อนผันเพื่อเตรียมการสร้างที่อยู่อาศัย อยู่ต่อ ๑ ปี ใกล้ครบ ๑ ปี จึงตกลงกับผู้เช่า ขอทำเขื่อนขั้นบันได ผู้เช่าไม่ขัดข้อง จึงนำลูกปูนที่หล่อไว้ไปทำเขื่อนขั้นบันได ได้รับบริจาคเสาปูนขนาดพอเหมาะจากคุณสมชาย มาปักเป็นฐานของเขื่อน เรียงลูกปูนเป็นขั้นบันได ตามความยาวของเนื้อที่ริมคลองท่าไข่ ผู้เดินทางโดยรถยนต์ข้ามสะพานคลองท่าไข่ ช่วงใกล้สถานีรถไฟฉะเชิงเทราจะเห็นชัดเจน จึงคิดว่า สิ่งที่ทำขึ้นจะเป็นประโยชน์ป้องกันริมตลิ่งพังทลาย และสะดวกในการขึ้นลงจากลำคลอง การจัดทำยังไม่เสร็จเรียบร้อย เพราะสันเขื่อนบนสุดยังค้างอยู่ ต้องจัดทำต่อไป ผู้เช่าขออยู่ครบ ๑ ปี รับค่าตอบแทนสิ่งปลูกสร้างที่มีอยู่ขนย้ายไปไม่ได้ ขนย้ายสิ่งของที่นำไปได้แล้ว สิ้นสุดการอยู่อาศัย ทางวัดจึงเข้าไปดำเนินการ ตัดต้นไม้ปรับถมที่ รื้อบ้านไม้เก่าออก ใช้ทำประโยชน์ต่อไป สิ่งที่จะต้องทำคือ เสริมแนวสันเขื่อนให้พ้นน้ำท่วม พร้อมทางเดินตามแนวยาวของเขื่อน ย้ายศาลพระภูมิมาตั้งริมคลองตรงมุมเขตที่ติดต่อซึ่งมีคูสาธารณะคั่น ทำถนนริมที่เป็นเขตคูสาธารณะ เพื่อให้รถเข้าออก ปรับที่ริมถนนด้านในให้รถจอดสะดวก และปลูกไม้ดอกไม้ผล ทำรั้วล้อมใหม่ ทำประตูเข้าออกตรงถนนใหม่ข้างคูสาธารณะ ตรงหัวเลี้ยวข้ามทางรถไฟ ทำรั้วเหล็กโปร่งจากริมคลองมาที่ถนนทำใหม่ มาบรรจบประตูเข้าออกตรงริมทางรถไฟ เพื่อทำที่พักอาศัยและค้าขายของผู้มีความประสงค์ ให้เกิดผลประโยชน์แก่วัด ส่วนที่ธรณีสงฆ์ของวัดปิตุลาฯ ที่ตำบล

บางขวัญ ยังมีส่วนที่เหลือจาก ร.ร.อนุบาลวัดปิตุลาฯ เช่า ตั้งใจว่า จะสร้างบ่อน้ำสำหรับใช้สอยเป็นสาธารณะต่อไป

ส่วนกิจการภายในวัดปิตุลาฯ ให้คัดไม้ผุแตกเสียหายใช้ก่อสร้างไม่ได้ แยกออกเพื่อเผาถ่าน ส่วนที่ดีคัดขนาดของไม้เรียงลำดับเล็ก - ใหญ่ สั้น - ยาว หนา – บาง ไว้เป็นสัดส่วน เพื่อสะดวกในการใช้สอย ประกอบกับผู้เช่าที่หลังวัดเดิมที่อยู่มานาน เสียค่าเช่าให้ทางวัดเดือนละ ๖๐๐ บาท ไม่ได้อยู่อาศัย จึงบอกเลิกสัญญาเช่า ให้รื้อสิ่งปลูกสร้างออกไป เป็นเนื้อที่ประมาณ ๑๐๐ ตารางวา จึงดำเนินการปรับถม ทำถนนเข้าและก่อสร้างที่พักคนงานของวัด ต่อห้องแถวเพิ่มเพื่อทำที่อยู่อาศัย ที่พักคนงานด้านหน้าโรงเรียนพระปริยัติธรรม ๔ ชั้น เมื่อสร้างที่พักคนงานด้านหลังวัดแล้วเสร็จ จะย้ายคนงานของวัดไปอยู่ที่สร้างใหม่ แล้วจะรื้อออกปรับถมลาดยาง ทำที่จอดรถต่อไป ภายในกำแพงและรั้วของวัดทั้ง ๔ ด้าน จะสะอาดเรียบร้อย

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๖๐ ผู้อำนวยการ ร.ร.อนุบาลวัดปิตุลาฯ ได้มาปรารภให้ฟังว่าทางราชการกระทรวงศึกษาธิการ ได้จัดงบประมาณสร้างอาคารเรียนมา ๓๐ ล้านบาท ให้ทำการสร้างตึกซึ่งหากสร้างที่เดิมต้องรื้อสิ่งปลูกสร้างที่มีอยู่แล้ว เช่น ห้องสุขา เป็นต้น จะทำให้ไม่มีที่ใช้สอยและเป็นการสูญเสีย ที่ต้องทำลายสิ่งก่อสร้างที่จำเป็นต้องใช้สอย ถ้าไม่มีที่ก่อสร้างต้องคืนงบประมาณให้ต้นสังกัด จึงคิดช่วยสงเคราะห์ จัดที่ธรณีสงฆ์ของทางวัด ให้ทำการก่อสร้าง โดยจัดประชุมผู้เช่าอยู่อาศัย ประกอบอาชีพเลี้ยงปลาบ้าง โดยแบ่งให้อยู่อาศัยตามความเหมาะสม แล้วจัดเนื้อที่ให้โรงเรียนประมาณ ๒๐ ไร่ ในเนื้อที่ทั้งหมด ๓๔ ไร่ ๖๖ ตารางวา ร.ร.อนุบาลวัดปิตุลาฯ ได้มีที่ดินจัดสร้างอาคารเรียนตามที่ปรากฏ ที่ตำบลบางขวัญ อ.เมือง จ.ฉะเชิงเทรา ปัจจุบันได้เปิดทำการเรียนการสอนบ้างแล้ว ได้รับงบประมาณจัดสร้างโรงอาหาร ห้องสุขา ห้องพักครู และอื่น ๆ ได้ขยายอาคารเรียนออกไป เป็นอนุบาลวัดปิตุลาฯ ๒ ตามที่ปรากฏ คาดการณ์ว่าในอนาคตอันใกล้ ถนนวงแหวนรอบเมืองฉะเชิงเทราสำเร็จ ร.ร.อนุบาลวัดปิตุลาฯ ๒ คงเดินทางสะดวก เพราะถนนผ่านที่ตั้งโรงเรียน เข้าออกประตูติดถนนทางเบี่ยง เมื่อไปมารับส่งบุตรหลานโดยสะดวก ทั้งครูและเจ้าหน้าที่ไปมาสะดวก คงได้รับความนิยมที่จะให้บุตรหลานมาศึกษาเพิ่มขึ้น ร.ร.อนุบาลวัดปิตุลาฯ ๑ คงคลายความแออัดและความสะดวกในการรับส่งนักเรียนของผู้ปกครองเป็นแน่ ขออนุโมทนาล่วงหน้า

ข้าพเจ้าเขียนเล่าเรื่องการงานสร้างสรรค์ทั้งที่ทำสำเร็จ บางส่วนต้องยกเลิกไปและบางส่วนที่ยังต้องทำต่อ ตามนิสัยที่มุ่งประโยชน์และความสุขเป็นพื้นฐานของใจ

ต่อไปนี้จะเล่าเรื่องกิจวัตรที่ถือเป็นหลักปฏิบัติประจำวัน เพื่อเป็นเครื่องเตือนตนของตน ข้าพเจ้าถือหลักปฏิบัติทำกิจวัตร คือ ทำวัตรเช้า เวลา ๘.๓๐ น. เว้นวันพระ ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ ขึ้นแรม ๑๔ ค่ำ ในเดือนคี่ คือ อ้าย สาม ห้า เจ็ด เก้า สิบเอ็ด เพราะมีการทำบุญในวันพระเวลา ๙.๐๐ – ๑๐.๐๐ น. ทำหน้าที่ให้ศีลอุโบสถ พร้อมศีล ๕ โดยทายก อาราธนาอุโบสถศีล รับไตรสรณคมณ์จบ สรุปว่า ติสรณคมนัง นิฏฐิตัง ผู้รับศีล รับ อามะ ภันเต ให้ศีลข้อ ๓ เป็น อพรหมจริยา เวรมณี สิกขาปทัง สมาทิยามิ แล้วบอกผู้รับว่า ผู้รับศีล ๕ รับกาเม ให้ศีล ๕ ว่า กาเมสุ มิจฉาจารา เวรมณี สิกขาปทัง สมาทิยามิ มุสาวาทา ฯลฯ สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานา ฯลฯ บอกผู้รับศีล ๕ รับเท่านี้

ต่อไปรับศีล อุโบสถ วิกาลโภชนา เวรมณี สิกขาปทัง สมาทิยามิฯ นัจจคีตวาทิตวิสูกทัสสนมาลาคันธวิเลปนธารณมัณฑะนะวิภูสนัฏฐานา เวรมณี สิกขาปทัง สมาทิยามิฯ อุจจาสยนมหาสยนา เวรมณี สิกขาปทัง สมาทิยามิฯ อิมัง อัฏฐังคะสะมันนาคะตัง พุทธะปัญญัตตัง อุโปสะถัง อิมัญจะ รัตติง อิมัญจะ ทิวะสัง สัมมะเทวะ อะภิรักขิตุง สะมาทิยามิ ... สีเลนะ สุคะติง ยันติ สีเลนะ โภคะสัมปะทา สิเลนะ นิพพุติง ยันติ ตัสมา สีลัง วิโสทะเย จบ แล้วเริ่มนำสวดถวายพรพระ นโม อิติปิโส พาหุงฯ มหาการุณิโก ภวตุ สัพพมังคลัง จบแล้วทายกนำถวายสังฆทาน พระรูปที่สอง อปโลกแจกภัตตาหาร คณะผู้ทำบุญช่วยกันยกอาหารถวายพระสงฆ์ที่ล้อมวงกัน เริ่มฉันภัตตาหาร ข้าพเจ้ากราบพระพุทธรูปแล้วเดินจากอาสนสงฆ์ไปขึ้นธรรมาสน์รอง นั่งเรียบร้อยแล้ว ทายกอาราธนาธรรม พรหมา จ โลกา ธิปติสหัมปติ ฯลฯ เทเสตุ ธัมมัง อนุกัมปิมัง ปชังฯ เริ่มจับคัมภีร์ พนมมือ ว่า อุทเทสบทบาลี หัวข้อธรรม เพื่ออธิบายเนื้อความ โดยปฏิภาณโวหาร ไม่ต้องอ่านคัมภีร์

สายตาชำเลืองดูพระสงฆ์ฉันอาหารเป็นระยะ ๆ เห็นว่าท่านฉันอาหารเสร็จนั่งจัดแถวเตรียมให้พร จึงสรุปการเทศน์ ทายกนำกล่าวคำปฏิญาณ จบแล้วลงจากธรรมาสน์ เดินไปขึ้นอาสน์สงฆ์ นำอนุโมทนารับคำลา ว่า ยัสสะทานิ ตุมเห กาลังมัญญถ ทายกอ่านจำนวนผู้มาทำบุญ ปัจจัยบูชาธรรม พร้อมรับไปให้ลงบัญชีของวัดต่อไป เป็นการเสร็จกิจในการทำบุญประจำวันพระช่วงเวลาเช้า เวลา ๑๐.๐๐. น. เศษ สำหรับวันพระกลางเดือน ขึ้น ๑๕ ค่ำ สิ้นเดือน ๑๔ ค่ำ เดือนขาด ๑๕ ค่ำเดือนเต็ม เวลา ๑๘.๐๐ น. จะเจริญพุทธมนต์นพเคราะห์ คือ บทเจริญพุทธมนต์ประจำวันทั้ง ๙ ตามหลักโหราศาสตร์ คือ วันอาทิตย์ จันทร์ อังคาร พุธ เสาร์ พฤหัสบดี ราหู ศุกร์ เกตุ สรุปท้ายด้วยบท มงคลจักรวาลใหญ่ คือ สิริธิติมติเตโช เป็นบทประกาศคุณพระพุทธเจ้าเพื่อปราศจากทุกข์ โศก โรคภัย เจริญอายุ วรรณ สุข พละ พร้อมส่งเทวดา แผ่เมตตาพรมน้ำพุทธมนต์ เป็นเสร็จพิธี

ขอกล่าวถึงบทสวดประจำวันทั้ง ๙ เพื่อเป็นความรู้ของผู้สนใจโหราศาสตร์ เป็นเรื่องของโลกกับดวงดาว ที่มีความสัมพันธ์กัน กลางคืนกลางวันเกิดขึ้นเพราะมีดวงอาทิตย์ ดวงอาทิตย์ขึ้นเป็นกลางวัน ดวงอาทิตย์ลับขอบฟ้าเริ่มเวลาเป็นกลางคืน ดวงอาทิตย์ขึ้นเป็นทิศบูรพา (ตะวันออก) ดวงอาทิตย์ตกเป็นทิศปัศจิม (ทิศตะวันตก) ดวงจันทร์เป็นดาวดวงหนึ่งส่องแสงในกลางคืน เริ่มส่องแสงทางทิศตะวันตก เป็นรูปโค้งครึ่งวงกลม จะสูงขึ้นโดยลำดับ รูปโค้งจะเต็มขึ้นตามลำดับจนเต็มดวงทางทิศตะวันออก แล้วกลับแหว่งเล็กลงตามลำดับจนหายไปทางทิศตะวันตก เรียกว่าดวงจันทร์ดับแสง แล้วปรากฏทางทิศตะวันตกเป็นรูปโค้งครึ่งวงอีก เรียกตามภาษาเดิมว่า สุกรปักข์ ภาษาไทยกลางเรียกข้างขึ้น ดวงจันทร์จะเต็มดวงมากขึ้นทุกคืน จนเต็มดวงเรียกกันว่าข้างขึ้น แล้วกลับแหว่งเว้าลงตามลำดับเรียกว่า กาฬปักข์ ข้างแรม

ดวงจันทร์มีอำนาจทำให้น้ำทะเลสูงขึ้นและลดลง ที่เรียกแม่น้ำที่เชื่อมต่อกับน้ำทะเลว่า น้ำขึ้นน้ำลง บางคราว ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ อยู่ระดับเดียว โลกเราอยู่กึ่งกลาง ถ้าเป็นกลางวันเรียกสุริยุปราคา ดวงอาทิตย์ถูกดวงจันทร์บังโลก ถ้าเป็นกลางคืนเรียกจันทรุปราคา โลกบังดวงอาทิตย์ ทำให้ดวงจันทร์อับแสง ดวงดาวในท้องฟ้า เฉพาะดวงอาทิตย์ทำให้เกิดกลางวันกลางคืน ดวงจันทร์ทำให้เกิดข้างขึ้นข้างแรม ดวงอาทิตย์ทำให้ฤดูร้อน ฝน หนาว ดาวศุกร์ ดาวพุธ เมื่อโคจรมาใกล้กันทำให้เกิดฝนตกมา ถ้าดาวอังคารมาใกล้ด้วยทำให้เกิดลมพายุ ดวงดาวหลายดวงนำมาเป็นชื่อวัน เช่น วันอาทิตย์ วันจันทร์ วันอังคาร วันพุธ วันพฤหัสบดี วันศุกร์ วันเสาร์ เรียกสุริยคติ ไปตามดวงอาทิตย์ ส่วนดวงจันทร์ทำให้เกิดข้างขึ้นข้างแรม ดวงจันทร์ขึ้นทางทิศตะวันตกไปเต็มดวงทางทิศตะวันออก แล้วค่อยแหว่งไปทางทิศตะวันตก ดวงจันทร์เต็มดวงทางทิศตะวันออก แล้วแหว่งไปทางทิศตะวันตก เราจึงเห็นดวงจันทร์บนท้องฟ้าเป็นรูปแหว่ง แต่ไม่มีแสงสว่าง เพราะดวงอาทิตย์ส่องแสง ดวงจันทร์ไม่มีแสง

แสงจันทร์เกิดเพราะแสงดวงอาทิตย์ส่องกระทบดวงจันทร์ เวลากลางคืนเราจึงเห็นดวงจันทร์ส่องแสงสว่าง ดวงดาวที่ใกล้โลกที่สุด คือ ดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ โลกนี้เรียกว่าดาวดวงหนึ่ง เมื่อโลกบังดวงอาทิตย์ในเวลากลางวันเรียกสุริยุปราคา เมื่อโลกบังดวงอาทิตย์ในเวลากลางคืนเรียกจันทรุปราคา ที่โบราณเรียก ราหูอมอาทิตย์ ราหูอมจันทร์ในเวลากลางคืน โลกเป็นดาวดวงหนึ่งเรียกว่า ดาวราหู ตำราโหราศาสตร์ทักษากล่าวว่าคนเกิดวันพุธกลางคืน จัดว่าเกิดวันราหู เงาของโลกที่บังแสงอาทิตย์ไว้เรียกพระเกตุ จึง

ทำให้เกิดนพเคราะห์ขึ้น นพ คือ นว เป็นเครื่องนับ เรียก สังขยา เช่น เอก ๑ ทวิ ๒ ติ ๓ จตุ ๔ ปัญจ ๕ ฉ ๖ สัตตะ ๗ อัฏฐ ๘ นวะ ๙ ทส ๑๐ เอกทส ๑๑ ส่วนคำว่าเคราะห์ มาจากคำว่า คห มีความหมายว่า ยึด ถือ เช่น คำว่า สังคโห ถือเอา วิคคโห แยกถือ เมื่อรวม นว กับ คห เป็นนพเคราะห์ แปลตามศัพท์คือ การถือ ๙ ประการ

การถือ ๙ ประการ คือ ถือ ดวงดาว ๙ ดวง ดวงดาวมี ๗ ดวง อาทิตย์ถึงเสาร์ นับโลกที่บดบังดวงอาทิตย์เวลากลางวัน บังดวงอาทิตย์เวลากลางคืน เรียกราหู อมอาทิตย์ อมจันทร์ ว่า ดาวราหู เงาของโลกที่บังดวงอาทิตย์เรียกว่าเกตุ เกิดเป็นตำราทักษา คือ เอาชื่อ ดาว ๙ ดวง มาเรียงลำดับวนไปทางขวามือ เริ่ม อาทิตย์ จันทร์ อังคาร พุธ เสาร์ พฤหัสบดี ราหู ศุกร์ เกตุ ทำรูปวงกลมแบ่งเป็น ๘ ส่วน หรือ ๘ ตา ส่วนตรงกลางที่ ๙ เป็นตาพระเกตุ ตั้งชื่อ ๘ ตาว่า บริวาร อายุ เดช ศรี มูล อุตสาหะ มนตรี กาลกิณี เมื่อเวียนครบแปด ต้องเข้าตากลางคือ พระเกตุ เกิดความเชื่อยึดถือกันว่า ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ เป็นเทวดา เรียกดวงอาทิตย์ว่า พระอาทิตย์มีกำลัง ๖ จันทร์ ๑๕ อังคาร ๘ พุทธ ๑๗ พฤหัสบดี ๑๙ ศุกร์ ๒๑ เสาร์ ๑๐ ราหู ๑๒ เกตุ ๙ สิ่งเหล่านี้เข้ามาแอบอิงกับคำสอนของพระพุทธเจ้า

คนเกิดวันอาทิตย์ให้สวดมนต์บท อุเทตยันฯ ๖ จบ คนเกิดวันจันทร์สวดบท ยันทุนฯ ๑๕ จบ คนเกิดวันอังคารสวดกรณียเมตสูตรฯ ๘ จบ คนเกิดวันพุธสวดวิรูปักเขฯ ๑๗ จบ คนเกิดวันพฤหัสบดีสวดรตนสูตร ๑๙ จบ คนเกิดวันศุกร์สวดธชัคคสูตร ๒๑ จบ (ย่อเอาพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ) คนเกิดวันเสาร์สวดยโตหัง ๑๐ จบ เกิดวันพุธกลางคืนสวดวิปัสสิสฯ ๑๒ จบ การสวดนพเคราะห์ที่วัดปิตุลาฯ สวดในวันพระกลางเดือนสิ้นเดือนทางจันทรคติ ขึ้น - แรม ๑๕ ค่ำ และแรม ๑๔ ค่ำในเดือนคี่ เป็นการสวดตามที่พระเถระรุ่นก่อนได้เรียบเรียงไว้ จัดพิมพ์เป็นคู่มือการสวด ผู้ที่นำมาสวดเกิดในวันทั้ง ๗ รวมวันพุธกลางคืนที่นับว่า วันราหู ย่อมสวดครบรวบยอดด้วย มหาการุณิโก เป็นพระเกตุ สรุปลงในบทมงคลจักรวาลใหญ่ คือ สิริธิติ คุณของพระรัตนตรัย เป็นเหตุให้เกิดความสุขสวัสดี

ได้กล่าวเรื่องสวดนพเคราะห์ ในวันพระกลางเดือนสินเดือน ที่จัดเป็นกิจวัตรที่ต้องทำกับพระภิกษุในเวลา ๑๘.๐๐ น. ส่วนวันปกติ วันพระแปดค่ำขึ้นแรม สวดมนต์เย็นตามลำดับวัน วันอาทิตย์สวดอาทิตปริยายสูตร โดยทำวัตรเย็นตามแบบ จบแลวมีขัดสัคเค เชิญเทวดาแล้ว ขึ้นบทนำคือ นโม ๓ จบ แล้ว สวดไตรสรณคมน์ ต่อด้วย โย จักขุมาฯ

สัมพุทเธฯ นโม ๘ บท ต่อด้วย อาทิตตปริยายสูตรฯ ทุกขัปปัตตา บทส่งเทวดา ต่อด้วยบท อัชชมยา พิจารณาการใช้ปัจจัยที่ล่วงไปแล้ว อุทิศส่วนบุญ ด้วยบทกรวดน้ำ อิมินา ปุญญกัมเมน ฯลฯ มาโรกาสัง ลภันตุ มา แผ่เมตตา อุทิศส่วนกุศลซ้ำอีก สัพเพ สัตตา อเวรา โหนตุ ฯลฯ สุขี อัตตานัง ปริหรันตุ อุทิศส่วนกุศลซ้ำอีกว่า อิทัง เม มาตาปิตูนัง โหตุ สุขิตา โหนตุ มาตาปิตโรฯ ขอส่วนบุญนี้ จงสำเร็จแก่มารดาบิดาของข้าพเจ้า ขอมารดาบิดาของข้าพเจ้า จงมีความสุข ฯลฯ อิทัง สัพพสัตตานัง โหตุ สุขิตา โหนตุ สัพเพ สัตตา ขอส่วนบุญนี้จงสำเร็จแก่สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงจงมีความสุขเถิดฯ นำกราบพระรัตนตรัย อรหัง สัมมาสัมพุทโธ ภควา ฯลฯ สุปฏิปันโน ภควโต สาวกสังโฆ สังฆังนะมามิฯ จบกิจการนำปฏิบัติ ทำวัตรเช้า - เย็น

ย้อนกล่าวบทสวดมนต์ประจำวันจันทร์ เริ่มบททำวัตรเย็นแล้วขัด สัคเค เชิญเทวดาจบแล้ว นำ สวดนะโม ๓ จบ สรณคมน์ ๓ บท โย จักขุมา สัมพุทเธ นโม ๘ บท มงคลสูตร รตนสูตร กรณียเมตตสูตร เต็มสูตร จบด้วยบทส่งเทวดา บทพิจารณาปัจจัย อัชชมยา บทกรวดน้ำ อิมินา บทแผ่เมตตา ตอนท้ายที่ใช้ประจำวันทุกวันทำวัตรเย็น สำหรับอังคาร เมื่อสวดบทนำประจำวันแล้วต่อด้วย บท ขันธปริตร์ วิรูปักเข เต็มสูตร ฉัตทันตปริตร วิธิสสเมนนติ โมรปริตต์ คาถานกยูง วัฏฏกปริตต์ คาถานกคุ่ม ธชัคคสูตร เอวัมเม สุตัง ฯลฯ ภูตปุพพัง อาฏานาติยปริตต์ วิปัสสิส เต็มสูตร บทส่งเทวดา ทุกขัปปัตตา ต่อด้วยท้ายสวดมนต์ประจำวันพุธ สวดมนต์ทำวัตรประจำวันแล้ว ต่อด้วยบทนัตถิ เม สรณัง อัญญัง ฯลฯ ยังกิญจิ ฯลฯ สักกัตวา ฯลฯ สัพพี ยโตหัง ภคินิ โพชฌังโคฯ ยันทุนฯ สิริธิติฯ ส่งเทวดา ทุกขัปปัตตา จนจบบทสวดประจำวันฯ วันพฤหัส เริ่มทำวัตรเย็นตามปกติแล้ว ชุมนุมเทวดาแล้ว นโมฯ พุทธังฯ ยถาปิเสลาฯ ยัสส สัทธา ธัมมนิยาม สัพเพสังขาราฯ อวิชชายทา หเวฯ อติตังฯ พระธรรม ๗ บทฯ มาติกาฯ จบ บทส่งเทวดาแล้วสวดบทประจำวันจนจบ

วันศุกร์ ทำวัตรเบื้องต้นแล้ว สวดธรรมจักรกัปปวัตนสูตร ต่อท้ายตามบทสวดประจำ วันเสาร์ ทำวัตรเบื้องต้นแล้ว สวดอนัตตลักขนสูตร เป็นสุดสัปดาห์ วันอาทิตย์เริ่มต้นแล้ว สวดอาทิตย์ปริยายสูตร เวียนโดยลำดับ ตามบทที่จัดพิมพ์ไว้ ข้าพเจ้าเป็นผู้นำสวดต้องกำหนดบทที่จะขึ้นตามหัวข้อที่กำหนดไว้ ไม่ดูหนังสือ บางครั้งมีเรื่องงานบ้าง เรื่องอดีตบ้าง และอื่น ๆ ผุดขึ้นมาในใจบ้าง ไม่อยู่กับบทสวด ผ่านไปแล้วนึกถึงบทต่อไปไม่ได้ ต้องหยุดฟังผู้ที่กำลังสวดอยู่ จึงสวดต่อไปได้ บางครั้งสวดจบสูตรหรือตอนที่ต้องขึ้นต่อกลับนึกไม่ได้ ต้องอาศัยผู้นั่งใกล้บอกให้ก็มี จึงทำให้เกิดความระวังมิให้

เกิดความคิดในขณะนำสวดมนต์ เกิดความละอายในความบกพร่อง ได้สมาธิความตั้งใจ สติ ความระลึก ความเพียรในการประคองใจ จบแล้วได้ความอิ่มใจเบิกบานใจ นี่กระมัง ที่เรียกผลของการภาวนา บุญส่วนหนึ่งในบุญกิริยา ๓ คือ ทาน ศีล ภาวนา

ส่วนการทำวัตรเช้าประจำวันเริ่มเวลา ๘.๓๐ น. เว้นวันพระตามที่กล่าวข้างต้น มีบทสวดตามแบบที่กำหนดไว้ เรียงบทอนุโมทนาตามลำดับวัน อาทิตย์บทวิหารทาน สีตังอุณหัง วันจันทร์บทกาลทานคาถา กาเล ททันติ วันอังคารบทอัคคัปปสาทนสูตร อัคคโต เว ปสันนานัง วันพุธบทอายุโท พลโท ธีโร วันพฤหัสบดีบท ยัสมิง ปเทเส ฯลฯ ยานีธภูตานิ วันศุกร์บท อทาสิ เม อกาสิ เม วันเสาร์บท ภุตตา โภคา ภฏา ภัจจา เวียนไปตามลำดับ ส่วนบทมงคลจักรวาฬน้อย สัพพพุทธานุภาเวนฯ และ รตนัตตยานุภาเวนะ นั้นใช้ตามปกติอยู่แล้ว การนำบทสวดอนุโมทนาต่อจากการสวดถวายพรพระ พาหุง มหากาฯ ในการทำวัตรเช้านั้น เพื่อเป็นการฝึกและทบทวนบทอนุโมทนาให้เหมาะการทำบุญ เช่น ทำบุญทอดกฐิน เป็นกาลทานใช้ กาเล ททันติ การทำบุญอุทิศผู้ตาย ยังมีศพตั้งอยู่นิยมใช้บท อทาสิ เม อกาสิ เม ถ้าเผาศพแล้ว นิยมสวด อยัญจ โข ทักขิณา ทินนา

ถ้าทำบุญอุทิศบรรพบุรุษรวมประจำปี นิยม บท ภุตตา โภคา ภฏา ภัจจา ทำบุญฉลองกุฏิ วิหาร ศาลา นิยมบท สีตัง อุณหัง ปฏิหันติ ถ้าทำบุญขึ้นบ้านใหม่ นิยมใช้ บท ยัสมิง ปเทเส กัปเปติ วาสัง ถ้าทำบุญฉลองพระบวชใหม่ หรือพระพุทธรูป นิยม อัคคโต เว ปสันนังฯ การจัดระเบียบสวดมนต์ทำวัตรเช้า ต่อจากบทมหาการุณิโก นาโถ เป็นบทอนุโมทนาให้พระในการทำบุญของเจ้าภาพที่จัดงานชนิดต่าง ๆ รวมย่อว่า งานมงคลและงานอวมงคล เพื่อให้พระภิกษุกำหนดจดจำนำไปใช้อนุโมทนา เป็นการปลูกศรัทธาแก่เจ้าภาพในงานนั้น ๆ รวมทั้งบทสวดมนต์เวลาทำวัตรเช้าเย็นด้วย เพื่อให้พระภิกษุผู้ได้รับนิมนต์ไปงานมงคล หรืองานอวมงคล สามารถสวดมนต์หรือเจริญพุทธมนต์ได้พร้อมเพรียงกัน เป็นหลักในการบริหารหมู่คณะให้เจริญด้วยความรู้และความประพฤติของผู้ทำการปกครอง

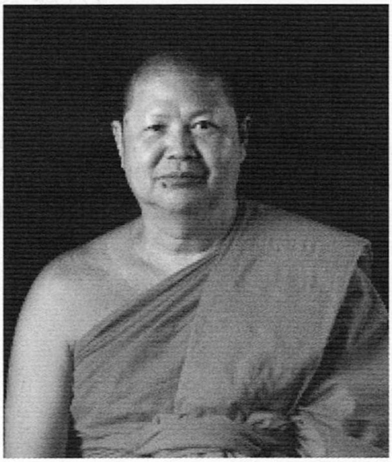
ขอเล่าชีวิตของข้าพเจ้าเมื่อต้นปี พ.ศ.๒๕๖๓ เกิดโรคระบาด ชื่อ โคโรนา ๒๐๑๙ ในประเทศจีนคนเสียชีวิตมาก ปิดประเทศห้ามประชาชนเข้า-ออก และโรคนี้เกิดระบาดไปทั่วโลก ทั้งเอเชีย ยุโรป และอเมริกา ข้าพเจ้าคิดถึงเรื่องเมืองไพสาลี แคว้นลิจฉวี เกิดโรคระบาดคนเสียชีวิตมาก ซากศพทิ้งเกลื่อนกลาดเพราะเผาไม่ทัน ทั้งเกิดความอดอาหารและอมนุษย์เบียดเบียน กษัตริย์ลิจฉวีแก้ไขด้วยการทูลเสด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไป

ระงับโรคภัย พระพุทธองค์ทรงเสด็จไปโปรดระงับโรคภัย โดยการตรัสแสดงรัตนสูตร ให้พระอานนท์เรียนแล้ว พรมน้ำพระพุทธมนต์ รตนสูตรรอบกำแพงสามชั้นของเมือง ไพสาลี ประชาชนหายโรค ลุกตามพระอานนท์ไปรอบกำแพงเมืองทั้งสามชั้น เป็นเรื่อง อัศจรรย์ ได้ความคิดว่าพุทธมนต์บท รตนสูตรศักดิ์สิทธิ์ ใช้ระงับโรคร้ายได้ นึกถึงเหรียญ ทองเหลืองรูปเสมา เป็นเหรียญที่ข้าพเจ้าทำไว้เพื่อแจกนักเรียนและประชาชนที่มาเข้า รับการอบรมกรรมฐานที่อาคารปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติ วัดจุกเฌอ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๓ ปลุกเสกโดยพระเกจิอาจารย์หลายรูป มีหลวงพ่อจรัญ วัดอัมพวัน สิงห์บุรี หลวงพ่อขันธ์ วัดต้นสน หลวงพ่อฟู วัดบางสมัคร หลวงพ่อพิบูลย์ วัดลำต้อยติ่ง หลวงพ่อเฮียง วัดเขาถ้ำ หลวงพ่อสวัสดิ์ สำนักสงฆ์เม้าสุขา ฯลฯ และอีกหลายรูปที่มีชื่อเสียงในยุคนั้น

เหรียญที่ทำไว้ในเวลานั้นจำนวนหนึ่งแสนเหรียญ ได้แจกจ่ายเรื่อยมาตามลำดับ จนเหลือประมาณ ๓๘,๐๐๐ เหรียญ จึงคิดว่านำมาเสกเดี่ยวด้วยพุทธมนต์ รตนสูตร แล้วแจกประชาชนเพื่อป้องกันโรคระบาด คงเป็นโอกาสได้สร้างบุญพิเศษ จึงนำเหรียญ ทั้งหมด ๓๘,๐๐๐ เหรียญห่อผ้าขาว โยงสายมงคลพระพุทธรูปมาผูกห่อผ้าไว้ พร้อมโยง สายกับบาตรน้ำมนต์ จัดวางบนตั่งสูงพอเหมาะ นั่งจับสายมงคลสวดพระพุทธมนต์บท รตนสูตร วันละ ๓๗ จบ เท่ากับโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ เป็นเวลา ๑๕ วัน รวมได้ ๕๕๕ จบ มีผู้ร่วมจัดหาสายคล้องคอเท่าจำนวนเหรียญ ช่วยกันใส่เหรียญกับสายคล้องคอ จัดเป็นชุดบรรจุลงกล่อง มอบให้ผู้ว่าราชการจังหวัด นายระพี ผ่องบุพกิจ นำไปมอบให้กับ นายอำเภอต่าง ๆ เพื่อแจกจ่ายให้กับประชาชน มอบให้กับเจ้าคณะจังหวัดและเจ้าคณะ อำเภอต่าง ๆ เพื่อนำไปมอบให้กับญาติโยม ผลจากการจัดทำในครั้งนั้น จะปรากฏผล เป็นประการใดยังไม่ทราบได้ แต่ข้าพเจ้าได้ความสุขใจ ที่ได้ทำสิ่งที่คิดว่าเป็นประโยชน์ ได้สวดพุทธมนต์บทรตนสูตร เป็นประจำทุกวันเวลาทำวัตรเย็น จนถึงทุกวันนี้ ผลปรากฏ ว่าพระภิกษุสามเณรประมาณร้อยรูปเศษ มีติดเชื้อโควิดเพียงรูปเดียว จากคนภายนอก ที่เข้ามาใกล้ชิด ข้าพเจ้าเชื่อมั่นในอำนาจพระพุทธมนต์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ว่าสามารถคุ้มครองป้องกันโรคภัยได้จริง จึงนำสวดเป็นประจำถึงวันนี้ ที่ ๑๔ ธันวาคม ๒๕๖๔ ขอจบชีวิตของข้าพเจ้าภาค ๗ ไว้เพียงเท่านี้ ขอความสุขสวัสดี จงมีแก่ผู้อ่าน ผู้ฟังทุกท่านเทอญ

ปฏิปทาจริยาวัตรของหลวงพ่อ
ในทัศนะของศิษยานุศิษย์

ระลึกพระคุณอาจารย์
พระธรรมปริยัติมุนี
(ประยนต์ อจฺจาทโร ป.ธ.๙)

พระราชเวที
(สุรพล ชิตญาโณ ป.ธ.๙)
เจ้าคณะภาค ๑๒

ย้อนอดีตไปเมื่อปี ๒๕๒๔ ผู้เขียนเป็นเด็กมีบ้านเกิดอยู่ที่ตำบลบ้านใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา ขณะนั้นอายุประมาณ ๑๓ ปี กำลังศึกษาอยู่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ โรงเรียนเบญจมราชรังสฤษฎิ์ ฉะเชิงเทรา หลังจากสอบภาคปลายเสร็จ โยมแม่องุ่น สืบสมาน โยมยายประคอง สืบสมาน และโยมน้ามาลี สืบสมาน มีความประสงค์จะให้บวชเป็นสามเณรภาคฤดูร้อน จึงพาไปฝากกับท่านพระอาจารย์บุญเลิศ เหมโก (ต่อมาเป็นพระครูประสิทธิ์เขมคุณ เจ้าอาวาสวัดสุวรรณประสิทธิ์ กรุงเทพมหานคร) ที่วัดพนมพนาวาส และได้บวชเป็นสามเณรที่วัดสามกอ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยมีพระครูอาจารสัมบัน (ชม หิริสมฺปนฺโน) เป็นพระอุปัชฌาย์ เมื่อวันที่ ๒๐ มีนาคม ๒๕๒๔ หลังจากบวชแล้ว ได้มาอยู่ที่วัดพนมพนาวาส เมื่อถึงกำหนดโรงเรียนเปิดเทอมก็ไม่ได้ลาสิกขา คงอยู่ต่อมา ได้เล่าเรียนนักธรรมตรี และโทอยู่ที่วัดพนมพนาวาสเป็นเวลา ๒ ปี

ต่อมาในปี ๒๕๒๖ ที่วัดจุกเฌอ มีโครงการจะเปิดสอนบาลีโดยการริเริ่มของท่านเจ้าคุณอาจารย์พระธรรมปริยัติมุนี (ประยนต์ อจฺจาทโร ป.ธ.๙) ในขณะนั้นยังเป็นพระเปรียญ ๘ ประโยค เจ้าอาวาสวัดจุกเฌอ เมื่อครั้งได้รับนิมนต์ไปบรรยายธรรมที่วัดพนมพนาวาส ได้ปรารภว่าจะเปิดสอนบาลี ต้องการจะหานักเรียนสัก ๔ - ๕ รูป รวมกับที่วัดจุกเฌออีก ๓ - ๔ รูป พอเปิดสอนชั้นไวยากรณ์ได้ จึงได้ชักชวนกันมาสมัครเรียนที่วัดจุกเฌอ ผู้ที่มาพร้อมกันมีอยู่ ๕ รูป เป็นพระภิกษุ ๒ รูป สามเณร ๓ รูป คือ

พระสำราญ ญาณวุฑฺโฒ[๑] พระประสาท โชติธมฺโม[๒] สามเณรสุนันท์ วงศ์ซิ้ม[๓] สามเณรวิศิษฐ์[๔] และผู้เขียน

เมื่อมาอยู่ที่วัดจุกเฌอซึ่งเป็นวัดเล็ก ๆ ในขณะนั้นมีพระอยู่ ๙ รูป ส่วนมากเป็นพระมีอายุพรรษามาก ๆ มีพระหนุ่มเพียง ๒ รูป และสามเณร ๑ รูป เริ่มเปิดการเรียนการสอนบาลีครั้งแรกมีนักเรียนทั้งหมด ๘ รูป เจ้าคุณอาจารย์ทำหน้าที่เป็นครูสอนด้วยตนเอง มีเป้าหมายจะให้เรียนแล้วสอบประโยค ๑ - ๒ ให้ได้ภายในเวลาปีเดียว ซึ่งตามปกติชั้นนี้จะต้องใช้เวลาเรียนถึง ๒ ปี จึงจะส่งเข้าสอบ เริ่มสอนไวยากรณ์ได้ ๒ เดือน จบนาม อาขยาต กิตก์แล้ว ๒ เล่ม ให้เริ่มแปลธรรมบทควบคู่ไปกับการเรียนไวยากรณ์ที่เหลืออีก ๒ เล่ม นับเป็นเรื่องที่ยากและหนักเอาการสำหรับนักเรียนใหม่ เมื่อนักเรียนเกิดความท้อแท้หมดหวัง เจ้าคุณอาจารย์ก็พยายามให้กำลังใจ กระตุ้นให้เกิดวิริยอุตสาหะ โดยเฉพาะกับผู้เขียนซึ่งท่านมองเห็นแววว่าพอจะไปได้ ทำให้ผู้เขียนมีกำลังใจและมุ่งมั่นพยายามศึกษาเล่าเรียนเพื่อสอบให้ได้ เมื่อถึงเวลาส่งเข้าสอบมีผู้สมัครสอบ ๔ รูป จากนักเรียนทั้งหมด ๘ รูป ในวันสอบมีไปสอบ ๒ รูป ผลสอบปรากฏว่าผู้เขียนสอบได้เพียงรูปเดียว

เข้าปีที่ ๒ ของการเปิดสอนบาลีมีพระภิกษุสามเณรมาสมัครเรียนเพิ่มขึ้น เปิดสอน ๒ ชั้น ประโยค ป.ธ.๓ สอนตอนเช้า มีนักเรียน ๒ รูป คือผู้เขียนกับพระจุมพลที่สอบได้จากวัดโสธรมาสมทบอีก ๑ รูป ส่วนประโยค ๑ - ๒ เปิดสอนตอนบ่าย เจ้าคุณอาจารย์ต้องรับหน้าที่สอนทั้ง ๒ ชั้น ทั้งยังมีภาระหน้าที่อื่น ๆ อีกมากทั้งงานปกครอง งานก่อสร้าง เป็นต้น เมื่อถึงเวลาสอบผลปรากฏออกมาเป็นที่น่าพอใจ เพราะประโยค ป.ธ.๓ มีนักเรียน ๒ รูป สอบได้ยกชั้น ประโยค ๑ - ๒ สอบได้ ๖ รูป ปีต่อมา เปิดสอนประโยค ๔ เพิ่มขึ้น เจ้าคุณอาจารย์มีภารกิจและตำแหน่งหน้าที่ทางคณะสงฆ์สูงขึ้น จึงสอนประโยค ป.ธ.๔ เพียงชั้นเดียว โดยมีผู้เขียนเป็นนักเรียน

---

[๑] พระครูสุตธรรมาภรณ์ (พระมหาสำราญ ญาณวุฑฺโฒ ป.ธ.๔, พธ.บ., M.D., Ph.D.)

[๒] ลาสิกขา

[๓] พระมหาสุนันท์ ขนฺตยานนฺโท ป.ธ.๖ ลาสิกขา

[๔] ลาสิกขา

ป.ธ. ๔ เพียงรูปเดียว และได้จัดหาครูมาช่วยสอน ชั้น ป.ธ.๓ และประโยค ๑ - ๒ ผู้เขียนก็ช่วยสอนชั้นไวยากรณ์ด้วย

เจ้าคุณอาจารย์เป็นผู้ที่รับผิดชอบและเอาใจใส่ในการสอนหนังสือมาก แม้จะมีภาระด้านอื่น ๆ มากมายก็ไม่ทอดทิ้งการสอนหนังสือ ไม่มีกิจจำเป็นที่สุดวิสัยจริง ๆ จะไม่ยอมขาดสอนเด็ดขาด แม้จะทำหน้าที่สอนบาลีทั้งเข้าและบ่าย ในช่วงเข้าพรรษายังจะต้องสอนนักธรรมสอนพระนวกะอีกเป็นครั้งคราวด้วย นอกจากจะสั่งสอนในด้านวิชาความรู้แล้ว ยังได้แนะนำพร่ำสอนในเรื่องความประพฤติให้ศิษย์มีคุณธรรมความดีอีกด้วย นับเป็นผู้ที่มีจิตวิญญาณของครูโดยแท้

ในด้านปฏิปทาจริยาวัตร ท่านเจ้าคุณอาจารย์เป็นผู้เคร่งครัดในพระธรรมวินัย ปฏิบัติกิจวัตรของสงฆ์ ทำวัตรสวดมนต์เช้าเย็นเป็นประจำ เป็นคนซื่อตรงเมื่อเห็นสิ่งใดไม่ถูกต้องไม่เป็นธรรมจะไม่ยินยอมเด็ดขาด เป็นคนรู้จักประหยัด จะใช้จ่ายใช้สอยสิ่งใดมักจะคำนึงถึงประโยชน์และความคุ้มค่า ไม่ปล่อยให้สูญเสียอะไรโดยเปล่าประโยชน์ ทั้งยังเป็นนักเสียสละทั้งกำลังกายและกำลังทรัพย์ ทำงานไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อย ไม่ย่อท้อ มีความอดทนอดกลั้นสูง ประกอบด้วยพรหมวิหารธรรม คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา จริยาวัตรเหล่านี้เป็นสิ่งที่ผู้เขียนได้เห็นประจักษ์ด้วยตนเองและถือเอาเป็นแบบอย่าง แต่ก็ยังไม่อาจปฏิบัติได้เท่าเทียม

กล่าวถึงความผูกพันโดยส่วนตัว พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณอาจารย์เป็นปฐมาจารย์ผู้ปลูกฝังความรู้ด้านภาษาบาลีจนผู้เขียนสามารถสอบได้เปรียญ ๔ ประโยค และเมื่อปี ๒๕๒๙ ได้นำผู้เขียนมาฝากให้อยู่ในปกครองของพระเดชพระคุณพระธรรมปัญญาบดี[๕] (ถาวร ติสฺสานุกโร ป.ธ.๔) เจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน เมื่อส่งมาอยู่วัดพระเชตุพนแล้วก็มิได้ทอดทิ้ง มีโอกาสเข้ามาในกรุงเทพฯ ก็แวะมาเยี่ยมเยียนเป็นบางครั้ง ได้ให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์และเป็นกำลังใจในการเรียนอยู่เสมอ มาคราวหนึ่งพบผู้เขียนย้ายไปอยู่กุฎิที่เก่าชำรุดทรุดโทรมมาก ก็ดำริที่จะเป็นธุระซ่อมแซมให้โดยนำเรื่องปรึกษากับพระเดชพระคุณพระธรรมปัญญาบดี ผู้ปกครองทั้งสองรูปได้ร่วมกันดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์กุฏิคณะ ต. ๒๓ ท่านเจ้าคุณอาจารย์ได้เป็นธุระในการจัดหา

---

[๕] ขณะนั้นดำรงสมณศักดิ์ที่ พระราชปัญญาสุธี ยังเป็นรองเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน

ช่างและออกค่าแรงทั้งหมด ส่วนพระเดชพระคุณพระธรรมปัญญาบดีเป็นผู้รับภาระค่าวัสดุอุปกรณ์ทั้งหมด นับเป็นพระคุณของทั้งสองรูปที่ผู้เขียนไม่อาจลืม นอกจากนี้ เมื่อผู้เขียนได้รับการอุปสมบทที่วัดพระเชตุพน ท่านเจ้าคุณอาจารย์ก็ได้ทำหน้าที่เป็นพระอนุสาวนาจารย์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๑ ท่านเจ้าคุณอาจารย์สอบได้ ป.ธ.๙ ผู้เขียนสอบได้ ป.ธ.๖ ได้รับพระราชทานพัดเปรียญและทำการฉลองพร้อมกัน และในคราวที่ผู้เขียนสอบได้เปรียญธรรม ๙ ประโยค เจ้าคุณอาจารย์ก็ได้ทำบุญฉลองให้

ในมหามงคลวโรกาสพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๔๘ ท่านเจ้าคุณอาจารย์ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นเทพที่ พระเทพปัญญาเมธี และผู้เขียนได้รับพระราชทานเลื่อนเป็นพระราชาคณะชั้นราชที่ พระราชเวที ท่านเจ้าคุณอาจารย์ได้มีเมตตาจิตให้ผู้เขียนมาร่วมฉลองด้วยกัน ที่วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ นับเป็นพระคุณอย่างยิ่ง

วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ เดิมชื่อวัดเมือง เป็นวัดเก่าแก่มีความสำคัญในประวัติศาสตร์ เป็นวัดที่รัชกาลที่ ๓ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นพร้อมกับสร้างกำแพงเมือง และรัชกาลที่ ๕ เคยเสด็จฯ และพระราชทานนาม เมื่อก่อนเป็นวัดราษฎร์ คงจะตกสำรวจจึงไม่ได้ขึ้นทะเบียนพระอารามหลวง จนได้ยกฐานะเป็นพระอารามหลวง ในยุคที่ท่านเจ้าคุณอาจารย์มาเป็นเจ้าอาวาส และได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นธรรม ที่ พระธรรมปริยัติมุนี เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๔

เมื่อท่านเจ้าคุณอาจารย์ย้ายจากวัดจุกเฌอมาอยู่วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ ได้ปรับปรุงพัฒนาบูรณปฏิสังขรณ์เสนาสนะที่ชำรุดทรุดโทรมอย่างมาก โดยใช้ทุนส่วนตัวบ้าง มีผู้บริจาคบ้าง มีภาระค่าใช้จ่ายเพิ่มมากขึ้น เพราะวัดทรุดโทรมมาก โดยเฉพาะพระอุโบสถ พระวิหาร พระปรางค์ ศาลาราย ซุ้มประตู และกำแพงแก้ว ชำรุดมองเห็นอิฐผุกร่อน ผู้เขียนพยายามช่วยแบ่งเบาภาระของท่าน จึงติดต่อประสานงานกับสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ให้ช่วยสนับสนุนงบประมาณในการบูรณปฏิสังขรณ์ เพราะอยู่ในเกณฑ์ที่จะได้รับ คือ เป็นวัดที่พระมหากษัตริย์หรือพระบรมวงศานุวงศ์สร้างหรือปฏิสังขรณ์ นอกจากนี้ ยังมีที่ดินอยู่ติดกับสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์จังหวัดฉะเชิงเทราอีกด้วย ทางสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์จึงรับดำเนินการจัดสรรงบประมาณต่อเนื่อง ๓ ปี ระหว่างปี ๒๕๕๘ - ๒๕๖๐ เป็นเงินจำนวน ๓๙ ล้านบาทเศษ ทำให้วัดกลับมาสวยงามเด่นเป็นสง่า ท่ามกลาง

เมืองฉะเชิงเทราอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งเป็นการช่วยแบ่งเบาภาระของท่านเจ้าคุณอาจารย์ใน ฐานะเป็นเจ้าอาวาสวัดเมือง ซึ่งผู้เขียนมีความภูมิใจประการหนึ่งที่ได้ตอบแทนบุญคุณ ครูบาอาจารย์ และช่วยพัฒนาบ้านเกิดเมืองนอนเท่าที่สามารถจะทำได้

ผู้เขียนได้รับความเมตตาจากเจ้าประคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์ เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก วัดไตรมิตรวิทยาราม เสนอขอแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเป็นรองเจ้าคณะภาค และเป็นเจ้าคณะภาค ๑๒ ตามลำดับ ก็ได้รับความเมตตาจากท่านเจ้าคุณอาจารย์ใน ฐานะที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๑๒ ได้ให้คำแนะนำและข้อคิดในการปฏิบัติหน้าที่ พร้อม ให้กำลังใจสนับสนุนช่วยเหลืองานเจ้าคณะภาคอย่างเต็มที่ ท่านมักจะบอกกับคนอื่น ด้วยความภาคภูมิใจที่ศิษย์ที่อบรมสั่งสอนมาได้รับความเจริญก้าวหน้า มีตำแหน่งหน้าที่ สำคัญในคณะสงฆ์

เมื่อเกิดความขัดแย้งระหว่างวัดเมืองกับเทศบาล เรื่องการเช่าที่ดินหน้าวัด ติดกับแม่น้ำบางปะกง ทำสวนสาธารณะ เนื้อที่ ๖ ไร่ ๑๖ ตารางวา เดิมทำมาแต่ อดีตเจ้าอาวาสรูปก่อน ทำสัญญาครั้งละ ๓ ปี ค่าเช่าปีละ ๕๐,๐๐๐ บาท ท่านเจ้าคุณ อาจารย์โทรมาปรึกษาและนิมนต์ไปประชุมร่วมกับคณะกรรมการวัด จึงได้เสนอให้ ทำสัญญานานปี โดยมอบหมายสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ นำเสนอ คณะกรรมการ พศป. และมหาเถรสมาคมอนุมัติให้เช่า ๑๐ ปี ระยะ ๕ ปีแรก ค่าเช่า ปีละ ๙๖๖,๔๐๐ บาท ระยะ ๕ ปีสุดท้าย ค่าเช่าปีละ ๑,๓๐๔,๖๔๐ บาท จะทำให้ ผลประโยชน์เกิดขึ้นแก่วัด เพื่อนำมาใช้ในการทำนุบำรุงวัดได้อย่างมาก

ข้อความข้างต้นที่ผู้เขียนได้พรรณนามานี้ ก็เพื่อเป็นการน้อมระลึกถึงพระคุณ ของท่านเจ้าคุณอาจารย์ที่มีต่อผู้เขียนซึ่งไม่อาจลืมเลือน การที่ผู้เขียนได้ประสบ ความสำเร็จในการศึกษาสอบได้เปรียญธรรม ๙ ประโยค มีโอกาสศึกษาจนจบ ปริญญาโท อักษรศาสตรมหาบัณฑิตจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และได้เจริญรุ่งเรือง ในพระพุทธศาสนา ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญและ ชั้นราช ได้รับตำแหน่งหน้าที่ในทางปกครองคณะสงฆ์ เป็นรองเจ้าคณะภาค และเป็น เจ้าคณะภาค ๑๒ ตามลำดับ ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นพื้นฐานมาจากการสั่งสอนอบรมของ พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณอาจารย์พระธรรมปริยัติมุนีทั้งสิ้น ซึ่งผู้เขียนระลึกถึง และตั้งใจจะตอบแทนพระคุณด้วยความกตัญญูกตเวทิตาธรรมอยู่เสมอมิรู้ลืม

ในโอกาสที่ท่านเจ้าคุณอาจารย์ พระธรรมปริยัติมุนี จะมีอายุครบ ๘๔ ปี ในวันที่ ๓๐ มกราคม ๒๕๖๕ คณะศิษยานุศิษย์จึงได้ประชุมปรึกษาหารือจัดการทำบุญถวายเพื่อเป็นการเพิ่มบุญบารมี และถวายกำลังใจแด่ท่าน เดิมคิดไว้หลายปีก่อนว่าจะจัดงานใหญ่ แต่เมื่อมีสถานการณ์โรคระบาดจึงจัดงานตามความเหมาะสมกับสถานการณ์ที่ยังไม่พ้นจากภาวะการแพร่ระบาดของโรคโควิด ๑๙

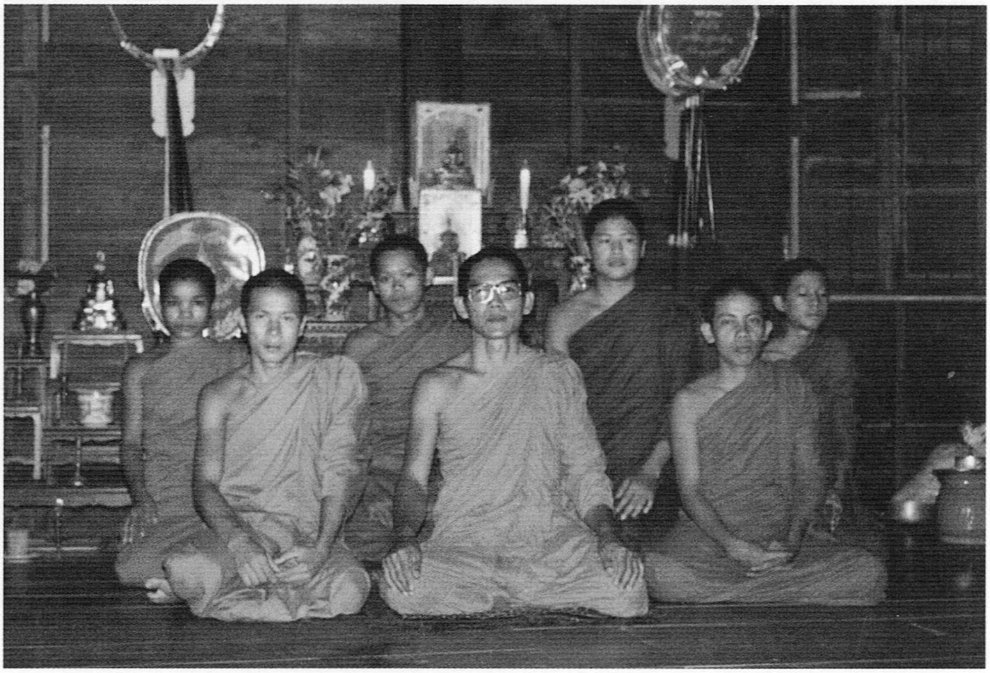
ขอกุศลผลบุญนี้ จงปกปักรักษาพระเดชพระคุณพระธรรมปริยัติมุนี ให้ปราศจากโรคาพาธอุปัทวันตรายทั้งหลายทั้งปวง จงเจริญสุขสวัสดิ์พิพัฒนมงคลสมบูรณ์พูนผลด้วยอายุ วรรณะ สุขะ พละ และปฏิภาณคุณสารสิริสวัสดิ์ตลอดจิรัฏฐิติกาล เทอญ

ด้วยกตัญญูกตเวทิตา

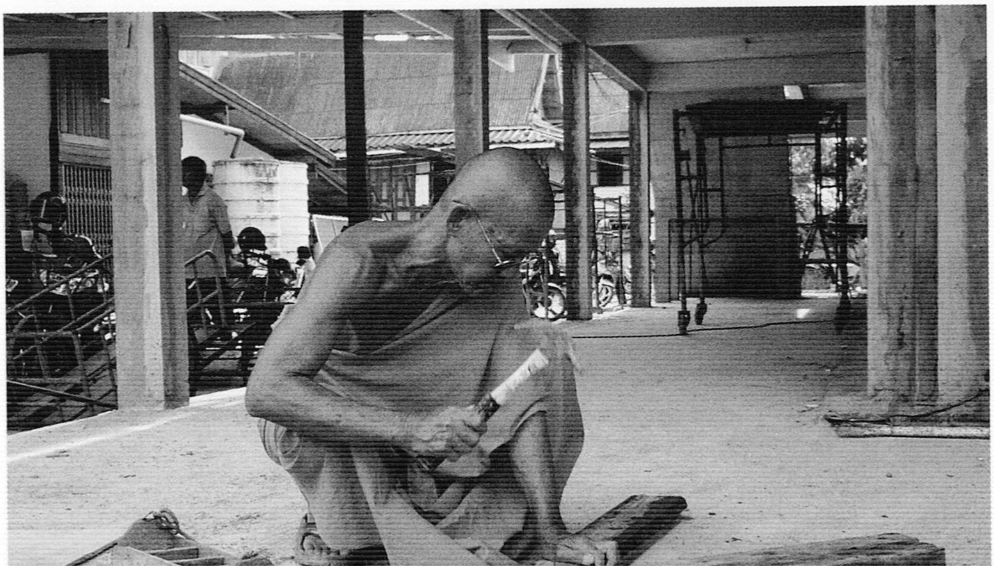
พระราชเวที

เจ้าคณะภาค ๑๒

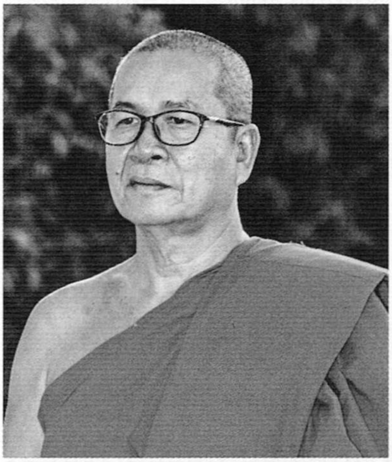
ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

หลวงพ่อ* สอนธรรม - ทำ

พระครูสุตธรรมาภรณ์, ผศ.ดร.
รองเจ้าอาวาสวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฏิ์

ในฐานะที่เป็นลูกศิษย์** ของพระเดชพระคุณพระธรรมปริยัติมุนี ตั้งแต่ท่านเริ่มเปิดการเรียนการสอนบาลี ณ วัดจุกเฌอ ในปี พ.ศ. ๒๕๒๖ ได้ศึกษาเล่าเรียนและรับใช้ สร้างบารมีร่วมกับหลวงพ่อ ๒ ช่วง คือ ช่วงแรกตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๖ - ๒๕๓๓ เป็นเวลา ๗ ปี และช่วงที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๔๙ จนถึงปัจจุบัน เป็นเวลา ๑๔ ปี ได้เห็นได้เรียนรู้ทั้งวิชาการและเรียนรู้ประสบการณ์ ได้รับความรู้แบบอย่างการปกครอง การเผยแผ่ การสาธารณูปการ การก่อสร้างบูรณปฏิสังขรณ์ และที่สำคัญรูปแบบการดำรงชีวิต การได้อยู่ร่วมกันเป็นลูกศิษย์ของหลวงพ่อ

แรกเริ่มเข้าเรียนเรียกพระเดชพระคุณว่า "พระอาจารย์" ต่อมาเมื่อหลวงพ่อเป็นพระราชาคณะเรียกว่า "เจ้าคุณอาจารย์" ภายหลังพระเดชพระคุณมักจะเรียกตัวท่านเองว่า "หลวงพ่อ"[๑] กับคนทั่วๆ ไป จึงขอใช้คำว่า "หลวงพ่อ" แทนคำว่าพระเดชพระคุณพระธรรมปริยัติมุนี

---

* พระธรรมปริยัติมุนี (ประยนต์ อจฺจาทโร ป.ธ.๙) เจ้าอาวาสวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ (พระอารามหลวง) และที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๑๒

** พระครูสุตธรรมาภรณ์ (สำราญ ญาณวุฑฺโฒ ป.ธ.๔) รองเจ้าอาวาสวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ (พระอารามหลวง)

[๑] พระเมธีวรคณาจารย์ (ประยนต์ อจฺจาทโร ป.ธ.๙), "ชีวิตของข้าพเจ้า ภาค ๒" ใน **๘๐ ปี พระธรรมปริยัติมุนี,** (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๖๑), หน้า ๑๔๓.

สิ่งที่ข้าพเจ้ามีความประสงค์จะถ่ายทอดประสบการณ์ความรู้ เพื่อให้คนใกล้ชิด คนที่รู้จัก และศิษยานุศิษย์ ได้ทราบเหมือนกัน คือปฏิปทาการดำรงชีวิตและคุณธรรม ที่หลวงพ่อได้ปฏิบัติตลอดมา ในปี พ.ศ. ๒๕๕๘ หลวงพ่อได้ให้คติธรรมเพื่อนำไปสอน เยาวชน นักเรียน และพุทธศาสนิกชน ซึ่งเป็นคำคล้องจองจำง่าย นำไปปฏิบัติได้ คือ **"ขยัน - ประหยัด - ซื่อสัตย์ - อดทน"**[๒] จึงได้นำประเด็นนี้ มาเป็นหัวข้อในการกล่าวถึง คุณธรรมปฏิปทาที่หลวงพ่อปฏิบัติมาตลอด หลวงพ่อไม่ได้สอนเพียงคำสอนอย่างเดียว แต่ท่านได้ปฏิบัติได้ทำตาม สิ่งที่ท่านสอนด้วย หรือกล่าวได้ว่า **"หลวงพ่อสอน ในสิ่งที่ทำ และหลวงพ่อทำ ในสิ่งที่สอน"**

คุณธรรมของหลวงพ่อในที่นี้ขอแบ่งออกเป็น ๔ ตอน กล่าวคือ **(๑) ขยัน (๒) ประหยัด (๓) ซื่อสัตย์** และ **(๔) อดทน** ทั้งสี่ตอนนั้นบางเรื่องหรือบางประเด็น ที่กล่าวไว้ในหัวข้อเรื่องหนึ่ง อาจจะมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับอีกหัวข้อหนึ่ง ขอให้พิจารณาตามความสำคัญหรือสิ่งที่เห็นได้ชัดเป็นหลัก เพราะว่าบางเรื่อง ก็ครอบคลุมทั้งความขยันและความประหยัด บางเรื่องก็ครอบคลุมทั้งความขยันและ ความอดทนด้วย

ก่อนอื่นต้องขอออกตัวก่อนว่า สิ่งที่เขียนเหล่านี้เป็นประสบการณ์ที่ข้าพเจ้า พบเห็น หรือสิ่งที่ข้าพเจ้าเห็นบางอย่าง แล้วคิดด้วยตนเองว่า **"หลวงพ่อคงจะคิดอย่างนี้ คงจะมีความประสงค์อย่างนี้ จึงได้ทำสิ่งนี้ขึ้นมา"** ซึ่งบางส่วนก็เป็นก็คำพูดของ หลวงพ่อ แต่เนื่องจากเหตุการณ์ต่างๆ เกิดขึ้นเป็นเวลานานมากแล้ว อาจจะขาดตก บกพร่องหรือไม่ตรงจุดประสงค์ของหลวงพ่อ ต้องขออภัยไว้ล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้

วัตถุประสงค์ในการพิมพ์หนังสือเล่มนี้ เพื่อเป็นการประกาศปฏิปทาของ หลวงพ่อให้เป็นที่รู้จักโดยทั่วกันว่า หลวงพ่อนั้นเคยได้ทำสิ่งนี้ เคยได้สร้างสิ่งนี้ ทั้งมีปฏิปทาอย่างนี้ มีวิธีการสอนลูกศิษย์อย่างนี้ แล้วนำมาบอกกล่าวเป็นทิฏฐานุคติ สืบต่อไป ประการหนึ่งผู้ที่ได้อ่านหนังสือเล่มนี้แล้ว เห็นปฏิปทาอันน่าเลื่อมใส เป็นแนวทางแห่งการปฏิบัติ สามารถนำไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิต หรือประกอบ

---

[๒] **๘๐ ปี พระธรรมปริยัติมุนี,** หน้า ๑๑๙.

สัมมาอาชีวะต่างๆ ได้ การปฏิบัติแบบนี้เป็นแบบอย่างในทางที่ดี เจริญงอกงามไพบูลย์ในครอบครัว สังคม และพระพุทธศาสนา

๑. ขยัน

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ ให้ความหมายว่า ขยัน [ขะหฺยัน] ก. ทำการงานอย่างแข็งขัน ไม่ปล่อยปละละเลย ทำหรือประพฤติเป็นปรกติสม่ำเสมอ ไม่เกียจคร้าน แข็งแรง เข้าที มีคำที่มาคู่กัน เช่น ขยันขันแข็ง ขยันหมั่นเพียร

หลวงพ่อกับความขยัน

คนที่รู้จักหลวงพ่อ หรือผู้ที่เข้ามาติดต่องานใดๆ ที่วัดก็ตาม จะเห็นพระภิกษุสูงอายุรูปหนึ่ง มีผ้าอาบน้ำฝนคลุมศีรษะแบบคลุมไหล่ด้วย ใส่ผ้าอังสะสะพายเฉียง นุ่งสบงเก่าๆ สวมรองเท้าหูหนีบ ทำงานอยู่กลางแดดบ้าง ในที่ที่ดำเนินงานบ้าง มีค้อนบ้าง มีจอบบ้าง มีเสียมบ้าง เป็นประจำ **"คนที่ไปมาหาสู่ มักพบข้าพเจ้ากำลังทำงานเกี่ยวกับก่อสร้าง เพราะเป็นนิสัยชอบลงมือทำเอง จะหยุดทำเมื่อเกิดเจ็บไข้ได้ป่วยทำไม่ไหว"**[๓] บางครั้งมีพระภิกษุ หรือญาติโยมมาติดต่อเกี่ยวกับเรื่องงาน เรื่องนิมนต์ หรือมีพระภิกษุในเขตปกครอง มาติดต่อเกี่ยวกับเรื่องเอกสารบ้าง ท่านนั้นๆ ก็จะเดินไปยังที่ที่หลวงพ่อทำงานอยู่ ไม่ว่าจะอยู่ส่วนใดของวัด ถ้าเป็นเรื่องที่ไม่จำเป็นมากนักหรือไม่สำคัญมากเพียงแต่มาเยี่ยม พูดคุยหรือบอกกล่าวบางเรื่องซึ่งเป็นเรื่องเล็กน้อย หลวงพ่อก็จะให้บอกเรื่องราวที่นั่นเลย ไม่ต้องกราบ หรือกิจกรรมมากนัก แต่ถ้าเป็นเรื่องสำคัญ หรือเรื่องที่จำเป็นต้องมีเอกสารประกอบด้วย หลวงพ่อก็จะทำความสะอาดร่างกายแล้วเดินกลับมาที่ห้องทำงาน ที่อันสมควรหรือที่ที่มีเอกสารนั้นๆ แล้วจึงต้อนรับ ตรวจดู พูดคุย และที่สังเกตหลวงพ่อจะสรุปงานโดยเร็ว เพื่อที่จะไปทำงานที่ค้างอยู่ให้เสร็จ ครั้งหนึ่งมีคนไม่รู้จักหลวงพ่อ ถามว่าเจ้าอาวาสอยู่ที่ไหน จะขอเข้าพบ หลวงพ่อบอกว่าอยู่กุฏิทางโน้น ไปรอที่หน้าห้องได้เลย หลังจากนั้นท่านก็ล้างไม้

---

[๓] พระเมธีวรคณาจารย์ (ประยนต์ อจฺจาทโร ป.ธ.๙), "ชีวิตของข้าพเจ้า ภาค ๒" ใน **๘๐ ปี พระธรรมปริยัติมุนี,** หน้า ๑๔๓.

ล้างมือห่มผ้าแล้วนั่งคุยกับโยมท่านนั้น โยมยังกล่าวว่า "แหม! เป็นเจ้าอาวาสก็ไม่บอก" นี่คือปฏิปทาการขยันทำงานของหลวงพ่อ ท่านกระทำเสมอต้นเสมอปลาย ตั้งแต่อยู่ที่กรุงเทพฯ วัดปากน้ำฝั่งใต้ วัดโพธิ์ ท่าเตียน หรืออยู่ที่แปดริ้ว วัดจุกเฌอ จนกระทั่งมาอยู่ที่วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ (วัดเมือง)

> *พ.ศ. ๒๕๑๒ เจ้าอาวาส (วัดปากน้ำฝั่งใต้) มอบงานก่อสร้างให้เริ่มสร้างถังเก็บน้ำฝน ปรับปรุงศาลาการเปรียญ ซ่อมกำแพงโบสถ์ สร้างกำแพงวัด สร้างเขื่อน สร้างเมรุ ทำถนนเข้าวัด เทศน์สอนประชาชนที่มาทำบุญ จัดการปกครองพระเณรที่มาอยู่อาศัย ท่านขอตำแหน่งรองเจ้าอาวาสให้ เป็นพระกรรมวาจาจารย์ ทำบัญชีรับจ่ายเงินวัด รับผิดชอบการเงินในการก่อสร้าง งานยุ่งไปหมด ดีไปอย่าง เก่งงานขึ้นเมื่อก่อนบวช งานปูน - งานเหล็กไม่เคยทำ มาเป็นที่วัดนี้*[๔]

ในกลุ่มของลูกศิษย์ได้คุยกันว่า คนอื่นที่ไม่เข้าใจ อาจจะคิดว่าลูกศิษย์ลูกหาไม่คอยดูแล ให้หลวงพ่อต้องทำงานอยู่ตลอด ไม่ให้พักผ่อนบ้าง หลวงพ่อน่าจะจ้างบริษัท หรือจ้างผู้รับเหมารับงานไปทำทั้งหมด เพียงแต่คอยดูแลอำนวยความสะดวกให้เป็นไปตามแบบที่กำหนดเท่านั้น เพราะฐานะทางการเงินก็สามารถทำได้ สรุปความได้ว่า **ประการแรก** เป็นการประหยัดงบประมาณ หลวงพ่อมีความเห็นเสมอมาว่า ถ้าหากว่าเราได้ทำเอง คุมงานเอง เราจะเสียเฉพาะค่าแรงคนงาน และค่าของเท่านั้น **ประการที่สอง** การที่หลวงพ่อได้ทำงานที่ท่านรักท่านชอบเป็นทุนเดิม อีกทั้งเป็นการใช้สติปัญญา ความรู้ความสามารถของท่านเอง ท่านต้องคิดอยู่เสมอ ผลที่ตามมาคือท่านได้ออกกำลังกาย กำลังความคิด ท่านไม่หยุดนิ่ง ได้ทำงานอยู่เสมอ เป็นยาอันวิเศษจะทำให้ท่านมีพละกำลัง ได้ออกกำลังกายจะทำให้ท่านแข็งแรง ได้คิดได้ใช้สมองและสติปัญญา บริหารทั้งกายและจิตใจ ที่สำคัญคือท่านมีความสุข และมีอายุยืนยาวนาน

---

[๔] พระมหาประยนต์ อจฺจาทโร ป.ธ.๙, "ชีวิตของข้าพเจ้า" ใน ๘๐ ปี **พระธรรมปริยัติมุนี,** หน้า ๑๒๑.

ขยันคิด - ขยันพูด - ขยันทำ

ในการปรารภเกี่ยวกับเรื่องความขยันในงานต่างๆ ของหลวงพ่อ ขอยกเรื่องกรรม คือการกระทำทั้งสามทางที่บุคคลพึงกระทำ คือ (๑) **กายกรรม** กรรมอันบุคคลพึงกระทำทางกาย (๒) **วจีกรรม** กรรมอันบุคคลพึงกระทำทางวาจา และ (๓) **มโนกรรม** กรรมอันบุคคลพึงกระทำทางใจ ปรารภสิ่งที่หลวงพ่อได้กระทำให้ปรากฏ ให้เห็นด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยเริ่มจาก มโนกรรม วจีกรรม และกายกรรม

ขยันคิด

หลวงพ่อเป็นคนไม่หยุดนิ่ง มีความขยันเกี่ยวกับเรื่องของความคิด ช่างสังเกต ช่างคิด และไตร่ตรอง หลายเรื่องเป็นนวัตกรรมที่ไม่มีมาก่อน เมื่อหลวงพ่อคิดแล้วก็ดำเนินกิจกรรมนั้นๆ ลองผิดลองถูก และที่สำคัญไม่ยอมท้อถอยกับการกระทำการทดลองสิ่งที่คิดนั้น เมื่อได้ทำแล้วก็ทำอย่างต่อเนื่องและจริงจัง ทำจนกระทั่งสำเร็จ หรืออาจจะปรับเปลี่ยนไปตามสภาพ แต่ทุกอย่างหลวงพ่อจะมีเหตุผลในสิ่งนั้นๆ มีตรรกะ มีทฤษฎีที่สามารถพิสูจน์และยืนยันได้มาสนับสนุน นวัตกรรมที่ท่านคิดและทำออกมาให้เห็นผลหลายประการ ข้าพเจ้ามีความเชื่อว่าสิ่งที่ท่านคิด แล้วยังไม่ได้ทำออกมาเป็นรูปธรรม ยังมีอีกมากมาย สิ่งที่ออกมาเป็นรูปธรรมให้พวกเราเห็นได้ เช่น

- การเทปูนเป็นตาราง[๕]
- การป้องกันน้ำเค็ม[๖]
- เจาะถนนคันกั้นน้ำ ขอบบ่อทำท่อเชื่อมต่อน้ำระหว่างบ่อ[๗]
- ระบบวาล์ว ปิดเปิดน้ำ
- โต๊ะเรียน โต๊ะสอบ แบบพับเก็บได้
- เครื่องคานยกโดยใช้ตามหลักกลศาสตร์

---

[๕] ดูรายละเอียด "ปูนมันแพ้ผม (หลวงพ่อ)"

[๖] ดูรายละเอียดใน พระเมธีวรคณาจารย์ (ประยนต์ อจฺจาทโร ป.ธ.๙), "ชีวิตของข้าพเจ้า ภาค ๒" ใน **๘๐ ปี พระธรรมปริยัติมุนี,** หน้า ๑๓๘ - ๑๓๙.

[๗] ดูรายละเอียด "เจาะถนนคันกั้นน้ำฯ"

- ใช้การเหวี่ยงตัวของต้นเสาทำลายกำแพง
- เรือพระธรรม

ขยันพูด

หลวงพ่อมักพูดเป็นงานเป็นการ พูดมีหลักการ มีวัตถุประสงค์ในการพูด ไม่พูดเล่น ไม่พูดสนุก ในช่วงที่ข้าพเจ้ามาอยู่วัดจุกเฌอใหม่ๆ หลังจากทำวัตรสวดมนต์เย็น เจริญจิตตภาวนาเรียบร้อยแล้ว ถ้าไม่มีเรื่องใดๆ สำคัญ ก็จะกราบลาพระ แล้วลงจากหอสวดมนต์ แต่ถ้าวันใดมีเรื่องที่ต้องพูดคุย ต้องปรึกษา ถามความคิดเห็น หลวงพ่อจะหันหน้ากลับมา แล้วพูดด้วยน้ำเสียงเป็นงานเป็นการว่า “วันนี้ขอปรึกษาหน่อย” หรือ “วันนี้ขอพูดเรื่อง...” แล้วก็จะพูดสิ่งที่ประสงค์ไว้ เมื่อเสร็จแล้ว จึงสอบถามแสดงความคิดเห็น หรือลงมติ

ขยันเทศน์ ขยันบรรยายธรรม

หลวงพ่อชอบเทศน์ ชอบสอน ชอบบรรยาย ท่านจะมีความสุขกับการได้แสดงธรรมะ สอนให้พระภิกษุสามเณร หรืออุบาสกอุบาสิกา รู้และเข้าใจสิ่งที่ท่านศึกษามาตามแนวแห่งพุทธธรรม ฉะนั้น ถ้ามีผู้มานิมนต์เรื่องของการเทศน์ การบรรยาย ถ้าท่านไม่ติดงานใดๆ หรือไม่เจ็บป่วย ท่านจะรับทันที และเดินทางไปเทศน์ หรือพูดในหัวข้อประเด็นที่ผู้นิมนต์ตั้งไว้ หรือมีความประสงค์ให้พูดเรื่องนั้นเรื่องนี้ เคยพูดคุยกันในหมู่ลูกศิษย์และผู้คุ้นเคยว่า หลวงพ่อมีความรักมีความขยันในการเทศน์ การสอนให้คนมีความรู้ เป็นต้นทุนอยู่แล้ว จำนวนคนฟังหรือปัจจัยที่จะถวายไม่ใช่เรื่องสำคัญ เพราะการเทศน์การสอนนี้เป็นภารกิจของพระภิกษุในพระพุทธศาสนาอยู่แล้ว ท่านปฏิบัติตามองค์แห่งพระธรรมกถึก[๑๑]อย่างเคร่งครัด

---

[๑๑] องค์แห่งธรรมกถึก คือ นักเทศน์ ๕ อย่าง (๑) แสดงธรรมไปโดยลำดับ ไม่ตัดลัดให้ขาดความ (๒) อ้าง เหตุผลแนะนำผู้ฟังให้เข้าใจ (๓) ตั้งจิตเมตตาปรารถนาให้เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง (๔) ไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่ลาภ ๕) ไม่แสดงธรรมกระทบตนและผู้อื่น

เทศน์วันธรรมสวนะ

ในวันพระหรือวันธรรมสวนะนั้น หลวงพ่อรับหน้าที่เป็นองค์เทศนาธรรมมาตลอด นอกเสียจากวันที่ท่านเจ็บป่วย ติดภารกิจหรือติดกิจนิมนต์นอกวัด ก็จะมอบหมายให้กับพระภิกษุรูปอื่นทำหน้าที่ประกอบศาสนกิจและแสดงพระธรรมเทศนาแทน การที่หลวงพ่อรับภาระในการเทศน์นั้น เพราะปรารภว่า การเทศน์นี้ ไม่ได้ถวายกัณฑ์เทศน์แก่องค์ที่เทศน์นั้น แต่มอบให้กับวัดเป็นส่วนรวม เป็นค่าใช้จ่ายค่าน้ำ - ค่าไฟ ดังที่หลวงพ่อกล่าวไว้ว่า **"จัดตั้งทุนมูลนิธิค่ากระแสไฟฟ้า โดยใช้เงินติดกัณฑ์เทศน์จากอุบาสกอุบาสิกา ประจำวันพระโดยเก็บเงินฝากธนาคาร ตั้งเป็นทุนมูลนิธิค่ากระแสไฟ"**[๙] อีกประการหนึ่ง ถ้าหลวงพ่อไม่เทศน์ รูปอื่นก็ไม่กล้าที่จะเทศน์ เพราะหลวงพ่อจะนั่งฟังอยู่ในขณะที่เทศน์นั้น แม้แต่ข้าพเจ้าเองก็ยังเกิดความประหม่า เมื่อมีผู้รู้ - ผู้เข้าใจมากกว่ามานั่งฟังการเทศน์นั้น

อภิธรรมเทศนา

ความขยันในการเทศน์ การแสดงธรรมนี้ จะเห็นได้จากคราวที่อยู่วัดจุกเฌอ หลังจากที่ญาติโยมทำบุญในวันพระภาคเช้าแล้ว ภาคบ่ายก็จะไม่มีอะไรมากนัก โยมก็จะนั่งคุยกันบ้าง สวดมนต์บ้าง มีน้อยท่านที่จะทำกรรมฐาน หลวงพ่อจึงปรารภการเทศน์สองธรรมาสน์ให้โยมได้รับฟังเพิ่มความรู้ความเข้าใจ ต้องกราบขอบพระคุณหลวงพ่อเป็นอย่างสูง ที่ได้ฝึกได้สอนให้ข้าพเจ้าได้รู้จักวิธีการเทศน์สองธรรมาสน์แสดงพระธรรมเทศนาเป็น ในส่วนของการเทศน์ปุจฉาและวิสัชนา มีการบอกศักราช สมมติสมัญญา และที่สำคัญต้องมีไหวพริบปฏิภาณ ในการถามโต้ตอบปัญหาซึ่งกันและกัน ในครั้งนั้น หลวงพ่อจะเป็น**พระสกวาทยาจารย์** ผู้ไต่สวนทวนถามปัญหาธรรมเป็นผู้ถาม ให้ข้าพเจ้าเป็นผู้ตอบ เนื่องด้วยผู้ถามนั้นจะมีโครงสร้างและแนวทางในการดำเนินการเทศน์ที่วางไว้แล้ว ในส่วนตัวข้าพเจ้า เป็น**พระปรวาทยาจารย์** ผู้ตอบ

---

[๙] พระเมธีวรคณาจารย์ (ประยนต์ อจฺจาทโร ป.ธ.๙), "ชีวิตของข้าพเจ้า ภาค ๒" ใน **๘๐ ปี พระธรรมปริยัติมุนี,** หน้า ๑๓๙.

ปัญหาอรรถธรรม เรื่องส่วนใหญ่ที่เทศน์ในคราวนั้น คือเรื่องพระอภิธรรม ข้าพเจ้าได้ศึกษามาบ้างที่วัดพนมพนาวาส[๑๐] สำหรับเรื่องอภิธรรมนี้ หลวงพ่อมีความรู้มีความชำนาญเป็นอย่างยิ่ง หลายครั้งที่หลวงพ่อเทศน์แก่คนทั่วไป จะพูดถึงพระอภิธรรม เรื่องจิต - เจตสิก โดยเฉพาะเกี่ยวกับเรื่องอกุศลและกุศลเจตสิก ซึ่งเป็นหัวข้อในการแสดงธรรมอยู่เรื่อยมา หรือแม้แต่ในเรื่องของพระกรรมฐานอันเกี่ยวด้วยรูปนามขันธ์ ๕ หลวงพ่อก็จะบรรยายได้อย่างลึกซึ้ง แยกรูป - แยกนาม แยกขันธ์ ออกเป็นส่วนๆ ให้ผู้รับฟังได้เข้าใจ และสามารถนำไปปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เป็นประโยชน์สืบต่อไป

เป็นพหูสูต ผู้เรียนผู้ทรงจำไว้มาก

หลวงพ่อมีความรู้มีความเข้าใจในพระไตรปิฎก เป็นผู้เรียนศึกษามาก อ่านและฟังมามาก ประการสำคัญคือหลวงพ่อเป็นเปรียญธรรม ๙ ประโยค มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับภาษาบาลีโดยตรง ทั้งได้รับการฝึกฝนมีประสบการณ์ในการแสดงพระธรรมเทศนาเป็นอย่างดี ฉะนั้น ไม่ว่าจะปรารภเรื่องใดๆ เหตุการณ์อะไร ก็สามารถยกพระบาลี ยกตัวอย่างนิทาน เรื่องเล่า ในการเทศน์ การบรรยาย การพูดทุกครั้ง และสามารถอธิบายเหตุผลให้ผู้ฟังเทศน์ได้รับความรู้ ความเข้าใจอย่างเต็มที่ หลวงพ่อจะมีคำภาษาบาลียกขึ้นมาเป็นเครื่องรับรอง มีที่มามีที่ไปอย่างแน่นอน ต้องยอมรับว่าหลวงพ่อมีความจำเป็นเลิศ แม่นมากๆ หรือว่าท่านได้ทบทวนอยู่เป็นประจำ เรื่องบางเรื่องก็นำมาจากพระไตรปิฎกบ้าง ธรรมบทบ้าง หรือแบบเรียนที่หลวงพ่อเคยเรียนมาบ้าง และอีกหลายเรื่องที่ได้จากการอ่าน การฟัง และการคิด (โยนิโสมนสิการ) การทำความเข้าใจโดยตรงของหลวงพ่อเองบ้าง

ขยันสนทนาธรรม

การสนทนาธรรมก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง ที่หลวงพ่อมักจะปรารภอยู่เสมอ เมื่อไม่มีสิ่งอื่นคุยกัน ก็จะถามหัวข้อธรรม ว่าข้อนั้น หมวดธรรมนั้น เป็นอย่างไร ข้อนี้เป็นอย่างไร

---

[๑๐] ดูรายละเอียด “อัตตชีวประวัติ” ใน พระครูสุตธรรมาภรณ์, **เกษียณสำราญ,** (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๖๓), หน้า ๙๗.

แม้แต่บุคคลผู้ติดตามหลวงพ่อก็จะทราบกันว่า เมื่อหลวงพ่อเทศน์หรือแสดงธรรมที่ใดแล้วต้องตั้งใจฟัง และจดจำหัวข้อ เนื้อเรื่อง ที่หลวงพ่อเทศน์ให้ดี เพราะหลังจากที่เทศน์จบแล้ว ในขณะเดินทางกลับหรือมีโอกาสในเวลาใด ก็จะสอบถามว่า **"ได้ฟังเทศน์ที่หลวงพ่อเทศน์ไหม เรื่องนี้มีความเห็นว่าอย่างไร หรือหัวข้อธรรมนี้มีอธิบายว่าอย่างไร จำได้หรือไม่"** ลูกศิษย์หรือผู้ติดตามต้องนำหนังสือแบบเรียน หนังสือมนต์พิธี หนังสืออ่านประกอบ หรือหัวข้อธรรม ติดไว้ประจำรถ หรือบางรูปที่มีความชำนาญเกี่ยวกับเรื่องอินเทอร์เน็ต ก็จะต้องเตรียมค้นหาศัพท์ ค้นหาหัวข้อธรรมนั้นไว้สำหรับพูดคุย ไม่ใช่เพราะหลวงพ่อต้องการจะถามเอาชนะ หรือจะอวดดี - อวดเก่งอย่างใด แต่สิ่งที่หลวงพ่ออยากจะให้ลูกศิษย์ได้รู้และเข้าใจ เป็นความรู้ติดตัวไป บางครั้งเมื่อตอบไม่ได้หรือได้ความไม่ชัดเจน หลวงพ่อก็จะตอบเอง อธิบายเพิ่มเติมอีกรอบหนึ่งอีกครั้งหนึ่ง หรือให้เป็นการบ้านไปค้นคว้า ไปอ่านเพิ่มเติมแล้วนำมาพูดคุยกันในภายหลัง

ขยันทำ

ดังที่ได้ปรารภไว้แต่เบื้องต้นแล้วว่า หลวงพ่อเป็นคนขยันทำงาน ท่านออกทำงานแต่เช้า บางวันกว่าจะเสร็จถึงมืดค่ำดึกดื่นก็มี และหลวงพ่อเป็นคนช่างคิด (ขยันคิด) เมื่อคิดแล้วก็ต้องทำตามความคิดนั้นๆ สิ่งที่หลวงพ่อทำออกมาจึงเป็นประจักษ์พยานที่ข้าพเจ้าเห็นคือที่วัดจุกเฌอได้สร้างได้ทำสิ่งต่างๆ ไว้อย่างมากมาย มีการเปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างมาก[๑๑] สำหรับที่วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์นี้ บุคคลที่คุ้นเคยผ่านไปมาหรือเคยเห็นวัดตั้งแต่สมัยยังไม่ได้พัฒนา ต้องบอกว่าแตกต่างไปอย่างผิดหูผิดตา สิ่งก่อสร้างใหม่ๆ มีเพิ่มมากขึ้น ของเก่าที่มีอยู่ก็อนุรักษ์และบูรณปฏิสังขรณ์ให้เรียบร้อยสวยงาม จุดประสงค์เริ่มแรกที่มาอยู่วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์นี้ คือต้องการยกฐานะของวัดให้เป็นพระอารามหลวง แห่งที่ ๒ ของจังหวัดฉะเชิงเทรา ดังที่หลวงพ่อเขียนไว้ในชีวิตของข้าพเจ้า ภาค ๓ ว่า "ข้าพเจ้าตัดสินใจมาอยู่วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์เพราะปรารถนาจะพัฒนาวัดให้พร้อมที่จะได้รับการยกขึ้นเป็นพระอารามหลวง

---

[๑๑] ดูรายละเอียดใน พระเมธีวรคณาจารย์ (ประยนต์ อจฺจาทโร ป.ธ.๙), "ชีวิตของข้าพเจ้า ภาค ๒" ใน **๘๐ ปี พระธรรมปริยัติมุนี,** หน้า ๑๓๕ - ๑๔๔.

ในโอกาสอันใกล้นี้ เพราะประวัติของวัดก็ดี สถานะของวัดก็ดี เหมาะที่จะเป็นพระอารามหลวง จึงอาสาตัวเองเข้ามาเพื่อพัฒนาปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงจนกระทั่งเป็นอย่างทุกวันนี้ เริ่มแรกนั้นวางแผนปรับพื้นฐานการวางผังโครงสร้างใหม่ วางระบบท่อระบายน้ำซึ่งถือว่าเป็นหัวใจสำคัญ มีการถมที่ ปรับพื้น แบ่งพื้นที่ส่วนต่างๆ เป็นเขตพุทธาวาส เขตธรรมาวาส และเขตสังฆาวาส แล้วจึงจัดให้มีโรงเรียนพระปริยัติธรรม ซึ่งมีอยู่ก่อนหน้านี้แล้วที่วัดจุกเฌอ ย้ายมาเรียนที่วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ ได้สร้างโรงเรียนพระปริยัติธรรมเสร็จแล้ว จึงเสนอขอเป็นพระอารามหลวงเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๑"

ขยันในกิจวัตร

การทำวัตรเช้า - เย็นทุกวัน เป็นกิจกรรมที่วัดกำหนดให้พระเณรในวัดทำร่วมกัน เพื่อเป็นการสรรเสริญคุณของพระรัตนตรัย ซักซ้อมสวดมนต์ หมุนเวียนไปตามวาระ และเจริญจิตตภาวนา แผ่เมตตาอันเป็นบุญกุศลอันยิ่งใหญ่ ในสิ่งนี้หลวงพ่อได้ทำเป็นประจำทุกวัน นอกเสียจากวันที่ท่านเจ็บป่วย ติดภารกิจอื่นเท่านั้น แต่โดยปกติแล้วท่านจะเป็นหัวหน้านำทำวัตรสวดมนต์ทุกวัน ภาคเช้าเวลา ๐๘.๓๐ น. (สมัยก่อนทำเวลา ๐๕.๐๐ น.) และภาคค่ำในเวลา ๑๘.๐๐ น. และยังเพิ่มในภาคค่ำของวันอาทิตย์และวันพระอีกวาระหนึ่งด้วย เพื่ออุบาสกอุบาสิกาจะได้มาทำวัตรสวดมนต์ร่วมกัน หลวงพ่อมีความขยันในการทำวัตรสวดมนต์เช้า - เย็น เป็นกิจวัตรประจำวันตลอดมา ตั้งแต่ครั้งที่ข้าพเจ้าอยู่วัดจุกเฌอ บางวันที่หลวงพ่อติดกิจนิมนต์หรือมีภารกิจอื่นใด หลังจากเสร็จภารกิจนั้นๆ แล้ว หลวงพ่อก็จะนั่งสวดมนต์อยู่หน้าโต๊ะหมู่บูชาภายในกุฏิที่เป็นส่วนกลางของหลวงพ่อเป็นประจำ

การทำบุญในวันพระหรือวันสำคัญต่างๆ หลวงพ่อจะร่วมกิจกรรมตลอด เว้นแต่เจ็บป่วยหรือติดธุระจำเป็นเท่านั้น แม้แต่กิจนิมนต์ถ้าไม่จำเป็นจริงๆ หลวงพ่อก็จะไม่ไป เพราะให้ความสำคัญกับญาติโยมที่มาทำบุญบนศาลาว่า โยมมาแต่ไกลนำอาหารหวานคาวมาถวาย ถ้าเราไม่อยู่รับ โยมจะคิดอย่างไร ในเรื่องนี้ท่านกำชับพระภิกษุในวัดว่า "เราได้ประกาศให้โยมฟังว่า ที่วัดมีพระเป็นจำนวนมาก แต่เมื่อโยมมาทำบุญ มีพระขึ้นรับไทยธรรมบนศาลาไม่มาก บางทีจำนวนพระน้อยกว่าโยมเสียอีก น่าขายหน้า ฉะนั้นช่วยๆ กันรับศรัทธาของญาติโยมด้วย" บางครั้งก็มีนโยบายการทำบัญชีรายชื่อผู้ที่ขึ้นศาลาบ้าง ให้พระที่มีหน้าที่ช่วยนิมนต์เป็นรายรูปบ้าง

การฟังพระปาติโมกข์ เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่หลวงพ่อให้ความสำคัญมาก หลวงพ่อเป็นผู้ทรงจำพระปาติโมกข์ได้ สมัยก่อนท่านจะสวดปาติโมกข์เอง หมุนเวียนกันกับรูปอื่นที่สวดได้บ้าง ระยะหลังมานี้หลวงพ่อไม่ได้สวด นิมนต์รูปอื่นสวด หลวงพ่อจะเป็นผู้ทวนการสวดปาติโมกข์ ท่านจะถวายปัจจัยส่วนตัวแก่องค์สวดปาติโมกข์ ตรงนี้ขอแทรกเกี่ยวกับสังฆกรรมสักเล็กน้อยว่า กิจใดที่ต้องสวดพร้อมกันหรือกล่าวพร้อมกัน เช่น การอธิษฐานพรรษา ก็ให้ว่าพร้อมกัน แต่สำหรับการปวารณาออกพรรษาต้องว่าครั้งละ ๑ รูปนั้น พระภิกษุผู้กล่าวคำปวารณาต้องกล่าวด้วยตัวเอง ไม่ให้อ่านหรือดูหนังสือ ปีแรกๆ อาจจะใช้เวลานานสักหน่อย ภายหลังเมื่อพระรู้และเข้าใจแล้ว ก็จะเตรียมตัวมาก่อน ทำให้รวดเร็วขึ้น เป็นการรักษาพระธรรมวินัยอย่างถูกต้อง

การท่องคำขออุปสมบท ผู้เข้ามาขออุปสมบทต้องท่องคำขออุปสมบทได้ด้วยตนเอง หรือที่เรียกว่า "ขานนาค" หรือถ้าบอก ให้บอกน้อยที่สุด ไม่ให้บอกนำทีละคำ และไม่ให้ดูหนังสือท่อง ท่านกล่าวว่า "ผู้มีศรัทธามาขอบวชต้องแสดงวิริยะอุตสาหะและศรัทธานั้นๆ ให้เป็นที่ประจักษ์ คือการขอบวชนั่นเอง" ต้องซักซ้อมให้ดีขั้นตอนของการขออุปสมบท กิริยาท่าทางในการกราบ - ไหว้ ในการถอยหลัง การลุกขึ้นต้องฝึกฝนดูแลเป็นอย่างดี แม้แต่การบรรพชาสามเณรเพื่ออุทิศงานศพ (บวชหน้าไฟ) หลวงพ่อกล่าวไว้ว่า "เรื่องคำขอบวชและศีล ต้องให้ว่าตามทีละคำสองคำ แต่รู้สึกเห็นใจในความกตัญญูกตเวทีของเด็กที่เสียสละผม ต้องศีรษะโล้นไปหลายวัน จึงพยายามสอนสรณคมน์ให้ว่าได้ถูกต้องเพื่อเป็นสามเณร เพราะการบวชเณรต้องถึงไตรสรณคมน์"[๑๒]

๒. ประหยัด

คำว่า ประหยัด หมายถึง ระวังการใช้จ่ายหรือระวังการใช้สอยสิ่งต่างๆ ไม่ให้หมดสิ้นเปลืองไปโดยไม่สมควร เช่น ประหยัดเงิน ประหยัดน้ำ ประหยัดน้ำมัน ประหยัดพลังงาน ประหยัดเวลา ประหยัดแรง การระวังการใช้จ่ายไม่ให้เกินฐานะเกินรายได้ของตน

---

[๑๒] พระเมธีวรคณาจารย์ (ประยนต์ อจฺจาทโร ป.ธ.๙), "ชีวิตของข้าพเจ้า ภาค ๒" ใน **๘๐ ปี พระธรรมปริยัติมุนี,** หน้า ๑๓๕.

ประโยชน์สูงประหยัดสุด

คำหนึ่งที่ลูกศิษย์และคนใกล้ชิดจะได้ยินหลวงพ่อพูดอยู่บ่อยๆ ว่า **"ประโยชน์สูงประหยัดสุด"** นั่นหมายถึงว่าการจะทำสิ่งใดๆ แม้แต่สิ่งเล็กน้อยจนกระทั่งสิ่งที่ใหญ่โต ใช้เงินหรือทุนเป็นจำนวนมากก็ตาม ต้องตั้งอยู่ใน ๒ เงื่อนไข คือ (๑) การกระทำนั้นๆ จะต้องคิดถึงประโยชน์ที่จะเกิดจากการกระทำนั้นก่อน ประโยชน์ที่ได้นั้นไม่ใช่เพียงหนึ่งเดียวอาจจะสองต่อ สามต่อ หรือมากกว่านั้น พิจารณาเห็นแล้วว่าสิ่งนั้นเป็นประโยชน์อย่างจริงจัง มีความจำเป็นมากหรือเร่งด่วน จึงจะกระทำสิ่งนั้น และ (๒) คือกระทำแต่พอสมควรไม่มากจนเกินไป เมื่อคิดจะทำ ต้องทำแบบประหยัดสุดๆ ประหยัดต้นทุน แรงงาน วัตถุดิบ คือต้องใช้จ่ายให้น้อยที่สุดเท่าที่จำเป็น อาจจะต้องทำด้วยกำลังและฝีมือของพระภิกษุเอง หรือจ้างช่างให้น้อยที่สุด เฉพาะช่างที่ฝีมือหรือคนคุมงานเท่านั้น ถ้าจำเป็นต้องจ้างเหมา ก็อาจจะจ้างเหมาเฉพาะค่าแรง แต่เรื่องสิ่งของนั้นจะซื้อมาให้เอง ประการสุดท้ายการเหมาทั้งหมด คือทั้งค่าแรง และค่าสิ่งของจนกระทั่งเสร็จงาน การสร้างทำทุกครั้งจะไม่ทำแบบสุรุ่ยสุร่าย แบบตำน้ำพริกละลายแม่น้ำ สรุปว่าการจะกระทำทุกครั้งต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์และที่สำคัญต้องประหยัดจนกระทั่งบางคนมองว่าเป็นการขี้เหนียว แต่ที่จริงแล้วไม่ใช่ ในเรื่องนี้ขอนำเรื่องต่างๆ ที่ข้าพเจ้าเห็นหรือมีประสบการณ์มาสนับสนุนการประหยัดของหลวงพ่อ

ล้างกระป๋องนม

ในสมัยที่น้ำปานะถวายพระ ยังมีให้เลือกสรรไม่มากมายอย่างปัจจุบันนี้ น้ำปานะที่ดีที่สุดก็คือการต้มน้ำร้อนเพื่อชงเครื่องดื่ม เช่น ไมโลหรือโอวัลติน หรือชงเฉพาะนมข้นหวานเปล่าๆ เท่านั้น (นมกล่อง หรือเครื่องดื่มอื่นๆ ยังไม่มี) ในครั้งที่ข้าพเจ้าเข้ามาเรียนใหม่ๆ ตกเวลาเย็นก็ต้มน้ำร้อน ตั้งวงชงน้ำปานะดื่มกัน บางวันที่มีงานหรือหลวงพ่อเรียกมาคุยเพื่อทบทวนเกี่ยวกับการเรียนนักธรรม - บาลี หลวงพ่อจะชงเครื่องดื่มถวายให้ดื่มกัน โดยใช้นมข้นหวานเป็นหลัก ในขณะที่นมยังเหลืออยู่มากก็จะเทนมข้นหวานชงกับน้ำร้อนและไมโลหรือโอวัลติน ชงเป็นจำนวนมาก แล้วแบ่งตามจำนวนพระภิกษุสามเณรที่มาร่วมกิจกรรมนั้น แต่ถ้าเทจนนมข้นหวานหมดกระป๋องแล้ว หลวงพ่อก็จะใช้เครื่องเปิดกระป๋อง เปิดฝาออก เทน้ำร้อนลงไปในกระป๋อง

แล้วคนจนทั่ว ล้างกระป๋อง ให้นมข้นที่ติดอยู่ออกมา เทใส่แก้วผสมให้ได้ส่วน แล้วจึงถวายพระภิกษุสามเณร เรื่องนี้ต้องการให้เห็นถึงความประหยัด แม้แต่นมที่ติดอยู่ที่กระป๋อง ก็ยังมีคุณค่า แทนที่จะทิ้งไปพร้อมกระป๋องเลย แต่หลวงพ่อเอาน้ำร้อนเทลงไปล้างเอานมออกมา เพราะยังมีสารอาหาร ยังมีความหวานติดที่อยู่กับกระป๋องนม นี้เป็นภาพที่ยังประทับใจอยู่

กระป๋องนมข้นที่ถูกโยนทิ้ง

เมื่อครั้งที่เปิดสำนักเรียนใหม่ๆ ยังต้องใช้แรงงานของพระภิกษุสามเณรในการก่อสร้าง การทำความสะอาด หรือจัดกิจกรรมทางศาสนา การปรับพื้นที่ การเทปูนซีเมนต์ที่ต้องใช้กำลังงานจำนวนมาก แบ่งการทำงานคือประจำโม่ผสมปูน ยกหิน ยกทราย ขนหรือลำเลียงปูนที่ผสมแล้วโดยรถเข็น โกยปูน ปาดปูน เป็นต้น ทำให้เกิดการเหนื่อยล้าและหิวกระหายได้ บางวันหลวงพ่อก็จะบอกให้พระภิกษุสามเณรบางรูปไปจัดเตรียมน้ำปานะถวายในเวลาเย็น เป็นเครื่องดื่มที่ชงกับน้ำร้อน เช่นไมโลหรือโอวัลตินบ้าง หรืออาจจะเป็นน้ำแข็งกับน้ำอัดลมบ้าง แต่ถ้าวันใดไม่มีน้ำปานะเพื่อถวายพระภิกษุสามเณร หลวงพ่อจะถวายนมข้นกระป๋องให้ไปรูปละกระป๋องบ้าง ๒ - ๓ รูปต่อ ๑ กระป๋องบ้าง แล้วบอกว่าให้ไปชงน้ำร้อนเป็นน้ำปานะ แล้วฉันแก้ความเหนื่อยล้าหิวกระหาย ทำอย่างนี้เป็นประจำ วันหนึ่งเมื่อหลวงพ่อเดินกลับจากบิณฑบาตเข้ามาในเขตวัดแล้ว ข้างกอหญ้าใกล้ๆ กับกุฏิพระ เห็นกระป๋องนมข้นหวาน คาดว่าทิ้งมาจากหน้าต่าง คว่ำหน้าลงน้ำนมข้นไหลออกมาจากกระป๋อง หลวงพ่อจึงก้มลงหยิบ แล้วนำมาเก็บไว้ที่กุฏิ เย็นวันนั้นหลังจากทำวัตรสวดมนต์เรียบร้อยแล้ว หลวงพ่อหันกลับมาทางพระภิกษุสามเณร แสดงว่าวันนี้มีเหตุปรารภเกี่ยวกับเรื่องพระธรรมวินัย ระเบียบการปฏิบัติหรือวิธีการอยู่ร่วมกัน หลวงพ่อนำกระป๋องนมที่เก็บไว้ตั้งแต่ตอนเช้ามาวางด้านหน้า แล้วบอกว่า "ในกระป๋องนี้ยังมีนมอยู่เกือบจะครึ่งกระป๋อง ไม่ทราบว่าทำไมจึงได้โยนทิ้ง หลวงพ่อถวายนมข้นกับพวกเรา ไม่เสียดายเรื่องเงินที่ต้องจ่ายไปแต่เสียดายถ้าหากว่าพวกเราฉันไม่หมด แล้วโยนทิ้งอย่างนี้ น่าจะหาวิธีการเก็บรักษาและฉันให้หมด" โดยปกติแล้วนมข้นเราเจาะเฉพาะช่อง ๒ ช่องเพื่อให้นมไหลออกมาแล้วใช้กระดาษทิชชู่หรือใช้เทียนหยอดอุดไว้ หรือใช้น้ำหล่อเอาไว้ ไม่ให้มดหรือแมลงหรือสัตว์อื่นๆ เข้าไปในกระป๋องนม เป็นการเก็บรักษาไว้ใช้ในครั้งต่อไป ควรเก็บรักษา

อย่างดี และฉันให้หมดไม่เหลือทิ้ง นี่คือความประหยัดของพ่อและสอนลูกศิษย์ให้มีนิสัยในการประหยัดอย่างนี้ด้วย

น้ำปลาพริกป่น ยอดกระถิน อาหารของมหาเปรียญ

ทุกสำนักเรียนในสมัยก่อน พระภิกษุสามเณรที่จะเป็นมหาเปรียญได้ ต้องผ่านการฉันพริกป่นผสมน้ำปลา (พริกน้ำปลา) แล้วฉันกับยอดกระถิน หรือผักที่หาได้ในบริเวณวัด อย่างนี้เป็นเรื่องปกติ พระภิกษุสามเณรที่มาจากต่างจังหวัด เมื่อกลับไปที่บ้านเกิดของตน ก็จะนำพริกผง (พริกป่น) ปลาป่น ปลาร้า หรือแจ่วบอง (ปลาร้าสับ) กลับมาด้วย เมื่อมีพริกป่นและปลาป่นแล้ว ก็ต้องหาน้ำปลามาใส่เพิ่มความเค็มผสมให้เข้ากัน พระเถระบางรูปจะมีขวดน้ำปลาประจำส่วนตัว สามเณรก็จะไปกราบขอน้ำปลาท่านบ้าง บางรูปก็ไม่ได้ขออนุญาต ถือวิสาสะเทน้ำปลาของพระเถระ ใส่ถ้วยผสมด้วยพริกป่น หรืออาจจะมีปลาป่นด้วย นำมาฉันกับผักที่บิณฑบาตได้ หรือหาเก็บผักสดรอบๆ วัดมาเอง เช่น ยอดกระถิน ยอดผักบุ้ง ยอดต้นหูปลาช่อน แม้แต่ยอดมะม่วงก็สามารถนำมาฉันกับเครื่องปรุงนั้นได้ พระเถระบางท่านก็ตำหนิและประกาศว่า "น้ำปลานี้มีไว้สำหรับใช้ส่วนตัว ไม่อนุญาตให้สามเณรนำเอาไปใช้" วันต่อมาหลวงพ่อนำเงินส่วนตัวของท่านมาให้สามเณรคอยดักซื้อน้ำปลาที่รถนำมาขาย "ซื้อให้มากหน่อย จะได้พอแบ่งกันสำหรับฉัน ถ้าหมดแล้ว บอกหลวงพ่อด้วย จะได้ให้เงินไปซื้ออีก เพื่อเก็บไว้สำหรับฉันในครั้งต่อๆ ไป" หลวงพ่อแม้จะเป็นคนประหยัดแต่ก็ดูความเหมาะสมว่า สิ่งใดควรจ่ายอย่างเช่นน้ำปลานี้ เป็นประโยชน์แก่พระภิกษุสามเณร เพราะอาหารไม่ค่อยพอฉัน ฉะนั้น การที่มีสิ่งเสริมขึ้นมาอย่างนี้เป็นเรื่องสำคัญจึงต้องแยกระหว่างคำว่าประหยัดกับตระหนี่ถี่เหนียว

ปลากระป๋องต้มผักกาดกระป๋อง

เมื่อมีพระภิกษุสามเณรมาเรียนจำนวนมากขึ้น อาหารบิณฑบาตก็ไม่พอฉัน หลวงพ่อปรารภหลังจากทำวัตรสวดมนต์เย็น ว่า "เราจะนำอาหารบิณฑบาตทั้งหมดมารวมกัน แล้วจัดสรรแบ่งปันตามสมควร" มีพระเถระรูปหนึ่งท่านแย้งว่า "ก็โยมเขาถวายผมเป็นการส่วนตัว ต้องวางไว้ในวงที่ผมนั่ง เพื่อฉลองศรัทธาญาติโยม" หลวงพ่อจึงตัดสินว่า ถ้าโยมมีความประสงค์อย่างนั้นก็ให้ทำตามนั้น ยกเว้นเฉพาะ

บางรูปเท่านั้น แต่ส่วนใหญ่ให้นำมารวมกัน แล้วจัดแบ่งถวายพระภิกษุสามเณร ให้มีเวร หรือวาระ ในการจัดแบ่งอาหาร ถ้าอาหารยังเหลือก็ให้เตรียมไว้ตอนกลางวันด้วย ในบางวันเมื่ออาหารมีจำนวนน้อย หรือวันที่ฝนตก ก็ต้องมีวาระในการจัดทำอาหาร ให้คำนวณปริมาณคนและอาหารให้พอ แล้วหุงข้าว ทำกับข้าวซึ่งเป็นสูตรสำเร็จ คือ นำปลากระป๋องและผักกาดกระป๋องจำนวนเท่าๆ กัน ต้มโดยใส่น้ำบ้างเล็กน้อย ทำปริมาณพอสมควร ถ้านำมาฉันในขณะร้อนๆ เจริญอาหารดี นี้เป็นสูตรอาหารของหลวงพ่อ ถวายพระเณรวัดจุกเฌอ

ขนมเข่ง ขนมเทียน และข้าวต้มมัด

ในวันตรุษจีน หรือสารทจีนจะมีขนมเข่งขนมเทียนและไก่ต้มเป็นจำนวนมาก (ของที่จัดใส่บาตร หรือถวายพระ โยมจะแยกไว้ต่างหากเพื่อเตรียมถวาย ไม่รวมในการอุทิศส่วนกุศลไปให้กับผู้ล่วงลับ จึงไม่ใช่ของที่ไหว้เจ้า) ต้องรู้จักวิธีการถนอมอาหาร ลำดับแรกต้องฉันขนมเทียนก่อน เพราะมีไส้ ทำให้เน่าเสียได้ง่าย มีทั้งไส้เค็มและไส้หวาน จะนำมาย่างหรือนำมาชุบแป้งทอด ถวายพระภิกษุสามเณรฉันก่อน ไม่ปล่อยให้เสียหาย ขนมเข่งต้องผึ่งลมหรือตากแดดไว้ ก่อนนำมาใช้ให้แช่น้ำ แล้วหั่นเป็นชิ้นเล็กๆ ถ้ามีแป้ง (โกกิ หรือแป้งผสมเอง) ก็ชุบแป้งแล้วทอดนำมาถวาย ไก่ต้มนั้นนำไปรวนเค็มเก็บไว้ในที่ปลอดภัย แล้วนำมาถวายให้ฉันในวันที่มีอาหารน้อย หรือวันฝนตก สำหรับวันออกพรรษาหรือบางเทศกาล มีข้าวต้มมัดเป็นจำนวนมาก ให้เก็บพึ่งลมไว้ แล้วนำมาย่างบนตะแกรงเหล็กที่มีถ่านไฟร้อนๆ อยู่ด้านล่าง นำมาถวายพระเณรฉันในขณะร้อนๆ จะเหมือนกับข้าวเหนียวปิ้ง แต่สิ่งนี้คือข้าวต้มปิ้ง เมนูอาหารชั้นเลิศของพวกเรา

ปูนมันแพ้ผม (หลวงพ่อ)

การก่อสร้างในปัจจุบันส่วนใหญ่ก็จะใช้คอนกรีตซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “ปูน” ถ้าจำเป็นต้องเทพื้นปูนเพื่อให้ได้พื้นที่ราบเรียบเป็นบริเวณกว้างๆ ต้องใช้ปูนเป็นจำนวนมาก ส่วนใหญ่ใช้ปูนผสมเสร็จหรือปูนแพล้น งานจะรวดเร็วมาก แต่เมื่อสมัยก่อน ๓๐-๔๐ ปีที่แล้ว จะผสมโดยโม่เครื่องตั้งบริเวณกองหิน ทราย ปูนถุง และน้ำ เมื่อผสมแล้วใช้รถเข็นวิ่งไปเทยังจุดต่างๆ แต่ถ้าใช้ปริมาณไม่มากนักก็จะใช้ผสมด้วยกระบะ

หรือผสมแบบกองบนพื้น ใช้จอบใช้พลั่วผสม โดยใช้แรงคนเป็นหลัก เทคนิคอย่างหนึ่ง คือ ถ้าตั้งใจเกินไป เกร็งมือและใช้แรงมาก ปูน ทรายและหินที่ผสมด้วยน้ำจะไม่เข้ากัน แยกเป็นส่วนๆ คนที่ไม่เป็น ทำอะไรก็เก้งๆ ก้างๆ แม้จะใช้แรงมาก ปูนก็ผสมไม่เข้ากัน แต่สำหรับหลวงพ่อแล้วใช้มือจับ แบบเบาๆ ขยับๆ ปูน ทราย และหิน ก็เข้ากันได้อย่างดี จึงเป็นคำกล่าวที่หลวงพ่อ พูดว่า "ปูนมันแพ้ผม พวกคุณทำอย่างไร มันก็ไม่ค่อยเข้ากัน แต่ผมขยับสองสามครั้งมันก็เข้ากันแล้ว"

หลวงพ่อมีวิธีการประหยัด วัสดุก่อสร้างและแรงงาน เพราะท่านคิดและใช้ประสบการณ์ในการทำงานมานาน ถ้าต้องการเทพื้นคอนกรีตจำนวนกว้าง ท่านจะแบ่งเป็นล็อคๆ เป็นลักษณะสี่เหลี่ยมตารางหมากฮอส ลองนึกถึงภาพตารางหมากฮอสที่เป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีสีดำและสีขาวสลับกัน สมมุติว่าที่จะเทปูนในพื้นที่สีดำก่อนจะมีขนาดประมาณ ๑.๒ - ๑.๕ เมตร แล้วแต่ขนาดความยาวของเกรียงสามเหลี่ยมปาดปูน หลวงพ่อจะประกอบแบบ ปรับระดับเฉพาะในส่วนที่ต้องการเทปูนคือตารางสีดำก่อน การทำครั้งแรกอาจจะลำบากสักหน่อย เพราะต้องตั้งแบบทั้งสี่ด้าน เมื่อเทปูนและแห้งแล้ว แกะแบบจะเหลือในส่วนที่เป็นตารางสีขาว สามารถเทคอนกรีตหรือปูนลงไปในช่องที่เหลือ ใช้เกรียงสามเหลี่ยมพาดปาดได้เลย เพราะปูนที่เทไว้ก่อนแล้วเป็นแบบและเป็นระดับเรียบร้อย ทำให้งานเสร็จไวขึ้น ใช้แรงงานน้อยลง ถ้าเป็นพื้นที่ไม่รับน้ำหนักมากนัก ก็ไม่ได้ใส่เหล็กหรือแกนใดๆ แต่ถ้าต้องรับน้ำหนักสมัยก่อนใช้ไม้ไผ่ไม้รวกสานอยู่ภายในปูนนั้น อีกประการหนึ่ง การเทคอนกรีตเป็นตารางสี่เหลี่ยม ถ้าส่วนใดแตกหัก หรือมีปัญหาก็ซ่อมแซมเฉพาะส่วนนั้นๆ หลวงพ่อจะตีแบบและปรับระดับเอง บางครั้งท่านต้องคิดล่วงหน้าว่า วันนี้จะเทปูนในส่วนใด ต้องทำแบบและจับระดับ ปรับพื้นให้เรียบร้อยก่อน บางคราวต้องทำตั้งแต่เช้าก่อนฉัน เสร็จแล้วจึงบอกพระภิกษุสามเณรมาช่วยกันเทปูน ถือเป็นเรื่องสนุกและเป็นการออกกำลังกายของพวกเรา การเข็นรถบรรทุกปูนเป็นเรื่องสนุกมาก ถึงไม่มีปูนก็ยังเข็นเล่นรอบวัด ต้องซ่อมรถเข็นกันอยู่บ่อยๆ หลังจากเทปูนแล้วหลวงพ่อยังต้องอยู่เก็บงาน ปาดหน้าปูนให้เรียบร้อย บางครั้งก็เกินเวลามาก ดึกดื่น ปัจจุบันนี้ถ้าใช้ปูนแพล้น หลวงพ่อจะปรับเป็นตีแบบครั้งละยาวๆ เทปูนสลับช่องกันไป เหลือช่องว่างไว้เพื่อเทครั้งต่อไป เมื่อแกะแบบชุดแรกออกแล้ว สามารถเทปูนชุดต่อไปได้เลย มีชุดเก่าเป็นแบบและระดับ

คนเอาถ่าน

สุภาษิตไทยว่า "คนไม่เอาถ่าน" หมายถึง คนที่ไม่ทำอะไรไม่สู้งาน หนักไม่เอาเบาไม่สู้ ดังอารยา ถิรมงคลจิต กล่าวไว้ในบทความ "อะไรไม่เอาถ่าน" ว่า "ทั้งๆ ที่ถ่านมีประโยชน์ แต่คนบางคนก็ยังไม่เอาถ่าน คำว่า ไม่เอาถ่าน เป็นสำนวน มีความหมายว่า ไม่สนใจการงาน เหลวไหล ไม่รักดี เช่น เด็กคนนี้ไม่เอาถ่าน เอาแต่เที่ยวเตร่ คบเพื่อนเกเร พ่อแม่ส่งเสียให้เรียนก็ไม่สนใจเรียน[๑๓]" แต่ข้อความนี้ผิดกันกับหลวงพ่อ ซึ่งเป็น "**คนเอาถ่าน**" ด้วยที่วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ มีต้นไม้ที่ตายแล้วบ้าง ถูกตัดทิ้งหรือตัดแต่งกิ่งบ้าง ไม้ชนิดนี้ถ้าเป็นท่อนใหญ่ มีขนาดยาวท่านจะให้ช่างมาเลื่อยเป็นไม้แผ่นหรือไม้หน้าสามไว้ใช้งาน เช่นต้นยูคาลิปตัส เป็นต้น และอีกส่วนหนึ่งเป็นไม้ที่เหลือเศษจากการก่อสร้างเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยบ้าง เป็นไม้ที่มีตำหนิแล้วตัดออกมาบ้าง เป็นไม้ที่แตกหักบ้าง กลุ่มนี้จะเป็นไม้แห้ง กองอยู่เป็นจำนวนมากเกะกะพื้นที่ จำเป็นต้องจัดการให้เรียบร้อย ด้วยความเสียดายและความประหยัดของหลวงพ่อ ทำให้มีการตั้งเตาเผาถ่านขึ้น แต่ไม่มีคนอื่นมีความรู้มีความเข้าใจ หลวงพ่อจึงต้องจัดทำเองโดยการออกแบบเตา วางเรียงท่อนไม้ ก่อไฟ ปิดอากาศเมื่อไฟลุกได้ที่แล้ว เมื่อเสร็จแล้วยังต้องนำออกจากเตาเก็บแยกใส่กระสอบ แล้วร่อนบางส่วนออกให้เหลือแต่ก้อนถ่านนำใส่กระสอบไว้ เป็นประโยชน์ทั้งการไว้ใช้เอง และถ้ามีคนต้องการจะซื้อหาไปใช้ประโยชน์อย่างอื่นๆ ก็ได้ ที่ได้รับการอนุเคราะห์เสมอมาคือกิจกรรมการเผาแบบเททองในการหล่อพระพุทธรูป มีวัดต่างๆ มาอุดหนุนถ่านที่หลวงพ่อได้เผาไว้ เศษชิ้นเล็กชิ้นน้อยที่ก่อไฟไม่ได้ ก็นำมาผสมกับดิน ใบไม้ป่น และปุ๋ย เอาไว้สำหรับการปลูกพืช ทำการเกษตรต่อไป

กุฏิทรงไทยหายไปไหน

มีคนใกล้ชิดกับวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ท่านหนึ่งถามข้าพเจ้าว่า "กุฏิทรงไทยที่วัดเมืองเมื่อก่อนเห็นเป็นจำนวนมาก ตอนนี้หายไปไหนหมด" (รื้อไปขายหรือเปล่า)

---

[๑๓] อารยา ถิรมงคลจิต, "อะไรไม่เอาถ่าน" ใน www.royin.go.th/?knowledges=อะไรไม่เอาถ่าน-๒๑- มิถุนา

ในเรื่องนี้ข้าพเจ้าไม่ได้ตอบโดยตรง แต่ถามทวนกลับไปว่า เมื่อก่อนนี้กุฏิทรงไทยตั้งอยู่ที่ไหน? แล้วตอนนี้พระสงฆ์ไปอยู่ที่ไหนกัน? กุฏิที่พระอยู่ทำด้วยอะไร? มีจำนวนกี่หลังรู้หรือไม่? ผู้ที่ถามนั้นตอบว่า "ผมไม่ได้สังเกต" เลยชวนกันเดินไปดูกุฏิที่สร้างอยู่บริเวณที่จัดใหม่ ที่เรียกว่าสังฆาวาส อยู่ด้านในติดกับซอยบริสุทธิ์ จะเห็นได้ว่าเป็นกุฏิสองชั้น ด้านล่างก่ออิฐถือปูน ด้านบนประกอบด้วยไม้ที่รื้อถอนกุฏิทรงไทยหลังเก่าจากบริเวณข้างโรงเรียนอนุบาล แล้วไปปลูกทีละหลังๆ ซึ่งแต่ก่อนกุฏิทรงไทย ๑ หลังอยู่ได้ ๒ - ๓ รูป เมื่อปรับเปลี่ยนเป็นกุฏิสองชั้น ชั้นหนึ่งมี ๓ ห้องนอนแยกกัน และ ๑ ห้องน้ำ ใช้ร่วมกัน หนึ่งหลังสามารถอยู่ได้ ๖ รูป การดำเนินการก็ค่อยเป็นค่อยไปโดยต้องทำกุฏิทรงไทยให้ว่างก่อน ๑ หลัง แล้วจึงรื้อถอนไปสร้างหลังใหม่ให้เรียบร้อยตามที่กล่าวแล้ว จากนั้นจึงย้ายพระที่อยู่ในกุฏิหลังที่คิดว่าจะรื้อถอนครั้งใหม่ไปอยู่กุฏิที่สร้างใหม่นั้น แล้วจึงรื้อกุฏิหลังที่ว่างนำไปปลูกใหม่อีก ทำเรื่อยไปจนกระทั่งครบทุกหลัง เมื่อกุฏิทรงไทยหมดแล้ว ก็ใช้ไม้เก่าที่มีอยู่มาเสริมจนสำเร็จ อย่าว่าแต่จะรื้อทิ้งเลย ครั้งหนึ่งแผงฝาบานเฟี้ยมของกุฏิทรงไทยล้มลงแตกกระจาย หลวงพ่อเก็บรวบรวมชิ้นส่วนต่างๆ ประกอบเข้ารูปจนสำเร็จ เหมือนกับการต่อจิ๊กซอว์ เมื่อต่อแล้วก็นำไปประกอบเป็นข้างฝาของกุฏิหลังใหม่ต่อไป

การใช้วัสดุที่เหลือใช้แล้ว

เรื่องการนำวัสดุเหลือใช้นำกลับมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในด้านอื่นๆ อีก มีให้เห็นมากมาย ขอเล่าเฉพาะพอเป็นตัวอย่างสั้นๆ ดังนี้

ถังส้วมและหัวส้วม ถ้ามีการรื้อห้องน้ำ หรือไปพบเห็นปลอกถังส้วม ถังเก็บน้ำปลอกปูนที่อยู่ในดิน หรือไม่ใช้แล้ว หลวงพ่อก็จะนำพระภิกษุสามเณรไปขุด แล้วนำขึ้นมาตั้ง ฉาบปูนให้ต่อกันใหม่ ล้างให้สะอาดก็สามารถใส่น้ำไว้ใช้ได้ แม้แต่โถส้วมที่รื้อแล้ว ก็จะค่อยๆ รื้อ ค่อยๆ แกะ อย่างดี ไม่ให้แตกเสียหาย เพื่อนำกลับมาใช้ที่อื่นได้อีก แม้แต่แตก บิ่น ไม่มาก สามารถพอกปูนเก็บรายละเอียดได้

เศษกระเบื้อง เศษปูน และเศษอิฐ ไม่ทิ้ง ให้ทุบย่อยจนมีขนาดเล็กๆ ขนาดพอสมควรเท่าๆ กับหินสำหรับผสมปูน เพื่อที่จะผสมกับปูนแทนก้อนหิน เก็บไว้เทพื้นหรือก่อสร้างอย่างอื่นได้อีก แต่ถ้าไม่มีงานเทปูน ก็จะเก็บไว้สำหรับถมที่ปรับพื้นให้เรียบสม่ำเสมอ

ไม้เก่า เศษไม้ เหล็กเก่า และเศษเหล็ก ไม้เก่าที่รื้อถอนแล้ว ตลอดจนเหล็กเก่า เศษเหล็ก ไม่ทิ้งหรือขายออกไป เก็บไว้ใช้ทำงานเล็กๆ น้อยๆ สามารถตัดต่อได้ จะเริ่มทำสิ่งใดจะสำรวจและคำนวณของเก่า เศษที่มีอยู่ก่อน ให้นำมาปรับใช้ จะซื้อใหม่เพิ่มเติมเมื่อมีความจำเป็น หรือให้เหมาะสมกับงานนั้นๆ เช่น งานที่ต้องการความแข็งแรง ทนทาน ก็ต้องใช้ของใหม่ เป็นต้น

กระเบื้องมุงหลังคา ที่รื้อถอดออกจากหลังคาแล้ว ไม่ว่าจะที่ใดๆ ก็ตาม ถ้าสามารถนำมาเก็บไว้ได้ ก็จะนำมาเก็บไว้ที่วัด เพื่อจะได้ซ่อมแซมหรือมุงหลังคาได้ใหม่ จะเห็นได้จากซุ้มประตูด้านหน้าวัดทั้งสองซุ้มนั้น กระเบื้องมุงหลังคาเป็นกระเบื้องเก่าที่ถอดออกมาจากหลังคาของโบสถ์หรือวิหารเดิม กระเบื้องมุงหลังคาของศาลกรมหลวงรักษ์รณเรศก็เป็นกระเบื้องเก่า ที่จริงแล้วหลวงพ่อมีความประสงค์จะใช้กระเบื้องเก่ามุงหลังคาวิหารไตรรัตน์ ประดิษฐานหลวงพ่อโสธรหน้าโบราณด้วย แต่ถูกยับยั้งไว้เสียก่อนว่า เมื่อเจ้าภาพมีความสามารถมีเงินทุน ก็ควรให้เจ้าภาพจัดทำตามประสงค์ เพื่อความสะดวก

๓. ซื่อสัตย์

คำว่า **"ซื่อสัตย์"** ในพจนานุกรมให้ความหมายว่า **ซื่อสัตย์**ประกอบด้วยคำว่า **ซื่อ** แปลว่า ตรง และ**สัตย์** แปลว่า จริง **ซื่อสัตย์** หมายถึง ประพฤติตรงโดยยึดถือความจริง ไม่บิดเบือนข้อเท็จจริง ไม่ปิดบังอำพราง

ความซื่อสัตย์ต่อตนเอง

การมีวินัยต่อตนเองถือว่าเป็นส่วนเสริมในการมีความซื่อสัตย์ต่อตนเองได้อีกประการหนึ่งหลวงพ่อมีวินัยในการดำเนินชีวิตมาก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการตื่นนอน การปฏิบัติภารกิจส่วนตัว ความเป็นอยู่และสภาพสิ่งแวดล้อม รวมถึงการฉันอาหาร หลังจากการไปฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานที่วัดอัมพวัน เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๓ หลวงพ่อเริ่มฉันอาหารมังสวิรัติ แต่ไม่ถึงกับเคร่งครัดมาก เพียงแต่มีเจตนาในการไม่เบียดเบียนชีวิตสัตว์ ถ้าไม่มีหรือไม่ได้จัดเตรียมไว้ หลวงพ่อก็จะเลือกฉันในสิ่งที่พอฉันได้ ไม่รบกวน ไม่เรียกร้อง นอกจากผู้ที่รู้การปฏิบัติตัวของหลวงพ่อ จะจัดเตรียมไว้ถวาย หลวงพ่อจะฉันอาหารตามพระธรรมวินัย และไม่ฉันอาหารที่มีรสจัดเกินไป ไม่ว่าจะเป็นรส

เผ็ด รสเค็ม รสเปรี้ยว รสหวาน หรือแม้แต่รสขมก็ตาม จะต้องไม่มากนัก และเมื่อฉันแล้วก่อนจะอิ่ม ๒-๓ คำ หลวงพ่อจะหยุดการฉัน หลังจากนั้นจะทำความสะอาดปากและฟันให้เรียบร้อย ฉะนั้นจึงทำให้ช่องปากและฟันของหลวงพ่อไม่มีปัญหาใดๆ ไม่มีส่วนที่ผุ ไม่มีปัญหาเกี่ยวกับอาการปวดฟัน ฟันยังอยู่ครบ แต่มาปีนี้ ๒๕๖๓ หลวงพ่ออายุ ๘๒ ปี เพิ่งจะมีอาการปวดฟันเล็กน้อยเท่านั้น ในปี พ.ศ. ๒๕๖๒ คุณหมอ-พยาบาลจากโรงพยาบาลพุทธโสธร ได้มาตรวจสุขภาพพระสงฆ์ในวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ ปรากฏว่าพระสงฆ์ที่มีอายุตั้งแต่ ๕๐ ปีขึ้นไปแล้ว จะพบสภาวะอ้วนบ้าง เป็นเบาหวานบ้าง เป็นความดันบ้าง เป็นไขมันในเส้นเลือดบ้าง แต่หลวงพ่อไม่มีอาการสภาวะโรคอย่างนั้นเลย จึงถือว่ามีวินัยกับตนเอง มีความซื่อสัตย์กับตนเองสูงมาก ความซื่อสัตย์ต่อตนเองที่หลวงพ่อได้ปฏิบัติเสมอมา คือ ถ้าหลวงพ่อได้กล่าวคำใด หรือรับปากว่าจะทำสิ่งใดแล้ว หลวงพ่อจะทำสิ่งนั้นให้สำเร็จ ด้วยวิริยะอุตสาหะไม่ท้อถอย ทำได้ตามกำหนดเวลา ถ้าไม่มีเหตุหรืออุปสรรคอย่างจริงจัง

ให้นับเงิน ก่อนนำไป

ในสมัยที่หลวงพ่อยังดูแล เก็บ และใช้จ่ายปัจจัยหรือเงินด้วยตัวท่านเอง สิ่งหนึ่งที่เห็นอยู่เป็นประจำก็คือการแบ่งเงินนั้นออกเป็นส่วนๆ ว่าส่วนไหนไว้ใช้จ่ายทำอะไร ส่วนนี้โยมถวายไว้เพื่อซ่อมแซมศาลา ส่วนนี้โยมถวายเพื่อสร้างห้องน้ำ ส่วนนี้โยมถวายเพื่อเป็นค่าน้ำ - ค่าไฟ อย่างนี้เป็นต้น จะแบ่งว่าส่วนใดไว้ใช้ในกิจการใด ไม่ให้ปะปนกัน เพราะความประสงค์ของผู้ที่ถวายนั้นเฉพาะส่วนๆ เท่านั้น แต่ถ้าถวายโดยไม่ได้เจาะจง ว่าถวายไว้เป็นกิจการงานของสงฆ์ ก็จะรวมไว้ส่วนหนึ่ง นี่คือสิ่งที่ข้าพเจ้ารู้เห็น และที่สำคัญถ้าจะเอาเงินไปใช้จ่ายในส่วนใด เมื่อหลวงพ่อได้มอบหมายให้นำเงินไปใช้จ่าย หรือไปซื้อสิ่งใด ท่านจะให้นับก่อนทุกครั้ง ไม่ว่าคนนั้นจะเป็นใครก็ตาม โดยให้เหตุผลว่า “เมื่อได้รับเงินแล้วไม่ต้องเกรงใจว่ารับจากหลวงพ่อ เพราะอาจจะผิดพลาดได้ เราต้องนับก่อนทุกครั้ง จะได้ไม่ต้องเป็นเรื่องถกเถียงกันในภายหลังว่าเงินจ่ายไม่ครบ หรือจ่ายเกิน นับกันต่อหน้าตรงนี้เลย ไม่ต้องเกรงใจ” นี่คือคำพูดที่หลวงพ่อพูดอยู่บ่อยๆ เมื่อมีคนมารับเงินไปจากท่าน

ซื่อสัตย์ต่อเวลา

เรื่องซื่อสัตย์ต่อเวลานี้ หลวงพ่อให้ความสำคัญมาก ถ้าบอกเวลาใดแล้ว ก็ต้องดำเนินการตามเวลานั้นๆ บางครั้งหลวงพ่อไม่ได้กำหนดเอง เช่นเมื่อข้าพเจ้าได้ประกาศกิจกรรมต่างๆ ให้ญาติโยมมาในเวลาใด หลวงพ่อจะหันมาถามก่อนเสมอว่า ได้บอกเวลากับญาติโยมไว้เป็นเวลาใด แล้วก็ให้ถือเวลาตามนั้นในการดำเนินงาน จะไม่โลเลเปลี่ยนไปเปลี่ยนมา นอกเสียจากมีความจำเป็นจริงๆ ถ้าดำเนินการอย่างนั้นไม่ได้ก็ให้เปลี่ยนแปลงไปได้บ้างตามความเหมาะสม เรื่องนี้ข้าพเจ้าได้รับประสบการณ์ด้วยตัวของข้าพเจ้าเอง มีอยู่ครั้งหนึ่งได้กำหนดวันเวลาไว้เรียบร้อยแล้ว แต่เห็นว่าถ้าเปลี่ยนเวลาเร็วขึ้น จะดีมากกว่า จะพร้อมมากกว่า แต่ไม่ได้กราบเรียนให้หลวงพ่อทราบไว้ก่อน หลวงพ่อตำหนิว่า "เมื่อเราประกาศไปแล้ว เมื่อเราบอกไปแล้ว ญาติโยมก็เตรียมสิ่งต่างๆ ไว้ ดังที่เราประกาศ ถ้าเราเปลี่ยนแปลง โยมมาผิดเวลาแล้วจะทำอย่างไร"

ซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ (สอบสวนและตัดสินคดีความ)

คุณธรรมของผู้ใหญ่ หรือผู้ปกครองต้องมีพรหมวิหาร ๔ ประการ และต้องเว้นจากอคติ ๔ ประการ ซึ่งเป็นธรรมะที่ผู้คนทั่วไปรู้จักและนำมาปฏิบัติอยู่เป็นประจำ การเป็นผู้บริหาร การเป็นผู้นำ จะต้องมีอธิกรณ์มีเรื่องร้องเรียน ต้องมีการสอบสวนไต่สวน และตัดสินคดีหรืออธิกรณ์นั้นๆ ให้ได้ความยุติธรรม คือยุติได้โดยธรรมมากที่สุด

> *การแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในคณะสงฆ์จากการร้องเรียน โดยเฉพาะเรื่องเจ้าอาวาส ที่ผ่านมาโดยส่วนมากก็จะจัดการไปโดยลำดับ คือให้ทางเจ้าคณะผู้ปกครองใกล้ชิด คือเจ้าคณะตำบลและเจ้าคณะอำเภอได้ทำการไต่สวนพิจารณา หากไม่สามารถดำเนินการได้ ก็ให้ส่งมาที่จังหวัดหรือในบางเรื่องก็ส่งมาที่เจ้าคณะจังหวัดเลย ก็ต้องพิจารณาดูว่าเรื่องราวเป็นประการใด ในบางกรณีก็เชิญเจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอมาร่วมกันสอบสวน ร่วมกันวินิจฉัยตัดสิน ต้องว่ากันเป็นเรื่องๆ*

ไป จึงทำให้อธิกรณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในจังหวัดยุติลงด้วยดี คือ สงบ ระงับลงไปตามพระธรรมวินัยหรือตามความเหมาะสม[๑๔]

แต่การตัดสินทุกครั้งจะมีทั้งในส่วนของคนที่ถูกใจ-ชอบใจ เพราะการตัดสินนั้นตัวเองหรือฝ่ายของตัวเองได้ผลประโยชน์ หรือการตัดสินนั้นตรงกับสิ่งที่ตนเองต้องการ และมีผู้ที่ไม่ชอบใจคิดว่าการตัดสินนั้นไม่เป็นธรรม ไม่เป็นกลาง เพราะฝ่ายของตนเองไม่ได้ผลประโยชน์ หรือไม่ถูกใจ ไม่ได้อย่างที่ใจคิด โดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับเรื่องวินัยศีลของพระสงฆ์นั้นมีบัญญัติไว้อย่างไร มีบทลงโทษไว้อย่างไรก็ทำได้ตามนั้น

จริงใจไม่ตามกระแส

เรื่องการพูดคุย การแสดงธรรมหรือการให้สัมภาษณ์ใดๆ หลวงพ่อจะคุยตามเนื้อหาที่เป็นจริง ไม่พูดเล่น และไม่กล่าวตามกระแส เนื้อหาควรว่าอย่างไรก็ว่าอย่างนั้น เสร็จแล้วเป็นอันเสร็จ เรื่องนี้จะเห็นได้จากกรณีที่มีเหตุการณ์ หรือมีอธิกรณ์ทางสังคม เกี่ยวกับเรื่องวัดหรือพระภิกษุในจังหวัดฉะเชิงเทรา สำนักข่าวต่างๆ ก็จะขอเข้าพบและสัมภาษณ์หลวงพ่อว่ามีความคิดเห็นอย่างไร มีแนวทางในการปฏิบัติอย่างไร หรือจะมีการตัดสินดำเนินการอย่างไร หลวงพ่อจะกล่าวตามความเป็นจริง กล่าวตามธรรมวินัย หรือคิดอย่างไรก็ตอบไปอย่างนั้น ที่สำคัญจะไม่ให้สัมภาษณ์เกินจากความเป็นจริง ไม่ให้เป็นไปตามกระแสสังคม ฉะนั้น สำนักข่าวหรือนักข่าวที่มาสัมภาษณ์จะไม่ได้ความสะใจ จะไม่ได้อย่างที่ตัวเองคิด แม้จะมีเรื่องเข้าใจผิด หรือไม่ตรงตามความเป็นจริงที่มีอยู่ ไม่ว่าจะเป็นคำให้สัมภาษณ์ เรื่องส่วนตัวหรือเรื่องเกี่ยวกับวัดก็ตาม ก็ไม่ไปตามแก้หรือชี้แจงให้คนอื่นเข้าใจ เพราะสิ่งนั้นคือความคิดความเข้าใจของคนอื่น แต่ความเป็นจริงแล้วย่อมประจักษ์ตามสัจธรรมตามความจริงของมันเอง ผู้ที่คิดดีก็เป็นเรื่องดีด้วยตนเอง ผู้ที่คิดไม่ดีก็เป็นเรื่องไม่ดีของตนเอง ย่อมเป็นไปตามกรรมคือเจตนา ในการคิด พูด ทำ ของบุคคลนั้น

---

[๑๔] พระเทพปัญญาเมธี (ประยนต์ อจฺจาทโร ป.ธ.๙), "ชีวิตของข้าพเจ้า *ภาค ๔*" ใน **๘๐ ปี พระธรรมปริยัติมุนี,** หน้า ๑๖๔.

๔. อดทน

ความอดทน มาจากคำว่า ขันติ หมายถึง การรักษาปกติภาวะของตนไว้ได้ ไม่ว่าจะถูกกระทบกระทั่งด้วยสิ่งอันเป็นที่พึงปรารถนา หรือไม่พึงปรารถนาก็ตาม มีความมั่นคงหนักแน่นเหมือนแผ่นดิน

การนั่งสวดมนต์

การไหว้ การกราบแบบเบญจางคประดิษฐ์ การนั่งพับเพียบพนมมือสวดมนต์ ถือว่าเป็นวัฒนธรรมไทยและเป็นกิริยาอาการของพุทธบริษัทต้องประพฤติปฏิบัติ เพื่อความเคารพในพระรัตนตรัย การนั่งคุกเข่าประนมมือในคราวทำวัตรสวดมนต์ การนั่งพับเพียบในการสวดมนต์ หรือทำกิจอื่นใด ยกเว้นเวลาฉันและเวลานั่งสมาธินั้น ที่นั่งแบบขัดตะหมาด เป็นกิริยาอาการที่พระสงฆ์กระทำสืบต่อมาตั้งแต่อดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน คนรุ่นใหม่บางคนที่ไม่ผ่านการฝึกฝนอบรมมาก็จะนั่งไม่ได้ หรือนั่งได้ไม่นาน จากการสังเกตหลวงพ่อจะนั่งพับเพียบพนมมือสวดมนต์เป็นเวลานานๆ จึงพลิกกลับอีกด้านหนึ่ง ครั้งหนึ่งหลวงพ่อเคยกล่าวว่าสามารถนั่งพับเพียบโดยไม่กลับอีกด้านหนึ่ง นานมากกว่า ๓๐ นาที ถึงมีการปวดเมื่อยบ้างหรือเจ็บปวดบ้าง แต่ก็สามารถกำหนดพิจารณาจนกระทั่งอาการเหล่านั้นจางลงหรือหายไปได้ หลวงพ่อกำหนดในใจว่าจะไม่พลิกกลับเป็นเวลาเท่าไร ก็จะทำตามกำหนดนั้น แต่ในช่วงหลังมานี้ เมื่อหลวงพ่อมีอายุมากขึ้นจะนั่งคุกเข่าได้ไม่นาน แต่ท่านก็นั่งทับส้นเท้า เพราะจะต้องกราบในขณะทำวัตร ครั้งที่อยู่วัดจุกเฌอเห็นหลวงพ่อได้รับบาดเจ็บเป็นแผลที่ส้นเท้า แต่ในคราวทำวัตรสวดมนต์ หลวงพ่อก็ไม่นั่งพับเพียบ แต่ยังนั่งคุกเข่าทับบนส้นเท้าที่เป็นแผล แสดงถึงความอดทนอดกลั้นเป็นอย่างดี

เจาะถนนคันกั้นน้ำขอบบ่อทำท่อเชื่อมต่อน้ำ

หลวงพ่อกล่าวไว้ในชีวิตของข้าพเจ้า ภาค ๒ ว่า “ชาวบ้านที่มาจัดงานในวัด พระภิกษุสามเณรและชาวบ้านที่อยู่ในที่ตั้งวัด ได้อาศัยน้ำจากบ่อในสวนนี้ ซึ่งข้าพเจ้าได้ฝังท่อเอสล่อนขนาด ๒ นิ้ว ให้น้ำเดินได้ถึงกัน น้ำในสวนจะไหลไปสู่บ่อหน้าโบสถ์ ใช้สูบขึ้นถังเก็บแจกจ่ายไปตามท่อส่งตลอดทั้งปี เมื่อฤดูน้ำเค็มก็ได้อาศัยน้ำในบ่อที่สวนนี้ที่กักเก็บไว้ ดังที่เล่าไว้ตอนเกี่ยวกับน้ำเค็ม ถ้ามิเช่นนั้นแล้วจะได้น้ำจืดที่ไหนมาใช้

คงจะต้องจัดซื้อน้ำจืดจากรถส่งเป็นแน่ เพราะบางปีน้ำบ่อแห้งเคยจัดซื้อมาแล้ว”[๑๕]

การที่หลวงพ่อเชื่อมต่อท่อน้ำจากบ่อหนึ่งในสวนของหมอเจิมที่ถวายไว้ ไปสู่บ่อที่มีอยู่เดิมหน้าอุโบสถ การเชื่อมต่อท่อผ่านถนนคันกั้นน้ำออกไปนั้น ไม่ใช่เรื่องง่ายเลย ต้องใช้ความอดทนวิริยอุตสาหะสูงมาก เพราะถนนคันกั้นน้ำมีความกว้างประมาณ ๓ - ๔ เมตร หลวงพ่อไม่ได้ใช้การขุดจากด้านบนลงไป แล้วฝังท่อต่อเชื่อมน้ำให้ถึงกัน แต่หลวงพ่อใช้วิธีการเจาะทะลุถนนคันกั้นน้ำ ด้วยท่อแป๊บเหล็กที่ผ่าปลายข้างหนึ่งเป็น ๔ แฉกไว้สำหรับอุ้มดิน ประคองดินแล้วดึงออกมา จะพุ่งเหล็กเข้าไปในฝั่งถนนคันดินด้านหนึ่งตามแนวขวางทีละน้อย แล้วหมุนเหล็กให้ดินที่จะนำออกติดปลายปากแฉกออกมา การพุ่งเหล็กเจาะเข้าไปแต่ละครั้งจะได้ความลึกประมาณ ๔ - ๘ ซม. เท่านั้น กว่าจะเจาะทะลุจากด้านหนึ่งสู่อีกด้านหนึ่งใช้เวลา ๒ - ๓ วัน คงจะปวดแขนปวดเอว เหนื่อยและเมื่อยล้าเป็นอย่างมาก ต้องเจาะทะลุจากบ่อในสวนของหมอเจิมออกมาสู่คลองส่งน้ำริมบ่อ แล้วต่อท่อไปยังบ่อเก่าหน้าอุโบสถ แล้วจึงไปเจาะข้ามถนนคันกั้นน้ำขอบบ่อในทำนองเดียวกันอีกครั้งหนึ่ง เมื่อประกอบท่อต่อเชื่อมน้ำได้สำเร็จแล้ว เมื่อน้ำในบ่อใดลดลง (ส่วนใหญ่จะเป็นบ่อเก่าหน้าอุโบสถ) น้ำอีกบ่อหนึ่งก็จะไหลเข้าไปแทนที่ ตามหลักของระดับน้ำที่ไหลจากที่สูงกว่า จนระดับน้ำเสมอกัน

การเจ็บป่วย

ความเจ็บป่วยย่อมมีแก่ทุกสรรพสัตว์ แต่การดำเนินกิจกรรม การใช้ชีวิตอยู่จะเป็นอย่างไรนั้นแตกต่างกันออกไป บางคนอาจจะระบายออกด้วยการพูดคุยบอกกล่าวให้คนอื่นรับรู้ บางคนอาจจะร้องเบาๆ บางคนอาจร้องครวญคราง หรือบางคนอาจจะสงบเงียบ อดทน ต่อสู้กับความเจ็บป่วยเจ็บไข้นั้น ในแบบเรียนนักธรรมชั้นตรี กล่าวไว้ว่า **ขันติ : ทนต่อความเจ็บป่วยไข้** ได้แก่ อดทนต่อทุกขเวทนาอันเกิดมีเพราะความเจ็บไข้มีประการต่างๆ แม้ที่สุดทนทุกขเวทนาแสนสาหัส ก็ไม่แสดงอาการกระสับกระส่าย สำหรับหลวงพ่อในคราวที่เจ็บป่วยไข้เกิดขึ้น ถ้ายังมีอาการไม่มากนัก หลวงพ่อจะยังไม่ฉันยาใดๆ แต่จะพักผ่อนด้วยการห่มผ้าหรือจีวร แล้ว

---

[๑๕] พระเมธีวรคณาจารย์ (ประยนต์ อจฺจาทโร ป.ธ.๙), “ชีวิตของข้าพเจ้า ภาค ๒” ใน **๘๐ ปี พระธรรมปริยัติมุนี,** หน้า ๑๓๖.

นั่งสมาธิด้วยอาการอันสงบ ถ้าอาการไข้หนักขึ้นมีอาการชัดเจนก็จะฉันยา ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นยาขม (ยาขม ๕ อย่าง นำมาจากวัดหัวสวน) เมื่อฉันแล้วก็จะห่มผ้านั่งสมาธิให้เหงื่อออก เจริญสมาธิพิจารณาอาการเจ็บป่วยไข้อย่างนี้ตลอด

การสร้างคน

เรื่องการสร้างคนเป็นอีกวัตถุประสงค์หนึ่งของหลวงพ่อ การสอนให้นักเรียนเยาวชนผู้อยู่ในวัยเรียน ให้มีความรู้ความเข้าใจในวิชาการต่างๆ ก็ดี ในด้านการดำรงชีวิตก็ดี หรือด้านของการศึกษาพระธรรมคำสั่งสอนก็ดี เหล่านี้หลวงพ่อได้กระทำมาตลอด ตั้งแต่เริ่มมาอยู่ที่วัดจุกเฌอ หลังจากที่ได้จัดเกี่ยวกับเรื่องอาคารสถานที่ต่างๆ เรียบร้อยแล้ว จึงเปิดสำนักเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม - บาลีขึ้น ต่อมาเพิ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญด้วย หลวงพ่อส่งเสริมจัดให้มีการเรียนการสอนนักธรรมโดยจัดโครงการอบรมนักธรรมชั้นโท - เอก ก่อนสอบ เมื่อมีโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน หลวงพ่อเป็นผู้ดูแลและดำเนินการ จึงจัดกลุ่มของพระสอนศีลธรรมให้เข้าไปสอนในโรงเรียน ฉะนั้น จึงถือได้ว่าหลวงพ่อเป็นดำเนินการจัดการวางนโยบายและสนับสนุนการศึกษา การอบรม การสร้างเสริมความรู้มาตลอด การสร้างคนต้องใช้วิริยอุตสาหะเป็นอย่างยิ่ง พร้อมทั้งต้องมีบารมี มีบริวาร ช่วยดำเนินการ ข้าพเจ้าเองที่ตัดสินใจมาอยู่วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์นี้ เพื่อสนองงานหลวงพ่อผู้มีพระคุณยิ่งบอกกับคนอื่นๆ ว่า “มาเป็นมือเป็นเท้าและสนองงานหลวงพ่อ”

โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม แผนกบาลี และแผนกสามัญศึกษา

หลวงพ่อมีความประสงค์ในการเปิดสำนักเรียนบาลีตั้งแต่ต้นที่มาอยู่วัดจุกเฌอ ดังที่พระราชเวที กล่าวไว้ใน “พระคุณของอาจารย์” ตอนหนึ่งว่า “ต่อมาในปี ๒๕๒๖ ที่วัดจุกเฌอ มีโครงการจะเปิดสอนบาลี ... จึงได้ชักชวนกันมาสมัครเรียนที่วัดจุกเฌอ”[๑๖] ทั้งๆ ที่หลวงพ่อก็มีงานเป็นจำนวนมาก ทั้งงานการปกครอง งานการเผยแผ่ งาน

---

[๑๖] พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), “พระคุณอาจารย์” ใน **พระเทพปัญญาเมธี (ประยนต์ อจุจาทโร ป.ธ. ๙) วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์,** (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๙), หน้า ๘๑.

สาธารณูปการ เป็นต้น แต่ท่านก็ยังเปิดสำนักเรียนบาลีเพื่อพัฒนาบุคคลให้มีความรู้ มีความเข้าใจ เริ่มแรกเลยนั้นหลวงพ่อสอนด้วยตัวท่านเอง[๑๗] แต่เมื่อมีการเรียนหลายชั้นมากขึ้น ก็แต่งตั้งครูสอนเพื่อแบ่งเบาภาระ แต่โดยความรู้สึกของหลวงพ่อแล้วหลวงพ่อประสงค์จะสอนทุกชั้น ทุกระดับ

พ.ศ. ๒๕๒๖ เปิดเป็นโรงเรียนพระปริยัติธรรม (แผนกบาลี) พ.ศ. ๒๕๔๑ ได้เปิดเป็นโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น วันที่ ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๔๑ ได้เปิดทำการเรียนการสอน ตั้งแต่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ - ๓ วันที่ ๑๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๖ ได้รับอนุญาตให้เปิดทำการสอนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย และเป็นโรงเรียนพระปริยัติธรรม (แผนกสามัญศึกษา) สังกัดกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ ชื่อว่าโรงเรียนวัดจุกเฌอ (แผนกสามัญศึกษา) ตั้งอยู่ที่วัดจุกเฌอ ตำบลคลองจุกเฌอ อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒๔๐๐๐ พ.ศ. ๒๕๕๐ ได้เปิดการสอนปริยัติธรรมแผนกธรรม บาลี และสามัญ ที่วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ วันที่ ๑๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๑ โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ ได้รับอนุญาตให้เปิดทำการเรียนการสอนทั้งแผนกธรรม บาลี และสามัญ ตามใบอนุญาตเลขที่ ๕/๒๕๕๑[๑๘]

การจัดการศึกษาสำหรับสามเณร ได้จัดการศึกษาไปตามขั้นตอนของโรงเรียนซึ่งข้าพเจ้าช่วยดูแลอยู่ห่างๆ โรงเรียนจัดตารางสอน จัดครูมาสอนทั้งนักธรรม บาลีและทางฝ่ายสามัญ โดยได้รับเงินอุดหนุนรายหัวจากรัฐบาล เพราะฉะนั้น ด้านการศึกษาก็พอเป็นไปได้ นักเรียนก็มีจำนวนเพิ่มขึ้นทำให้การศึกษาทั้งนักธรรม บาลีก็เป็นไปได้ ถ้าไม่มีนักเรียนปริยัติธรรมสามัญ นักธรรม บาลีก็จะค่อยๆ หมดไป[๑๙]

---

[๑๗] ดูรายละเอียดใน **พระเทพปัญญาเมธี (ประยนต์ อจฺจาทโร ป.ธ.๙) วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์,** หน้า ๘๑ - ๘๔.

[๑๘] ดูรายละเอียดใน โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ http://pitula-ps.weebly.com/3611361936323623363336053636365036193591364836193637361836 09.html.

[๑๙] พระเทพปัญญาเมธี (ประยนต์ อจฺจาทโร ป.ธ.๙), "ชีวิตของข้าพเจ้า ภาค ๔" ใน **๘๐ ปี พระธรรมปริยัติมุนี,** หน้า ๑๖๓.

โครงการสอนธรรมศึกษาในโรงเรียน

หลวงพ่อได้พิจารณาเห็นความสำคัญของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่เด็กและเยาวชน เพื่อเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจ และสามารถนำธรรมะไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ ทั้งเป็นการส่งเสริมความรู้ความดีและความสุข ตามแนวความคิดเรื่องเยาวชนไทยควร ดี-เก่ง-สุข หลวงพ่อกล่าวไว้ว่า "เรื่องการสอนศีลธรรมในโรงเรียน ซึ่งได้จัดให้มีการอบรมครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ซึ่งทางรัฐบาลได้มีการตั้งนิตยภัตให้เป็นรายเดือน เพื่อให้พระได้มาช่วยกันสอน ซึ่งปรากฏผลเป็นที่น่าพอใจ"[๒๐] จึงได้จัดโครงการสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนตามสถานศึกษาต่างๆ โดยมีครูสอนปริยัติธรรมและพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ได้ประสานงานกับสถานศึกษาจัดการเรียนการสอนขึ้น และได้ส่งนักเรียนในโครงการเข้าสอบธรรมศึกษาในนามวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ ปรากฏว่ามีเยาวชนในโครงการ สามารถสอบผ่านธรรมศึกษาชั้นตรี - โท - เอก มีผลการสอบได้เป็นจำนวนเพิ่มมากขึ้นทุกปี

เปิดการสอนธรรมศึกษามาแล้ว ๑๔ ปี มีผู้สอบได้ธรรมศึกษาทั้งสิ้น ๒๖,๗๘๕ คน แบ่งเป็น ธรรมศึกษาชั้นตรี จำนวน ๑๗,๙๐๔ คน ธรรมศึกษาชั้นโท จำนวน ๖,๕๗๖ คน และธรรมศึกษาชั้นเอก จำนวน ๒,๓๐๕ คน

การอุปสมบทหมู่พระภิกษุในโอกาสต่างๆ

การอุปสมบทหรือที่เรียกตามภาษาชาวบ้านว่า "การบวช" นั้น เป็นบุญกุศลมีอานิสงส์ทั้งกับผู้เข้ารับการอุปสมบทด้วย ทั้งผู้ส่งเสริมสนับสนุนให้มีการอุปสมบทเกิดขึ้นด้วย และผู้มีอุปการคุณเช่นบิดามารดาของผู้อุปสมบทด้วย ที่สำคัญการอุปสมบทเฉลิมพระเกียรติ หรือการจัดอุปสมบทหมู่เพื่อกิจการงานพิเศษใดๆ ย่อมมีอานิสงส์มีบุญกุศลกับบุคคลผู้ที่เราตั้งใจเพื่อมอบบุญกุศลแด่บุคคลนั้นๆ หลวงพ่อในนามของเจ้าคณะจังหวัดฉะเชิงเทราได้รับการประสานและมอบหมายจากส่วนราชการให้เป็นประธานในการจัดอุปสมบทหมู่เป็นประจำ เมื่อมีกิจการงานสำคัญทางบ้านเมืองจะ

---

[๒๐] เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

มีการบรรพชาหรืออุปสมบทหมู่เพื่อเฉลิมพระเกียรติบ้าง เพื่อถวายพระราชกุศลบ้าง หรือเพื่อกิจการงานของวัดของหลวงพ่อเองบ้าง

ในฐานะเจ้าคณะจังหวัด หลวงพ่อไม่เพียงแต่ได้สนองงานของมหาเถรสมาคมและสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเท่านั้น แต่โดยเนื้อแท้แล้ว หลวงพ่อมีความเต็มใจและมองเห็นความสำคัญของการบรรพชาอุปสมบทอย่างยิ่ง

ในโครงการอุปสมบทหมู่ เพื่อเฉลิมพระเกียรติ เพื่อถวายพระราชกุศลบ้าง หรือเพื่อกิจการงานใดๆ ถ้าจัดที่วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ หลวงพ่อจะนั่งเป็นพระอุปัชฌาย์เอง ให้การอุปสมบทแก่ผู้เข้าร่วมโครงการทุกคน เพราะท่านปรารภว่า การบวชก็มีอานิสงส์มาก ผู้ให้การอุปสมบท (พระอุปัชฌาย์) ก็ได้ผลานิสงส์ด้วย และผู้ที่ร่วมอุปสมบทส่วนใหญ่ก็มุ่งหวังให้หลวงพ่อเป็นพระอุปัชฌาย์ การอุปสมบทหมู่แต่ละครั้งใช้เวลาในการอุปสมบทหลายชั่วโมง ขึ้นอยู่กับจำนวน การซักซ้อม การท่องขานนาคของผู้อุปสมบท และการสวดของพระคู่สวด อุปสมบทเป็นชุดๆ ชุดละ ๓ รูป ใช้เวลาประมาณ ๑๗ - ๒๐ นาทีต่อชุด การอุปสมบทหมู่บางครั้งใช้เวลาตั้งแต่เช้าจนค่ำ เริ่มตั้งแต่เวลา ๐๖.๐๐ - ๑๙.๐๐ น. เช่นการอุปสมบทเฉลิมพระเกียรติในโอกาสที่วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวง ในการอุปสมบทใช้เวลา ๒ วันเต็ม มีผู้เข้ารับการอุปสมบท ๑๕๕ รูป หลวงพ่อนั่งเป็นพระอุปัชฌาย์ตลอดทั้ง ๒ วัน พระนั่งอันดับได้หมุนเวียนเปลี่ยนกันไป พระคู่สวดก็เปลี่ยนหลายชุด แต่หลวงพ่อนั่งเป็นพระอุปัชฌาย์ตลอด ไม่ได้เปลี่ยน ที่สำคัญหลวงพ่อไม่รับปัจจัยในการเป็นพระอุปัชฌาย์ นำปัจจัยส่วนนั้นร่วมบุญกับโครงการนั้นๆ ตลอดมา

โครงการบรรพชาสามเณร

การจัดโครงการบรรพชาสามเณรของหลวงพ่อและคณะศิษย์ ได้ดำเนินการมาตั้งแต่ท่านมาอยู่ที่วัดจุกเฌอแล้ว ดังในหนังสือ ๘๐ ปี พระธรรมปริยัติมุนี[๒๑] พ.ศ. ๒๕๓๔ - ๒๕๔๗ เป็นประธานจัดบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อนของคณะสงฆ์อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา ณ วัดจุกเฌอ และก่อนหน้านี้แต่ไม่ได้การบันทึกไว้ เมื่อหลวงพ่อย้าย

---

[๒๑] **๘๐ ปี พระธรรมปริยัติมุนี,** หน้า ๑๐๗.

มาวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ ก็ดำเนินโครงบรรพชาสามเณรมาตลอด บันทึกไว้เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๑ จนถึงปัจจุบัน อาศัยช่วงเวลาในการปิดเทอม ช่วงฤดูร้อน เป็นส่วนใหญ่ เริ่มในปี พ.ศ. ๒๕๕๘ เป็นต้นมา เพิ่มการจัดโครงการบรรพชาสามเณรปิดภาคเรียนที่ ๑ "ฤดูฝน" บางคนจึงเรียกว่า "โครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูฝน" เป็นจำนวน ๕ รุ่น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างศาสนทายาทในพระพุทธศาสนา "สามเณรคือเหล่ากอของสมณะ" มีผลผลิตโดยมีสามเณรหลายรูปได้บรรพชาแล้วอุปสมบทอยู่ต่อเพื่อเรียนรู้พระธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา เยาวชนที่เข้าร่วมโครงการจะได้แสดงออกซึ่งความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณในครอบครัว พระพุทธศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์ ทำให้เยาวชนได้ใช้เวลาว่างในช่วงปิดเทอมให้เกิดประโยชน์ เป็นการลดช่องว่างระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน (เยาวชน)

โครงการจัดอบรมนักธรรมชั้นโท - เอก

หลวงพ่อปรารภการเรียนนักธรรมชั้นโท - เอก ปัจจุบันนี้มีจำนวนผู้ที่อุปสมบทแล้วเรียนนักธรรมชั้นโท - เอก มีจำนวนไม่มาก แต่ละวัดมี ๑ - ๓ รูปบ้าง ไม่เกิน ๕ รูป นอกเสียจากสำนักเรียนหรือโรงเรียนพระปริยัติธรรม จึงจะมีพระภิกษุสามเณรเรียนนักธรรมเป็นจำนวนมาก ฉะนั้นจึงไม่มีการเรียนการสอนเกิดขึ้น แต่ก็ยังมีพระภิกษุสมัครสอบ ผลการสอบได้จำนวนไม่มากนัก "การจัดอบรมนักธรรมก่อนสอบ เฉพาะนักธรรมชั้นโท - เอก ซึ่งมีอยู่ในวัดทั้งหลายที่เรียนด้วยตนเอง ไม่มีชั้นเรียน เป็นเวลา ๑๐ วัน เพื่อเพิ่มเติมเสริมความรู้ให้พร้อม"[๒๒] จึงจัดอบรมนักธรรมก่อนสอบ ณ วัดจุกเฌอ เพื่อเป็นการทบทวนแบบเรียนทั้ง ๔ วิชาและได้ฝึกการทำแบบฝึกหัด ได้ฝึกทดสอบทำเหมือนกับการสอบจริง จัดทีมงานโดยนิมนต์พระภิกษุผู้มีความรู้มีความสามารถในการสอน มาสอน และดูแลเกี่ยวกับเรื่องการทดสอบ เช่น การออกข้อสอบ การตรวจข้อสอบเป็นต้น ผลปรากฏว่ามีพระภิกษุสามเณรสอบได้นักธรรมชั้นโท - เอก

---

[๒๒] พระเทพปัญญาเมธี (ประยนต์ อจฺจาทโร ป.ธ.๙), "ชีวิตของข้าพเจ้า ภาค ๔" ใน **๘๐ ปี พระธรรมปริยัติมุนี,** หน้า ๑๔๖.

เป็นจำนวนเพิ่มมากขึ้น เปอร์เซ็นต์การสอบได้มีจำนวนมากขึ้นอย่างมาก ภายหลังได้กระจายงานออกสู่อำเภอต่างๆ โดยมอบหมายให้เจ้าคณะอำเภอประชุมตกลงกันว่าจะจัดรูปแบบการเรียนการสอนอย่างไร แล้วให้ดำเนินการตามนั้น เมื่อเสร็จแล้วให้รายงานเจ้าคณะจังหวัด (หลวงพ่อ) ทราบ ฉะนั้น การเรียนการสอนนักธรรมชั้นโท - เอกของอำเภอต่างๆ (รูปแบบอาจจะไม่เหมือนกัน) ในจังหวัดฉะเชิงเทราเริ่มต้นจากหลวงพ่อได้ดำเนินมาก่อน แล้วมอบให้ทุกอำเภอดำเนินการ แม้ในปัจจุบันโครงการนี้ก็ยังดำเนินการ และเป็นประโยชน์แก่พระภิกษุสามเณรผู้เข้าสอบ อีกทั้งยังเป็นผลงานของเจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ ตลอดถึงเจ้าคณะจังหวัด

จัดอบรมวิปัสสนากรรมฐานแก่พระนวกะ

การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเป็นสิ่งที่หลวงพ่อให้ความสำคัญเน้นย้ำมาตลอดว่า ถ้าพระภิกษุสามเณร และญาติโยมอุบาสกอุบาสิกา ได้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแล้ว จะมีศรัทธาตั้งมั่นในพระพุทธศาสนา เสริมสร้างบุญกุศลความดีอีกมากมาย เพราะหลวงพ่อมีประสบการณ์ ในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานมาตั้งแต่พรรษาที่ ๔ โดยไปจำพรรษาและปฏิบัติที่สำนักวิปัสสนา วัดสาวชะโงก เป็นเวลา ๖ เดือนพร้อมด้วยการเรียนพระอภิธรรม ในปี พ.ศ. ๒๕๓๑ เป็นพระวิปัสสนาจารย์สอนกรรมฐานแก่ประชาชนทั่วไป ในปี พ.ศ. ๒๕๓๔ หลวงพ่อได้เข้ารับการฝึกอบรมวิปัสสนากรรมฐานที่วัดอัมพวันอำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี กับหลวงพ่อจรัญ ฐิตธมฺโม (พระภาวนาวิสุทธิคุณ ในขณะนั้น ภายหลังได้รับสมณศักดิ์ที่ พระธรรมสิงหบุราจารย์) เป็นเวลา ๑ พรรษา ครั้นในปี พ.ศ. ๒๕๕๕ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ถวายปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๒ วัดจุกเฌอได้รับแต่งตั้งจากกระทรวงศึกษาธิการให้เป็นศูนย์พัฒนาจิตเฉลิมพระเกียรติประจำจังหวัด เนื่องในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ ทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ ๖ รอบ ๗๒ พรรษา ได้จัดสร้างอาคาร ๓ ชั้น เป็นสถานที่ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามหลักสติปัฏฐาน ๔ แก่นักเรียนนักศึกษา ข้าราชการครู ทหาร ตำรวจ พยาบาล และประชาชน

ที่สนใจใคร่ปฏิบัติ[๒๓] และหลวงพ่อมีความประสงค์ให้พระภิกษุที่เข้ามาบวชจำพรรษาได้เกิดศรัทธามั่นคงในพระพุทธศาสนา จึงจัดอบรมวิปัสสนากรรมฐานแก่พระนวกะทั้งจังหวัดเป็นรุ่น โดยรวม ๒ - ๓ อำเภอเป็น ๑ รุ่น รุ่นละ ๕ วัน ทำให้พระนวกะได้เรียนรู้การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งเป็นธุระสำคัญคู่กับคันถธุระ ผู้มีอุปนิสัยย่อมเกิดศรัทธา เมื่อปฏิบัติได้ย่อมอยู่ได้ และเป็นกำลังในการที่จะสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาเป็นศาสนทายาทต่อไป ปี พ.ศ. ๒๕๔๘ ได้ออกคำสั่งให้เจ้าคณะอำเภอทั้ง ๑๐ อำเภอในเขตปกครองจัดอบรมวิปัสสนากรรมฐานแก่พระนวกะภายในพรรษา หลักสูตรระยะ ๕ วัน ๕ คืน ตามที่เคยอบรมด้วยตนเองมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๒ เพื่อให้เจ้าคณะอำเภอ แบ่งเบาภาระในการฝึกของเจ้าคณะจังหวัด และประสงค์ให้เจ้าคณะอำเภอมีผลงานเป็นการกระจายอำนาจการบริหารออกไป เจ้าคณะอำเภอส่วนมากรับภาระธุระด้วยความยินดี

เอกสารอ้างอิง

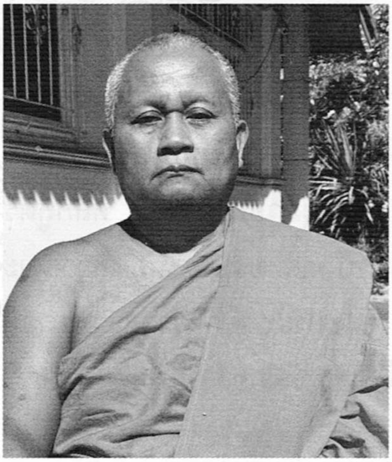
๘๐ ปี พระธรรมปริยัติมุนี. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๖๑.

พระเทพปัญญาเมธี (ประยนต์ อจฺจาทโร ป.ธ.๙) วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๙.

พระครูสุตธรรมาภรณ์. **เกษียณสำราญ.** กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๖๓.

[๒๓] เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

ความทรงจำที่วัดจุกเฌอ

พระครูสิริคณารักษ์ (พระมหาผล ปิยธมฺโม)
เจ้าคณะอำเภอประโคนชัย

เหตุที่มาวัดจุกเฌอเพราะอยากรู้บาลี ไม่ได้คิดจะเป็นมหาหรอก อยากเข้าใจบทสวดแปลภาษาบาลี บทสวดต่าง ๆ ได้ พระอาจารย์ธัมรงค์ท่านให้ข้อคิดว่าไปอยู่วัดจุกเฌอ จะได้ความรู้และได้แบบอย่างที่ดีในการดำรงตนเป็นพระจากหลวงพ่อ

ครั้งแรกมาวัดจุกเฌอนั้นไม่เคยเห็นหลวงพ่อประยนต์มาก่อน ได้ยินแต่ว่าท่านเป็นพระที่เคร่งครัดระเบียบวินัยมาก แต่เรามีรุ่นพี่จากวัดพนมพนาวาสมาอยู่ก่อนแล้วจึงพอจะรู้อะไรบ้าง เมื่อมกราคม ปี ๒๕๒๘ มาสมัครเรียนที่วัดจุกเฌอ มาถึงวัดจุกเฌอยังไม่พบหลวงพ่อ ได้เดินสำรวจดูรอบ ๆ วัด เห็นพระรูปหนึ่งท่านกำลังขุดหลุมตอม่อริมถนน ถามท่านไปว่าหลวงพ่อทำอะไรครับ ท่านบอกว่าจะสร้างกำแพง ท่านถามว่ามาจากไหน มาทำอะไร เรียนท่านว่ามาจากวัดพนมพนาวาสจะมาสมัครเรียนบาลี พอได้เวลาฉันเพลถึงได้รู้ว่าพระที่ได้พูดคุยนั้นคือหลวงพ่อเจ้าอาวาส ต่อมาเมื่อมาอยู่วัดจุกเฌอเรียนบาลี สิ่งที่ขาดไม่ได้คือบิณฑบาต ทำวัตรสวดมนต์ หลวงพ่อแทบไม่ขาดทำวัตรเช้าเลย ตอนเย็นมีบ้าง เช่น ติดงานไปเทศน์ หรืองานอื่น ๆ พระทุกรูปต้องมาฉันรวมกันที่หอฉัน มีอะไรก็มาฉันรวมกัน แล้วแต่พระที่ท่านจัดภัตตาหารจัดให้ บางช่วงภัตตาหารไม่พอฉัน พระเณรมาก ผมเองก็รับหน้าที่หุงข้าว พระมหาสำราญ[๑] ก็จะทำกับข้าว ต้มผักกาดกระป๋องกับปลากระป๋องร้อน ๆ อร่อยมาก ๆ

---

[๑] ปัจจุบัน พระครูสุตธรรมาภรณ์ รองเจ้าอาวาสวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์

หลวงพ่อท่านสอนธรรม - ทำ เมื่อมาอยู่ได้เรียนรู้งานทุกอย่าง เช่นงานสาธารณูปการ ไม่เคยทำงานผสมปูนก็ได้อยู่หน้าโม่ผสมปูนจนชำนาญ เทลานหน้าเมรุและรอบ ๆ เมรุ ตลอดถึงศาลาสวดศพ เรียนรู้งานก่อสร้าง เพราะหลวงพ่อทำงานตลอด จำได้ว่าโม่ปูนสึกหรอทะลุ ปะแล้วปะอีก ซ่อมแล้วซ่อมอีก ใช้ไปทั้งหมด ๒ ใบ หลวงพ่อทำเป็นทุกอย่าง งานปูน งานไม้ งานเหล็ก ทำงานกับท่านได้เรียนรู้มีประสบการณ์งานมากมาย โต๊ะ เก้าอี้ หลวงพ่อออกแบบเองช่วยกันทำ งานบางอย่างที่คนอื่นไม่คิดว่าหลวงพ่อจะทำได้ เช่น ขุดลอกคลองหลังกุฏิ ซึ่งสกปรกมาก ขุดลอกเลนในสระน้ำ เพื่อเก็บน้ำไว้ใช้ วางแผนการเก็บน้ำก่อนถึงฤดูน้ำเค็ม หลวงพ่อรอบรู้ไปทุกอย่าง

หลวงพ่อสอนแบบ พูดให้จำ-ทำให้ดู-อยู่ให้เห็น หลวงพ่อแนะนำในหลายสิ่งที่เรายังไม่รู้เพื่อเป็นหลักปฏิบัติ และท่านเป็นแบบอย่างให้ดู หลวงพ่อจะฉันภัตตาหารกับพระเณรตลอด จนต่อมาหลวงพ่อเป็นภูมิแพ้ อาหารบางอย่างฉันไม่ได้ จึงได้ขอให้ท่านแยกฉันต่างหาก

ต่อมาปี ๒๕๓๓ หลวงพ่อได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะอำเภอเมืองฉะเชิงเทรา ผ่านมาหลายเดือนหลวงพ่อไม่มีเลขานุการ เห็นหลวงพ่อพิมพ์หนังสือเอง ส่งหนังสือเอง ทั้งทำงานก่อสร้าง งานเทศน์ งานสวด อยู่มาวันหนึ่งดึกมากแล้วเห็นหลวงพ่อนั่งพิมพ์หนังสืออยู่ คิดว่าเราน่าจะช่วยงานส่วนนี้ให้หลวงพ่อได้บ้าง จึงทำใจกล้ากราบเรียนว่า "หลวงพ่อครับหนังสือนี้เดี๋ยวผมพิมพ์ให้ พรุ่งนี้หลวงพ่อค่อยตรวจว่าจะให้แก้ตรงไหน" หลังจากนั้นมาเมื่อมีงานหนังสือตอบรับ ก็จะรับทำหนังสือให้หลวงพ่อมาตลอด วันหนึ่งหลวงพ่อบอกว่าท่านมหาผล เป็นเลขานุการให้หลวงพ่อนะ จึงได้ทำหน้าที่เลขานุการเจ้าคณะอำเภอเมืองฉะเชิงเทรา เมื่อปี ๒๕๓๓ จนหมดวาระคือหลวงพ่อเลื่อนเป็นรองเจ้าคณะจังหวัดฉะเชิงเทรา เมื่อปี ๒๕๔๐

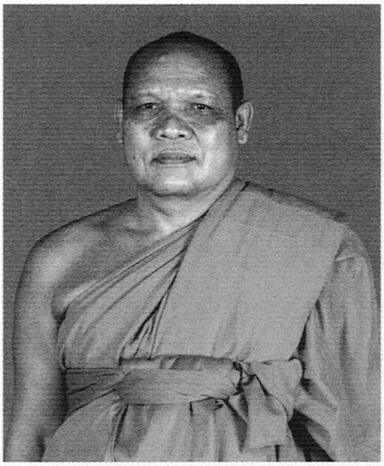
เป็นให้เราดู หลวงพ่อเป็นแบบอย่างเจ้าคณะผู้ปกครองที่ดี มีปัญหาอะไรท่านไปถึงที่ รับฟังความรอบด้าน ไม่ใช่ใครมาฟ้องก็เชื่อเลย มีเจ้าอาวาสบางวัดได้มาร้องเรียนเรื่องกรรมการวัดบ้าง เรื่องพระในวัดบ้าง หลวงพ่อจะลงไปตรวจสอบรับฟังเรื่องราวต่าง ๆ บางครั้งท่านก็ตำหนิคนที่มาร้องเรียน ได้เรียนรู้การบริหารงานคณะสงฆ์ โดยที่หลวงพ่อไม่ต้องสอน แต่หลวงพ่อเป็นแบบอย่างนักปกครองให้เราเห็น เป็นเจ้าอาวาสที่มีเมตตาสูง ไม่เคยได้ยินหลวงพ่อด่าว่าใครด้วยคำหยาบ

หากเราทำอะไรที่ผิดหลวงพ่อจะถามว่าคิดอย่างไรถึงทำแบบนี้ ให้เราอธิบายสิ่งที่เราคิดแล้วท่านจะบอกว่าแบบนี้ต้องทำอย่างนี้สิ ตลอดเวลาที่อยู่กับหลวงพ่อได้บทเรียนความรู้มากมาย โดยที่ไม่ต้องสอน อยู่วัดจุกเฌอเป็นเวลา ๑๓ ปี เมื่อหลวงพ่อเลื่อนตำแหน่งจากเจ้าคณะอำเภอเมืองฉะเชิงเทรา เป็นรองเจ้าคณะจังหวัดฉะเชิงเทรา

ต่อมาโยมวัดจำปาได้ไปนิมนต์ให้กลับมาอยู่ประโคนชัย จึงได้กราบลาหลวงพ่อกลับมาประโคนชัยสิ่งที่หลวงพ่อให้ในวันเดินทาง เงิน ๑๐,๐๐๐ บาท พระกริ่ง ๑ องค์ หลวงพ่อบอกขอบใจที่ช่วยงานหลวงพ่อมาทุกอย่าง และไม่เคยทำให้หลวงพ่อหนักใจ เพราะงานที่หลวงพ่อสอน แบบอย่างที่ได้จากหลวงพ่อเมื่อมาอยู่ที่นี่ จึงได้รับความวางใจในหน้าที่การงานคณะสงฆ์ เราจึงได้เจริญด้วยหน้าที่การงาน และเมื่อได้มาอยู่อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์แล้ว ได้รับความไว้วางใจจากเจ้าคณะผู้ปกครอง จนได้รับตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดจำปา และเจ้าคณะอำเภอประโคนชัย ได้นำประสบการณ์ความรู้และความเข้าใจ ที่ได้โดยตรงที่หลวงพ่อสอน และในส่วนที่ท่านทำให้ดูนั้นนำมาใช้ในการบริหารวัด บริหารคณะสงฆ์ และการงานต่าง ๆ ของคณะสงฆ์ตลอดมา

ด้วยความเคารพในหลวงพ่อ....

เป็นเสี้ยวเล็ก ๆ เสี้ยวหนึ่งก็ยังดี

พระครูปริยัติปุณณเขตคณารักษ์
เจ้าคณะอำเภอสนามชัยเขต

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๕ กระผมได้บรรพชาเป็นสามเณร โดยเจ้าอธิการทัน อานนฺโท เป็นพระอุปัชฌาย์ ที่วัดสลับ อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ แล้วย้ายมาอยู่ที่พักสงฆ์มาบนาดี (ในขณะนั้น) จนสอบได้นักธรรมชั้นเอก โดยมีคุณครูทวน นิยม เป็นครูผู้สอน ในระหว่างที่อยู่ที่พักสงฆ์นั้น ญาติโยมที่มาทำบุญที่วัดมักจะเรียกกระผมว่า "มหาเณร" ทั้ง ๆ ที่ผมไม่ได้เป็นมหาเปรียญ ฉะนั้นจึงเกิดความสงสัยว่าทำไมญาติโยมจึงเรียก "มหาเณร" ก็ได้ปรึกษากับคุณครูทวน นิยม ที่ท่านเป็นครูสอนอยู่โรงเรียนบ้านมาบนาดีในขณะนั้น ท่านได้แนะนำให้ไปเรียนที่วัดโสธร แต่ช่วงที่ยังไม่ได้ไปเรียนนั้น ครูทวนได้เอาหนังสือไวยากรณ์เล่มแรกมาให้ท่องจนจบเล่ม พอถึงเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๕๒๙ ได้นำไปฝากที่วัดโสธร แต่ในขณะนั้นทางวัดโสธร บอกว่ากุฏิเต็มไม่สามารถรับสามเณรแล้ว ประกอบกับเราเป็นสามเณรที่ตัวใหญ่และอายุมากก็ได้ และได้ถูกแนะนำให้มาเรียนที่วัดจุกเฌอ จึงได้ขึ้นเรือไปลงหน้าวัดจุกเฌอ เป็นเวลาเย็นมากแล้ว พอหลวงพ่อลงจากทำวัตรเย็น จึงเข้าไปกราบ และขอเรียนบาลีไวยากรณ์ ท่านก็ได้เมตตารับไว้ และหากุฏิให้พัก โดยมีพระมหาชุมพล ใยลา (ชาคโร) เป็นครูผู้สอน ประกอบกับผมเองก็ได้ท่องบาลีมาก่อนแล้ว จึงได้แปลธรรมบทเล่ม ๑-๔ ในปีนั้นเลย แต่ก็สอบไม่ผ่าน พออายุครบ ๒๐ ปี (พ.ศ. ๒๕๓๐) ก็ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุแล้ว กลับไปเรียนใหม่จนสอบได้เปรียญธรรม ๔ ประโยค ในสำนักเรียนวัดจุกเฌอ

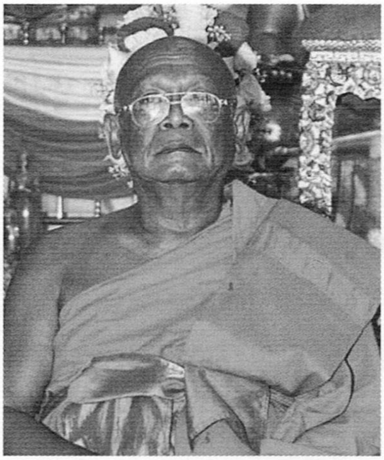
ก่อนที่จะอยู่วัดจุกเฌอผมมีนิสัยโผงผางเสียงดัง เพราะเป็นเด็กบ้านนอกในป่าในดง ถิ่นทุรกันดารแต่พอไปอยู่วัดจุกเฌอ เห็นสภาพแวดล้อมของวัดที่สงบเรียบร้อย การอยู่การฉัน และการปฏิบัติกิจวัตรของพระและสามเณรก็พร้อมเพรียงกัน

มาก ไม่ว่าการเรียนหรือการทำวัตรสวดมนต์ นั่งสมาธิภาวนา จึงทำให้ผมเปลี่ยนจากที่มีนิสัยดุดันโผงผาง ในครั้งก่อน มาระยะหลังเป็นคนเงียบขรึม และมีความขยันท่องขยันแปลบาลี โดยอาศัยความเคารพความศรัทธาในตัวหลวงพ่อเป็นที่ตั้ง ตั้งแต่บวชมาก็ไม่เคยเห็นพระมหาเถรผู้ใหญ่ที่มีปฏิปทาที่ดีแบบนี้มาก่อน ทั้งวิชาความรู้ของหลวงพ่อก็สูง และปฏิปทาก็งดงามเสมอต้นเสมอปลาย

จนในปี พ.ศ. ๒๕๓๙ ได้ขอกราบลาหลวงพ่อมาจำพรรษาที่ ที่พักสงฆ์มาบนาดี ถึงแม้จะมาอยู่ที่พักสงฆ์มาบนาดีแล้ว หลวงพ่อยังมีความเมตตามาเยี่ยม ให้กำลังใจกระผมอยู่บ่อย ๆ เกิดความรู้สึกดีใจ เมื่อหลวงพ่อมาเยี่ยม และท่านยังร่วมสมทบทุนในการก่อสร้างที่พักสงฆ์มาบนาดีอยู่เนือง ๆ ด้วยที่มีโอกาสเห็นปฏิปทาหลวงพ่อตลอดจนระเบียบวินัย การทุ่มเททั้งกำลังกายและกำลังทรัพย์สร้างสำนักเรียนวัดจุกเฌอจนเจริญรุ่งเรืองมีชื่อเสียงนั้น จึงมีความมุ่งมั่นประสงค์ให้ที่พักสงฆ์มาบนาดีเป็นวัดที่ถูกต้อง จึงขออนุญาตใช้พื้นที่ ขออนุญาตสร้าง และอนุญาตตั้งวัด ชื่อว่า "วัดมาบนาดี" (เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๘) เป็นปฐมเจ้าอาวาสของวัดมาบนาดี และก็ได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะอำเภอสนามชัยเขต ในเวลาต่อมาเป็นลำดับ จวบจนถึงปัจจุบัน

เบื้องหลังความสำเร็จ การมีตำแหน่งการปกครองตามลำดับมานั้น ปฏิเสธไม่ได้เลยว่า มีพื้นฐานมาจากการอบรมสั่งสอนบ่มเพาะศีลาจารวัตรจากหลวงพ่อผู้เป็นแบบอย่างที่ดี มีครูบาอาจารย์อีกหลาย ๆ รูปช่วยกันสอน ผมจึงได้มีโอกาสนำคำสอนแบบอย่างของหลวงพ่อมาสอนลูกศิษย์ และญาติโยมตามสติกำลังความสามารถ ถึงแม้จะไม่ได้มากเหมือนหลวงพ่อทุก ๆ ด้านก็ตาม ขอเป็นเสี้ยวเล็ก ๆ เสี้ยวหนึ่ง น้อมนำปฏิปทา ความรู้ความสามารถ และประสบการณ์ที่หลวงพ่อมอบให้และเป็นแบบอย่างที่ดีนำมาเพื่อสั่งสอนพุทธศาสนิกชน นำมาปฏิบัติงานในหน้าที่การงานของเจ้าอาวาส และเจ้าคณะผู้ปกครอง ในการสั่งสมสร้างบารมี ในการดำรงเพศบรรพชิตตลอดไป

ร่มโพธิ์ร่มไทรของศิษยานุศิษย์

พระครูวีรศรัทธาธรรม
เจ้าอาวาสวัดสุนีย์ศรัทธาธรรม

กระผม พระครูวีรศรัทธาธรรม เจ้าอาวาสวัดสุนีย์ศรัทธาธรรม ได้รับเกียรติจากคณะศิษย์พระธรรมปริยัติมุนีให้เขียนสิ่งประทับใจ หรือปฏิปทาของพระเดชพระคุณหลวงพ่อบ้างเล็ก ๆ น้อย ๆ เนื่องในโอกาสงานทำบุญอายุวัฒนมงคล ๗ รอบ ๘๔ ปี พระเดชพระคุณพระธรรมปริยัติมุนี เจ้าอาวาสวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ (พระอารามหลวง) จากครั้งหนึ่งที่อยู่วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ ได้รับตำแหน่งรักษาการเจ้าอาวาสและเป็นรองเจ้าอาวาส ในการต่อมา ได้เป็นลูกศิษย์ ได้สนองงานและเห็นปฏิปทาของหลวงพ่อมากมาย จึงขอเขียนในส่วนที่ข้าพเจ้าได้รู้ได้เห็น และน้อมนำธรรมะที่หลวงพ่อสอนนั้นมาปฏิบัติและเกิดประโยชน์โสตถิผลตลอดมา

“วัว-ควาย เมื่อเตรียมแอกและสัมภาระแล้วต้องเดิน”

พ.ศ. ๒๕๔๙ เมื่อคราวพระเดชพระคุณหลวงพ่อพระพิพิธกิจจาภิวัฒน์[๑] เจ้าคณะอำเภอบางปะกง มาปรึกษากับพระเดชพระคุณพระเทพปัญญาเมธี[๒] ว่า วัดสุนีย์ศรัทธาธรรม นั้นว่างจากเจ้าอาวาส มีความประสงค์จะให้ข้าพเจ้าไปเป็นเจ้าอาวาส ข้าพเจ้าก็ยังอิดออด ชี้แจงเหตุผลหลายประการ แต่หลวงพ่อ (พระธรรมปริยัติมุนี) ได้สอนว่า “วัว-ควาย เมื่อเตรียมแอกและสัมภาระแล้วต้องเดิน ทำหน้าที่ให้บรรลุ

---

[๑] สมณศักดิ์สุดท้าย พระธรรมมังคลาจารย์ วิ.

[๒] ปัจจุบัน พระธรรมปริยัติมุนี

จุดประสงค์” ข้าพเจ้าจึงตัดสินใจรับตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดสุนีย์ศรัทธาธรรม ด้วยความเมตตาของหลวงพ่อ ท่านได้แต่งตั้งและมอบใบตราตั้งเจ้าอาวาสไปพร้อมกับการเดินทางไปรับตำแหน่งเลย จะได้ไม่ต้องแต่งตั้งภายหลังอีก จะได้มีอำนาจเต็มในการดูแลปกครองวัด และเมื่อได้รับตำแหน่งแล้วก็ตั้งใจเดินหน้า ทำหน้าที่ตามกำลังความรู้และความสามารถที่มีอยู่ น้อมนำสิ่งที่หลวงพ่อได้สอนไว้นำมาปฏิบัติแก้ปัญหา อดทนและต่อสู้อุปสรรคนานาประการ แม้บางครั้งจะเกิดความท้อถอยเหนื่อยล้าบ้างก็ตาม แต่ด้วยกำลังใจที่หลวงพ่อมอบให้ ต้องทำสิ่งนี้ให้สำเร็จ ได้พัฒนาปกครองและดูแลวัดให้เกิดความเรียบร้อยเป็นที่ศรัทธาของสาธุชนและได้รับการอนุเคราะห์จากเพื่อนสหธรรมิกจำนวนมากในการช่วยเหลือการงาน ให้คำปรึกษาหารือต่าง ๆ ในปัจจุบันข้าพเจ้าได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระครูสัญญาบัตร เจ้าอาวาสวัดราษฎร์ ชั้นโท

“ความประหยัด”

คำสอนและการปฏิบัติอย่างหนึ่งซึ่งประทับตราตรึงใจอยู่ตลอดเวลาก็คือในเรื่องของ “ความประหยัด” หลวงพ่อจะทำหรือดำเนินการต่าง ๆ ด้วยความรอบคอบประหยัดทั้งต้นทุนและขนาดพอประมาณไม่เล็กและไม่ใหญ่จนเกินไป ไม่มีคำว่า **“ตำน้ำพริกละลายแม่น้ำ”** หลวงพ่อต้องคิดไตร่ตรองเรียบร้อยก่อนแล้วจึงกระทำสิ่งนั้น ๆ ยกตัวอย่างเช่น เศษอิฐ เศษปูน เศษหิน ที่รื้อจากที่ต่าง ๆ เป็นต้นว่าศาลาการเปรียญ กุฏิ ห้องน้ำ กำแพง หรือพื้นปูนเก่า ๆ เพื่อจะทำใหม่ หรือทำในที่อื่น ๆ ก็ตาม ท่านจะให้ทุบเป็นก้อนเล็ก ๆ ทำความสะอาดให้เรียบร้อยแล้วมาเป็นวัตถุดิบในการผสมปูนแทนหิน เพื่อจะเทพื้นใหม่เป็นการประหยัดต้นทุนในการใช้หิน ซึ่งต้องซื้อจากตลาดล้วนแต่มีราคาทั้งสิ้น อีกตัวอย่างหนึ่งแม้แต่เศษเหล็กสั้นบ้างยาวบ้าง ก็ไม่ทิ้ง ไม่ขายเป็นเศษเหล็ก แต่จะนำมาใช้จนไม่สามารถจะใช้ได้แล้วจึงขายเป็นเศษเหล็กออกไปได้ มีครั้งหนึ่งท่านให้นำเศษเหล็กยาวไม่มากมาตอกเป็นหลักกั้นแบบเทปูนได้ หรือจะใช้เป็นเหล็กนำในการทำสิ่งต่าง ๆ ก็ได้

ปฏิปทาความสมถะ

หลวงพ่อเป็นตัวอย่างของการอยู่อย่างสมถะอยู่อย่างเรียบง่ายไม่มีเครื่องอำนวยความสะดวกมากมาย นอกเสียจากไว้ต้อนรับผู้ที่มาเยือนเท่านั้น ในส่วนตัวของหลวงพ่อแล้วใช้ผ้าไตรจีวรอย่างประหยัด ซักเอง ดูแลเองตลอด ของใช้ของฉันก็มี

เฉพาะสิ่งที่จำเป็นเท่านั้น นี้เป็นปฏิปทาอีกอย่างหนึ่งซึ่งข้าพเจ้าประทับใจตลอดมา เป็นพระผู้ใหญ่ที่มีความเรียบง่าย แต่ท่านทำงานอย่างวิริยอุตสาหะจริงจัง พัฒนาวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์จนได้ยกขึ้นเป็นพระอารามหลวงและเป็นสถานที่ที่เป็นความภาคภูมิใจของชาวจังหวัดฉะเชิงเทรา มีความสะอาดเรียบร้อยสมบูรณ์ทุกด้าน

ในวาระอายุวัฒนมงคลพระเดชพระคุณหลวงพ่อพระธรรมปริยัติมุนี เกล้าขออาราธนาคุณพระศรีรัตนตรัย และบารมีธรรม ที่พระเดชพระคุณหลวงพ่อได้สร้างได้อบรมมา จงปกปักรักษาคุ้มครองให้พระเดชพระคุณมีอายุยืนยาวนาน เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของศิษยานุศิษย์สืบตลอดไป

หลวงพ่อผู้เป็นแบบอย่างให้ลูกศิษย์

พระครูปรีชากิจจานุวัฒน์
ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์

หลวงพ่อเจ้าคุณพระธรรมปริยัติมุนี เป็นแบบอย่างในการทำงานและการดำเนินชีวิตในการเป็นนักบวช ในหลาย ๆ ด้านที่ได้สัมผัส ได้พบเห็นแล้วเกิดความประทับใจ

ในด้านการทำงาน

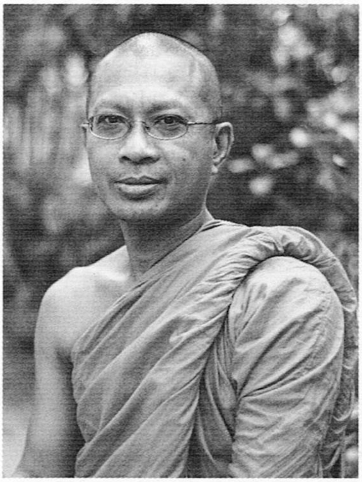
หลวงพ่อเจ้าคุณพระธรรมปริยัติมุนีจะมุ่งเน้นที่ประโยชน์สูง ประหยัดสุด ให้ความสำคัญในการงานที่กระทำนั้นให้ผ่านพ้นไปจนถึงความสำเร็จ หากการงานที่ได้รับมอบหมายจากหลวงพ่อให้ไปทำนั้น หากไม่สำเร็จตามประสงค์ของเป้าหมาย หลวงพ่อจะรับฟังถึงปัญหา เข้าใจในปัญหา ให้คำแนะนำ ไม่ตำหนิติเตียนรุนแรง จนผู้ทำงานเสียกำลังใจในการทำงาน และช่วยหาวิธีแก้ปัญหาของงานจนสำเร็จลุล่วง

ในด้านการดำเนินชีวิตของการเป็นนักบวช

หลวงพ่อเจ้าคุณพระธรรมปริยัติมุนี จะกระทำให้ดูเป็นแบบอย่าง ในการรักษาพระธรรมวินัย เป็นผู้มีเมตตาธรรมสั่งสอนลูกศิษย์ด้วยความมีเมตตา เคร่งครัดในข้อวัตรการประพฤติตามพระวินัย เช่น ข้อเสขิยวัตร การนุ่งห่ม การฉันภัตตาหาร จะสำรวมเรียบร้อย ฉันพอประมาณ เป็นที่น่าศรัทธาของผู้พบเห็นและเป็นแบบอย่างให้ลูกศิษย์อย่างข้าพเจ้าได้ฝึกฝนกระทำตาม ทั้งเรื่องของการศึกษาหาความรู้ ในช่วงเวลาบ่ายที่ไม่มีแขกมาพบ หรือหลังจากทำวัตรเย็น ข้าพเจ้าจะเห็นหลวงพ่อนั่งอ่าน ค้นคว้าทบทวนหัวข้อธรรมจากหนังสือพระไตรปิฎกอยู่เป็นนิตย์มิได้ขาดเลย

หลวงพ่อผู้เป็นทั้งพ่อในพุทธศาสนา เป็นทั้งครูผู้เป็นแบบอย่าง

พระมหานิรัญ ชิตมาโร ป.ธ.๙

เมื่อพูดถึงหลวงพ่อพระธรรมปริยัติมุนี (ประยนต์ อจฺจาทโร ป.ธ.๙) ผมในฐานะที่เป็นสัทธิวิหาริกคือบวชกับท่าน มีความภาคภูมิใจที่มีครูดี เมื่อมีใครพูดถึงหลวงพ่อ เรามีความสุขที่จะบอกว่า เราคือสัทธิวิหาริกของท่าน เป็นความภูมิใจนะ ผมว่าคนอื่นก็คงเป็นอย่างนี้ ไม่ว่าจะเป็นสัทธิวิหาริกหรืออันเตวาสิก เรามีความภูมิใจในตัวหลวงพ่อ และมีความสุขเมื่อพูดถึงท่าน ปฏิปทาท่านเป็นแบบอย่างให้พวกเราได้ดำเนินตาม ท่านเป็นพระที่เรากล้าพูดได้เต็มปากว่า ท่านเป็นพระ คือเป็นพระที่เป็นพระจริง ๆ มีความสมณะ มีความเป็นสมณะสูงมาก ความมักน้อยสันโดษมีอยู่ในตัวท่าน ท่านไม่ติดหรู แต่อยู่แบบพระจริง ๆ เป็นพระแบบโบราณด้วยซ้ำ ไม่มีมายา ปากกับใจตรงกัน ท่านไม่ตำหนิหรือกล่าวโทษว่าใครง่าย ๆ โดยไม่มีเหตุผล ถ้าใครโดนหลวงพ่อกล่าวตักเตือนตำหนิ ต้องรีบปรับเปลี่ยนแก้ไขนิสัย จริยาความประพฤติด่วนเลย เพราะนั่นแสดงว่า คุณแย่แล้ว

อย่างที่กล่าวแล้ว หลวงพ่อเป็นพระแบบพระจริง ๆ มุ่งเน้นให้พระเณรเรียนบาลี เรียนธรรมวินัยกันจริง ๆ ช่วงแรก ๆ ท่านไม่สนับสนุนให้เรียนทางโลก ไม่สนับสนุนให้มีสื่อเทคโนโลยี ในสมัยโน้นเรื่องเทคโนโลยียังไม่มี โทรศัพท์ก็ยังไม่มี ทีวีก็ไม่มี จำได้ว่ามีพระเอาทีวีมาดู แล้วดูมวยกันในวันอาทิตย์ เชียร์มวยกัน หลวงพ่อเปิดประตูมาวงแตกครับ ท่านพูดมาว่า อย่างนี้อยู่ด้วยกันไม่ได้ ในสมัยนั้น เราอยู่กันแบบวัดบ้านนอกในเมือง คือเหมือนเจริญแต่ยังไม่เจริญ ค่าไฟฟ้ายังต้องช่วยกันออกโดยหักเปอร์เซ็นต์จากกิจนิมนต์ แต่ทุกคนก็ยินดีจ่าย

ผมมาอยู่วัดจุกเฌอ เมื่อปี ๒๕๒๙-๒๕๔๑ เป็นสามเณรบ้านนอกคนหนึ่ง ได้รับการแนะนำจากพระอาจารย์สมบัติ (พระชาวกัมพูชา ท่านเสียชีวิตแล้ว) ว่าที่วัดจุกเฌอ จังหวัดฉะเชิงเทรามีเรียนบาลี ให้มาเรียน ผมก็มาตามที่ท่านแนะนำ ความเป็นเณรบ้านนอก พอมาถึงวัดเจอใครผมก็ไหว้ใครดูแก่หน่อยผมก็กราบ ปรากฏว่าไปกราบสามเณรองค์หนึ่ง เณรก็ทำเฉย มารู้ทีหลังว่าเป็นเณร จากนั้นก็เดินไปหาหลวงพ่อ ท่านอยู่ตรงลานปูนหน้าศาลาธรรมสังเวช ผมเดินไปแล้วกราบลงที่พื้นปูน หลวงพ่อบอกว่า ไม่ต้องกราบ ๆ บอกให้เราลุกขึ้น มันช่างต่างจากที่เรากราบสามเณรเหลือเกิน ผมมาเรียนไม่ทันเพื่อนหรอก เขาเรียนไปค่อนครึ่งเล่มแล้ว เลยเรียนไม่ค่อยจะรู้เรื่อง ยังระลึกเสมออาจารย์สามเณรนิคม[๑] ในสมัยนั้นเป็นอาจารย์บาลีคนแรก ยังระลึกถึงพระคุณและจดจำครับ

ผมแม้บวชกับท่าน แต่ก็ไม่ได้สนองงานอย่างใกล้ชิดนัก เมื่อท่านเป็นเจ้าคณะอำเภอเมืองฉะเชิงเทราใหม่ ๆ ท่านเอาหนังสือมาให้ผมเขียน และบอกให้ผมเป็นเลขาท่าน แต่ผมก็ไม่ประสีประสากับเรื่องพวกนี้ คงเป็นเพราะเราเพิ่งจะบวชได้พรรษา ๒ เลยเฉยไม่ตอบรับท่าน แต่ก็ได้สนองงานด้วยการสอนบาลี ตั้งแต่สอบได้ประโยคสามเรื่อย มาจนย้ายเข้ามาอยู่กรุงเทพฯ อาจจะเป็นไปตามธรรมจัดสรร ก็ได้

---

๑ ลาสิกขา แล้วกลับมาอุปสมบทใหม่ เป็นเจ้าอาวาสวัดดอนยาง

ท่านอยู่อย่างพระอยู่ในใจเราเสมอ

อยู่อย่างสมถะไม่ติดหรู
อยู่เป็นครูแบบอย่างให้ศึกษา
อยู่ให้เห็นมักน้อยสันโดษเป็นจริยา
อยู่ในใจลูกศิษย์ลูกหาตลอดไป
จะจดจำสิ่งดีดีที่ผ่านมา
จะจดจำถึงคุณค่าที่มอบให้
จะจดจำพระคุณไว้ในดวงใจ
แม้ผ่านไปหลายปีจะจดจำ
อวยพรให้สมหวังดังใจคิด
อวยพรให้มีจิตที่สุขล้ำ
อวยพรให้ไร้ทุกข์มาครอบงำ
อวยพรให้ถึงธรรมะพระนิพพาน
กล่าวขอบคุณร้อยครั้งก็ยังน้อย
แม้เรียงร้อยถ้อยคำมาขับขาน
พรรณนาคุณให้ครบถ้วนกระบวนการ
ไม่อาจหาญเปรียบเทียบด้วยสิ่งใด
พรหมโลกยังสูงไม่เทียมเท่า
จักรวาลเล่ายังแคบไม่พอใส่
บุญคุณนี้ใหญ่ยิ่งเหนือสิ่งใด
ขอตั้งใจทำดีบูชาคุณ ฯ

ธรรมะอุปมา
ศิษย์จุกเฌอ

จุกเฌอที่เคยอยู่

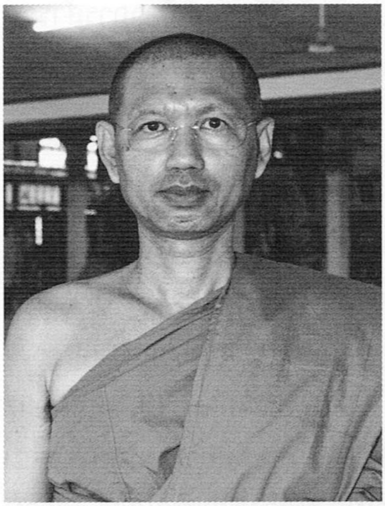
จุกเฌอถิ่นเก่าเคยเล่าเรียน
เคยพากเพียรเรียนบาลีอยู่ที่นี่
มีความรู้คู่กายเพราะบาลี
คิดถึงที่ถิ่นเก่าและทุกคน
เคยทุกข์ยากลำบากเพียรเรียนหนังสือ
เคยอดมื้อกินมื้อก็หลายหน
มีสุขบ้างทุกข์บ้างในกมล
เกิดเป็นคนไม่ลืมถิ่นเก่ายามห่างไกล

ชาวจุกเฌอเป็นอย่างไรทุกวันนี้
ยังอยู่ดีมีสุขเป็นไฉน
กาลเวลาหมุนเวียนผันเปลี่ยนไป
มีอะไรหลายอย่างที่แปลกตา
ครั้งก่อนโน้นรุ่งเรืองเรื่องบาลี
มีพระเณรหลายที่มาศึกษา
ท่านเจ้าคุณรับหมดด้วยเมตตา
ไม่เลือกว่าภาคไหนเป็นใครกัน

มาวันนี้รุ่งเรืองเรื่องอีกอย่าง
ตามแนวทางความถนัดแต่ละท่าน
คนเราเก่งแต่ละอย่างแตกต่างกัน
จากใจฉันครั้งหนึ่งเคยเล่าเรียน ฯ

ธรรมะอุปมา
ศิษย์จุกเฌอ

หลวงพ่อผู้มีพหุปการะคุณยิ่งใหญ่แก่เหล่าศิษย์

พระมหากิจจา กตกิจฺโจ ป.ธ.๙

เจ้าอาวาสวัดแพรกนกเอี้ยง

ความเบื้องต้น ข้าพเจ้าพระมหากิจจา กตกิจฺโจ ควรประกอบกิจ ได้ย้ายเข้าสังกัดวัดจุกเฌอมอบกายถวายตนเป็นศิษย์ของหลวงพ่อ เมื่อปี ๒๕๓๔ ด้วยเหตุผลเพื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม วุฒิการศึกษาจบนักธรรมชั้นเอก จบประโยค ป.ธ.๙ จบอภิธรรมชั้นจูฬอาภิธรรมิกะตรี จบปริญญาตรี พธ.บ. เอกศาสนา ปัจจุบันรับภาระเป็นเจ้าอาวาสวัดแพรกนกเอี้ยง เนื่องในโอกาสทำบุญครบรอบอายุวัฒนมงคล ๘๔ ปีบริบูรณ์ของหลวงพ่อ เพื่อเป็นการสดุดีประกาศคุณของท่านผู้เป็นอาจารย์ โดยผ่านมุมมองของข้าพเจ้าที่ได้จากประสบการณ์ตรงในสมัยที่อาศัยอยู่กับท่าน รู้สึกประทับใจอย่างมากขอนำมากล่าวในที่นี้

ประทับใจในโอวาท : หลวงพ่อเป็นพระมหาเถราจารย์ผู้มีอัธยาศัยเป็นบัณฑิต มีจริตเป็นนักปราชญ์ ฉลาดในการสั่งสอน โอวาทธรรมคำท่านสอนจึงมีคุณค่าน่ารับฟัง ควรค่าแก่การกำหนดจดจำและน้อมนำไปปฏิบัติ ผู้ปฏิบัติตามโอวาทของท่านย่อมได้รับประโยชน์โดยสมควรแก่สัมมาปฏิบัติ ในบรรดาโอวาทธรรมคำสั่งสอน โอวาทที่ท่านกล่าวว่า **"คุณค่าของชีวิตอยู่ที่การทำความดี หากไม่ทำความดี ชีวิตนี้ไม่มีคุณค่าอะไร"** เป็นโอวาทที่ข้าพเจ้ารู้สึกประทับใจมากที่สุด เพราะท่านสอนและทำให้ดูเป็นตัวอย่างอยู่เสมอ

ประทับใจในอาจาระมารยาท : หลวงพ่อเป็นผู้กิริยามารยาทงดงาม ยืน เดิน นั่งเรียบร้อยไม่คะนองมือ ไม่คะนองเท้า ท่านมีความสำรวมอินทรีย์คือระวังตา หู เป็นต้น ไม่ให้แส่ส่ายไปในทางไม่สมควร ควบคุมกายวาจาให้เรียบร้อยอยู่เสมอ ภาพชินตา

ที่ข้าพเจ้าเห็นเป็นประจำคือในขณะที่ท่านปฏิบัติหน้าที่พระสังฆาธิการทำงานพระศาสนา หรือในเวลาเดินทางไปบำเพ็ญกิจพระศาสนาในสถานที่ต่าง ๆ ที่มีผู้ศรัทธานิมนต์ท่านไป หากท่านไม่ได้สนทนาปราศรัยกับใคร ท่านก็สำรวมตนนั่งหลับตาภาวนาทำความเพียรอันเป็นไปในภายใน จนกว่าจะได้เวลาประกอบพิธีกรรม มีอาการสำรวมระมัดระวังตนอันเป็นกิริยาของบุคคลผู้ฝึกฝนอบรมใจ มีปฏิปทาจริยาวัตรงดงามสมความเป็นสมณะน่าเลื่อมใส

ประทับใจในการเผยแผ่ : ครั้งแรกที่ได้ออกกิจนิมนต์ร่วมกับหลวงพ่อเมื่อฉันเสร็จแล้วหลวงพ่อได้กล่าวสัมโมทนียกถาเพื่อให้เกิดความบันเทิงเบิกบานใจในบุญกุศลที่เจ้าภาพได้กระทำบำเพ็ญเป็นไปดี พรรณนาให้เจ้าภาพทราบถึงอานิสงส์แห่งคุณงามความดีในทานบารมีว่าจักให้วิบากเป็นความสุขความเจริญตามสมควรหลวงพ่อเป็นพระดีศรีแปดริ้ว ท่านให้ธรรมะดีมีหลักฐาน ให้หลักธรรมดีมีหลักการมีไหวพริบปฏิภาณเฉียบคมในการอบรมสั่งสอน มีสัมมาปฏิบัติขัดเกลาตนเหมาะสมสมณะภาวะน่าเลื่อมใสน่าชื่นชมสมศักดิ์ศรีเป็นพระดีเมืองหลวงพ่อพุทธโสธร โอวาทธรรมคำท่านสอนล้วนกอปรด้วยความปรารถนาดีมีเหตุผลมีคุณค่าอานิสงส์ ผู้น้อมรับนำไปปฏิบัติ ย่อมได้รับประโยชน์ตามสมควรแก่สัมมาปฏิบัติ

ประทับใจในเมตตาจิต : หลวงพ่อออกบิณฑบาตโปรดชาวบ้านเป็นประจำพระทั่วไปออกบิณฑบาตเลี้ยงได้เฉพาะตน แต่หลวงพ่อบิณฑบาตเลี้ยงคนได้หมดทั้งวัดอาศัยบุญลาภที่เกิดจากบารมีของตนนำไปเลี้ยงพระเลี้ยงเณรเถรชีในสำนักให้มีความสุขได้ นั่นคือน้ำใจกอปรด้วยเมตตาในสัมมาปฏิบัติ ท่านจึงใส่ใจดูแลเรื่องปากท้องของพระเณรเป็นพิเศษจะได้มีพละกำลังในการศึกษาพระธรรมวินัยอันเป็นไปในฝักฝ่ายแห่งปริยัติ อีกทั้งการฝึกฝนอบรมตนเพื่อขัดเกลาจิตใจอันเป็นไปในฝักฝ่ายแห่งปฏิบัติเมื่อเป็นเช่นนี้การบิณฑบาตของท่านจึงใช้เวลานานและเหนื่อยมากกว่าปกติ

ประทับใจที่ได้เป็นศิษย์ : ข้าพเจ้ารู้สึกภาคภูมิใจเป็นอย่างยิ่งที่ได้เป็นศิษย์ของหลวงพ่อ เพราะท่านเป็นพระมหาเถราจารย์ผู้มากด้วยความรู้ความสามารถฉลาดทรงภูมิรู้ในภาคปริยัติ ทรงธรรมดีในภาคปฏิบัติ เป็นปราชญ์ฉลาดเฉียบคมสมความเป็นบัณฑิต เก่งกาจฉลาดรอบตัวรอบด้าน มีสัมมาปฏิบัติขัดเกลา มีปฏิปทาจริยาวัตรงดงามน่าเลื่อมใส มากด้วยเมตตากรุณาปรารถนาดีแก่เหล่าศิษย์ คิดแต่จะทำเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่นเนืองนิตย์ อันเป็นอัธยาศัยควรค่าน่าเคารพ จึงฝากไว้

เพื่อให้คิดแก่เหล่าศิษยานุศิษย์ทั้งหลาย เมื่อถึงวันสำคัญของอาจารย์ ถ้าไม่ติดกิจธุระจำเป็นจริง ๆ ก็ขอให้พากันมาเห็นหน้าเห็นตากัน เพื่อแสดงออกบอกถึงความกตัญญูและกตเวทิตาธรรม

ประทับใจในการบำเพ็ญกิจวัตร : หลวงพ่อขยันทำวัตรสวดมนต์ เป็นผู้นำพระเณรทำวัตรสวดมนต์เช้าเย็นเป็นอาจิณณะกรรม หากไม่ติดกิจธุระจำเป็นท่านไม่เคยว่างเว้นจากการทำวัตรสวดมนต์ หลวงพ่อเป็นผู้หนักแน่นในกิจวัตร ถือปฏิบัติต่อเนื่องยาวนานไม่ขาดสาย มุ่งหมายให้พระเณรได้สั่งสมเพาะบ่มคุณธรรมประจำตน สร้างผลความดีให้เกิดให้มีในสันดานตน สำหรับผู้ที่อดทนทำตามแนวทางที่ท่านสั่งสอนได้ ย่อมเป็นไปเพื่อให้ได้ศีลสมาธิปัญญา ได้ภาวนากรรมฐาน ได้การปฏิบัติธรรม ได้กุศลกรรมบำเพ็ญบุญ ได้ช่วยหนุนพระศาสนา ได้สร้างเหตุปัจจัยใกล้พระนิพพาน นับว่าหลวงพ่อเป็นผู้ปฏิบัติชอบกอปรด้วยธรรรมในฐานเป็นอาจารย์ได้ทำหน้าที่ของความเป็นอาจารย์อย่างสมบูรณ์เพราะได้ให้ทุกสิ่งทุกอย่างที่อาจารย์ควรจะให้แก่ศิษย์ทั้งหลายครบถ้วนบริบูรณ์ดีแล้ว

ประทับใจในการประคองศิษย์ : หลวงพ่อเป็นอุทเทสาจารย์มีหน้าที่ให้โอวาทธรรมคำสั่งสอนแก่ศิษย์ทั้งหลายผู้มาอาศัยอยู่ในสำนักของตน ท่านเมตตาให้โอวาทประคองใจศิษย์อยู่เนือง ๆ ให้คิดพูดทำแต่คุณงามความดี สั่งสมกุศลบุญราศีสร้างบารมีเพื่อเป็นที่พึ่งของตน หวังผลความเจริญด้วยความไม่ประมาท เพราะอาศัยโอวาทธรรมคำสั่งสอนของท่านเป็นเหตุให้ข้าพเจ้าได้สั่งสมบุญเป็นอันมาก ไม่พึงดูหมิ่นคิดว่าได้บุญน้อย เมื่อค่อย ๆ สั่งสมอบรมไป ย่อมกลายเป็นบุญกองใหญ่ในที่สุด เหมือนหยาดน้ำหยดลงภาชนะถึงเต็มช้าแต่ก็เต็มอย่างแน่นอน

ประทับใจในความไม่เมาด้วยยศแต่เป็นผู้เจริญด้วยยศ: หลวงพ่อเป็นพระราชาคณะชั้นธรรม เป็นผู้ที่พระเจ้าแผ่นดินทรงประทานยศให้ เคยดำรงตำแหน่งสูงเป็นถึงเจ้าคณะจังหวัด ปัจจุบันดำรงตำแหน่งเป็นที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๑๒ แม้ท่านจะมีสมณะศักดิ์สูง มีตำแหน่งสูง แต่ท่านไม่เคยยึดติดในเรื่องยศตำแหน่งเลย ท่านเป็นคนเรียบง่ายอย่างที่สุด เป็นเหมือนพระหลวงตาธรรมดา ๆ หลวงพ่อไม่มัวเมาในลาภยศ กลับปรากฏว่าลาภยศยิ่งเจริญแก่ท่าน ข้อนี้เมื่อพิจารณาถึงเหตุผลตามแนวแห่งพระธรรมแล้วก็ให้รู้สึกน่าอัศจรรย์ใจในคุณของพระธรรมที่ให้ผลอย่างศักดิ์สิทธิ์ผลิตเป็นความเจริญได้จริง หลวงพ่อเป็นผู้มีความขยันหมั่นเพียรไม่เกียจคร้านมี

สติสัมปชัญญะดีมากเพราะท่านจบ ป.ธ.๙ ประโยค เป็นพหูสูตทรงจำธรรมแม่นยำ ทรงภูมิรู้ด้านอภิธรรมปิฎก ทรงปาฏิโมกข์ ๒๒๗ แม้อายุ ๘๔ แล้ว ท่านยังสามารถลงอุโบสถสังฆกรรมสาธยายท่องปาฏิโมกข์ในท่ามกลางสงฆ์ได้ แต่ท่านรู้สึกเหนื่อยมาก

ประทับใจที่หลวงพ่อเป็นพระดี : หลวงพ่อเป็นพระดีที่หายาก คนดี ๆ นาน ๆ ทีจะมาเกิด เมื่อเกิดแล้วก็จะทำแต่เรื่องที่ประเสริฐ ๆ คนดีอยู่ที่ไหนที่นั่นย่อมเจริญ เพราะคนดีมีธาตุอัธยาศัยมุ่งกระทำบำเพ็ญแต่คุณงามความดีสร้างสรรค์แต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ หลวงพ่อเป็นผู้มุ่งแต่จะทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่นอยู่เสมอ ๆ เป็นชีวิตจิตใจ โดยนิสัยส่วนตนเป็นคนมักน้อยสันโดษประหยัดมัธยัสถ์ชอบสงัดปลีกวิเวก แต่ท่านก็ยอมเสียสละละความสงบ เพราะเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเพื่อความเจริญแก่วัดวาพระศาสนาและแก่มหาชนจึงอดทนยอมแบกรับภาระหน้าที่การงานทำประโยชน์เพื่อโลกเพื่อสังคมต่อเนื่องยาวนานหลายปีไม่มีวันหยุดไม่มีวันพัก

ประทับใจในการรักษาพระศาสนา : ตราบใดพระปริยัติธรรมยังมีอยู่ ตราบนั้นปฏิบัติธรรมยังมีอยู่ และปฏิเวธธรรมคือผลดีที่เกิดจากการปฏิบัติธรรมก็จะยังคงมีอยู่ หลวงพ่อ มีเจตนารมณ์มุ่งจะประกาศพระศาสนารักษาพระสัทธรรมจึงเปิดสำนักเรียนขึ้นทั้งฝ่ายธรรมทั้งฝ่ายบาลี เอาภาระการศึกษาสงฆ์ เจตจำนงเป็นบ่อเกิดทางปัญญาสร้างบุคลากรแก่พระศาสนา เมื่อพระภิกษุสงฆ์องค์สามเณรเป็น**สุวิชาโน**ผู้รู้ดีมีปัญญาในยุคที่ข้าพเจ้าเข้าสังกัดวัดจุกเฌอ ซึ่งยังเป็นยุคต้น ๆ ของสำนักเรียน ข้าพเจ้าเห็นความลำบากของหลวงพ่อในการประคองสำนักเรียน เพราะวัดไม่มีรายได้อะไร แต่วัดมีรายจ่ายตลอดเวลา และวัดก็ไม่ได้มีภาระเฉพาะ **ด้านการศึกษาสงฆ์** เพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังมี **ด้านการปกครอง ด้านการเผยแผ่ ด้านการบูรณปฏิสังขรณ์ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านสาธารณะสงเคราะห์** และอื่น ต้องอาศัยบุญบารมีความดีของหลวงพ่อจึงต่ออายุสำนักเรียนได้สำเร็จเป็นไปรุ่งเรืองโดยลำดับมาจนถึงยุคปัจจุบัน

ประทับใจ จำแม่นตลอดชาติ : การทรงจำพระธรรมวินัยเป็นปัจจัยสำคัญแห่งการศึกษาพระปริยัติธรรม พระพุทธศาสนาตั้งมั่นถาวรมาจนถึงปัจจุบัน ก็ด้วยความที่พระภิกษุผู้เป็นศาสนทายาทมากด้วยความสามารถในการกำหนดจดจำทรงธรรมทรงวินัยได้ เมื่อจำได้ก็นำไปปฏิบัติได้ เมื่อปฏิบัติได้ก็สอนคนอื่นได้ เพราะฉะนั้นการทรงจำธรรมวินัยได้เป็นเรื่องสำคัญ หลวงพ่อได้ให้อุบายในการทรงจำโดยใช้วิธี

กำหนดจดจำตัวย่อ ตัวอย่างเช่นในการจำพระปาฏิโมกข์หมวดมุสาวาทวรรคมี ๑๐ ข้อ ให้กำหนดจำตัวย่ออย่างนี้คือ ๑. พูด ๒. ด่า ๓. เสียด ๔. สอน ๕. นอน ๖. กับผู้หญิง ๗. แสดงธรรม ๘. บอกอุตตริ ๙. บอกอาบัติ ๑๐. ขุดดิน เมื่อจำตัวย่อได้ก็จำตัวเต็มได้ไม่ยาก ข้าพเจ้าได้ทำตามอุบายวิธีของท่านปรากฏว่าจำได้แม่นยำดี คือจำปาฏิโมกข์ได้ง่ายมาก

ประทับใจ ส่งพระไปหาพระ : เรื่องกรรมฐานงานทางใจ เป็นข้อปฏิบัติโดยตรงของพระที่จะทำพระให้เป็นพระ นอกจากท่านจะสั่งสอนด้วยตนเองแล้ว ท่านยังเมตตาส่งพระไปศึกษากับครูอาจารย์ท่านอื่นอีกเพื่อให้มีประสบการณ์กว้างขวางในทางภาวนา หลวงพ่อได้ส่งข้าพเจ้าไปพร้อมกับหลวงพี่พระมหาสุชาติ ปญฺญกาโม ปัจจุบันเป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพุทธจักรมงคลชยาราม แขวงฉิมพลี เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร เพื่อไปเข้าโครงการอบรมกรรมฐานที่พุทธมณฑลจังหวัดนครปฐมเป็นเวลา ๑๕ วัน **นโยบายส่งพระไปหาพระ** เพื่อให้ไปศึกษาหาความเป็นพระ เมื่อพระพบพระจึงจะได้พระกลับมาเป็นกำลังของพระศาสนา นั่นเป็นวิธีการสร้างพระของหลวงพ่อ ซึ่งท่านก็สร้างสำเร็จไว้หลายรุ่น โดยเฉพาะรุ่นแรก ๆ ล้วนมีอานุภาพเข้มขลังศักดิ์สิทธิ์มีอิทธิฤทธิ์บันดาลได้ประสบพบความสำเร็จเป็นใหญ่เป็นโตเจริญรุ่งเรืองในตำแหน่งฐานะหน้าที่การงานด้วยกันทุกท่านทุกคนดังที่ปรากฏในปัจจุบัน

ประทับใจ ปฏิปทาบ่งบอก : ปฏิปทาทางดำเนินบ่งบอกความเป็นตัวตน หลวงพ่อมีภาพลักษณ์โดดเด่นเป็นพระนักพัฒนา แต่ก็ปรากฏว่าท่านเก่งด้านกรรมฐานด้วย ท่านเก่งพัฒนาถาวรวัตถุภายนอกให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป แต่ท่านก็เก่งภายในเรื่องพัฒนาอบรมจิตใจด้วย เรียกว่าเก่งทั้งสองด้านซึ่งหาได้ยาก ปฏิปทาที่บ่งบอกความเป็นพระกรรมฐานของท่านเห็นได้ชัดจากการบำเพ็ญกิจวัตร ปฏิปทาในธรรมกรรมฐานของท่านจากปากของบุคคลที่เชื่อถือได้ คือท่านพระมหาสมเกียรติ ปญฺญาสิริ (ชะนัมพร) ได้เล่าให้ฟังว่าในครั้งเป็นสามเณรอุปัฏฐากประจำอยู่ ณ กุฏิของหลวงพ่อซึ่งในสมัยนั้นแยกออกจากเขตที่พักของพระเณรไกลกันพอสมควร ได้เห็นสัมมาวัตรที่หลวงพ่อปฏิบัติไม่เคยขาดอยู่อย่างหนึ่ง ก็คือท่านจะต้องเจริญกรรมฐานก่อนทุกครั้ง แล้วจึงจะจำวัดพักผ่อน การประพฤติดีปฏิบัติชอบในที่รโหฐานอันเป็นส่วนตัว ไม่มีใครรู้ไม่มีใครทราบเป็นเรื่องธรรมดา จะมีก็แต่พวกเทพเทวดาที่สถิตอยู่ ณ บริเวณนั้น และผู้อยู่ใกล้ชิดท่านเท่านั้นถึงจะทราบได้

ประทับใจเจ้าคุณตักส้วม : เมื่อสำนักเรียนมีศิษยานุศิษย์เพิ่มจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ ห้องน้ำห้องส้วมก็เต็มเร็ว วันหนึ่งช่วงบ่าย ๆ ข้าพเจ้าได้ยินเสียงหลวงพ่อประกาศผ่านไมโครโฟนเรียกพระเณรให้มาช่วยกันตักส้วม เมื่อข้าพเจ้าไปถึงบริเวณห้องส้วมก็เห็นหลวงพ่อใช้กระบวยต่อด้ามไม้ไผ่ยาว ๆ กำลังตักส้วมอยู่เพียงรูปเดียว จึงรีบเข้าไปรับไม้กระบวยช่วยท่าน มองซ้ายมองขวาก็ไม่เห็นมีใครมา นั่นเป็นปฏิปทาจริยาวัตรของหลวงพ่อที่ข้าพเจ้าจดจำได้ไม่ลืมเลือน ที่ข้าพเจ้าเคยเห็นมา คือนอกจากท่านจะให้พึ่งพิงอิงอาศัย ให้ที่หลับนอนพักผ่อนกาย ให้มีที่เล่าเรียนเขียนอ่านสบาย ๆ ให้ลาภให้ปัจจัยใช้สอยบริโภค ใส่ใจดูแลเรื่องสุขภาพพลานามัย ให้อยู่ดีกินดีมีความสุขทุกประการ สุดท้ายยังต้องตามล้างตามเช็ดเป็น**เจ้าคุณตักขี้**ให้กับพระเณรอีก ในสมัยนั้นหลวงพ่อเป็นพระราชาคณะแล้ว ได้พระราชทินนามว่า **“พระเมธีวรคณาจารย์”** ตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ขณะนั้นเป็นเจ้าคณะอำเภอเมืองฉะเชิงเทรา

ต้นแบบชั้นเลิศ : “ครู” เป็นผู้มีความหนักแน่น **“อาจารย์”** เป็นผู้ฝึกมารยาท หลวงพ่อเป็นผู้หนักแน่นในธรรมฉลาดแตกฉานทั้งในปริยัติธรรมและปฏิบัติธรรมได้ถ่ายทอดวิชาความรู้ต่าง ๆ ให้กับศิษย์และฝึกฝนอบรมศิษย์ให้เป็นคนดีมีศักยภาพ หลวงพ่อเป็นครูของครู เป็นอาจารย์ของอาจารย์ เพราะศิษย์ของหลวงพ่อไม่น้อยเจริญรุ่งเรืองประสบความสำเร็จเป็นผู้อำนวยการเป็นผู้บริหารคณาจารย์ ทำงานด้านศึกษา เป็นผู้นำทางศีลธรรมให้สติปัญญาคน ข้าพเจ้านับถือหลวงพ่อเป็นครูต้นแบบเป็นอาจารย์ชั้นเลิศ เพราะว่าท่านมีความสามารถฉลาดในการแนะนำพร่ำสอน และท่านสามารถประพฤติปฏิบัติได้ตามที่สั่งสอนผู้อื่นด้วย สมดังพระสัทธรรมน้ำพระวาจาของพระบรมศาสดาว่า **อัตตานัญเจ ตะถา กะยิรา ยะถัญญะมะนุสาสะติฯ** สั่งสอนคนอื่นอย่างไร สามารถทำได้เหมือนอย่างที่สอน หลวงพ่อมีภูมิธรรมสมความเป็นครูมีภูมิรู้สมความเป็นอาจารย์ เป็นรัตตัญญูรู้ราตรีนานมากด้วยประสบการณ์ฉลาดรอบรู้ในเชิงชั้นสรรพวิชาทั้งหลาย ทั้งทางโลกทั้งทางธรรม ทั้งในปริยัติธรรมทั้งในปฏิบัติธรรมเป็นผู้นำสั่งสอน เป็นผู้นำทำเองได้ทั้งหมด ตั้งอยู่ในองค์คุณแห่งความเป็นครูผู้เป็นกัลยาณมิตรชั้นเยี่ยม ข้าพเจ้าถือว่าตนเองมีวาสนาดีที่ได้เป็นศิษย์ของหลวงพ่อ เพราะท่านเป็นอาจารย์ชั้นเลิศมีปฏิปทาน่าเลื่อมใส มีข้อวัตรปฏิบัติดีจรรยามารยาทงดงามสมความเป็นสมณะ

ชีวิตยอดเยี่ยม : ชีวิตที่มุ่งทำประโยชน์เพื่อผู้อื่นเป็นชีวิตที่ยอดเยี่ยม การทำประโยชน์เป็นแก่นสารของชีวิต เป็นนิยามชีวิตของหลวงพ่อ เมื่อนึกถึงหลวงพ่อก็คือนึกถึงเรื่องการทำประโยชน์ เห็นภาพลักษณ์ของผู้เสียสละอุทิศตนชัดเจน เพราะหลวงพ่อเป็นบุคคลประเภทมีชีวิตอยู่เพื่อทำความดี และเป็นความดีชนิดที่คนอื่นได้รับประโยชน์ ซึ่งเราก็เป็นผู้ได้รับประโยชน์จากการเสียสละของท่านด้วย ในขณะที่ชีวิตของเราไม่ได้ทำคุณค่าอะไร ส่วนใหญ่เราทำเพื่อตัวเอง ท่านก็สอนอยู่เสมอว่า **"คุณค่าชีวิตอยู่ที่ทำดี ถ้าไม่ทำดีชีวิตนี้ไม่มีค่าอะไร"** คือให้ละความเห็นแก่ตัว ให้เห็นแก่ประโยชน์ของผู้อื่นเป็นที่ตั้ง และท่านก็ทำให้เราดูเป็นตัวอย่างอยู่เสมอ ๆ ซึ่งในเรื่องนี้เรายังห่างไกลท่านมาก ข้าพเจ้าจึงรู้สึกเลื่อมใสในน้ำใจอันบริสุทธิ์ของท่าน เพราะเหตุนั้นหลวงพ่อจึงเป็นต้นแบบชีวิตที่ยอดเยี่ยมสำหรับข้าพเจ้า ปฏิปทาของหลวงพ่อมีอิทธิพลต่อข้าพเจ้าอย่างมาก หล่อหลอมความคิดจิตใจเรื่องชีวิตจะอยู่อย่างไรให้มีคุณค่าไม่ให้แก่เจ็บตายไปอย่างไร้ประโยชน์ เพราะโดยสันดานธาตุเดิมคนเรามีความเห็นแก่ตัว ถ้าไม่ใช่เพื่อตนเองหรือเพื่อปิยะชนคนที่รักก็ไม่คิดจะทำประโยชน์อะไรให้ใคร

เป็นทุกอย่าง : หลวงพ่อเป็นทุกอย่าง เป็นอาจารย์ เป็นผู้ให้ธรรม เป็นผู้ให้อาศัย เป็นผู้ฝึกมารยาท เป็นผู้ให้โอวาทสั่งสอน เป็นผู้ตั้งตนในทางธรรม เป็นผู้ให้คำแนะนำอย่างบัณฑิต เป็นผู้มีจริตเป็นนักปราชญ์ เป็นผู้ฉลาดหนักแน่นมั่นคง เป็นผู้ดำรงทรงธรรม เป็นหลักฐานให้คนอื่นยึดเกาะบำเพ็ญบารมี เป็นพระดีหาได้ยาก เป็นผู้สงบสมเป็นสมณะ เป็นภิกษุเป็นพระมีปัญญา เป็นพระธรรมกถึกแผ่พระศาสนา เป็นพระมุนีมีความรู้ชัด เป็นบรรพชิตขัดเกลาจิต เป็นผู้อุทิศเสียสละเพื่อส่วนรวม เป็นผู้หล่อหลอมปลูกฝังคุณธรรม เป็นผู้นำในทางสร้างสรรค์ เป็นต้นแบบทำให้ดูอยู่ให้เห็น เป็นผู้เก่งการงานทุกอย่างสารพัดโดยเฉพาะงานช่างสามารถสร้างวัดสร้างวา จัดอยู่ในขั้นฝีมือดีมีประสบการณ์เชี่ยวชาญสูง ความสัมพันธ์อาจารย์กับศิษย์เปรียบได้ดั่งบุตรอยู่ร่วมกับบิดา หลวงพ่อพระธรรมปริยัติมุนีเป็นบุรพการีผู้ให้ความเจริญแก่ศิษย์ คือเบื้องต้นได้ให้โอกาสรับทุกคนไว้เป็นศิษย์ ต้องรับผิดชอบดูแลศิษย์ทุก ๆ ด้าน ต้องจัดหาเสนาสนะกุฏิที่พักที่อาศัยให้ที่นอนหมอนมุ้ง ดิน น้ำ ไฟ ลม พร้อมใช้งาน อาคารกุฏิกุฏังหลังคาไม่รั่ว น้ำไหลไฟมีบริการให้อย่างดี ต้องจัดหาครูดูแลอาจารย์บริหารทุกอย่าง

หลวงพ่อเป็นผู้มีพหุปการะคุณยิ่งใหญ่แก่เหล่าศิษย์ทั้งฝ่ายบรรพชิตทั้งฝ่ายฆราวาส ด้วยเมตตาปฏิปทามากด้วยน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ดูแลให้อยู่เย็นเป็นสุข บำบัดทุกข์ด้วยอนุเคราะห์เพราะสงสารให้การสนับสนุนค้ำจุนเสมอ ด้วยจิตบริสุทธิ์ไม่หวังสิ่งตอบแทนใด ๆ ให้ศิษย์ได้พานพบประสบพบความสำเร็จ โดยท่านถือบำเพ็ญเป็นเรือแจวข้ามฟาก เมื่อส่งถึงฝั่งแล้ว ใครเขาจะเห็นบุญเห็นคุณค่าของเรือหรือไม่ท่านไม่ได้ใส่ใจ นี้คือพระคุณอันยิ่งใหญ่ไพศาลในฐานเป็นบุรพการีมีอุปการคุณที่เหล่าศิษย์ไม่ควรหลงลืมและควรจะมาพบกันในวันนัดพบซึ่งจัดเป็นประจำทุกปีในวันที่ ๓๐ มกราคม

ด้วยความเคารพอย่างสูงยิ่ง

พระธรรมปริยัติมุนี

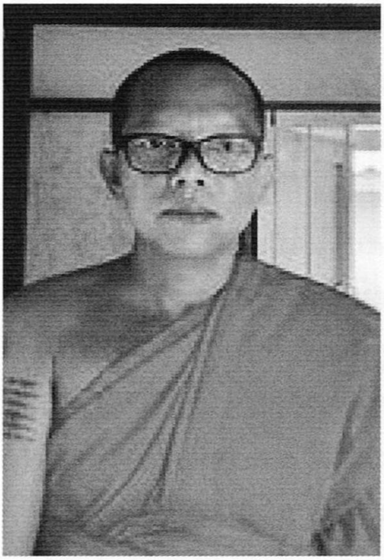
(ประยนต์ อจฺจาทโร ป.ธ.๙)

ที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๑๒ เจ้าอาวาสวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ พระอารามหลวง

"พระธรรมปริยัติมุนีผู้การุณย์"

เนื้อนาบุญหนุนนำธรรมวิถี
เป็นเปรียญเพียรสร้างชี้ทางดี
นำชีวีเป็นแบบอย่างทางวิญญาณ์

สมถเลิศล้ำประจำจิต
ครองชีวิตอย่างพอเพียงทรงคุณค่า
อภิธรรมบรรยายครบพบปัญญา
เป็นพุทธบุตรศาสดาน่าชื่นชม

ดำรงตนธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด
ฉันมังสวิรัตินำทางอย่างสุขสม
สุขภาพกายสุขภาพจิตนิจภิรมย์
ไม่โศกตรมจิตผ่องใสใจเบิกบาน

ขอเชิญชวนมวลหมู่พุทธบริษัท
เร่งกำจัดโรคภัยไกลสังขาร
เดินรอยตาม..เจ้าประคุณผู้เชี่ยวชาญ
โภชนาการมังสวิรัติ..กำจัดภัย.

ธ กิตฺติปญฺโญ (ศิษย์น้อมถวาย)

"ในบางครั้งกฎหมายอาจไม่ยุติธรรม ...

... แต่กฎแห่งกรรมยุติธรรมเสมอ ... ?

๑๖/๘/๖๔

ระลึกถึงพระคุณหลวงพ่อ มิรู้ลืม

พระครูปลัดวิมลปริยัติวัฒน์
(ปัญญา ด้วงเงิน ป.ธ.๔)

เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๔๓ กระผมเรียนจบประถมศึกษาชั้นปีที่ ๖ จากโรงเรียนบ้านทุ่งเจริญ จังหวัดสระแก้ว อายุ ๑๓ ปี ชีวิตเด็กบ้านนอกไม่เคยได้เดินทางไปที่ไหน ไม่เคยรู้จักจังหวัดฉะเชิงเทรา ไม่มีญาติพี่น้องในจังหวัดฉะเชิงเทรา แต่มีพี่ชายเป็นสามเณร (สามเณรเฉลิม ด้วงเงิน) เคยมาอยู่วัดจุกเฌอเพื่อเรียนบาลีประมาณปีสองปี โยมพ่อและพี่ชาย จึงได้พามาบรรพชาเป็นสามเณรภาคฤดูร้อนที่วัดจุกเฌอ โยมพ่อและพี่ชายได้พามาฝากกับอาจารย์พระมหาสุนันท์ รองเจ้าอาวาสวัดจุกเฌอในสมัยนั้น ในวันพิธีบรรพชาเป็นสามเณร โยมพ่อโยมแม่ก็ไม่ได้มาร่วมพิธี กระผมได้บรรพชาเมื่อวันที่ ๗ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๔๓ ได้เป็นสามเณรภาคฤดูร้อนประมาณ ๒๐ กว่าวัน โดยมีพระเดชพระคุณหลวงพ่อพระเมธีวรคณาจารย์ (ประยนต์ อจฺจาทโร ป.ธ.๙) เป็นพระอุปัชฌาย์ กระผมได้อยู่ร่วมทำกิจกรรมตลอดโครงการ เมื่อจบโครงการบวชสามเณรภาคฤดูร้อน เพื่อน ๆ ก็ลาสิกขา เพื่อจะไปเรียนต่อมัธยมศึกษา ส่วนกระผมกับเพื่อนอีกรูปหนึ่งนั้นไม่ได้ลาสิกขาจะอยู่ต่อเพื่อเรียนนักธรรม บาลี และสามัญศึกษา (มัธยม) ได้ศึกษาเล่าเรียนตามลำดับ

ปีแรกของการเรียนโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดจุกเฌอของผมก็มีเพื่อนสามเณร ๓๓ รูป เรียนนักธรรม บาลี มัธยมศึกษา ในช่วงระหว่างศึกษานักธรรมชั้นตรีและมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ได้เรียนบาลีไวยากรณ์ควบคู่ไปด้วย จึงทำให้มีความรู้สึกรักในความเป็นสามเณรเพราะมีเพื่อนสามเณรเรียนด้วยกัน มีครูบาอาจารย์คอยอบรมพร่ำสอน พระอาจารย์สอนบาลี-นักธรรมของกระผมคือ พระมหาธนวัฒน์ กุสลจิตฺโต

ชีวิตตอนเป็นสามเณรเรียนหนักมาก ต้องรับผิดชอบตัวเอง แต่เรียนสนุกครับ การบวชเป็นสามเณรได้ทำกิจกรรม สวดมนต์ ทำกิจวัตรเช้า เวลา ๐๕.๐๐ น. เย็น เวลา ๑๘.๐๐ น. ได้นั่งสมาธิ แผ่เมตตาทุก ๆ วัน เมื่อสวดมนต์ทำวัตรเช้าเสร็จพระเดชพระคุณหลวงพ่อจะสอบถามความสมัครใจว่า ใครจะไปทำงานกับหลวงพ่อ ใครจะไปบิณฑบาต กระผมนั้นเลือกไปบิณฑบาต สายหมู่บ้านวัด และสายหมู่บ้านเขื่อน สามเณรนั้นไม่ได้ถือบาตร ถือย่าม ถือปิ่นโต เดินตามพระ คอยถ่ายอาหารจากชามใส่ปิ่นโต วันจันทร์-วันศุกร์ เรียนหนังสือ เช้าเรียนบาลีตั้งแต่ ๐๘.๐๐ น. – ๑๐.๓๐ น. หลังจากนั้นก็พักรอฉันเพล เวลา ๑๑.๐๐ น. อยู่ที่วัดจุกเฌออาหารการขบฉันค่อนข้างไม่เพียงพอ บางวันฉันเช้าอาหารบิณฑบาตกับข้าว ๓-๔ อย่าง ฉันรวมที่หอฉัน วงละ ๕-๖ รูป ฉันไม่หมดก็จะเก็บไว้ฉันตอนเพล มื้อไหนที่โชคไม่ดีกับข้าวมื้อเช้าก็จะวนมาเจอวงเดิมมื้อเพล มีบางวันแม่ครัวก็ทำกับข้าวเสริม เช่น ต้มจืดฟักใส่ไก่ ต้มยำปลากระป๋องใส่ผักกาดดอง ช่วงที่ผมมาอยู่วัดจุกเฌอเริ่มมีสามเณรมากประมาณ ๖๐-๗๐ รูป เพราะมีเรียนสายสามัญแล้ว การเรียนสายสามัญช่วงบ่ายเริ่มตั้งแต่ เวลา ๑๓.๐๐ - ๑๗.๐๐ น. กระผมเป็นรุ่นที่ ๓ ที่มีเรียนสายสามัญ ตอนผมเรียนมัธยมปีที่ ๓ ฉันเพลเสร็จแล้วพักรอเรียนภาคบ่าย พระเดชพระคุณหลวงพ่อจะให้สามเณรไปปฏิบัติธรรม เดินจงกรม นั่งสมาธิ ที่ศูนย์พัฒนาจิตเฉลิมพระเกียรติ ด้านหน้าวัดริมแม่น้ำบางปะกง การเรียนนักธรรมเรียนช่วงหัวค่ำ เวลา ๑๙.๐๐ น. เป็นต้นไป สามเณรจะมีโอกาสได้รับใช้สนองงานพระเดชพระคุณหลวงพ่อตอนที่หลวงพ่อประกาศขอแรงพระภิกษุ-สามเณรช่วยงานวันหยุดเสาร์-อาทิตย์ มีกิจกรรมพัฒนาวัดโดยพระเดชพระคุณหลวงพ่อจะพาสามเณรทำและลงมือทำด้วยตนเองด้วย เช่น การเทปูน ขนดินอิฐหินปูนทราย ปรับที่ดิน ถมที่ดิน เก็บกวาด ทำความสะอาด บริเวณเสนาสนะ สามเณรจะชอบแย่งกันเข็นรถขนดิน อิฐ หิน ปูน ทราย มาก ๆ ในระหว่างการลงมือทำ พระเดชพระคุณหลวงพ่อจะสอนงาน มักจะมีเทคนิค วิธีการที่ไม่เหมือนใคร ท่านชอบคิดค้นไอเดียใหม่ ๆ ในการทำงานเสมอ มีขั้นตอน วิธีการ มักจะทดลองทำ และเชื่อมั่นว่าจะได้ผลสำเร็จจริง พระเดชพระคุณหลวงพ่อมีความพยายาม ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคใด ๆ ทั้งสิ้น การได้เห็นความมุ่งมั่นทุ่มเทเสียสละ และจริยวัตรอันงดงามของพระเดชพระคุณหลวงพ่อพระธรรมปริยัติมุนี (สมัยนั้นเป็นพระราชปริยัติกวี) ทุก ๆ วันทำให้เกิดความรู้สึกเลื่อมใสศรัทธา เห็นถึงปฏิปทา ความวิริยอุตสาหะของพระเดชพระคุณหลวงพ่อในทุก ๆ เรื่อง พระเดชพระคุณหลวงพ่อมีความเป็นครู มีความเป็นนักปราชญ์โดยแท้

มีอุปนิสัย ชอบอ่าน ชอบเขียน ชอบสังเกต ชอบสงสัย เมื่อพบเห็นสิ่งที่ลูกศิษย์ลงมือทำ มักชอบสอน มักชอบให้คำแนะนำ แนะแนวทางการปฏิบัติให้ถูกต้อง

สิ่งที่กระผมพบเห็นด้วยตนเองมาตลอดตั้งแต่กระผมมาอยู่วัดจุกเฌอถึงปัจจุบัน คือพระเดชพระคุณหลวงพ่อ ให้ความสำคัญกับกิจวัตรประจำวัน การลงสวดมนต์ทำวัตรเช้า-เย็นเป็นประจำ แทบจะไม่เคยขาด เว้นแต่มีกิจนอกวัดกลับไม่ทันหรือติดภารกิจสำคัญจริง ๆ เมื่อออกเดินทางไปปฏิบัติศาสนกิจข้างนอก กลับเข้าวัดเวลาใกล้เคียงกับเวลาทำวัตรเย็น พระเดชพระคุณหลวงพ่อจะสั่งให้คนขับรถจอดรถแล้วเข้าสวดมนต์เลย โดยไม่ต้องเข้ากุฏิ เมื่อพระเดชพระคุณหลวงพ่อพอมีเวลาว่าง จะปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เดินจงกรม นั่งสมาธิภาวนาส่วนตัวในกุฏิเป็นประจำ พระเดชพระคุณเมตตาสั่งสอนผมว่า เมื่อถึงเวลาสวดมนต์ทำวัตร ให้หยุดภารกิจอื่น ๆ แล้วไปสวดมนต์ให้นึกถึงความสำคัญของการสวดมนต์ทำวัตรว่าเป็นภารกิจสำคัญ แต่กระผมก็มิอาจปฏิบัติได้เทียบเท่า พระเดชพระคุณหลวงพ่อเป็นทุก ๆ อย่างให้ลูกศิษย์เห็น เป็นต้นแบบต้นฉบับที่ดี เป็นตัวอย่างที่ดี พระเดชพระคุณหลวงพ่อมักพูดให้จำ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น พระเดชพระคุณหลวงพ่อมักจะใส่ใจเรื่องการเรียน การเป็นอยู่ ของพระภิกษุ-สามเณรในวัด พระเดชพระคุณหลวงพ่อ ในการปกครองมีความเมตตา กรุณา ใช้พระคุณมากกว่าพระเดช เมื่อมีโอกาสได้พบปะพูดคุยพระเดชพระคุณหลวงพ่อจะเรียกถามเรื่องเรียนบาลีและเรียนนักธรรมเป็นประจำ พระเดชพระคุณหลวงพ่อมักมีเทคนิคสอนให้จำง่าย มีวิธีการให้ท่องจำได้ง่าย เช่น หลักธรรมที่ว่า ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ หรือบางท่านเรียกว่าคาถาหัวใจเศรษฐี ท่านสอนให้ท่องว่า อุ อา กะ สะ หมายถึง อุ = อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น อา = อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษาทรัพย์ กะ = กัลยาณมิตร คบคนดี ไม่คบคนชั่ว สะ = สมชีวิตา อยู่อย่างพอเพียง เลี้ยงชีพพอเหมาะ เป็นต้น ส่วนกระผมนั้นเป็นคนเรียนไม่เก่ง ก็จะคอยหลบหลีกอยู่เรื่อย ๆ แต่กระผมมีความพยายามมักเอาตัวรอด อดทนศึกษาเล่าเรียน เพื่อให้สำเร็จการศึกษาตามชั้นการศึกษานั้น ๆ

การศึกษาที่วัดจุกเฌอ กระผมได้ศึกษาเล่าเรียนจนจบมัธยมศึกษาปีที่ ๓ จบนักธรรมเอก และก็สอบบาลีได้หนึ่งวิชา คือ วิชาไวยากรณ์ ประโยค ๑-๒ ช่วงปิดเทอมผมก็ได้ลาสิกขาไปอยู่บ้านช่วยโยมพ่อโยมแม่ทำงานตามวิถีชาวไร่ ชาวนา คิดจะไปเรียนต่อสายอาชีพ ปวช. ปวส. แต่เมื่อล่วงเลยเวลามามาก ไปสมัครเรียนเขาปิดรับสมัครในปีเดียวกันนั้น ใจก็ยังคิดอยากจะศึกษาเล่าเรียนต่อ จึงขอโยมพ่อให้พาไปบวชเป็น

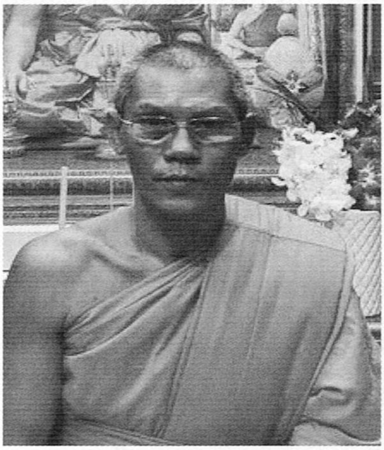
สามเณรเพื่อจะมาเรียนต่อ ทำให้นึกถึงคำพูดของสามเณรวีระชาติ ลิ่งไทสงค์ รุ่นพี่สามเณร ที่เรียนจบมัธยมศึกษาปีที่ ๓ แล้ว ไปเรียนต่อที่โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดโสธรวราราม เขาก็ได้กลับมาพักที่วัดจุกเฌอมาหาครูบาอาจารย์ เขาได้ชักชวนว่า "จบมัธยมศึกษาปีที่ ๓ แล้ว ถ้าอยากเรียนต่อให้ไปหาเขาที่วัดโสธร" เมื่อบวชแล้วกระผมก็ได้นั่งรถประจำทางเดินทางมาด้วยตนเอง จากบ้านจังหวัดสระแก้ว มาวัดโสธรวรารามเพื่อมาหาสามเณรรุ่นพี่ให้พามาสมัครเรียนต่อมัธยมศึกษาปีที่ ๔ และเรียนบาลีต่อ เมื่อเรียนจบมัธยมศึกษาปีที่ ๖ ก็สอบได้เปรียญธรรม ๓ ประโยค เรียนต่อระดับปริญญาที่วัดโสธรวราราม เริ่มเรียนปี ๑ ก็สอบได้เปรียญธรรม ๔ ประโยคพร้อมกับอุปสมบทเป็นพระภิกษุ ในวันที่ ๒๘ กรกฎาคม ๒๕๕๐ ณ พระอุโบสถวัดโสธรวราราม โดยมีพระเดชพระคุณ พระเทพปัญญาเมธี ในสมัยนั้น เป็นพระอุปัชฌาย์ กระผมได้ศึกษาเล่าเรียนจนจบปริญญาโท รัฐประศาสนศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และได้กลับมาอยู่วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ช่วยงานอาจารย์เลขานุการเจ้าคณะจังหวัด และได้มีโอกาสรับใช้ใกล้ชิดสนองงานพระเดชพระคุณหลวงพ่อในโอกาสต่าง ๆ ที่ได้รับมอบหมาย ส่วนมากจะเป็นงานเอกสารติดต่อประสานงานกับพระสังฆาธิการในจังหวัด

พระเดชพระคุณหลวงพ่อมีความเมตตากระผมมาก เมื่อกระผมมีอายุ ๒๗ ปี พรรษา ๗ พระเดชพระคุณหลวงพ่อจะให้ขอเป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวง แต่เพราะระเบียบของคณะสงฆ์ภาค ๑๒ ได้กำหนดไว้ว่า ผู้ที่จะขอเป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวงนั้น ต้องมีพรรษา ๑๐ ปีขึ้นไป กระผมเป็นผู้น้อยไม่ได้คิดหวังอะไร ในใจคิดว่าหลวงพ่อไม่ตั้งกระผมอยู่แล้ว เพราะมีผู้เหมาะสมอายุพรรษามากกว่ากระผมนั้นมีมาก สมัยนั้นพระเดชพระคุณหลวงพ่อดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะจังหวัดฉะเชิงเทรางานนั้นมีมาก กระผมก็ได้ช่วยงานอาจารย์เลขานุการเจ้าคณะจังหวัด รับใช้สนองงานพระเดชพระคุณหลวงพ่อเรื่อยมา เมื่อกระผมมีพรรษา ๘ พระเดชพระคุณหลวงพ่อเรียกไปพบและปรารภกับผมว่าจะขอให้เป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสพรรษาก็ไม่ถึง จึงจะตั้งให้เป็นพระครูปลัด ในพระราชาคณะชั้นธรรม ที่ พระครูปลัดวิมลปริยัติวัฒน์ ของหลวงพ่อเอง และขอให้ช่วยงานหลวงพ่อไปก่อน เมื่อพรรษาครบแล้วจึงจะขอผู้ช่วยเจ้าอาวาส ปีพุทธศักราช ๒๕๕๙ ออกพรรษา กระผมนั้นมีพรรษาพ้น ๑๐ พระเดชพระคุณหลวงพ่อก็บอกให้ทำประวัติ เพื่อขอเป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวงถึงปัจจุบัน

การที่กระผมได้เขียนพรรณนาข้อความข้างต้นมานี้ เพื่อระลึกนึกถึงพระคุณความเมตตา ที่พระเดชพระคุณหลวงพ่อมีต่อกระผมหาที่สุดมิได้ การได้รับใช้สนองงานพระเดชพระคุณหลวงพ่อ นับเป็นบุญที่สุดของชีวิตกระผม กระผมได้มีพระเดชพระคุณหลวงพ่อเป็นต้นแบบในการดำเนินชีวิต ในการประพฤติปฏิบัติตน มีความรู้ความสามารถ ประสบการณ์ สำเร็จทางการศึกษาได้ ทั้งหมดล้วนเป็นการอบรมสั่งสอนของพระเดชพระคุณ มีความเจริญก้าวหน้าในพระพุทธศาสนาได้ทุกวันนี้นั้น เพราะพระเดชพระคุณหลวงพ่อมอบให้เสมอมา

หลวงพ่อพระธรรมปริยัติมุนี
ศรีสังฆโสภณโกศลปริยัติกิจ

พระมหาสุชาติ ปุญฺญกาโม (กุลขุนทด)
ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพุทธจักรมงคลชยาราม
๑๑ / ๑๒ / ๒๕๖๔

กระผมพระมหาสุชาติ ปุญฺญกาโม (กุลขุนทด) เกิดวันพฤหัสบดีที่ ๓ พ.ค. ๒๕๐๕ ปีขาล ปัจจุบันอายุ ๕๙ ปี ๓๒ พรรษา ขอเล่าย้อนอดีตสมัยครั้งเคยอยู่กับพระเดชพระคุณหลวงพ่อเจ้าคุณประยนต์ อจฺจาทโร ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๑ สมัยนั้น เป็นปีที่หลวงพ่อเจ้าคุณพึ่งสอบได้เปรียญธรรม ๙ ประโยค จนถึงช่วงปี พ.ศ. ๒๕๓๓ ดำรงสมณศักดิ์ที่ พระเมธีวรคณาจารย์ ปัจจุบันนี้ เป็นพระราชาคณะชั้นธรรมที่ พระธรรมปริยัติมุนี ศรีสังฆโสภณ โกศลปริยัติกิจ ตรีปิฎกบัณฑิต มหาคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี

ในสมัยนั้น กระผมยังเป็นพระหนุ่มน้อยบวชช่วงเบญจเพสพอดี อายุ ๒๖ ปีเศษ เป็นปีที่โยมมารดากระผมพึ่งเสียชีวิตใหม่ ๆ จิตใจเคว้งคว้างไม่มีหลักจับ เลยหนีไปบวชที่ต่างจังหวัดที่วัดบ้านกรูด อ.จักราช จ.นครราชสีมา หลังบวชก็ออกเที่ยวล่างานปริวาสกรรมอยู่พักใหญ่ เมื่อจิตใจเริ่มดีขึ้นต่อมาเลยนึกยากจะเป็นพระมหากับเขาบ้าง จึงออกแสวงหาที่เรียนบาลีแล้วก็มาหยุดลงที่ วัดจุกเฌอ ต.คลองจุกเฌอ อ.เมือง จ.ฉะเชิงเทรา นี้เองเป็นจุดเริ่มต้นชีวิตนักบวชของกระผม เพราะแรกเริ่มเดิมทีไม่คิดว่าจะบวชอยู่นานขนาดนี้ จนถึงวันนี้ ๓๒ พรรษาแล้ว

ขอเล่าเหตุการณ์เลยก็แล้วกัน สมัยที่อยู่กับหลวงพ่อเจ้าคุณนั้น เราก็คนหัวไม่ค่อยดีเรื่องเรียนบาลี จะหัวช้ากว่าเพื่อน ๆ สมัยนั้น พระที่นั่งเรียนบาลีรุ่นเดียวกันก็มี พระมหากิจจา กตกิจฺโจ พระมหาสมเกียรติ พระมหามาโนช และอีก ๒-๓ รูปนึกไม่ออกแล้ว สอนโดยอาจารย์ พระมหาสุนันท์ พระมหานิรัญ แต่ละท่านก็เป็นใหญ่เป็นโตกันหมดแล้ว บ้างก็สึกหาลาเพศ ที่อยู่ก็แยกย้ายกันไปทำหน้าที่ของตน ตัวกระผมเองก็ไปเป็นผู้ช่วยอยู่ที่วัดพุทธจักรมงคลชยาราม เขตตลิ่งชัน กรุงเทพ ได้แค่เปรียญธรรม ๔ ลึก ๆ ก็ยากจะเรียนต่อเหมือนกัน หรือคงจะแก่เกินการแล้วกระมังแต่ก็ยังโชคดีมีเพื่อนเขาชวนไปเรียนที่ มจร. กับเขาด้วย เลยได้ปริญญาโทมาพอคุยกับเขาได้บ้าง และว่าจะต่อให้จบ ป.เอก เหมือนกันแต่กลัวว่าจะสะกด คำว่า “doctor” ไม่ถูก เพราะไอ้ Do_C กับ Do_G เสียงมันคล้าย ๆ กันเลย

สิ่งที่ประทับใจสมัยที่อยู่วัดจุกเฌอ ตอนนั้นปี พ.ศ. ๒๕๓๑ หลวงพ่อเจ้าคุณพึ่งสอบได้เปรียญธรรม ๙ ใหม่ ๆ ช่วงนั้นวัดก็มีทั้งสอนนักธรรม และบาลี มีพระเณรมาเรียนอยู่ประมาณเกือบ ๒๐ รูปได้ ทั้งครูอาจารย์และพระเก่าอยู่ร่วมกันเกือบ ๓๐ ชีวิต อาศัยบารมีหลวงพ่อ เรื่องที่อยู่ที่กินจึงไม่ขัดสนอะไร และถือว่าสัปปายะค่อนข้างดีมาก ๆ ต่อการเรียนการศึกษาของพระเณร

เรื่องการเรียนการสอนนั้น บางวันหลวงพ่อก็เมตตาจะลงมาสอนด้วยตนเองสลับกับอาจารย์ พระมหาสุนันท์ และพระมหานิรัญ จะหยุดเรียนเฉพาะวันพระและวันสำคัญทางศาสนาหรือตามวันนักขัตฤกษ์ต่าง ๆ นักเรียนก็จะพักผ่อนอยู่ในกุฏิของตนเองไม่ค่อยเห็นออกมาคุยกันเท่าไหร่ แต่เรื่องของเรื่อง คือหลวงพ่อท่านไม่ค่อยจะพักกับเขาเท่าไหร่ ถ้าว่างเมื่อไหร่ท่านจะหลบเข้าไปในสวนส่วนด้านในที่ปลูกต้นหางจระเข้เต็มไปหมด ท่านจะค่อยรดน้ำพรวนดิน วันดีคืนดีก็พานักเรียนตักส้วมไปเป็นปุ๋ยให้ต้นไม้ในสวน เวลาเห็นอะไรขวางหู ขวางตา ไม่เข้าที่เข้าทางหลวงพ่อท่านจะรีบทำทันทีโดยไม่รอช้า และท่านจะไม่ค่อยเรียกใช้ใคร ๆ ส่วนผมเองหัวไม่ดีทางบาลีเรียนไม่เก่งแต่ก็ทำงานเก่งพอใช้ได้เลยมีโอกาสได้ทำงานช่วยหลวงพ่อบ้าง และหลวงพ่อท่านเลยใช้บริการบ่อย ๆ และบางครั้งเราก็ขี้เกียจและน้อยใจเหมือนกัน วันหนึ่งหลวงพ่อให้มาเรียกไปช่วยตักโคลนเลนออกจากสระน้ำที่มักอุดหัวท่อสูบน้ำที่ปั๊มสูบมาใช้ล้างจานและปิ่นโตอาหารในวัด วันนั้นเป็นวันหยุดเรียน พระเณรว่างเราก็เลยถามหลวงพ่อว่า วันนี้หยุดเรียนทำไมไม่เลือกพระเณรมาช่วยบ้างครับ หลวงพ่อท่านตอบว่า เขาเรียนกันเหนื่อย

ให้เขาพักผ่อนกัน ผมก็เลยหมดคำจะพูด ต่อมาอีกวันหนึ่ง หลังกลับจากบิณฑบาต จัดเตรียมอาหารบนหอฉันแล้วเสียงสัญญาณระฆังก็ดังขึ้น พระเณรทยอยเดินขึ้นหอฉันชั้นบนที่มีบันไดปูนทอดยาวขึ้นไปชั้นบนยาวประมาณ ๒๐ ขั้น ที่ตีนบันไดมีอ่างล้างเท้าเล็ก ๆ กว้างยาว ๔๐ X ๕๐ ซม. กระผมเองเดินตามมาทีหลังเห็นหลวงพ่อนั่งลงใช้แปรงขัดตะไคร่น้ำที่อ่างล้างเท้าโดยไม่สนใจสายตาใคร ๆ และพระเณรก็เดินขึ้นไปบนหอฉันโดยไม่สนใจเช่นเดียวกัน กระผมถึงกับอึ้งพูดอะไรไม่ออกได้แต่คิดในใจว่าถ้าเราได้เป็นเจ้าคุณเหมือนหลวงพ่อ แล้วเราจะทำอย่างนี้ได้ไหมหนอ? และต่อมาอีกครั้งหนึ่งจะปรับปรุงด้านล่างกั้นเป็นห้องเรียนเพื่อรองรับนักเรียนที่สมัครเข้ามาเรียนบาลี โดยกั้นแบ่งเป็นห้องเรียน ๒ ห้อง ปูพื้นด้วยกระเบื้องเงาสีขาว และกั้นเป็นร้านสหกรณ์ขายน้ำเครื่องดื่มในวัด และกั้นเป็นห้องสมุดหนึ่งห้อง ส่วนทางขวามือหอฉันนั้นก็กั้นเป็นห้องเรียน ๓ ห้องเช่นเดียวกัน ส่วนตัวกระผมเองก็มีโอกาสได้ฝากฝีมือเอาไว้ช่วยปูพื้นกระเบื้องห้องเรียน ในวันเดียวกันนั้นเอง มี อ. พระมหาสุนันท์ อ. พระมหานิรัญ เณรและกระผมเองกำลังช่วยกันจัดหนังสือ ห้องสมุดด้านล่างให้เข้าที่เข้าทางในตู้ หลวงพ่อเจ้าคุณได้เมตตาชงกาแฟผสมคอฟฟี่เมตมาให้ถึงห้องสมุดด้วยตนเอง เราก็ไม่ขัดศรัทธาอยู่แล้ว ฉันหมดไปหนึ่งแก้ว แล้วหลวงพ่อบอกเอาอีก เราก็ยื่นแก้วไปโดยไม่รีรอแบบขัดไม่ได้ แต่ อ. พระมหาสุนันท์ ท่านเกรงใจบอกว่าพอแล้วครับหลวงพ่อ หลวงพ่อมองหน้ามหาสุนันท์ แล้วพูดขึงขังขึ้นว่า ทำไมหรือ? ผมชงไม่อร่อยหรือ? เป็นการกระเซ้าเย้าแหย่กันระหว่างศิษย์กับอาจารย์ ด้วยความรักและความเมตตาของหลวงพ่อนั้นเอง กระผมได้แต่อมยิ้มเล็ก ๆ แล้วหันหน้ามองไปทางอื่น แกล้งทำเป็นไม่ได้ยิน นี้ยังมีอีกมาก แต่ที่เล่ามานี้เป็นเพียงส่วนน้อยที่พอระลึกได้เท่านั้นเองครับ ในความประทับใจที่มีต่อหลวงพ่อเจ้าคุณนั้นทั้งบุญคุณที่เมตตาต่อศิษย์เสมอมาดังสุภาษิตจีนว่า “เป็นอาจารย์ ๑ วัน เป็นพ่อตลอดชีวิต”

กระผมคิดว่า ที่พอจะระลึกได้ก็คงประมาณนี้แหละครับ ก็คงสรุปไว้เพียงเท่านี้ ด้วยความรักและความเคารพต่อครูบาอาจารย์ ตลอดทั้งสหายธรรมเพื่อน ๆ ที่เคยอยู่เรียนร่วมกันมา ได้อาศัยชายคาวัดจุกเฌอเป็นแดนเกิดนับว่าประเสริฐแล้วที่ได้สร้างบารมีร่วมกันมา สาธุ สาธุ สาธุ อนุโมทามิ

เล่าเรื่องพระธรรมปริยัติมุนี

พระมหาภูมิพัฒน์ ญาณวุฑฺโฒ

ผมบวชพระเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๕ โดยก่อนหน้านั้นเรียนที่วิทยาลัยอาชีวศึกษาฉะเชิงเทรา ซึ่งอยู่ตรงข้ามกับวัดเมือง ช่วงที่เรียนอยู่นั้นก็ได้บวชสามเณรที่วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฏิ์บ่อยครั้งเพราะตกกิจกรรม ในตอนนั้นไม่ได้มีความคุ้นเคยกับหลวงพ่อเท่าไหร่นัก ภาพจำที่นึกได้ก็คือทางวิทยาลัยมักจะนิมนต์หลวงพ่อไปแสดงธรรมที่วิทยาลัยหลังจากเคารพธงชาติเสร็จแล้วประมาณสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง ซึ่งในตอนนั้นชื่อสมณศักดิ์ของท่านคือ "พระเทพปัญญาเมธี" เป็นเจ้าคณะจังหวัดฉะเชิงเทรา จนเมื่อผมเรียนจบอายุครบ ๒๐ ปีก็ต้องบวชสามเณรเพื่อแก้กิจกรรมอีก จึงปรารภที่จะบวชพระตามประเพณีไปในคราวเดียว ด้วยความคุ้นเคยกับพระอาจารย์ท่านหนึ่งที่วัดเมือง จึงได้บวชพระที่วัดเมืองโดยนิมนต์หลวงพ่อเป็นพระอุปัชฌาย์ พร้อมตั้งฉายาให้ว่า "ญาณวุฑฺโฒ" ซึ่งก่อนหน้านั้นในปี ๒๕๕๔ หลวงพ่อได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์จากพระราชาคณะชั้นเทพ เป็นพระราชาคณะชั้นธรรมในราชทินนาม "พระธรรมปริยัติมุนี" พอดี ผมจึงได้ชื่อหลวงพ่อพระธรรมปริยัติมุนีเป็นพระอุปัชฌาย์

เมื่อบวชพระเรียบร้อยแล้วได้อาศัยใกล้ชิดกับท่านพอสมควร สิ่งที่สังเกตภายนอกหลวงพ่อท่านเป็นพระที่พูดน้อยและเคร่งขรึม จึงมีความเกรงกลัวท่านอยู่มากทีเดียว ในตอนเช้าท่านจะเป็นหัวหน้าสายนำพระใหม่ออกบิณฑบาต โดยออกรับบาตรเวลาประมาณ ๐๖.๓๐ น. เดินออกทางหลังวัดเข้าซอยบริสุทธิ์ เดินออกจากซอยบริสุทธิ์ย้อนกลับมาทางถนนมหาจักรพรรดิผ่านหน้าโรงเรียนดัดดรุณี ข้ามสี่แยกไฟแดงตรงเข้าตลาดบ่อบัวแล้ววนกลับออกมาทางพลาซ่าผ่านหน้าวิทยาลัยอาชีวะและเข้าวัด ทำอย่างนี้เป็นประจำทุกวันไม่เคยขาด นอกเสียจากว่าท่านมีกิจธุระจึงหยุด

แล้วให้พระรูปอื่นแทน ท่านบิณฑบาตได้ประมาณ ๓ ปี (๒๕๕๘) จึงหยุดเนื่องด้วยสุขภาพของท่านไม่ค่อยเอื้ออำนวย กิจวัตรของพระมีการทำวัตรเช้า-เย็น ลงศาลาวันพระ ลงฟังพระปาฏิโมกข์ ท่านจะทำประจำไม่เคยขาด นอกจากมีเหตุจำเป็น ท่านประพฤติเป็นตัวอย่างพระที่ดีมากให้แก่พระภิกษุร่วมพระอาราม

สอนพระนวกะท่องมนต์

ในช่วงนั้นพระนวกะบวชใหม่หลังจากทำวัตรเย็นเสร็จแล้วเวลา ๑ ทุ่มจะต้องไปพบหลวงพ่อที่กุฏิเพื่อท่องมนต์มีบท ๗ ตำนาน ๑๒ ตำนาน บทให้พร จนถึงบทมาติกาที่ทางวัดเมืองได้สวดกันทุกวันในช่วงทำวัตรเช้า-เย็น ลักษณะการสอนท่องมนต์ของท่านก็จะเป็นรูปแบบการต่อมนต์ ท่านจะให้ว่าตามประโยคหนึ่งก่อน ถ้าว่าตามแล้วมีการติดขัดท่านก็จะแบ่งเป็นคำ ๆ แล้วก็ให้ทวนอยู่ซ้ำ ๆ จนจำได้ทั้งประโยคจนจบบทนั้น ๆ หรือรูปใดสามารถท่องจนจบบทได้ท่านก็จะให้รูปนั้นสวดให้ท่านฟัง เมื่อสวดจบหากมีการสวดผิดอักขระท่านก็จะแนะนำให้แก้ไขให้ถูกต้องแล้วให้สวดทวนซ้ำใหม่ การสอนท่องมนต์ในแต่ละครั้งใช้เวลาประมาณ ๑ ชั่วโมง พอในวันถัดไปก็ต้องมาท่องส่งท่านใหม่ บทใดได้แล้วก็ถือว่าผ่านให้สวดบทถัดไปได้ ทำอยู่อย่างนี้ทุกวันจนสามารถสวดมนต์ได้ครบตามที่ทางวัดสวดได้

ท่านกล่าวว่าที่ต้องทำอย่างนี้ก็เพราะว่าเมื่อบวชพระแล้วก็ต้องได้มนต์ เวลาโยมนิมนต์ไปงานทำบุญก็เพราะตั้งใจจะทำบุญ ถ้าพระสวดมนต์ได้เจ้าภาพก็ชื่นใจเป็นกุศล ไม่ใช่ว่าบวชมาไม่ได้มนต์อะไรเลย เวลาไปงานก็นั่งก้มหน้าอ้อมแอ้ม ๆ เพราะสวดไม่ได้ เป็นที่อับอายขายหน้า ด้วยความที่ผมได้รับการฝึกให้สวดมนต์มาก่อนหน้าแล้วจึงสามารถสวดได้และท่องส่งท่านได้เกือบทุกบทจนไปจบที่บทอภิธรรม ๗ คัมภีร์ ส่วนพระใหม่ที่ไม่ได้มีพื้นฐานมาก่อน ท่านจะให้สวดบทถวายพรพระ เริ่มต้นที่บทพุทธคุณไปจนจบที่บทพาหุง-มหากา ถ้าสวดได้ตามนี้ก็เป็นอันใช้ได้ เวลาขึ้นศาลาทำบุญวันพระก็สามารถสวดให้โยมฟังได้ ท่านเรียกว่าบวชแล้วหุงข้าวสุก คือสามารถสวดบทพาหุงจบได้นั่นเอง

เปิดห้องเรียนสอนบาลี

ในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๕๗ ท่านปรารภว่าอยากจะเปิดห้องเรียนสอนบาลีให้กับพระที่มีความสนใจ ในตอนนั้นมีพระในวัดและนอกวัดมาเรียนกับท่านประมาณ ๑๐ กว่ารูป ซึ่งบางท่านก็สอบผ่านได้ประโยค ๑-๒ บ้าง แล้วก็มาร่วมเรียนด้วยเป็นการทบทวน

ท่านเริ่มสอนให้เรียนไวยากรณ์ก่อน ใช้หนังสือชุดไวยากรณ์ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย มี ๗ เล่ม ด้วยในช่วงนั้นเป็นช่วงเข้าพรรษา ประกอบกับอุปสรรคของการเดินทางมาเรียน และกิจธุระของนักเรียนแต่ละรูป หลังจากเริ่มเปิดห้องเรียนสอนได้ประมาณ ๒ เดือนมีพระนักเรียนเหลืออยู่ ๔ รูป คือ

๑. พระปรเมษฐ์ ปญฺญาทีโป (ประโยค ๑-๒)[๑]

๒. พระประเสริฐ สนฺตจิตฺโต

๓. พระธีรพงศ์ ถามวโร

๔. พระภูมิพัฒน์ ญาณวุฑฺโฒ (ผู้เขียน)

ตอนสอนไวยากรณ์ท่านจะตั้งโจทย์ให้นักเรียนบนกระดานแล้วให้นักเรียนออกมาเขียนแก้พร้อมกับท่องให้ฟังไปด้วย ท่านกล่าวว่าเป็นการฝึกเขียนและฝึกพูดไปพร้อมกัน คือจำได้คล่องปากและสามารถเขียนได้คล่องด้วย ตัวผู้เขียนได้มีทักษะการพูดหน้าชั้นเรียนก็เพราะการสอนของหลวงพ่อนี้เอง พอสอนจบเรื่องอาขยาตท่านก็ให้เริ่มแปลหนังสือ กำหนดให้แปลส่งวันละประมาณ ๑-๒ แผ่น เริ่มจากธรรมบทภาคที่ ๔ ก่อน เพราะมีเนื้อหาน้อย โดยท่านให้ใช้หนังสือเทียบแปลคือหนังสือแปลไทยของฉบับของมหามกุฏฯ ท่านเรียกว่า "แปลเผด็จ" ท่านไม่ให้ใช้หนังสือแปลยกศัพท์หรือหนังสือแปลพยัญชนะ ท่านกล่าวว่าในสมัยท่านเรียนมีเพียงหนังสือบาลีและหนังสือแปลโดยอรรถเท่านั้น เวลาแปลก็ต้องฝึกยกศัพท์ขึ้นมาเอง ทำให้มีการสังเกตว่าควรยกศัพท์ใดขึ้นแปลในประโยคนี้จึงจะถูก ทำให้นักเรียนในสมัยก่อนได้ฝึกฝนการใช้ไวยากรณ์ ด้วยเหตุว่าต้องประกอบศัพท์ขึ้นมาใช้เอง แต่ในสมัยนี้มีทั้งหนังสือแปลพยัญชนะและยกศัพท์ ทำให้นักเรียนอ่อนด้านไวยากรณ์ เดินประโยคแปลเองไม่เป็นต้องดูหนังสือเทียบจึงแปลได้ เพราะหนังสือแปลพยัญชนะหรือแปลยกศัพท์นั้นจะมีการยกศัพท์ที่ไม่ได้อยู่ในประโยคบาลีให้เห็น พร้อมทั้งแสดงการเดินประโยคแปลให้ด้วย ท่านกล่าวว่าเหมือนหัดว่ายน้ำแล้วไม่ทิ้งลูกมะพร้าว จะว่ายน้ำเป็นได้อย่างไร ไม่ต้องเกาะหลักหรืออาศัยตัวช่วยไปตลอดหรือ

---

[๑] ปัจจุบันเป็น "เจ้าอาวาสวัดเนินสามทหาร ตำบลคลองตะเกรา อำเภอท่าตะเกียบ จังหวัดฉะเชิงเทรา"

นอกจากนี้ในการแปลหนังสือท่านจะไม่แปลตามเก็ง ท่านจะให้นักเรียนแปลทุกประโยค ทุกหน้าจนจบเล่ม ท่านกล่าวว่าการแปลตามเก็งเพื่อเอาไปสอบได้นั้นไม่สำเร็จประโยชน์ การเรียนบาลีนักเรียนจะต้องแปลได้ เมื่อยกประโยคใดขึ้นมาก็ต้องแปลได้โดยไม่ต้องดูหนังสือภาษาไทยเทียบแปล เดินประโยคแปลเป็นไม่ใช่ว่าจำเอามาแปล รู้ว่าการยกศัพท์การประกอบศัพท์ทำอย่างไร จึงจะนับว่าสำเร็จประโยชน์การเรียนบาลีชั้นต้น สอบมาได้ก็ภาคภูมิใจไม่ต้องไปอาศัยลอกคนอื่นหรืออาศัยคนอื่นช่วยตอนสอบ เวลาแปลหนังสือเมื่อนักเรียนแปลแล้วติดขัดตรงไหนท่านก็จะช่วยแปลให้ นอกจากนี้ในช่วงแปลหนังสือท่านก็มักจะยกศัพท์ขึ้นมาคำหนึ่งแล้วก็ให้นักเรียนร่วมกันตอบว่ามีที่มาอย่างไร ประกอบปัจจัยอะไร สำเร็จรูปนี้ได้อย่างไร คือแม้จะเรียนไวยากรณ์จบแล้วท่านก็ผสมผสานระหว่างการเรียนไวยากรณ์พร้อมกับการแปลหนังสือไปพร้อมกันจึงทำให้นักเรียนได้ทบทวนไวยากรณ์อยู่บ่อย ๆ

จนถึงเวลาสอบบาลีสนามหลวงประจำปี ๒๕๕๗ ประโยค ๑-๒ ส่งสอบ ๔ รูป ผลออกมาสอบผ่าน ๓ รูป ตก ๑ รูป ในปี ๒๕๕๘ จึงเริ่มสอนชั้นประโยค ๓ โดยใช้วิธีการเดิมก็คือสอนไวยากรณ์พร้อมกับแปลธรรมบทคู่กันไป ในปีนั้นมีนักเรียนสอบประโยค ๓ ได้รูปเดียว (ผู้เขียน) จาก ๔ รูปที่ส่งสอบ ในปีต่อมา (๒๕๕๙) ท่านสอนได้ไม่เต็มที่นักเนื่องด้วยสุขภาพและภารกิจของท่าน นักเรียนจึงได้พบท่านได้น้อยลงในปีนั้นนักเรียนชั้นประโยค ๓ ที่เหลืออยู่สอบตกทั้งหมด ส่วนตัวผู้เขียนก็สอบตกประโยค ๔ เช่นกัน และในปีนั้นก็เป็นปีสุดท้ายของห้องเรียนบาลี เพราะว่านักเรียนถอดใจที่จะเรียนต่อ ในปัจจุบันแม้จะไม่มีห้องเรียนแล้วแต่หากพระรูปใดมีความสงสัยในการแปลหนังสือก็สามารถเข้าไปพูดคุยสอบถามและขอคำแนะนำจากท่านได้อยู่เสมอ

กิจด้านสาธารณูปการ

การทำงานในวัดของหลวงพ่อจากการสังเกต แม้อายุสังขารของท่านจะชราภาพมากแล้ว แต่ท่านก็ยังคงแข็งแรงทำงานต่าง ๆ ได้ ท่านจะมีความละเอียดรอบคอบเวลาทำงาน สิ่งก่อสร้างท่านจะเป็นคนเขียนแบบ คุมงาน ตรวจงานด้วยตนเองเสมอเพื่อให้เป็นไปตามแบบที่วางเอาไว้ เช่น ฌาปนสถานหลังใหม่ ซุ้มประตูวัด ห้องน้ำใหม่ข้างศาลาการเปรียญ การปรับสภาพพื้นผิวถนนภายในวัด การขุดลอกท่อระบายน้ำเป็นต้น ในช่วงเย็นบางวันหลังจากทำวัตรเสร็จท่านมักจะเดินสำรวจบริเวณวัด และดูงานที่ช่างก่อสร้างได้ทำไปแล้วว่าเป็นอย่างไรบ้าง

สิ่งก่อสร้างในวัดเมืองที่มีความเจริญก้าวหน้าพัฒนามาได้อย่างที่เห็นในปัจจุบัน ก็เพราะหลวงพ่อท่านทุ่มเทแรงกายแรงใจบริหารให้เป็นไปได้จนปรากฏดังภาพที่เห็นในปัจจุบัน อีกอย่างหนึ่งคือการก่อสร้างของท่านจะไม่ฟุ้งเฟ้อในด้านงบประมาณ หลักการของท่านคือ "ประหยัดสูง ประโยชน์สุด" วัสดุเดิมส่วนใดที่อยู่ในสภาพดีก็นำมาใช้ต่อไปไม่ทิ้งขว้าง รูปแบบการก่อสร้างทำแบบเรียบง่ายไม่มีลวดลายวิจิตรตระการตามากนัก จึงทำให้ประหยัดงบประมาณในการก่อสร้างไปได้มากพอสมควร

กิจด้านเผยแผ่

การจัดโครงการบรรพชาสามเณรภายในวัดท่านจะเป็นพระอุปัชฌาย์ให้บรรพชาและสอนกัมมัฏฐานเบื้องต้น จากนั้นจึงมอบหมายหน้าที่ให้พระที่ดูแลโครงการดำเนินการต่อ ในส่วนของการอุปสมบทหมู่ในวาระโอกาสสำคัญ เช่น การอุปสมบทหมู่ถวายเป็นพระราชกุศล ท่านจะนั่งเป็นพระอุปัชฌาย์ด้วยตนเองทั้งหมด นอกจากนี้ในโครงการท่านยังเป็นอาจารย์สอนวิปัสสนากัมมัฏฐานและนำพระในโครงการปฏิบัติด้วยตนเองตลอดโครงการ ซึ่งแสดงถึงความมุ่งมั่น ทุ่มเท และตั้งใจของท่านมาก ท่านกล่าวว่านับเป็นบุญกุศลอย่างยิ่งที่ได้นำพระใหม่ได้ปฏิบัติกัมมัฏฐานตามแนวทางของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

กิจด้านการปกครอง

ในส่วนของการปกครอง เมื่อครั้งท่านเป็นเจ้าคณะจังหวัดฉะเชิงเทรา ท่านจะยึดหลักธรรมวินัยในการปกครอง การแต่งตั้งพระสังฆาธิการ การเสนอชื่อขอพระครูสัญญาบัตร ท่านจะว่าไปตามลำดับอาวุโสไม่มีการแทรกแซง ในช่วงเข้าพรรษาตอนพระสังฆาธิการในจังหวัดฉะเชิงเทรามาทำสามีจิกรรม ท่านก็มักจะให้ธรรมะที่เกี่ยวข้องกับการปกครองคน ปกครองตน และการบริหารงานเล็ก ๆ น้อย ๆ เป็นธรรมบรรณาการแก่พระสังฆาธิการอยู่เสมอ ในโครงการอบรมวิปัสสนากัมมัฏฐานพระนวกะในเขตจังหวัดฉะเชิงเทรา ท่านจะรับเป็นองค์บรรยายการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานเบื้องต้นทุกปี โดยท่านจะให้ข้อแนะนำในการปฏิบัติอย่างเข้าใจง่ายแก่พระนวกะให้สามารถปฏิบัติตามได้ ในโครงการอบรมนักธรรมสัญจรก็เช่นกัน ท่านจะให้เคล็ดลับในการเรียนแก่นักเรียนผู้เข้าอบรมให้นำไปใช้เป็นประโยชน์แก่การศึกษา ในปี พ.ศ. ๒๕๕๙ ท่านก็เกษียณจากเจ้าคณะจังหวัด และได้รับการแต่งตั้งให้เป็นที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๑๒ ฝ่ายการศึกษา

สรุป

นับจากวันที่ผมได้บวชในวันนั้นจนถึงวันนี้เป็นเวลาเกือบ ๑๐ ปีได้แล้วที่ได้อาศัยอยู่จำพรรษาที่วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ ได้เห็นถึงความเป็นไปที่เกิดขึ้นการพัฒนาของถาวรวัตถุภายในวัด จากวัดที่ทรุดโทรมมากโดยเฉพาะในเขตพระวิหารและพระอุโบสถ กำแพงแก้วที่ผุพังจวนจะล้มลงมา ท่านก็ได้ขวนขวายเพื่อที่จะบูรณปฏิสังขรณ์สิ่งเหล่านั้นให้กลับมาอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ได้อีกครั้งหนึ่ง ทุกสิ่งที่ท่านทำล้วนเป็นคุณูปการสร้างชื่อเสียงและเป็นไปเพื่อวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ทั้งสิ้น ทำให้ในปัจจุบันวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์มีสภาพที่สวยสดงดงามเป็นที่รู้จักในปัจจุบัน

บทบาทในฐานะสัทธิวิหาริกและลูกศิษย์ของหลวงพ่อ โดยส่วนตัวผู้เขียนมีความสามารถด้านการถ่ายภาพ และตกแต่งภาพ บทบาทโดยส่วนใหญ่จึงเป็นการบันทึกภาพและกิจกรรมที่ทางวัดได้ดำเนินการจัดทำขึ้นในวาระโอกาสต่าง ๆ ทั้งงานราษฎร์และงานหลวงมาตลอดตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๕๕ – ปัจจุบัน และได้จัดทำเพจ Facebook ชื่อว่า “ปิตุลาปริทัศน์”[๑] โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแผ่ภาพและประชาสัมพันธ์งานกิจกรรมของวัด และเผยแผ่ภาพการปฏิบัติศาสนกิจต่าง ๆ ของหลวงพ่อ ในช่วงแรก ๆ หลวงพ่อท่านได้ถามว่าถ่ายภาพไปทำไมเราไม่เคยเห็นภาพที่ท่านถ่ายเลย ผมไม่ได้ตอบท่านได้แต่นิ่ง แต่เมื่อเวลาผ่านไป ภาพต่าง ๆ ที่ผมได้ถ่ายไว้ก็ปรากฏเป็นส่วนหนึ่งในหนังสืองานฉลองอายุวัฒนมงคล ๘๐ ปีของหลวงพ่อ นับแต่นั้นในบางครั้งเมื่อหลวงพ่อต้องการให้ถ่ายภาพศาสนสถานในวัดที่ชำรุดเพื่อจะทำรายงานขอดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์ หรือความก้าวหน้าของงานก่อสร้างต่าง ๆ ท่านจะมอบหมายให้ทำ ผมจึงได้มีโอกาสรับใช้ท่านบ้างเป็นครั้งคราว ดังกล่าวมานี้นับเป็นความภูมิใจอย่างหนึ่งที่ผลงานของผมได้เป็นประโยชน์ต่อท่านและวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์

แนวคิดสำคัญที่ได้ฟังจากท่านและนำมาปฏิบัติ คือ “ชีวิตที่มีคุณค่า คือชีวิตที่มีประโยชน์ เกิดเป็นคนแล้วอย่าทำตัวให้รกโลก” ท่านอธิบายว่าชีวิตคนเราจะมีคุณค่าได้นอกจากจะศึกษาหาวิชาความรู้ ต้องนำวิชาความรู้นั้นมาใช้เพื่อพัฒนาสังคมหรือหมู่คณะ ต้องทำคุณประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่สังคมที่ตนอยู่ให้ได้ ไม่ทำตัวเป็นคนรกโลก

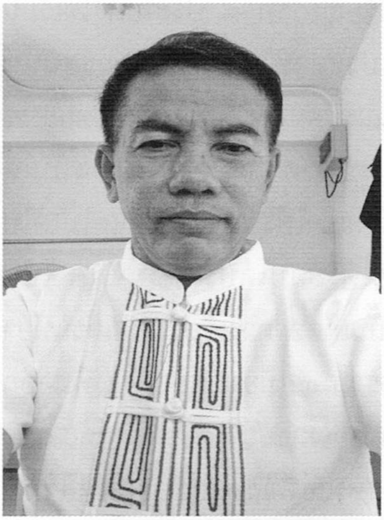
---

[๑] ปัจจุบันเป็น “วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์/วัดเมือง”

คืออยู่อาศัยศาสนาไปวัน ๆ ไม่ช่วยเหลือสังคม ไม่บำเพ็ญประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่ใคร ๆ เปลืองข้าวเปลืองน้ำที่ญาติโยมถวาย จะต้องทำตัวให้เป็นประโยชน์แก่พระศาสนา ใช้ความสามารถที่มีสนองงานคณะสงฆ์ หรือหากวัดมีการงานอะไรก็ต้องร่วมกันจัด ร่วมกันทำ ดังนี้จึงจะชื่อว่าดำเนินชีวิตมีคุณค่าและเป็นประโยชน์

แนะให้ทำ นำให้ดู อยู่ให้เห็น

ธนินท์โชติ รุจน์จิรวงศ์

ขอย้อนอดีตกลับไปเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๔ ข้าพเจ้าได้รับการบรรพชาอุปสมบทที่วัดดงยาง อำเภอพนมสารคาม หลังจากบวชมาได้ไม่กี่วัน เริ่มท่องมนต์ มีความคิดอยากจะไปปฏิบัติกรรมฐาน จึงปรึกษากับญาติพี่น้อง ตกลงจะไปจำอยู่วัดพนมพนาวาส โยมแม่ถามว่าจะไปอยู่อย่างไร เรื่องการฉัน การบิณฑบาต จะทำอย่างไร จึงตอบไปว่าเมื่อคนอื่นอยู่ได้ เราก็ต้องอยู่ได้ คงจะเป็นบุญที่เคยทำไว้ก็ได้ จึงได้มาจำพรรษาอยู่ที่วัดพนมพนาวาสเป็นลูกศิษย์ของพระอาจารย์บุญเลิศ เหมโก ในพรรษานั้นปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตลอดทั้ง ๓ เดือน ใช้เวลาก่อนออกพรรษาเล็กน้อยอ่านหนังสือและได้รับการติวเข้มจากครูบาอาจารย์เพื่อจะสอบนักธรรมชั้นตรี ปรากฏว่าสอบได้นักธรรมชั้นตรี และในปลายปีนั้นได้เข้าอบรมพระวิปัสสนาจารย์ของศูนย์วิปัสสนาเคลื่อนที่แห่งประเทศไทย ได้รู้จักกับพระอาจารย์อำนวย[๑] ปี พ.ศ. ๒๕๒๕ จึงได้จำพรรษาอยู่ จังหวัดร้อยเอ็ด

[๑] ปัจจุบัน พระครูโพธิวรธรรม เจ้าคณะตำบลหนองฮี เจ้าอาวาสวัดสระโพธิ์ จังหวัดร้อยเอ็ด

เมื่อกลับมาวัดพนมพนาวาส หลวงพี่สำราญ[๑] ญาณวุฑฺโฒ ได้ชวนไปเรียนบาลีที่วัดจุกเฌอ ข้าพเจ้าเป็นคนหัวไม่ค่อยจะดี จึงปฏิเสธหลวงพี่ท่านไป แต่ท่านอ้างว่าถ้าได้ครบ ๖ รูป หลวงพ่อจะทำการเปิดเรียนบาลี จึงได้ร่วมกับคณะเดินทางมาเรียนที่วัดจุกเฌอได้เรียนกับพระอาจารย์มหาประยนต์เปรียญธรรม ๘ ประโยค ได้เรียนเป็นรุ่นแรก โดยมี (๑) หลวงพี่สำราญ (๒) พระประสาท[๒] (๓) สามเณรสุนันท์ (๔) สามเณรสุรพล[๓] (๕) สามเณรพิสิษฐ์ และ (๖) สามเณรนิคม เพิ่มมาจากจังหวัดยโสธรเรียนในปีนั้น (๒๕๒๖) พร้อมกับพระภิกษุอีก ๒ รูปที่วัดจุกเฌอ ในปีแรกนั้นได้เรียนไวยากรณ์และส่งชื่อสอบประโยค ๑-๒ เลย ข้าพเจ้าได้รับการส่งชื่อแต่ไม่ได้ไปสอบ เพราะยังเตรียมตัวและยังแปลหนังสือไม่ค่อยได้ สอบได้ประโยค ๑-๒ ในปี พ.ศ. ๒๕๒๘ ในปีต่อมาขณะที่เรียนเปรียญธรรม ๓ นั้นเกิดอาการเจ็บป่วย แล้วแพ้ยาเรียนได้ไม่เต็มที่ แต่ก็ลงชื่อสอบและสอบชั้นเปรียญธรรม ๓ เมื่อผลสอบยังไม่ทันออกก็มีข่าวว่ามีข้อสอบรั่ว ให้สอบใหม่ทั้งหมดทุกคน หลังจากเวลานั้น แต่ข้าพเจ้าได้เตรียมการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน และบวชชีพราหมณ์ที่จังหวัดร้อยเอ็ด ไว้กับเพื่อนเรียบร้อยแล้ว จึงไม่ได้กลับมาสอบ เมื่อไม่ได้สอบ ร้างราจากการเรียนไปนาน ความรู้ใหม่ก็ไม่ได้เพิ่มความรู้เก่ากับลดน้อยถอยลง จึงไม่ได้กลับมาเรียนอีก ไปจำพรรษาอยู่ที่จังหวัดร้อยเอ็ด กลับมาที่จังหวัดฉะเชิงเทราจำพรรษาอยู่ที่วัดเขาดงยาง และได้เดินทางไปอยู่ที่จังหวัดอุดรธานีเป็นรักษาการเจ้าอาวาสอยู่อีก ๓-๔ ปีจึงลาสิกขาออกไปใช้ชีวิตคฤหัสถ์

มีอยู่หลายสิ่งหลายอย่างที่ข้าพเจ้าได้เรียนรู้และเห็นถึงปฏิปทาของหลวงพ่อคือความขยันมีวิริยอุตสาหะ มีศีลาจารวัตรที่น่าเคารพกราบไหว้ และที่สำคัญท่านเป็นแบบอย่างแห่งการกระทำหลาย ๆ อย่างให้แก่ข้าพเจ้า เช่น **“แนะให้ทำ นำให้ดู อยู่ให้เห็น”**

---

[๑] ปัจจุบัน พระครูสุตธรรมาภรณ์ รองเจ้าอาวาสวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์

[๒] ข้าพเจ้า (ธนินท์โชติ รุจน์จิรวงศ์)

[๓] ปัจจุบัน พระราชเวที เจ้าคณะภาค ๑๒ วัดพระเชตุพน กรุงเทพฯ

แนะให้ทำ หลวงพ่อจะแนะนำและสอนงานต่าง ๆ เช่น การก่อสร้าง เทปูน ขุดดิน ถอนเสา หรือกิจวัตรประจำวัน คือ สวดมนต์ทำวัตร ท่านจะคอยแนะนำ สิ่งที่ถูกต้อง และกระทำได้เป็นผลสำเร็จเสมอ

นำให้ดู สิ่งที่หลวงพ่อสอนทุกอย่างหลวงพ่อได้ และทำเป็นแบบอย่างให้เราดูอยู่ทุกวัน ไม่ว่าจะเป็นจริยาวัตรอันงดงาม มีศีลาจารวัตร น่าเลื่อมใส เช่น การทำวัตรสวดมนต์ การมีความอดทน หรือแม้แต่งานการก่อสร้างการบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอาราม การสอนหนังสือโดยมีวิธีการสอนและการท่องจำแบบอย่างของหลวงพ่อ

อยู่ให้เห็น การที่หลวงพ่อมีเมตตา มีจิตใจโอบอ้อมอารี และมีความรักความเอื้ออาทรต่อลูกศิษย์ หรือการไม่ถือโทษโกรธเคืองต่อผู้อื่นที่อาจจะไม่ได้มีความคิดและข้อปฏิบัติในทางเดียวกันท่าน ก็ยกเว้นและไม่ถือโทษโกรธเคือง สิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นนี้เป็นการที่หลวงพ่ออยู่ให้พวกเราเห็นเป็นแบบอย่าง

ความวิริยะอุตสาหะ ถือว่าเป็นสิ่งที่ต้องนำมาเป็นตัวอย่าง เพราะเมื่อตอนที่ข้าพเจ้ามาเรียนนั้นหลวงพ่อจบเปรียญธรรม ๘ กำลังสอบเปรียญธรรม ๙ ท่านมีวิริยะอุตสาหะอ่านและเตรียมตัวสอบทุกปี ทั้ง ๆ ที่ในขณะนั้นท่านก็มีงานมากมายทั้งงานภายในวัด งานคณะสงฆ์ และงานการสอนบาลี เมื่อข้าพเจ้าลาสิกขาและออกมาแล้ว ทราบข่าวว่าหลวงพ่อสอบได้เปรียญธรรม ๙ ประโยค ข้าพเจ้าดีใจ และชื่นชมในวิริยะอุตสาหะของท่านจนกระทั่งสอบได้ชั้นสูงสุดของบาลี

ถึงแม้ว่าข้าพเจ้าเข้ามาอยู่ที่วัดจุกเฌอได้ไม่นานแต่ประสบการณ์ความรู้และแบบอย่างแบบแผนแห่งการดำเนินชีวิตนั้น ข้าพเจ้าได้อย่างมากมาย และสามารถนำมาใช้ในการดำเนินชีวิต เมื่อออกมาต่อสู้กับโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี และยังรำลึกถึงพระคุณของหลวงพ่อตลอดมา

ความประทับใจในพระเดชพระคุณหลวงพ่อ

นายไวภพ สุขกระโทก
ผู้อำนวยการโรงเรียนทุ่งสะเดาประชาสรรค์

ในปี ๒๕๓๑ กระผมได้มาศึกษาที่วัดจุกเฌอด้วยการชักนำของพระครูสิริคณรักษ์ (ผล ปิยธมฺโม) และท่านนำกระผมไปกราบหลวงพ่อ (พระเมธีวรคณาจารย์) ในขณะนั้นหลวงพ่อท่านเมตตารับกระผมเป็นศิษย์วัดจุกเฌอ ท่านสอบถามจบอะไรมา ผมก็ตอบท่านจบนักธรรมเอกครับ หลวงพ่อท่านได้มอบหนังสือบาลีไวยากรณ์ให้กับผม และท่านก็แนะนำให้ท่องไวยากรณ์เล่มนี้ก่อนนะ ที่วัดจุกเฌอมีพี่ ๆ เพื่อน ๆ น้อง ๆ สามเณรจำนวนมาก ในห้องเรียนบาลีมีจำนวนผู้เรียนหลายรูป เพื่อนที่จำชื่อได้ คือ สามเณรทวน บุญมาก และสามเณรสาธิต เฉื่อยกลาง ซึ่งสามเณรทวน บุญมาก ได้ลาสิกขาแล้ว ส่วนสามเณรสาธิต เฉื่อยกลาง ยังคงครองเพศบรรพชิตอยู่ในขณะนี้ ช่วงแรก ๆ ผมได้พักอาศัยอยู่กับพระครูสิริคณารักษ์ (ผล ปิยธมฺโม) หลังจากนั้นไม่นานนัก ผมก็มาอาศัยอยู่ศาลาโรงจากซึ่งติดกับที่เก็บศพข้าง ๆ เมรุ กั้นห้องด้วยไม้อัดด้านบนปิดด้วยจีวร จำนวน ๔ ห้อง โรงจากด้านหน้าเป็นห้องเรียนสำหรับพระภิกษุและสามเณร ด้วยห้องเรียนโรงจากนี้เป็นสถานที่ทำกิจกรรมหลาย ๆ อย่าง ผมยังจำได้ดี เพราะผมและเพื่อนสามเณรเผลอทำกิจกรรมไม่ดีถูกหลวงพ่อทำโทษด้วยการถอนหญ้าในสวนมะพร้าวของวัดเป็นเวลาหนึ่งสัปดาห์ หลวงพ่ออบรม ตักเตือน ชี้เหตุที่เกิดขึ้นไม่ควรกระทำ เพราะเราอยู่ในสมณเพศ ความทรงจำที่ดีที่ตัวผมได้มาอาศัยบุญบารมีหลวงพ่อศึกษาเล่าเรียน พบกัลยาณมิตรมีประสบการณ์อันล้ำค่า

หลวงพ่อเป็นพระที่ขยันมากมีระเบียบวินัยสูง จะเห็นได้จากการทำกิจวัตร การสวดมนต์ตอนเช้าและตอนเย็น ตลอดพรรษาท่านทำกิจวัตรเหล่านี้ไม่เคยขาดตกบกพร่องแม้สักครั้งเดียว จนกระทั่งในปี ๒๕๓๖ กระผมขออนุญาตกราบลาหลวงพ่อเพื่อศึกษาต่อที่กรุงเทพมหานครและศึกษาในระดับปริญญาตรี คณะครุศาสตร์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ จากนั้นได้ลาสิกขาและสอบบรรจุเข้ารับราชการครู และศึกษาต่อในระดับปริญญาโท ด้านการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยบูรพา เมื่อปี ๒๕๕๘ สอบคัดเลือกดำรงตำแหน่งเป็นผู้อำนวยการโรงเรียน

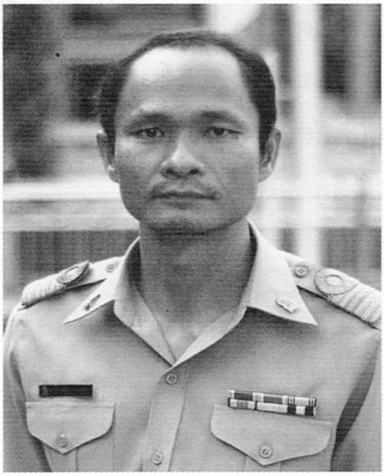
จากความสำเร็จดังกล่าว สร้างความภูมิใจให้กับตนเอง ได้มีอาชีพที่มั่นคง มีครอบครัวที่อบอุ่น เพราะหลวงพ่ออบรมสั่งสอน ชี้แสงสว่างแห่งทางเดินปลูกฝังให้ลูกศิษย์ ยึดมั่นในสิ่งที่ถูกต้อง หลวงพ่อเป็นปูชนียบุคคลของบรรดาลูกศิษย์ทุกคนเปี่ยมล้นด้วยเมตตาธรรมและท่านจะอยู่ในหัวใจกระผมตลอดไป

ด้วยความเคารพในหลวงพ่อ

หลวงพ่อ พระผู้เปี่ยมล้นด้วยเมตตาธรรม

ขอกราบกรานที่เท้า ภวันตัง หลวงพ่อ
จิตเปี่ยมมวลเมตตัง ผ่องแผ้ว
อุดมยิ่งจริยัง สูงส่ง
สุขก่อเกิดเพริศแพร้ว ดั่งแก้วพุทธองค์

นายฤทธิชานันท์ พวงเพ็ชร
โรงเรียนวัดท่าเกวียน (ศึกษา-ประชาสรรค์)

ในปี พ.ศ. ๒๕๓๓ เดือนเมษายน พระหนึ่งรูปได้พาสามเณรอีกหนึ่งรูปเดินทางมาจากจังหวัดนครสวรรค์พร้อมกับความฝันที่ตั้งใจจะเรียนบาลี พอมาถึงจังหวัดฉะเชิงเทราก็ได้นั่งเรือโดยสารล่องไปตามแม่น้ำบางปะกงซึ่งจุดหมายปลายทาง คือ วัดจุกเฌอ ระหว่างอยู่บนเรือนั้นข้าพเจ้ารู้สึกตื่นเต้นและยิ่งตื่นเต้นขึ้นไปอีกเมื่อมองเห็นป้ายท่าเรือของวัดจุกเฌอ เมื่อมาถึงวัดจุกเฌอก็ได้เข้าไปกราบหลวงพ่อ ครั้งแรกที่ได้พบท่านดูเป็นพระที่ใจดี มีความเมตตาปรานี ได้ขอสมัครเรียนท่านก็ได้เมตตารับไว้ ข้าพเจ้าเริ่มได้รับการอบรมสั่งสอนจากหลวงพ่อตั้งแต่บัดนั้น เริ่มด้วยการทำวัตรเช้าและการทำวัตรเย็นก็เห็นหลวงพ่อท่านปฏิบัติตลอดไม่เคยขาด เป็นแบบอย่างให้กับพระและสามเณรทั้งหลายในการปฏิบัติกิจของสงฆ์ซึ่งก็คือการสวดมนต์ไหว้พระ นั่งสมาธิและแผ่เมตตาอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่เจ้ากรรมนายเวรทั้งหลายพร้อมทั้งเป็นการตอบแทนอาหารบิณฑบาตที่ชาวบ้านได้ถวาย

การเล่าเรียนไม่ว่าจะเป็นบาลีหรือธรรมะ หลวงพ่อท่านก็ได้อบรมสั่งสอนพร้อมทั้งให้เทคนิคในการจดจำ ซึ่งจะทำให้จดจำหัวข้อธรรมะ ได้ง่ายโดยให้จำตัวอักษรตัวแรกของคำ เช่น อริยทรัพย์ ๗ ประการ คือ ศรัทธา ศีล หิริ โอตตัปปะ พาหุสัจจะ จาคะ และปัญญา ก็ให้จำ ดังนี้ ศะ ศี หิ โอ พา จา ปะ เป็นต้น ข้าพเจ้าก็ได้นำเทคนิคนี้ไปใช้ในการเรียนเพียรจนทำให้ประสบผลสำเร็จ คือสอบผ่านนักธรรมชั้นเอก

และเปรียญธรรม ๖ ประโยค สังกัดสำนักเรียนบาลีวัดจุกเฌอ ซึ่งทำให้ข้าพเจ้าภาคภูมิใจเป็นอย่างยิ่ง ข้าพเจ้าก็ได้นำเทคนิคนี้มาใช้จนถึงปัจจุบันและได้นำไปบอกต่อกับลูกศิษย์เมื่อได้ทำหน้าเป็นครูผู้สอน

นอกจากการศึกษาเล่าเรียนแล้ว หลวงพ่อท่านยังเป็นแบบอย่างที่ดีในการพัฒนาวัดไม่ว่าจะเป็นก่อสร้างภายในบริเวณวัด หรือทำความสะอาดถนนตั้งแต่หน้าวัดไปจนถึงหน้าปากทางเข้าวัด อีกทั้งการจัดเรียงก้อนหินที่ชายน้ำหน้าวัดเพื่อกันน้ำเซาะฝั่ง หลวงพ่อท่านก็ได้นำพระและสามเณรลงมือทำด้วยตัวท่านเอง ทำให้ทราบว่าหลวงพ่อท่านเชี่ยวชาญมาก ๆ ในด้านการช่าง ทั้งช่างไม้ ช่างปูน เป็นต้น ทำให้ข้าพเจ้าได้ซึมซับความเสียสละแรงกายแรงใจและนำมาประพฤติปฏิบัติตามกำลังความสามารถของตนเองให้กับสถานที่ต่าง ๆ ที่ได้ไปอยู่อาศัยไม่ว่าจะเป็นวัด หรือโรงเรียน

สำนักเรียนบาลีวัดจุกเฌอไม่ได้เน้นเฉพาะคันถธุระ คือการศึกษาเล่าการเรียนบาลีและนักธรรมเท่านั้นหลวงพ่อท่านยังได้ให้ความสำคัญกับวิปัสสนาธุระอีกด้วย ซึ่งทุกท่านคงได้ประจักษ์กับตัวท่านเองว่าหลวงพ่อท่านเปี่ยมล้นด้วยจริยาวัตรอันงดงามทำให้ท่านดูสง่าน่ากราบไหว้ในท่ามกลางสงฆ์ไม่ว่าจะยืนหรือเดินแต่ละก้าวย่างของท่านจะมีสติอยู่ตลอดเวลาเป็นที่น่ากราบไหว้ต่อผู้พบเห็นยิ่งนัก การพูดท่านก็ใช้ถ้อยคำที่ไพเราะเสนาะหูท่านไม่เคยดุด่าใช้ถ้อยคำที่รุนแรง มีอยู่ครั้งหนึ่งในวันพระ ๑๕ ค่ำ ทำวัตรเย็นเสร็จแล้วสามเณรทุกรูปจะสมาทานศีลกับหลวงพ่อท่านได้อบรมเกี่ยวกับการเรียน การดำเนินชีวิตต่าง ๆ และท่านได้ตำหนิสิ่งที่ข้าพเจ้าได้ทำในตอนกลางวันในขณะนั้นข้าพเจ้าตกใจมากและกลัวว่าท่านจะเอ่ยชื่อแต่สุดท้ายท่านก็ไม่ได้เอ่ยชื่อทำให้ข้าพเจ้าโล่งใจและจดจำคำสั่งสอนของท่านในครั้งนั้นไว้เป็นบทเรียน

ตลอดระยะเวลาที่ข้าพเจ้าได้อาศัยอยู่ที่สำนักเรียนบาลีวัดจุกเฌอจนลาสิกขาออกมาใช้ชีวิตฆราวาส ในปัจจุบันข้าพเจ้าได้รับราชการครูที่โรงเรียนวัดท่าเกวียน (ศึกษา-ประชาสรรค์) สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานนทบุรี เขต ๒ มีหน้าที่การงานที่มีเกียรติ สร้างความภาคภูมิใจให้กับครอบครัว ทั้งหมดทั้งมวลล้วนเป็นเพราะการอบรมสั่งสอนของหลวงพ่อพระที่เปี่ยมล้นด้วยเมตตาธรรม เลิศล้ำด้วยศีลาจารวัตรอันงดงาม เป็นเนื้อนาบุญที่ยิ่งใหญ่ ทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกเป็นบุญที่ได้เป็นลูกศิษย์ของหลวงพ่อ...

ด้วยความเคารพอย่างสูง
นายฤทธิชานันท์ พวงเพ็ชร

สำนักเรียนวัดจุกเฌอ ที่มีหลวงพ่อผู้เป็นแบบอย่าง

ปัญจภูมิ หลาบคำ
ศึกษานิเทศก์
สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา
ประถมศึกษานนทบุรี เขต ๒

เมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๕๓๔ หลังจากที่กระผมได้บรรพชาเป็นสามเณร ท่านพระครูนิเทศปุญญาคม พระอาจารย์รูปแรกจากวัดวังม้า อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ ได้ส่งมาฝากเรียนบาลีที่สำนักเรียนวัดจุกเฌอ ซึ่งเป็นสถานที่ที่ไม่รู้มาก่อนว่าบริบทเป็นอย่างไร รู้แต่เพียงว่าอยู่จังหวัดฉะเชิงเทรา และติดกับแม่น้ำบางปะกง เมื่อเดินทางมาถึง สามเณรบุญเสาร์ศิษย์รุ่นพี่จากวัดวังม้า ได้พาไปกราบหลวงพ่อเจ้าอาวาส ในขณะนั้น (พระเมธีวรคณาจารย์) เพื่อขอพำนักอาศัยเล่าเรียน หลวงพ่อท่านซักประวัติเล็กน้อยและถามชื่อ ผมตอบว่า "หนูเกณฑ์" ครับ ท่านยิ้มเล็กน้อย แล้วท่านบอกให้ตั้งใจเรียน และหาห้องพักให้ ตั้งแต่เข้ามาอยู่ที่วัดจุกเฌอ หลวงพ่อท่านจะดูแลเอาใจใส่พระเณรทุกรูปที่อยู่ภายในวัด ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเรียน เรื่องที่พัก เรื่องการครองตนให้เหมาะกับสมณสารูป

ตลอดระยะเวลา ๕ ปี ผมไม่ค่อยได้พูดคุยสนทนากับท่านสักเท่าไร ใจจริงอยากพูดคุยกับท่าน แต่ไม่กล้า เวลาเห็นท่านเดินผ่าน ต้องหาที่หลบ กลัวท่านเห็น ทุกครั้งที่ท่านพูดคุยด้วยก็จะพูดคุยเกี่ยวกับเรื่องเรียน ท่านมักจะถามเกี่ยวกับวิชาภาษาบาลี โดยยกคำศัพท์บาลีขึ้นมา แล้วให้จำแนกให้ฟัง คำศัพท์ที่ท่านถาม ผมตอบไม่ค่อยถูกเหมือนรูปอื่น ๆ นิ่งตลอด นั่นคงเป็นเหตุผลว่าทำไมเรากลัวท่าน ผมเรียนบาลีไม่เก่งเหมือนท่านอื่นในห้อง กว่าจะสอบได้เป็นมหาก็ใช้เวลาถึง ๕ ปี ทั้งที่เรียนบาลีอย่างเดียว แต่ก็ยังพยายามที่จะสอบชั้นสูงขึ้นไปให้ได้ ชั้นสูงสุดที่สอบได้คือเปรียญธรรม ๖ ประโยค

คำสอนของหลวงพ่อมีส่วนสำคัญที่ทำให้ผมพยายามอย่างต่อเนื่องจนประสบความสำเร็จมาจนถึงทุกวันนี้ ท่านจะใช้เวลาหลังทำวัตรเย็นเสร็จ และวันพระ ๑๕ ค่ำ ในการสั่งสอนอบรม ในวันที่สามเณรทุกรูปจะต้องมาสมาทานศีลสิกขา หลวงพ่อท่านจะให้ศีลและให้ข้อคิดในการครองตน ในวันที่ประกาศผลสอบบาลี หลวงพ่อจะแสดงความยินดีกับทุกรูปที่สอบได้ และให้กำลังใจผู้ที่สอบไม่ผ่าน ท่านพูดเสมอว่าให้พยายามจนประสบความสำเร็จ โดยยกพุทธศาสนสุภาษิตมาสอนเพื่อให้กำลังใจต่อสู้ “วายเมเถว ปุริโส ยาว อตฺถสฺส นิปฺปทา แปลว่า เกิดเป็นคนควรจะพยายามจนกว่าจะประสบความสำเร็จ” และท่านมักจะมีบทคำโคลงสุภาพมาแปลงให้กำลังใจ ผมว่าหลาย ๆ ท่านคงเคยได้ยินบ้างล่ะ “หากสนามยังอยู่ ยั้งยืนยง เราก็ยังจะคงสอบได้ หากสนามพินาศลง เราสอบ ได้ฤๅ” โคลงนี้ร่วม ๒๐ ปีแล้ว เป็นสิ่งที่ผมได้นำมาใช้สอนนักเรียนและให้กำลังใจเพื่อนครูด้วยกันอยู่เสมอ

ที่วัดจุกเฌอ วันโกนและวันพระเป็นวันที่รอคอยมาตลอด เพราะได้หยุดเรียน ภารกิจในวันพระคือขึ้นศาลาเพื่อรับสังฆทาน และช่วยกันยกภัตตาหารที่โยมนำมาถวายกลับมาที่หอฉัน จากนั้นผมชอบไปนั่งใต้ต้นมะม่วงข้าง ๆ กุฏิท่านพระครูบุญมาเพื่อฟังหลวงพ่อเทศน์สอนญาติโยม ผมสังเกตว่าคำสอนที่ท่านเทศน์นั้นเป็นหัวข้อธรรมไม่ยาก ฟังเข้าใจง่าย ซ้ำยังเป็นข้อธรรมที่ผมก็ได้เรียนมา วิธีการเทศน์ของท่านก็คล้าย ๆ กับการแต่งกระทู้ธรรมที่เคยเรียน ผมคิดเล่น ๆ ว่า ผมอยากจะเทศน์เหมือนหลวงพ่อ และมั่นใจว่าทำได้แน่ แต่ไม่กล้าเทศน์สักที

ในวันที่มีเสียงตามสายจากประกาศ **“ขอแรงพระเณรทุกรูปไปช่วยกันเทปูน”** นั่นคือเสียงสวรรค์ ผมจะรีบวิ่งไปจองรถเข็นปูน ถ้าจองไม่ทันก็ทำหน้าที่ตักทรายตักหิน เสร็จงานก็ฉันน้ำปานะ ชื่นใจหายเหนื่อย ที่สำคัญคือใช้เป็นข้ออ้างในการไม่ต้องทำวัตรเย็นได้ด้วย ในปี พ.ศ. ๒๕๓๘ ผมสอบได้เปรียญธรรม ๓ ประโยค และตัดสินใจขอลาท่านไปศึกษาต่อ

ถึงแม้ปัจจุบันผมได้ลาสิกขาแล้ว ดำรงตำแหน่งเป็นศึกษานิเทศก์ ของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานนทบุรี เขต ๒ มีหน้าที่การงานที่มีเกียรติ เป็นที่ภูมิใจของครอบครัว เบื้องหลังความสำเร็จปฏิเสธไม่ได้เลยว่า มีพื้นฐานมาจากการเล่าเรียนและการอบรมบ่มเพาะจากสำนักเรียนวัดจุกเฌอที่มีหลวงพ่อผู้เป็นแบบอย่าง มีอาจารย์เก่ง ๆ หลาย ๆ รูป เช่น พระอาจารย์มหาสุพล พระอาจารย์มหานิรัญ พระอาจารย์มหาผล

พระอาจารย์สุนันท์ และอีกหลาย ๆ รูป ที่ช่วยหลวงพ่ออบรมสั่งสอนผม ผมนำคำสอนและแบบอย่างของหลวงพ่อและพระอาจารย์ทุกรูปที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาให้ มาดำเนินชีวิตตามวิถีของชาวพุทธ สั่งสอนลูกศิษย์ และคนในครอบครัวให้ดำรงตนเป็นชาวพุทธที่ดีเสมอมา

วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์

พระอารามหลวง

ที่ระลึก

ในการบำเพ็ญกุศลอายุวัฒนมงคล ๗ รอบ ๘๔ ปี

พระธรรมปริยัติมุนี

(ประยนต์ อจฺจาทโร ป.ธ.๙)

ที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๑๒

เจ้าอาวาสวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ พระอารามหลวง

๓๐ มกราคม ๒๕๖๕

มูลนิธิสิริวัฒนภักดี

SIRIVADHANABHAKDI FOUNDATION

โดย คุณเจริญ - คุณหญิงวรรณา สิริวัฒนภักดี และครอบครัว

พิมพ์ถวาย

ชื่อเรื่อง วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ พระอารามหลวง

ISBN 978-616-588-742-7

จัดพิมพ์ คณะสงฆ์วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ จัดพิมพ์เนื่องในการบำเพ็ญกุศลอายุวัฒนมงคล ๗ รอบ ๘๔ ปี พระธรรมปริยัติมุนี (ประยนต์ อจฺจาทโร ป.ธ.๙) ที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๑๒ และเจ้าอาวาสวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ พระอารามหลวง จังหวัดฉะเชิงเทรา วันอังคารที่ ๓๐ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๖๕

จำนวนพิมพ์ ๕,๐๐๐ เล่ม

ปีที่พิมพ์ มกราคม ๒๕๖๕

ที่ปรึกษา พระธรรมปริยัติมุนี ที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๑๒
เจ้าอาวาสวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์
พระครูสุตธรรมาภรณ์ รองเจ้าอาวาสวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์
พระครูปริยัติธรรมกิจ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์

บรรณาธิการ พระราชเวที เจ้าคณะภาค ๑๒ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน

คณะทำงาน พระมหาวิเชียร สิริวฑฺฒโน ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน
พระครูปลัดวิมลปริยัติวัฒน์ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์
พระมหาสมเกียรติ ปญฺญาสิริ วัดพระเชตุพน
พระมหาภูมิพัฒน์ ญาณวุฑฺโฒ วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์
รองศาสตราจารย์ ดร.ศานติ ภักดีคำ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์นวรัตน์ ภักดีคำ

ผู้อุปถัมภ์การพิมพ์ มูลนิธิสิริวัฒนภักดี
โดย คุณเจริญ - คุณหญิงวรรณา สิริวัฒนภักดี และครอบครัว

พิมพ์ที่ บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน)
๓๗๖ ถนนชัยพฤกษ์ แขวงตลิ่งชัน เขตตลิ่งชัน กรุงเทพฯ ๑๐๑๗๐
โทรศัพท์ ๐-๒๔๒๒-๙๐๐๐, ๐-๒๘๘๒-๑๐๑๐
โทรสาร ๐-๒๔๓๓-๒๗๔๒, ๐-๒๔๓๔-๑๓๘๕
E-mail: aprint@amarin.co.th
Homepage: http://www.amarin.com

วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎิ์ พระอารามหลวง

มูลนิธิสิริวัฒนภักดี
SIRIVADHANABHAKDI FOUNDATION